égő föld

I. I. JAKUBOVSZKIJ

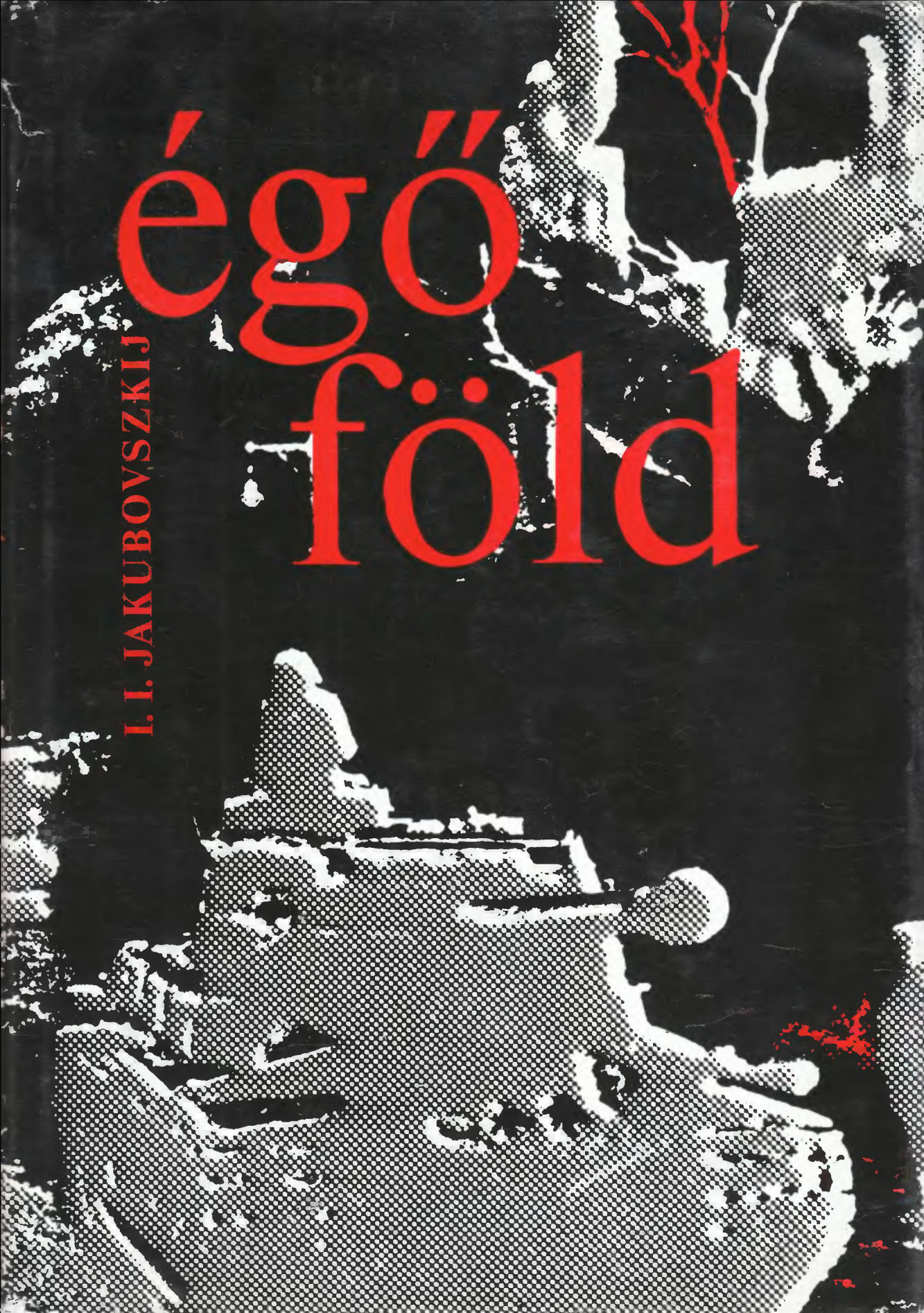

égő föld

I. I. JAKUBOVSZKIJ

égő föld

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ
KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1976

A mű eredeti címe:

ЗЕМЛЯ В ОГНЕ

Ордена Трудового Красного Знамени

Военное издательство министерства одороны СССР

Москва – 1975

Az Előszót, a Prológust és az 1., 2., 3. fejezetet fordította SÖRÖS LAJOS *alezredes*

a 4., 5., 6. fejezetet és az Epilógust fordította DR. AUER KÁLMÁN

Az eredetivel egybevetette DR. KOCSIS BERNÁT *ezredes*

ISBN 963 326 626 2

ISBN 963 09 0699 6

Az élő és elesett
harcostársak emlékére

A SZERZŐ

ELŐSZÓ

A Nagy Honvédő Háború éveiben a világ megismerte a szovjet emberek rendíthetetlen szilárdságát, bátorságát, nemes erkölcsiségét és a haza iránti határtalan odaadását; a példátlan hőskölteményt nem feledik a népek, emléke nem halványul szívükben.

Ha visszatekintünk azokra a zord időkre, ha figyelmesen szemügyre vesszük a szörnyű történelmi eseményeket, a két ellentétes világ kérlelhetetlen, megalkuvást nem tűrő fegyveres harcát, akkor ismét meggyőződhetünk arról, hogy éppen a szovjet állam és társadalmi rend ereje és hatalma tette népünket legyőzhetetlenné a fasiszta Németország és szövetségesei elleni harcban. És egyáltalán nem véletlen, hogy ezt a burzsoá történelemhamisítók másként akarják beállítani napjainkban, kétségessé akarják tenni, hogy győzelmünk az elmúlt világháborúban törvényszerű jelenség volt. E győzelmet pedig az állandóan ható tényezők határozták meg: elsősorban is a szocialista gazdaság ereje, a szovjet társadalom szociális, politikai és eszmei egysége, a szocialista hazafiság és a proletár nemzetköziség, a népek barátsága, valamint a kommunista párt vezetése, mely kiterjedt a honvédelem minden területére.

A világimperializmus csapásmérő erejének szétzúzása bebizonyította, hogy pártunk megvalósította a szocialista haza védelméről szóló lenini tanítást. E győzelmet a szocializmus építésének a háború előtti években lezajlott folyamata készítette elő. Alapját az első két és fél ötéves terv rakta le, amikor megvalósult az ország iparosítása, a mezőgazdaság kollektivizálása, jó eredményeket ért el a kulturális forradalom, s megszilárdult a Szovjetunió népeinek szocialista testvérisége. A hatalmas ipari-gazdasági bázis létrehozásának, a szociális átalakulásnak, a Vörös Hadsereg és Haditengerészeti Flotta megerősítésének és technikai átfegyverzésének folyamata eredményeképpen államunk rendelkezni kezdett a fasiszta agresszió visszaveréséhez szükséges védelmi potenciállal.

Nemzedékem tagjai átélték a lelkes, nélkülözésekkel és rajongásokkal teli időket, amikor az ország a romokból és az elmaradottságból a virágzás és haladás korába lépett. Részvevői vagy tanúi voltunk fegyveres erőink születésének és fejlődésének. A háború súlyos éveiben a szovjet emberek milliói véres harcot vívtak az erős ellenséggel. Sorsuk nehéz volt: sokuknak kellett megismernie az átmeneti katonai kudarcok keserűségét. Ám közöttünk, akik az ellenség első csapásait fogták fel, még a legsúlyosabb időkben sem volt olyan, aki ne hitt volna igaz ügyünk győzelmében. Jóllehet akkor nyugaton sokaknak úgy tűnt, nincs a világon olyan erő, amely képes lenne megsemmisíteni az egész világot rabsággal fenyegető hitlerista fegyveres hordákat. De a szovjet–német arcvonalon kibontakozott harctevékenység első hónapjai bebizonyították, van ilyen erő – ez pedig a szovjet nép és hős Vörös Hadserege, amely fő szerepet játszott a fasiszta Németország és a militarista Japán szétzúzásában.

Könyvem első, „Talpra, hatalmas ország!" című fejezete a Nagy Honvédő Háború kezdetétől 1943 teléig terjedő időszakot fogja át, és tömör jellemzését adja a fegyveres harcunk egész arcvonalán lezajlott fő eseményeknek. Közülük azokkal foglalkozom részletesen, amelyekben magam is részt vettem. Ilyen volt mindenekelőtt a szovjet csapatok tevékenysége a minszki és a mogiljovi irányban, a moszkvai és a sztálingrádi csatában.

A könyv sok oldalát szenteltem a harckocsicsapatoknak, melyekhez életem első és utolsó háborús napja, sok háború előtti és háború utáni évem fűződik. A háború idején a harckocsizóknál voltam zászlóalj-, ezred- és dandárparancsnok majd hadtestparancsnok-helyettes. Soraimmal nemcsak azoknak az egységeknek és magasabbegységeknek adózom tisztelettel, amelyekkel együtt sok-sok kilométert tettem meg a tűzbe borult földeken, hanem minden harckocsicsapatnak, amelyek az elmúlt háborúban fegyveres erőink szárazföldi csapatainak fő csapásmérő erejét jelentették.

A szovjet harckocsik mindig a főcsapások irányában, a támadó csapatok élén küzdöttek, mindig a szabadság hírnökei voltak a fasisztáktól visszahódított földeken. A szovjet harckocsizók – mint minden más fegyvernem harcosai – példátlan hősiességükkel örök dicsőséget szereztek maguknak. A T–34-es harckocsi vált a háború utáni években az elesett hősök legtöbbször alkalmazott jelképévé. Gránit- vagy betontalpra emelt szovjet harckocsit lehet látni Boriszovban, Volgográdban, Kalacsban, Prohorovka alatt, Belgorodban, Kurszkban, Zsitomirban, Minszkben, Lvovban, Baruta német városka mellett, Prágában, valamint sok más szovjet és határon túli városban, faluban.

A harckocsicsapatoknak szentelt nagy figyelem mellett szükségesnek tartottam a többi fegyvernem bemutatását is, hiszen együttes erőfeszítésükkel született meg a harcmezőn a győzelem. Az események ilyen sokoldalú és átfogó áttekintését a harckocsicsapatok harctevékenységének sajátossága teszi lehetővé. Negyvenegyben, negyvenkettőben és negyvenhárom elején például különböző hadműveleti irányokban, különböző frontok és hadseregek állományában harcoltam; találkoztam sok magasabbparancsnokkal, parancsnokkal és politikai munkással. Végeredményben maga az élet tett sok fontos esemény részesévé, s ezeket igyekeztem nemcsak leszűkítve, egy egységre vagy magasabbegységre emlékezve visszaadni, hanem a nagyobb összefüggések feltárására is törekszem, s amikor szükségesnek mutatkozik, napjaink szemszögéből értékelem is azokat.

Fejtegetéseim során ezt a módszert mindvégig megtartom, sőt 1943 tavaszától és nyarától nézőpontom jelentősen kiszélesedett, mert az általam vezetett harckocsi-magasabbegység a 3. gárda-harckocsihadsereg állományába került. A kurszki csatától a háború végéig egész harctevékenységem ehhez a gyorsanmozgó seregtesthez kapcsolódott, amely a támadás kifejlesztésében a főhadiszállás és a frontparancsnokság hatalmas eszköze volt. Ez tette lehetővé számomra, hogy nagy események résztvevője és szemtanúja lehessek. De szélesebb látóköröm kialakulását az is elősegítette, hogy 1943 őszétől – vagyis a Dnyeperért vívott csatától – egészen a háború befejező hadműveleteiben való részvételig, harckocsi-hadseregünk állandóan az 1. Ukrán Front „jegyzékén" szerepelt, e nagy család fiaivá váltak P. Sz. Ribalko harckocsizói. A frontnak szinte nem volt egyetlen olyan összfegyvernemi hadserege, sőt repülő- és tüzér-magasabbegysége vagy önálló magasabbegysége sem, amellyel ne harcolt volna együtt a harckocsi-hadsereg. Annak érdekében, hogy állandóan készen álljunk bármely irányban harctevékenységet folytatni, nekünk, harckocsizó parancsnokoknak, figyelemmel kellett kísérnünk a helyzetet a front egész sávjában. És egészen természetes volt, hogy harckocsi-

hadseregünk sok tábornoka és tisztje – így e sorok szerzője is – szoros kapcsolatban állt a front, az összfegyvernemi és a légi hadseregek parancsnokságaival, törzseivel és politikai szerveivel, a lövész-, repülő-, valamint tüzérhadtestek és -hadosztályok parancsnokaival, politikai munkásaival.

A könyv második és további fejezeteiben azokat az emlékeimet írtam le, amelyek a 3. gárda-harckocsi-hadsereg kurszki csatában vívott harcaihoz, valamint az 1. Ukrán Front csapatainak a Dnyeperért vívott harcához, s olyan nagy támadó hadműveletekben folytatott tevékenységéhez kapcsolódnak, mint a kijevi, a zsitomir–bergyicsevi, a luck–rovnói, a proszkurov–csernovci, a lvov–sandomierzi. A könyv utolsó fejezetében tárgyalt hadművelet végrehajtásával a szovjet csapatok abba a körzetbe jutottak ki, ahonnan negyvenegyben kiindult a Szovjetunió elleni hitleri agresszió. Íly módon a könyv annak bemutatásával fejeződik be, hogyan teljesítették a szovjet csapatok a fő feladatot: az ideiglenesen megszállt szovjet területek felszabadítását a német megszállók uralma alól.

Az 1. Ukrán Front Visztulán túl megtett harci útjának fő szakaszairól, továbbá a Vörös Hadsereg Európában megvalósított grandiózus felszabadító hadjáratáról az epilógusban szólok röviden. Ugyanott idézek fel olyan epizódokat is, amelyeknek részese voltam az elmúlt háború befejező hadműveleteiben.

Mindvégig arra törekedtem, hogy bemutassam a győzelem fő részeseit, a szovjet népet és a szovjet harcosokat; hogy minél teljesebben feltárjam a kommunista pártnak azt a gigászi munkáját, amellyel vezette és irányította a fasiszta hódítók elleni harcban a szovjet nép erőit.

E lapokon igen sok szó esik a harcok és ütközetek hősi szelleméről, azokról a kiváló parancsnokokról, politikai munkásokról és harcosokról, akikkel vállvetve jártam végig a győzelmekkel, fájdalmas veszteségekkel és nélkülözésekkel kikövezett, de győzelmes utat.

A könyvben életre kelnek harcostársaimnak, az elmúlt háború veteránjainak emlékei is. Az események leírásánál felhasználtam a központi és helyi levéltárak, a Vörös Hadsereg sok politikai szervének, egységének és magasabbegységének okmányait, a háborús évek sajtóját és egyéb források anyagát.

Őszinte hálámat fejezem ki könyvem kiadásra való előkészítéséért a Honvédelmi Minisztérium, a Fegyveres Erők Vezérkara Hadtudományi Csoportfőnöksége Levéltára dolgozóinak, a háború veteránjainak és még sok elvtársnak. Szívélyes köszönetet mondok kéziratom nyomtatásra való előkészítésében nyújtott hatékony segítségéért M. I. Petrov vezérőrnagynak, P. D. Kalinyin és J. P. Bazikin ezredesnek.

Senki sem feled,
És semmit sem felejtünk,
Obeliszkek
Hirdetik nagy dicsőségünk,
Zászlók
Lobognak,
Öröktüzek égnek . . .
Az emlékezés virágai
S a zászlók
Vöröslő fények . . .

SZ. POLIKARPOV

PROLÓGUS

Fellobbannak a lángok

A Nagy Honvédő Háború harci tüzeinek távoli visszfényei az öröktüzek, melyek olthatatlan lángja világít az Ismeretlen Katonák sírján Moszkvában, Leningrádban és Ogyesszában, a Katonai Dicsőség termében a Mamajev-kurgánon, a breszti, kijevi, szevasztopoli és novorosszijszki emlékművön – hatalmas hazánk minden szögletében. És az öröktüzek mellett az Emlékezés és a Büszkeség áll díszőrséget.

Az örök emlékezés kiolthatatlanul él a szovjet emberek szívében – emlékezés a hősökre, élőkre és elesettekre, akik megvédték a haza becsületét, szabadságát és függetlenségét, jelenét és jövőjét. Él az emlékezés gránitba faragva és bronzba öntve; az írók és művészek alkotásaiban; honfitársaink munkájában; a kommunista tudatban.

A Nagy Honvédő Háború hős katonái küzdöttek népük és az egész emberiség jövőjéért Moszkva alatt, a Donnál és a Volgánál, a Baltikumban, a Dnyepernél, a Dunánál és a Visztulánál, Berlinben, a Távol-Keleten. Harci dicsőségünk emlékeit őrzik a szovjet katonák gránittalpazatra állított emlékművei.

Minden évben május 9-én – a hitleri Németország fölötti Győzelem Napján, az emberi szív, öröm, hevület, a tavasz és a szovjet nép aratta világtörténelmi győzelemért érzett büszkeség hatalmas ünnepén, azon az ünnepen, amelyen felragyog fegyvereink dicsőséges emléke és szívünkbe mar a felmérhetetlenül drága veszteségek iránti fájdalom – honfitársaink különös ünnepélyességgel fejezik ki tiszteletüket vörös csillagos megmentőik iránt.

A szív szavára, a kötelesség paracsolatára keresik fel az emberek az emlékműveket, hogy fejet hajtsanak az elesett szovjet hősök előtt, s féltő gonddal helyezzék fejfájukhoz virágaikat. Vérvörös szegfűk, tulipánok és rózsák emlékeztetik az egykori harcosokat a háború tűzpiros alkonyaira, a rohamozó ezredek harci zászlóira. A mezei kamilla, a kéküstökű csormolya, a búzavirág ismét életre kelti a fájdalomtól összeszorult anya- és apaszívekben a csatából vissza nem tért Romanokat, Ivanokat, Marijákat, Vaszilijokat,[1] hatalmas országunk sok-sok népének fiait és leányait.

A veteránok esküt tesznek a harcostársak emlékére. A fiatal katonák megfogadják, hogy megingathatatlanul hűek lesznek apáik és nagyapáik dicsőségéhez, gyarapítják az örökül hagyott dicső hagyományokat.

[1] Az orosz szövegben magyarul nem visszaadható virág- és keresztnevek azonosságáról van szó. *Romaska* = kamilla *(Roman)*; *ivan-da-marja* = kéküstökű csormolya *(Ivan, Marija)*; *vaszilka* = búzavirág *(Vaszilij)*. – *A ford.*

A leningrádi Marsmezőn, a Nagy Október Prométheuszainak emlékművénél – amelyen aranybetűkkel ez áll: „Nem áldozatok, hanem hősök fekszenek e sírban, nem bánatot, hanem irigységet szül sorsotok a hálás utódok szívében..." –, az elmúlt háború hőseinek Dicsőség-dombjainál – akik a szocialista forradalom viharmadarainak, alkotóinak ügyét folytatták, mindenütt a hőstetteknek áldoznak.

A földkerekség hálás emberei a szovjet katonahazafiak, harcos internacionalisták iránti elismerés jeleként koszorúkat helyeznek a berlini Treptow-parkban, Budapesten, a Vörös Hadsereg harcosainak varsói temető-mauzóleumában, Szófiában, Prágában, Bukarestben, Belgrádban, Phenjanban a vörös csillagos katonák emlékművéhez, Tokióban Richard Sorgénak, a Szovjetunió hősének sírjára, Finnországban a porkkalai és nakói, Bécsben a Fő téri, Norvégiában a Westre Hravlund-i temetőben katonáinknak emelt emlékművekre. Más országokban is őrzik elesett hőseink emlékét. És ez nagyon is érthető. Nem volt a történelemben még egy olyan hadsereg, amely a saját országának szabadságáért harcolva, egyben annyi európai és ázsiai nép szabadságát és jövőjét is védte volna.

Hatalmas győzelmünk ma már történelem. De mégsem csak történelem. Fénye sohasem halványul. A szovjet embereket a haza haladásának és biztonságának nevében önfeláldozó munkára ösztönzi a háború, és az imperialista reakció elleni harc érdekében, egységre és tömörülésre szólítja fel a baráti szocialista országok dolgozóit és a világ valamennyi haladó erejét. A dicső győzelem gyümölcseit, melyek a mi életünkben, a kivívott békében érnek be, féltőn kell őrizni. „A béke – felmérhetetlen értékű kincs. Annak tudatában élni, hogy sehol sem ömlik vér, biztosnak lenni afelől, hogy holnap sem hullhatnak bombák és gránátok a házadra, hogy a gyerekek úgy nőhetnek fel, hogy nem kell megismerniük az idősebb nemzedékek által átélt tragédiákat és szenvedéseket – mindez hatalmas érték"[2] – mondotta a Béke-világkongresszuson L. I. Brezsnyev elvtárs, az SZKP Központi Bizottságának főtitkára.

De mielőtt ezt a győzelmet kivívtuk, két tragédia rázkódtatta meg a világot. Az emberi civilizáció története sok olyan tragikus dátumot jegyzett fel, amikor háború, járvány, árvíz, földrengés és más társadalmi vagy természeti csapás óriási áldozatokat és veszteségeket követelt. De vannak dátumok, amelyek a maguk borzalmasságával elhomályosítanak minden korábbit. 1939. szeptember 1-én feldörögtek az ágyúk, jelezve egy addig soha nem látott méretű háború, a második világháború kitörését. Az európai kontinens rabságra vetett népei könnyel és vérrel fizettek Münchenért. A burzsoá kormányok áruló magatartása mégis folytatódott.

A nyugati hatalmaknak a fasizmust nyíltan bátorító politikája szabad kezet biztosított a hitlerista Németországnak – és az ismét szörnyű bűntettre vállalkozott. A huszadik század egy újabb, a legsötétebb dátumot – 1941. június 22-ét – jegyezhette fel a történelem évkönyvében. Ezen a napon vált ismertté mindaz, ami hosszú időn át a „Szigorúan titkos!", „Csak a parancsnokság számára!" feliratokat viselte. Megkezdődött a Barbarossa-terv végrehajtása. Hajnali négy órakor a fasiszta Németország hadüzenet nélkül, a megnemtámadási szerződést felrúgva betört a Szovjetunióba. A német légierő csapásokat mért a csapatok elhelyezési körleteire és a békés objektumokra. A fasiszta dögkeselyűk bombázták Rigát, Vindavát, Libavát, Siauliait, Kaunast, Vilniust, Grodnót, Lidát, Volkoviszkot, Bresztet, Kobrint, Szlonyimot, Baranovicsit, Minszket, Bobrujszkot, Zsitomirt, Kijevet, Szevasztopolt és sok más várost, kikötőt, vasúti csomópontot.

[2] Pravda, 1973. október 27-i száma.

A Szovjetunió megtámadása és a bolsevizmus megsemmisítése a fasiszták régi vágya volt, s a németekbe egyre azt sulykolták, hogy „Oroszország kétszeresen is ellenségünk: egyszer, mert kommunista, másodszor mint állam". A fasiszták arról ábrándoztak, hogy tűzzel-vassal leigázzák a szláv népeket, megszüntetik államiságukat, nemzeti kultúrájukat és önálló létüket, rabságba vetik őket, nagy részüket kiirtják, a többit elnémetesítik és jogtalan rabbá teszik. A Szovjetunió népeivel kapcsolatban mondotta Hitler: „Vezérelvünk feltétlenül az, hogy ezek a népek csak egyetlen indok alapján létezhetnek: gazdaságilag hasznosak számunkra."[3]

A „Zöld dosszié"-nak nevezett, a szovjet nép anyagi értékeinek és természeti kincseinek gazdasági kirablására vonatkozó útmutatások és direktívák gyűjteményében ez áll: „Kétségtelen... tízmilliók halnak majd éhen, ha elvesszük ettől az országtól mindazt, amire szükségünk van." És tovább: „Több millió ember válik fölöslegessé e területen, akiknek vagy meg kell halniuk, vagy át kell települniük Szibériába."[4]

Kegyetlenségében és embertelenségében még cinikusabb volt az Ost általános terv, amely célul tűzte ki a megszállt területek lakosságának és az ott ejtett hadifoglyoknak a legyilkolását, 30 év alatt mintegy 50 millió lengyel, ukrán, belorusz, lett, litván, észt áttelepítését Nyugat-Szibériába, Dél-Amerikába és Afrikába. E földek többi lakóját el akarták németesíteni, tízmillió német gyarmatosító-rabszolgatartó olcsó munkaerejévé, fehér rabszolgájává akarták tenni.

A fasiszta főkolomposok azt tervezték, hogy egymástól elszigetelt közigazgatási körzetekre osztják a Szovjetunió területét. Igen fontosnak tartották a szovjet népek kultúrájának, tudományos és műszaki intézményeinek megsemmisítését, a felső- és középfokú tanintézetek bezárását, az alsó fokú oktatás korlátozását, a mesterséges születésszabályozást. Íly módon akarták a hitleristák „megrendíteni az orosz nép erejét" és hosszú időre biztosítani uralmukat.

Hogy felmentsék a hitleristákat a szovjet területen elkövetett bűntettek felelőssége alól, „jogokat" biztosítottak számukra, a csapatokkal ismertették azokat a barbár parancsokat, amelyek a foglyul ejtett politikai munkások meggyilkolására, a békés lakosság elleni drákói megtorló intézkedésekre vonatkoztak. Jó előre összeállították az „Emlékeztető a német katona számára" című anyagokat, s ezekben lefektették a kegyetlenség elveit:

„Emlékezz rá, és teljesítsd:

1. ...Nincs szíved, ideged és könyörületed – te német acélból vagy. A háború után új lelket, tiszta szívet kapsz gyermekeid, feleséged és a Nagy-Németország előtt, de most határozottan, ingadozás nélkül cselekedj...

2. ...Nincs szíved és ideged, a háborúban erre nincs szükség. Irtsd ki magadból a sajnálkozást és a részvétet – ölj meg minden oroszt, az se tartson vissza, hogy agg vagy asszony, kislány vagy kisfiú áll előtted. Ölj, ezzel magadat mented meg a pusztulástól. Biztosítsd családod jövőjét és szerezz magadnak örök hírnevet.

3. ...Nincs a világon olyan erő, amely ellenállhatna a német nyomásnak. Térdre kényszerítjük az egész világot..."

Ilyenek voltak a „Nagy-Németország" apái és fiai, ilyen volt lelkivilágúk, embergyűlölő erkölcsük.

A Führer személyes utasítására a legnagyobb titokban dolgozták ki azokat az intéz-

[3] „Szigorúan titkos! Csak a parancsnokság számára!" Moszkva, 1967. 99. old. (oroszul).
[4] Ugyanott. 100. old.

kedéseket, amelyek a világuralomra „hivatott" Németország leendő győzelmeit örökítik majd meg. A vezető szerep eszméjét megtestesítő szimbólumot maga Hitler sugalmazta. Megparancsolta, hogy szigorú titokban készítsék el a győzelmi emlékmű tervét, melyen egy hatalmas sas a karmai között tartja a földgolyót. Az emlékművet a fasiszta Németország fővárosának központjában akarták fölállítani, közvetlenül a Szovjetunió, majd Nagy-Britannia és az Egyesült Államok döntő veresége után. A nyugat-európai mámorítóan könnyű győzelmek birtokában Hitler biztos volt a további katonai sikerekben. Ezért már jóval a Szovjetunió megtámadása előtt megkezdték az emlékmű svédországi, norvégiai és finnországi gránit- és márványtömbökből készített részeinek a kiszállítását az Odera partjához, a Berlintől 90 kilométerre levő Fürstenberg körzetébe. A 180 ezer férőhelyes, leendő palota kupolája alatt szándékozott Hitler megtartani a győztes német fegyverek megünneplését.

Valahol, elhagyott kőbányákban, már előre kifaragták egy másik emlékmű kőtömbjeit is. A birodalom fasiszta vezérei ezt Moszkvában akarták felállítani, a város eleste után.

Mint ismert, a történelem alaposan rácáfolt a hódítók e nagyratörő tervére is. A hitlerista hadigépezetet szétzúzó szovjet emberek emelték talapzatra a maguk egyedülálló, az egész világon ismert győzelmi emlékműveit: a grandiózus tömböt a berlini Treptow-parkban, amelynek tetején a felszabadító szovjet harcos szobra áll, valamint a pankovi emlékművet. A fürstenbergi gránit- és márványtömböket is felhasználták. Azokból a kőtömbökből pedig, amelyekből a fasiszták Moszkvában akartak emlékművet felállítani, az egyik épület burkolata készült.

Ezek olyan tanulságos és törvényszerű fordulatai a történelemnek, amelyekre még csak nem is gondolt a hitlerista vezetés, amikor több mint harminc évvel ezelőtt kezet emelt a Szovjetunió szabadságára és függetlenségére.

Figyelemre méltó, hogy Hitler annak az évfordulónak az előestéjén indította meg a Wehrmachtot kelet felé, amikor Napóleon „grande armée"-ja 1812-ben behatolt Oroszországba. A Harmadik Birodalom vezére sem kerülhette el Bonaparte sorsát. A Szovjetunió ellen kirobbantott háború a fasiszta Németország első lépése volt a pusztulás felé.

Párhuzamot vonva az 1812-es események és az elmúlt háború között, így írt Blumentrit, fasiszta tábornok: „Hitler megkezdte Oroszországgal a háborút, remélve, hogy Németországnak életteret harcol ki, megsemmisíti a bolsevizmust, és Európa gazdája lesz. Napóleon is, Hitler is azt hitte, hogy oroszországi háborúja éppoly gyorsan és sikeresen ér véget, mint sok más, addig viselt háborúja. Mindketten helytelenül ítélték meg Oroszország belső erőit és méreteinek szerepét... Napóleon egész Európa hadseregét vitte Oroszország ellen. Hitler megpróbálta ugyanezt.

...1812 és 1941 bebizonyította, hogy... képtelenség rövid idő alatt meghódítani Oroszország hatalmas térségeit. Sem Napóleon lovassága, sem Hitler gépesített magasabbegységei nem voltak elég hatalmasak ahhoz, hogy elfoglalják és ellenőrzésük alatt tartsák az óriási területet."[5] Blumentrit, a hitlerista katonai élet egyik képviselője, a saját bőrén tanulta ezt meg.

Elérkezett 1941. június 22. Megkezdődött a Nagy Honvédő Háború. Valóban „nagy" volt, részt vett benne országunk minden népe. Honvédővé vált, hiszen a szovjet emberek milliói egy emberként álltak fegyverbe, hogy védelmezzék szocialista szülőhazájukat és

[5] Westphal, E., Kreipe, W., Blumentrit, H. és mások: Végzetes döntések. Vojenizdat. Moszkva, 1958. 110–111. old. (oroszul).

megsemmisítsék a fasizmust, a világreakció fő erejét, s felszabadítsák a leigázott népeket. Megkezdődött a háború, amelyben a Szovjetuniónak fegyveres harcban kellett elrendezni sok ország és nép sorsát. A szovjet nép ezt a harcot saját hazájáért és a proletár internacionalizmus érdekeiért vívta.

A kommunista párt és Központi Bizottsága volt a fasiszta hódítók elleni harc szervezője, vezetője, lelkesítője. A Központi Bizottság Politikai Bizottságának június 22-i ülése jóváhagyta a szovjet néphez intézett kiáltványt. Ebben a párt arra szólított fel, hogy „népünknek most szilárdabbnak és egységesebbnek kell lennie, mint valaha is volt. Valamennyiünknek meg kell követelnünk magunktól és másoktól a fegyelmet, a szervezettséget, az önfeláldozást, az igazán szilárd szovjet hazafiságot, hogy mindennel elláthassuk a Vörös Hadsereget, a hajóhadat és a légierőt, hogy legyőzhessük az ellenséget... A mi ügyünk igaz ügy. Szétzúzzuk az ellenséget. Miénk lesz a győzelem."

Amikor a párt a fegyveres harcra mozgósította, szervezte és egyesítette a népet, abból a lenini tanításból indult ki, miszerint „ha már háborúra került sor, mindent alá kell rendelni a háború érdekeinek, az ország egész életét alá kell rendelni a háborúnak... (taps) ezen a téren nem szabad tűrni a legkisebb ingadozást sem."[6] A párt Központi Bizottsága, a szovjet kormány több sürgős intézkedést tett, hogy megszervezze a hódítókkal szembeni össznépi ellenállást. A párt ismertette a néppel a hazát fenyegető halálos veszélyt, megmagyarázta a háború jellegét és céljait, azt, hogy a honvédő háború felszabadító jellegű is, és a Szovjetunió becsületéért, szabadságáért és függetlenségéért folyik, s népünk történelmének ez a legigazságosabb háborúja. A hadsereg és a flotta haditevékenységének irányítására június 23-án létrehozták a Főparancsnokság Főhadiszállását, amelyet később a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásává szerveztek át az ország fegyveres erőinek hadászati vezetésére.

Az ország életének háborús vágányokra való átállítására, erőinek és eszközeinek az ellenség szétzúzására mozgósítására az az alapvető programdokumentummá váló direktíva intézkedett, amelyet a párt Központi Bizottsága és a Szovjetunió Népbiztosi Tanácsa adott ki 1941. június 29-én a frontövezeti területek párt- és szovjetszervezeteinek. E programdokumentum alapján mondotta el Sztálin július 3-i rádióbeszédét. A direktíva tükrözte a háború idejére kidolgozott lenini követelményt: „1. Az ország minden ereje és eszköze teljesen a forradalmi honvédelem szolgálatába állítandó. 2. Minden szovjet és minden forradalmi szervezet köteles utolsó csepp véréig védeni minden állást."[7]

A párt és a kormány leszögezte: az ellenséggel vívott kíméletlen harcban meg kell védeni városainkat, falvainkat és minden talpalatnyi szülőföldet, a hitleristák által ideiglenesen megszállt területeken ki kell fejleszteni a partizánmozgalmat. Az ország vezetőinek fő figyelme az arcvonalon folyó haditevékenység megszervezésére, a hadsereg és a hadiflotta harcképességének a fokozására, segítésükre és minden szükségessel való ellátásukra irányult. A párt jelszava, „Mindent a frontnak, mindent a győzelemért!", a sokmilliós szovjet nép harci jelszavává lett.

Az ország életének legfontosabb problémáit az SZK(b)P Központi Bizottságának, a Szovjetunió Legfelső Tanácsának és a Népbiztosok Tanácsának június 30-i határozatával életre hívott Állami Honvédelmi Bizottság oldotta meg. Az elnök Sztálin volt, és itt dolgozott az SZK(b)P Központi Bizottsága Politikai Bizottságának sok tagja és pót-

[6] Lenin Összes Művei. 41. köt. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1974. 111–112. old.
[7] Lenin Összes Művei. 35. köt. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1972. 361. old.

tagja.[8] E szervnek az elődje a Lenin kezdeményezésére a polgárháború és a külföldi katonai intervenció idején megalakított Munkás-Paraszt Védelmi Tanács volt. Az Állami Honvédelmi Bizottság feladatai azonban jóval sokrétűbbek voltak. Az ország minden hatalmát kezében tartva irányította a háború követelményeinek megfelelően a népgazdaság átszervezését, az erők és eszközök mozgósítását. Határozatai a háborús idők törvényeinek erejével rendelkeztek. Tagjai nagy és felelősségteljes munkát végeztek a hadsereg és a hadiflotta ellátása érdekében. Ugyancsak ilyen feladattal bízták meg az Állami Honvédelmi Bizottság meghatalmazottait, rendszerint az ország nagy iparvidékeinek és területeinek pártbizottsági titkárait. Az Állami Honvédelmi Bizottság megalakítása lehetővé tette az ország központosított irányítását, erőinek és eszközeinek gyors és teljes mozgósítását, helyes és célszerű felhasználását az arcvonal érdekében.[9]

A párt egyik legfontosabb programfeladata az volt, hogy az ellenséges megszállás veszélyének kitett területekről az ország mélyébe telepítsék át a fő hadiipari bázisokat. A történelemben még nem volt példa arra, hogy egy ipari nagyhatalom termelői kapacitásának jelentős részét több ezer kilométerre áttelepítse. Csak a párt óriási szervezői tevékenységének és a dolgozó nép hősiességének volt köszönhető, hogy 1941 novemberéig sikerült átszállítani az ország keleti körzeteibe 1523 nagyüzem (zömében repülőgépgyár), fegyver- és harckocsigyár berendezését. Az Urál, a Volga-vidék, Szibéria, Kazahsztán és a közép-ázsiai köztársaságok váltak a fő hadiipari bázissá. Nem sikerült azonban mindent megmenteni. Az 1941 novemberéig megszállt területen maradt vállalatok adhatták volna a népgazdaságnak az acélöntvények 68, a hengerelt vas több mint 67, az alumínium 60 és a széntermelés 62 százalékát. E veszteség súlyosan éreztette hatását a haditermelésben. Csak kolosszális erőfeszítéssel lehetett helyreállítani és növelni az állam gazdasági erejét, s ezzel megvetni a hitlerista Németország fölötti győzelem alapját.

A szovjetország katonai mozgósítási képessége és a párt szervezői munkája abban is megmutatkozott, hogy a háború fél éve alatt több száz magasabbegységet és egységet szerveztek meg és képeztek ki. Ezek összlétszáma meghaladta azoknak a fegyveres erőknek a létszámát, amelyekkel államunk a fasiszta Németország támadása előtt rendelkezett. Hatalmas lendülettel szervezték a népfelkelő alakulatokat és a vadászzászlóaljakat.

Rövid idő alatt jelentősen fejlesztették a parancsnokképzést, erősítették a hadsereg és a hadiflotta pártszervezeteinek harcképességét. A párttagoknak csaknem egyharmada került a frontra.

Hatékony segítséget nyújtott a Vörös Hadseregnek az össznépi jelleget öltő partizánmozgalom, az illegális párt- és Komszomol-tevékenység. 1941 végén több mint 2000 partizánosztag harcolt az ellenség hátában. Illegális területi, körzeti pártbizottságokat, pártalapszervezeteket hoztak létre Ukrajnában, Belorussziában, a balti köztársaságokban, Moldaviában, az OSZFSZK területein és határvidékein. A partizánmozgalmat értékelve az egyik hitlerista tábornok kénytelen-kelletlen elismerte: Oroszországban, a végeláthatatlan hadtápvonalak mentén tevékenykedő és egyre több partizán rettegést kelt a német katonákban. Azokon a hatalmas térségeken, amelyeken utánpótlási vonalaink húzódnak, éppen olyan fontos szerepet játszanak a partizánosztagok, mint a tengeralattjáró-falkák az Atlanti-óceánon.

[8] Az SZKP története. 5. köt. kn. 1. Moszkva, 1970. 164. old.; Nagy Szovjet Enciklopédia. 3. kiadás, 7. köt. Moszkva, 1972. 171. old. (oroszul).

[9] Az SZKP története. 5. köt. kn. I. 165. old. (oroszul).

A fasiszta hódítók hitszegő támadásuk kezdetétől olyan ellenállásba ütköztek földünkön, amelyre egyetlen európai országban sem volt példa. A szovjet–német arcvonalon 1941. július közepéig naponta átlagosan 4000, a hónap második felében több mint 7000 embert vesztett az ellenség, a háború harmadik hónapjának végére pedig a hitleristák összes veszteségei meghaladták a félmillió főt. Egy önmagában szemléletes adat: országunk megtámadásáig a csaknem egész Európát meghódító fasiszta hadsereg körülbelül 300 ezer katonát veszített.

A háború első napjaiban és heteiben azonban rendkívül súlyos helyzetbe kerültek a szovjet–német arcvonalon küzdő csapataink is. Az ellenség a támadás kezdetén meglepésszerű légi- és tüzérségi csapásokkal sok terepszakaszon nagy veszteségeket okozott a határmenti körzetben levő szovjet csapatoknak.

Az ellenséges légierő – hogy lehetetlenné tegye hadseregünk manővereit és kivívja magának a légi uralmat – tömeges bombacsapásokat mért elsősorban a szovjet gépesített hadtestek és a repülőegységek összpontosítási körzeteire. E csapások következtében sok magasabbegység elvesztette személyi állományának, harckocsijainak, tüzérségének és gépkocsijainak jelentős részét, valamint tüzérségi lövedék- és üzemanyag-tartalékait.

Különösen nagy veszteségeket okoztak az első német bombatámadások a repülőtereken levő légierőnknek. E vonatkozásban a helyzetet még az is súlyosbította, hogy e repülőtereken nagy mennyiségű repülőgép zsúfolódott össze és nem telepítették át időben őket a harci repülőterekre. Mivel légierőnknek megparancsolták, hogy ne repülje át a határt és az ellenséges repülőgépeket csak saját területünk fölött semmisítse meg, így nem mérhetett válaszcsapásokat az ellenséges repülőterekre. Annak következtében, hogy megszakadt a frontok repülőerőinek az irányítása, néhány repülőegységünk és -magasabbegységünk nem kapott időben harcparancsot, nem ismerte az általános helyzetet. Végeredményben a háború első napjaiban mintegy 1200 repülőgépet vesztettünk. 738 repülőgép a Nyugati Fronton pusztult el, s ezeknek több mint felét a repülőtereken semmisítették meg.[10]

Az ellenség meglepésszerű légitámadásai és az egyenlőtlen erők ellenére a szovjet repülők már az ütközetek első napjaiban kitűntek kiváló harci tulajdonságaikkal. Nem kímélték életüket, a hősiességnek és férfiasságnak számtalan példáját adták, helytállásukkal megsokszorozták katonai tudásukat. Kissé előre lépve történetünkben, meg kell említenem, hogy a szovjet légierő szárazföldi csapataink támogatása mellett a háború első hónapjaiban csapásokat mért az ellenség hadtápobjektumaira. 1941. június 24-től távolbombázó légierőnk többször is sikeresen támadta Königsberg, Danzig, Constanţa, Sulia hadiipari objektumait.

A szovjet légierő 1941 júliusában csapást mért Ploieşti olajbázisra. A Saaremaa- és a Hiiumaa-szigeten levő repülőerőink augusztusban tíz esetben támadták Berlint, Stettint, Kohlberget, Danzigot. E csapásoknak nemcsak katonai, hanem politikai jelentőségük is volt, mivel csattanós választ adtak a náci propagadnának azokra a hazugságaira, hogy az egész szovjet légierő megsemmisült.

De térjünk vissza a háború első napjaihoz. Az ellenséges csapásoktól igen súlyos veszteségeket szenvedett ekkor a harckocsicsapatok, a tüzérség, valamint a lövész-magasabbegységek jelentős része is. Az ellenségnek a háború elején sikerült még inkább a maga javára fordítani az erőviszonyokat, kiharcolni a légi uralmat és megragadni a katonai kezdeményezést. Nehéz napok, kegyetlen, balszerencsés időszak következett országunk

[10] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 221, op. 2467, d. 39, l. 103.

és fegyveres erői számára. Politikai, gazdasági és társadalmi rendszerünk, egész életformánk szilárdságát tette próbára ez az idő. Az volt a kérdés: életben marad-e vagy sem a Nagy Október szülötte, a világ első szocialista állama.

A szovjet emberek jól ismerik népünk elmúlt háborúban vívott fegyveres harcának fő eredményét: a német fasizmus szétzúzását. Jól tudják, milyen nagy árat kellett fizetni ezért az eredményért. Szinte alig van olyan család országunkban, amely ne vesztett volna el akkor valakit. Nagyon nehéz volt ez a háború.

Ha sorra vesszük az elmúlt fegyveres összecsapások harcoló feleit, nehéz olyan háborúra készülő, a háborút kirobbantó államot találni, amely ne számított volna a győzelemre. A fasiszta Németország és vezetői szintén erre számítottak. Eltekintve kalandorterveiktől, a birodalom és a Wehrmacht vezetői gondosan készültek a háborúra, tanulmányozták a Szovjetunió gazdasági, politikai és katonai potenciálját, és biztosak voltak sikerükben.

A szovjet nép régóta tudta, hogy harcolnia kell az imperialista rablókkal, és készült is erre. Már a Nagy Október után, amikor az egész világon tisztító forradalmi vihar söpört végig, az imperializmus megkezdte a szovjetek elleni agressziót, az emberiség új tragédiájára – a második világháborúra – való felkészülést.

Lenin előrelátóan már 1921-ben azt mondotta, hogy ezt elkerülhetetlenné teszi a finánctőke nemzetközi politikája. Lenin szerint: „Arról van itt szó, hogy a következő imperialista háborúban, amelyet szemünk láttán készít elő a burzsoázia, amely szemünk láttára nő ki a kapitalizmusból, lemészárolnak-e 20 millió embert (10 millió helyett, amennyit az 1914–1918-as háborúban és az azt kiegészítő »kicsi« háborúkban öltek meg, melyek a mai napig nem értek véget), hogy ebben az elkerülhetetlen (a kapitalizmus fennmaradása esetén elkerülhetetlen) jövendő háborúban nyomorékká tesznek-e 60 millió embert (30 millió helyett, amennyit az 1914–1918-as háborúban tettek nyomorékká)."[11]

Nyugat reakciós körei Németországban az „antibolsevista bástyát" látták. Megvalósítva a Dawes-tervet – amelynek kezdeményezője az Egyesült Államok és Nagy-Britannia volt –, az első világháború győztes hatalmai befektették tőkéjüket Németországba, s ezzel hozzásegítették, hogy rövid idő alatt újjáteremtse és korszerűsítse nehéziparát.

A Dawes-terv politikai folytatása a locarnói konferencia volt. Az itt elfogadott garanciális szerződés Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és Franciaország biztonságát volt hivatva szavatolni a német agresszióval szemben, és ezt az agressziót kelet felé irányítani. Chamberlain, angol külügyminiszter már akkor félreérthetetlenül kijelentette, hogy Németország a Népszövetség valamennyi többi tagállamának szövetségese lesz. Németország ereje az ő erejük is. Gyengesége mindannyiuk gyengesége is lesz. Az összes többi állam kénytelen lesz segíteni Németországot, és azok, akik Németországot lefegyverezték, újra fel fogják fegyverezni.[12]

Hitler, a fasiszta párt vezére, még a landbergi erődben töltött kényelmes fogsága idején írt könyvében, a „Mein Kampf"-ban, a fasizmus bibliájában így fogalmazta meg hitvallását: „Mi, nemzetiszocialisták, tudatosan alakítottuk ki külpolitikánk irányvonalának jellemzőit a világháború előtt. Azzal kezdjük, ahol hat évszázaddal korábban megrekedtünk. Véget vetünk a németek ama örökös törekvésének, amely Európa déli és nyugati részét vette célba, s tekintetünket a keleti területek felé fordítjuk. Végül szakí-

[11] Lenin Összes Művei. 44. köt. Szikra. Budapest, 1975. 147. old.

[12] A locarnói konferencia. 1925. Dokumentumok. Moszkva, 1959. 323. old. (oroszul).

tunk a háború előtti idők gyarmati és kereskedelmi politikájával s rátérünk a jövő területi politikájára. De amikor mi most Európában új földekről beszélünk, elsősorban csakis Oroszországra gondolhatunk... Úgy tűnik, maga a sors mutat nekünk utat."[13]

A német imperializmus bel- és külpolitikai alapjait a náci párt vezére a hatalomra jutás utáni negyedik napon kifejtette. Lássuk ezeket a baljós alapokat.

„1. Belpolitika. A jelenlegi belpolitikai helyzet gyökeres megváltoztatása... Tűzzel-vassal irtani a marxizmust. Megértetni az ifjúsággal és az egész néppel, hogy bennünket csak a harc menthet meg... a harckészség fokozása minden eszközzel... A tekintélyelv legszigorúbb érvényesítése. A demokráciának nevezett rákfene likvidálása.

2. Külpolitika. Harc Versailles ellen. Egyenjogúság Genfben. De mindez nem ér semmit, amíg a népet nem hatja át a harckészség. Gondoskodni szövetségesekről...

3. A Wehrmacht megteremtése a cél elérésének – a politikai hatalom helyreállításának – legfontosabb előfeltétele...

Hogyan bánjunk a politikai hatalommal, ha már a kezünkben lesz? – Talán... Új élettér meghódítása keleten, és e területek kíméletlen elnémetesítése..."[14]

Németország a második világháború fő tűzfészkévé, a nemzetközi ellenforradalom csapásmérő öklévé vált. Ez az ököl a nyugati hatalmak kezéhez tartozott, amelyek – a keleti hadjárat érdekében – szemet hunytak Németország hatalmának újjászületése fölött. Az imperialista körök örömujjongással fogadták Hitlernek azt a gyújtogató beszédét, amelyet 1934 augusztusában, Grünwaldban Hindenburg kihívó temetési ceremóniáján mondott. A „Drang nach Osten"-re készülő örjöngő Führer a német ezredek első világháborús zászlói előtt revansra, a Szovjet-Oroszország elleni hadjáratra szólított fel.

A Szovjetunió elleni háború gazdasági előkészítésének négyéves tervét a nemzetiszocialista párt nürnbergi kongresszusán hirdették meg. A fasiszta párt főkolomposai, rajongó tisztelőik és lakájaik, a császári birodalom egykori hűséges alattvalói, akik már 1917-ben a Szovjet-Oroszország elleni háború szükségességéről ordítoztak, a német nép egykori hóhérai és sok európai nép leendő hóhérai, hisztérikusan követelték a Szovjetunió elleni új hadjáratot a nürnbergi kongresszuson, nem is tételezve fel, hogy ezzel önmaguk halálos ítéletét követelik. Kilenc évvel később, 1945 őszén, az „ezeréves" német birodalom újjáélesztői, a német ipar vezetői, a világmindenség „leigázói", a kommunizmus ádáz ellenségei a nürnbergi Igazságügyi Palotában, az egykori náci vezetők utolsó „székhelyén", a vádlottak padjára kerültek. A nemzetközi katonai bíróság a világ népeinek képviseletében a történelem szégyenpadjára ültette őket sok millió német lezüllesztéséért, az emberiségre zúdított roppant tragédiáért, a nemzetközi mérvű rablásért, az 50 millió elpusztított életért, amelyből 20 millió veszteség érte a mi országunkat, több mint 6 millió a lengyeleket, 1 millió 700 ezernél több a jugoszlávokat. 12 millió embert hurcoltak rabságba a különböző országokból. A második világháború kolosszális anyagi veszteségeket okozott sok népnek és államnak. A hadviselésre fordított eszközök és a háború okozta rombolások anyagi értéke 4 trillió dollárt tett ki. A Szovjetunió elvesztette nemzeti értékeinek 30 százalékát.

A vádlottak padján nem volt ott Hitler, Goebbels és Himmler. Bűnös életüknek előbb vége szakadt. Közvetlenül az ítélet előtt végzett magával Ley, a „rabszolgapiac" vezére.

[13] Történelemhamisítók (történelmi bizonyítvány). Moszkva, 1948. 22. old. (oroszul).

[14] Bezimenszkij, L. A.: Német tábornokok Hitlerrel és Hitler nélkül. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1965. 53–54. old.

A kapituláció napjaiban bénult meg Krupp, a német újrafegyverkezés megszervezője. Más „felsőbb rendű" szörnyetegek, a vér és erőszak diplomatái, a XX. század kalózai, a koncentrációs táborok vezetői és porkolábjai, a gázkamrák kitalálói, akiket soha nem gyötört lelkiismeret-furdalás, megkapták méltó büntetésüket a nemzetközi katonai bíróságtól. Igaz, a nyugati vezetők és jogászaik jóvoltából a bűnözők egynémelyikének enyhítették a büntetését. A felelősségre vonást mégsem kerülték el azok a barbárok, akik mindenütt kegyetlenkedtek és visszahozták a középkori inkvizíciót. Míg a földön élet lesz, az emberiség nem bocsátja meg a fasizmus szörnyű bűntetteit.

De 1936 szeptemberében még fűtötte a nácikat a Szovjetunió, a világ első szocialista országa elleni hadjárat vágya. Dühödten, türelmetlenül kovácsolták, majd élesítették – nyugati barátaik segítségével – az agresszió fegyverét.

Németország minden területen: a gazdaság, az ideológia, a politika és a katonai területen – tervszerűen készült a háborúra. A Harmadik Birodalom hadiipari potenciálja már a fasiszta fordulat előtt létrejött, azután még gyorsabban fejlődött, nemcsak a saját monopóliumok eszközeire támaszkodva, hanem az amerikai, angol és egyéb tőkékre is. Az egész német gazdaság – felhasználva a saját és a megszállt országok tartalékait – a háborúra termelt. A Németországhoz erőszakkal csatolt országokkal együtt e gazdaság 1940-ben 238,1 millió tonna szénnel, 13,5 millió tonna acéllal, 6,5 millió tonna nyersvassal többet termelt, mint a szovjet gazdaság. Németország több harckocsit és repülőgépet gyártott, mint mi. Gyorsan fejlődő haditermelése a megszállt országokban zsákmányolt fegyverek és harci technikai eszközök mennyisége lehetővé tette a fasiszta vezetés számára, hogy mintegy 8,5 millió fős, technikailag jól felszerelt hadsereget hozzon létre.

Közismert, hogy népünknek, a kommunista pártnak és a szovjet kormánynak a titáni munkája kellett a Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelem alapjainak a lerakásához. A párt a dolgozók fő erőfeszítését az ország grandiózus iparosítási terveinek a megvalósítására, a mezőgazdaság kollektivizálására, a kultúrforradalomra összpontosította. A szocialista átalakulás folyamán megnőtt a párt vezető szerepe, erősödött a sarló és kalapács szövetsége, kikovácsolódott a szovjet társadalom erkölcsi-politikai egysége, megszilárdult az ország népeinek barátsága. A létfontosságú feladatokat – a történelmi szükségszerűségnek megfelelően – az állam védelmi képességének állandó fokozásával együtt oldottuk meg.

A párt és a kormány a Vörös Hadsereget új harci technikai eszközökkel és fegyverekkel kezdte ellátni. A német hadsereggel szembeni fölény megtermetésébe azonban beleszólt az idő. Elkéstünk a tervezett védelmi intézkedések befejezésével. A fasiszta Németország kedvező pillanatot választott a támadáshoz: a Vörös Hadsereg átfegyverzés alatt állt és a csapatok még nem rendelkeztek mindazzal, ami a háborúhoz kellett.

Amikor a háború elején elszenvedett balsikereinkről beszélünk, figyelembe kell venni a reális erőviszonyokat, az ellenség első csapásai után tovább fokozódó erőfölényét – amelyről már az előzőekben is szóltam.

Például a határ mentén szétbontakoztatott erők korlátozott száma következtében a siauliai irányban gyakorlatilag négy szovjet hadosztálynak kellett megütközni 15 ellenséges hadosztállyal. A nyugati irányban 23 német hadosztállyal 10 szovjet hadosztály állt szemben, a német Dél Hadseregcsoport főcsapásának irányában pedig – ahol 19 ellenséges hadosztály támadt – csak hat szovjet hadosztály harcolt. A főcsapások irányában vívott első harcokban tehát az ellenség élőerőben 3–5-szörösen, lövegek és aknavetők tekintetében több mint háromszorosan múlta felül a szovjet csapatokat, harckocsikban és repülőgépekben még jelentősebb fölényben volt.

Vitathatatlan, hogy ilyen erőviszonyok mellett nehéz lett volna megnyerni a határ menti ütközetet. A határ menti ütközeteket követő hadjáratokban változott a helyzet. Először kiegyenlítettük az erőviszonyokat, majd túlszárnyaltuk az ellenséget és csapataink kezdték rákényszeríteni akaratukat.

A szárazföldi csapatok közül elsőként a határőrök léptek nyílt harcba az ellenséggel. Csak lövészfegyverekkel rendelkezve, hősiesen szembeszálltak az ellenséggel és mindhalálig harcoltak. Később írta róluk M. I. Kalinyin, hogy „nem hoztak szégyent az orosz fegyverek dicső hagyományaira. A váratlanul támadó, kolosszális fölényben levő ellenséges erőkkel vívott súlyos harcokban hősiesen küzdöttek a határőrök, védelmezve földünk határait". Helytállásával és hősiességével tűnt ki az augusztowói, a lomzsini, a breszti, a vlagyimir-volinszkiji, a przemyśli, a rava-russzkajai, a kagulszki határőrőrs, valamint több más határőrosztag. Szívós ellenállásba ütköztek az ellenséges csapatok a megerődített körletek kiépített vonalában is.

Egészen természetes, hogy másképp alakultak volna a határ menti ütközetek, ha a határ menti katonai körzetek csapatai magas fokú harckészültségben vannak. Jóllehet, nem fejeződött be e csapatok felvonultatása, nem történt meg teljes feltöltésük, elavult technikával rendelkeztek, akadtak még más hiányosságok is: a katonai vezetésnek, elsősorban a vezérkarnak, gondoskodnia kellett volna arról, hogy állandóan fokozzák a csapatok harckészültségét, hogy azok kedvezőbb körülmények között léphessenek harcba.

A haditevékenység egyszerre három – az északnyugati, a nyugati és a délnyugati – irányban bontakozott ki a szovjet–német arcvonalon. A Barbarossa-tervnek megfelelően, az első napokban és hetekben a német fasiszta csapatok három csapásmérő csoportosításban támadtak: Kelet-Poroszországból a balti köztársaságokon át Leningrád irányában tört előre Leeb vezértábornagy Észak Hadseregcsoportja. Bock vezértábornagy a Közép Hadseregcsoporttal – amelynek megindulási hídfője Kelet-Lengyelországban volt – Minszk és Szmolenszk irányában mért csapást. Céljuk Moszkva elfoglalása volt.

Délkelet-Lengyelországból, Lublin déli körzetéből Zsitomir és Kijev irányában mérte csapását a Dél Hadseregcsoport, parancsnoka Rundstedt vezértábornagy volt. Éppen e hadseregcsoportból szervezték meg a legerősebb csoportosítást a Grodno–Krisztinopol szakaszon, s ennek kellett áttörni Kijev felé, majd csapatait a Dnyeper mentén délnek fordítva a folyó jobb partján levő szovjet csapatokat elvágni, bekeríteni és megsemmisíteni. A Kijev körzetében és tőle délre levő Dnyeper-átkelőhely elfoglalásával kellett e csoportosításnak megteremtenie a feltételeket a Dnyeper keleti partján végrehajtandó hadműveletekhez.

A német fasiszta csapatok már a háború első napján Tilsittől délkeletre, Szuvalkitól keletre, valamint Breszt és Vlagyimir-Volinszkij körzetében betörtek szovjet területre.

Északnyugati és Nyugati Frontunk támadást kísérelt meg gépesített magasabbegységekkel, ám csekély hadműveleti sikerrel. Csak a grodnói irányban sikerült rövid ideig feltartóztatni az ellenség támadását, a Kaunas északnyugati körzetéből mért ellencsapás pedig – csapataink hősiessége ellenére – kudarccal végződött.

A háború negyedik napján Poleszjétől északra az a veszély fenyegetett, hogy az ellenség gyorscsapatai elérik a Nyugati-Dvinát, Daugavpilst és Minszket. Különösen bonyolulttá vált a helyzet azokban a napokban a nyugati irányban, Belorussziában. Csapataink sehol nem szenvedtek oly nagy veszteséget az ellenség első csapásaitól, mint itt, mivel ellenséges behatás alatt bontakoztak szét a harchoz. Annak ellenére, hogy ebben

az irányban rendkívül súlyos volt a helyzet, csapataink szívósan ellenálltak Breszt és Bialystok, majd később Minszk és Mogiljov körzetében.

Népünk harci krónikájába dicső lapokat írtak a breszti védők; erődjüket méltán nevezik a hősök erődjének. A maroknyi szovjet helyőrség, a régi erőd létesítményeit felhasználva, önfeláldozóan harcolt. 32 nap kellett a hitleristáknak ahhoz, hogy elfoglalják a fellegvárat.

A Bugnál elsőként a Vörös Zászló-renddel kitüntetett 17. breszti határőrosztag vette fel a harcot a hitleristákkal. A csak lövészfegyverekkel rendelkező határőrök halálig helytálltak: elhárították az ellenséges harckocsik és gyalogság erős csapásait és feltartóztatták előrenyomulásukat. Hősiesen állta az ellenség rohamait az egyik határőrőrshöz tartozó katonák kis csoportja, I. P. Beljajev politikai vezetővel az élén, aki a háború tizenhatodik órájában már harmadszor sebesült meg, de tovább harcolt. Csoportja mindaddig feltartóztatott egy német századot, míg lőszere volt. A vérveszteségtől elgyengült Beljajevet a hitleristák elfogták és megölték.

– Agyonlőhettek, de azt, amiért harcoltam, nem ölhetitek meg – vágta a fasiszta vadállatok arcába, mielőtt végeztek vele.

I. P. Beljajev politikai vezető, valamint A. M. Kizsetov hadnagy és A. A. Novikov tizedes nevét – akik a hitleristákkal való első összecsapásokban tűntek ki – napjainkban határőrőrsök őrzik. A legmagasabb kitüntetéseket – a Lenin-rendet és a Szovjetunió hősét megillető Arany Csillagot – kapták hőstettükért az osztagból A. M. Kizsetov (halála után), M. I. Mjasznyikov és P. I. Golovkin határőrök.

Bresztől öt kilométerrel délre, közvetlenül a határnál helyezkedett el akkor a 22. harckocsi-hadosztály. Parancsnoka Viktor Pavlovics Puganov tábornok, a polgárháború részvevője, 1925-ös kommunista volt. A hadosztály helyzete súlyos volt: a hitleristák meglepésszerű légi-, tüzérségi és aknavetőcsapást mértek rá. Egy szempillantás alatt kigyulladtak a harckocsik, lángoltak az üzemanyag-raktárak. A hadosztályparancsnok gyorsan megszervezte a csapatok kivonását az összpontosítási körzetből, az erők egy részével pedig Volinka falu körzetében ellenlökést hajtott végre.

Különösen heves harcot vívott a hadosztály a túlerejű ellenséggel Kobrin városánál. Puganov tábornok az egyik harckocsival maga vezette rohamra az ezredeket. Mindkét félnek nagyok voltak a veszteségei. A hitleristák a saját bőrükön tapasztalták, hogy lejárt a nyugaton megszokott könnyű győzelmek ideje.

Amikor elfogyott a hadosztályparancsnok harckocsijának a lőszere, megparancsolta: rohanjanak bele az egyik ellenséges páncélosba, és ily módon semmisítsék azt meg. A tábornok hősi halált halt. A hadosztály szívósan harcolt tovább.

Malorika mellett, Bresztől délre, a 75. lövészhadosztály több napra feltartóztatta három ellenséges hadosztály előrenyomulását.

Rendíthetetlenül tartották magukat zászlóaljaink a 62. breszti megerődített körletben. Csodálatra méltó helytállás! Két önálló tüzér géppuskás zászlóalj június 30-ig útját állta először egy, majd két német hadosztálynak.

Az ellenség a levegőben is heves ellenállásra talált. A Breszt körzetében harcoló csapatokat akkor a 10. vegyes repülőhadosztály pilótái támogatták. A 33. vadászrepülőezred egyik századának parancsnokhelyettese, a kommunista Sz. M. Gugyimov hadnagy, június 22-én reggel 5 órakor lelőtt egy ellenséges bombázót, majd miután elfogyott a lőszere, 5 óra 20 perckor nekirepüléssel elpusztított egy másikat is. 10 órakor nekirepüléssel semmisített meg egy ellenséges gépet a kommunista P. Sz. Rjabcev hadnagy,

a 123. vadászrepülő-ezred egyik rajának parancsnoka. Ezek voltak a szovjet pilóták első nekirepülései a háború első óráiban.

A 123. vadászrepülő-ezred parancsnoka, a kommunista B. N. Szurin őrnagy, a nap folyamán vívott légiharcokban három dögkeselyűt semmisített meg. Az egyenlőtlen harcban életét vesztette.

A 10. vegyes repülőhadosztály hős vadászrepülői egyetlen napon, június 22-én, harminc ellenséges repülőgépet lőttek le.

Már sokan elmondották, milyen bátran és odaadóan harcoltak a breszti erőd védői. Természetesen nem a száz évvel korábban épült erőd játszott döntő szerepet a fasiszta hadsereg megállításában. Nem, ezt a szovjet harcosok példátlan helytállása eredményezte. Nevük méltó arra, hogy feljegyezze a történelem és teljesen jogos, hogy bekerüljenek harci dicsőségkönyvünkbe; amint azt a költő mondja, örökítsék meg neveiket „hajók, sorok és más időt álló dolgok".

A Bug fölött emelkedő erődben helyezkedtek el annak a Vörös Zászló-renddel kitüntetett 6. orjoli hadosztálynak az egységei, amelynek csapatai védték a forradalmi Petrográdot, harcoltak a gyenyikinistákkal és fehérlengyelekkel; valamint a 42. lövészhadosztály egységei, amelyek részt vettek a Karél-félszigeten vívott harcokban. E dicső hadosztályoknak mintegy négyezer harcosa maradt az erődben és leküzdhetetlen védőcsapatként álltak a hitleristák útjában.

„A német tüzérség és a német bombázók támadják Breszt-Litovszkot. Gyalogságunk három napja fekszik a fellegvár előtti parton... A kazamatákban és a kaszárnyákban a szovjet katonák csökönyös szívóssággal küzdenek. Körös-körül égnek a házak, a mező felett áthatolhatatlan a füst. A szovjet lövészek a tetőkről tüzelnek... Szörnyű erejű ágyúzás kezdődik. A mozsárágyúk mély dörgése túlharsogja a pokoli lármát. Füstfelhők emelkednek magasan a házak fölé, levegőbe repülnek a lőporkamrák. Reszket a föld."

Ezt azok a fasiszta tudósítók írták, akik látták a breszti erődöt az ostrom napjaiban. Rendkívül csodálkoztak, hogyan tarthatják magukat katonáink ilyen pokolban. És képesek-e kitartani még akár egy-két napig is?

Kitartottak! Több mint egy hónapig!

Sok védő neve legendává vált.

I. N. Zubacsev százados, kommunista. 1918-tól a Vörös Hadsereg önkéntese. Állt őrségben a Kremlben, harcolt Gyenyikin és a fehérlengyelek ellen. Küzdött a Nagy Honvédő Háború első órájától, június 24-től a breszti erőd összevont védőcsoportjának a parancsnoka. Súlyosan megsebesült, de tovább irányította a védelmet. Az ellenséges bombázás idején egy épület romjai alá került. A fasiszták egyik koncentrációs táborában halt meg.

J. M. Fomin ezredkomisszár. Élete rövid, dicsőséges volt. A körülzárt erődben a legveszélyesebb helyeken tartózkodott. Az összevont csoport parancsnokhelyettese volt. A „védelem lelke" – mondogatták a harcosok. Megsebesült, összezúzódott. Öntudatlan állapotban került a hitleristák kezébe, agyonlőtték.

P. M. Gavrilov őrnagy – ma a Szovjetunió hőse. Ezzel megmondtunk mindent.

M. I. Mjasznyikov, húszéves vöröskatona, kommunista. A háború első pillanatától harcolt, védte a Bugon átvezető vasúti hidat. Egy hétig küzdött a Tyeraszpol-erődben, öt napig a fellegvárban. Sikerült kitörnie a bekerítésből. Végigharcolta a háborút. A Szevasztopol felszabadításakor tanúsított hősiességéért a Szovjetunió hőse lett. Ma is szolgál.

V. P. Horeckaja egészségügyi nővér, komszomolista. Állandó ellenséges tűzben mentette az égő kórházból a sebesülteket és betegeket, s vitte őket biztonságos helyre. Amikor a hitleristák oda is betörtek, Vera Horeckaja útjukat állta: „Állj! Itt sebesültek vannak!" Egy géppisztolysorozat végzett a hőssel.

I. F. Akimocskin hadnagy. 12 napon át vezette a keleti sáncok védelmét. Kézitusában megsebesült, s az ellenség kezére került. Azt követelték tőle, tagadja meg a kommunista pártot. Nem állt rá erre az aljasságra. Nem félt a haláltól.

I. D. Zsurbenko alhadnagy, kommunista. Osztályával az erődtől északra védett. Kétszer is megsebesült. Hogy a csapatzászló az ellenség kezére ne kerüljön, elásta azt. Elesett a harcban.

F. D. Iszajev vöröskatona, komszomolista, törzsírnok. A 84. lövészezred égő törzsépületéből kimentette és őrizte a csapatzászlót és a patronálóktól kapott zászlót. Részt vett a rohamokban. A háború kilencedik napján esett el.

A breszti katonai kórház védelmét N. Sz. Bogatyejev zászlóaljkomisszár irányította. Kézitusában halt meg.

I. G. Grohov vöröskatona, komszomolista. A 33. lövészezred zászlóját védve esett el.

I. M. Pocsernyikov politikai vezető. A parancsnoki állomány lakóépületét védte a kobrinszki erődben. Feleségével együtt a fogság helyett a halált választotta.

V. V. Sablovszkij százados, A. I. Szemjonyenko főhadnagy, N. V. Nyesztyercsuk politikai vezető, A. D. Romanov őrmester, A. F. Naganov hadnagy, V. I. Birko főhadnagy, Sz. Sz. Babkin 2. osztályú katonaorvos, Sz. T. Ziszkavec politikai vezető, P. Sz. Sevcsenko, I. J. Zedginnidze, I. D. Folvarkov vöröskatona... Mindegyikük hős. Száz és száz hős neve a breszti erőd emléktábláin. A történelem egyre újabb és újabb hősöket tett és tesz ismertté azok közül, akik a szovjet föld e kis szögletében estek el, világraszóló dicsőséget szerezve a hazának és maguknak.

A határ menti Bug védelmi terepszakasza az össznépi hősiesség egyik színterévé vált, teljes magasztosságában és nagyságában mutatkozott meg itt a szovjet nép jelleme. Ettől az időtől ma már több mint harminc év választ el bennünket, de az idő nem feledtetheti e hőstett emlékét.

Ha Breszt földjén jársz, mindig leírhatatlan felindulás vesz rajtad erőt, amikor látod az erőd falain a háború ütötte mély sebeket. Napjainkban az erőd emlékcsarnokában, a szent helyen, az öröktűznél tesznek életre szóló esküt a fiatalok. A hős erődben az úttörők és komszomolisták megismerik a hősiességet, találkoznak az elmúlt csaták veteránjaival. Soknyelvű emberfolyam özönlik ide, a világ csaknem valamennyi országából.

A hős erőd kövei beszédesek. Úgy tűnik, magukba zárták a védők hangját, a rohamra lendítő puskalövés élességű vezényszavakat, a halk búcsúszavakat.

„Meghalok, de nem adom meg magamat. Isten veled, Haza!" „Meghalunk, de az erődöt nem hagyjuk el!" – írták szuronnyal az erőd falaira a halhatatlanságba távozó védők.

Breszt nem egyedüli példa. Az össznépi hősiesség megnyilvánult a szovjet sarkvidéken, a Hanko-félszigeten, a Liepajában és a belorusz földön, az ukrán határvidéken és a fekete-tengeri erődökben. A breszti erődről szólva, még egyszer hangsúlyozni szeretném, hogy a szovjet nép hősi harcának lángjai már a Nagy Honvédő Háború első napjaitól lobogtak. A határ menti ütközetek hatalmas térségein embereink törhetetlen szilárdsággal szálltak szembe az ellenséggel. És mi jól tudjuk, hogy az 1945-ös győzelemhez az út népünk 1941-es hősiességének és bátorságának nehéz megpróbáltatásain át vezetett.

A szovjet emberek, harcosok hitték, hogy a háború visszatér oda, ahonnan elindult. Az átmeneti kudarcok és visszavonulások nem törték meg a szovjet csapatok harci szellemét. Nem sikerült megvalósítania Hitlernek azt a tervét, hogy a Vörös Hadsereget a Nyugati-Dvináig és a Dnyeperig vívott harcokban szétzúzza. A Vörös Hadsereg állandó harcokban kimerítette a fasiszta hadigépezetet, friss erőket gyűjtött. Az ellenség hátában szélesedett a partizánmozgalom. Hatalmas országunk szent harcra kelt az ellenség ellen.

1 TALPRA, HATALMAS ORSZÁG!

A súlyos kezdet

Harcosainknak azokban a válságos, drámai napokban tanúsított szilárdságáról és bátorságáról már sokat bejegyeztek a történelmi évkönyvekbe. Én, aki akkor részt vettem a minszki és mogiljovi harcokban és fájt a szívem az ellenség kezére jutott földekért, örökké megőrzöm emlékezetemben azokat a harcosokat és parancsnokokat, akik hősies harcukkal megvetették eljövendő győzelmünk alapjait.

Belorussziához, városaihoz és falvaihoz nemcsak a háborús évek kötnek. Belorusszia a szülőföldem. Itt töltöttem gyermekéveimet, itt voltam ifjú. Meg kell mondani, nehéz évek voltak, ezért is emlékszem rájuk jól. Családunkban sok volt a gyerek, de a nélkülözés éveit nem mindegyik élte túl. Hatan maradtunk, négy fiútestvér és két leány. A mogiljovi terület gorecki kerületének Zajcevo nevű falujában éltünk. Házunkba korán beköszöntött a keserűség: 1917-ben (ötéves voltam akkor) meghalt édesanyánk, Akulina Andrejevna. A család minden gondját – mivel apánk a fronton volt – Nyikita bátyánk felesége, Arafa Zaharovna vette magára. Szegénységben éltünk. Elemi iskolába – amely mint a legtöbb helyen, egy paraszthéz volt, s az elsősöktől a negyedikesekig együtt tanultak a gyerekek – a szomszédos Kurtasza faluba jártam, néhány kilométerre Zajcevótól. Mindig emlékezni fogok első tanítómra, Tyimofej Nyikiforovics Kotovra, a nagyszerű tanítóra és emberre. A hétosztályos iskolába a majdnem tíz kilométerre levő Gorkiba jártam. Ez egy kis, egyemeletes épület volt. Beraktam lenvászon táskámba a füzetet, a ceruzát meg egy kenyérsarkát – és nekivágtam, ha esett, ha fújt. A tudásvágy lecsökkentette a távolságot, megkönnyítette a mindennapos nehézségeket. Úgy mentünk az iskolába, mintha ünnepélyre mennénk, mint egy varázslatos világba, amelynek szépsége megragadott, s amely szépség minden alkalommal még vonzóbbá vált. Az „értelemre, jóságra és az örökkévaló tiszteletére" olyanok tanítottak bennünket, mint Marija Styepanovna Mozsajszkaja, Pjotr Danyilovics Kiszljakov, Jelena Nyikolajevna Jatcsenya. Kiváló pedagógus volt még Sztaroseckij, Kszendzsuk és Zenkevics, az iskola igazgatója. Mély és őszinte tisztelettel fogok rájuk mindig emlékezni.

Ezekben az években alakult meg az országban a szovjethatalom. Az új élet szemünk láttára vágott magának utat. Megváltozott az élet korábbi tartalma és formája. Emlékszem, a körzet falvai közül szülőfalum lett elsőnek kolhozfaluvá. Apám, Ignat Leonovics, a falusi szegényparasztság bizottságának egyik szervezője, kolhozaktivista lett. Rendíthetetlenül hitt a párt igaz ügyében. Az egész életében sok keserűséget megélt apám, az első világháborús katona, tudta, hogy a bolsevikokat kell követnie. A szocializmus

iránti odaadás szellemében nevelte gyermekeit. A szomszédos falut, az egykori hercegi birtokot, a parasztok kérésére és Vlagyimir Iljics hozzájárulásával Leninónak nevezték el.

Falusi fiataljaink látták a mindennapi élet változásait, lelkesen segítettek az időseknek a munkában és az új élet megszervezésében. Vonzott bennünket a Komszomol, amely semmiféle könnyítést nem adott, de a korábban nincsteleneknek megadta a jogot: beleszólhattunk az új közös gazdaság ügyeibe, kezdeményezhettünk, isteni törvények nélkül tanulhattunk.

Akkor alakult meg falunkban, Csasnyikában a Komszomol-sejt. Ott vettek fel engem is, a tizenhat éves ifjút, a Komszomolba. A sejt első titkára Borisz Tyelpuhovszkij volt (Borisz ma tábornok, ismert tudós, hadtörténész). Egyik hetedikes tanulótársammal, Georgij Bolbunovval (Georgij ma Belorusszia érdemes orvosa) és más komszomolistákkal erőnkhöz mérten részt vettünk az első közös gazdaságok megszervezésében. A komszomolisták és a fiatalok erőfeszítéseit a kommunisták és olyan pártonkívüli bolsevikok irányították, akik hűek voltak a szovjethatalomhoz, volt tekintélyük a falusiak körében, de nem voltak a pártban. És éppen közülük sokan örökre bekerültek abba a népi dicsőségkönyvbe, amelyet szülőfalum kolhozában, a „Csillagban" vezetnek, a mogiljovi terület goricki kerületében. Ilyenek D. A. Gobrikov, a makarovkai kolhoz megszervezésének egyik úttörője, F. Sz. Potarajkin, az első kolhozparaszt és Csasnyika falu szántóföldi brigádjának vezetője, K. J. Brezgunov, az andrjuhai kolhoz első elnöke, és az új falusi élet építésének más lelkes hívei. Ők ragadtak magukkal minket, fiatalokat is.

A hétosztályos iskola befejezése után egy ideig a gorki téglagyárban dolgoztam. A mezőgazdasági főiskola területén levő gyár a forradalom előtt egy magánvállalkozóé volt, aki később a gyár műszaki vezetője lett. Nem volt nagy gyár, berendezése is kezdetleges volt. Szinte mindent kézzel csináltak. Az egykori tulajdonos ellenségesen fogadott. Később, mint mondják, megzabolázták. De akkor ugyancsak megkeserítette a dolgozók életét. Elvtársammal, rokonommal, Filip Jakubovszkijjal mi is megismertük nyers „modorát", őt, mint engem is, a kerületi Komszomol-bizottság küldött a gyárba. Megkerestük kijelölt munkahelyünket.

– Honnan jöttek? – kérdezte a műszaki vezető.

– Faluról.

– Megfelelnek. Komszomolisták?

– Igen.

– Nem felelnek meg.

– Hogyhogy? – méltatlankodtam. – Minket a kerületi Komszomol-bizottság küldött ide.

A műszaki vezető nem akart komszomolistákat felvenni, s hogy elkedvetlenítsen minket, nagyon nehéz munkát rótt ránk. Úgy gondolta, elegünk lesz a kimerítő munkából, és szégyenszemre magunktól elmegyünk.

– Fogjanak csákányt, feszítővasat, ásót – ajánlotta, és elvitt bennünket egy kis dombra, a folyó mellé. – Ássanak kis gödröket a téglaégetéshez, addig elmegyek körülnézek, mit dolgozhatnának.

Mindent megcsináltunk, amit kirótt ránk, jóllehet a talaj kemény, száraz volt. Másnap mintha ólomból lett volna a kezünk, ráadásul irtózatosan fájt, s tenyerünk tele volt vérhólyaggal.

Elvtársam megbetegedett. Amikor hozzákezdtem Komszomol-feladatom teljesítéséhez – téglagyári munkához –, a tapasztalt szakmunkás, Karikin mellé kerültem tanulónak, aki gondoskodó főnökömmé vált.

A Komszomol ajánlására 1930-ban az orsai technikumba kerültem. Itt történt meg a számomra oly drága és emlékezetes esemény: a kommunista párt tagjelöltje lettem. Különösen akkor lett életem eseményteli, amikor teljes felelősséggel kellett értékelnem saját dolgaimat, egész magatartásomat, és aktívan részt kellett vennem az egész kollektíva munkájában. Pártszervezetünk nem volt nagy létszámú, de erős és harcos. Tagjai tanárok és felelős hallgatók voltak, akik az iskola után már részt vettek a gyakorlati munkában. A pártmunkába tevékenyen bekapcsolódott Anton Vasziljevics Polonszkij, a technikum igazgatója, Kszenofon Nyesztyerovics Borejko, Avkszentyij Filipovics Proskov, Alekszandr Ivanovics Kohanov tanár és más idősebb elvtársak, akiktől sokat lehetett tanulni.

A technikum Komszomol-szervezetének a titkára V. G. Virvics, az energikus vezető és jó szervező volt. Emlékszem egy másik Komszomol-aktivistánkra, Tyimofej Golinkevicsra is. Később a tudományok doktora lett. Az Oszoaviahim-sejt élén mint elnök Nyikolaj Abremenko állt, a tömegsport és a honvédelmi munka élharcosa. Nyikolaj a Nagy Honvédő Háborút mint ezredes fejezte be. A háború után a gomeli területi végrehajtó bizottság elnökeként dolgozott, de volt a Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság minisztere is. Azután emlékszem még Alekszej Ruszenkij (Bugyelev) évfolyamtársamra, aki most neves belorusz költő.

Mi, hallgatók, nemigen unatkoztunk. Lelkes, romantikával teli, de nehéz idők jártak akkor: kenyérjegy, kevés ruha és lakás. Hallgatóink zöme szerzetesi cellákban lakott a kolostorban (romjai még ma is állnak), majd később a pedagógiai technikumhoz toldott faépületben, a Vörös utcában. A mai körülményekkel összehasonlítva, azt lehet mondani, hogy tanulótársaim nyomorúságos, sötét odúkban zsúfolódtak össze. Ám akkor közös otthonunk kényelmes háznak tűnt, ahol önfeledten és nagy akarással tanultunk.

A technikumi hallgatók a szomszédos iskolába jártak gyakorlatra, ahol elhagyott gyerekekkel foglalkoztak. Komszomolistáink gondozták őket, jól megbarátkoztak a gyerekekkel, segítettek nekik abban, hogy szorgalmasak legyenek, hogy megtanulják az új szokásokat és igaz emberekké váljanak. Mindmáig kellemes emlékeket őrzök erről a termékeny barátságról. Úgy éreztük, részecskéi vagyunk annak a hatalmas erőnek, amely új, szovjet életet teremtett városban és falun. Gyakran utaztunk a szomszédos faluba, és bekapcsolódtunk a kollektivizálásba.

A technikum második évfolyamán a hallgatók egy részét bevonták az iskolai oktatásba. Engem egyszerre két helyen bíztak meg matematika- és földrajztanítással: a szovjet- és pártaktívák városi iskolájában, valamint az ifjúmunkások esti iskoláján a lenkombinátban. Természetesen, nem volt könnyű tanítóskodni. Elő-előfordult, hogy éjszaka kellett felkészülni a foglalkozásokra.

Orsára nemcsak úgy fogok gondolni, mint arra a városra, amelyhez ifjú éveim fűznek. Évkönyvének lapjai feltárták előttem a sokat szenvedett és hős belorusz szülőföld történetének egy kis részét. Valamikor ide zúdult Napóleon Moszkva felé törő hadserege, majd őseink földjén és a Berezina vizében vesztette el maradék erőit. A vityebszki földeken dúlt egykori ütközetekre emlékeztető, harctépte öreg védelmi falak néma tanúként őrzik a Vörös Hadsereg antantcsapatokkal és Piłsudski csapataival vívott harcainak emlékét. Az orsaiak harci tulajdonságairól később kaptunk képet, a legendás hírű K. Sz. Zaszlonom vezette partizánok tevékenységéből. A Nagy Honvédő Háború elején, 1941. július 14-én, Orsa alatt dördültek el először a Katyusák sortüzei, hírül adva egy új fegyverfajta, a rakétatüzérség születését.

A párt hívó szavára ebből a harcos városból kerültem 1932-ben a Vörös Hadsereg soraiba. Minszkbe irányítottak – ahol akkortájt a Proletsztud (a proletár főiskolai és egyetemi hallgatók) találkozóit tartották –, a Belorusz Központi Végrehajtó Bizottságról (majd később M. I. Kalinyinról) elnevezett Egyesített Belorusz Katonai Iskolára.

Igen jól emlékszem, milyen nagy lelkesedéssel igyekeztek a katonaifjak akkor a fegyverek és harci technikai eszközök igazi gazdáivá lenni. Fegyvereink akkor a legkorszerűbb típusúak voltak, s nekünk, leendő parancsnokoknak, tökéletesen meg kellett őket ismernünk. A tantervi foglalkozásokon kívül időnk nagy részét a haditechnikai tanulókörökben töltöttük. Megemlítem, hogy 1932-ben, a Belorusz Katonai Körzetben a harcosok mintegy nyolcvan százaléka képezte magát ilyen tanulókörökben.

Valamennyi harcosunkban és parancsnokunkban égett a tudásvágy, hajtotta őket az a törekvés, hogy a haza igazán jól képzett őrzői legyenek. Meggyőződtünk erről a körzet csapatainál tett látogatásaink során, ahol találkoztunk a személyi állománnyal és propagandamunkát végeztünk soraikban, ahol magunk is művelődtünk híres hadvezérek – I. P. Uborevics, Sz. K. Tyimosenko –, tapasztalt magasabbegység-parancsnokok – J. I. Kovtyuk, I. Sz. Konyev, K. K. Rokosszovszkij, V. D. Szokolovszkij – előadásait hallgatva. A politikai kiképzés és a technika elsajátításának fontos feladatairól cikkeket írt a katonai sajtóban M. V. Zaharov és R. J. Malinovszkij, akik abban az időben a Belorusz Katonai Körzet törzsében dolgoztak.

Élénken él emlékezetemben a nép által hőn szeretett M. I. Kalinyin elvtárs látogatása katonai iskolánkon. Ez 1933. szeptember 8-án történt. Mihail Ivanovics nyári táborunkba is ellátogatott. Élénken érdeklődött a leendő parancsnokok tanulása, ideológiai képzése és az iránt, hogyan haladnak előre a hadügy megismerésében; elbeszélgetett ezekről a parancsnokokkal és növendékekkel. A tüzérosztálynál tartott ünnepi gyűlésen Szmirnov növendék üdvözlő beszédében azzal fordult M. I. Kalinyin elvtárshoz, egyezzen bele, hogy az iskolát róla nevezzék el. Ezt mindannyian szerettük volna, s a kérést helyeslő tapssal támogattuk. Mihail Ivanovics megjegyezte: ebbe nem nehéz beleegyezni, de hasznos lenne-e? A Belorusz Katonai Körzet gyűlésen részt vevő parancsnoka, I. P. Uborevics támogatta az iskola növendékeinek és vezetőinek kívánságát, és arra kérte a személyi állományt, hogy becsülettel viselje a kalinyinisták nevet. És a sorokból felharsant: „Éljenek a kalinyinisták!" Körös-körül hangos „hurrá", majd az Internacionálé hangjai hallatszottak.

Kalinyin rövid beszédet tartott. Megdicsért bennünket harckiképzési eredményeinkért és hangsúlyozta: minden vöröskatona és parancsnok kötelessége, hogy internacionalista legyen, magáévá tegye a marxi–lenini tanokat és fejlessze kulturáltságát.

Az iskolaparancsnok megkérte Kalinyint, ellenőrizze az iskola lövészzászlóaljának a kiképzettségét. Mihail Ivanovics mosolyogva mondta, megnézheti a zászlóaljat, de ami az „ellenőrzést" illeti, azt minden növendék, aki hamarosan elfoglalja parancsnoki helyét a csapatoknál, igazi harcban teheti meg. Erre, a nép vívmányainak a védelmére kell felkészülniük. A kiképzési programban a fő dolognak a korszerű harc követelményeinek kell lenni. Kalinyinnak ezek a szavai mélyen bevésődtek emlékezetembe. A gyalogostanfolyam-hallgatók éleslövészetén mutatták be Mihail Ivanovicsnak a célok mesteri leküzdésében és a fegyverek ügyes kezelésében elért tudásukat. Uborevics hamarosan riadóztatta az iskolát, a hallgatók gyorsan és pontosan hajtották végre a parancsot.

Nem díszelgésre, hanem erős ellenséggel vívandó harcra tanítottak bennünket, kemény harcra készítettek fel. És mi úgy fogadtuk a velünk szemben támasztott szigorú követelményeket, mint vastörvényeket.

A katonai iskolán a növendékek tüzér-, harckocsi-, műszaki, tűzelőkészítési ismereteket szereztek. Az iskola légköre igen jótékonyan hatott a leendő parancsnokokra, elősegítette a szükséges harci és erkölcsi tulajdonságaik kialakulását.

A kibocsátásunkról szóló parancsot M. N. Tuhacsevszkij írta alá, a minszki Szabadság téren pedig Sz. K. Tyimosenko, a polgárháború hőse, a leendő honvédelmi népbiztos, a dicső hadvezér hirdette ki, akivel – ezt akkor még elképzelni sem tudtam – sok évvel később, már a Nagy Honvédő Háború után, igaz katonabarátság fűzött össze.

Parancsnokká való ünnepélyes előléptetésemet nemcsak a mély benyomást keltő katonai szertartás miatt őrzöm emlékezetemben. 1941 júniusában a Szabadság téren kellett bizonyítanom a fasiszták ellen vívott első harcban, hogy én, a fiatal parancsnok képes vagyok-e legyőzni az ellenséget.

Ám ettől a próbától még akkor hét nehéz szolgálati év választott el. Voltam szakasz-, századparancsnok, páncélos-ismereti előadó...

Az iskola elvégzése után, 1934 végén, a Vörös Zászló-renddel kétszeresen kitüntetett 27. omszki „olasz proletár" lövészhadosztály 27. tüzérezredéhez helyeztek. A hadosztály élén akkor a mellén négy Vörös Zászló-rendet viselő Sz. Sz. Vosztrecov, a polgárháború hőse állt, őt K. P. Podlasz követte. E dicső magasabbegységnél töltött szolgálati éveim emlékére őrzöm, mint ereklyét, a hadosztály harcairól szóló dalt.

A végtelen volgai sztyeppéken,
A tajgán s az Urál hegyeiben,
Az ellenségen győzedelmeskedik:
Dicső sereg – a Huszonhetedik
...Viharos március látta őt,
A befagyott öblű kronstadti erőd,
A Kászpi habjai gyengéden ölelik,
Ring hullámán a Huszonhetedik.

Immár több mint negyven év választ el katonai szolgálatom kezdetétől, de nem tudom feledni sem a hadosztályt, sem a polgárháború idején szerzett halhatatlan harci hagyományait. Számomra a Huszonhetedik sokat jelentett: itt pillantottam be először egy nagy harci kollektíva bonyolult életébe, törvényeibe; először találkoztam olyan emberekkel, akiknek az életéért, kiképzéséért és neveléséért már az első naptól mint vezető és mint párttag felelős voltam a nép és az ország előtt (hiszen nyomban 35 vöröskatona beosztottat kaptam); olyan iskola volt, ahol egyszerre voltam tanító és tanuló, először végeztem önálló munkát, ellenőriztem erőmet, megtanultam bízni a beosztottakban; itt éltem át az első sikerek örömét, ízleltem meg a választott hivatás szeretetét, amely sok nehéz gyakorlaton, kiképzésen, a csapatélet zord napjaiban is kiállta a próbát.

Mind a mai napig emlékszem K. P. Podlasz hadosztályparancsnok hozzánk, fiatal parancsnokokhoz intézett beszédére. Megkérdezte: tudjuk-e, hol kell szolgálnunk, hogy miféle hadosztály ez? Elmondta, hogy mostantól fogva mi vagyunk a leggazdagabb emberek a világon, mert mérhetetlen kincs, a világ egyetlen szabad népének hadserege, a Vörös Hadsereg hagyományainak örökösei vagyunk. Aztán arról szólt, hogy nemcsak szavainkkal, hanem az életünkkel is felesküdtünk arra az ügyre, melynél fontosabb nincs a világon.

Azután felötlik emlékezetemben a tüzérezred komisszárjának, Szautkinnak az elbeszélése K. P. Podlaszról, parancsnoki keménységéről és emberszeretetéről, bátorságá-

ról és átlagon felüli harci tapasztalatairól. Emlékszem első közvetlen parancsnokaimra, Geraszimov üteg- és Kabatcsikov osztályparancsnokra, arra a találkozásunkra, amikor – elhelyezésem után is érdeklődve – kivittek a tüzérségi lőtérre és megnézték, hogyan képes egy fiatal parancsnok megoldani a tűzfeladatokat. Egy kis vizsgáztatás volt ez, ami után ők, mint tapasztalt mesterek, eldöntötték: bízni lehet az új elvtársban.

Igen, folytattam a tanulást, csak már a gyakorlati, a harckörülményekhez hasonló életben. Én egész életemben mély, szívből jövő hálát érzek első katonai gyakorlati tanítóim iránt.

Őszintén megvallva, a csapatszolgálattal való ilyen megismerkedés bizonyos mértékben megkönnyítette a későbbi évek szolgálatát. Mindig is igyekeztem emlékezni azokra az első leckékre, amelyeket a 27. lövészhadosztálynál vettem; azokra a tapasztalatokra, amelyeket elsősorban a tüzérségi lőtereken, gyakorlatokon, éleslövészeteken nyújtott.

Miután 1935-ben elvégeztem a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Bubnovról elnevezett leningrádi páncélosparancsnoki továbbképző tanfolyamot, visszakerültem a Belorusz Katonai Körzetbe, ahol először a 16. harckocsidandár egyik harckocsiszakaszának, majd századának parancsnoka lettem. Akkor bontakozott ki a sztahanovista mozgalom, amely a hadseregre is átterjedt. Valamennyi parancsnok igyekezett alkotó módon megoldani a harci technika elsajátításának feladatait. Mindenki azon töprengett, hogyan lehet a maximumot kihozni a technikából, túlszárnyalni az előírt normákat. Emlékszem, harcászati gyakorlatra készültünk. A gyakorlat során folyóátkelést kellett végrehajtani. A szomszédos zászlóalj négy harckocsija a vízi akadály leküzdése közben túl mélyre merült. Ez a rendkívüli esemény komolyan elgondolkoztatott azon, hogyan lehetne növelni az akkor fegyverzetünkben levő T–26-os harckocsik gázló leküzdő képességét. Ezeket 90 cm-nél nem mélyebb gázlók leküzdésére tervezték. Keresgélni kezdtük a norma emelésének módjait. Olyan módosításokat hajtottunk végre, amelyek biztosították a harckocsik hermetikus zárását, a hajtómű átkelés közbeni normális működését, gyakoroltattuk a kezelőket. És sikerült. Ezentúl 1 méter 40 centi mély gázlókon is át tudtunk kelni. A századgyakorlat valódi vizsgává vált. És sikerrel tettük le ezt a vizsgát. A 17 harckocsiból 16 sikeresen átkelt a folyón és menetből vette fel a „harcot".

A tapasztalatokat jelentették a honvédelmi népbiztosságnak. Dandárbeli ezermestereink elmondották, hogy ehhez néhány módosítást kell csak tenni az újabb harci géptípusokon.

Mi, fiatal parancsnokok, olyan súlyos időben dolgoztunk, amikor nyugaton már sűrűsödtek a háború sötét viharfelhői. Ez kétségtelenül rányomta bélyegét egész csapatéletünkre, megkövetelte, hogy teljes erőbedobással, időt nem vesztegetve tanuljunk. A gyakorlóriadók megszokottá váltak, és állandó feszültségben tartottak bennünket.

1939 őszén harci riadó hangjai mozgósították a Belorusz Katonai Körzet csapatainak egy részét. A szovjet kormány parancsára a Vörös Hadsereg csapatai megkezdték felszabadító tevékenységüket Belorusszia nyugati területein, s ezekben én is részt vettem.

Az első harci iskolám a Karél-földszoroson, a finnekkel 1939–1940 telén vívott harcokban volt. Ekkor a 22. könnyűharckocsi-ezred egyik századának parancsnoka voltam.

Később ezredünket a Kaukázusontúlra helyezték. Sokáig emlékeztem a vendégszerető grúz falvakra, városokra és az ősi fővárosra, Tbiliszire, ahol május 1-én én is ott voltam a díszelgők között. A Kaukázusontúl kaptam meg új kinevezésemet: a 17. könnyűharckocsi-dandár önálló harckocsikiképző zászlóaljának törzsfőnöke lettem.

Azután hamarosan visszatértem a belorusz szülőföldre. Először páncélosismereti főtanár lettem a puhavicsi gyalogostiszti iskolán, majd 1941 áprilisában a Minszk környéki Krasznoje Urocsiscsébe kerültem, a Viktor Tyimofejevics Obuhov tábornok 26. harckocsi-hadosztályához tartozó egyik harckocsi-zászlóaljának élére. Legközelebbi lőterünk Malij és Bolsoj Trosztyenec körzetében volt. Az ottani erdei táborban harckiképzést folytattunk június 21-ig.

Ugyanaznap este rövid látogatást tettem az egyik Krasznoje Urocsiscse-i családnál. Szinte elképzelhetetlen, hogy ezek voltak a béke utolsó órái. Hajnalban felharsant a harci riadó, és négy évre megszakította a békés életet.

Az erre az időszakra kidolgozott tervnek megfelelően hamarosan azt a feladatot kaptam, hogy kezdjek hozzá egy harckocsiezred megalakításához Krasznoje Urocsiscsében. Az ezred személyi állománya három napon belül teljes volt. Alig voltak harckocsijaink és különleges járműveink. A közeljövőben kellett volna megérkezniük Mogiljovból, ahová Rzsevszkijt, technikai helyettesemet küldtem. Új típusú KV nehéz és T–34-es közepes harckocsikat nem is vártunk. Nyilvánvaló, hogy a körülmények e technikai eszközök másirányú rendeltetését követelték meg. Az ezred fegyverzetében csak 45 és 76 mm-es ágyúk, géppuskák és puskák, valamint néhány T–26-os harckocsi volt. Ezeket nyomban harckészültségbe helyeztük. A közelgő veszély miatt még arra is intézkedtünk, hogy a még raktárakban levő fegyverzetet és lőszert hátraszállítsák. Néhány napig feszített ütemben folyt a munka. 460 gépkocsit irányítottak a megalakuló egységekhez és magasabbegységekhez. Az idő sürgetett. A nyugati határokról nyugtalanító hírek érkeztek.

A háború első napjaiban bonyolult helyzet alakult ki a nyugati irányban. A fasiszta hadvezetés megkülönböztetett jelentőséget tulajdonított a Moszkvába vezető legrövidebb útnak. A hitlerista vezérkar úgy vélte, a főváros elestével megbénul államunk élete és megszűnik csapataink ellenállása. Ebben az irányban mérte a főcsapást von Bock Közép Hadseregcsoportja, amelynek egészen a jobb szárnyán Guderian 2. páncéloscsoportja, valamint von Kluge 4. hadseregének főerői, balszárnyán pedig Hoth 3. páncéloscsoportja és Strauss 9. hadseregének főerői támadtak. Mindkét csapásmérő csoportosítás Belorusszia fővárosa felé tört, igyekeztek bekeríteni és megsemmisíteni a szovjet csapatokat Belostok és Minszk között. Az ellenség az egész Nyugati Front sávjában élőerőkben és eszközökben több mint másfélszeres, a főcsapások irányában még nagyobb fölényben volt.

Mi, a front második lépcsőjében és tartalékában levők, valamennyien arra törekedtünk, hogy előre kerüljünk, ahol csapataink számára napról napra súlyosabbá vált a helyzet. Hoth északon tevékenykedő páncélosai elfoglalták Vilniust, majd főerőikkel Mologyecsno, Minszk irányába fordultak. Guderian páncéloscsoportja délnyugatról átkarolta csapatainkat. Minszket az elfoglalás veszélye fenyegette.

A belorusz főváros védelmére P. M. Filatov tábornok 13. hadserege bontakozott szét a minszki megerődített körletben. A mi 20. gépesített hadtestünk, amelynek parancsnoka A. G. Nyikityin tábornok volt, e hadsereg állományába került, azzal a feladattal, hogy Minszk és a szlucki megerődített körlet között, Dzerzsinszktől délre rendezkedjék be védelemre, és akadályozza meg az ellenség áttörését Sztolbci, Minszk irányába.

Június 26-án kezdődtek meg a harcok a belorusz fővárosba vezető utakon. Az ellenség deszantokat dobott le Minszkre. Ezen a napon léptem harcba először a fasisztákkal. Ezredünk a városba ledobott ellenséges alegységek megsemmisítéséért harcolt. Hét T–26-os harckocsit saját alárendeltségemben tartottam. Az előzetes felderítés után

megérkeztem a Vorosilovról elnevezett gyár körzetébe. A hitleristáknak még nem sikerült behatolniuk ide. Az ellenséges repülők bombázásai és a tüzérség tüze Minszk több kerületében tüzeket okozott.

A Szabadság tér felé törtünk, ahol felderítőink jelentései szerint egy fasiszta diverzáns csoport volt. Az ellenség mindent elkövetett, hogy pánikot keltsen és demoralizálja a város lakosságát és helyőrségét. A mi feladatunk volt mihamarabb megsemmisíteni ezt az osztagot, lehetővé tenni csapataink és a város lakói számára, hogy szervezetten vehessék fel a harcot a nyugat felől Minszk ellen törő ellenséges főerőkkel.

Élosztagunk a Lenin utca és egy szűk köz kereszteződésében foglalt lesállást. Az utcán közeledő német motorkerékpáros oszlopot tűzzel árasztottuk el és szétszórtuk. Az életben maradt és a vakmerő tűzcsapástól megrettent hitleristák a közeli kapualjakba rohantak, hátrahagyva mintegy 15 motorkerékpárt. Harckocsijaink, mintegy pontot téve a mondat végére, széttaposták ezek egy részét. Harcosaink kedélyesen mondogatták, hogy nem olyan sötét az ördög, mint amilyennek lefestik.

Késlekedés nélkül folytattuk utunkat a Szabadság tér felé, ahol hét évvel ezelőtt hallgattam a katonai iskoláról való kibocsátásom parancsát. Figyelembe véve a helyzet alakulását, elhatároztam, hogy több irányból rohamozzuk a téren összpontosult diverzáns osztagot. Nem számított, hogy kevés harckocsink volt. A váratlan csapás megdöbbentette a hitleristákat. Megparancsoltam Kovaljov századparancsnoknak, hogy két harckocsival a templom felől törjön be a térre. Két harckocsival megkerültettem a szemközti háztömböt. Három T–26-os rohamozó harckocsi középen vágta át a négyszögletes teret.

E csapásba beleadtuk minden ügyességünket, a szülőföldünkre támadt ellenséggel szembeni minden gyűlöletünket. A pusztító tüzet okádó harckocsik riadalmat keltettek a hitleristák között. Sok emberüket elveszítve a teret övező házakba húzódtak, ahonnan ártalmatlan géppisztoly- és géppuskatüzet lőttek harckocsijainkra.

A meglepés sikerült. De még mintegy három órára volt szükség, hogy az utolsó fasiszta is beszüntesse az ellenállást.

Nem sokkal később egy lakos közölte felderítőinkkel, hogy a Szabadság tér közelében levő vendéglőben egy csoport részeg hitlerista van. Úgy látszik, nem zavarta őket a harci zaj.

Parancsomra a harckocsik a vendéglő épületéhez mentek, lövegeiket és géppuskáikat az ablakokra irányították, egy csoport vöröskatona pedig vezetésemmel hatol majd be az épületbe. Az épületet jól ismertem. Eszembe jutott, hogy a Belorusz Egyesített Katonai Iskola vezetői – a belorusz Központi Végrehajtó Bizottság munkatársai – itt adtak számunkra, végzős növendékek számára, ünnepélyes fogadást a Vörös Hadsereg születésének évfordulóján.

Tűzzel árasztottuk el az épület bejáratát, majd villámgyorsan felrohantunk az első emeletre. A tökrészeg hitleristák szemmel láthatóan nem vártak bennünket. Szinte ellenállás nélkül törtünk rájuk, néhány eszét vesztett katonát tüzünkkel az erkélyre kergettünk.

A halott fasisztáknál számunkra igen hasznos térképeket találtak harcosaink. Megvolt az első hadizsákmány is: néhány motorkerékpár, géppisztoly.

A következő napokban ezredünk és a hadosztály többi egysége a város délnyugati peremén harcolt, elkeseredett közelharcot vívott a túlerejű ellenséggel a K. J. Vorosilov gyár, valamint Krasznoje Urocsiscse körzetében. Az utcai harcokban mi hat harckocsit, a németek pedig még több páncélost vesztettek. Lelőttünk egy fasiszta repülőgépet is,

s érdekes módon egy 76 mm-es ágyúval, amelyet tüzéreink egy lejtőn állítottak fel. A repülőgép egy kört írt le a repülőtér fölött és pont beleütközött egy lövedékbe.

Minszket nyugat felől Sz. I. Jovlev ezredes 64. lövészhadosztálya, északnyugatról – Radoskovicsi, Mologyecsno felől – pedig I. N. Russzijanov tábornok Lenin-renddel kitüntetett 100. lövészhadosztálya fedezte. E hadosztályok harcosai igen nagy bátorsággal küzdöttek Hoth Mologyecsnóból Minszk irányában támadó túlerejű páncélosegységeivel.

A hitleristák igencsak érezték a bőrükön a 100. lövészhadosztály harcosainak és parancsnokainak szívós helytállását és harci jártasságát. A hadosztálynak dicső múltja volt: a scsorszi ezredek hagyományainak örököseként 1939-ben részt vett a nyugatbelorussziai felszabadító hadjáratban, kemény harci iskolát járt ki a finnekkel folytatott harcban a Mannerheim-vonal elleni roham idején, amiért megkapta a Lenin-rendet, tíz kiváló harcosát pedig a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki. 1940 májusában a magasabbegység harcosait sóval és kenyérrel fogadta a szabad élethez visszatért Besszarábia lakossága. Minszk körzetében a hadosztály több évig tartózkodott, személyi állománya a gyakorlatok és kiképzések alatt szinte minden tenyérnyi darabkáját megismerte az itteni földnek. A dicső tapasztalatok, megsokszorozva a harci hagyományok dinamikus erejével, kemény dióvá tette a hadosztályt az ellenség számára.

Minthogy a tüzérséget zászlóaljig bezárólag már kezdetben elvették a hadosztálytól és átadtak a 44. lövészhadtest parancsnokának, a harcosok tüzérség nélkül pusztították az ellenség páncélosait. E hadosztály alkalmazta először a Nagy Honvédő Háborúban a gyújtópalackokat.

Különösen súlyos harcot vívott e magasabbegység június 26-án. A felderítés megállapította, hogy német ejtőernyősöket dobtak le Osztrosickij Gorodok körzetébe, majd ugyanott deszantot tettek le. A 100. hadosztály Minszktől 10–15 kilométerre északra védelmet létesített, s visszavert néhány heves ellenséges páncélosrohamot. Egyedül 85. lövészezredének állásait 50 német harckocsi támadta. Közülük húszat gyújtópalackokkal megsemmisítettek. F. Kovrizsko és V. Tyerticsnij százados e harc hősei lettek; példát mutattak, hogyan kell ezt az egyszerű és nélkülözhetetlen fegyvert alkalmazni. A hitleristák rohama kifulladt.

A következő nap délután a hadosztály ment át támadásba és háromórás harcban 13–14 kilométerre vetette vissza az ellenséget északnyugati irányban, megsemmisítve sok ellenséges harckocsit, páncélgépkocsit és motorkerékpárt.

A hadosztály harcosainak hőstettét ma Osztrosickij Gorodoknál egy harckocsi-emlékmű hirdeti. A mindig virággal díszített emléktáblán ez áll: „1941 júniusának vészterhes napjaiban itt küzdöttek életre-halálra a Lenin-renddel kitüntetett 100. lövészhadosztály hősei." Majd következik az elesett hős hazafiak felsorolása: Barancsikov, Goncsarenko, Rudoj, Bajzakov, Muminov, Kinzsegalijev, Petroszjan és országunk sok más fia.

A Minszktől északnyugatra vívott harcokban halhatatlan hőstettet hajtott végre június 26-án a 42. bombázó hadosztály 207. repülőezrede egyik századának parancsnoka, N. F. Gasztello százados és beosztottai: A. A. Burgyenjuk és G. N. Szkorobogatij hadnagy, valamint A. A. Kalinyin törzsőrmester. A század a Mologyecsno–Radoskovicsi útvonalon mért csapást az ellenségre. Egy ellenséges lövedék találata következtében kigyulladt Gasztello gépe. A lángoló repülőgépet kezelői az ellenséges oszlopra irányították. A robbanás és a tűz több tíz ellenséges gépkocsit és harckocsit pusztított el,

s több száz fasiszta lelte halálát. E hőstettéért Gasztello századost halála után a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

A minszki heves harcokban a 13. hadsereg csapatai nagy veszteségeket okoztak az ellenségnek. De mivel erői nem voltak elegendők, a hadsereg nem tudta feltartóztatni az ellenség északnyugatról támadó három és a délnyugat felől előretörő két páncéloshadosztályát. Az ellenség áttört Minszk felé és bekerítette a Grodno, Bialystok, Volkoviszka körzetében, valamint a Lidától délkeletre és Minszktől nyugatra harcoló csapatainkat. Kemény próbát kellett kiállniuk. Az ellenséges légierő állandó támadásai közepette, kevés lőszerrel és élelmiszerrel ellátva bátran tovább harcoltak, nagy ellenséges csoportosítást kötve ezzel le. Csapataink nagy része csoportonként kitört a bekerítésből és csatlakozott a Dnyeper terepszakaszát védő magasabbegységekhez. A szovjet harcosok egy jelentős része az ellenség hátában maradt és a népi bosszúállók sorait gyarapította.

Bátran harcolt az ellenség hátában az úgynevezett erdei hadosztály, I. V. Bolgyin altábornagy vezetésével. 45 napos harca során több ellenséges törzset, 26 harckocsit, öt üteget és több száz gépkocsit semmisített meg az ellenséges hadtápterületen. Az erdei hadosztály harcosainak bátorságát méltatta a legfelsőbb főparancsnok külön parancsa. A Szovjetunió hőse lett K. N. Oszipov politikai helyettes és A. P. Dubenc hadnagy. Lenin-rendet kapott Sz. Tagirov százados, G. Bulgakov politikai vezető és mások.

Napjainkban egyre újabb és újabb tények kerülnek napvilágra, amelyek a belorusz fővárost védő szovjet harcosok és lakosság bátorságát és helytállását tanúsítják. A minszki elkeseredett ütközetekben jelentős veszteségeket okoztak az ellenségnek, négy teljes napon át feltartóztatták keleti irányú előrenyomulását, s ezzel elősegítették, hogy visszavonuló csapataink és a mélységből előrevont tartalékaink fontos védelmi terepszakaszokat szálljanak meg a Berezinánál és a Dnyepernél. Minszk hősies védelme hozzájárult a hírhedt hitlerista villámháborús terv meghiúsulásához.

Június végéig súlyos veszteségeket szenvedtek a Nyugati Front csapatai. Az a veszély fenyegetett, hogy az ellenséges harckocsik gyorsan kijutnak a Dnyeperhez. A Mogiljovtól néhány kilométerre levő erdőben települt fronttörzsnél (mint emlék, ma is megvan itt a törzs földbunkere) július 1-én tanácskozásra jöttek össze a párt aktivistái. Ott volt a Belorusz SZK(b)P Központi Bizottságának első titkára, P. K. Ponomarenko, valamint K. J. Vorosilov marsall és B. M. Saposnyikos marsall, a vezérkar főnöke is. Kidolgozták a dnyeperi terepszakasz védelmének megerősítésére, továbbá az ellenség hátában folytatandó harc megszervezésére vonatkozó intézkedéseket.

A szovjet hadvezetés mindent megtett, hogy megállítsa az ellenséget. Úgy döntött, hogy Vityebszktől a Dnyeperig védelmi terepszakaszt építenek ki. Ehhez előrevonták az ország belsejéből a tartalék hadseregeket, megalakították belőlük a tartalék hadseregcsoportot, július 1-én pedig a hadseregeket a Nyugati Front állományába vonták.

A 13. hadsereg főerői 30-án este védelemre rendezkedtek be a Berezina keleti partján, s előrevetett osztagaikkal heves harcba bocsátkoztak a Mogiljovba vezető utakon Guderian csapatainak élővédjeivel.

Szívósan harcolt a Berezinánál, a Brogyec, Szeliba, Sztarij-Osztrov terepszakaszokon 20. gépesített hadtestünk is a Reich SS gépesített hadosztállyal. Különösen heves harc lángolt fel július 3-án. Az ellenség igyekezett elfoglalni a Berezina-hidat és a szárnyak felől megkerülni a hadtestet. De valamennyi kísérlete kudarccal végződött.

E napon sugározta a rádió országszerte Sztálinnak, az Állami Honvédelmi Bizottság elnökének a beszédét a néphez, a hadsereg és a hadiflotta katonáihoz. Az ő szavain ke-

resztül szólította fel a párt és a kormány a szovjet embereket, hogy védjék szent szülőföldünk minden darabkáját, küzdjenek utolsó csepp vérükig a városokért és falvakért. E gyújtó szavú felhívás olthatatlanul élt harcosaink és parancsnokaink szívében, riadóként hatott ránk a nehéz és dicső feladat teljesítése, a szocialista haza védelme során. E hazát most halálos veszély fenyegette.

Abban az időben szülőföldemen küzdöttem, az ifjúkoromból olyannyira ismerős tájon. Arcvonalainktól Gorki és Zajcevo mintha egy kőhajításnyi lett volna. Minden városka, falu valamilyen emléket idézett fel a békés életből, amely most oly messzinek tűnt, mintha nem is napok és hetek, hanem évtizedek választottak volna el tőle. Mintha űzte volna a háború az időt, messze kergette volna viharával a beloruszok derűs életét. Elnéptelenedtek a házak, egyaránt elhagyták őket az idős és fiatal férfiak. Két bátyám, Alekszandr és Kirill is megvált a családtól és Zajcevótól, s bevonult a hadseregbe. Az egyik vöröskatona, a másik politikai munkás, később ezredkomisszár lett. Nem hozott össze bennünket a frontélet, különböző utakon jártunk. Negyvenegyben halt hősi halált Alekszandr, negyvenkettőben Kirill Jakubovszkij. Később még egy tragikus történetről értesültem: partizánkapcsolataik miatt a hitleristák agyonlőtték Nyikita bátyám feleségét, Arafa Zaharovnát és húszéves lányát, Akszinyát. A fronton esett el nővérem, Jelena férje, Makszim Grigorjevics, két gyerekükkel pedig az éhség végzett.

Ezt hozta nekünk a fasiszták által kirobbantott háború: áldozatokat, romokat, árvaságot. Családomnak bőségesen kijutott a keserűségből. De így volt ez csaknem minden családnál – városon és falun egyaránt.

A betolakodó, ördögi ellenséggel szembeni vad gyűlölet megkétszerezte erőnket a szovjet szülőföld minden darabjáért vívott harcban. És ha területeket adtunk fel, azt drágán fizettettük meg a hitleristákkal. Parancs nélkül pedig egy lépést sem hátráltunk.

Július első napjaiban – a Mogiljovba vezető utak fedezésére – 20. gépesített hadtestünket visszavonták a Druty folyóhoz, ahol a Krasznaja Szloboda, Tvjordovo terepszakaszon védelmet szervezett. Az ellenség többször is megpróbálta egységeinket kiverni az elfoglalt terepszakaszról, de mindannyiszor visszavertük a hitleristák 46. gépesített hadtestének heves rohamait. A Druty menti harcokban, majd a védelem mélységébe való visszavonuláskor a szovjet csapatok nagy veszteségeket okoztak az ellenségnek. Korkoty, Jamiscse községeknél teljesen szétvertük a Reich SS-hadosztály gépesített ezredét. Az ellenség csak halottakban 350 embert vesztett. Zagrjaze, Kurgan, Doszovicsi körzetében bekerítettük és felszámoltuk e hadosztály híradó zászlóalját.

Itt különösen kitűntek a 38. harckocsi-hadosztály 75. harckocsiezredének, valamint a mi 51. harckocsiezredünknek a harcosai és parancsnokai. Főleg a július 9-i harcra emlékszem. Mogiljov irányában haladtunk, fedezve 26. harckocsi-hadosztályunk törzsét. Honovo falutól délre sikertelenül rohamoztak bennünket. Átszervezve harcrendjüket és repülőket vetve be, a hitleristák újabb rohamra indultak. Golyószórótűzzel fogadtuk őket, majd ellenlökésre vállalkoztunk. Közelharc vette kezdetét. A harckocsizók bebizonyították, hogy jól használják a szuronyt és puskatust is. Több tucat hitleristát megsemmisítettek, 120 pedig megadta magát.

Valamennyi harcosunk és parancsnokunk bátran, önfeláldozóan küzdött. A könnyen sebesültek nem hagyták el a harc színterét. Mannonov századparancsnok megsebesült, de beosztottaival együtt folytatta a kézitusát. Akkor sem hagyta el a harcolók sorait, amikor másodszor sebesült. Szilárdan vezették alegységeiket Mihajlov és Kovaljov századparancsnokok is. A döntő pillanatban nagy segítséget nyújtott nekünk a szomszédos ezred, amelynek parancsnoka Dankratov őrnagy volt. Amikor meghallotta, hogy arc-

vonalszakaszunkon feldörögnek a fegyverek, nyomban segítségünkre sietett. Az általa küldött harcosok oldalba támadták az ellenséget, s mintegy 400 katonát és tisztet ejtettek foglyul. Hősiesen küzdöttek hadtestünk többi egységének harcosai is. Híre ment a J. A. Sevcov őrnagy, N. P. Hrumalo hadnagy, L. J. Szmirnov alhadnagy harckocsizói és mások által véghezvitt hőstetteknek.

Ebben az időben csapataink az arcvonal más szakaszain is aktív tevékenységet folytattak. Július 6-án Orsa körzetéből ellencsapást mért a Vityebszk irányában támadó ellenség oldalába V. I. Vinogradov tábornok 7. és I. P. Alekszejenko tábornok 5. gépesített hadteste. A négynapos súlyos harcban az ellenséget érzékeny veszteségek érték.

Nem kevésbé heves harcok dúltak akkor Boriszov körzetében is, ahol a 13. hadsereg önálló egységei és a boriszovói páncélosiskola védett, I. Z. Szuszajkov hadtestkomisszár vezetésével. A személyi állomány szívósan védte a várost, de nem tudott sokáig ellenállni a túlerejű ellenségnek. Az iskola segítségére érkezett az 1. moszkvai gépkocsizó lövészhadosztály, amely T–34-esekkel – a háború világszerte legjobban elismert harckocsijaival – volt felszerelve. Ezzel az erővel együtt nemcsak megállították, hanem vissza is szorították az ellenséget. E harcokért sok harcos kapott kitüntetést, közöttük a 175. gépkocsizó lövészezred egyik szakaszparancsnoka, Ruben Ibarruri, a lánglelkű spanyol kommunista asszony, Dolores Ibarruri fia. J. G. Kreizer ezredest a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki, hadosztályának berezinai harctevékenységéért.

Július elejéig nehéz volt a Nyugati Front helyzete. Miután az ellenség 2. és 3. páncéloscsoportja elérte a Nyugati-Dvinát és a Dnyepert, július 10-én Vityebszk körzetéből Duhovscsina, valamint Orsa déli körzetéből Jelnya irányában mért csapást. Ezzel egy időben az ellenség északi szárnyán Polock északi körzetéből Velikije Luki, déli szárnyán pedig Mogiljov déli körzetéből Kricsev, Roszlavl felé támadott. A hitleristák megpróbálták részekre tagolni csapatainkat, bekeríteni a Szmolenszket fedező hadseregeket, majd a várost elfoglalva szabaddá tenni a Moszkvába vezető utat.

Az erők és eszközök közel sem voltak egyenlőek a Nyugati Front sávjában. A főcsapások irányában több mint háromszoros volt az ellenség fölénye. Sklov körzetében például három – harckocsikkal nem rendelkező – lövészhadosztály ellen három páncélos- és mintegy három gépesített hadosztályt vetett be az ellenség. Bikov körzetében egy lövészhadosztályunk ellen két ellenséges páncélos- és egy gépesített hadosztály tevékenykedett.

Az a harctevékenység, amely 1941. július 10-től szeptember 10-ig folyt a nyugati irányban, szmolenszki ütközet néven került be a történelembe. Ez az ütközet a Szebezs és Rogacsev közötti hatalmas arcvonalon bontakozott ki. Én, mint ezeknek az eseményeknek az egyik közvetlen részvevője, különösen jól emlékszem a Mogiljovért vívott harcra, amely a szmolenszki ütközet részét képezte. Mennyi hősiességet és bátorságot tanúsítottak a szovjet emberek e Dnyeper menti várost védelmezve!

A Mogiljov elleni támadásba az ellenség kezdetben csak a 3. páncéloshadosztályt vetette be, s ez két napon át – július 12-én és 13-án – próbálta elfoglalni a várost. De mivel szívós ellenállásba ütközött és nagy veszteségeket szenvedett, kénytelen volt beszüntetni a támadást. A város elfoglalására az ellenséges hadvezetés sietve gyalogoshadosztályokat vont össze.

Keményen és bátran állták a túlerejű ellenség nyomását F. A. Bakunyin tábornok 61. lövészhadtestének egységei Mogiljov körzetében a dnyeperi szakaszon. Mogiljov körkörös védelmét pedig M. T. Romanov tábornok 172. lövészhadosztályának harcosai,

a város népfelkelői, a rendőrség és a belügyi szervek összevont alegységei tartották hősiesen.

Hatalmas segítséget nyújtott a csapatoknak, valamint Mogiljov és a mogiljovi terület párt- és szovjetszervezeteinek azokban a nehéz napokban a Belorusz K(b)P Központi Bizottsága és Belorusszia Népbiztosi Tanácsa, amelyek Minszk elestének veszélyét látva június 25-én áttelepültek Mogiljovba. Megtették a szükséges intézkedéseket a hadkötelesek behívására és a harcoló egységekhez irányítására. A köztársaságban a kommunisták több mint egyharmada – köztük a Központi Bizottság 47 tagja és póttagja, a területi pártbizottságok vezető munkatársainak zöme, a körzeti pártbizottságok több mint 80 első titkára – ment a harcoló hadsereghez.

A mogiljovi pártszervezet felhívására a város 45 ezer lakója vett részt a várost övező védelmi létesítmények építésében. Mindössze egy hét kellett a 25 kilométer hosszú védőgyűrű, s a város központjában berendezett második védővonal kiépítéséhez. Mogiljov lakosságából rövid idő alatt megszervezték a diverzáns vadászzászlóaljakat és a népfelkelő osztagokat. A népfelkelő osztagok szervezését közvetlenül a területi törzs – amelynek tagja volt I. M. Kardovics, a területi végrehajtó bizottság elnökhelyettese (ő volt a törzs főnöke), N. T. Vovnyanko, a területi pártbizottság titkára, F. A. Szurganov, a Komszomol területi bizottságának titkára és mások –, valamint a városi törzs irányította, élén A. I. Morozovval, a városi pártbizottság titkárával és N. J. Spaljanszkijjal. Emlékszem, milyen aktívan foglalkozott a népfelkelők és a csapatok tevékenységének összehangolásával Kardovics – akivel más időben is többször találkoztam –, I. P. Vojevogyin, a területi katonai biztos, egy energikus, harcos parancsnok, valamint V. I. Sziromolotov, a területi rendőrkapitány és mások.

Ivan Nyikolajevics Makarov, a mogiljovi terület pártbizottságának egykori első titkára – ma a Belorusz KP KB Revíziós Bizottságának elnöke – mesélte, hogy akkor a városi és területi pártszervezetek és szovjetszervek a nehézségek garmadával találták magukat szemben. A lakosságot és az értékes berendezéseket evakuálni kellett. Egy éven át szakadatlanul özönlöttek a menekültek Belorusszia nyugati területeiről. Meg kellett szervezni élelmezésüket, a gyerekek ruhaellátását, a katonai egységek élelemmel való segítését, a sebesültek hátraszállítását. És ott volt még a fő gond: Mogiljov védelmének megszervezése. A már felállított népfelkelő osztagoknak – amelyek összlétszáma a város védelmének végére mintegy 12 ezer fő volt – nem volt elegendő fegyverük. Kezdetben nagy nehezen sikerült négy kis harckocsit, majd 3000 puskát szerezni. A népfelkelők csakhamar kaptak gyújtópalackokat is, s ezzel fegyverkeztek fel az osztagokhoz érkezett komszomolisták és az idősebb úttörővezetők, valamint a „tüzérség" páncéltörő csoportjai.

A városi pártbizottság kiadta a Za Rogyinu (A hazáért) című újságot, amely fontos szerepet játszott a katonák és a mogiljoviak városvédelemre való mozgósításában.

A szovjet harcosok és népfelkelők bátorsága határtalan volt. A fasiszták röplapokon, hangosbeszélőkön azt javasolták a város védőinek, hogy szüntessék be az ellenállást, akkor „garantálják az életüket és a jó ellátásukat". Ezekre az ellenséges próbálkozásokra az volt a válasz, hogy a város minden magas épületére felszökkent a vörös zászló. A hitleristák őrjöngtek, lőtték a várost, ágyúkból tüzeltek a zászlókra, de azokat a lakók újból és újból kitűzték.

Már a háború első, igen súlyos napjaiban a Belorusz Kommunista Párt Központi Bizottsága mindent megtett annak érdekében, hogy az ellenség hátában megszervezze és kibontakoztassa a partizánmozgalmat és a földalatti tevékenységet. Ezzel közvetlenül

a Központi Bizottság titkárai és tagjai – P. K. Ponomarenko, P. Z. Kalinyin, G. B. Ejgyinov, V. N. Malin, N. J. Avkimovics, I. P. Ganyenko, I. I. Rizskov –, a Belorusz SZSZK Népbiztosi Tanács Katonai Osztályának vezetője – I. P. Kutyejnyikov – és más vezetők foglalkoztak. Aktív szerepet játszottak e fontos tevékenységben a köztársaság Komszomol-vezetői: M. V. Zimjanyin, K. T. Mazurov, Sz. O. Pritickij. Sok párt-, szovjet-, Komszomol- és gazdasági vezető került a partizánosztagok és a szervezőcsoportok élére. Csak Mogiljovban mintegy 400 hazafi maradt, hogy földalatti tevékenységet folytasson.

Csaknem egy hónapon át védték Mogiljovot a 61. lövészhadtest egységei, a 20. gépesített hadtest maradványai és más egységek. Ezekben a harcokban a személyi állomány hallatlan bátorsággal és odaadással küzdött. Különösen M. T. Romanov tábornok 172. lövészhadosztálya tűnt ki.

Romanov hadosztályparancsnok, a tehetséges hadvezér és merész katona nevét örökre megőrzik emlékezetükben a hálás mogiljoviak. A mogiljovi védelem hősének tragikusan alakult a sorsa. A bekerítésből kitörve súlyosan megsebesült és a fasiszták kínzókamráiba került. A belorusz földön töltött utolsó napjait azokból az anyagokból ismertem meg, amelyeket a hadosztályparancsnok özvegye, Marija Jefimova Romanova küldött el nekem. Sebesülése után Mihail Tyimofejevicsot a mogiljovi Aszmolovszkij család, igaz hazafiak rejtették el, amiért csaknem valamennyiüket agyonlőtték a hitleristák. Az életben maradt Jelena Mihajlovna Ablozsnaja (Aszmolovszkaja), a Belouszov partizánosztag egykori összekötője írta: „1941. szeptember 22-én egy büntető csoport kegyetlenül leszámolt családunkkal és elhurcolta Romanovot.

– Ne féljetek, elvtársak! – mondotta búcsúzóul a tábornok. – Mégis győzni fogunk!"

Ilyen szilárd volt ennek az embernek a hite. Ő maga sebesült volt, körülötte a legyilkoltak holttestei, mellette a hitleristák, és ő mégis tudta: „Győzni fogunk!"

Féltő gonddal őrzik a belorusz földért életét áldozó bátor szovjet hadosztályparancsnok dicső emlékét földijei, Gorkij lakói is. Gorkij múzeumában egy kiállítási tabló mutatja be a hős Volga-vidéki férfit, aki a Dnyeper menti védőbástyáért, Mogiljovért küzdött.

A mogiljoviak szívében él és örökké élni is fog a város sok más rendíthetetlen, szilárd védőjének, felszabadítójának a neve is – és ez az emlékezés kötelesség. Többször is volt alkalmam a háború után megfordulnom szülőhelyemen, a mogiljovi földön, és láttam, hogy a valaha felperzselt és meggyötört vidéken egymás után emelkednek harcosaink és parancsnokaink tiszteletére az emlékművek. A mogiljovi földön több mint 600 közös sírban 200 ezernél több szovjet katona és partizán nyugszik. Csak dicsőíteni lehet ezeket az embereket, akik a hallatlanul nehéz időkben, 1941-ben, kevés fegyverrel, lőszerrel, néha még kevés élelemmel is, de izzó harci szellemmel és lelkesedéssel csaptak össze az erős ellenséggel.

A mogiljoviak nagy tisztelettel övezik például Sz. P. Kutyepov ezredesnek, a 172. lövészhadosztályhoz tartozó 388. lövészezred parancsnokának a nevét. A város nyugati vidékén, nehéz terepen – amelyet a hadtörténelem Bujnyicsi-mezőnek ismer, ahol Szeverin Nalivajko csapatai szétverték a lengyel nemeseket – Kutyepov és harcosai nem engedték áttörni az ellenséget. A parancsnok hősi halált halt a kitöréskor, de megtett mindent, hogy ezrede a lehető legharcképesebb legyen. Addig a végzetes óráig Kutyepov ezredes (őt mintázta meg Konsztantyin Szimonov Élők és holtak című regényében Szerpilin tábornok alakjában) úgy megszervezte a túlerejű ellenséggel való harcot, hogy az azt hitte, legalább egy szovjet hadosztály áll előtte.

A Kutyepov-ezredből életben maradt kevés parancsnokok egyike, V. Sz. Szmirnov úgy emlékszik rá, hogy július 11-én vagy 12-én volt a nagy harc. Az egység már több napja védte a várost, amelyben szigorú rend volt és erősítették a védelmi állásokat. Az ezred beásta magát. Az ellenség nem tudta szétverni sem bomba-, sem tüzérségi csapásokkal. A hitleristák minden rohama kudarccal és súlyos veszteségekkel járt.

Éjszaka a felderítők jelentették az ezredparancsnoknak, hogy a tüzérségünk által korábban belőtt két helyen, az erdő szegélyén német páncélosok rohamra gyülekeztek. Három üteg összpontosította rájuk a tüzet. Mintegy századnyi harckocsit veszítve, a hitleristák visszavonultak. Ám kis idő múltán ismét megjelent 17 német páncélos az erdőszegélyen, és vadul tüzelni kezdtek lövegeikből és géppuskáikból. A harckocsiárok azonban útjukat állta. Egy csoportjuk az árkot megkerülve próbált támadni, de hét páncélos aknamezőre futott és felrobbant. A többi tovább rohamozott.

Az első nehéz harckocsi átrohant az utászaink által már korábban aláaknázott közúti hídon. Amikor ez átért, az ezred utászai felrobbantották a hidat. Vozgrin hadnagynak az út mentén felállított ütege közvetlen irányzású tüzet nyitott a megállt harckocsikra, hármat kilőtt, az átjutott nehéz harckocsira pedig közvetlen közelből tüzelt és leszakította lánctalpait. A páncélos mozdulatlanná vált, de tovább tüzelt. Akkor Taraszevics szakaszvezető egészen hozzákúszott, s benzines palackot hajított tüzes kipufogócsövére. A páncélos lángba borult.

Felmérve a harc eseményeit, Kutyepov ezredes és Zobkin zászlóaljkomisszár úgy számolta, hogy az ezred 39 ellenséges harckocsit és mintegy két századnyi gyalogost semmisített meg.

A 388. lövészezred gyalogosaival vállvetve harcoltak I. Sz. Mazalov ezredes könnyűtüzér-ezredének tüzérei. A július 11–13-i egyenlőtlen harcokban elvéreztettek néhány ellenséges egységet. Férfiasan küzdöttek a mogiljovi földön a 210. gépesített hadosztály harcosai is. E hadosztály volt a szomszédunk, vállvetve küzdöttünk, s jól emlékszem hős parancsnokára, Feofan Agapovics Parhomenkóra, aki merészen vezette ezredeit rohamra, személyes bátorságával lelkesítve a harcosokat.

Kiváló harci szellemükkel kitűntek a kék köpenyes népfelkelők. A mogiljovi városi pártbizottság egykori titkára, Andrej Iljics Morozov, nemegyszer hozta fel példaként önfeláldozó tetteiket. A Dnyeper-híd védelme során a 172. hadosztály harcosaival együtt merészen küzdöttek annak a zászlóaljnak a népfelkelői, amelynek P. J. Tyerentyev volt a komisszárja. Többször is meghiúsították a hitleristáknak azt a kísérletét, hogy átkeljenek a Dnyeperen és Mogiljov központja felé törjenek. Az utolsó leheletükig kitartottak.

A városba vezető északnyugati utakat a milícia-zászlóalj védte, K. G. Vlagyimirov százados vezetésével. A kegyetlen harc végére a 250 harcosból csak 19-en maradtak. Még a sebesültek sem hagyták el harci szakaszukat. Vlagyimirov zászlóaljparancsokról egy utcát neveztek el Mogiljovban, hogy megörökítsék dicső tetteit.

Elhatározták, hogy a Druty menti harcok után átszervezés céljából Szuhari falu körzetébe vonják a 20. gépesített hadtest magasabbegységeit. De a hadtestnek nem sikerült oda eljutnia. Július 11-én harcba kellett lépnie a 10. német páncéloshadosztály egységeivel és a Grossdeutschland ezreddel, amelyek észak felől a Dnyeper keleti partja mentén Mogiljov irányába támadtak.

A hadtest ötnapos aktív harctevékenységével, gyakori ellenlökéseivel megakadályozta, hogy az ellenséges csapatok elérjék Mogiljovot. Az egyik ilyen ellenlökésre július 12-én került sor a Szaszkov–Nyikolajevka terepszakaszról Bel, Rizskovicsi faluk irányába. Az ellenséget visszaszorították és érzékeny veszteséget okoztak neki. A hadtest a követ-

kező napon is megismételte ellenlökéseit Bel, Rizskovicsi irányába, s ezzel nagy ellenséges erőket kötött le.

A 61. lövész- és a 20. gépesített hadtest egységei folytatták Sz. K. Tyimosenko marsall, a Nyugati Front parancsnoka parancsának a teljesítését, mely szerint Mogiljovot mindenáron védeni kell. Közben csapataink gyakorta vállalkoztak aktív támadó tevékenységre. Például július 17-én reggel a 20. gépesített hadtest egységei Dubrovka, Kopisz irányában csapást mértek az ellenségre, elfoglalták Domanit, Zajmiscsét, Gyivnovot, Ordatot, Sztarije Csemodanit, Zabrogyét és más lakott helységeket.

Itt lettünk először szemtanúi a hitleristák állati tetteinek. Sztarije Csemodani faluban három épületet felgyújtva elevenen égették el sebesült harcosainkat. A fasiszták azt remélték, hogy ezzel megfélemlítik a szovjet harcosokat. Ám vérengzésük nem félelmet, hanem gyűlöletet keltett a szovjet emberekben. Harcosainkban tudatosodott, hogy az ellenség teljes legyőzéséig kell küzdeniük; mindaddig, amíg a szem lát, a kéz szorítja a fegyvert, kérlelhetetlenül pusztítani kell a fasiszta szörnyetegeket.

Katonáink – jóllehet hiányosan voltak felfegyverezve és kevés lőszerrel rendelkeztek – tömeges hősiességet tanúsítottak a mogiljovi harcokban, nagy veszteségeket okoztak az ellenségnek emberben és technikában egyaránt.

A német fasiszta hadvezetés rákényszerült, hogy Mogiljovnál levő csapatai segítségére küldje a 2. tábori hadsereg gyalogoshadosztályait. Július 20-án már közvetlenül a városért folytak a véres harcok. A repülőerők támogatásával támadásba ment át a 7. német hadtest 7. és 23. gyalogoshadosztálya.

Hős egységeink visszaverték a túlerejű ellenség rohamait. F. A. Bakunyin vezérőrnagy július 21-én jelentette a 13. hadsereg parancsnokának: „Második napja szívós harcot vívok a túlerejű ellenséggel. Megtartom a helyzetet. Elfogytak a gránátok. Kérem, közölje, mikor szállítanak gránátokat."[15]

A Mogiljov körzetében bekerített csapatok helyzete azonban napról napra bonyolultabbá vált. Július 22-én még két ellenséges gyalogoshadosztály – a 15. és a 78. – kapcsolódott be a városért vívott harcba. Július 23-án a 7. gyalogoshadosztály északról, a 78. gyalogoshadosztály délről mért találkozó irányú csapásával sikerült az ellenségnek kettévágni a csoportosításunkat, elfoglalnia Lupolovo vasútállomást és az ebben a körzetben levő repülőteret. Csapataink addig is akadozó ellátása ezután teljesen megszűnt.

Hadtestünk legyengült egységeit átdobták ebbe a körzetbe – az 51. harckocsiezredet a repülőgépmotor-gyár körzetébe. A 26. harckocsi-hadosztály parancsnokhelyettesi minőségében személyesen K. F. Szkorobogatkin ezredes adta ki a parancsot ezredparancsnoki harcálláspontomon: foglaljam el a kis erdőt és érjem el Lupolovo vasútállomást.

Az ellenség felfedezte összpontosítási körzetünket és aknavető-tömegtüzet lőtt ránk. Egy aknaszilánk megsebesített, bekötöztem magam és parancsot adtam a rohamra.

E harcban nagyszerűen viselkedett Kovaljov alparancsnok. Egy becsapódó akna harcképtelenné tette a páncéltörő ágyú kezelőit. Kovaljov egyedül emelte arrébb a lövegtalpat, az ágyút közvetlen irányzásra állította és pusztító tüzet zúdított az ellenségre. Kovaljov bátor és ügyes tüzérnek bizonyult. Az üteget, amelynek parancsnoka lett, kovaljovinak nevezték el.

– Ha már tüzelőállásban vagyunk, jöhetnének a németek – mondogatták a harcosok.

[15] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 208, op. 2513, d. 31, l. 223.

Sikerült visszaszorítanunk az ellenséget, s megszereznünk azt a pontonhídkészletet, amelyen át akartak kelni a Dnyeperen. Hamarosan visszavonulási parancsot kaptam a hadosztály-parancsokságtól. Felgyújtottuk a pontonokat, a gépeket, az anyagokat, és visszavonultunk az erdőbe. Csaknem egész éjszaka hatalmas tűz lángolt mögöttünk.

Mogiljov sok védője elesett, de a hálás utódok éppúgy nem fogják elfelejteni, mit tettek az ellenség fölött aratott győzelemért, mint ahogy nem felejtették el I. Péter orosz csapatainak a belorussziai Lesznaja falu, a „poltavai győzelem szülőanyja" melletti ütközetben tanúsított hősiességet; ahogy nem feledték Rajevszkij hadtestének 1812-ben vívott csatáját a Mogiljov környéki Szaltanovkánál; a 16. hadsereg vöröskatonáinak bátorságát a mogiljovi földeken a polgárháború éveiben, ahogy nem tűnnek el emlékezetünkből a várost a fasiszta gonosztevőktől felszabadító harcosok sem.

Negyvenegy júliusában csapataink Mogiljov körzetében lekötötték Guderian páncéloscsoportja egy részét, érzékeny veszteségeket okozva megakadályozták, hogy egy lendülettel előretörjenek a Moszkva felé vezető utakra. Akkor minden megnyert harc és ütközet, az ellenség néhány napra történő megállítása rendkívül fontos volt számunkra. A német hadsereg szmolenszki ütközet előtti, a háború első hetében elért sikereit egyébként úgy értékelte a hitlerista hadvezetés, mint a Barbarossa-terv fő részének teljesítését. Halder nagyképűen a következőket írta naplójába: „Nem tűnik túlzásnak, ha kijelentem, hogy 14 nap alatt megnyertük az Oroszország elleni hadjáratot." Még határozottabban szögezte ezt le Hitler a következő napon, amikor kijelentette: a Szovjetunió „gyakorlatilag elvesztette a háborút".

Ám az ellenség sem egy hét múlva, sem három hét múlva – amikor elfoglalta a balti köztársaságokat, Belorussziát, Ukrajna és Moldva nagy részét – még nem vívta ki a győzelmet. Ezt az előrenyomulást sem tette meg könnyen az ellenség. Csapataink súlyos ember- és anyagi veszteségeket okoztak. 18 nap alatt mintegy 100 ezer embert vesztett a német fasiszta hadsereg. Július 10-ig legjobb harckocsijainak körülbelül 40 százaléka pusztult el, s az ellenséges légierő is lerhatott 950 repülőgépet az állományából.

Egyre gyakrabban hallatszottak közel sem elragadtatott beismerések az ellenség táborában. „Az ellenség nagyon erős. Fanatikusan és elkeseredetten küzd. A páncélos csapatoknak nagyok az ember- és gépveszteségei. A csapatok kifáradtak"[16] – jelentette a német vezérkarnak Ochesner ezredes, miután megszemlélte a Belorussziában harcoló páncéloscsoportokat. De mit számít egy ezredes? A német szárazföldi csapatok főparancsnokának, Brauchitsch vezértábornagynak is eléggé borúlátó volt a hangulata. Visszatérve az Észak Hadseregcsoportnál tett szemleútjáról, július 17-én azt jelentette, hogy a már elpusztítottnak hitt szovjet légierő időről időre légi fölényt ér el ezen az arcvonalszakaszon. Július 25-én pedig ugyanaz a Brauchitsch, aki a Szovjetunió megtámadása előtt egy hónappal a hadjárat idejét négy hétre tette, a Vörös Hadsereget „az első komoly ellenségnek" nevezte.

A szmolenszki ütközet idején északon a szebezsi, polocki és a vityebszki, valamint délen a mogiljovi, rogacsevi és zslobini heves harcok mellett hatalmas harc lángolt fel a Nyugati Front középső arcvonalszakaszán – a szmolenszki irányban. Itt támadott a Szmolenszk és Moszkva felé törő fasiszta csapatok főcsoportosítása.

A szovjet harcosok és a lakosság Szmolenszk megvédéséért vívott elkeseredett harca növelte e városnak mint harcos városnak, mint Oroszország kulcsának és pajzsának

[16] Bleier és mások: Németország a második világháborúban. 1939–1945. Moszkva, 1971. 131. old. (oroszul).

egykori dicsőségét. E dicsőség népünk sok nemzedékének kincse. Ősidőktől fogva nőtt tudatunkban, s egybeforrott a haza fogalmával s dicső múltjával.

A Dnyeper mentén, a Nyugat-Európából az ősi orosz fővárosba vezető legrövidebb út mellett elhelyezkedő Szmolenszk sok évszázadon át védte az ellenségtől az ország központi körzeteit. A Dnyeper fölé emelkedő dombon magasba szökő hatalmas erőd falaira gyakran véste fel nyomait a kegyetlen sors. Idegen hordák vonultak Moszkva felé, de mindig beleütköztek a nyugatra messze előretolt harci erődbe – Szmolenszkbe. E város védőinek elszánt ellenállása mindig lehetővé tette Moszkvának és Oroszországnak, hogy időt nyerjen, összeszedje erőit és kiűzze a hódítókat. Szmolenszk többször is bebizonyította az ellenségnek, hogy az orosz földön elért katonai sikerek csak átmenetiek.

Így volt ez régen. A 17. század elején az ál-Dmitrij intervenciós csapatai messze behatoltak az ország határai mögé. De Szmolenszk állt, döntő harcra lelkesítve Oroszországot és táplálva a népben a hősi szellemet. A város kiállta a húszhónapos ellenséges ostromot, de megtizedelte az éhség, a járvány, a katonai veszteségek. A szmolenszkiek azonban a végsőkig kitartottak. A következő évszázad elején a szmolenszki földek álltak el XII. Károly svéd király hadainak Moszkvába vezető útját. És ismét elmúlt száz év, amikor az 1812-es honvédő háborúban Szmolenszk védői néhány napra feltartóztatták a napóleoni csapatok főerőit, s ezzel lehetővé tették, hogy egyesüljön a két orosz hadsereg – Barclay de Tolly és Bagratyion hadserege. Nem sikerült Napóleonnak e hadseregeket egyenként szétzúznia. Európa meghódítójára nem várt győzelem Borogyinónál, s ezt a nagy hadvezér és a népi háború kiváló szervezője, Mihail Illarionovics Kutuzov egyesített orosz seregeinek köszönhetjük. Moszkva felgyújtása után dicstelen menekülés a sivár, régi szmolenszki éhségúton, megsemmisítő csapások elszenvedése az orosz harcosoktól, népfelkelőktől és partizánoktól, Vjazma, Ljahovo, Krasznij, Szmolenszk alatt – ez volt a „grande armée" vége, amelynek szánalmas maradványai végső pusztulásukat lelték a Berezinában.

1941 nyarán és őszén Szmolenszk védői is, meg a terület többi városának és falvainak védői is sokkal erősebb és vérszomjasabb ellenséggel csaptak össze, mint a múlt század elején. A hitlerista hadvezetés a Közép Hadseregcsoport állományából létrehozott legnagyobb erőt a szmolenszki irányban összpontosította, a csoport élőerőben, fegyverzetben és harci technikai eszközökben számottevően felülmúlta a Nyugati Frontnak a Vityebszk és Mogiljov közötti szakaszát lezáró, az előző harcokban meggyengült magasabbegységeit és egységeit. Július elején Guderian páncéloscsoportja Orsa és Sklov körzetében, a 20. és a 13. hadsereg csatlakozásán áttörve védelmünket, Szmolenszk és Felnya irányába fejlesztette tovább támadását.

Heves harc lángolt fel azokban a napokban a Szmolenszkbe vezető utakon Guszino, Krasznoje vidékén. Július 15-én súlyos párviadal bontakozott ki az ellenség túlerőben levő gépesített hadteste, valamint az 57. harckocsi-hadosztály, a 152. lövészhadosztály, P. I. Bunyasin alezredes gépesített gyorsosztaga, P. F. Malisev ezredes, a szmolenszki helyőrség parancsnokának milicistákból és szmolenszki önkéntesekből álló dandárja között. Csapataink erkölcsi és fizikai erejük hallatlan megfeszítésével küzdöttek. Különösen bátran harcolt az 57. harckocsi-hadosztály. Egységei erős csapásokkal jelentős veszteségeket okoztak az ellenségnek. A túlerejű ellenség nyomását tíz napig álló hadosztály parancsnoka, aki sebesülten is tovább vezette a harcot, a tapasztalt és bátor V. A. Mislin ezredes volt. Egyike volt azoknak, akiket azokban a súlyos napokban elsőnek tüntettek ki a Szovjetunió hőse címmel. Az Arany Csillag tulajdonosa lett e hadosztály egyik zászlóaljának parancsnokhelyettese, I. A. Kaducsenko százados is, aki négyszer

vezetett rohamra két harckocsiszázadot, kilencszer az ő harckocsija is összecsapott ellenséges páncélosokkal, s mindannyiszor győztesként került ki a harcból.

Július 16-án éjszaka kezdődtek meg az utcai harcok Szmolenszkben. A város védelme M. F. Lukin altábornagy 16. hadseregének csapataira hárult. Az ellenség elfoglalta a város déli részét. Az energikus és bátor hadseregparancsnok meg tudta szervezni a védelmet a Dnyeper északi partján. A hidakat felrobbantották és a szmolenszki ütközet a város északi részében folytatódott.

Lukin tábornok hadseregéhez a 46., 129., 152. lövészhadosztály tartozott. Ezek teljes értékű, minden tekintetben erős magasabbegységek voltak. Helyzetük azonban szerfölött nehéz volt. Harckocsik és légitámogatás nélkül közel három héten át szakadatlan küzdöttek az ellenséggel. A Szmolenszk megtartásáért folyó harcokban különösen kitűnt A. M. Gorodnyanszkij vezérőrnagy 129. lövészhadosztálya. Július 20-ra virradóan visszafoglalta a vasútállomást. Sikerrel tevékenykedett akkor P. N. Csernisev ezredesnek, a Gnyezdovo irányából a városba behatoló 152. lövészhadosztálya is.

Csapataink és a szmolenszki népfelkelők július 25-ig tartották Szmolenszk északi részét. A város védőinek ereje azonban kimerülőben volt. Éppúgy, mint dicső elődeik, ők is halálig kitartottak a szmolenszki földön, hogy késleltessék a Moszkva elleni ellenséges csapást. Harcoltak az utolsó töltényig. Megtörtént, hogy csak kilőtt gránáthüvelyekre sikerült hevenyészett betűkkel leírni utolsó órájukat. Búcsúszavaikat valamennyi szovjet emberhez írták, azokhoz, akik élnek és azokhoz, akik élni fognak.

Idézzünk fel néhányat ezekből a harcok után tíz évvel a szmolenszki földben megtalált feljegyzésekből.

„Régóta harcolunk... Én, Ivan Kurocskin és V. G. Gricenko..." – írták a 152. lövészhadosztály harcosai. Ezt írták a tüzérek: „Elesünk, de nem adjuk meg magunkat az ellenségnek. Jelszavunk: győzni vagy meghalni! Zibin hadnagy, Zaharov és Kudrjavcev." A szovjet nép megtörhetetlen erejébe vetett hitről tanúskodik Sz. M. Krutov vöröskatona feljegyzése, amelyet egy nagy űrméretű gránáton találtak. A harcosokat nem törte meg sem a sebesülés, sem a kényszerű fogság. „Drága honfitársaink, ne feledjetek bennünket – írta egy harcos a nehéz percekben. – Mi, amíg tudtunk, harcoltunk, küzdöttünk a fasiszta vérebbel. De... elfogtak bennünket, sebesülten. Vérzünk... Sokan már éhen haltak, sokat agyonvertek. Aki megtalálja ezeket a sorokat, adja át bármelyik hivatalos szervnek... Az nem lehet, hogy ne maradjon valaki életben az orosz földön. Lehetetlen, hogy ezek a bitangok mindenkit agyonverjenek. Akik utánunk élnek majd, emlékezzenek rá, hogy voltak, akik harcoltak hazájukért, úgy szeretve azt, mint szülőanyjukat. Legyőzhetetlenek vagyunk!" Majd következett a cím is: „Gorkij terület, kovszonyinszki körzet, Melinyino falu."[17]

A Szmolenszkért vívott heves ütközet nemcsak a városba vezető utakon és magában a városban folyt, hanem keleten, messze a város mögött is, ahol az ellenséges páncélosok és gépesített gyalogság, megkerülve a szárnyakat, igyekezett csapatainkat elvágni a front főerőitől. Azokban a napokban M. F. Lukin és P. A. Kurocskin tábornok Szmolenszk körzetében harcoló 16. és 20. hadserege számára a szükséges dolgokat a Szolovjevszkaja átkelőhelyen vitték át a Dnyeperen. A harc itt éjjel-nappal folyt. Az átkelőhely védelme a szovjet harcosok szilárd helytállásának, rendíthetetlen bátorságának ragyogó példája. Az ellenséges légierő szüntelen támadásai közepette hosszú időn át tartották az átkelőhelyet A. I. Lizjukov ezredes összevont osztagának harcosai, közben visszaverve a hit-

[17] A Szmolenszki Történeti Múzeum Archívuma.

leristáknak a bekerítés arcvonala bezárására újra és újra megindított támadásait. A Szolovjevszkaja átkelőhely csak július végén került az ellenség kezére, amikor három ellenséges hadosztály mért csapást a védőkre. De a megmaradt védők, M. G. Szahno őrnagy vezetésével még ebben a válságos pillanatban is Szolovjevónál átkeltek a Dnyeper keleti partjára és ott védelemre rendezkedve be, megakadályozták az ellenség partváltását.[18]

M. F. Lukin és P. A. Kurocskin tábornok hadseregei augusztus elején bekerítésbe kerültek a bal parton, s aktív tevékenységgel segítették elő, hogy K. K. Rokosszovszkij tábornok csoportja visszavonulhasson a Dnyeper mögé. Végeredményben szertefoszlott a hitlerista hadvezetés elgondolása. A német fasiszta csapatok nem tudták Szmolenszk körzetében megsemmisíteni a Nyugati Front főerőit. A szovjet magasabbegységek kimerítették a német csapásmérő csoportosításokat. Az ellenség nem ért el döntő sikert a fő, a szmolenszki irányban, s július végén megparancsolták a Közép Hadseregcsoportnak, hogy menjen át védelembe. A Nyugati és a Tartalék Front csapatai szeptember elején már erős és váratlan csapásokat tudtak mérni az ellenségre. A hitleristákat nagy veszteségek érték Duhovscsinánál. Jelnya körzetében a szovjet csapatok szétzúztak egy erős ellenséges csoportosítást és felszámolták a jelnyai kiszögellést. Ezek már a mi győzelmeink voltak a támadóharcokban. És e győzelmek nemcsak a szovjet harcosok tömeges hősiességét, hanem gyarapodó harci tapasztalatukat is bizonyították. Sikereink elmélyítették azt a tudatot, nincs messze az idő, amikor – a múlt században történtekhez hasonlóan – Szmolenszk után eljő a mostani ellenség számára is Borogyino – a Moszkva alatti fő ütközet.

Ha azokat a harcokat értékeljük, amelyeket csapataink két hónap alatt a nyugati irányban vívtak, rá kell mutatni a hitlerista villámháborús terv összeomlásában játszott fontos szerepükre. A szmolenszki ütközet a szovjet–német arcvonalon az első hónapokban lezajott harcok legnagyobb eseménye volt. Ebben az ütközetben megállítottuk az Európában vereséget nem ismerő német fasiszta csapatokat. Az, hogy az ellenségnek védelembe kellett átmennie Szmolenszktól keletre, azt jelentette, hogy füstbe ment a hitlerista hadvezetés kalandor terve: menetből előretörni Moszkváig. Ez volt a szmolenszki ütközet fő eredménye. Ennek az ütközetnek a tüzében született meg a szovjet gárda – a hadsereg virága, a nép büszkesége. A harcosok és a parancsnokok ezrei hajtottak végre hőstetteket. Szülőanyjuknak, a népnek a szabadságáért és eljövendő boldogságáért áldozták életüket hősként a harcosok ezrei. Meglehet, eddig még nem mindegyikük kapta meg az őt megillető elismerést, de harci tettük – éppúgy, mint azoké, akik a határ menti ütközetben adták életüket – nem ismeretlen. A szmolenszki ütközet az elmúlt háború katonai dicsőségkönyvének első lapjain szerepel. A szovjet harcosok és a szovjet nép olyan hőstettet vitt végbe ebben az ütközetben, amely sok tekintetben előre meghatározta a német fasiszta csapatok első hatalmas vereségét Moszkvánál.

Súlyos idők nehéz küzdelme volt ez. Soha nem felejtem el a szomorú képet mutató, menekülőkkel zsúfolt belorusz és szmolenszki utakat. Úgy tűnt, mintha az arcvonal felől maga az emberi keserűség áramlana. A közelgő szenvedés elől menedéket keresve özönlöttek keletnek az emberek. Öregek, asszonyok, gyerekek. A szenvedés azonban utolérte őket. A mélykék égen gonoszul és idegenül állandóan ott köröztek a sárgapotrohos, feketekeresztes repülőgépek. A náci dögkeselyűk hidegvérű gyilkosok módjára lőtték a védtelen tömeget...

[18] Később M. G. Szahno vezérőrnagy először az 5., majd a 10. harckocsihadtest parancsnoka lett.

Akkor már, mint katona, sokszor találkoztam a halállal és búcsúztam el harcban elesett barátaimtól. De azt látni, hogy az utak és az árkok tele vannak megölt asszonyokkal és öregekkel: anyákkal, akik zokognak véres gyermekeik fölött, halott anyjuk mellett síró gyerekekkel... Nem, ezt soha nem lehet elfelejteni, soha nem szabad megbocsátani!

Tűz borította be a határtalanul szeretett szülőföldet. Égtek és romba dőltek városok és falvak, lángolt a lábon álló gabona. Áthatő kesernyés füst terjengett mindenütt, s baljós éjszakaként ereszkedett az emberekre. Ritkultak a belorusz föld minden faluért, minden névtelen magaslatért elkeseredetten küzdő védőinek sorai. A gyűlölet, az ellenség mérhetetlen gyűlölete kerítette hatalmába szívünket. Olthatatlan vágy égett bennünk: mihamarabb visszatérni ide és elvégezni a fasisztákkal a nagy számadást.

Sajnos, nem sikerült később részt vennem sem a szmolenszki föld, sem a belorusz szülőföld felszabadításában, más vidékeken számoltam el az ellenséggel a fájdalmakért és szenvedésekért. Csak a háború után tudtam eljutni az egykori nyugati irányba; véletlenül találkoztam össze az ellenség hátában folytatott harc szervezőivel és részvevőivel; ismerkedtem meg a háborus idők néhány dokumentumával. Én is, meg az e földön vívott első harcok más veteránjai is büszkék voltunk arra, hogy ez a föld nem hódolt be. Taposhatták a fasiszták csizmái, sokáig kegyetlenkedhettek itt a náci hóhérok, de a beloruszok és a szmolenszkiek, mint minden más szovjet ember, akit elértek a szenvedések, nem hajtottak fejet, nem borultak térdre. Városaikat romhalmazzá változtatták, de a romokat is tűzfészkekként használták fel az ellenség pusztítására.

Minszk, Mogiljov és Szmolenszk különleges helyet foglal el a szovjet népnek a német fasiszta hódítók elleni harcában. E városok szilárd bástyák voltak a háború elején, s azok is maradtak egészen a háború végéig. Nem váltak a megszállók fegyverévé, hanem méltóságteljes világítótornyokká lettek, beragyogva a partizánharc és a földalatti harc nehéz útjait és ösvényeit. A hős városok nevei aranybetűkkel íródtak be országunk hősi történetébe.

Vegyük Szmolenszket és a szmolenszki földet. Azokon a helyeken, ahol másfél évszázaddal előbb csodálatos hősiességet tanúsítottak Gyenyisz Davidov, Szeszlavin, Figner partizánjai, a Nagy Honvédő Háború idején a népi bosszúállók csapást csapás után mértek a hitleristákra. Élükön kommunisták álltak, akik kiadták a jelszót: „Fegyverbe, elvtársak! Üssétek és űzzétek a hitlerista rablókat, mint a kutyákat, akik arcátlanul fosztogatják otthonainkat. Üssétek őket – jogotok van hozzá. Mindenkihez, mindenkihez! Álljatok be a partizánosztagokba!"[19]

A földalatti pártszervezeteknek a pártbizottság által létrehozott hálózata az össznépi harc magjává vált. És amikor megkezdődött a történelmi ütközet a Moszkva alatti mezőkön, a szmolenszki partizánok komoly segítséget nyújtottak a főváros védőinek. Amikor pedig kezdetét vette a sztálingrádi csata, a szmolenszki terület szinte valamennyi fegyverforgató lakója talpra állt. Már a volgai győzelem előtt nyolc hónappal olyan hatalmas partizánalakulatok küzdöttek a szmolenszki területen, mint V. I. Voroncsenko Gyeduska hadosztálya, N. Z. Koljadi Batja magasabbegysége, az Sz. I. Iovlev tábornok vezette partizánosztagok Vagyinszki csoportja, a Szergej Lazo partizánezred, V. V. Zsabo „Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg 24. évfordulója" elnevezésű ezrede. A későbbiekben vált ismertté a Kletnyai, a Szmolenszki dandár (parancsnok I. P. Slapakov), a Szergej Lazóról elnevezett vorgori dandár, I. F. Szadcsikov Szmolenszki ezrede és

[19] A Szmolenszki Területi Pártbizottság Pártarchívuma. F. 8, op. 2, d. 133. l. 6.

mások. A szmolenszki földön született Sz. V. Grisinnek, a Szovjetunió hősének dicső partizánezrede. A Tizenhármak osztagából alakult meg, majd egy hatezer fős partizánmagasabbegységgé szerveződött, de megtartotta az ellenség számára rettegett Tizenhármak elnevezést. A szmolenszki földön a háború éveiben összesen mintegy 120 partizánalakulat tevékenykedett, 62 ezer fegyveres harcossal. Irányításukban jelentős szerepet játszott a partizánmozgalom törzse, élén a szmolenszki területi pártbizottság első titkárával, D. M. Popovval.

A szmolenszki földalatti és partizánmozgalom hősi harcának eredményeképp a szmolenszki terület kiterjedt partizánkörzetté, a szovjethatalom legyőzhetetlenségének szimbólumává vált. A hitleristák kénytelenek voltak elismerni, hogy csapataik „nem mernek belépni a partizánok által elfoglalt területekre, mert ha megteszik, az a veszély fenyegeti őket, hogy mind egy szálig elpusztulnak".[20]

A Közép Hadseregcsoport sávjában, az egyik hitlerista főcsoportosítás harcrendjének közelében, a szmolenszki partizánok vállvetve küzdöttek reguláris csapatainkkal. Felszabadították Dorogobuzst, megrohamozták Jelnyát, végrehajtották a prigorjei és sok más nagy hadműveletet és rajtaütést, pontos adatokat közöltek az ellenségről, védelmi létesítményeiről, tűzrendszeréről, repülőtereiről. A szmolenszki föld felszabadítása során sok partizánalakulat olvadt be a Vörös Hadseregbe, Sz. V. Grisin, I. F. Szadcsikov, I. R. Slapakov, N. P. Petrovicsev magasabbegységei pedig nyugatra vonultak és a belorusz partizánokkal közösen folytatták a harcot egészen a német fasiszta hódítók szovjet földről való teljes kiűzéséig. A háború éveiben a szmolenszki népi bosszúállók harcképtelenné tettek mintegy 200 ezer hitlerista katonát és tisztet, tönkretettek 58 repülőgépet, megsemmisítettek közel 500 harckocsit és páncélgépkocsit, 1354 katonai szerelvényt, felrobbantottak több száz hidat, több tízezer sínpárt, jelentős mennyiségű ellenséges csapatot vontak el az arcvonalban folytatott harctevékenységtől.

Több mint tízezer szmolenszki partizánt és földalatti harcost tüntettek ki hőstetteikért érdemrendekkel és érdemérmekkel. A partizánhadjáratokban olyan nagyszerű harcosok küzdöttek, mint Mihail Jegorov, Pjotr Galickij, Vologya Kurilenko (akik a Szovjetunió hősei lettek), Duszja Szimonova, Nyikolaj Melnyik, Olga Rzsevszkaja, Tánya Koseljova, Dora Davigyenkova, Konsztantyin Ivanov, Jura Ovszjannyikova, Alekszej Bagyelin és még más ezrek. Nem mindannyiuknak sikerült megérni a Győzelem Napját.

Napjainkban sok úttörőcsapat viseli Vologya Kurilenkónak, az egyik legfiatalabb Szovjetunió hősének dicső nevét. Vologya 17 éves korában került az egyik partizánosztagba. Egy tanító fia volt, úttörő korában a tengerről álmodozott, s rövidesen tapasztalt partizánharcos lett. Páratlanul bátor fiatalember volt. Tíz hónap alatt harcostársaival együtt Vologya felrobbantott öt katonai szerelvényt, s elpusztított körülbelül ezer hitleristát. A hős elesett a harcban. Büszkén és megindultan mesélnek napjainkban a szmolenszkiek Olga Rzsevszka komszomolka, felderítőnő hőstetteiről, aki részt vett a Szergej Lazo partizánezred sok harci vállalkozásában. Kegyetlen megpróbáltatásokat állt ki a Gestapo kínzókamráiban, de a fasisztáknak arra a kérdésére, hol vannak a partizánok, keményen és büszkén válaszolta: „Mindenütt, ahol megjelennek a megszállók!" E hazafias érzelmektől hevített lány életének legsúlyosabb pillanataiban is hitt a szovjet emberek legyőzhetetlen erejében. „Nagyon sokan vagyunk, és legyőzhetetlenek" – írta édesanyjának halála előtt egy darabka fehér ejtőernyővászonra, egy ceruzacsonkkal.

[20] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 236, op. 2727, d. 6, l. 7.

A „Terjedj Komszomol-láng" című ifjúsági dalt énekelve várta életének utolsó óráját egy másik partizánfelderítő, Tatjána Koseljova, a Komszomol Szlobodszkij kerületi bizottságának titkára.

Hosszan sorolhatnánk még a hősként elesett szmolenszki hazafiak neveit. A szovjet emberekkel együtt bátran küzdöttek más népek fiai is ezen a földön. Legenda övezi Sescs falut, ahol rettenthetetlen bátorsággal tevékenykedtek orosz, cseh és lengyel földalatti csoportok a közelben levő nagy német repülőtéren. A szmolenszki földön, a „Halál a fasizmusra" osztagban harcolt Fritz Schmenkel német antifasiszta, akit halála után a Szovjetunió hőse címmel tüntettek ki. A Tizenhármak partizánezredében volt egy olasz csoport. Negyvenhárom végén, negyvennégy elején a felszabadított Szmolenszk melletti repülőtérről emelkedtek magasba a Normandia-Nyeman francia repülőezred harci gépei. A felszabadított szmolenszki földön kezdték meg harci útjukat a lengyel hazafiak.

Az elmúlt háborúban tanúsított hősi helytállásáért Szmolenszket a Honvédő Háború Érdemrend I. fokozatával tüntették ki. A bátorság és helytállás több évszázados hagyományát gyarapítva a város maga köré tömörítette az ellenséggel vívott harcban a szmolenszki föld egész lakosságát, e környéket így joggal nevezik a harci bátorság és a partizándicsőség vidékének. E dicsőségért azonban sokat áldoztak a szmolenszkiek. „Emberek! Míg dobog szívetek emlékezzetek, milyen drágán harcolták ki boldogságotokat, kérlek, emlékezzetek!" – hívják fel az utódokat a Szmolenszk melletti Halhatatlanok Kurgánjára felírt szavak. Itt minden órában felhangzik a rekviem a domb mélyéből. A kurgán a readovkaiak által jól ismert helyen áll. Ide hurcolták és itt lőtték agyon a szovjet hazafiakat a hitleristák. Ma a volt kivégzőhelyen a Gyászoló Anya emlékműve áll. Az ő haragos szavait vésték örökre gránitba: „...Mint a lelkiismeret, nyugtalan vagyok. A meggyötört emberek minden sóhajára emlékszem. Tudják meg a hóhérok, nincs szentebb törvény, mint a jogos megtorlás törvénye."

A fasisztákkal vívott ütközetekben hősi halált halt húszezer partizán és több tízezer szovjet hazafi. A Rendkívüli Állami Bizottság adatai szerint a megszállók 350 ezer embert lőttek agyon és kínoztak halálra a szmolenszki földön. És ez csak egy terület, ahol – amint ezt a lakosság beszéli – néhány kerületben a háború után 15 évig nem volt esküvő: nem volt kit elvenni, nem volt kihez férjhez menni.

Az ellenség pusztává tette a szmolenszki földet, lerombolta a városokat. Szmolenszk annak a 15 porig rombolt városnak az egyike, amelyeknek az állam az elsők között sietett segítségére. A szmolenszkiek mindmáig emlékeznek arra, hogy a fasiszta megszállás alóli felszabadítás másnapján az ősi városfalak nyújtottak menedéket a nincstelenek, hajléktalanok százainak. Különleges utcának nevezték ezt a részt, ahol mint a rendes házakon, számok voltak, és ahová a postás kikézbesítette a frontról, a felszabadító szovjet katonáktól érkező háromszögletű leveleket. E katonákkal együtt nyugatra ment több tízezer szmolenszki, akik közül a háború éveiben negyvenen lettek a Dicsőségrend jogos tulajdonosai, a 250 legbátrabb pedig a Szovjetunió hőse lett. Figyelemre méltó, hogy az egykori szmolenszki partizánnak, a későbbi dicső harcosnak, Mihail Alekszejevics Jegorovnak jutott osztályrészül, hogy kitűzze a Reichstagra a győzelmi zászlót. A Szovjetunió kétszeres hőse lett a szmolenszki Alekszandr Ivanovics Koldunov és Vlagyimir Dmitrijevics Lavrinyenkov pilóta.

Mogiljov, a hős város szívós védelme lehetővé tette az arcvonal megszilárdítását a Jarcevo, Jelnya, Gyatkovo terepszakaszon. A Dnyeper menti harcokban – nem teljes adatok szerint – a védők több tucat ellenséges repülőgépet pusztítottak el, megsem-

misítettek, megrongáltak mintegy 500 harckocsit, megsemmisítettek legalább 30 ezer ellenséges katonát és tisztet.

Ehhez szeretném hozzátenni, hogy a Dnyeper–Mogiljov védőbástya és az egész mogiljovi terület az ellenállás lángoló tűzfészke volt. A város még védte magát, amikor szervezni kezdték a földalatti láthatatlan frontot. A nagyszámú ellenálló csoport később a városban egy hatalmas földalatti hazafias szervezetben egyesült, amely a Vörös Hadsereget támogató Bizottság nevet vette fel, élén olyan lánglelkű hazafiak álltak, mint K. J. Mette, P. I. Kriszevics.

A földalatti harcosok ellátták a partizánokat fegyverrel, lőszerrel; terjesztették a röplapokat, a Pravdát, a Partyizanszkaja Pravdát, a párt mogiljovi illegális kerületi bizottságának lapját, a katonapolitikai szemléket; katonai felderítést végeztek, dezorganizálták az ellenség hadtápját, szovjet embereket mentettek meg a Németországba hurcolástól.

A partizánmozgalom széleskörűen bontakozott ki a mogiljovi területen. A klicsevszki kerületben már 1941 júliusában létrejött az első partizánosztag. Parancsnoka I. Z. Izoh lett. Az oszipovicsi kerületben N. F. Koroljov – aki később megkapta a Szovjetunió hőse címet – és A. V. Sienok pártmunkások szervezték meg a népi bosszúállók harcát. A krugljanszki kerületben Sz. G. Zsunyin, a Vörös Hadsereg egyik parancsnoka (ma a Szovjetunió hőse), F. Sz. Novikov, egy régi kommunista; a kirovi kerületben G. L. Komar, Sz. I. Szvirid, a mogiljovi és a belinicsi kerületben K. M. Belouszov, O. M. Kaszajev (akit halála után Lenin-renddel, valamint az Arany Csillag éremmel tüntettek ki), a gorki kerületben (szülőföldemen) D. F. Vojsztrov irányította a partizánmozgalmat.

A mogiljovi terület nagy része összefüggő partizánövezetté vált, ahol több mint 55 ezer partizán harcolt. Súlyos veszteségeket okoztak az ellenségnek: kisiklattak mintegy 1500 szerelvényt, felrobbantottak több száz hidat, leszámoltak számos ellenséges helyőrséggel. Bátran harcoltak például az Oszman Kaszajevről elnevezett 121. nemzetközi partizánezred népi bosszúállói. Az ezred komisszárja Ivan Martinovics Ivanov volt, aki a háborúig Mogiljov terület falusi pártbizottságát vezette. A kinézésre szelíd ember az igazi bátorság példaképe volt. Így is ismerik őt most is a mogiljoviak. Az ezredparancsnok helyettese Kirill Fjodorovics Matyirinko volt. Sokszor vezette a diverzáns csoportot, amely 13 ellenséges szerelvényt robbantott fel. Közülük hatot maga Matyirinko siklatott ki. Kirill Fjodorovics az egyik, a „sínhadműveletben" elvesztette szeme világát, de továbbra is a harcosok között maradt, a robbantás művészetére oktatva a fiatalokat.

Mindmáig szeretettel emlékeznek a mogoljovi területen a Tizenhármak ezred partizánjaira, akiknek a már említett Sz. V. Grisin, a Szovjetunió hőse volt a parancsnoka. A később dandárrá fejlődött ezred a szmolenszki szülőföldről kiindulva távoli portyákra vállalkozott, több mint egy évig harcolt együtt a belorusz partizánokkal a fasiszták ellen. Mutattak nekem egy igen érdekes, ma a mogiljovi terület pártarchívumában őrzött dokumentumot. Ez a nyugatnémet Wehrkunde című folyóiratban közölt egyik cikk fotókópiája. A cikk egy volt fasiszta tiszt értékelése, ami igen jól jellemzi Grisin ezredének harctevékenységét. Arról van benne szó, hogy „az ezredet hatékonyan támogatta a helyi lakosság. A hadműveletek lefolyása gyakorta bizonyította, hogy a német csapatok manővereit nem sikerült titokban tartani, mivel az ellenség mindig kitört, fő erőkifejtését a bekerítés arcvonalának leggyengébb szakaszán összpontosítva". Az ezred „kitűnt magas fokú fegyelmezettségével. Váratlanul vetett véget a nyugalomnak a Bobrujszk és Mogiljov közötti körzetben. Gyakoribbak lettek a robbantások a vogacsev–sztar–

bihov–mogiljovi vasútvonalon". A Grisin-ezred felszámolására a hitleristák bevetették a hadseregcsoport-parancsnok tartalékát, két őrhadosztályt, valamint rendőregységeket, összesen 12–15 ezer főt. A partizánok azonban kitörtek a bekerítésből, s nagy veszteségeket okozva a hitleristáknak, kivonták magukat a csapás alól. „...A partizánok mindig magukkal vitték sebesültjeiket, gyakran még a halottakat is, s ezért veszteségeikről meglehetősen megbízhatatlan képet lehetett alkotni."[21]

A partizánmozgalmat D. Sz. Movcsanszkij titkár vezetésével a Mogiljov területi földalatti pártbizottság, az Sz. G. Szidorenko vezette magasabbegység törzse, a Komszomol területi bizottsága, a földalatti kerületi párt- és Komszomol-bizottságok irányították.

Mindez meggyőzően bizonyítja, hogy Mogiljov és a mogiljovi terület az ellenséges megszállás alatt mindvégig kivívta magának a legyőzhetetlennek kijáró dicsőséget.

Minszk – Belorusszia és a partizánköztársaság küzdő fővárosa, a földalatti harc központja, katona- és partizánváros volt mindvégig. Ahogy az egész szovjet nép szilárdságának és hősiességének Moszkva vált szimbólumává, úgy Minszk a belorusz nép fasiszta megszállók ellen küzdő hősi harcának szellemét testesítette meg, s joggal tüntették ki a hős város megtisztelő címmel.

Minszk 1100 napon át élt a véres kezű „új rendben", de büszkeségét nem lehetett megtörni. Folytatta a harcot, jóllehet elárasztották a megszálló csapatok tízezrei, oda telepítették a Közép Hadseregcsoport hadtápját, a Gestapo és a katonai felderítés szerveit, a partizánmozgalom elleni harc törzsét, a főbiztosságot, SS- és SD-egységeket, rendőr- és táboricsendőr-egységeket. Az erőszaknak ezt a szörnyű apparátusát szovjet emberek rabságba vetésére és legyilkolására, Minszk és egész Belorusszia kirablására használták.

Már a megszállás első napjától megkezdte tevékenységét Minszkben a kommunista földalatti mozgalom, amelynek magvát a köztársaság, a területi és városi pártvezetők, valamint régi munkásmozgalmi harcosok, kommunisták és komszomolisták, szovjetaktivisták képezték. Közöttük voltak a kipróbált bolsevikok, akik a polgárháború éveiben járták ki a földalatti és partizánharc iskoláját, ott szereztek tapasztalatokat a katonai és harci tevékenységben. Ilyenek voltak L. J. Ogyincov, I. I. Ruszovics, V. Sz. Omeljanyuk, N. I. Tolkacsev és sokan mások. Mint mondani szokták, tapasztalatokért nem kellett a szomszédba menni. Ott volt például N. I. Tolkacsev, a régi kommunista, a Vörös Hadsereg 1918-as önkéntese, az intervenciósokkal és a fehérgárdistákkal vívott sok harc részvevője, a tapasztalt politikai munkás, az OSZFSZK Legfelső Tanácsának küldötte; dandárkomisszár, aki harcolt a Minszk alatti védelmi terepszakaszon, ahol súlyosan megsebesült, majd később megszökött a fogságból, s a minszki földalatti mozgalom egyik csoportjának lett a vezetője.

Létrejött a városban azoknak a csoportoknak a kiterjedt hálózata, amelyeket 1941 végén a pártközpont – a minszki földalatti pártbizottság – irányított. Ennek volt tagja I. P. Kazinyec, K. D. Grigorjev, Sz. I. Zajec, V. Sz. Zsudro, G. M. Szemjonov. A hitleristák kegyetlen megtorlásai és csapásai sem tudták megtörni a szovjet hazafiak győzelembe vetett hitét. A párt tovább élt a föld alatt és harcolt az ellenséggel. Öt földalatti kerületi pártbizottság tevékenykedett Minszkben, egyesítve a láthatatlan front harcosainak zömét.

A minszki földalatti harcosok több mint 2200 szovjet katonai személyt juttattak ki a városból, s ezek közül 1500 parancsnok lett a partizánosztagokban. A német fasiszta

[21] Mogiljov területi Pártarchívum. F. 4474, op. 4, d. 19, l. 86–93.

megszállás három éve alatt mintegy 7800 fő ment Minszkből a partizánalakulatokhoz. Magában a városban több mint 9 ezren vettek részt aktívan a földalatti harcban. Voltak köztük orvostanhallgatók is, akik sok szovjet hazafi életét mentették meg, ellátták a földalatti mozgalmat és a partizánokat gyógyszerekkel. Jevgenyij Vlagyimirovics Klumov professzor irányította őket, akit halála után a Szovjetunió hőse címmel tüntettek ki. Jevgenyij Vlagyimirovicsot 1943 őszén fogta el a Gestapo, s mivel nem volt hajlandó nekik dolgozni, feleségével együtt agyonlőtték.

A szovjet hazafiak egy nap nyugalmat sem hagytak az ellenségnek. Robbantottak és tüzeket gyújtottak a vállalatoknál és intézményeknél, aknákat és robbanószerkezeteket helyeztek el a fasiszta törzseknél, laktanyákban és raktárakban. A földalatti harcosok büntető keze utolérte a minszki hitlerista vezetés felső szerveit is.

A hitleristák Moszkva alatti szétzúzása arra lelkesítette a minszki hazafiakat, hogy végrehajtsák legnagyobb hadműveletüket: a szovjet hadifoglyok kiszabadítását és a városból való kimentését. Ezt a hadműveletet nevezték a hitleristák felkelésnek. A hadművelet előkészítésének mérvéről és nagyságáról egy német okmány, az 1942. január 5-én kiadott 33. számú parancs tanúskodik:

„...A felkelés vezetői parancsot adtak a belorussziai területi őrparancsnokság, a rendfenntartó rendőrség, a körzeti parancsnokság épületének, a páncéloscsapatok laktanyájának, a Kelet-repülőtér, az 1. sz. katonai kórház, a politechnikum, valamint az összes hadifogolytábor és a Vorosilov-gyár megrohamozására.

A fegyvermennyiség feltételezhetően nagy: több mint 400 puska, sok géppuska, kézigránát stb. – mindezt leleményesen elrejtették a földalatti csatornarendszerben.

A felkelés kezdetét 42. 1. 4-én reggel 4 órára határozták el. Van olyan vélemény, amennyire ez megítélhető, hogy a felkelés százszázalékosan sikerült... Minszk keleti körzetében 700 fős partizándandár állt készen a páncéloslaktanya megtámadására... A felkelők általános létszáma 2500 főt tett ki, s ennek, a táborokból kiszabadított foglyokkal mintegy 10 000-re kellett növekednie."[22]

Nagy politikai visszhangja volt Hitler belorussziai megbízottja, W. Kube gauleiter – sok ezer szovjet ember halálát, szenvedését, keserűségét okozó féktelen nácivezér – kivégzésének. Bűnös és vérengző életének 1943. szeptember 22-én éjszaka vetett véget egy odaadó szovjet hazafi, Jelena Grigorjevna Mazanyik, M. B. Oszipova és N. V. Torjan partizánösszekötők, bátor és tapasztalt földalatti harcosok aktív részvételével. Életükkel nem törődve, végrehajtották a nép ítéletét. Valamennyien megkapták a Szovjetunió hőse magas kitüntetést.

A minszki földalatti harcosok merész tettére válaszul a feldühödött nácik egymás után vezették a megtorló hadműveleteket. Nyilvános kivégzéseket rendeztek: szovjet hazafiakat akasztottak a tereken, lőttek agyon az utcákon. Minszkben és környékén 400 ezer „engedetlen" szovjet állampolgárt végeztek ki. Igaz ügyért haltak meg, védelmezve a számukra oly drága szovjet rendet, Lenin nagy eszméit. Ez nagyszerűen kifejezésre jutott abban a levélben, amelyet a halála után a Szovjetunió hőse címmel kitüntetett I. K. Kabuskin írt Minszk földalatti harcostársainak: „...Amíg csak látok és hallok, amíg vér folyik ereimben, ütni és pusztítani fogom az ellenséget."

A minszki földalatti harcosok nemcsak robbanóanyagokkal és géppisztolyokkal küzdöttek a fasiszták ellen, hanem egy sajátos fegyverrel is, az igaz bolsevik szóval. A minszki földalatti pártbizottság hőstette volt az, hogy a megtorlók orra előtt adta ki a megszállt

[22] A Belorusz KP KB dokumentumaiból.

városban a Zbjazda című újságot. Ez egyedülálló dolog volt a földalatti harc történetében. Az újság nagy példányszámban látott napvilágot, és nemcsak Minszkben terjesztették, hanem messze túl a város határán is, hatalmas lelkesedést váltva ki a szovjet emberekben, a fasizmus elleni harcra lelkesítve őket.

Az elsők között kezdte meg tevékenységét Belorussziában a Minszk területi földalatti pártbizottság, amelynek tagja volt V. I. Kozlov, I. A. Belszkij, A. F. Bragin, I. D. Varvasenya, A. G. Bondar, R. N. Macsulszkij, A. I. Sztyepanova. A területi bizottság létrehozta a Minszk területi földalatti pártszervezeteket, gyűjtötte az erőket az össznépi harcra. Valójában egy olyan központtá vált, amely a kezdeti időszakban segítséget nyújtott ahhoz, hogy Belorusszia nyugati területein megalakuljanak és széttelepüljenek a földalatti területi bizottságok. Minszk környékén, a kommunista földalatti mozgalom aktív részvételével megalakultak az első partizánosztagok, amelyek azután Sztálinról elnevezett egységes osztagba tömörültek. Parancsnoka a hivatásos katona, V. I. Nyicsiporics ezredes volt, egyike azoknak, akik a köztársaságban megszervezték a népi bosszúállók mozgalmát. Már a háború első napjaiban kitűnt mint a bialystoki irányban harcoló 208. gépesített hadosztály parancsnoka.

Partizánezrede megkapta ennek a hadosztálynak hadrendi számozását. Sok partizánalakulatnál vált hagyománnyá, hogy az osztagokat reguláris ezredek és hadosztályok számozásával látták el. Ez azzal magyarázható, hogy a partizánosztagok és -magasabbegységek zöme bekerítésbe jutott harcosokból került ki. Minthogy ők rendelkeztek harci tapasztalatokkal és speciális katonai ismeretekkel, a partizánkollektívák megalapítóivá és gerincévé lettek. A szovjet harcosok nemcsak megtartották egységeik és magasabbegységeik hadrendi számozását, hanem szigorú fegyelmet, szervezettséget, az ellenség pusztításához szükséges katonai tudást vitték a partizánok soraiba. A Vörös Hadsereg 32 ezer parancsnoka és harcosa vett részt a belorussziai partizánmozgalomban.

A minszki földalatti mozgalom és a vele kapcsolatos kerületi bizottságok nagy arányú szervezeti és politikai munkája eredményeképp Minszk környékén csak 1941–1942-ben több mint húsz osztag alakult meg, a későbbiek során pedig nagy partizándandárok, mint például az 1. minszki, amely mintegy 3 ezer főt számlált. E magasabbegység akkori törzsfőnöke, M. M. Dzsagarov – ma a Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság Minisztertanácsának felelős munkatársa – szerint ez a dandár szolgált alapul még három új – a Burovesztnyik, a Pravda nevét felvevő és az Sz. M. Kirovról elnevezett dandár létrejöttéhez. Igen erős volt a Belorusz dandár, melyet N. P. Pokrovszkij, a Szovjetunió hőse vezetett és 2500 harcost számlált. Az e dandárhoz tartozó Za Rogyinu osztag parancsnoka, P. N. Goncsarov mesélte: a dandár sikeresen harcolt a minszki terület rugyenszki kerületében. És nem kevés ilyen alakulat volt ezen a területen. A partizánerők összefüggő és erős gyűrűje számottevően elszigetelte a minszki ellenséges helyőrséget, védekezésre kényszerítette a hitleristákat.

A minszki terület partizánjai, éppúgy mint egész Belorusszia népi bosszúállói, sok nagy diverziót és hadműveletet hajtottak végre a háború éveiben az ellenség hátában. Különösen nagy lendületet vett a partizánmozgalom a sztálingrádi csata idején. 1942 augusztusában a rosszinszki, az oszvejszki és a drisszinszki kerület partizánjai, köztük P. M. Maserov Scsorsz osztaga (Maserov ma a Szovjetunió hőse, a Belorusz Kommunista Párt Központi Bizottságának első titkára), valamint a Szergej nevű osztag, Polock körzetében felrobbantották a Drissza vasúti hídját, s ezzel 16 napra lehetetlenné tették az arcvonal felé menő ellenséges szerelvények továbbjutását. A minszk–orsai vasútvonalon, Szlavnoje vasútállomás körzetében az Sz. G. Zsunyin, a Szovjetunió hőse ve-

zette 8., 24. és 37. osztag partizánjai vállalkozásuk során felrobbantottak minden pályaberendezést, s ezzel egy hétre megbénították a fontos vasúti csomópontot. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 25. évfordulójának küszöbén a minszki partizánok az egyik legnagyszerűbb hadműveletüket hajtották végre: megsemmisítettek egy 132 méter hosszú vasúti hidat a Ptyics folyón, amelyet több mint 750 hitlerista őrzött. A Bresztből Ovrucsba vezető vasútvonalat fél hónapnál hosszabb időre tették használhatatlanná így. 450–500 ellenséges szerelvény nem juthatott el a frontra.

„Ez volt az ország forradalmi ünnepére a mi harci ajándékunk a Vörös Hadseregnek és a szovjet népnek" – mesélte a Szovjetunió hőse, Roman Naumovics Macsulszkij, a minszki területi földalatti pártbizottság egykori titkára, a minszki és a poleszjei terület partizán-magasabbegységének parancsnoka.

A Belorusszia felszabadítására indított Bagratyion hadművelet idején a partizánmozgalom köztársasági törzse kidolgozta a népi bosszúállók harctevékenységi tervét. 1944. június 20-ra virradóan köztársaságszerte robbantak a vasútvonalak. A sínháborúnak ez a soron levő hulláma több napra megállította a forgalmat a minszk–orsai, a polock–mologyecsnói, a minszk–breszti és más vasútvonalakon. A partizánok hatékonyan támogatták a szovjet csapatokat Minszk felszabadításában.

A múlt háborúban összesen több mint 440 ezer belorusz partizán és földalatti harcos küzdött az ellenség hátában.

Befejezve ezt a meglehetősen részletes, de véleményem szerint igen szükséges kitérést – amelyben szó volt Minszkről, Szmolenszkről, Mogiljovról, valamint a partizánok és földalatti harcosok e városokhoz fűződő harctevékenységéről – még egyszer hangsúlyozni szeretném: e hős városok jogosan foglalják el az őket megillető helyet a hazánk szabadságáért és függetlenségéért küzdő, dicső harcosokkal rendelkező városok soraiban.

Most pedig térjünk vissza 1941 nyarának és őszének eseményeihez. Már említettem, hogy a szmolenszki ütközet eredményeképp feltartóztattuk az ellenséges támadást a moszkvai főirányban, s ez a Vörös Hadsereg hatalmas hadászati sikere volt.

Jellemző, hogy ez akkor történt, amikor Leningrád és Kijev alatt is megállítottuk az ellenséget. Ezek az események nézeteltéréseket váltottak ki a hitlerista vezetők körében és csődbe juttatták a Barbarossa-terv alapvető hadászati célját – hadseregünk megsemmisítését a Dvinától és a Dnyepertől nyugatra.

Brauchitsch és Halder kitartott amellett, hogy a kialakult helyzetben minden erőt a Közép Hadseregcsoport sávjában, a Moszkva elleni támadásra kell összpontosítani. Ezzel szemben Hitler Keitellel és Jodllal értett egyet, aki a Dél és az Észak Hadseregcsoport aktív tevékenységét követelték. Úgy vélték, sokkal fontosabb, ha elfoglalják az iparilag és mezőgazdaságilag gazdag ukrán területeket, minthogy sikert érjenek el a moszkvai irányban.

Hitler utasításaiban leszögezte: a tél beállta előtti legfontosabb feladat a Krím elfoglalása, a Donyec-medence ipar- és szénvidékeinek megszerzése, a kaukázusi olajszállítások megakadályozása, északon pedig Leningrád körülzárása és a finnekkel való egyesülés.

A hitlerista vezetésben megmutatkozó ezen nézeteltéréseknek manapság nagy jelentőséget tulajdonítanak nyugaton. Sok burzsoá szerző úgy véli, hogy Hitler „végzetes" döntése és hatása a Wehrmacht vezetésének további terveire a Szovjetunió elleni villámháború csődjének fő okává vált. A nyugati szerzők azonban szándékosan mellőzik azt a körülményt, hogy nem a fasiszta vezetésben jelentkezett válság volt az oka a Barbarossa-terv csődjének, hanem e terv csődje váltotta ki azt. Nem a „végzetes" döntések – ame-

lyekben nem egyedül Hitler volt a hibás – hiúsították meg az ellenség elgondolásait, hanem a Vörös Hadsereg szívós ellenállása.

1941 nyarán és őszén a Délnyugati Front csapatai különösen keményen ellenálltak az ellenségnek jobb parti Ukrajnában. A határ menti ütközetekben hatalmas veszteségeket okoztak az ellenségnek és arra kényszerítették, hogy nagy tartalékokat használjon fel.

Csapatainknak a délnyugati irányban folytatott aktív nyári tevékenysége is igen észrevehető eredményekkel járt. A Délnyugati Front gépesített hadtesteinek Luck, Rovno, Dubno, Brodi körzetében mért ellencsapásai például arra kényszerítette Kleist 1. páncéloscsoportját, hogy négy napon át heves védelmi harcokat vívjon. Az elszenvedett nagy veszteségek miatt az ellenség nem tudta e napokban végrehajtani a hadműveleti áttörést Kijev irányában. Figyelemre méltó volt az 5. hadseregnek a 9. és a 19. gépesített hadtesttel együttműködésben mért ellencsapása is, amely az Ukrajna fővárosa felé törő ellenséges csapásmérő csoportosítás szárnyát érte. E csapás arra kényszerítette Rundstedt vezértábornagyot, hogy csoportosításának jelentős részét észak felé fordítsa.

Csapatainknak a zsitomir–kijevi irányban a háború elején mért egyes ellencsapásait részletesen elemezni fogom e könyv egyes fejezeteiben, addig mindössze csak általános értékelést adok a Délnyugati Front csapatainak kijevi, majd a harkovi irányban folytatott harctevékenységéről. E tevékenységek nagy hatással voltak az 1941. évi nyári-őszi hadjárat eseményeinek alakulására. A Déli Fronttal együttműködő Délnyugati Front csapatai több mint négy hónapon át kötötték le Németország és csatlósainak nagy erőit. Az ellenséges csapatok Ukrajnában elszenvedett hatalmas veszteségei, valamint a Vörös Hadsereg fokozódó ellenállása hozzájárult a német villámháborús terv kudarcához. Időt nyertünk arra, hogy tartalékokat gyűjtsünk és a legfontosabb irányokban összpontosítsuk őket, továbbá, hogy Ukrajnából az ország keleti körzetébe szállítsuk az iparvállalatok zömét és evakuáljunk több százezer állampolgárt.

Mindemellett a német csapatok technikai ellátottság, mozgékonyság tekintetében fölényben voltak velünk szemben, s ez lehetővé tette számukra, hogy Umany körzetében és a bal parti Ukrajnában bekerítsék a Délnyugati Front erőinek jelentős részét. Ez rendkívül nehéz helyzetbe hozta a szovjet csapatok egész déli szárnyát.

Még e hihetetlenül nehéz körülmények között is megmutatkozott a szovjet harcosok bátorsága és hősiessége, a kommunista párt és a szovjet haza iránti lángoló szeretetük és hűségük. Ám egyedül a hősiesség kevés a győzelemhez. A túlerejű ellenséggel való harcot megnehezítette, hogy csapatparancsnokaink zöme a háború elején még nem rendelkezett kellő harci tapasztalattal. A védelmi tevékenység folyamán egyes parancsnokok arra törekedtek, hogy egyenlően osszák el az erőket és eszközöket az egész arcvonalon, s ez különösen előnytelen volt a széles arcvonalon folytatott védelem körülményei között. Ott azonban, ahol az erők és eszközök – elsősorban a tüzérség és a harckocsik – zömét a főirányokban összpontosították, ahol mélyen lépcsőzött védelmet szerveztek, a parancsnokok pedig kellőképp gondoskodtak a szárnyak és csatlakozások biztosításáról, az ellenség hatalmas veszteségeket szenvedett, és nem érte el a várt eredményt.

Ebből a szempontból igen figyelemre méltó a korosztyenyi megerődített körlet szakaszán harcoló 5. hadsereg csapatainak, valamint a kijevi megerődített körletet tartó csapatoknak a tevékenysége, ahol jóllehet az ellenség számottevő erő- és eszközfölényben volt, mégsem volt képes mindaddig áttörni a védelmet, míg a szovjet hadvezetés parancsára a csapatok el nem hagyták azt. „Mint roppant erejű őrcsapat vonta magára

Kijev az ellenséges hadsereg válogatott egységeinek csapásait. A hitlerista hadosztályok dühödt rohamai egymás után zúzódtak szét a város védőinek kemény ellenállásán... Mély tisztelettel adózunk Kijev minden védőjének, akik életüket nem kímélve, hűen teljesítették hazájuk iránti kötelességüket... elismeréssel gondolunk dicsőségükre, a győzelem óráját közelebb hozó hőstetteikre" – mondotta L. I. Brezsnyev, amikor átadta az Arany Csillagot Ukrajna fővárosának.[23]

Nem kisebb hősiességgel küzdöttek a háború elején a szovjet csapatok az északnyugati irányban is. Elsősorban is a Leningrádért vívott csatáról kell szólni. E csatának hadászatilag, erkölcsileg és politikailag is nagy jelentősége volt. Már 1941 szeptemberének végén örvendetes hír érkezett erről az arcvonalról: a szovjet csapatok és a népfelkelő magasabbegységek meghiúsították a hitleristák próbálkozásait, hogy elfoglalják Leningrádot, a Nagy Október bölcsőjét, népünk féltve őrzött drága kincsét; megállították az egyik leghatalmasabb német csoportosítást, kimerítették és elvéreztették az Észak Hadseregcsoport legjobb erőit. Szárazföld felől körülzárták ugyan Leningrádot, de az olyan bevehetetlen bástyának bizonyult, amelyen szétzúzódtak az északnyugat felől hazánkra zúduló ellenséges támadás hullámai. Leningrád hős védői szertefoszlatták a német fasiszta hadvezetésnek azokat a terveit, hogy csapatait egyesítse a finn hadsereggel, elvágja az ország központi részét az északi-tengeri kikötőktől, s felszabadult erőit a moszkvai irányban alkalmazza. A német csapatok közül elsőként a harcokban legyengült Észak Hadseregcsoport volt kénytelen feladni a támadó hadászatot.

Nem vált be Hitler 1941. november 8-án, Tyihvin elfoglalásának napján mondott jóslata, amikor is kijelentette Münchenben: „Leningrád maga emeli megadásra kezét: előbb vagy utóbb elesik. Senki nem fog onnan kijutni, senki nem törheti át vonalainkat. Leningrád éhhalálra van ítélve."

Ismerve Leningrád nagy politikai, gazdasági és hadászati jelentőségét, a hitlerista vezetés az agresszió egyik legfontosabb objektumának tekintette a várost. Elhatározta: a földdel teszi egyenlővé, lakóit a legembertelenebb intézkedésekkel fizikailag megsemmisíti. A „Leningrád ostroma" című dokumentumban az áll, hogy a várost „lehetőleg árammal telített, géppuskákkal belőhető drótkerítéssel kell körülvenni... A nőket, gyerekeket és öregeket a blokádon kívülre kell vinni, a többit éhhalállal elpusztítani... Először körülzárjuk (hermetikusan) Leningrádot és lerombolunk a várost, ha lehet tüzérséggel és légierővel... Ha már a terror és az éhség megtette a magáét, egyes kapukat megnyitunk és kiengedjük a fegyverteleneket. Ha kell, erőszakkal szállítjuk őket Oroszország mélyébe, az általunk kijelölt helyre... Tavasszal behatolunk a városba... és minden életben maradottat a kijelölt helyre vagy fogságba szállítunk. Leningrádot porrá zúzzuk és a Névától északra levő körzetet átadjuk Finnországnak."

A „Peterburg város jövője" című másik direktívában megparancsolták: „Ha a városban létrejött helyzet következtében kérik a megadást, azt visszautasítjuk, mivel nem lehet és nem is kell megoldanunk a lakosság ellátási és lakásproblémáját. Mi nem vagyunk érdekeltek ebben az életre-halálra vívott háborúban, hogy megtartsuk e nagy város lakosságának akár csak egy részét is."[24] Íme, a fasiszta ideológia és népbutítás mákonyával megfertőzött felsőbbrendű faj igazi arca!

Leningrád élt és szívósan harcolt. Csupán az első háborús hónap alatt 84 újfajta fegyver és harci technikai eszköz gyártását oldották meg a leningrádi gyárak. A front-

[23] Pravda, 1965. október 24-i száma.

[24] Krasznaja Zvezda, 1970. november 13-i száma.

városban, a félig üres gyárakban, állandó tűzben, szörnyű éhség és hideg közepette önfeláldozóan teljesítették az arcvonal megrendeléseit a szovjet emberek.

Kissé előreszaladva elmondom, hogy a 900 napig tartó bombatámadásokat és tüzérségi tüzet hősiesen kiálló leningrádiak az egész ország segítségével létrehozták az ellenségre mérendő csapáshoz szükséges tartalékokat. 1943. január 18-án L. A. Govorov tábornok Leningrádi és K. A. Mereckov tábornok Volhovi Frontjának csapatai áttörték Leningrád blokádját és ismét megteremtették a hős város szárazföldi összeköttetését az országgal. Egy évvel később pedig díszsortüzek fényei világították meg a leningrádi égboltot, hírül adva a város teljes felszabadulását az ellenséges blokád alól. Az Észak Hadseregcsoport vereséget szenvedett és visszavetettük nyugat felé.

Az első hatalmas ütközetekben – a fegyveres harcban elkövetett hibák ellenére, a csapatvezetés egyre tökéletesedő művészete, a Vörös Hadsereg katonái és az egész szovjet nép szilárdsága és hősiessége nyomán – romba dőlt az ellenség összes hadászati számítása.

Az Európában kipróbált, dicsőített hitlerista Blitzkrieg minden eresztékében recsegett-ropogott. 1941 őszén azonban a fasiszta vezetők megpróbálták megmenteni. Hatalmas erőfeszítéssel még a tél beállta előtt (úgy látszik, Napóleon sorsa aggasztotta őket) meg akarták nyerni a háborút. Ezért kezdték meg a Tájfun hadműveletet. A Közép Hadseregcsoport szeptember 30-án indította meg a támadást Moszkva ellen. A szovjet csapatok azonban a Tájfunt is meg tudták szelídíteni. 1941 őszén napról napra gyarapodtak hadászati tartalékaink, erőre kapott az uráli, valamint a keleti hadiipar, erősödött az emberekben az a tudat, hogy hamarosan bekövetkezik a fordulat.

Minden nappal közelebb került a villámháborús hódító terv teljes csődje. Egyre világosabbá vált, a hitlerista stratégák elgondolásai a Szovjetunió erőinek és lehetőségeinek a lebecsülésére, ugyanakkor Németország erőinek a túlértékelésére épültek. A kommunista párt vezette szovjet nép hitt a szovjet fegyverek végső győzelmében. Nem rendült meg a kegyetlen megpróbáltatások évében. E hit jelképévé vált a szovjet harcosok határ menti ütközetekben tanúsított bátorsága és hősiessége, a hős városok legendás védelmében részt vevők példátlan helytállása, amely hozzájárult a Vörös Hadsereg sikereihez a háború elején. Ezekben a küzdelmekben sikerült feltartóztatni az ellenséges támadást a moszkvai, vagyis a hadászati főirányban.

Az egész 1941. évi nyári-őszi hadjáratról szólva meg kell jegyezni, hogy a létszámban, valamint harci tapasztalatokban hátrányban levő fegyveres erőink hatalmas veszteségeket okoztak az ellenségnek, kimerítették támadó lehetőségeit, megállították Leningrádnál, valamint a Moszkvába vezető utakon, Tyihvinnél és Rosztovnál pedig ellentámadásba mentek át. Csapatainknak a szovjet–német arcvonal szárnyaira mért e csapásai fontos szerepet játszottak az ottani ellenséges erők lekötésében akkor, amikor Moszkvánál súlyos védelmi ütközetek folytak. Megteremtették a feltételeket ahhoz, hogy a Vörös Hadsereg ellentámadásba menjen át a nyugati irányban.

Az ellenséges erőket már október elejére lényegében kimerítettük és széttagoltuk a hatalmas térségben. Június és november között csak az ellenséges szárazföldi csapatok általános vesztesége mintegy 750 ezer ember, 2400 harckocsi, továbbá óriási mennyiségű harci technikai eszköz és fegyver volt. Nyáron és ősszel a szovjet csapatok 26 ellenséges hadosztályt és dandárt zúztak szét.

Azoknak az egymással összefüggő hadműveleteknek a nagy és bonyolult rendszerében, amelyeket a Vörös Hadsereg a Nagy Honvédő Háború éveiben hajtott végre, voltak olyan hatalmas hadászati műveletek is, amelyek meghatározták a fasiszta Németország feletti végleges győzelmünkhöz vezető út fő szakaszait. Ilyen volt a moszkvai, a sztálin-

grádi és a kurszki kiszögellésben vívott történelmi jelentőségű csata. Mérvüket, a harc hevességét és a katonai-politikai eredményeiket tekintve ezek különleges helyet foglaltak el a Nagy Honvédő Háborúban. E csatákban dőlt el államunk, a szovjet nép forradalmi vívmányainak a sorsa. Közülük mindegyikben, mint gyűjtőpontban, a szemben álló felek fegyveres erőinek fő erőkifejtései összpontosultak. Mindegyik ilyen csatában az ellenség az egész háború megnyerésére törekedett – s végeredményben mindegyikben hatalmas vereség érte. E csaták kimenetele döntően kihatott nemcsak a szovjet–német arcvonalon, hanem a második világháború más hadszínterein folyó küzdelem menetére is.

*

1941 végén–1942 elején óriási katonai-politikai jelentőségű események zajlottak le. A Moszkva alatti mezőkön kemény párviadalban csaptak össze a harcoló felek főerői. A szovjet csapatok – a partizánokkal és a népfelkelőkkel vállvetve, a főváros és a Moszkva környéki városok, falvak lakói által hatékonyan támogatva, küzdve minden darabka szülőföldért - hősies védelmi ütközetben kimerítették a német csapatokat, melyek kénytelenek voltak védelembe átmenni.

Azokban a válságos időkben én is részt vettem a moszkvai csatában. Először a Brjanszki Front törzsének alárendeltségében voltam, később az orjoli irányban tevékenykedő 3. hadsereghez tartozó 121. harckocsidandár egyik harckocsiezredének a parancsnoka lettem. Itt újból sikerült összeakadnom Guderiannak a mogiljovi földeken már megismert páncélosegységeivel. Szeptember végén a 2. német páncéloshadsereg a Brjanszktól délre levő körzetből kiindulva csapást mért Orjol, Tula és Kasira irányába, hogy délkelet, és kelet felől mélyen átkarolja Moszkvát.

A német páncélos ék jobbszárnyával a történelemből ismert Kulikovo mezőt érintette. E mező az orosz föld ősi dicsősége. Becses minden szovjet harcos számára, mint az idegen hódítók fölött aratott győzelem szimbóluma. Több mint öt és fél évszázaddal korábban itt dőlt el a súlyos mongol–tatár iga alatt senyvedő Rusz sorsa. A mongol–tatárok rettegésben tartották egész Európát. A Kulikovo mezei történelmi csata megmutatta az elnyomókkal szemben álló orosz emberek összefogásának hatalmas erejét.

Néhány, a negyvenegyes év őszének eseményeihez kapcsolódó emlékem összefügg azokkal a vidékekkel, ahol az orosz harci dicsőség mezeje található. A hadisors akkor Kurkino kerületi központba, egy régi, Bogorogyicktól 60 kilométerre délnyugatra levő településre vetett. Sztyepan Ippolitovics Goncsarik őrnaggyal – régi tanulótársammal, akivel együtt koptattuk az Egyesített Belorusz Katonai Iskola padjait – már egy hónapja a Brjanszki Front parancsnoksága szabta feladatot teljesítettük. Rendelkezésünkre bocsátottak egy nagyobb csoport vöröskatonát, meg néhány páncélozott szállítójárművet. Megfigyeltük az ellenség csapásmérő csoportosításának megkerülést végrehajtó jobbszárnyán folyó tevékenységet, továbbá szemrevételeztük csapataink lehetséges szétbontakozási terepszakaszát. E feladatok teljesítése közben megfordultam a Kulikovo mezőn, amely a kurkini, s részben a jepifani kerületben terül el a Don jobb partján, a Nyeprjadva és Rihotka mellékfolyók között. Akkor, amikor Guderian hadseregének főerői Tulát délkeletről megkerülve kifejlesztették a támadást, más helységek között ideiglenesen Jepifant és környékét is elfoglalták. A Kulikovo mezőn levő emlékműveket pusztulás fenyegette. Ám csapataink elállták az ellenség e népi szentélyhez vezető útját, s elhárították minden rohamát. Különösen a tüzérek tűntek ki akkor. Egyetlen harcban hét ellenséges páncélost semmisítettek meg. Csak egy ellenséges felderítő csoportnak sikerült behatolnia a Kulikovo mezőre, de hamarosan ennek is ki kellett takarodnia

onnan. Megállapítottuk, hogy a hitleristák nem mentek tovább a Monasztirscsina, Szamohvalovka, Mihajlovszkoje, Ptany vasútállomás vonalánál.

A harcfeladat teljesítése során tanúja lehettem frontövezetünk legfeszítettebb, mondhatnám válságos napjainak. Kurkinóban és a közeli helységekben mindennap várták az ellenség megjelenését. De mindenütt nyugalom volt, és dolgoztak. Pániknak semmi nyoma. Az emberek szilárdan hitték, hogy nem sokáig tartják magukat a hitleristák. A helyi pártszervezetek és szovjetszervek aktívan és céltudatosan mozgósították a lakosságot és segítették a harcoló hadsereget.

Sok év telt el azóta, de mindmáig elragadtatással gondolok arra a lelkesedésre, tettvágyra és bátorságra, amelyet Kurkino kommunistái tanúsítottak a védelmi ütközet napjaiban. Soha nem felejtem, milyen töretlen szilárdsággal és nyugalommal irányította a kurkinói területi pártbizottság tevékenységét Vaszilij Ivanovics Bajev első titkár. Intézte az értékek hátraszállítását, előkészítette a szovjet és a pártszervezetek földalatti munkáját, s eközben arra is talált időt, hogy megadja a szükséges segítséget nekem és elvtársaimnak a szolgálati feladatok teljesítéséhez. Úgy tűnt, kimeríthetetlen az ereje ennek a már idős embernek. Hozzá hasonlóak voltak a kerületi bizottság titkára, Alekszandr Ivanovics Hlebnyikov, Vaszilij Vasziljevics Szamohin, valamint a kerületi pártbizottság többi munkatársa.

A tősgyökeres kurkinói lakosok büszkén nevezik magukat tulaiaknak. Azt mondják: tulai vidékünk – híres, de nemcsak a szamovárokról és a mézeskalácsról, elsősorban a fegyverekről. Régóta híres arról, hogy Oroszország fegyverraktára. Gyakran hallottam a kerületi pártbizottság titkárától, hogy az arcvonalban fia „a szovjethatalmat a szülővidék, Tula fegyverével védelmezi. Az pedig nem is hagy cserben senkit".

A kerület lakossága a Vörös Hadsereg harcosait és parancsnokait mint édes gyermekeit kísérte figyelemmel. A szülői gondoskodás megható érzését magam is tapasztaltam Dmitrij Ivanovics Prosin és felesége, Alekszandra Sztyepanovna házában, amikor elvtársaimmal együtt náluk laktunk. Amikor pedig eljött a búcsúzás ideje, a jólelkű háziasszony férjének jelenlétében egy kis csomagot adott nekem. „Ez az öné – mondotta felindultan. – Szőrmekesztyűk és meleg zoknik. Esténként csináltam a kisebbik fiamnak, Mihailnak. Ő is a fronton van, ő is a fasiszták ellen harcol. De hová is küldjem neki? Így hát, Ivan Ignatyevics, viselje egészséggel. Meglehet, valahol összehozza a sors fiunkkal, akkor feltétlen adja át neki szülői jókívánságainkat és üdvözletünket."

Őszinte sajnálatomra, nem sikerült találkoznom Mihail Prosinnal. A 19 éves hadnagy azután, hogy elvégezte az orjoli Frunze Páncélos Tiszti Iskolát, nyomban a frontra került, Jarcevo mellől csak két-három levelet sikerült hazaküldenie, de azok nyomtalanul eltűntek. Szülei később megtudták, hogy komszomolista fiuk elesett a harcban.

Dmitrij Ivanovics és Alekszandra Sztyepanovna Prosin családjából még két fiú, Nyikolaj és Anatolij ment a frontra. Ivan, a legidősebb fiú pedig partizán lett. E család egyike volt azoknak a katona- és munkáscsaládoknak, amelyekben megtestesült az arcvonal és a hátország egysége. A Prosin család négy harcos fiáért az apa, az anya és Anna nővérük dolgozott a hátországban.

E nagyszerű orosz család szerény tagjainak, igazi szovjet hazafiaknak az emlékét mindig megőrzöm szívemben.

Negyvenegy őszén megfordultam a kurkinói és a vele szomszédos kerületek sok falujában, s mindenütt újból és újból meggyőződtem arról, hogy arcvonalunk és hátországunk egységes harci tábor. Ezt láttam a háború első napjaiban a mogiljovi, a szmolenszki és a brjanszki területen is, de itt, a tulai terület déli részén ennek az egységnek újabb té-

nyeit ismertem meg. A közelgő ütközetet megelőző tűzszünetben az emberek felkészültek a legváratlanabb eseményekre is.

Negyvenegy őszének zord és aggasztó napjaiban nem voltam ott Tula védőinek soraiban, de örvendetes hírek érkeztek el hozzánk – a más irányokban tevékenykedő Brjanszki Front egységeinek és magasabbegységeinek harcosaihoz és parancsnokaihoz – annak a városnak a helytállásáról, amelyről a polgárháború éveiben mondotta Lenin: „Tula jelentősége óriási a Köztársaság számára."[25] Az orosz proletariátus dicső forradalmi és harci hagyományainak városa leküzdhetetlen akadályként állt a német fasiszta csapatok útjában a Nagy Honvédő Háború idején.

A tulai ütközet a grandiózus moszkvai csata szerves része volt. Október elején az ellenség gépesített magasabbegységei betörtek Orjolba és az orjol–tulai út mentén nyomultak előre. M. J. Katukov ezredes és V. A. Bondarev alezredes harckocsidandárai hősi erőfeszítéssel megállították az ellenséget a Mcenszkbe vezető utakon. A későbbiek során azonban a Brjanszki Front csapatai nem tudtak létrehozni szilárd védelmi arcvonalat a Moszkvába vezető utakat fedező terepszakaszon. Az ellenség menetből akarta elfoglalni Tulát és előretörni Moszkváig. De elképzeléseit nem valósíthatta meg.

Még jóval az előtt, hogy a hitleristák elérték Tulát, a város lakói és a helyőrség harcosainak küldöttei hitet tettek a városi pártaktíva ülésén, hogy utolsó csepp vérükig készek harcolni: „A ragadozó és vérszomjas ellenség megpróbálja elfoglalni Tulát, lerombolni gyárainkat, házainkat, elpusztítani minden vívmányunkat, ártatlan áldozatok vérével öntözni az utcákat, ezreket rabságba vetni. Nem engedjük ezt! Tula, a vörös kovácsműhely, a dicső fegyvergyártók városa, az olvasztárok városa nem kerül a német fasiszta banditák piszkos mancsaiba!... Mindent Tula védelmére! A Vörös Hadsereg harcosaival vállvetve keljünk városunk védelmére."[26]

Amikor pedig Guderian páncélos élegységei Kosza Gora előváros elfoglalása után október 29-én elérték Tulát, védői megtartották esküjüket. Előre berendezett terepszakaszon várták az ellenséget. Az első harcokban kitűnt a tulai munkásezred, a belügyi népbiztosság 156. ezrede, valamint a honi légvédelem 732. légvédelmi tüzérezrede, amelyeknek a fenti sorrendben A. P. Gorskov százados, Sz. F. Zubkov őrnagy és M. T. Bondarenko őrnagy volt a parancsnokuk. Különösen hozzáértően és sikeresen harcoltak a légvédelmi tüzérezred katonái, akik Tula hősies védelme során az ellenség 49 harckocsiját, öt páncélozott harcjárművét, 19 lövegét, 12 aknavetőütegét és sok más technikai eszközét semmisítették meg.[27] Önfeláldozóan küzdött Tula alatt az 50. hadsereg, amelynek A. N. Jermakov tábornok (november végétől I. V. Bolgyin tábornok) volt a parancsnoka. A hadsereg az előző harcokban meggyengült ugyan, de katonáinak bátorsága és hősiessége határtalan volt. Tula közvetlen védelmében részt vettek J. Sz. Fokanov, M. A. Szijazov, K. P. Trubnyikov tábornokok lövészhadosztályai.

Minden harc újabb hősöket szült. Hősként esett el G. A. Agejev, a munkásezred komisszárja (halála után a Szovjetunió hőse lett), Szadovnyikov, a lovasszázad komisszárja, Komarov, Gudkov szakaszparancsnok, Gufeld, Zotov, Jefimov felderítők és mások. A hősök között volt a 732. légvédelmi tüzérezred 6. ütegének parancsnokhelyettese, a komszomolista G. M. Volnyanszkij hadnagy is. Harci hőstettéről így emlékezett meg a kitüntetési parancs: „Lenin-renddel tüntetem ki... Hősként esett el 1941. októ-

[25] Lenin Összes Művei. 51. köt. 65. old. (oroszul).
[26] Tula területi Pártarchívum. F. 3039, op. 1, d. 1, l. 78–79/ob.
[27] Ugyanott. F. 117, op. 8, d. 24, l. 17.

ber 30-án, a német fasisztákkal vívott harcban. A rettenthetetlen, fiatal, a lenini párt ügyéhez hű parancsnok vezetésével az üteg október 30-án reggel tűzzel árasztotta el a mintegy 40 harci gépből álló ellenséges páncélososzlopot, amely az orjoli úton Tula felé haladt. Voljanszkij hadnagy ügyességének, halálmegvető bátorságának és hősiességének köszönhető, hogy egyetlen harckocsi sem jutott el a városba. Két 85 mm-es löveg közvetlen irányzású tüze 14 ellenséges páncélost semmisített meg. A többi széthúzódott és visszafordult."[28]

Tula szilárd védelmének megszervezéséért sokat tett a városi védelmi bizottság, élén V. G. Zsavoronkovval, a területi pártbizottság titkárával. Értékes segítséget adtak a pártszervezetek és a dolgozók küldöttei területi szovjetjének végrehajtó bizottsága, amelyet Nyikolaj Ivanovics Csmutov irányított.

Vele már csak a kurszki csata előkészítésének idején sikerült megismerkednem. Ez a tetterős, sokoldalúan képzett, vonzó ember akkor már a tulai terület pártbizottságának titkára volt. Ő mondta el, hogy a város védelmének napjaiban mindenki – még az asszonyok meg a serdülők is – igyekezett fegyvert szerezni és beállni a felfegyverzett osztagokba. Erőddé változtatták szülővárosukat. Tula hősies védelme a moszkvai csata védelmi harcainak októberi, befejező szakasza volt. A főváros déli előretolt erődje becsülettel helytállt. Az érte vívott harc fontos szerepet játszott a Brjanszki Front arcvonalának, valamint a Nyugati Front balszárnyának a megszilárdításában.

A tulai arcvonalszakasz védői szilárdan helytálltak a hitlerista csapatok november közepén megújuló, Moszkva elleni második támadása idején is. E támadás során a Közép Hadseregcsoport szinte valamennyi páncélos- és gépesített hadosztálya Moszkva megkerülésére indult: északról Klin, Szolnyecsnogorszk felé, délről pedig Tula és Kasira irányában. Véres harcokban múlt el november második fele. A fővárostól északra sikerült az ellenségnek áttörnie a Moszkva–Volga-csatornáig, délen pedig Tulát délkelet felől megkerülve elérnie Kasirát.

A szovjet csapatok mindent megtettek a fasiszta hordák feltartóztatása és a szétzúzásukhoz szükséges feltételek megteremtése érdekében. Se szeri, se száma harcosaink tömeges hősiességét bizonyító példáknak. A Sztalinogorsz (Novomoszkovszk) alatti harcokban az ellenség G. O. Martyiroszjan ezredes 239. lövészhadosztályának szervezett ellenállásába ütközött. A venyevi irányban kitűnően harcolt A. D. Tyereskov vezérőrnagy szibériaiakkal feltöltött 413. lövészhadosztálya. Csapataink aktív tevékenysége mintegy öt ellenséges hadosztályt kötött le Tula körzetében. A hitlerista hadvezetés a Kasirára mért csapás kifejlesztésére csak egy páncéloshadosztályt tudott kikülöníteni, de az vereséget szenvedett. A hadosztálynak a város déli pereme felé törő élosztagát megsemmisítő tűzzel fogadta A. P. Szmirnov őrnagy légvédelmi tüzérhadosztálya. Kasira körzetében aztán P. A. Belov tábornok lovashadteste, valamint A. L. Hetman ezredes 112. harckocsi-hadosztálya fejezte be a hitlerista egységek szétzúzását.

A Kasiránál elszenvedett vereség után északkeletről próbálta Tulát megkerülni a 2. német páncéloshadsereg. Revjakino körzetében átvágta a szerpuhov–tulai út- és vasútvonalat. December elején csapataink és az ellenséges csapatok között már csak egy szűk, 5–6 kilométer széles sáv maradt. Tulát azonban mégsem sikerült az ellenségnek bekerítenie. Azokban a napokban megkezdődött a Vörös Hadsereg moszkvai általános ellentámadása. A tulai irányban I. G. Zaharkin és I. V. Bolgyin tábornok 49. és 50. hadserege, P. A. Belov tábornok 1. gárda-lovashadteste, F. I. Golikov tábornok 10. hadserege mért

[28] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 732, op. 193 543, d. 6, l. 132.

erős csapásokat Guderian páncéloshadseregére. Tartva attól, hogy Tulától keletre teljesen bekerítik csapatait, Guderian parancsot adott a gyors visszavonulásra. A német páncéloshadsereg fejvesztetten menekült nyugat felé, hátrahagyva technikai eszközeinek és fegyverzetének jó részét.

Tula bátran állta a német fasiszta csapatok másfél hónapos ostromát. A Szovjetunió honvédelmi népbiztosa 1942. november 7-i parancsában a város védőit együtt említette Moszkva, Szevasztopol, Ogyessza, Leningrád és Sztálingrád védőivel. Tula védői a minden áldozatra kész bátorságukkal, forradalmi fegyelmükkel, helytállásukkal és ügyességükkel győzelmet arattak. A hősi védelem 25. évfordulóján Lenin-renddel tüntették ki Tulát.

Visszatérve a moszkvai csata rövid jellemzésére, emlékeztetni kell arra, nemcsak az arcvonal déli szárnyán, Tula körzetében végződött kudarccal a hitlerista csapatok általános támadása, hanem mindenütt – tehát északon és középen is. Szappanbuborékként pukkant szét az az elképzelés, hogy a német csapatok díszszemléjét a moszkvai Vörös téren tartják meg, pedig Goebbels propagandája már telekürtölte vele a világot. Hitler a győzelmi szónoklat helyett, amelyet „legyőzhetetlen" csapatainak készült elmondani, december 4-én csüggedten jelentette ki: „Ha von Bock vezértábornagy úgy ítéli meg, semmi lehetőség sincs arra, hogy a Moszkvától északnyugatra indított támadás folytatásával nagy veszteségeket okozzunk az ellenségnek, akkor felhatalmazom a támadó tevékenység beszüntetésére."

A Vörös Hadsereg a moszkvai ellentámadásban először mért hatalmas vereséget a fasiszta Németország hadseregére, és szertefoszlatta legyőzhetetlenségének mítoszát. Végleg sírba szállt a Szovjetunió elleni villámháború hitlerista terve. A szovjet–német arcvonalon elszenvedett súlyos vereségért és a kényszerű visszavonulásért Hitler tábornokait és vezértábornagyait hibáztatta Leváltott 35 tábornokot, menesztette von Bockot, a Közép Hadseregcsoport parancsnokát, Brauchitsch vezértábornagyot, a szárazföldi csapatok főparancsnokát – egyébként ez utóbbi tisztségét magára vállalta –, Guderian tábornokot, a 2. páncéloshadsereg parancsnokát, s már korábban Leeb vezértábornagyot, az Észak Hadseregcsoport parancsnokát. Ám mindez semmit nem változtatott a dolgok állásán a szovjet–német arcvonalon.

A hős várossá lett Moszkva alatti hatalmas győzelem már általános győzelmünk hajnalpírja volt. A gyökeres fordulat kezdetét jelentette az egész második világháború menetében. A Vörös Hadsereg kiragadta a hadászati kezdeményezést az ellenség kezéből és a fasiszta Németországot egy hosszan tartó háború elé állította. A világ népei a Vörös Hadseregben látták azt az erőt, amely képes szétzúzni a hitlerista hadigépezetet. Az igen súlyos körülmények között aratott moszkvai győzelem megsokszorozta a szovjet nép erejét, hősiességre ösztönözte, az ideiglenesen megszállt területeken élőknek pedig megszilárdította a mihamarabbi felszabadulásba vetett hitét.

Az 1942 januárjában kibontakozotatott általános támadás során – amely mintegy kétezer kilométeres arcvonalon, kilenc front, a Fekete-tengeri és a Balti-Flotta, valamint a főparancsnokság egész légierejének részvételével folyt – a Vörös Hadsereg felszabadította az ellenségtől Oroszország és Ukrajna több területét, hatalmas győzelmet aratott a nyugati, az északnyugati és a délnyugati irányban. E sikereket a Vörös Hadsereg a főhadiszállás jó vezetése és a hátországtól minden szükségeset megkapó szovjet csapatok magas fokú támadó szelleme, szilárd helytállása és tömeges hősiessége révén érte el.

A Vörös Hadseregnek az abban az időben kifejtett rendkívül feszített harctevékeny-

I. I. Jakubovszkij, a Szovjetunió marsallja

ПРАВДА

Орган Центрального Комитета и МК ВКП(б)

Все наши силы—на поддержку нашей героической Красной Армии, нашего славного Красного Флота!
Все силы народа—на разгром врага!
Вперед, за нашу победу!

Выступление по радио Председателя Государственного Комитета Обороны И. В. СТАЛИНА.

3 июля 1941 года.

A Pravda
1941. július 3-i számának címoldala

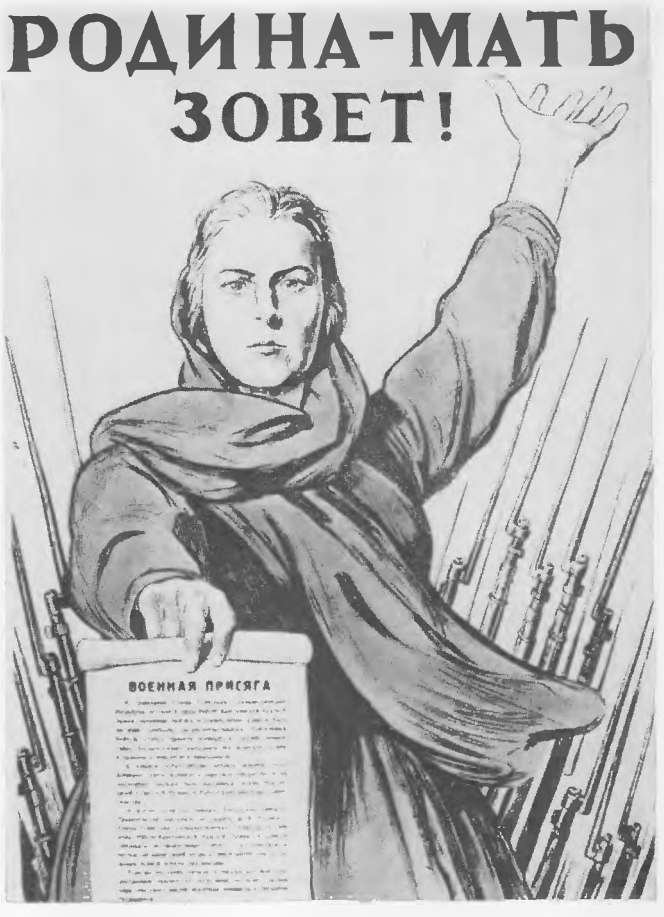

I. Toidze plakátja (1941)

I. I. Jakubovszkij,
a Belorusz Egyesitett Katonai Iskola hallgatója.
Minszk, 1932

Mogiljov alatt kilőtt német harckocsik. 1941. július

A 121. önálló harckocsidandár vezető parancsnoki állománya. Az első sorban (balról jobbra): I. N. Plotnyikov komisszár, K. F. Szulejkov, a fronttörzs megbízottja, N. N. Radkevics dandárparancsnok, A. K. Brazsnyikov, a dandártörzs főnöke. A második sorban, balról a harmadik I. I. Jakubovszkij dandárparancsnok-helyettes, a negyedik I. J. Savrov. 1941

A fasiszta vandálok műve. A lerombolt Minszk

I. I. Jakubovszkij ezredes,
a 91. önálló harckocsidandár parancsnoka

A harckocsik és a deszantok a rohamvonalba tartanak

Sztálingrád alatt. Jakubovszkij dandárának harcosai a felszabadított Karpovkában. 1943 január

A Sztálingrádba vezető út

Paulus vezértábornagy (a jobb oldalon) kihallgatása

ségéről személyesen győződhettem meg. A hadműveleti tervnek megfelelően, a frontok átcsoportosították csapataikat. Ennek során a mi 121. harckocsidandárunkat a Tulától délre vívott harcok után az 57. hadsereg alárendeltségébe helyezték. Ekkor már e dandár parancsnokhelyettese voltam. A dandár élén N. N. Radkevics ezredes, a harci tapasztalatokkal rendelkező parancsok állt, akitől sokat lehetett tanulni az egységek vezetése terén. Az 57. hadsereg parancsnoka D. I. Rjabisev altábornagy, majd február 12-től K. P. Podlasz altábornagy volt. Mindkettőjükkel többször is találkoztam a háborúban. Az ütközetek tüzében jól megedződtek, s parancsnokságuk alatt magabiztosan lehetett harcolni. A Déli Front állományába tartozó 57. hadseregnek a főirányban tevékenykedve az ellenséges védelem áttörése után Barvenkovón át Pavlograd irányában kellett kifejlesztenie a támadást. Január 18-án a hadsereg sikeresen megtörte az ellenség ellenállását, négynapos harcban 25 kilométert nyomult előre, és a hatodik napon A. A. Grecsko vezérőrnagy 5. lovashadtestének egységeivel együttműködésben elfoglalta Barvenkovót. Ezt úgy érte el, hogy a siker kifejlesztése során kellő időben fokozta az erőkifejtést, melyet a légierő hatékonyan támogatott.

Merészen küzdöttek ezekben a harcokban az 5. lovashadtest katonái. Bátorságukat megsokszorozta a jól szervezett csapatvezetés, valamint a gyalogsággal és a harckocsizókkal részletesen kidolgozott együttműködés. Ezt annak jogán mondom, aki részt vett azokban az eseményekben. Emlékszem, hogyan vezette le a mi 121. harckocsidandárunk törzsénél A. A. Grecsko vezérőrnagy, az 5. lovashadtest parancsnoka (valamivel később a front hadműveleti csoportjának a vezetésével bízták meg) az alárendelt magasabbegység-parancsnokok megbeszélését, amelyen részt vett A. I. Antonov altábornagy, a Déli Front törzsfőnöke, valamint I. I. Larin hadosztálykomisszár, a front haditanácsának tagja is. Az elhatározást alaposan megvizsgálták és jóváhagyták a front képviselői. Grecsko vezérőrnagy részletesen ismertette a magasabbegységek feladatait és végrehajtásuk sorrendjét a szomszédok, valamint a különféle fegyvernemek tevékenységével szoros összhangban, világosan elmagyarázta az elkövetkező harcok sajátosságát. Magam is tanúja voltam, hogyan valósult meg a gyakorlatban az összehangolt csapások alaposan átgondolt terve, ismét csak a hadtestparancsnok jól megszervezett csapatvezetése következtében. És ez nem egyedi példa volt. Az ilyen parancsnoki munka gyorsan jellemzőjévé vált a különféle szintű parancsnokok tevékenységének.

Ám bizonyos okok miatt – többek közt azért, mert jelentősen fokozódott az új egységekkel és magasabbegységekkel megerősített hitlerista csapatok ellenállása – lehetetlenné vált a támadó hadművelet több feladatának maradéktalan teljesítése. A front déli szakaszán február elején kifulladt a szovjet csapatok támadása. A 6. és a 9. hadsereg, valamint a mi 57. hadseregünk csapatai a lovashadtestekkel együtt biztosították a Balakleja, Lozovaja és Szlavjanszk közti terepszakaszt. A későbbiekben itt zajlottak le az újabb, rendkívül drámai összecsapások az ellenséggel.

Kihasználva az európai második front hiányát, a német fasiszta hadvezetés 1942 tavaszán pótlólag több mint húsz hadosztályt dobott át keletre, s hozzálátott egy hatalmas támadás előkészítéséhez. Célja az volt, hogy ismét megragadja a hadászati kezdeményezést, megsemmisítse a Vörös Hadsereget, elfoglalja a Szovjetunió fontos politikai és gazdasági központjait, elszigetelje hazánkat a többi országtól és végezzen vele. E célt a hadászati szárnyakon – először délen, majd északon – mért, egymást követő csapásokkal tervezték elérni.

A délkeleti irányban összpontosítva 90 hadosztályt – azaz a szovjet–német arcvonalon harcoló Wehrmacht erőinek mintegy 30 százalékát – a Harmadik Birodalom vezetői

meg akarták semmisíteni a Dontól nyugatra levő csapatainkat, hogy megkaparintsák a kaukázusi olajmezőket, és megszakítsák a Szovjetunió Iránon keresztül tartott kapcsolatait, s bevonják Törökországot a háborúba. Japán Szovjetunió elleni háborúba lépését is akkorra időzítették, amikor a német fasiszta csapatok elfoglalják a Volga és a Kaukázus vidékét. Japán a közel egymilliós Kvantung-hadsereget a szovjet távol-keleti határok közelében összpontosította. A hitlerista vezetők számításba vették még azt is, hogy a Kaukázus elfoglalásával megnyílik előttük az agresszió kiterjesztésének útja Ázsiába és Afrikába, lehetővé válik a világuralom kivívása.

A déli hadműveletük után tűzték ki célul a hitleristák Leningrád, majd a Kirov-vasútvonal elfoglalását, továbbá a szárazföldi összeköttetés megteremtését a finnekkel. Az arcvonal középső szakaszán pedig – ahol a szovjet csapatok nagy erőkkel rendelkeztek – azt tervezte a fasiszta hadvezetés, hogy nyáron csak feltartóztató tevékenységet folytat, s majd ősszel készít elő és hajt végre döntő hadműveletet Moszkva elfoglalására, s ily módon győztesen fejezi be a háborút keleten. Olyan feladat teljesítését tűzte tehát célul, amelyet a Barbarossa-terv határozott meg. A háború kezdetétől eltérően, 1942 nyarán a német fasiszta csapatok már nem voltak olyan állapotban, hogy valamennyi hadászati irányban egyszerre tudták volna kibontakoztatni a támadó tevékenységet.

1942 júniusában és júliusában a német fasiszta csapatok két hatalmas áradata zúdult a Szovjetunió délkeleti körzeteire. A „B" Hadseregcsoport magasabbegységei a Volgához, az „A" Hadseregcsoporté pedig a Kaukázusba igyekeztek. Minthogy jelentős erő- és eszközfölényben voltak – elsősorban harckocsik és repülőgépek tekintetében –, áttörték a szovjet csapatok védelmét. A víz nélküli, napégette sztyeppen visszavonulva, a szovjet csapatok szívósan ellenálltak. A hitleristák Volgához vezető útját elesett katonáik és tisztjeik tetemei jelezték.

A Sztálingrád felé vezető utakon vívott harcokban részt vett a mi 91. önálló harckocsidandárunk is, amelyet nekem kellett felállítanom és felkészítenem az 1942-es március-májusi időszakra. Megalakítása Kazany alatt kezdődött, s végleges feltöltése Dzerzsinszkben történt meg, Gorkijtól nem messze. A magasabbegység parancsnoki állománya jobbára már rendelkezett harci tapasztalatokkal, sok politikai munkása nagy gyakorlattal rendelkezett a csapatoknál végzendő pártpolitikai munkában. A dandár törzsfőnökévé V. M. Danovics századost, dandárkomisszárrá a háború előtti parancsnoki beosztásban levő N. A. Tyimofejevet – vele már régóta szoros barátságban álltam –, a politikai osztály vezetőjévé Sz. Sz. Frizt – egy idős zászlóaljkomisszárt, a lvovi területi pártbizottság egykori osztályvezető-helyettesét, aki a pártmozgósítással került a hadseregbe – nevezték ki. A törzs komisszárja P. A. Kornyusin zászlóaljkomisszár, a dandárparancsnok kiképzési helyettese F. D. Mannor őrnagy lett. A zászlóalj- és századparancsnokok is képzett emberek voltak, puskaport azonban még alig szagoltak, nem is beszélve a sor- és az alparancsnoki állományról, amely még nem esett át a tűzkeresztségen.

A dandár június 23-án érkezett meg a Délnyugati Fronthoz. Urazovo állomáson kirakodott és A. M. Haszin ezredes 23. harckocsihadtestének az alárendeltségébe került. A hadtestparancsnok a komisszár jelenlétében eléggé hivatalosan fogadott (nyilvánvalóan kissé zavarta, hogy a megérkezett magasabbegység még nem vett részt harcokban), s beszélt a hadtest hagyományairól. Beszéd közben megjegyezte, hogy a hadtest bizonyára gárda lesz, s így szerencsém van. A komisszár csak annyit mondott, mi addig nem kapunk gárda címet, míg nem tűntünk ki, de „nem azt kell nézni, mi van a mellen, hanem azt, mi lesz a jövőben". A jövő fogja bizonyítani a dandár személyi állományának a képességeit.

Feladataink villámgyorsan követték egymást. A hadtest még a front tartalékában volt, amikor már nekünk megparancsolták: rendezkedjünk be védelemre az Urazovo vasútállomástól mintegy 30 kilométerre északnyugatra levő Pogrebnyak-tanya körzetében. Alighogy berendezkedtünk védelmi szakaszunkon, június 26-án a dandárt új szakaszra dobták át, négy nap múlva pedig parancsot kapott, hogy vasúton települjön át Volokonovka vasútállomásra.

Az ellenség ebben az időben a 6. hadseregének erőivel Volocsanszk körzetéből csapást mért a Délnyugati Front 21. és 28. hadseregének csatlakozására. A német faiszta csapatok támadásukat északkeleti irányban kifejlesztve, elérték az Oszkol folyót, s mintegy 80 kilométer mélyen beékelődtek védelmünkbe. Reálissá vált annak veszélye, hogy elvesztjük Voronyezst, s az ellenség áttör a Donhoz.

Ebben a rendkívül bonyolult és kedvezőtlen helyzetben a dandár a 28. hadsereg állományába került, amelynek D. I. Rjabisev altábornagy (1942. július 4-től V. D. Krjucsenkin vezérőrnagy) volt a parancsnoka. A hadsereg az Oszkol folyó vidékén vívott véres harcokat a Sztálingrád felé törő ellenséggel.

Jól emlékszem június 30-ának korai, derült reggelére. A volokonovkai vasútállomásra elsőként beérkező szállítási lépcsőnket nyomban bombatámadás érte. Az arcvonal a közelben húzódott, s az ellenséges légi felderítésnek nem volt nehéz felfedni a megérkező új harckocsi-magasabbegységet. Szűnni nem akarón robbantak a repeszbombák. Az erős robbanásoktól heves félelem futott végig a személyi állományon. A német repülőgépek éles vijjogással támadták a személy- és teherkocsikat. Ez volt a halállal közvetlenül szembe kerülő személyi állomány erkölcsi szilárdságának, bátorságának első próbatétele.

Az állomást és a vágányokat füst borította. Az ellenséges repülők többször is megpróbálták megakadályozni a szerelvény kirakását, de segített a katonai leleményesség. Sevcsenko hadnagy, az egyik harckocsi alegység parancsnoka, ésszerű dolgot kezdeményezett. Személyesen mutatta be, hogyan kell a harckocsikat leugratni a vagonok rakfelületéről. Megparancsoltam, tegye ezt minden harckocsivezető. Ezután a harckocsik nyomban elhagyták az állomást, behúzódtak a kertekbe és a szomszédos település házai mögé. A kirakás alatt mindössze két könnyű harckocsit vesztettünk. A második szállítási lépcső vesztesége egy T–60-as volt. Rendkívüli kitartást tanúsított Sz. P. Platonov hadnagy, harckocsiszázad-parancsnok. Bár megsebesült, mindaddig irányította a kirakást, míg az utolsó harckocsi is lekerült a rakfelületekről.

Estére a Volokonovkától északkeletre levő erdőben gyülekezett a dandár. 21 órakor parancsot kaptam, rendezkedjünk be védelemre az Oszkol folyó jobb partján, Verhnyaja Lubjanka körzetében. Fel kellett tartóztatnunk a túlerejű ellenséget és fedeznünk kellett az Sz. M. Rogacsevszkij tábornok 169. lövészhadosztályához tartozó egységek visszavonulását az előre berendezett védelmi terepszakaszra.

Ez volt dandárunk tűzkeresztsége. Nyitott szárnyakkal harcoltunk, egyik oldalon sem volt velünk egy vonalban levő szomszéd, s ez súlyosbította a helyzetet. Szűk arcvonalszakaszon fogtuk fel a német hadosztály támadását. Július 1-én öt-tíz gépből álló ellenséges repülőkötelékek szinte óránként bombázták harcrendünket. Az ellenség mindenáron el akarta foglalni a volokonovkai átkelőhelyet. Jóllehet a Grusevszkij Szovhoz és Verhnyaja Lubjanka között több mint tíz harckocsit vesztett, nem szüntette be támadását.

A fasisztákkal folytatott összecsapásban halhatatlanná tették nevüket a páncéltörő üteg tüzérei. Tüzelőállásaikat nem tudta elérni az ellenség, előtte mintegy 400 ellenséges

katonát és tisztet érte el a dicstelen vég. A rettenthetetlen parancsnok, Tyimofej Szlabzsenyinov hadnagy szíve utolsó dobbanásáig vezette a harcot. Amikor e kezelők között már nem maradtak irányzók, egyik lövegtől a másikig rohanva, maga irányozta a lövegeket. Amikor megsebesült, akkor is helyén maradt. És csak a második, már halálos sebe tette örökre harcképtelenné a hős parancsnokot. Hősiességéért és az üteg harcának vezetéséért Lenin-renddel tüntették ki.

E magas kitüntetést érdemelte ki nagyszerű hőstettével Vlagyimir Carkov politikai vezető, a gépkocsizó lövészzászlóalj komisszárja is. A harc válságos pillanataiban e kommunista a legveszélyesebb és legfelelősségteljesebb helyeken tartózkodott, ő volt mindig – ahogy mondani szokás – a harci szellem megtestesítője, lelkesedésével magával ragadta a harcosokat. Azon a napon is többször vezette őket ellenlökésre, s úgy is maradt meg emlékezetünkben, amint rohan előre, feltartóztathatatlanul. Carkov kommunista harcostársai karjaiban halt meg. Utoljára ezt kérte: „Ne vesződjetek velem.... Markoljátok erősebben a fegyvert, üssétek jobban a fasisztákat."

Még aznap este kétszer mi is közel álltunk a halálhoz, a dandár csaknem törzs nélkül maradt. Először egy csoport német géppisztolyos támadt ránk. Az őrszakasznak csak nehezen sikerült rohamukat visszaverni, amelyet legfeljebb száz méterre indítottak attól a vízmosástól, amelyben a törzs települt. Ezután könnyű gépkocsink, amelyen Tyimofejev dandárkomisszár, Friz zászlóaljkomisszár és Malahov, a különleges osztály főnöke és én utaztunk, felrobbant egy harckocsiaknán. A robbanás kirepített bennünket a kocsiból, de szerencsére valamennyien túléltük. Éjszaka a géppuskás gépkocsizó lövészzászlóalj megkezdte a szervezett visszavonulást az Oszkol folyóhoz. A harckocsik fedezték a zászlóaljat, Ilcsuk százados alegysége pedig átkelve a bal partra, tűzzel biztosította a folyóhoz való kijutását.

Így esett át a magasabbegység a tűzkeresztségen. Személyi állománya megszerezte az első kemény tapasztalatokat. 42 harcos mellére tűztek kitüntetést és érdemérmet, harckocsijainak oldalára pedig felkerültek az első kis csillagok, az elpusztított ellenséges páncélosok jelei, amelyekből Volokonovka alatt harmincat számláltunk meg. Mintegy két század ellenséges lovas és másfél ezernél több hitlerista lelte halálát arcvonalszakaszunkon.

A volokonovkai harcok után hamarosan egy különös eset történt, amikor is dandárunkat csaknem „eltemették". A következő történt. J. G. Puskin páncélos vezérőrnagyhoz érkeztem megbeszélésre, akit nem sokkal a volokonovkai események előtt neveztek ki a front páncéloscsapatainak az élére. Ezért még nem ismerte jól az összes egység- és magasabbegység-parancsnokot, és vajmi keveset hallott dandárunkról, amely rövid ideje volt a 28. hadsereg állományában. A megbeszélés kezdetéig a tábornok elbeszélgetett a parancsnokokkal a közelmúlt harcairól, s megjegyezte, hogy azokban sok egység és magasabbegység kitüntette magát, így a 91. önálló harckocsidandár is. Sikeresen teljesítette harcfeladatát, súlyos veszteségeket okozott az ellenségnek, de maga is szinte teljesen elvérzett, alig maradt technikája.

Kénytelen voltam ott nyomban jelenteni, hogy valaki tévesen tájékoztatta. Mint a 91. önálló harckocsidandár parancsnoka, hivatalosan jelenthetem: a dandár személyi állománya szinte teljes, 33 harckocsija van, épségben maradtak a hadtápegységek, s valamennyien teljesen harcképesek vagyunk. Feltételezhető, hogy a rendkívül súlyos harcok miatt, amelyeket vívtunk, valaki tévesen ítélte meg veszteségeinket.

Puskin tábornok mérgelődött az ellenőrizetlen és téves tájékoztatás miatt, majd vidáman mosolyogva mondotta, úgy látszik, dandárunk hosszú életű lesz és sokáig fog még

harcolni. A tábornok jóslata bevált. A 91. önálló harckocsidandár szívósan végigküzdötte a háborút, s a későbbiekben megkapta a megtisztelő fasztovi címet, s négy rendjelet. De ez a távoli jövő... akkor még kemény megpróbáltatások vártak magasabbegységünkre a grandiózus sztálingrádi csatában.

A túlerejű ellenség nyomására a szovjet csapatok kénytelenek voltak július közepén visszavonulni Voronyezshez, elhagyni a Donyec-medencét és a Don jobb partján elterülő gazdag mezőgazdasági körzeteket. A német csapatoknak sikerült e folyó alsó folyásánál elérniük a nagy kanyart. Ekkor kezdődött meg a második világháború leghatalmasabb csatája – a sztálingrádi csata, valamint a Kaukázusért vívott harc, amelyek szoros hadászati-hadműveleti együttműködésben folytak le.

A sztálingrádi tűzkeresztség

Az egész világ lélegzet-visszafojtva figyelte a gigászi ütközetet. Az emberek millió értették meg: elkövetkezett a második világháború válságos pillanata, amikor a Don és a Volga közötti csata eredményétől függ az emberiség jövője. A doni és a volgai sztyeppeken folyó fegyveres harc heve napról napra fokozódott. Központjává Sztálingrád lett. A város minden szovjet ember számára drága volt, úgy is mint ősi határerőd, az orosz népi dicsőség városa, úgy is mint a polgárháború éveinek hős Caricinje, ahol olyan kiemelkedő szervezők és vörösparancsnokok szereztek dicsőséget, mint Sztálin, Vorosilov, Bugyonnij, Artyem, Gorodovikov, Tyimosenko, Dumenko, Rudnyev, Parhomenko, Kovtyuk, Kikvidze, Azin, Zsloba, Dungyics, Csasztyek és mások; úgy is mint kapu Észak-Kaukázusba és Ukrajnába – az ország szívébe –, az Urálba és Közép-Ázsiába, s mint hatalmas ipari központ, valamint hős város, amelyről históriás énekek kelnek egykoron.

Az idő múlik, és a Vörös Zászló-rend mellé – amellyel Caricin proletariátusát tüntették ki a polgárháborúban tanúsított hősiességéért – felkerült a város zászlajára a Lenin-rend és az Arany Csillag is, annak a páratlan harci érdemnek a kifejezőjeként, amelyet a Volga-parti erődöt védő sztálingrádiak szereztek a hitleristákkal vívott küzdelemben. Akkor azonban csak születőben volt a város új hőstette, még 200 tűzben és vérben eltelő nap állt Sztálingrád előtt, amely meghozta számára a világra szóló dicsőséget.

1942 júliusának utolsó napjaiban érkezett meg a Vörös Hadsereg csapataihoz Sztálin 227. számú parancsa, amely a fronton harcolók számára az „Egy lépést sem hátrálunk" elnevezéssel vált ismertté. A parancs hangsúlyozta, hogy szívósan, az utolsó csepp vérig védeni kell minden állást, minden méternyi szovjet földet. „Hazánk súlyos napokat él. Meg kell állítanunk, majd visszavetnünk és szétzúznunk az ellenséget, kerüljön ez bármibe is nekünk. A németek nem olyan erősek, mint amilyennek látszanak... Az utolsó erőfeszítéseket teszik. Most, a legközelebbi hónapokban ki kell állnunk csapásukat, s ez biztosítani fogja győzelmünket."

A védelemben levő Délnyugati és Déli Front erői a végletekig kimerültek, de folytatták a kemény küzdelmet, ragaszkodtak minden talpalatnyi földhöz. Az egyhónapos véres harcokban a fasiszta hadsereg csak hallatlan veszteségek árán tudott 60–80 kilométert előrehaladni. Ebben az időszakban az ellenség megpróbálta a szovjet csapatokat bekeríteni a nagy Don-kanyarban és menetből elfoglalni Sztálingrádot. A Sztálingrádi Front harcosainak hősies ellenállása azonban elhúzódó harcokba kényszerítette őket a város külső védelmi terepszakaszán.

Arról, hogy milyen hatást gyakoroltunk a Sztálingrád felé tartó német fasiszta csapatok hangulatára, Wilhelm Adam őszintén ír memoárjában. Paulus egykori segédtisztje – aki a háború után mint antifasiszta tért vissza a fogságból és nagy részt vállalt az NDK-ban az új élet építéséből, a Nemzeti Néphadsereg számára új katonai káderek képzéséből – a Sztálingrádba vezető utakon vívott harc leírásakor megjegyzi:

„A Volga felé előnyomuló 6. német hadsereg katonáinak vére patakokban folyt. Vége már a nyugati hadjárat olcsó sikereinek, vége volt már annak a vidám hangulatnak, amely 1941 nyarán, de még 1942 májusában és júniusában is uralkodott a csapatoknál. Terepjáró kocsival tett útjaim során mindig találkoztam menetelő katonákkal, akik a súlyos harcok befejeztével csapatukat keresték. Különösen világosan maradt meg emlékezetemben két katona, aki végigharcolta a kalacsi csatát: egy olyan hadosztályhoz tartoztak, amelyet éppen felkeresni készültem. Magammal vittem hát őket. Az imént átélt harc élményeinek friss hatása alatt csak úgy ömlött a szó a mögöttem ülő őrvezetőből:

– Ilyen büdös helyzetbe még nem kerültem, amióta itt vagyok a keleti hadszíntéren. Az »Iván« akkorát csördített közibénk, hogy még a lélegzetünk is elállt. Az a szerencse, hogy jó mélyre beástuk magunkat, mert különben hírmondó sem maradt volna belőlünk. Le a kalappal az orosz tüzérség előtt! Alaposan ki volt minden centizve. Ott csapkodott a mennykő pont az állásaink felett. Alig győztük a fejünket kapkodni és lapulni. De sokan fűbe haraptak! Legjobban a Sztálin-orgonát átkoztuk. Ahová az bevágott, ott nem igen maradt idő végrendelkezésre.

Bajtársa hozzáfűzte:

– És a gyalogosaik hogy támadnak! »Hurrá« kiáltásaiktól meg lehet veszni! Honnan ez a vakmerőség és halálmegvetés?

...Kereken kimondta kételyeit:

– Három héttel ezelőtt a századparancsnokunk még azt mondta nekünk, hogy a Vörös Hadsereget elintéztük, és hamarosan megpihenhetünk Sztálingrádban. Ez úgy látszik, nem egészen stimmel. Július 31-én kis híján jól elcsépeltek bennünket. Tüzérségünknek és páncélelhárításunknak csak nagy üggyel-bajjal sikerült valahogy megállítania az orosz ellentámadást."[29]

A veszteségek pótlására a fasiszta hadvezetés kénytelen volt egyre újabb és újabb magasabbegységeket átdobni Nyugat-Európából, a német–szovjet arcvonal más szakaszairól, sőt még a kaukázusi irányból is Sztálingrádhoz. Míg júliusban 42 hadosztály tört a Volga felé, addig augusztusban az ebben az irányban támadó „B" Hadseregcsoport hadosztályainak száma 70-re, szeptember végére pedig már több mint 80-ra szaporodott.

Szeptember 12-én Vinnyicába, Hitler főhadiszállására rendelték Paulus tábornokot. Hitler a jelentés meghallgatása után megparancsolta: kezdje meg a Sztálingrád elleni rohamot, a Vörös Hadsereg már úgyis az utolsó napjait éli, gyorsítsa meg pusztulását.

November 8-án Hitler rádióbeszédet mondott csapatainak, s ebben kijelentette: Sztálingrádhoz megy, mert az egy rendkívül fontos csomópont. Rajta keresztül szállítanak 30 millió tonna anyagot, köztük csaknem 9 millió tonna olajat. Ukrajnából és a Kubanyból oda özönlik a gabona, a mangánérc. A város egy hatalmas átrakó központ. Hitler megjegyezte, nem szeretné, ha Sztálingrád második Verdun lenne, ezért a várost mindenképpen kis csapásmérő csoportokkal foglalja el.

[29] Adam, W.: Nehéz elhatározás. Gondolat Kiadó. Budapest, 1972. 67–68. old.

Így vázolta Hitler a volgai győzelmet. És azt, hogyan végződött ez a csata, népünk megismerte csapataink ellentámadása után.

A harc heves és súlyos volt. Ezt mindenki tudja, de leginkább azok, akik részt vettek benne. 91. önálló harckocsidandárunk akkor Sztálingrádtól északra harcolt. Amíg élek, emlékezni fogok erre a történelemben páratlan ütközetre.

A dandár több mint négy hónapon át harcolt Sztálingrádnál. Harckocsizóink megismerték a vereség keserűségét, de az első nagy győzelmek örömét is.

Még mielőtt a németek elérték a Volgát, Sztálingrádtól északra – Szamofalovka, Dubovka, Uszty-Pogozse körzetében – megkezdődött a Sztálingrádi Front ellencsapást mérő csoportosításának összpontosítása.

E csoportosításba kerültek az odaérkező 1. gárda, valamint a 24. és 4. harckocsi-hadsereg magasabbegységei, továbbá a 169. harckocsidandár. Majd csatlakozott a 4. és a 16. harckocsihadtest és a 91. harckocsidandár.

A létrehozott csoportosítás erői állandó ellenlökéseket indítottak a Volgához előretört ellenség ellen, megakadályozva, hogy kiszélesítse az áttörést és erőivel csapást mérjen a várost védő csapatainkra.

A sztálingrádi csata alatt a mi 91. önálló harckocsidandárunk a Sztálingrádi Front állományában harcolt, sok nehéz arcvonalszakaszon. A Sztálingrádi Fronthoz tartozott továbbá V. D. Krjucsenkin tábornok 4. harckocsi-hadserege, D. T. Kozlov 24. hadserege – amelynek parancsnoka 1942. október 1-től I. V. Galanyin lett –, R. J. Malinovszkij 66. hadserege – ennek élére 1942. október 14-én A. Sz. Zsadov került – és a Doni Front, amelyhez P. I. Batov tábornok 65. hadserege és I. M. Csisztyakov tábornok 21. hadserege tartozott.

Különösen heves harcok lángoltak fel Kuzmicsi település körzetében a 145,1-es és a 154,1-es magaslatért, a vasútvonal mentén, valamint a Konnaja-horhosban. Szeptember 21. és 26. között a dandár hat ellenlökést intézett az ellenség ellen; megsemmisített 14 harckocsit, mintegy 100 tábori és páncéltörő löveget, valamint sok ellenséges katonát. E napokban elsősorban G. N. Ilcsuk őrnagy 344. harckocsi-zászlóalja és H. Musztafajev őrnagy géppuskás gépkocsizó lövészzászlóalja tűnt ki. Musztafajev őrnagy súlyos mellsebet kapott, de mindaddig vezette a harcot, míg a vérveszteségtől teljesen elgyengült. Felgyógyulása után e bátor tiszt kérte, küldjék vissza a 91. harckocsidandárhoz. Akkor tért vissza hozzánk, amikor a dandár a kurszki kiszögellésben tartózkodott.

Bátran küzdöttek a 344. harckocsi-zászlóalj kezelői. Néhány harckocsi mozgásképtelenné vált az aknamezőn, de kezelőik tovább harcoltak, a harckocsilövegekből pusztítva az ellenséget.

A sztálingrádi csata sok részvevője ismeri bizonyára Jekatyerina Alekszejevna Petljuk harckocsivezető nevét. A sztálingrádi csata idején érkezett dandárunkhoz, s a könnyűharckocsi-századba került. A kis T–60-oknak olyan hangzatos neveket adtak, mint Rettenetes, Dalia, Bátor. Jekatyerina Petljuk harckocsija viszont a Csöppség nevet viselte. És a bájos, őrmesteri váll-lapokat viselő kislány is törékeny csöppség volt. A harcosok tréfásan azt kívánták neki: Apróság, nőj nagyra.

Jekatyerina Petljuk határozott, erős akaratú lány volt. A háborúig egy repülőklubban repülőgép-vezetést tanult, ejtőernyős ugrásokat végzett, a dandárban pedig ügyes harckocsizóvá lett. Már az első harc után megdicsérték. Hamarosan megkapta a Vörös Csillag-rendet, majd az orjoli harcokban szerzett kimagasló érdemeiért a Honvédő Háború Érdemrendet. Harckocsijának tüze sok hitleristát küldött át a másvilágra. Katya

Petljuk harci útja elvezetett a Dnyeperhez, Kijevhez, Zsitomirhoz, Sepetovkához. A háború végén az uljanovszki gárda-harckocsiiskola növendéke lett.

A Konnaja-horhosnál dandárunknak a 231. lövészhadosztály gyalogosai előtt kellett támadnia. Rövid tüzérségi előkészítés után a harckocsik előre törtek, nyomukban a gyalogosokkal. De csakhamar zavar támadt. A harckocsik közül néhány megállt, s hevesen tüzelt. A gyalogság is földre kényszerült. A roham kezdte elveszteni erejét.

Mindezt a hadosztályparancsnokokkal együtt láttuk a figyelőpontról. Találgattuk, mi történhetett. A hadosztályparancsnok határozatlansággal vádolta a harckocsizókat. Nem értettem vele egyet. A hadosztályparancsnok indulatában tévesen, szubjektíven ítélte meg a harckocsizók tevékenységét, akiket én jól ismertem és semmiképpen sem vádolhattam őket azzal, hogy hiányzik belőlük a harci lendület.

A dandárkomisszárral együtt elhatároztuk, magunk tisztázzuk, miért álltak meg a harckocsik, bár ez egyáltalán nem volt könnyű dolog. Gépkocsink a senki földjén állt meg, amelyet az ellenség szüntelenül tűz alatt tartott. Hol hétrét görnyedve, hol kúszva igyekeztünk előre.

Elértük az első harckocsikat, bemásztunk alájuk, és nyomban kiderült az, amit a figyelőponton csak találgattunk. A tüzérségi előkészítés idején tüzéreink nem tudták elfojtani az ellenség páncéltörő eszközeit, s ezek több harckocsinkat kilőtték. Annak a harckocsinak, amely alatt feküdtünk, meg a többinek is, leszakadt a lánctalpa. A kezelők, bár veszteséget szenvedtek, bátran folytatták a harcot az ellenséggel.

A többi harckocsi kezelői is tűzharcot vívtak, jelentős veszteséget okozva az ellenségnek. Előrejutniuk azonban nem sikerült. És ezért a legkevésbé sem a harckocsizók voltak a hibásak. Ők bátran küzdöttek. Amikor pedig a harc elcsendesedett, valamennyi kilőtt harckocsit kivontattunk a harcmezőről, még azokat is, amelyek már csak ócskavasnak voltak jók. Semmit nem hagyni ott az ellenségnek! – ez számunkra törvénnyé vált. Az ócskavas az olvasztóba megy, s mint új harckocsi kerül vissza hozzánk.

Amikor dandárunk R. J. Malinovszkij tábornok 66. hadseregének az állományában harcolt, akkor találkoztam először Konsztantyin Konsztantyinovics Rokosszovszkij altábornaggyal, akit kevéssel előbb neveztek ki a Doni Front parancsnokává. Jól megőriztem emlékezetemben ezt a találkozást, mivel sok tanulsággal szolgált. Az új parancsnok megérkezéséről bennünket, terep-szemrevételezésre összejött magasabbegység-parancsnokokat előre értesítettek. Rokosszovszkij altábornagy az általa pontosan megjelölt időben érkezett a harcálláspontra, s vele volt M. Sz. Malinyin altábornagy, a front törzsfőnöke; G. N. Orjol tábornok, a front páncéloscsapatainak főnöke; Sz. I. Rugyenko repülő vezérőrnagy, valamint a törzs több parancsnoki beosztású tisztje.

A parancsnokság átvétele után, kihasználva a harc elhúzódását, Rokosszovszkij a csapatokkal ismerkedett, s igyekezett megjavítani vezetésüket. Most a 66. hadseregen volt a sor.

A frontparancsnok Malinovszkijt nem a parancsnoki harcálláspontón, hanem a peremvonal közelében találta meg. A bemutatkozás után Konsztantyin Konsztantyinovics megkérdezte, miért hívták össze a parancsnokokat. Amikor megtudta, a terv szerinti tevékenység folytatására utasította Malinovszkijt.

A parancsnokok egy csoportja Malinovszkijjal a kuzmicsi település felé távozott; a másik csoport – Anyiszimov ezredes, én és még néhány tiszt – ottmaradt. A frontparancsnok egészen részletesen tudni akarta, hol kell tevékenykednünk, honnan a legjobb szemrevételezni az ellenség által megszállt terepet, és sikerült-e azt tanulmányoznunk, milyen felderítési adatokat ismerünk az ellenségről, milyen az alárendelt magasabb-

egységeink hangulata, mennyire tapasztaltak a védelemben és a támadásban, hogyan gondoljuk megszervezni az együttműködést. A frontparancsnok mindent a legilletékesebbtől akart megtudni, a helyszínen mérte fel, mennyire hozzáértő a csapatvezetés.

Amikor Malinovszkij visszatért a harcálláspontra, Rokosszovszkij megkérdezte, mi a véleménye, honnan szemrevételezhető az ellenség védelme jobban: onnan, ahol most tartózkodunk vagy a Szuhoj Karkagon-vízmosás körzetéből? Miután a hadseregparancsnok azt válaszolta, célszerűbb mindkét helyről tanulmányozni az ellenség elhelyezkedését, Konsztantyin Konsztantyinovics megjegyezte, vajon szükséges-e a hadseregparancsnoknak kockáztatni az életét azzal, hogy szinte az ellenséges peremvonal közelébe lopakodik, helyes-e, hogy gyakran látni a századok árkaiban. A hadseregparancsnok mosolyogva válaszolt: jogos a kérdés, nehéz a helyzetünk, az elöljáró parancsnokság derekasan szorongat bennünket. Jobb tőlük minél távolabb kerülni. A feladatunkat igyekszünk jól teljesíteni, jóllehet az – és ezt ön jól tudja – nagyon bonyolult. Bár a hadseregnek nincsenek elegendő erői, szinte állandóan aktív tevékenységet kell folytatnia, hogy felszámolja az ellenséges folyosót, amely elvágja a szomszédos csapatokat a mi egységeinktől.

Mint a többi tisztet és tábornokot, engem is megragadott az, ahogyan Rokosszovszkij feltárta a hadiesemények összefüggéseit, ahogy gondoskodott a pontos és folyamatos csapatvezetésről. Tiszteltük magas fokú képzettségéért, beosztottjaiba vetett bizalmáért. A nyugodt, kiegyensúlyozott ember szinte belénk szuggerálta erőink legyőzhetetlenségének tudatát.

Rokosszovszkijjal később is találkoztam, amikor harckocsidandárom már a 65. hadsereg állományában vett részt a támadóharcokban.

E harcok előtt magasabbegységünket november elején hátravonták Ilovljanszkaja kozák faluhoz, hogy kiegészítsék a személyi állományt, új harceszközökkel lássanak el bennünket és hogy megjavíthassuk a megrongálódott harci technikai eszközöket. Úgy tűnt, nagyon sok a tennivaló. De a békés munka után vágyódó harcosok és parancsnokok gyorsan elkészültek az összegyűlt és halaszthatatlan dolgokkal, köztük a technika megjavításával is. Harmincnégyeseink csakhamar szinte újjászülettek.

Harckocsijainkat összehasonlítgattuk azokkal az amerikai és angol harckocsikkal, amelyeket kaptunk. Az összehasonlítás szembetűnően a javunkra dőlt el. A kényelmes Sherman nem volt elég mozgékony és tűzerős, páncélzata pedig vékony volt. A Churchillnek ugyanezen hibáin kívül még a lánctalpai is olyanok voltak, hogy nehezen küzdötték le még a kis emelkedőket és lejtőket is.

Javaslatomra a javítók tüskéket hegesztettek a Churchill lánctalpaira. Az ormótlan harckocsi terepjáró képessége csak keveset javult, de e csekély változtatásnak híre lett a 65. hadseregben. P. I. Batov hadseregparancsnok gyakran jegyezte meg tréfálkozva: azt beszélik, hogy addig ügyeskedtél, míg megpatkoltad szövetségesünket, „Churchillt".

Az új harcokra való aprólékos felkészülés ideje szinte észrevétlenül elrepült. November 17-én vált ismertté a 65. hadseregben a támadás végleges időpontja. Nehéz szavakkal leírni, milyen örömmel fogadták harckocsizóink a Doni Front és a 65. hadsereg haditanácsának az ellentámadásra vonatkozó direktíváját. Dandárgyűlést tartottunk. Valamennyi harcost fűtött a támadó szellem, mindannyiunkban egy vágy lobogott; minél hamarabb megsemmisítő csapást mérni a gyűlölt ellenségre Sztálingrád körzetében. „Az utolsó leheletig, az utolsó csepp vérig küzdeni fogunk a fasiszták ellen" – fogadták meg a felszólalók. Sok harcos és parancsnok ott a helyszínen kinyilvánította kívánságát: a kommunista párt és a lenini Komszomol tagjaként szeretne a harcba menni.

P. I. Batov hadseregparancsnok még aznap összehívta a Dontól nem messze levő Druzsilinszkije magaslat lejtőjére a hadsereg vezető szerveinek tisztjeit, a magasabbegységek parancsnokait és politikai szerveinek vezetőit, a megerősítő egységek parancsnokait, valamint a szomszédos hadseregek megbízottait, hogy lejátsszák a hadműveletet. A sztyeppen átrohanó metsző szél arcunkba csapott; beborított homokszemcsékkel, mert az álcázó háló a védelemnek csak az illúzióját keltette. Előttünk volt annak a terepnek a makettje, amelyen két nap múlva támadnunk kellett, néhány tíz méterrel arrébb pedig felállították az optikai eszközöket, hogy a harctevékenység lejátszása közben minden parancsnok a valóságban is láthassa a Don mögötti terepet és irányokat.

A 91. önálló harckocsidandár felkészült arra, hogy Sz. P. Merkulov ezredes 304. lövészhadosztályának a harcrendjében tevékenykedjen. Mindannyiunk örömére, jól megértettük egymást a hadosztályparancsnokkal, gyorsan és pontosan megegyeztünk az együttműködés kérdéseiben. A hadijáték után valamennyi parancsnok és politikai munkás nyomban visszaindult magasabbegységéhez.

Nekem különösen sietnem kellett. Hajtott az elvégzendő munka határideje. Annak érdekében, hogy az ellenség ne deríthesse fel a dandár egységeinek átcsoportosítását, két helyen kellett átkelni a Donon, majd Melo-Kletszkaját megkerülve, Kletszkajától néhány kilométerre kellett összpontosulni. A november 18-ra virradó éjszaka nagyon nehéz volt számunkra. Az átkelést saját erőkkel kellett végrehajtani. A folyót még nem borította szilárd jégkéreg. A Don előtt mély, csak a felszínen megfagyott vendégmarasztaló sár volt. Harckocsizóink és utászaink sokáig emlékeztek az ezen az éjszakán kapott jeges „keresztelő vízre". Az idő nagyon ki volt számítva, és nemcsak két átkelőhelyet kellett berendeznünk, hanem hajnalig a folyón át kellett szállítani, majd rejteni és álcázni a technikát. Kevés gyakorlatunk volt ebben, így a helyzet a parancsnokok, a politikai munkások és az egész személyi állomány hallatlan erőfeszítését követelte.

És ezután elérkezett a régen várt perc. A Katyusák 1942. november 19-én feldördülő össztüzei új szakaszt nyitottak a nagy történelmi jelentőségű sztálingrádi csatában.

A 91. harckocsidandár a 65. hadsereg csapásmérő csoportosításának az állományában támadott a Kletszkaja–Melo-Kletszkaja terepszakaszról Orehov, Krajnyij, Venci irányában. Miután a 304. lövészhadosztállyal együttműködve sikeresen áttörtük egy gyalogoshadosztály védelmét, dandárunk megkerülő manővert hajtott végre Venci, Perekopszkij-major körzetében.

E manőver és a Perekopszkij-major irányába mért csapás teljesen váratlanul érte az ellenséget. Amikor betörtünk a hadosztályparancsnoki harcálláspontra, ott még dolgozott a távbeszélő- és rádióközpont, a hadosztályparancsnok pedig úgy menekült, hogy még a tábornoki öltözetét is otthagyta.

A pánikba esett ellenség hátrahagyta technikai eszközeit, fegyvereit, sebesültjeit. Egész alegységek és egységek adták meg magukat.

Az első foglyok – mintegy 500–600 fő – egyáltalán nem keseredtek el az új helyzetben. Voltak közöttük román katonák is. „Köszönjük, köszönjük. Románok vagyunk – a tieitek!" kiabáltak örvendezve, ide-oda szaladgálva a harckocsizók mellett. Mi tudtuk, hogy a román csapatok helyzete nem volt irigylésre méltó a hitlerista hadsereg állományában. A hitleristák voltaképp tüzérségünk martalékául dobták oda őket, ők maguk pedig megpróbáltak meghúzódni a második védővonalban. Ez azonban nem sikerült nekik. A szovjet csapatok megtorló csapása elérte a hitleristákat. Tüzérségünk úgyszólván elsöpörte az ellenség állásait. A harckocsizók és gyalogosok pedig feltették a koronát a műre.

A Perekopszkij-majorban őrizték a hitleristák a szovjet hadifoglyokat. Mi mentettük meg őket a pusztulástól. A tanyát valóságos haláltáborrá változtatták a fasiszták. A hadifoglyokat nagy gödrökben tartották, amelyeket szögesdróttal vettek körül, s lazán befedtek fatörzsekkel és ágakkal. Sok hadifogoly szinte mezítelen volt, s mindez a kemény novemberi fagyban. A holttesteket az élők között hagyták. Összeszorult a szív a félig megdermedt, halálosan kimerült emberek láttán. 75-en voltak, s többségük már hosszú idő óta semmit sem kapott enni. Amint néztük őket, halálos gyűlölettel gondoltunk a fasiszta vadállatokra, s még hevesebben vágytunk a teljes leszámolásra, hogy bosszút álljunk rajtuk e szerencsétlen elvtársaink szenvedéseiért.

A harckocsizók megadták a szükséges segítséget a kiszabadított foglyoknak, s újból a fasisztákra törtek, akik egyre hevesebb ellenállást tanúsítottak csapatainkkal szemben.

A következő három napban a 91. önálló harckocsidandár, együttműködve a 304. hadosztállyal, az északról és délnyugatról dombokkal szegélyezett orehovói nagy ellenállási támpont elfoglalásáért harcolt. Magasabbegységeinkkel szemben az ellenség itt kétszeres harckocsi- és rohamlövegfölényben volt. Az ellenállási támpont elfoglalása érdekében csapásmérő csoportunk áttörte az ellenséges védelem egész harcászati mélységét. Ez azonban nehezen ment. Szükség volt a szomszédos hadosztályok segítségére, amelyek a szárnyakon jelentős hitlerista erőket kötöttek le.

Dandárunk eddig a 65. hadsereg gyorscsoportjaként működött. A harckocsi-magasabbegységek alkalmazására új tapasztalatok születtek, s ezeket – amint arról később meggyőződtünk – sikeresen gyümölcsöztették a Vörös Hadsereg további hadműveleteiben. A harckocsi- és gépesített egységek nem vesztegették az időt a megerődített támpontokra, hanem áttörték az ellenség védelmét, szétzúzták hadtápját, beérkező tartalékait, átvágták a közlekedési utakat, s ily módon könnyítették meg a saját lövész-magasabbegységek tevékenységét, biztosították gyorsabb ütemű előrenyomulásukat.

Erre példaként említhetem meg harckocsi-magasabbegységünk harcát az Oszkinszkij, Golubaja terepszakaszon, amelynek az volt a célja, hogy elvágjuk a délen és délkeleten bekerített ellenség visszavonulásának útját Sztálingrádhoz.

Támadásunk sávjában akkor a hitleristák szívósan ellenálltak, viszonylag kis páncélos- és gyalogoscsoportokkal ellenlökésekre vállalkoztak. Ugyanakkor megfigyeltük, hogy jelentős mennyiségű ellenséges technikai eszköz húzódik vissza a védelem mélységébe. Az Oszkinszkij körzetében levő három ideiglenes repülőtérről rendszeresen német gépek szálltak fel. Érezhetővé vált, hogy pánikba esett a hitleristák hadtápja.

Ebben a helyzetben, amikor jól láttuk az ellenségnek azt a szándékát, hogy kivonja magát csapásunk alól, én – mint egy harckocsi-magasabbegység parancsnoka, amely a 65. hadsereg támadó csapatainak élén halad – elhatároztam a hitlerista egységek üldözését. A szomszédos 121. önálló harckocsidandár parancsnoka, M. V. Nyevzsinszkij alezredes nem értett egyet elhatározásommal, azzal az indokkal, hogy a napi feladat teljesítése után átmenetileg be kell szüntetni a támadást Oszkinszkij, Golubaja irányában. Arra is hivatkozott, hogy az üldözéshez biztosítani kell a tüzérség támogatását.

A késlekedés azonban megengedhetetlen volt. Energikusan szét kellett verni az ellenség fedezőerőit és üldözni az ellenséget, nem hagyva neki nyugalmat. Úgy gondoltam, az elöljáró parancsnokság nem ró meg az aktív tevékenységért, még ha nem kaptunk is parancsot a további támadásra.

Véleményünk, sajnos, megoszlott, de ennek ellenére cselekedni kellett. A 91. önálló harckocsidandár előretört a magas cserjével benőtt vízmosások mentén, Oszkinszkij

község felé. A harcba belesodródtak a 121. harckocsidandár zászlóaljai is. Harckocsijaink egészen váratlanul jelentek meg az ellenség hátában. Oszkinszkijt északról és délnyugatról harckocsioszlopok karolták át. A hitleristák fejvesztetten menekültek Peszkovatka irányában a Donhoz, hátrahagyva az üzemanyag és lőszer nélkül maradt technikai eszközeiket. Az út mentén rongyokba burkolózott, a rettegéstől félig tébolyult sebesült és beteg hitleristák hevertek, akik már minden menekülési reményüket elvesztették. Az utakat kilőtt járművek szegélyezték, a hó alól fejszével megcsonkított, megfagyott lótetemek látszottak ki: darabokat vágtak ki belőlük az éhes német katonák.

Másfél-két óra múlva kezünkbe került a tábori repülőtér és több tucat sértetlen repülőgép. Az ellenség láthatóan félt a bekerítéstől és sietve elvonult.

Csakhamar megérkezett dandárunk körletébe a Doni Front parancsnokhelyettese, K. P. Trubnyikov tábornok, valamint Nyevzsinszkij alezredes, a 121. dandár parancsnoka. Kuzma Petrovics megparancsolta, jelentsem a helyzetet. Majd kikérdezett az ellenség Oszkinszkij, Golubaja irányában való üldözésére hozott korábbi elhatározásom és a 65. hadsereg törzsének ezzel kapcsolatban küldött jelentésem felől. Végül megmondta, hogy egyetért kezdeményezésemmel. Tréfásan megjegyezte: no lám, úgy látszik akadnak a harcban és a harcászatban olyan esetek, amikor tüzérség nélkül is végre lehet hajtani megkerülést. Elkomolyodva tette hozzá: „Kemény fába vágták a fejszéjüket. Jó, hogy sikerült. Csak az erélyes tevékenységüknek köszönhető. Ilyen döntésre volt szükség."

Erről ismét meggyőződhettünk, amikor megkaptuk Batov hadseregparancsnok parancsát: a visszavonulási utakat elvágó gyorscsoportok előreküldésével az egész arcvonalon meg kell kezdeni az ellenség üldözését.

A 91. önálló harckocsidandár azt a parancsot kapta, hogy lendületesen törjön előre az északkeleti, a 65. hadsereg balszárny-magasabbegységeivel találkozó irányban. Számolja fel az ellenséget Hmelevszkij, Zimovszkij, Szirotyinszkaja körzetében.

Zimovszkij községnél dandárunk találkozott a 421. önálló harckocsidandár alegységeivel, amelyek súlyos harcban álltak és nagy veszteségeket szenvedtek a megerődített magaslatokat védő ellenség páncéltörő eszközeitől. Teljesen meddő dolog volt arcból támadni az ellenséget, méghozzá nappal. Más megoldást kellett keresni.

Amikor az együttműködési kérdéseket beszéltük meg M. V. Nyevzsinszkij alezredessel, a 121. dandár parancsnokával, megérkezett a 65. hadsereg törzsének a megbízottja. Átadta P. J. Batov tábornok, hadseregparancsnok sürgős utasítását: nyomban támadjunk Rogyionov, Vertyacsij és Peszkovatka irányába.

Nevzsinszkijjel együtt elmondottuk a véleményünket arról, hogy ha nappal támadunk olyan megerődített ellenséges támpontot, mint Rogyionov település, jelentékeny ember- és anyagi veszteséggel kell számolnunk. Ehelyett a következőket javasoltam: halasszuk el a támadást éjszakára, nyugat felől kerüljük meg Rogyionovot, majd hátulról mérjünk csapást a Vertyacsijt és Peszkovatkát tartó ellenségre, hogy bezárjuk a bekerítést. Eközben a dandár nem bocsátkozik elhúzódó frontális harcokba az ellenállási támpontokért, s lényegesen megkönnyítjük a harckocsik átkelését a Donon (felderítési adataink szerint a Vertyacsij-majortól délnyugatra az ellenségnek jó átkelőhelyei voltak). Azt is figyelembe kell venni, hogy már estére jár az idő, tehát kevés a világos óránk, amely szükséges lenne a támadás előkészítésére. Az éjszakai harcot, feltételezhetően nagyobb sikerrel vívná meg az a három lövészhadosztály is, amelynek északról, nyugatról és délről kellett támadnia Vertyacsijt. Nekünk harcostársainkkal, Sz. P. Merkulov ezredes hadosztályának lövészeivel kellett együttműködnünk. És jó tapasztalataink voltak a kö-

zös éjszakai és nappali harcokról. A parancsnokok is remekül ismerik és megértik egymást.

A közös éjszakai tevékenységi tervünkre vonatkozó e javaslatokat rövid, de meglehetősen viharos vita után elfogadták. Ám, ahogy ez háborúban gyakran megesik, váratlan esemény következett be. Amint besötétedett, hirtelen hóvihar kerekedett, amely elősegítette ugyan Rogyionov rejtett megkerülését, de igencsak megnehezítette a tájékozódást az ismeretlen terepen. Elhatároztuk, vezetőt választunk ki a környéket jól ismerő helyi lakosok közül.

Csakhamar akadt ilyen, s hozzám vezették. Ivan Vasziljevics Orehovnak hívták, öreg kozák volt. Ócska lélekmelegítőt, zsineggel a lábához kötözött elnyűtt cipőt viselt. Láthatóan sok mindent átélt a németek alatt. A nyomor és nincstelenség idő előtt megtörte. Sajnáltam, hogy újabb megpróbáltatásnak kell kitennem ilyen fagyban és hóviharban. De mit lehetett tenni?

Elmagyaráztuk feladatát. Jó volt látni, milyen vidám lett, hálás volt azért a bizalomért, hogy ő vezetheti oda a dandárt, ahol a hitleristák a legkevésbé várják. Éreztük, ennek az embernek a lelkében már régóta izzik a fasiszta megszállókkal szembeni gyűlölet. Most rajta a sor, hogy mindenért megfizessen az ellenségnek.

Megparancsoltam, öltöztessék fel melegen és etessék meg, majd hagyják pihenni, hogy 23 órára kész legyen az indulásra. Két kísérő tisztet adtam mellé.

Gondosan készültünk az éjszakai bevetésre, bár nem bővelkedtünk idővel. Tanulmányoztuk az elkövetkezendő tevékenységi körzetben az ellenség helyzetét, a terepet, a Vertyacsijba és Peszkovatkába vezető rejtett megközelítési utakat. Meghatároztuk a menetvonalat és az előremozgás irányát. A szükséges adatokat a helyi lakosság segítségével pontosítottuk. A dandárnak már voltak tapasztalatai az erősen átszeldelt, mély vízmosásokkal és horhosokkal borított terepen vívott éjszakai harcról. Mindez fokozta annak tudatát, hogy sikeresen vívjuk meg a harcot.

Már szinte elérkezett a dandár cselekvésének ideje, amikor váratlanul jelentették: a vezető megbetegedett. Hívtuk az orvosunkat, hogy talpra állítsa. Kiderült, hogy a hosszú elégtelen táplálkozás után az öreg kozák túlságosan belakmározott és megivott egy kupica vodkát. Amíg az öreget rendbe hozták, felesége sírt és elmondotta, hogy a németpogányok elrabolták és felgyújtották mindenüket. Amikor az öreget kihozták, letörölte könnyeit és keményen mondta: „Bár öreg vagy meg beteges, de menj, segíts a harckocsizóknak ütni a német ellenséget."

A húszfokos fagyban, hófergetegben a dandár döntő harcba indult.

Hogy vezetőnk ne fagyjon össze, beültettem a parancsnoki harckocsiba, jómagam pedig elhelyezkedtem a harckocsi oldalán. Az öreg habozott.

– És ha megölik ott fenn? Mi lesz akkor? – kérdezte.

– Ha megölnek, majd a helyettesem vezeti a dandárt. Ha őt is megölik, akkor a törzsfőnök, ha őt is, akkor a zászlóaljparancsnok, ha őt is , akkor másik zászlóaljparancsnok vezeti tovább a dandárt – igyekeztem megnyugtatni a vezetőt. – De ne nyugtalankodj, nagyapó, nekünk és neked nem a halálra kell gondolnunk, hanem, hogy minél jobban vezessük a dandárt, hogy megtévesszük és megsemmisítsük ezeket a „pogányokat", akikről a feleséged beszélt.

A vezető nagyszerűen ismerte a terepet – a legcsekélyebb látható jellegzetesség is elég volt a tájékozódásához –, pontosan vezette a dandárt. Segítségével a dandár sikeresen végrehajtotta a megkerülést. Vertyacsics közelében elváltunk Ivan Vasziljevics Orehovtól, elláttuk élelemmel és hivatalos igazolást adtunk a dandárnak tett szolgálatról. Úgy

fog élni mindig szívünkben, mint katona, mint igazi hazafi. A búcsúzásnál mondotta az öreg:

– Tudjátok, fiaim, a fasisztáknak olyan ördögi a lelkük, mint a fegyvereik. Nincs bennük könyörület, nincs lelkiismeretük. Engem, ilyen vénséget, munkával gyötörtek. Amikor belebetegedtem, még azt sem engedték meg, hogy friss vizet merítsek a kútból. Nektek én megint embernek, újból Ivan Vasziljevics Orehovnak számítok. Nekik csak barom voltam, akinek a bőrébe számot akartak égetni. Számotokra, a mi katonáink számára, ismét megbecsült ember lettem. Ti visszaadtátok nekem a küzdés szellemét.

Az öreget áthatotta a végzett feladat felemelő érzése. Amikor nekiindultunk, büszkén, csípőre tett kézzel a dombon állt, s mindaddig követte tekintetével harckocsijainkat, míg eltűntek a behavazott sztyeppére leszállt ködben.

Vertyacsijt alaposan megerődítette az ellenség, különösen északi részét, ahol sok műszaki zárat telepített, a terepet jól tűz alatt tartotta géppuskából és páncéltörő lövegekből. A városba észak felől vezető utak szinte megközelíthetetlenek voltak: innen várta az ellenség a rohamot. Az ellenállási támpontot délnyugatról a Don és a tőle nem messze levő peszkovatkai ellenállási csomópont fedezte. Erről az oldalról várták a legkevésbé a csapást a hitleristák. De éppen itt mértük rá a 304. lövészhadosztállyal akkor, amikor a 252. és a 27. gárda-lövészhadosztályaink nyugatról és északról lezárták Vertyacsijt. És megismétlődött az oszkinszkiji eset: a megkerüléstől félő ellenség előmászott odújából. A felderítés jelentette, hogy sok német gépjármű tart Vertyacsijból kelet felé.

A harci események lendületesen bontakoztak ki. A vízmosásokban megkerülve az ellenség ellenállási támpontjait, harckocsidandárunk elérte a Dont, átkelt a keleti partra, elérte Vertyacsijt és Peszkovatkát. A Trjohosztrovszkaja, Rogyionov, Akszimovszkij körzetében elvágott hitlerista erők hátrahagyták technikájukat és a futásban kerestek menekvést.

A csapataink által nagyobb veszteségek nélkül elfoglalt vertyacsiji ellenállási támpontban volt korábban a német hadosztály parancsnoki harcálláspontja. Peszkovatkában jól fel tudtuk használni a hadseregközvetlen hadtest parancsnoki harcálláspontját, amely a föld alatt egy-két emelet mélységben kiépített óvóhelyekben települt, 10–13 sor gerendával fedve, amelyet még a nehéztüzérségi gránátok sem tudtak átütni. Hadizsákmányunk között 67 sértetlen harckocsi is volt. Kezünkre került két doni átkelőhely, s ezek jó szolgálatot tettek második lépcsőben támadó csapatainknak.

Dandárunk késlekedés nélkül tovább nyomult előre délkeleti irányban, elfoglalta Dmitrijevkát, de aztán megállította a Pjaty-kurgán körzetéből lőtt szervezett tűz.

A Pjaty-kurgán és főleg a Kazacsij-kurgán körüli harcok, amelyeket újból közösen vívtunk Sz. P. Merkulov 304. lövészhadosztályának, valamint V. Sz. Aszkalepov 173. lövészhadosztályának egységeivel, rendkívül súlyosak és elkeseredettek voltak.

A Kazacsij-kurgán az ellenséges védelem egyik fontos ellenállási támpontja, kulcsállása volt. A frontparancsnokságunk is nagy jelentőséget tulajdonított e támpontnak. Sok vonatkozásban ennek az uralgó magaslatnak az elfoglalásától függött a bekerített ellenséges csoportosítás sikeres szétzúzása.

Többször is megpróbáltuk elfoglalni a Kazacsij-kurgánt, ám mindannyiszor sikertelenül. December 20. körül megérkezett e magaslat alatti állásainkba Rokosszovszkij frontparancsnok. Itt, a Caricinbe vezető utak mentén harcolt a polgárháborúban Konsztantyin Konsztantyinovics a fehérgárdistákkal, s itt acélosodott meg az akkor még fiatal harcos jelleme. És a hadisors ismét elvetette ide, e legendával övezett dicső helyre. Miután értékelte a saját és az ellenséges csapatok helyzetét, Rokosszovszkij megjegyezte:

állásaink előnytelenek. A magaslatokon levő hitleristák jól áttekinthetik a terepet. A mi számunkra viszont ez lehetetlen, mert a vízmosásokban húzzuk meg magunkat. Mindenáron ki kellett vetni az ellenséget a kurgánról még azelőtt, hogy a bekerített ellenséges csoportosítás felszámolására kijelölt csapataink támadásba mennek át.

A hadseregparancsnok jelentette, hogy Merkulov és Aszkalepov gyalogosai és Jakubovszkij harckocsizói felkészültek a döntő rohamra, s az elgondolást biztosan megvalósítják.

A 173. lövészhadosztály, valamint a 91. önálló harckocsidandár egy álló hétig, szinte szakadatlanul harcolt néhány dombért és nyúlványért, hogy közelebb vigye állásait és figyelőpontjait a Kazacsij-kurgán gerincéhez. Az ellenség dühödten ellenállt és elkeseredett harckocsi- és gyalogos-ellenlökésekre vállalkozott, hevesen lőtte tüzérségével és bombázta repülőivel harcrendjeinket. A fasiszták szívós ellenállásának egyik oka az volt, hogy reménykedtek Manstein vezértábornagy csapatainak a katlanhoz való áttörésében, amelyek azután vagy segítettek volna kitörni a bekerített csoportosításnak, vagy könnyítettek volna helyzetén.

A Kazacsij-kurgánért vívott döntő harc előtt megparancsoltam, hogy a dandár harckocsijai rejtetten összpontosuljanak állásaink balszárnyán, mintegy kétszáz méterre a peremvonaltól. A jobbszárnyon pedig megtévesztés céljából egészen hajnalig járattunk ide-oda vontatókat meg néhány harcképtelen harckocsit, amelyekről leszereltük a hangtompítókat. A motorok dübörgése azt a benyomást keltette, hogy páncéloserőink ugrásra készen állnak ebben a teljesen rejtett vízmosásban. A csel bevált.

December 28-án reggel, Katyusáink rövid tűzcsapása után, megkezdődött a hatalmas roham. A gránátok robbanásai nyomában törtek a magaslat felé a harckocsik, utánuk a felbukkanó célokra tüzelő gyalogosok. Az összehangolt közös csapás ott csúcsosodott ki, ahol az ellenség a legkevésbé várta.

A harc szenvedélye egyesített mindenkit: harckocsizókat és tüzéreket, gyalogosokat és műszakiakat... Egyesek utakat készítettek, mások tisztították és erősítették azokat. Igen érdekes volt az, hogy néhány harckocsink drótkötélen különleges, alacsony szánokat vontatott a hóban, amelyeket azért csináltak ilyenre, hogy minél kisebb célpontul szolgáljanak az ellenség számára. Az elöl elhelyezett könnyű páncélpajzs mögött aknászok húzódtak meg, akik féltve óvták az ellenséges tűztől igen veszélyes terhüket, a rengeteg félpudos harckocsiaknát.

Hogy miért hajtották végre az aknászok ezt az érdekes akciót, azt a 16. önálló műszaki dandár egyik volt parancsnoka, ma a műszaki csapatok marsallja, V. K. Harcsenko írta le „Különleges rendeltetéssel" című könyvében. A műszaki dandár parancsnokságának arra a javaslatára, hogy „szánocskáikat" harckocsijaink vontassák, azt válaszoltam, önkénteseket még csak találunk, de nem hiszem, hogy a harckocsizók vállalnák a „postakocsis" szerepét.

A dolog rendkívül kockázatos volt, nemcsak az aknatelepítők, hanem a harckocsikezelők, valamint a harckocsik mellett támadó gyalogosok számára is. Hiszen a több mázsányi aknatömeg felrobbanhatott akár egy gránát- vagy aknarepesztől is. De vállaltuk a kockázatot annak érdekében, hogy nyomban azután, hogy a harckocsik és a gyalogság elfoglalta az uralgó terepszakaszokat, a különleges rendeltetésű 16. műszaki dandár utászai aknamezőket telepíthessenek a hitleristák várható ellenlökései irányaiban. Az ellenlökések pedig azután hamarosan bekövetkeztek, hogy a kurgán tetején fellobogott a vörös zászló.

Batov tábornok, a 65. hadsereg parancsnoka mesélte a Kazacsij-kurgán elleni roham

után, hogy a harcálláspontról a parancsnokokkal együtt a hadsereg vendégei – Alekszandr Kornyejcsuk és Wanda Waszilevszkaja író is figyelemmel kísérték a harcot. A „Front", valamint a „Szivárvány" íróit, amint mondják, mélyen megrendítette a véres kézitusa drámai látványa, és felindultan szóltak Sztálingrád védőinek legyőzhetetlen szelleméről.

December 28-án délre dandárunk a gyalogsággal közösen elfoglalta a Kazacsij-kurgánt, majd visszaverte az ellenség ellenlökéseit. Az e harcban kitűnt egyik T–34-es parancsnokát, Grisin hadnagyot, az egyik KV harckocsi parancsnokát, Cimarjov hadnagyot, valamint Konyev harckocsivezetőt Vörös Zászló-renddel tüntették ki. A magasabbegység összesen 23 harcosának adtak kitüntetést.

A Kazacsij-kurgán tetejéről messzire elláttunk. Előttünk volt Novoalekszejevka, Novaja Nagyezsda, Karpovka, messzebb kirajzolódtak a Kotlubany állomás és a Pitomnyik-szovhoz épületeinek romjai, de láttunk sok más épületet is. Furcsa volt, mert a tanyák és a falvak nagyobbak voltak, mint amilyeneknek a katonai térképek feltüntették őket. Kételkedni kezdtünk, vajon nem avultak-e el ezek a térképek? Nem létezik, hiszen ebben az évben készültek. Meglehet, előttünk egy város külső kerületei vannak? Mi az oka annak, hogy annyira eltér a terep a térképtől? A magyarázat egyszerű volt. A tüzérségünk öldöklő tüzétől, meg a metsző téli széltől rettegő németek valamennyi szállítóeszközüket szükséglakóhellyé alakították át, s a vízmosásban helyezték el azokat. Még a vasúti kocsikat is betolták oda. A behavazott tetejű gépkocsik és vasúti kocsik felülről egy falu képét mutatták. Némelyikükön még kémény is volt, de a kihaltság nyomban szembe tűnt, a németek már elhagyták „nomád településüket", a közeli magaslatokra húzódtak, hogy megvetve lábukat, megkíséreljék feltartóztatni a szovjet egységeket. Az ellenség megtanult jól védekezni, harc nélkül nem adta fel állásait.

Közben a szovjet csapatok egyre szorosabbra zárták az ellenséges csoportosítás bekerítésének arcvonalát. Sikertelenek voltak a német hadvezetés felmentési kísérletei. Paulus legyengült 6. hadserege – amelynek nem volt elegendő harckocsija, nehézfegyverzete, lőszere, üzemanyaga, gyógyszere – az éhhaláltól fenyegetve, reményét és harci kedvét lassan, de biztosan elveszítve, már képtelen volt külső segítség nélkül kitörni a bekerítésből. A hitleri vezetés megszállott módjára követelte a 6. hadseregtől, hogy feltétlenül tartson ki az utolsó lőszerig, kösse le a Vörös Hadsereg minél nagyobb erőit, s kilátásba helyezte az új felmentő támadást, meg minden szükséges anyag légi szállítását.

A sztálingrádi bekerítésbe került 6. hadsereg katonái és tisztjei csökkenő erkölcsi erejének fokozása érdekében Hitler és cinkosai nem fukarkodtak az előléptetésekkel és kitüntetésekkel, az otthon maradt családi segély emelésével. A bekerített csapatokhoz özönlöttek a harci vitézségért adományozott I. és II. osztályú Vaskeresztek, a Lovag- és Német-keresztek, érdemérmek, a „Harcban való részvételért" jelvények; százezrével kapták a propagandafüzeteket és a szigorú parancsokat: halállal büntetik az állásaikat elhagyókat, az ellenséggel cimborálókat, az engedetleneket. És a Führert bálványként imádó, fanatikus német katona vakon engedelmeskedett, jóllehet harcképessége sokat gyengült.

Humánus céloktól vezettetve, a fölösleges vérontás elkerülése érdekében a Vörös Hadsereg Legfelsőbb Főparancsnoksága 1943. január 8-án megadásra felszólító ultimátumot küldött Paulusnak. Ebben ez állt:

„A 6. német hadsereg, a 4. páncéloshadsereg magasabbegységei, valamint az alárendelt megerősítő egységek 1942. november 23. óta teljes bekerítésben vannak.

A Vörös Hadsereg csapatai áttörhetetlen gyűrűvel vették körül a német csapatok e cso-

portját. Teljesen alaptalanok azok a remények, hogy csapatait felmentik a német csapatok délről és délnyugatról indított támadásával. Az Ön segítségére igyekvő német csapatokat szétverte a Vörös Hadsereg, maradványaik pedig visszavonulnak Rosztov felé. A német légierő, amely Önnek eddig is alig szállított valami élelmet, lőszert és üzemanyagot, a Vörös Hadsereg sikeres, lendületes előrenyomulása miatt gyakran kénytelen repülőtereket váltani és nagy távolságokat megtenni a bekerítettekig. Ráadásul a német szállító légierőnek óriási gép- és pilótaveszteségeket okoz az orosz légierő. Irreális dolog, ha a bekerített csapatok a légierő segítségére számítanak.

Az Ön bekerített csapatai súlyos helyzetben vannak. Éheznek és fáznak. A kemény orosz tél még csak most kezdődik; az erős fagyok, a hideg szelek és a hóviharok még csak ezután jönnek, katonáinak pedig nincs téli ruházata és súlyos, egészségtelen körülmények között vannak.

Ön, mint parancsok, és a bekerített csapatok valamennyi tisztje jól tudja, hogy Önöknek semmilyen reális lehetőségük sincs a bekerítés gyűrűjének az áttörésére. Helyzetük reménytelen, és semmi értelme sincs a további ellenállásnak.

Az Ön számára kilátástalan helyzetben, a felesleges vérontás elkerülése végett javasoljuk, hogy fogadja el a következő fegyverletételi feltételeket:

1. Önnel és törzsével az élen valamennyi bekerített német csapat szüntesse be az ellenállást.

2. Szervezetten adja át a rendelkezésére álló egész személyi állományt, továbbá – használható állapotban – minden fegyverzetet, harci technikai eszközt és felszerelési tárgyat.

Minden tisztnek, altisztnek és katonának, aki beszünteti az ellenállást, szavatoljuk az életét és biztonságát, valamint azt, hogy a háború befejezése után hazatérhet Németországba vagy bármely országba, ahová hazatérni kíván."

Az ultimátum a továbbiakban leszögezte, hogy az írásos választ moszkvai idő szerint 1943. január 9-én 15 órára várják, amelyet Paulus megbízottja hozzon, fehér zászlóval ellátott személygépkocsin, a Konnij–Kotlubany vasúti kitérő úton. E megbízott az orosz parancsnokokkal az 564-es vasúti kitérőtől 500 méterre délkeletre fog találkozni. A fegyverletételi javaslatok elutasítása esetén a szovjet csapatok kénytelenek megsemmisíteni a bekerített csoportosítást, amiért a felelősség a német parancsnokságot fogja terhelni.

A fegyverletételi javaslatokat N. N. Voronov, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának képviselője, valamint a Doni Front parancsnoka, K. K. Rokosszovszkij tábornok írta alá.

Mint az elmúlt napokban, ezután is röplapokat szórtunk a körülzárt német katonák közé, majd az ultimátum átadása után személyesen Paulusnak címzetteket is. Ezeket Walter Ulbricht, W. Bredel és néhány más német antifasiszta kommunista írta alá. A Paulusnak szóló röplapon a kommunista párt egykori Reichstag-képviselője, Walter Ulbricht logikusan bizonyította a 6. hadsereg parancsnokának, hogy népe érdekében kötelessége beszüntetni a céltalan ellenállást.

Mi hallottuk a szovjet ultimátum rádióban is beolvasott szövegét, és szerettünk volna hinni a német katonai vezetés józan eszében. Képzeletemben, mintha csak domborzati térképen látnám, felötlött a Konnij vasúti kitérő, ahol dandárunk védelmi ütközetben vett részt azokban a nehéz szeptemberi napokban; a Kotlubany vasúti állomás, valamint az 564-es ismeretlen vasúti kitérő, ahol ugyancsak nehéz hadi utat jártak meg harckocsizó bajtársaim; azután magam előtt láttam a Sztálingrádba vezető utak menti sok száz szovjet községet, ahol emberfeletti erőfeszítésekkel született meg a jövő hatalmas győzelme, ahol temérdek szovjet hős hazafi ontotta vérét. Gondoltam, a német katonai

vezetők, a hitleri esztelenség ellenére, rádöbbennek arra a hallatlan veszélyre, amely a bekerített német fasiszta csapatokat fenyegeti, s elhárítják fejük fölül a halálos ítéletet.

Ám nem így történt. A militarista mámor rabságában a hitlerista hadvezetés elvetette a fegyverletételre vonatkozó szovjet javaslatokat, tragédiát zúdítva sok-sok ezer katonájára és tisztjére.

1943. január 10-én tűzvihar söpört át a bekerített csapatokon, amely szörnyű pusztítást végzett az élők közt. A szovjet csapatok megkezdték gigantikus rohamukat.

Január 10-én reggel a mi dandárunk is rohamra lendült a bekerített csoportosítás állásai ellen. Az ellenséget nagy veszteségek érték. Lépten-nyomon megcsonkult, összeégett német holttestek hevertek, szétrombolt óvóhelyek, eltorzult lövegek és aknavetők, szétlőtt járművek éktelenkedtek, harckocsik lángoltak.

Dandárunkat január 12-én átadták a 21. hadsereg parancsnokának az alárendeltségébe. E hadsereg állományában vettünk részt a Karpovka elleni rohamban. A város elfoglalása után a dandár ismét visszakerült „szülőanyánkhoz", ahogy a harckocsizók a 65. hadsereget nevezték.

A következő nap reggelre az egész dandár a Novoalekszejevka-majornál összpontosult. Alighogy kiadtam a szükséges intézkedéseket, megérkezett a hadsereg törzsfőnöke, Z. T. Babaszkin ezredes. Ez kellemes meglepetés volt. Zahar Tyeretyevicset igen jól ismertem még az M. I. Kalinyinról elnevezett Egyesített Belorusz Katonai Iskoláról. Én növendék voltam ott, Babaszkin pedig a tüzérüteg parancsnokának helyettese.

– Ivan Ignatyevics! Miért nincs a dandárod a Pitomnyik Szovhozban? – kérdezte.

– Csak azért, mert egy órával ezelőtt érkezett Karpovkából.

– Segíts rajtam – könyörgött Babaszkin. – Már jelentettem a hadseregparancsnoknak, hogy elfoglaltad a Pitomnyik Szovhoz melletti repülőteret.

– Ha jelentetted, foglald is el – mondtam mosolyogva. Aztán, hogy megnyugodjon az elcsüggedt Babaszkin, nyomban megparancsoltam törzsfőnökömnek, jelentse a hadseregtörzsnek, hogy a dandár végrehajtja a parancsot és tovább támad a pitomnyiki repülőtér, Gumrak irányában (Gumrakban volt a Paulus-hadsereg parancsnoki harcállláspontja).

A szóban forgó repülőtér igen fontos volt a németek számára. Az a pont volt, amelyen keresztül a hitlerista hadvezetés még tarthatta az összeköttetést Paulusszal, ahová élelmiszert és lőszert szállíthatott számára. Meg kellett fosztani a fasisztákat ettől a lehetőségtől.

Korán reggel érkeztek felderítőink a repülőtérhez. Megjelenésükről írta később emlékirataiban a már említett Wilhelm Adam ezredes, Paulus vezértábornagy segédtisztje.

„Pillanatok alatt teljes zűrzavar tört ki. A »Jönnek az oroszok« kiáltásra egészségesek, betegek, sebesültek kirohantak a sátrakból és a fedezékekből, s a kijáratok felé igyekeztek. Többen elestek, ezeket agyontaposták. A járóképtelenek bajtársaikba kapaszkodva vagy botokra, puskákra támaszkodva botorkáltak a dermesztő hidegben Sztálingrád irányába. Útközben sok sebesült és beteg összeesett, de a kutya sem törődött velük... néhány órán belül megfagytak. A katonák egymást tiporva igyekeztek feljutni a járművekre. A repülők földi kezelőszemélyzete, egészségügyiek és könnyű sebesültek a pitomnyiki repülőtér szélén álló néhány személygépkocsihoz rohantak, beindították a motort és a városba vezető műútra hajtottak. Hamarosan fürtökben lógtak az emberek a kocsik sárhányóján, lépcsőjén, sőt még a hűtőjükön is. Attól kellett tartani, hogy ezek a járművek a súly alatt bármely pillanatban összeroskadnak. Sok kocsi benzin hiányában vagy motorhiba miatt elakadt. A mögöttük jövők nagy ívben elkerül-

ték őket. A járni tudók viszonylag hamar elillantak, a többiek segítségért kiáltoztak, de nem sokáig – kiáltásaikat elnémította a fagy. Csak egyetlen jelszó volt: meneküljön, ki hogyan tud!"[30]

Feladatukat teljesítve, felderítőink hamarosan elhagyták a repülőteret.

Ezután a pitomnyiki repülőtér ismét a németek kezére került, Paulus parancsára megerősítették őrzését és újból megkezdte munkáját.

Nekünk pedig ezt a repülőteret minden áron el kellett foglalnunk.

A Pitomnyik Szovhozba vezető utakon járőreinket szokatlan látvány fogadta. A repülőtér hatalmas hangyabolyhoz volt hasonló. Több száz repülőgép (370-nél több), gépkocsi, autóbusz, légvédelmi löveg és más technikai eszköz, hatalmas vöröskeresztes sátrak szanaszét az óriási, behavazott mezőn. Még érkeztek gépek a repülőtérre.

Mivel a hadseregtől olyan parancsot kaptunk, hogy az ellenség repülőtechnikai eszközeit épségben kell hagyni, elhatároztuk: lezárunk minden olyan utat, amely Sztálingrádból vezetett a repülőtérre, ahonnan még mindig jöttek sebesült és beteg németeket szállító gépkocsik.

A harckocsik és a páncélozott szállító járművek kivételével – ezeket közeledtükben kilőttük – mindent beengedtünk a repülőtérre. Azt is, ami repülőgépen érkezett: a gépek leszállását nem akadályoztuk, de már felszállni nem engedtük őket.

Reggel a szovhozhoz érkeztek a 27. gárda-lövészhadosztály, valamint a 23. és a 304. lövészhadosztály előrevetett alegységei, s velük közösen elfoglaltuk a repülőteret, s mindazt a harci technikai eszközt, ami ott összegyűlt. Sok foglyot is ejtettünk. Az egészségeseket elkülönítettük a sebesültektől, s magukból a foglyokból szerveztük meg az utóbbiakat ellátó csoportokat. Paulus azonban csakhamar megpróbálta visszaszerezni a számára létfontosságú repülőteret: meglehetősen nagy erőket küldött ellenünk. Ismét heves harc lángolt fel. Az ellenség súlyos veszteségek után kénytelen volt visszavonulni. Dandárunk tovább tört előre Sztálingrád felé.

Könyörtelenül szűkült a bekerítés gyűrűje a német fasiszta csapatok körül. A Sztálingrádhoz szorított csapatok elkeseredetten küzdöttek, gyakran vállalkoztak ellenlökésekre. Az egyik ellenlökésük igen emlékezetes volt a dandár személyi állománya számára. Ez 1943. január 21-én történt, a Bezimjannaja-magaslatért és a Novaja Nagyezsdamajorért vívott harcokban.

A dandár azt a feladatot kapta, hogy mindenáron hárítsa el az ellenséges támadást, tartsa a támadás során elért terepszakaszát, zúzza szét az ellenlökő német csoportot. Harckocsizóink teljesítették kötelességüket. Különösen Alekszej Naumov harckocsizói tűntek ki.

Öten voltak – fiatal, életvidám orosz legények. Odaadóan szerették a reményteljes jövőt, az örömteli életet jelentő szovjet hazát, s gyűlölték a szocialista hazájukra tört ellenséget. A harckocsizók lelke Alekszej Naumov, a Jaroszlavlból származó 19 éves Volga-vidéki hadnagy volt. A szerény és szolgálatkész tiszt egyesítette magában a magas fokú követelménytámasztást és a fegyelmezettséget, valamint a figyelmességet és a jólelkűséget. Parancsnokukhoz hasonlóan bátor harcos volt valamennyi kezelő: Pavel Szmirnov törzsőrmester, harckocsivezető, Pjotr Noricin tizedes, lövegparancsnok, Nyikolaj Vjalih tizedes, rádiós és Feodoszij Ganusz szakaszvezető, töltőkezelő. Voltak közöttük kommunisták és pártonkívüliek, nagyszerű hazafik, akik már nemegyszer bebizonyították harci ügyességüket és találékonyságukat. Éppen ezért, amikor szóba került,

[30] Adam, W.: Id. mű, 265–266. old.

kiket küldjünk ki lesállásba a legfelelősségteljesebb irányban, nyomban Naumov harckocsizóira esett a választás.

Valóban, ez rendkívül felelősségteljes feladat volt. A fasiszták nagy erőket összpontosítottak ezen a szakaszon. Jelentős harckocsierők csapásával át akarták törni védelmünket, amelyet – úgy látszik – gyengének ítéltek meg. És itt ütköztek Naumov lesállásban levő harckocsijába. A szovjet harckocsizók már első lövéseikkel megállásra kényszerítették a hitleristákat. Néhányszor megpróbáltak tovább jutni. Nem sikerült. Öt ellenséges páncélos lángolt, a harcmezőt fasiszta géppisztolyosok holttestei borították. Naumov harckocsija is súlyosan megrongálódott. Ekkorra már mindkét fél tüze csendesedett, s a kezelők hátravihették volna harckocsijukat megjavítani. Senki nem tehetett volna ezért szemrehányást a parancsnoknak. A harckocsizók azonban nem hagyták el a harcmezőt. Elhatározták: kitartanak, és megmaradt fegyverükkel és lőszerükkel segítik a magasabbegység többi harckocsizóját az ellenséggel vívott nehéz párviadalban.

A fasisztáknak sikerült bekeríteniük a sérült harckocsit. Elkezdtek kiabálni: „Orosz, add meg magad!" Naumov és bajtársai géppuskatűzzel és gránátokkal válaszoltak. Végül elfogyott a lőszerük. A hitleristák vad őrjöngésükben leöntötték üzemanyag-keverékkel, majd felgyújtották a harckocsit, arra számítva, hogy a kezelők majd kimenekülnek belőle. De erre hiába vártak. A harckocsiból ének hallatszott. A bátor kezelők, a legnagyobb hangerőre állítva rádióadójukat, a kommunisták himnuszát, az Internacionálét énekelték. Naumov kezelőinek segítségére siettek a dandár más alegységei, s a hitleristákat visszaszorították – de már elkéstek.

Határtalan gyűlölet izzott harcosainkban, amikor meglátták barátaik összeégett holttestét. A szovjet katonák elestek a harcban, de nem adták meg magukat az ellenségnek, megismételték a Varjag cirkáló orosz tengerészeinek a szárazföldön is ismert hőstettét. Négy harckocsizót – a parancsnokot, a vezetőt, a lövegparancsnokot és a rádióst – a Szovjetunió hőse címmel, a töltőkezelőt pedig Lenin-renddel tüntették ki, haláluk után.

Gyakran elgondolkodtam Naumov kezelőinek hőstettén. Az öt, félelmet nem ismerő férfi, a szovjet nép kis sejtje, mintha csak egyesítette volna magában a nép törhetetlen akaratát, legyőzhetetlen szellemét, megbonthatatlan egységét. A hősök szívük utolsó dobbanásáig hűek maradtak a mondáshoz: „Egy mindenkiért, mindenki egyért." A háború előtt semmiben nem különböztek a többi szovjet embertől. Hőstettük, mint a haza sok százezer más hű fiának hőstette, egész életükben, ideáljaikban, a rendszerben és a hagyományokban gyökeredzett. Ott van például Alekszej Fjodorovics Naumov. Édesanyja, Kszenyija Alekszandrovna mesélte később fiáról: „Aljosa kitűnt tudnivágyásával, munkaszeretetével és szerénységével. Életrevaló és vidám volt. Szenvedélyesen olvasott. Sok minden vonzotta: az iskolában tagja volt a katonai körnek, látogatta a sportkört, jól futballozott, sakkozott. Amikor megkezdődött a Nagy Honvédő Háború, Aljosa érett felnőttként fogta fel az országot fenyegető veszélyt, s mint komszomolista tudta, hogy a harcolók között van a helye..."

Más utakon, de ugyanazért a célért – harcolni a gyűlölt ellenség ellen – kerültek ugyanide a naumovi harckocsizók más tagjai is. Közöttük a legöregebb, a vologdai paraszt – Pjotr Mihajlovics Noricin – a parancsnok apja lehetett volna. Ő maga húsz évre taksálta a korkülönbséget. A mindennapos dolgokban valószínűleg ő oktatta Alekszejevet, de a harcban Noricin tizedes, toronylövész pontosan végrehajtotta parancsnokának utasításait, pusztította az ellenséget. Pjotr Mihajlovics után egy fiú maradt, Vologya. Ő ma tengerész, távoli vizek hajósa, és jogosan büszke apja harci hőstettére. És ki gondolta volna, hogy Pavel Mihajlovics Szmirnovból, az asztrahanyi ének- és rajztanárból egy

KV nehézharckocsi vezetője lesz. Ez a legbékésebb foglalkozású ember a háború másnapján a frontra ment, hogy védelmezze a gyerekek jövőjét. Akkor 32 éves volt. Amikor Szmirnov törzsőrmester végrehajtotta hőstettét, mellén – éppúgy, mint Naumov hadnagyén – már ott volt a Vörös Csillag Érdemrend.

Nyikolaj Alekszejevics Vjalih tizedes mindössze öt évvel volt idősebb harckocsiparancsnokánál. A háború előtt végezte el Orjolban a pénzügyi-gazdasági technikumot, érdekelte a sport, a repülőmodellezés. Amikor tényleges szolgálatra behívták, írta a kurszki terület, zolotuhini kerület Szkorodnoje falujában élő szüleinek: „No lám, katona vagyok. Arról álmodoztam, hogy repülőiskolára megyek, igazi katonai szakemberré válok..." Ám kitört a háború, és másként döntött Nyikolaj Vjalih sorsáról. Harckocsizó lett. Még a Novaja Nagyezsda-majorért vívott harc előtt feltűzték mellére a „Hősiességért" érdemérmet. Ami Feodoszij Grigorjevics Ganusz szakaszvezetőt illeti, ő kevéssel e harc előtt került e kezelők közé. Ganusz osztozott elvtársai sorsában – ez volt az első és utolsó közös rohama –, ő is hősi halált halt az égő harckocsiban.

A Novaja Nagyezsda-major mellett, ahol e hazafiak elestek, a kalacsi kerületben, Volgográd alatt ma emlékmű áll. A szürke gránitba vésve pedig e szavak: „Hatalmas hőstettetek halhatatlan. Dicsőségetek túléli a századokat." A hősök emlékének áldozva ünnepnapokon összegyűlnek itt a dolgozó emberek a kerület minden részéből. Kibontott zászlókkal és dobpergés közepette jönnek az emlékműhöz a hősök harci dicsőségének örökösei, az úttörők, hogy díszőrséget álljanak a harckocsizók sírjánál, s hogy hűségesküt tegyenek a hazának.

Mi akkor, negyvenhárom telén, a sztálingrádi föld e kis, lövedékektől felszántott, a nemrég lezajlott harc tüzétől még ki sem hűlt darabkáján szomorú gyűlést tartottunk. Nem tartott sokáig, hiszen újabb harc előtt álltunk. A katonatársak felsorakoztak a kiégett harckocsi mellett, s katonai díszpompával kísérték utolsó útjukra harcostársaikat.

Alekszej Naumov és beosztottjainak hősi halála megrázta a dandár egész személyi állományát. Az ellenségre mért csapással álltunk bosszút értük. Január 22-én a dandár kiverte az ellenséget a Novaja Nagyezsda-majorból, kifejlesztette a támadást Kamennij Bujerak, Gumrak, Gorodiscse, Razguljajevka irányba, s január 28-án estére a 233. lövészhadosztállyal együttműködve elfoglalta a Vörös Október települést, kiért Sztálingrád északnyugati szegélyére.

„Harcosaink szívében azokban a napokban szenvedélyesen lobogott a vágy, hogy mielőbb kijussanak a Volga partjára – emlékszik vissza P. I. Batov tábornok könyvében. – »Kijutni a Volgához«, ezekben a szavakban foglalhatjuk össze tömören mindazt, ami akkor a tábornokot és a katonát egyaránt foglalkoztatta. Jakubovszkij dandárának 344. zászlóaljában szolgált Pavel Kosztromin őrmester, az egyik legkiválóbb szerelő-vezető, s ő mondta nekem: »Azt kérdezi, miért nem vagyok párttag? Azt hiszem, nem vagyok méltó rá... Vlaszov meg én elhatároztunk, hogy kijutunk a Volgához, megemeljük sapkánkat a vén Volga-anyánk tiszteletére, s akkor elmondhatjuk magunkról, hogy méltók vagyunk a bolsevik névre.« Sztyepan Vlaszov harckocsilöveg-kezelő ott állt bajtársa mellett. Kosztromin már elmúlt harmincéves, Vlaszov akkor töltötte be a huszadikat, a harckocsi egész legénysége néhány nappal azelőtt a Kozák-kurgánon ünnepelte a fiatal harckocsizó születésnapját.

Húsz esztendő... Részt vett hat harckocsirohamban, széttiport öt ellenséges géppuskafészket és négy löveget; komszomolista tagsági könyv volt a szíve felett és a Honvédő Háború érdemrendje a mellén – nem volt rossz születésnapja Vlaszovnak. Barátja

szavaihoz még annyit tett hozzá: leghőbb vágya, hogy találkozhasson Csujkov katonáival, az lesz élete legboldogabb napja."[31]

A Doni Front csapatainak parancsnoka, Rokosszovszkij tábornok február 1-én parancsnoki harcálláspontjáról (ugyancsak itt települt a 65. hadsereg parancsnoki harcálláspontja is, amely a Vörös Október tepepüléstől néhány száz méterre északra, a vasúti töltésnél volt) figyelte a Sztálingrád alatti egyik utolsó harcot. A mellette álló parancsnokoktól megkérdezte:

– Kinek a harckocsijai rohamozzák a Bezimjannijt?

– A 91. önálló harckocsidandárhoz tartoznak – válaszolta Batov tábornok.

– És azok a gyalogosok, akik annyira igyekeznek?

– A 67. gárda-lövészhadosztály katonái.

– Jól csinálják. Méltók az elismerésre. Ezt közölje velük hivatalosan is – jegyezte meg Rokosszovszkij a 65. hadsereg parancsnokának.

A sztálingrádi csatában a Doni Front parancsnokának utolsó harcállláspontja a Vörös Október település mellett volt. Közeledett a csata befejezése. Az utakon már a fogoly hitleristák hosszú oszlopai vánszorogtak. De még meg kellett törni annak a több ezer fasisztának az ellenállását, akik a harcban látták megmenekülésüket.

Miután dandárunk harckocsizói a 67. gárda-lövészhadosztállyal együttműködve elfoglalták a Barikád-lakótelepet és a szilikátgyárat, február 2-án a Sztálingrádi Traktorgyár területén egyesültek a volgai város hős védőivel. Ezek a 62. hadsereghez tartozó 400. géppuskás zászlóalj harcosai voltak, élükön Poljakov főhadnaggyal.

Ölelgetések, üdvözlések, kézszorongatások vég nélkül. A nemrég még halált látó szemekben könnyek csillogtak. A túláradó érzések, az emberi szívet hatalmába kerítő öröm könnyei voltak ezek. Ott nyomban megtörtént a 91. önálló harckocsidandár egyesülése a 62. hadsereg csapataival. A feljegyzett idő: 11 óra 40 perc. A dátum: 1943. február 2. A hely: a Sztálingrádi Traktorgyár.

A Barikád-lakótelepért vívott harc során a dandár harckocsizói elfoglaltak fedezékeket is, amelyekben egy német egység törzse helyezkedett el. Egy csoport tiszttel ment be az egyik fedezékbe a hadseregújság tudósítója, B. Rurikov, aki már hosszú idő óta együtt volt a dandárral. A fedezékben néhány német tiszt tartózkodott.

Amikor közölték velük, hogy törzsükbe Jakubovszkij harckocsidandár-parancsnok érkezett, a németek felugrottak, kihúzták magukat. A legidősebb odajött hozzám és bemutatkozott:

– Kaiser ezredes, ezredparancsnok.

– Kaiser ezredes, azonnal parancsolja meg gyalogezredének, hogy szüntesse be az ellenállást és tegye le a fegyvert – utasítottam őt.

– Erre az elöljáró parancsnokságtól kell kapnom utasítást – mondta bizonytalanul Kaiser.

– Paulus vezértábornagy parancsa megfelelne?

– Igen, de nincs velük összeköttetésünk, s mi semmit sem tudunk sorsáról – felelte az ezredes.

– A vezértábornagy fogoly.

– Az Önök kezébe csak a vezértábornagy úr holtteste kerülhetett – ellenkezett Kaiser.

Ekkor újságírónk megmutatta a hadseregújságban megjelent képet, amely Rokosszovszkijt, Voronovot és másokat ábrázolt, amint éppen kihallgatják az elfogott Paulust.

[31] Batov, P. I.: Égő földek, lángoló folyók. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1963. 152., 153. old.

A kép megrázó hatást tett a németekre. Kaiser nem tehetett mást, elfogadta a fegyverletételre vonatkozó utasításomat. Közben meghívott bennünket egy csésze kávéra és kérte, hogy hagyjuk meg a tisztek egyéni fegyverét. A meghívást nem fogadtuk el, tartottuk magunkat ahhoz a hagyományhoz, hogy csak barátokkal ülünk asztalhoz. Még egyszer megismételtem parancsomat valamennyi fegyver átadására és közöltem: az ezredes megtarthatja Vaskeresztjét, a fasiszta csapatok dicstelen sztálingrádi pusztulására vonatkozó emlékként és személyes vereségének emlékeztetőjéül. Kaiser remegő kézzel kezdte magáról letépni a fasiszta dicsőség valamennyi jelképét.

A dandár tisztjei elégedetten szemlélték ezt a színjátékot.

A támadó harcok időszakában a dandár felszabadított 17 nagy lakott helyiséget, nagy mennyiségű ellenséges technikai eszközt semmisített meg, illetve zsákmányolt.

Dandárunk pártszervezete és Komszomol-szervezete 1064 új kommunistával és komszomolistával gyarapodott. Hősiességért, bátorságért és helytállásért 650 harckocsizónk kapott kitüntetést és érdemérmet. Zömük ugyancsak kommunista és komszomolista volt. A négy legbátrabbat – A. F. Naumov hadnagyot, P. M. Szmirnov törzsőrmestert, P. M. Noricin és N. A. Vjalih tizedest – a Szovjetunió hőse magas kitüntetéssel jutalmazták.

Nyugodtan mondhatom, e csatákban bátor volt minden harcos és parancsnok. Mély elismeréssel gondolok harci segítőimre, N. A. Tyimofejev, Sz. F. Zavorotkin, I. A. Cehanszkij, P. A. Kornyusin politikai munkásokra, T. G. Jefimovra, a dandár törzsfőnökére, G. N. Ilcsuk őrnagyra, harckiképzési helyettesemre, N. V. Volovscsikovra, hadtáphelyettesemre, Z. P. Omelcsenko, H. G. Musztafajev, J. A. Homenko, F. N. Ljubocska zászlóaljparancsnokokra és még sokakra. Személyes példamutatásukkal lelkesítették helytállásra és hősiességre beosztottaikat. Sztálingrádnál valamennyien gazdag tapasztalatokat szereztek mind a védelmi, mint a támadóharcban.

Csapataink tudták: „A Volgán túl nincs számunkra hely!" Halálmegvető bátorsággal verték vissza az ellenség támadásait és teremtették meg a feltételeket a pusztító válaszcsapáshoz. Támadó csoportosításunk több mint egymillió katonát, 13 500 löveget és aknavetőt, 894 harckocsit és rohamlöveget és több mint 1400 repülőgépet számlált. Az ellenséges csoportosításnak 1 millió 11 ezer katonája és tisztje, 10 300 lövege és aknavetője, 675 harckocsija és rohamlövege, 1216 repülőgépe volt.

Erő- és eszközfölényünk jelentéktelen volt, ám a szovjet hadvezetés fölénye abban mutatkozott meg, hogy a főcsapások irányaiban képes volt az ellenség erőit kétszeresen, háromszorosan meghaladó mennyiségű csapatot és technikai eszközt összpontosítani.

A Délnyugati Front (parancsnok N. F. Vatutyin altábornagy), a Doni Front (parancsnok K. K. Rokosszovszkij altábornagy) és a Sztálingrádi Front (parancsnok A. I. Jerjomenko vezérezredes) csapatainak sztálingrádi ellentámadása a háborúk történetében páratlan arányú bekerítéssel és a 330 ezer fős ellenséges csoportosítás felszámolásával ért véget.

Az a háromnapos gyász, amelyet Hitler rendelt el Paulus vezértábornagy csapatainak pusztulása alkalmából, vezette be a fasiszta Németország súlyos válságát. 1943 februárjának napjaiban először történt meg a második világháború kirobbantása óta, hogy a német városok és falvak lakossága nem a győztes hadjáratok örömmámorában, hanem a gyászharangok kongásában élt.

Kétszáz napon és éjszakán át dúlt a hatalmas volgai csata. Nagyságáról tanúskodik az a tény, hogy a két fél részéről egyidejűen több mint 2 millió ember, 2000 harckocsi, mintegy 25 000 löveg és aknavető, s több mint 2300 repülőgép vett részt az ütközetekben.

A Vörös Hadsereg azzal, hogy szétzúzta a szovjet–német arcvonalon levő német fasiszta csapatok több mint negyedét, megtörte a német fasizmus gigantikus hadigépezetét és véglegesen magához ragadta a hadászati kezdeményezést.

A sztálingrádi csata nemcsak a Nagy Honvédő Háború menetében jelentette a gyökeres fordulat kezdetét, hanem az egész második világháború alakulásában is, és a Hitler-ellenes koalíció javára fordította az események további menetét. A sztálingrádi csata, amely a Vörös Hadsereg általános támadásává fejlődött a Leningrád és a Kaukázus előhegyei közötti hatalmas arcvonalon, a hódítók szovjet földről való tömeges kiűzésének kezdetét jelentette.

A Sztálingrádnál megvert Doerr tábornok írta, hogy 1942-ben Sztálingrád volt a fordulópont a második világháborúban. „A sztálingrádi csata Németország legsúlyosabb veresége volt történelmében, Oroszország számára pedig a leghatalmasabb győzelem."[32] Őt ismétli meg a hírhedt Guderian: „...A sztálingrádi katasztrófa után, 1943. január végén, a helyzet meglehetősen veszélyessé vált, még a nyugati hatalmak fellépése nélkül is."[33]

1943. február 1-én maga Hitler jelentette ki keserűen a hozzá közelállók szűk körében: „Csak egyet mondhatok: lehetetlen többé keleten a háborút támadással befejezni. Ezt világosan látnunk kell."

Leningrád, Moszkva, Sztálingrád – népünk bátorságának és hősiességének szimbólumai. E városok falainál kibontakozó ütközetek gátat állítottak a hitlerista invázió elé. Megkezdődött az ellenséges hordák teljes szétzúzása.

A tél végén a szalszki és a Don előtti sztyeppeket az elmúlt nyár óta nem tapasztalt csend ülte meg. Nem zúgtak a repülőgépek, elhallgattak a tüzérség és a repülők ágyúi, csak a szél zúgott mélabúsan, hóval hintve be a frontutakat, ahol nemrég még erőltetett bőgéssel rohantak a harckocsik és gépkocsik az arcvonalba.

A hó, mint fehér halotti lepel, beborította az ellenség katonáinak holttesteit és a harcokban szétzúzott technikai eszközeit, a tavaszi olvadásig elrejtve a sztálingrádi földön lezajlott kegyetlen ütközetek nyomait. Itt már senki sem harcolt. A fegyveres harc arcvonala több száz kilométerre nyugatra húzódott. A szovjet csapatok, új feladatokkal, más harcszakaszokra indultak. Sztálingrád alatt, a németek által lerombolt Alekszandrovkában a mi harckocsidandárunk harcosai is a parancsot várták.

[32] Doerr, H.: A sztálingradi hadjárat. Moszkva, 1957. 15. old. (oroszul).

[33] Guderian, H.: Egy katona visszaemlékezései. Moszkva, 1954. 265–266. old. (oroszul).

2 KURSZKTÓL A DNYEPERIG

Az új, döntő irányban

Nem ok nélkül mondják, hogy a megszokás a második természetünk. Arra gondolok, hogy nehéz a katonának hozzászokni a harchelyzetek kavargásához, az állandó változáshoz, de ha már megszokta, nem jól érzi magát, ha tétlenkedni kell. Az ellenséggel való csaknem öthónapos, szinte szakadatlan sztálingrádi összecsapásokban valamennyi harcosunk és parancsnokunk olyannyira hozzászokott ehhez a forró harci légkörhöz, hogy a bennünket körülvevő, mindent megkönnyítő csend beállta után nem sokkal újból harcolni akartak. Mindenki ezt kérdezte: „Mikor megy már a dandár az arcvonalba?"

Harckocsidandárunk soraiban mintha gyarapodtak volna a kissé idősebb emberek. Azokat az igen fiatal harcosokat, akikkel a sztálingrádi csata küszöbén feltöltötték a magasabbegységeket, most néhány évvel idősebbeknek lehetett nézni. Megszilárdult jellemük, élesedtek vonásaik. Valamennyiük bátran mondhatta: nagy változáson ment át. Kiderült, kik a legjobbak, s amint mondani szokás, ez a dolgok rendje. Csak az ifjonti vakmerőség, nyugtalanság, meg a szemek élénk csillogása árulkodott a harcosok igazi koráról. A dandár veteránjainak halántékán sokasodtak az ősz hajszálak. Valamiféle különös atyáskodással, szigorúsággal, gondoskodó együttérzéssel kezdtek bánni a fiatalokkal, gyakran nevezték őket „fiacskám"-nak.

Politikai helyettesemmel, N. A. Tyimofejev ezredessel együtt gyakran voltunk tanúi ilyen megható jelenetnek. Egy nagy bajuszú, idősebb katona odamegy az egyik ügyetlenkedő harcoshoz, akinek az arcát még nem érintette borotva, tréfásan megborzolja rövidre nyírt üstökét, s szemrehányóan mondja: „Látni, milyen fiatal vagy, s milyen korán kezdted a katonáskodást. Te ugyancsak igyekszel, öcsém, a fejedet a golyó elé tartani. Megfigyeltelek néhány rohamban. Nagy a hév benned, de megfeledkezel az életedről. Ügyesebben pusztítsd a fasiszta férgeket. Hogy minél előbb megadjuk nekik a kegyelemdöfést. Te pedig légy gondosabb: szökellj előre, de figyelj arra, ami tőled jobbra és balra történik. Ne feledkezz meg a melletted levőről, ő is vigyáz rád. A törvény: testvérem vagy, védjük egymást. És győzelem nélkül ne add az életed. Ha nem vagy körültekintő, megtérsz az anyaföldbe, s olyan domb lesz feletted, mint ez a földhányás. (Az idős katona géppisztolya tusájával belebökött a lövészgödör mellvédjébe, amelyről apró rögök gurultak le.) Az anyádnak keserűséget okozol, a fasisztákat pedig elengeded a célgömböd elől. Hát ez a helyzet, legényke. Légy szemfüles, fiacskám."

Az idős katona, aki vágyakozott a család után, óvta a fiatalt a fölösleges áldozattól.

A dandárban a minden ember sorsáért, a magasabbegység becsületéért való szigorú katonai felelősség légköre uralkodott; olyan légkör, amelyet jól lehetett érezni a nagy harci megpróbáltatások után.

E hangulatot kihasználva készítették fel a parancsnokok és politikai munkások a személyi állományt az új harcokra. Míg türelmetlenül vártuk az új arcvonalszakaszra történő átirányításunkat, addig mindent megtettünk annak érdekében, hogy összegezzük a sztálingrádi tevékenység tapasztalatait, általánosítsuk a szerzett tapasztalatokat, megszervezzük a törzsek és az alegységek tervszerű kiképzését. Ezt a célt szolgálta az egész pártpolitikai munka is.

Emlékszem azokra a viharos párt- és Komszomol-gyűlésekre, amelyeken megvitattuk átmeneti, békés életünk időszerű problémáit. A határozatok szűkszavúak voltak, s a korábbi jelszavunk: „Több izzadság a kiképzés során, kevesebb vér a harcban" gondolata hatotta át azokat. Mégis előfordult, hogy nem sikerült megszavaznunk a határozatot, mert az általános izgalom közepette megjött a parancs: aknátlanításra kell indulni. És a harcosoknak ismét szembe kellett nézniük a halállal. A korábbi harcterületen nagy mennyiségben maradtak a háború „meglepetései", és ezek bajokat okozhattak a lakosságnak, meg a csapatok személyi állományának is. A földet sűrűn borították a halált hozó „csomagok". Harckocsizóink és utászaink nem féltek tőlük. Az egyikük – a harcosok hidegvérűségét szemléltetve – mondotta: „Oly sokszor néztünk a halál szemébe, hogy most már ő maga fél tőlünk."

Mi, parancsnokok, láttuk, hogy a tapasztalt katonák a harcok után szabad idejükben örömmel segítenek Alekszandrovka és Razguljajevka lakóinak: javították a házak romos falait, kijavították a kútkávákat, felfűrészelték a fát, rendbe hozták a szánokat. Különösen akkor igyekeztek, amikor Razguljajevkában helyre kellett állítani és iskolává alakítani egy épségben maradt kőépületet. Valahonnan szereztek építőanyagot, s nagy lelkesedéssel csinálták az asztalokat, padokat, táblákat. A falusi gyerekek nagyon szerették a katonákat; kendőkbe, ruhákba burkolt kis fazekakban hozták a sült krumplit, amelyet anyjuk küldött a harcosoknak. De ezt a vendégváró „csemegét" katonáink mindig igazságosan megosztották a gyerekekkel. Amikor az épületben megkezdődött a tanítás, parancsot adtam, hogy az iskolásoknak készítsenek ebédet. A levest megették, a kenyéradagjukat azonban hazavitték édesanyjuknak. Bizonyára átvették a harcosoknak azt a szokását, hogy mindent megosztanak egymással.

Egyszer, ebédosztás közben, megfigyeltem katonáinkat. Mindegyik azt kérte a szakácstól, hogy a csajkájába csak fél adag levest merjen. Azt mondták, elég annyi, mert a leves sűrű, szinte megáll benne a kanál. Érdekelt, vajon nincs étvágya harckocsizóimnak és gépkocsizó lövészeimnek? Ám láttam, jó étvággyal esznek. Magam is kanalaztam a csajkából. A leves ízletes volt, s a hidegben nagyon jólesett a meleg étel.

Politikai helyettesemmel együtt csakhamar rájöttünk a harcosok „étvágytalanságának" igazi okára. A tábori üstökben készített étel „maradékát" ugyanis szétosztották a lakosság között. Hogy az ebéd elegendő legyen a sok embernek, harcosaink megegyeztek, kipótolják a saját adagjukból. A katonák szeretetteljes gondoskodása meghatott minden parancsnokot. Intézkedtem, hogy több anyagot adjanak ki a konyháknak.

Március első napjaiban dandárgyűlést tartottunk. Megemlékeztünk magasabbegységünk születésének első évfordulójáról. Ekkorra már a dandárnak átadták a csapatzászlót. Mindig felmerül emlékezetemben ez az ünnepélyes pillanat. A harcosok nevében térdet hajtva én vettem át a szent ereklyét, a személyi állomány pedig megesküdött, hogy

ezentúl még kíméletlenebbül fogja pusztítani a fasiszta megszállókat, kiűzi őket földünkről, elmegy Berlinig és saját barlangjában pusztítja el a vérengző fenevadat.

Néztem beosztottaim átszellemült arcát és tudtam, hogy egy sincs közöttük, aki csorbítaná a csapatzászló becsületét, saját katonai becsületét. Valamennyien egyszer és mindenkorra megesküdtek, hogy amíg élnek eleget tesznek hazafias kötelességüknek.

Nem telt bele sok idő, s a rengeteg napi dologgal kitöltött katonahétköznapokba ismét örömünnep köszöntött be a dandár sok harcosa és parancsnoka számára. Egymás után érkeztek Moszkvából, a Doni és a Központi Front törzsétől – azoknak a hadseregeknek a törzsétől, amelyeknek az állományában dandárunk harcolt a sztálingrádi csatában – a kimagasló érdemeket szerzett katonáink kitüntetési parancsai. Két Vörös Zászló-rendet kapott akkor politikai helyettesem, N A. Tyimofejev ezredes, a Vörös Zászló- és a Vörös Csillag-renddel tüntették ki G. N. Ilcsuk őrnagyot és Sz. A. Riszkov századost, Vörös Csillag-rend került P. V. Luszta százados és Sz. A. Filippov főhadnagy mellére, Honvédő Háború Érdemrendet, Vörös Csillag-rendet és Hősiességért érdemérmet kapott Sz. F. Guszev százados és mások. Mintegy száz harcos nevét említette meg a dandárparancs. A kitüntetettek között olvasták fel azok nevét is, akik már nem voltak sorainkban, de mindörökké megmaradtak szívünkben.

A múlt hőstetteiért kapott kitüntetések újabbakra lelkesítettek. A dandár parancsnoki állománya, párt- és Komszomol-vezetői a pihenés napjaiban gondoskodtak arról, hogy a közelmúltban lezajlott harcok hőseinek tetteiről értesüljenek szüleik is. A kitűnt harcosok szüleinek címezve köszönő leveleket juttattak el a területi, városi és kerületi lapokhoz, s e levelekben megköszönték a szülőknek, hogy hős és bátor fiúkat neveltek. Gyorsan megérkeztek hozzánk a válaszok. Elképzelhető, milyen erkölcsi támogatást jelentettek a hazulról, a szülőhelyről érkezett drága kincsnek számító üzenetek. A harci szellem igen nagyszerű tartalékai voltak.

Szinte észrevétlenül repült el a március. Április elején egyre észrevehetőbbé vált a dandárnál a „hosszas" pihenő miatti elégedetlenség, jóllehet istenigazából sohasem pihentek harckocsizóink. A harckiképzés mellett – amely naponta szinte besötétedésig tartott – a katonák javították a megsérült technikát, amelyet a harcok idején vontattak hátra, s aknamentesítést végeztek. A hadtápterületen végzett egyhangú élet azonban súlyosan nyomasztotta a fasiszták ellen harcolni akaró katonákat.

És végre megérkezett a dandár áttelepülési parancsa. Kotlubanyban berakodtunk két szerelvénybe, és megindultunk Tula felé.

Siettettük volna az időt, de az mintha állt volna. A szerelvények gyakran úgy vánszorogtak, hogy az út menti távíróoszlopok szinte ballagtak mellettünk. Ez elkeserített bennünket, minthogy valamennyien rájöttünk, hogy mi nem „forró" arcvonalra megyünk. Más szerelvényeknek zöld utat biztosítottak, s hallatlan gyorsasággal száguldottak el mellettünk. Tehát nekünk valahol fel kell készülnünk a harcra, nyilvánvalóan kiegészítik személyi állományunkat és technikánkat. A dandár eléggé meggyengült az előző harcokban.

A frontövezetbe történő lassú előrehaladásunknak azonban más, általunk nem ismert sajátos okai is voltak. A távoli hátország életétől rég elszakadt harckocsizók, akik éppen csak hogy kikerültek a harcok tüzéből, most figyelmesen nézegették a még nem egészen magára talált békés életet. Nézték a komor arcú kisgyerekeket, akik csoportokban szaladtak ki az állomásra vagy a feltételes megállókhoz, az élelemfelvételező pontokhoz kis csomag levéllel, amelyeken ilyenek álltak: „Adják át a legbátrabbnak", „Az urjupinszkieknek", „A voronyezsieknek"; máskor meg azt kérték, dobjunk be rövid leveleket a perem-

vonal közelében, ahonnan hamarabb kézbesíti a késlekedő tábori posta, amely már hosszú ideje nem hozott hírt hozzátartozóikról. Sálakba burkolózott asszonyok köcsögben aludttejet, sült krumplit, ennivalót hoztak a harcosoknak. „Lakjatok jól, kedveseim, lehet hogy ismeritek a fiamat – Ivan Vasziljevics Sztrelkov a neve..."

Katonáink olyan erőt gyűjtöttek a harchoz, amellyel a szülő indítja útnak fiát, lelket és új tetterőt öntve belé. A győzelemben tántoríthatatlanul hivő hátországi emberekkel való élő kapcsolat erősen hatott harcosainkra. A hátországban megtett út erősítette embereink harckészségét.

Május 1-én érkeztünk meg a tulai vasútállomásra. Egy ideig ácsorogtunk a havas esőben, majd a tulai páncélosközpont utasítására, amelynek élén N. V. Feklenko tábornok állt, a dandárt feltöltésre a tyesznyicki táborba irányították. Ez a csapatok elhelyezésére, kiképzésére jól berendezett hely egyáltalán nem készült fel magasabbegységünk fogadására. Az ünnepi május elsején egész nap, majd az elkövetkező napokban is a személyi állomány földfedezékeket, sátortábort, a technika részére elhelyezési parkot, oktatótermeket, sportpályákat épített.

A katonának ott az otthona, ahol a holmija van. És ez az otthon, ha nem is lakásról van szó, kényelmes, biztos és amennyire lehet, meleg kell hogy legyen. A harci és a politikai kiképzéssel összefüggő szokásos tevékenység mellett szoros kapcsolatba kerültünk a helyi szovjet- és pártszervezetekkel. Valamennyi gondunkban-bajunkban hatékony segítséget kaptunk Nyikolaj Ivanovics Csmutovtól, a tulai területi pártbizottság első titkárától. Többek közt én és Tyimofejev ezredes elmentünk vele a város fegyvergyártó vállalataihoz, s megbeszéltük a tulai dolgozók és a dandár harcosainak találkozóit. A mindkét fél részéről óhajtott találkozók rendszeressé váltak. Közülük többet Csmutov kezdeményezett, jól megértve, hogy a hadsereg és a nép élő kapcsolata Anteusz kapcsolata az anyaföldd el.

A munkásokkal való egyik ilyen találkozón a beszéd az arcvonal és a hátország dolgaira terelődött. Meséltem a tulaiaknak a nemrég lezajlott sztálingrádi harcokról, többek közt Alekszej Naumov és harckocsikezelőinek hőstetteiről. A munkások kérdezősködtek földijeik felől, és kérték, adjuk át nekik forró üdvözletüket. Megígérték, nem okoznak csalódást harcosainknak, s a háborús norma szerint elvégzik a maguk és a munkapadoktól a harcba mentek munkáját is.

Megkérdeztem, hogyan táplálkoznak, pihennek, Az egyik munkás mosolyogva válaszolt: „A fő dolog, jól beebédelni, a vacsora helyett időnként lehet dúdolgatni. Tudja, én gyakorta kívánom, hogy a háború után egy-két napot egyfolytában pihenjek, azután meg elölről kezdjem az alvást..."

A beszélgetésben részt vevő Nyikolaj Ivanovics Csmutov megjegyezte, hogy a tulai dolgozók kifogástalanul teljesítik a front megrendeléseit. Valamennyi munkás és paraszt katonának számítja magát.

És a területi pártbizottság titkára nyomban beszélni kezdett a szerebrjano–prudszki kerületben levő Új Élet Kolhoz egyik parasztjáról, Ivan Petrovics Ivanovról. A kolhozparaszt apai és családneve igazi orosz név, így jól az eszemben maradt. Csmutov tulai Szuszanyinnak nevezte őt, s megjegyezte: a területi pártbizottság e bátor embert hősi halála után kormánykitüntetésre javasolta.

A történet a következő. 1941 decemberében, amikor a fasiszta csapatok kivonultak a szerebrjano–prudszki kerületből, a hitleristák fegyverrel kényszerítették I. P. Ivanovot, hogy egy megfelelő visszavonulási utat mutasson nekik. Ivanov, a hazájához igazi hazafi, jól ismerte a környéket és szándékosan járhatatlan útra vezette a lövegeket von-

tató, harci technikai eszközökkel, élelmiszerrel és rablott holmikkal megrakott 30 gépkocsiból álló ellenséges oszlopot. A túlterhelt gépkocsik reménytelenül elakadtak a hóval telehordott vízmosásban. A dühödt hitleristák vadállati módon megkínozták, majd agyonlőtték a szovjet hazafit.

A tulaiak sok hasonló hősiességéről hallottunk.

Az a harci felhívás, hogy „Mindent a frontnak, mindent a győzelemért!" – benne élt minden szovjet dolgozó szívében. És mi újból meggyőződtünk erről azokban az emlékezetes napokban, amelyeket a tulai dolgozóknál töltöttünk vendégségben.

A tyesznyicki táborban töltött időszak egyik emlékezetes eseménye volt a dandár számára, amikor személyi állományának átadták a Sztálingrád Védelméért emlékérmeket. Úgy készültünk erre az eseményre, mint egy olyan nagy ünnepre, amelynek erősítenie kell a volgai erőd falainál lezajlott harcok hőseinek dicsőségét. Miután előzőleg megbeszéltük a dolgot I. A. Cehanszkij őrnaggyal, a dandár frissen kinevezett politikai osztályvezetőjével, elhatároztam, hogy Moszkvába küldjük I. K. Szjutkint, a 344. harckocsizászlóalj politikai helyettesét – ő annak idején pártmunkát végzett Moszkva egyik kerületi pártbizottságán –, hívja meg hozzánk az ünnepségre a Pjatnyickij-kórust. Ivan Kuzmicsnak sikerült találkoznia A. Sz. Scserbakov tábornok, politikai főcsoportfőnökkel, aki a Központi Bizottság titkára, valamint az SZK(b)P Moszkvai Bizottságának és a Moszkvai Városi Bizottságának első titkára volt, és még a háború előtti munkából ismerte I. K. Szjutkint. Amikor megtudta, hogy harckocsizóink vendégfellépésre szeretnék meghívni a Pjatnyickij-kórust, Scserbakov tábornok azt felelte, ez nem tartozik a hatáskörébe, de el tudná küldeni a Vörös Hadsereg Ének- és Táncegyüttesét, de az éppen úton van. Nagy örömünkre végül abban sikerült megegyezni, hogy vendégszereplésre hozzánk jön az Össz-szövetségi Rádió Együttese, amelyet akkor a nagyon népszerű Borisz Alekszandrovics Alekszandrov, a hadsereg művészegyüttese megalapítójának, a híres zeneszerzőnek, Alekszandr Vasziljevics Alekszandrovnak a fia vezetett. Annak idején, amikor ezt a hírt meghallották, azt mondogatták a harcosok, hogy a vendégszereplés alighanem a második kitüntetés Sztálingrádért.

A Sztálingrád Védelméért emlékérmek átadása felejthetetlen esemény volt. Táborunkba érkeztek a tulai terület párt- és szovjetszerveinek vezetői, a páncélosközpont parancsnoka, az Össz-szövetségi Rádió Együttesének több mint száz művésze, a tulai dolgozók küldöttei. Amikor harcosaink és parancsnokaink átvették a történelem egyik legnagyobb csatájában való részvételért kapott megtisztelő emlékérmet, megfogadták a pártnak és a kormánynak, hogy folytatják és az eljövendő harcokban megsokszorozzák a dicső volgai város hős védőinek tetteit.

Feledhetetlen, hogy harckocsizóink milyen forró lelkesedéssel fogadták az orosz népdalokat és a szovjet katonadalokat Buncsikov és Nyecsajev szólisták tolmácsolásában. A művészek a nép nevében a költészet és a zene nyelvén buzdították a haza védőit újabb hőstettekre és dicső harcokra. A katonalélek pedig csak forró hálával válaszolhatott erre. Az együttes tagjait többször is visszatapsolták a nyári klubhelyiség színpadára. És egy egész héten át nem akarták őket elengedni a dandártól, a táborból: azt mondogatták, maradjanak velünk, keressenek új témákat fellépéseikhez, hisz „harc után a szív kétszeresen vágyódik a zenére".

Nem áll szándékomban eltúlozni a művészekkel való találkozásunkat, hiszen háborús időben megszokott volt, hogy fronthangversenyeket rendeztek a dandároknál, amelyek ismét csak megerősítették azt az ismert gondolatot, hogy hadseregünk nemcsak a legbátrabb, hanem a legkulturáltabb is volt. Az Össz-szövetségi Rádió Együttese és köztünk

jó barátság született akkor. Az első találkozás emlékére ajándékokat cseréltünk, és megbeszéltük a második találkozást. Ám mikor legyen? A művészek javaslatára abban állapodtunk meg, ha nem sikerül egymással a frontutakon találkozni, akkor végső esetben az éteren át találkozunk. A harckocsizók bejelentették igényüket egy következő előadásra, az együttes vezetői pedig biztosították őket arról, hogy állandóan készülnek erre a közeli találkozásra.

A 91. önálló harckocsidandár részére megtartandó második patronáló előadásra azonban csak fél év múlva került sor; amikor felszabadítottuk Fasztovot, egészen váratlanul értesültünk erről a hordozható rádióból. Új kitüntetést kaptunk – a dandárt a megtisztelő fasztovi névvel ajándékozták meg, és ráadásul elküldték az együttest is.

Május végén a dandárt átirányították a kobiljani erdőbe, ahol fegyveres erőink egyik legerősebb harckocsi-hadseregének, a 3. gárda-harckocsihadseregnek az alárendeltségébe került.

Erre az időre az volt a jellemző, hogy páncéloscsapataink fejlesztésének új szakasza köszöntött be. Szabályos szervezeti felépítésük volt már, amely változatlan maradt a háború végéig, s biztosította a harcászati, hadműveleti és hadászati feladatok sikeres teljesítését. Páncéloscsapataink keretében megjelentek a hatalmas harckocsi-magasabbegységek és -seregtestek. Megszervezésük szükségességét már rég igazolták a szovjet hadművészet vitathatatlan tételei. De megkövetelte ezt az egész háború menete és tapasztalata is. Ezt a küzdelmet olyan erős ellenséggel vívtuk, amely a haditevékenység legkezdetétől rendelkezett páncéloscsapatokkal, -hadtestekkel, -hadosztályokkal.

Az erős gyorsanmozgó csapatok megléte különösen akkor vált nagyon szükségessé, amikor a Vörös Hadsereg döntő harcba lépett a hadászati kezdeményezés birtoklásáért. Már előbb, a moszkvai ellentámadásunk idején is nagyon hiányoztak a hatalmas harckocsi-magasabbegységek. A volgai támadásban a 15 harckocsi- és gépesített hadtest alkalmazása is lehetővé tette a szovjet hadvezetésnek, hogy mély csapást mérjen az ellenségre, rövid idő alatt kialakítsa a sztálingrádi ellenséges csoportosítás körül a bekerítés belső és külső arcvonalát, végrehajtsa a bekerítettek szétzúzását. Azon a nagyon emlékezetes őszön a szovjet emberek büszkén emlegették A. G. Rogyin, A. G. Kravcsenko és V. T. Volszkij tábornokok nevét, akiknek a hadtestei elsőként fejezték be az ellenség bekerítését Sztálingrádtól nyugatra. Csak 1943 tavaszára sikerült nagy mennyiségű harckocsival ellátott, gyorsanmozgó magasabbegységeket létrehozni. Ekkorra már, hátországi dolgozóink hősi erőfeszítései és a nép hallatlan hazafias lelkesedése eredményeképp, honvédelmi iparunk igen számottevően növelni tudta a harckocsigyártást.

Ezzel kapcsolatban feltétlenül hangsúlyozni kell: a szovjet páncéloscsapatok fejlesztésének története állandóan összefüggött a pártnak azzal a tevékenységével, hogy erősítse a haza védelmi képességét. Figyelembe véve a harckocsik nagy szerepét a korszerű háborúban, az ország iparosításának a harmincas években elért sikerei alapján a párt állandóan gondoskodott a páncéloscsapatok korszerűsítéséről és mennyiségi fejlesztéséről. Abban az időben teremtették meg a fejlett hazai harckocsigyártás termelési bázisát, oldották meg lényegében azoknak az embereknek a kiképzését, akik bebizonyították rátermettségüket a harckocsiegységek és -magasabbegységek harcának sikeres vezetésével.

A szovjet harckocsizók részt vettek a Vörös Hadsereg valamennyi harctevékenységében, amelyet a Nagy Honvédő Háború kezdetéig folytattak. Szétzúzták a japán szamurájokat a Haszan-tónál és Halhin-Gol folyónál, részt vettek a Belorusszia és Ukrajna nyugati területeit felszabadító hadjáratokban, a finnek elleni háborúban a Karél-föld-

szoroson, ott voltak a köztársasági Spanyolországért harcoló önkéntes dandárok soraiban.

Ugyanebben az időszakban, a mély hadműveletek lefolytatására vonatkozó élenjáró szovjet elméletnek megfelelően – amelynek anyagi alapját a harckocsik, a repülők és a tüzérség képezte – dolgozták ki a páncéloscsapatok harci és hadműveleti alkalmazásának elméleti tételeit is, határozták meg szervezeti formájukat. A gyalogságot támogató eszközből a páncéloscsapatok a Vörös Hadsereg szárazföldi erőinek egyik alapvető és erős fegyvernemévé váltak.

A Nagy Honvédő Háború előtt a szovjet páncéloscsapatok önálló zászlóaljakból, dandárokból, később pedig harckocsi- és gépesített hadosztályokat magukban foglaló gépesített hadtestekből álltak. A nagy gyorsanmozgó magasabbegységek szervezeti felépítésében már akkor arra törekedtek, hogy a feladatok megoldása során nagy hadműveleti önállóságot biztosítsanak. A háború kirobbanásakor azonban ezek a magasabbegységek még a fejlesztés állapotában voltak. Nem sikerült őket felszerelni az új harci technikai eszközökkel. Nem volt még elegendő kiképzett személyi állomány sem. A háború első hónapjaiban dandárokkal váltották fel a hadtesteket és hadosztályokat. Jóllehet nagy nehézségeket okozott technikai eszközökkel való ellátásuk, ebben az időszakban a páncéloscsapatok – a Vörös Hadsereg más fegyvernemeivel közös aktív és határozott tevékenységükkel - megteremtették azokat a feltételeket, amelyek szükségesek voltak a háború menetében bekövetkezett gyökeres fordulathoz. Jelentős érdemeik elismeréseként jelentek meg a szovjet gárda-harckocsialakulatok.

Az 1942-ben megszervezett hatalmas harckocsi- és gépesített magasabbegységek jelentősen fokozták a Vörös Hadsereg csapásmérő erejét és támadó lehetőségeit. A páncéloscsapatok harci tapasztalatait általánosította a honvédelmi népbiztos 1942. október 16-i 325. számú különleges parancsa. Ebben meghatározták a harckocsi- és gépesített magasabbegységek harcászati és hadműveleti alkalmazásának irányelveit. És végül, amint ezt már említettem, 1942 tavaszán hatalmas siker koronázta a pártnak a szovjet páncéloscsapatok korszerűsítésére tett erőfeszítéseit: megszülettek az új szervezésű harckocsihadseregek. Emellett, s ezt nyomban meg kell említeni, a párt Központi Bizottsága, valamint a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása nagy jelentőséget tulajdonított az új szervezésű páncéloscsapatok vezető állománya kiválogatásának. A harckocsihadseregek, a harckocsi- és gépesített hadtestek, valamint -dandárok élére a Vörös Hadsereg olyan tapasztalt hadvezéreit állították, mint P. L. Romanyenko, Sz. I. Bogdanov, P. Sz. Ribalko, M. J. Katukov, I. P. Korcsagin, D. D. Leljusenko, A. G. Kravcsenko, P. A. Rotmisztrov, A. G. Rogyin, V. M. Badanov, P. P. Polubojarov, V. T. Volszkij, I. G. Lazarov, V. V. Butkov, I. D. Csernyahovszkij, Sz. M. Krivosein, V. T. Obuhov, I. P. Szerhov, J. G. Puskin, N. N. Radkevics, V. I. Zsdanov, V. V. Novikov és még sok mást.

Amikor létrehozták az új szervezésű nagy harckocsi- és gépesített magasabbegységeket és -seregtesteket, lényegében a korábbi, a háború előtti követelménynek tettek eleget: biztosították, hogy önállóan is képesek legyenek a hadműveleti feladatok megoldására. A háború idején ez a követelmény vált fontossá és döntővé e magasabbegységek és seregtestek szervezeti felépítésének meghatározásában. E követelmény abból adódott, hogy a páncélos csapatokat a hadműveleti mélységben, gyakran önálló, elszigetelt irányokban folytatott harctevékenységre alkalmazták.

Ismert dolog, hogy a harckocsi-hadseregek a frontok állományában már 1942 nyarától részt vettek a harcokban. Abban az időben azonban még nem rendelkeztek ele-

gendő harckocsival és a harckocsihadtesteken kívül még néhány lövészhadosztály is volt az állományukban. Ennél fogva lényegében úgy alkalmazták őket, mint összfegyvernemi hadseregeket. A gyökeres változás 1943 tavaszán, a kurszki csata kezdetére ment végbe. Az új szervezésű harckocsi-hadseregek – amelyek két harckocsi- és egy gépesített hadtestből, hadseregközvetlen egységekből, valamint saját mozgékony hadtápból álltak – állományukat és manőverezőképességüket tekintve egyneműekké váltak, képesek voltak önállóan tevékenykedni a hadműveleti mélységben, s ily módon a siker fontos eszközét képezték a hadászati és a fronthadműveletekben.

Az önállóság követelménye az elmúlt háborúban nemcsak a harckocsi-hadseregekre vonatkozott, hanem a harckocsi- és gépesített hadtestekre, sőt a harckocsidandárokra is. Például a harckocsidandárnak abban az időben a harckocsikon kívül volt saját gépkocsizó gyalogsága, az ellenséges harckocsik elleni védelemhez szükséges eszközei, valamint saját hadtáp alegységei. A harckocsihadtestekben rendszerint három harckocsi- és egy gépkocsizó lövészdandár, önjáró tüzér-, aknavető, páncéltörő és légvédelmi tüzérezred, egy páncéltörő tüzérosztály, öt különböző rendeltetésű önálló zászlóalj, saját mozgékony hadtáp, sőt még egy összekötő repülőraj is volt. Vitathatatlan, hogy ezzel az állománnyal a harckocsihadtest képes volt bonyolult körülmények között is önállóan és sikeresen megoldani a harcfeladatokat.

Amikor azokról az új szervezésű harckocsi- és gépesített magasabbegységekről és seregtestekről beszélek, amelyeket a háború második évének végén rendszeresítettek a Vörös Hadseregben, elsősorban a 3. gárda-harckocsihadsereg van előttem. Feledhetetlen benyomást tettek rám azok a napok, amikor dandárunk e harckocsi-hadsereg állományába került. Akkor nyomban éreztük, hogy egy teljesen új harckocsi-seregtesthez tartozunk.

Különösen azért szeretnék e helyütt beszélni a 3. gárda-harckocsihadseregről, hogy ha csak igen röviden is, de megismertessem az olvasót az akkori idők egyik legerősebb seregtestével. Meg azért is, mert e gárda-harckocsihadsereget ismertem a legjobban, s ez volt számomra a legdrágább, mivel hozzá fűz több mint kétéves frontélet. És ez feledhetetlen. E hadseregben harckocsidandár-parancsnok, majd a 6. és a 7. gárda-harckocsihadtest parancsnokának a helyettese voltam.

A 3. gárda-harckocsihadsereg megszervezése a főhadiszállás 1943. május 14-i direktívája alapján kezdődött, Plavszkától délre, a kobiljani erdőkben. Állományába került a 12. és a 15. hadtest, a 91. önálló harckocsidandár, az 50. motorkerékpáros ezred, a 138. híradó ezred, a 372. összekötő repülőezred, a 39. felderítő zászlóalj, a 182. gépesített zászlóalj, továbbá biztosító egységek.[34]

A hadsereg vezető állománya jól képzett volt és gazdag harci tapasztalatokkal rendelkezett. Parancsnoka P. Sz. Ribalko altábornagy, a tehetséges katonai vezető volt, aki később a páncéloscsapatok marsallja, a Szovjetunió kétszeres hőse lett. A haditanács tagjában, Sz. I. Melnyikov vezérőrnagyban, tapasztalt politikai munkást ismertem meg. A hadsereg törzsfőnökévé 1943 májusában V. A. Mitrofanov ezredest nevezték ki, aki korábban hadtest-törzsfőnöki teendőket látott el.

Pavel Szemjonovics Ribalko mögött változatos és nehéz élet állt. Részt vett az első világháborúban, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után hamarosan sorkatona lett a Vörös Gárda egyik osztagában, majd egy partizánosztagot vezetett, amely a harkovi és a poltavai földeken tevékenykedett. A német megszállók fogságába került, s a

[34] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 316, op. 4440, d. 18, l. 1.

holodno-gorszki börtönbe zárták. Miután csapataink kiszabadították, a járási Csekánál dolgozott. Volt század-, zászlóalj-, ezredparancsnok; harcolt Petljura és Gyenyikin bandái, a fehérlengyelek, a vrangelisták és Mahno emberei ellen. Az OK(b)P Központi Bizottságában dolgozók egy csoportjával – amelyet F. A. Szergejev (Artyom) vezetett – Baskíriába küldték, ahol egy élelmezési osztag komisszárja és a Cseka képviselője volt. Vezette a paraszti szekciót az Első Lovashadsereg politikai csoportfőnökségében, volt dandárkomisszár, katonai attasé Lengyelországban és Kínában, dolgozott mint tanító, vezette az 5. harckocsi-hadsereget a Délnyugati Frontnál. 1942 októberében nevezték ki a 3. harckocsi-hadsereg parancsnokává.

Pavel Szemjonovics Ribalko életútjának még ez a rövid áttekintése is meggyőzően bizonyítja, milyen hatalmas katonai, politikai és élettapasztalatokkal rendelkezett, amelyeket szívesen osztott meg harcostársaival és bajtársaival. Erős akaratú, egyenes és követelménytámasztó embernek, jó szervezőnek, a hadseregélet nagyszerű szakértőjének ismertük meg.

Először Kazanyban találkoztam vele, amikor a 91. önálló harckocsidandárt szerveztük, amelynek parancsnokává neveztek ki. Akkor még nem volt meg köztünk az a parancsok-beosztotti viszony, amely az elöljárót különösebb figyelemre készteti a fiatalabb és alacsonyabb beosztású kérései és érdekei iránt. De bizonyos, az új harckocsi-magasabbegység megszervezésével kapcsolatos gondjaimat meg kellett osztanom Pavel Szemjonoviccsal, aki élénken reagált kérdéseimre, aggályaimra, sok okos tanácsot adott; hálásan emlékszem vissza lelkiismeretességére és segítőkészségére.

Leendő parancsnokommal másodszor 1943 májusának elején találkoztam Moszkvában, ahová J. N. Fjodorenko tábornok, a páncélos- és gépesített csapatok parancsnoka rendelt. A 91. önálló harckocsidandárt átadták a 3. gárda-harckocsihadseregnek. Jelentést tettem Pavel Szemjonovics Ribalkónak dandárom állapotáról, személyi állománnyal és technikai eszközökkel való feltöltöttségéről, harci tapasztalatairól, továbbá arról, hogy a dandár a Délnyugati Front 38. és 28. hadseregének állományában részt vett a Kupjanszk Urazovo, Volokonovka körüli, majd a 4. harckocsi-hadsereg, a 24., 21., 65. és 66. hadsereg alárendeltségében a sztálingrádi harcokban. Jelentésemre rövid választ kaptam:

– Majd az életben, a meleg helyzetekben ismerjük meg egymást.

Csakhamar ilyen meleg helyzetbe kerültünk. Ribalko tábornok, Sz. I. Melnyikov tábornok, a hadsereg haditanácsának tagja és a törzs néhány tisztje megérkezett harckocsidandárunk elhelyezési körletébe, a kobiljani erdőbe. A dandárt riadóztatták, s parancsot kapott éjszakai menet végrehajtására, készenlétben harcfeladat teljesítésére.

E feladat végrehajtása során a magasabbegységet csapatszemlére rendelték. A harckészültség ellenőrzése és a csapatszemle igen gondosan folyt le. Ribalko tábornok rendkívül követelménytámasztó volt, több észrevételét közölte, amelyek először valahogy bántónak tűntek. De rendkívül helyesen járt el. Az új, kemény megpróbáltatásokra készülve általánosítani és tökéletesíteni kellett a korábban szerzett harci tapasztalatokat. És mi megfelelőképp értékeltük a parancsnok szigorát és keménységét, akinek a vállát súlyos felelősség terhelte az elkövetkező hadműveletek lefolyásáért, sok ezer harcosunk és parancsnokunk életéért.

Mint már azt említettem, még Tulánál ismerkedtem meg Szemjon Ivanovics Melnyikov páncélos vezérőrnaggyal, a harckocsi-hadsereg haditanácsának tagjával. Csakúgy, mint hadseregparancsnokom, ő is még tanuló korában megismerte a cselédemberek kimerítő, kényszerűségből vállalt munkáját. Fiatalabb volt Ribalkónál, nem vett részt az első világháborúban és a polgárháborúban, ám neki is bőségesen kijutott a nehézségekből.

Leszolgálva idejét a szivasi hadosztálynál, 1925-ben Melnyikovot „tartósan szabadságolták". Az élet hol egy bányában, hol gyári, hol tanácsi és pártmunkán találta, mintha csak ki akarta volna próbálni erejét és kitartását. Hat évvel a Nagy Honvédő Háború előtt a párt ismét a hadseregbe küldte Szemjon Ivanovicsot. 1939-ben már az 57. különleges hadtest politikai osztályának a vezetője volt. Részt vett a halhin-goli harcokban, s kétszer is kitüntették. A Nagy Honvédő Háború első napja a Leningrádi Front egyik harcoló hadseregénél találta: volt harckocsihadtest és hadműveleti csoport komisszárja, majd egy összfegyvernemi hadsereg haditanácsának tagja. A 3. harckocsi-hadsereggel még negyvenkettő júliusában került kapcsolatba, s nem is vált meg tőle egészen a háború utolsó napjáig.

Mint sok más harcostársa, én is gyakran meggyőződhettem arról, hogyan kedvelteti meg a parancsnokokkal és politikai munkásokkal a szilárd jellemű harcosok nevelésének-oktatásának és a mindennapi politikai munkának a fogásait. Minthogy Melnyikov nemcsak a pártpolitikai munkában, hanem a katonai munka sok területén is igen gyakorlott szakember volt, ezt meglepően egyszerűen és természetesen tudta csinálni. Mindez arról tanúskodott, hogy rendkívüli adottságokkal rendelkezik; hogy igen kitartó, és állandóan az újra törekszik. Jól ismerte a harckocsi-hadsereg katonáit és technikai eszközeit; szükség esetén képes volt beosztásától távolállónak tűnő munkákat, például egy híd építését is irányítani. Egyébként egy ilyen eset valóban megtörtént, de erről egy kicsit később szólok.

A harckocsi-hadtest parancsnokáról és a haditanács tagjáról adott vázlatos életrajz talán hozzásegít bennünket ahhoz, hogy a továbbiakban jobban elképzelhessük a seregtest harctevékenységét, amely nyilvánvalóan függött szervezőinek tapasztaltságától.

A hadsereg hadtesteinek az élén olyan tapasztalt parancsnokok álltak, mint M. I. Zinykovics vezérőrnagy és F. N. Rudkin vezérőrnagy. Ugyancsak gazdag harci tapasztalatokkal rendelkeztek a dandár-, ezred- és zászlóaljparancsnokok. Közülük többen, például M. Sz. Novohatko, A. A. Golovacsov, I. I. Szergejev, L. Sz. Csigin ezredesek és mások, a Nagy Honvédő Háború első napjától részt vettek a harctevékenységben.

Az egyik ilyen parancsnokról különösen szívesen szólok most. G. A. Agyilbekovics, kazah nemzetiségű alezredesre gondolok. Galij Agyilbekoviccsal még negyvenkettő januárjában ismerkedtem meg, amikor együtt szolgáltunk és harcoltunk a 121. harckocsidandár soraiban. Figyelemre méltó erkölcsi-harci tulajdonságokat – szervezőképességet, erős akaratot, rettenthetetlenséget – tanúsított. Ugyanakkor szerény ember volt, aki meg tudta nyerni a harcosokat és tiszteket.

Az elhagyott, gyermekotthonban nevelkedett fiatalember 1925-ben önkéntesként került a hadseregbe. A katonaiskola befejezése után részt vett a banditák elleni harcokban a Kara-Kum-sivatagban. Sebesüléséből felépülve ismét szolgálatba állt. A Nagy Honvédő Háborút mint harckocsi-zászlóaljparancsnok kezdte. Negyvenkettő februárjában Vörös Zászló-renddel tüntették ki. Az általa vezetett zászlóalj megsemmisített több mint húsz ellenséges harckocsit és páncélgépkocsit, tíz páncéltörő ágyút és néhány századnyi gyalogost. E tiszt soha nem vesztette el önuralmát a harcban, beosztottaiban erősítette a győzelembe vetett hitet, személyes példamutatásával nevelte őket hősiességre, alakította ki bennük a magas fokú harci szellemet.

Katonasorsa a Dnyeper vidékére vitte. Galij Agyilbekovics ott egy gárda-harckocsiezred parancsnoka volt. Szent meggyőződésem, ha nem halt volna hősi halált negyvenhárom októberében, kiváló hadvezér, sok dicső tett végrehajtója lett volna belőle.

Meg kell említeni, hogy a hadsereg korábbi állományába tartozó[35] parancsnokságok és sok harcos részt vett a kozeli hadműveletben, az osztrogorzsszk–rosszosi és a harkovi támadó hadműveletben, a harkovi irányban vívott heves harcokban. 1943 júliusában a 3. gárda-harckocsihadsereg a Brjanszki Front állományába került és részt vett a kurszki csatában.

A sztálingrádi vereségért való visszavágás, a hadászati kezdeményezés újbóli megszerzése és a háború menetének saját javára történő megváltoztatása érdekében a német fasiszta hadvezetés elhatározta, hogy 1943 nyarán hatalmas támadó hadműveletbe kezd, amelynek a Citadella fedőnevet adta. Két főcsapást tervezett a kurszki kiszögellés irányában: az Orjoltól délre eső körzetből a Közép Hadseregcsoport, a Harkovtól északra levő körzetből pedig a Dél Hadseregcsoport erőivel. A német fasiszta hadvezetés szándéka az volt, hogy csapataival kijut a Központi és a Voronyezsi Front hátába, bekeríti és megsemmisíti a kurszki kiszögellésben védő szovjet csapatokat, majd a támadást kifejleszti a délkeleti irányban.

A Citadella-hadművelet végrehajtására vonatkozó, Hitler által aláírt hadműveleti parancsban többek közt ez állt: „...Valamennyi előkészítő intézkedést a legnagyobb gondossággal és energiával kell megtenni... Minden parancsnok, minden katona mélységesen legyen tudatában e támadás döntő jelentőségének. A kurszki győzelemnek fáklyává kell válnia az egész világ számára."[36]

Ám, egy régi orosz katonadal szerint „minden könnyű a papíron, mert ott nincsenek szakadékok". Az események a hitlerista elképzelések ellenére alakultak. Akkor már a Vörös Hadsereg elegendő erővel rendelkezett, és felkészült egy hatalmas nyári támadás megkezdésére. De amikor a szovjet hadvezetés értesült az ellenség szándékáról, úgy döntött, hogy tervszerű védelemmel először elvérezteti az ellenséget a kurszki kiszögellésben, majd egy ellentámadással teljesen szétzúzza.

A kurszki irányban összpontosult a Központi és a Voronyezsi Front csapatainak nagy csoportosítása, s mögötte helyezkedett el a Sztyeppi Front, a főhadiszállás erős tartaléka, felkészülve mind a védelemre, mind a döntő támadásra. Rövid idő alatt szilárd, nyolc védelmi terepszakaszból álló, mélyen lépcsőzött védelmet építettek ki. Berendezésében a csapatok mellett aktívan részt vett a frontövezeti lakosság is. A kurszki győzelemhez való hozzájárulásukról legjobban a kurszkiak hősi munkájának példái beszélnek.

Közel három hónapon át a kurszki terület több mint 300 ezer dolgozója segített csapatainknak az ellenséges légierő rendszeres támadásai közepette kiépíteni a védelmi terepszakaszokat, repülőtereket és utakat. Csak a Központi Front arcvonalszakaszán mindent összevetve ötezer kilométernél hosszabb árok- és közlekedőárok-rendszert ástak ki, ami megfelel a Moszkva–Irkutszk távolságnak.

„Meghatározták a normát számunkra. Mi azonban többet teljesítettünk, mert tudtuk, hogy édes gyermekünknek, a Vörös Hadseregnek dolgozunk. A tőlem telhető lelkesedéssel segítettem testvéreimnek pusztítani az ellenséget. Négyen vannak. Ők és férjem... fegyverrel a kezükben verték a fasisztákat, én pedig ásóval. Ez is fegyver volt..." – írta azokban a napokban Jevgenyija Pereverzeva a „Kurszkaja Pravdá"-ban.

A következő sorok pedig abból a levélből valók, amelyet a kurszki A. V. Mihajlova küldött a frontra: „Üdvözöllek, drága férjem, Kolja! Már megírtam neked, mennyi ke-

[35] A 12. és a 15. harckocsihadtest a még 1942 májusában megszervezett vegyes állományú 3. harckocsi-hadsereg állományában harcolt.

[36] „Szigorúan titkos! Csak a parancsnokság számára!" Moszkva, 1967. 52. old. (oroszul).

serűséget és bánatot okoztak családunknak a német szörnyetegek. Eltemettem három gyermekünket, a németek lerombolták hajlékunkat, elrabolták holmijainkat. Nagy volt a bánatunk. De megérkezett a Vörös Hadsereg, és lelkünk megkönnyebbült.

...Közlöm veled, hogy a védelmi munkákon dolgozom. Beálltam a munkásnők közé, s most már a kőművesek csoportvezetője vagyok. Nem kell szégyenkezned miattam... Nemrég hét ember kapta meg a »Kiváló dolgozó a honvédő háború munkafrontján« oklevelet. Én is kaptam díszoklevelet.

Ha tudnád, Kolja, milyen boldog vagyok azért, hogy... a várost bevehetetlen erőddé változtattuk... A csoportom összetartó, összeforrott... Mint társad és feleséged, becsületszavamat adom, itt maradok mindaddig, míg be nem fejeztünk minden munkát..."[37]

Igazi hősként dolgoztak a kurszki vasutasok, hogy biztosítsák a szállításokat az akkor egyetlen kurszk–kasztornojei vonalon. A hősies és bátor munkáért sok kurszki vasutas kapott kitüntetést és érdemérmet, az állomás főnöke, P. A. Subin pedig a szocialista munka hőse lett.

Tömeges hősiességet tanúsítottak a kurszkiak a közel száz kilométeres Rzsev–Sztarij Oszkol vasútvonal megépítésekor, amely rendkívül fontos szerepet játszott a Voronyezsi Front ellátásában. A kurszki terület lakossága messzemenően gondoskodott a sebesült és beteg harcosokról. A lakosság a vadászzászlóaljakban hatékonyan részt vett az ellenséges diverzánsok elleni harcban, erejéhez mérten anyagilag támogatta a frontövezetben harcoló hadsereget.

1943 nyarának forró napjaiban zajlott le az Orjol és Harkov közötti hatalmas térségen a kurszki csata – a második világháború egyik legnagyobb csatája, amely kitűnt rendkívüli feszítettségével és hevességével. Hárommillió ember vívta 30 napon és éjszakát át a földön és a levegőben elkeseredett, véres harcát. A két fél részéről csak a védelmi ütközetben mintegy 40 ezer löveg és aknavető, körülbelül 8000 harckocsi és rohamlöveg, több mint 5000 harci repülőgép vett részt. A kurszki csata idején kibontakozott páncélosütközetek páratlanok voltak a második világháború egész történetében.

A mi 3. gárda-harckocsihadseregünk július 19-től kapcsolódott be a kurszki csatába, addig a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának a tartalékában volt. A hadseregben nagyarányú felkészülés folyt a hadműveletre. A magasabbegységek és egységek személyi állományát kiegészítették, pótolták a fegyverzeti és harci technikai eszközökben mutatkozó hiányt, s elemezték a korábban szerzett harci tapasztalatokat. A csapatok és a törzsek felkészülésük során tanulmányozták az ellenség harcintézkedéseit és harci módszereit, tevékenységének erős és gyenge oldalait. Térképek alapján parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatokat tartottak a feltételezett tevékenységi irányokban. E hadijátékok során gondosan kidolgozták a harckocsi-hadseregen belüli, valamint az összfegyvernemi magasabbegységekkel való együttműködést.

A csapatkiképzésben különös gondot fordítottak a menetek megszervezésére; a végrehajtás, a szétbontakozás és a támadás kérdéseinek a kidolgozására. A hadsereg haditanácsának, valamennyi parancsnoknak, politikai munkásnak, párt- és Komszomolszervezetnek a figyelme arra irányult, hogy a csapatokat a harchelyzetet maximálisan megközelítő körülmények között készítsék fel. A harckocsizók harckiképzésében jelentős helyet kapott a harckocsivezetés és a tűzvezetés. A hadsereg különleges lőteret rendezett be, ahol éleslövészeteket tartottak, s kidolgozták az új ellenséges Tigris és Párduc

[37] Kurszkaja Pravda, 1943. július 21-i száma.

típusú harckocsik, valamint a Ferdinand rohamlövegek elleni harc módszereit. Szorgalmasan készültek a gépkocsizó lövészek, a tüzérek és a különleges egységek harcosai is.

Hangsúlyozni kell az előkészítési időszak rendkívüli feszítettségét. Éjszaka és nappal, szinte megszakítás nélkül folyt a csapatok és törzsek kiképzése, menetek és éleslövészetek, gyakorló foglalkozások és harci riadók váltották egymást, s ezekben részt vett a hadsereg egész személyi állománya. Gyakoriak voltak az olyan napok, amikor mindössze három-négy óra jutott alvásra és pihenésre. Keményen dolgozott a hadseregparancsnok, úgyszintén a hadtest-, dandár- és ezredparancsnokok és törzseik. Sokszor kerestük fel a 3. és a 63. hadsereget, ahol közvetlenül a két hadseregparancsnokkal – A. V. Gorbatov és V. J. Kolpakcsi altábornagyokkal –, a lövészhadosztályok, a tüzér-magasabbegységek, valamint a harcbiztosító egységek parancsnokaival hangoltuk össze az együttműködést.

Az orjoli hadművelet előkészítésének idején gyakran találkoztam Gorbatov tábornokkal. A hadseregparancsnok személyesen foglalkozott a csapatok bonyolult együttműködési kérdéseivel, és tanácsaival minden vonatkozásban segítségünkre volt. Precíz emberként maradt meg emlékezetemben. Már korábban, a sztálingrádi csatában is összehozott bennünket a háború, s most ismét vállvetve kellett majd harcolnunk.

Miután a német fasiszta hadvezetés befejezte az óriási erők összpontosítását és megszervezte a páncélos-magasabbegységekre és -egységekre épülő erős csapásmérő csoportosításokat, elhatározta, hogy észak és dél felől mért csapásokkal bekeríti és megsemmisíti a Kurszk körzetében levő szovjet csapatokat.

Az ellenség elgondolása azonban meghiúsult. A hitleristák északi csoportosításának támadását július 9-én, déli csoportosítását pedig július 12-én megállították csapataink. Megkezdődött a német támadás válsága. És éppen azon a napon, július 12-én mentek át támadásba a Brjanszki Front, valamint a Nyugati Front balszárnyának csapatai.

Mint ismeretes, az orjoli támadó hadműveletet a szovjet hadvezetés még a kurszki védelmi ütközet kibontakozása előtt kidolgozta. Kezdetét a kurszki kiszögellésben dúló ütközet válságos szakaszától tette függővé. Azzal, hogy a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása így döntött az orjoli támadó hadművelet végrehajtásáról, további biztosítékot jelentett arra, hogy a szovjet csapatok sikeresen vívják meg a kurszki csatát.

A főhadiszállás elgondolása az volt, hogy a Nyugati Front balszárnyával, valamint a Brjanszki és a Központi Fronttal Orjol általános irányban mért találkozó irányú csapásokkal egymástól elszigetelt részekre tagolja az ellenséges csoportosítást, majd megsemmisíti azokat.

A hadműveletben a fő szerepet a Brjanszki Frontnak szánták. E front fő csapásmérő csoportosításának (a 3. és a 63. hadseregnek) kellett Orjol általános irányban támadnia.

A Brjanszki Front július 12-én támadásba lendült csapatai rendkívül elkeseredett ellenállásba ütköztek. Ezért az ellenség védelmének harcászati övét csak július 13-án estére sikerült áttörni. De még ezután sem gyorsult meg csapataink előremozgása.

Ilyen körülmények között égetően szükséges volt, hogy fokozzák az Orjol irányában támadó csapataink csapásának erejét. Ennek érdekében a főhadiszállás a Nyugati Frontnak adta át az új 11. összfegyvernemi hadsereget, a Brjanszki Frontnak pedig a 3. gárda-harckocsihadsereget, amelyet megerősítettek I. P. Korcsagin altábornagy 2. gépesített hadtestével, valamint a 24. légvédelmi tüzérhadosztállyal. A harckocsi-hadsereg azt a parancsot kapta, hogy július 15-én estére Novoszil körzetében összpontosuljon.

Amikor a 3. gárda-harckocsihadsereget ütközetbe vetették, állományában mintegy

40 ezer ember, 731 harckocsi és önjáró löveg,[38] továbbá több mint 700 löveg és aknavető volt.

A 3. gárda-harckocsihadseregnek 150 kilométeres, bonyolult menet után kellett ütközetbe lépnie. Reggel korán viharfelhők borították az eget, megeredt az eső, és két napon át szakadt. Még ilyen időben is megérkezett július 15-én estére a kijelölt összpontosítási körzetbe a hadsereg. A Kaluga körzetéből kombinált menetet végrehajtó 2. gépesített hadteste azonban csak július 17-én estére összpontosult Novoszil körzetében.

Július 17-én, a 3. összfegyvernemi hadsereg parancsnoki harcálláspontján találkoztam először a Brjanszki Front parancsnokával, M. M. Popov vezérezredessel. Lenyűgöző volt óriási elméleti tudása, tekintélyes harci tapasztalata, amelyet még akkor szerzett, amikor az Északi, a Leningrádi és a Tartalék Front parancsnoka volt. Mint kiemelkedő katonai vezető, lelkesen támogatta és fejlesztette alárendelt parancsnokai kezdeményezőképességét, s a lehetséges keretek között szabad kezet biztosított számukra a hadműveletek tervezésében és végrehajtásában. Ellensége volt a csapatok sablonos alkalmazásának, s igyekezett számításba venni alkalmazásuk legvalószínűbb változatait.

És így volt akkor is, amikor a Brjanszki Front parancsnokaként világosan meghatározta a 3. gárda-harckocsihadsereg feladatát: „Miután a 3. és a 63. hadsereg az Olesnya folyó nyugati partján áttörte az ellenség védelmét... lépjen ütközetbe Avakumovszkij, Zabrodi terepszakaszon, majd Orjolt észak és nyugat felől megkerülve fejlessze ki a támadást Szpasszkoje, Nariskino irányában. Az első nap végére vágja át a mcenszk–orjoli út- és vasútvonalat, keljen át az Oka folyón és létesítsen hídfőt a nyugati parton; a támadás harmadik napján estére foglalja el Nariskinót (Orjol Ny 30 km), ott egyesüljön a Központi Front 2. harckocsi-hadseregével és kerítse be az ellenség orjoli csoportosítását."[39]

Ugyanakkor a frontparancsnok utasította a hadsereget: készüljön fel támadásra a délnyugati irányban is, Sztanovaja Kologyez ellen. E változat szerint a hadseregnek ugyancsak el kellett érnie Nariskinót és bekerítenie az orjoli ellenséges csoportosítást, de Orjolt déli irányból megkerülve, szemben a Nyugati Front 11. gárdahadseregének észak felől támadó 1. és 5. harckocsihadtestével.

Július 18-án reggel azonban a főhadiszállás utasítására a frontparancsnok pontosította a 3. gárda-harckocsihadsereg feladatát. E szerint a harckocsi-hadseregnek Sztanovaja Kologyez, majd tovább Kromiig kellett támadnia, ily módon segítve a Központi Front csapatait.

Július 19-én 10 óra 20 perckor a hadsereg négy oszlopban megindult. A műszakiak által berendezett gázlókon a harckocsihadtestek első lépcső dandárai leküzdötték az Olesnya folyót, harcrendbe bontakoztak szét és megrohamozták az ellenség 2. és 8. páncélos-, valamint 36. gyalogoshadosztályának egységeit.

Elkeseredett harc vette kezdetét, amely változatlan hevességgel késő estig tartott. Az ellenség szívósan ellenállt, mindenáron tartani akarta az általa megszállt terepszakaszt. A harckocsi-hadsereg támadásának elhárítása érdekében a német fasiszta hadvezetés bevetette az orjoli hídfőben rendelkezésére álló repülőerőt, szinte teljes egészében. Szakadatlanul tüzeltek a harckocsilövegek, a tábori ágyúk és a légvédelmi lövegek, süvítettek a Katyusák gránátjai és az aknák, dübörögtek a repülőgépmotorok, velőt rázóan vijjogtak a zuhanóbombázók, csikorogtak a lánctalpak, gránátok és bombák robbantak, s

[38] Ezen belül: 475 db T–34-es közepes harckocsi, 224 db T–70-es könnyű harckocsi, 32 db önjáró löveg.

[39] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 668, op. 73 237, d. 2, l. 1.

mindez pokoli zajban és dübörgésben olvadt össze. Az eget elsötétítette a korom és a por. Különösen ádáz harcot vívott a 15. harckocsihadtest, amelynek támadási irányában a Közép Hadseregcsoport tartalékából odaérkezett 8. német páncéloshadosztály védett, s amely heves ellenlökéseket intézett a hadtest ellen.

Az ellenség heves ellenállása, légierejének állandó csapásai ellenére harckocsi-magasabbegységeink egyre inkább kiszorították az ellenséget az Olesnya folyó terepszakaszáról, s a nap végére 10–12 kilométert nyomultak előre. Végül is áttörték az ellenség hátsó védelmi terepszakaszát, s ez megváltoztatta a helyzetet a Brjanszki Front főerőinek támadási irányában.

Az ellenség, miután az Olesnya folyó mentén vereséget szenvedett, az éj folyamán kezdett visszavonulni védelmének mélységébe. A 12. harckocsihadtest – szétverve az ellenség utóvédeit – az éjszaka 10–15 kilométert nyomult előre. Eközben I. T. Potapov ezredes 97. harckocsidandára harcba lépett Sztyeppért, M. Sz. Novohatko ezredes 30. harckocsidandára pedig átvágta az orjol–jeleci vasútvonalat és elfoglalta Zalotarevót. Ebben a helyzetben a harckocsi-hadseregnek reális lehetősége nyílt arra, hogy délnyugati irányban kifejlessze a csapást, s ez igen lényegesen kihathatott volna a hadművelet további menetére, különösen pedig az Orjolért folytatott harcra.

Sajnos, azonban nem így történt. Amikor a Brjanszki Front parancsnoksága értesült arról, hogy a mcenszki ellenséges csoportosítás megkezdte a visszavonulást Orjol felé, azonnal jelentette a főhadiszállásnak ezt, valamint azt is, hogy az ellenség állítólagos heves ellenállása miatt lezárult a 3. gárda-harckocsihadsereg nyugati irányú útja. Ennek eredményeképp a főhadiszállás – amely még azt is figyelembe vette, hogy nem fejlődött ki a Központi Front kromi irányú támadása – a visszavonuló mcenszki ellenséges csoportosítás szétzúzása mellett döntött. Megparancsolta a Brjanszki Front parancsnokának, hogy erre a célra ne csak A. V. Gorbatov altábornagy 3. hadseregét, hanem a 3. gárda-harckocsihadsereget is használja fel. Ez utóbbi azt a feladatot kapta, hogy északnyugati irányban támadva Otgarnoje körzetében vágja át az orjol–mcenszki közutat és vasútvonalat, a továbbiakban fejezze be a mcenszki ellenséges csoportosítás szétzúzását, és szabadítsa fel Mcenszket.

A parancs értelmében a harckocsi-hadsereg a következő nap új csapást mért, ezúttal azonban más irányban – északnyugat felé, a mcenszki csoportosítás hátába. Megtörve az ellenség ellenállását, a harckocsizók átvágták a mcenszk–orjoli közutat és vasútvonalat, s átkeltek az Oka folyón. Az ebben az irányban folytatott lendületes tevékenységével a harckocsi-hadsereg bekerítéssel fenyegette a mcenszki ellenséges csoportosítást. Azzal, hogy hídfőt létesített az Okán, megnyitotta a 3. összfegyvernemi hadsereg előtt az utat Orjol észak és nyugat felőli megkerüléséhez.

A Brjanszki Front támadásának első napjaiban a mi 9. önálló harckocsidandárunk Sztaroje Bitkovo községben összpontosult. Minden készen állt a harchoz, csak a parancsra vártunk. Katonáink és parancsnokaink százai voltak abban a harckész állapotban, amelyet minden frontot megjárt ember jól ismer: az ember a végletekig feszült, mint egy összenyomott rugó. A feszült harci hangulatot jól éreztem azokon a gyűléseken, amelyeket azokban a napokban tartottak a dandár egységeinél. A felszólalások csattanósak és rövidek voltak, mint a villámcsapás. „Nemrég vettem át a párttagsági könyvemet, s először megyek harcba. Kíméletlenül fogom verni az ellenséget!" – mondotta Kolozmijcev őrmester. „A haza hőstetteket vár tőlünk. Harcba megyek és teljesítem parancsát!" – foglalta össze elhatározását Zsdanov alhadnagy, a kommunista harckocsiparancsnok.

Azokban a vihar előtti napokban egyre több harcos kérte felvételét a pártba. Júliusban a dandár pártszervezete több mint 170 fővel erősödött. Sokan írták felvételi kérelmükbe: „...Ha elesnék a harcban, mielőtt felvennének a pártba, kérem tekintsenek kommunistának."

A dandár július 21-én lépett harcba, vagyis amikor a harckocsi-hadsereg harmadszor törte át az ellenséges védelmet, ez alkalommal Orjolt délről megkerülve, azzal a feladattal, hogy tisztítsa meg az utat ebben az irányban a 63. hadsereg magasabbegységei előtt.

A sztálingrádi csata óta most először vívott súlyos és véres harcot a dandár; 12 óra körül Kazinka körzetéből támadott, majd rövid, de heves harc árán elfoglalta Szobakino északi peremét. A helység déli részét az Optuska folyó fedezte. A dandár további előrenyomulását megállították.

Szobakino és a folyó menti terep megtartásának a németek nagy jelentőséget tulajdonítottak: ez az ellenállási támpont fedezte az Orjolba vezető utat. Az ellenség védelmi terepszakaszán egy páncélos- és két gyalogoshadosztály helyezkedett el. A terepet műszakilag jól berendezték. Ráadásul a folyó előtti lápos, iszapos terület miatt a harckocsiknak gázlókon kellett átkelni. A gázlók berendezéséhez viszont arra volt szükség, hogy előzőleg a gépkocsizó gyalogság hídfőt létesítsen a túlparton.

Az átkelés gondos előkészítésére vonatkozó parancsomat július 22-ére virradó éjszaka adtam ki. Az egyik szakaszon folyó munkát harckiképzési helyettesem, Ilcsuk alezredes vezette. Harcedzett kommunista tiszt volt, aki többször is személyes katonai leleményességével és bátorságával lelkesítette a harcosokat és parancsnokokat a sztálingrádi csatában. Jóllehet csak 34 éves volt, úgy tartották számon a dandárnál, mint nagy élet- és harci tapasztalattal rendelkező embert. Igen szerették és tisztelték a fiatal katonák, parancsnokok és politikai munkások. A déli emberek (Pjatyigorszkban született) figyelemre méltó tulajdonságaival rendelkezett. Vidám, közvetlen, a munkáját nagyon szerető ember volt. Heves életszeretete és az állandó igyekezete, hogy bizakodását átvigye az emberekre, nélkülözhetetlenné tette Grigorij Nyikiforovicsot mindenki számára a frontmegpróbáltatások súlyos perceiben.

Nem véletlen, hogy Ilcsukot bíztam meg az éjszakai folyóátkelés megszervezésével és végrehajtásával az egyik legfelelősségteljesebb szakaszon. Ide egy éppen olyan tiszt kellett, aki parancsoláshoz szokott és eszes, nem veszti el a fejét a váratlan helyzetekben, s akiben mélyen megbíznak. Grigorij Nyikiforovics lelkesen látott hozzá a parancs teljesítéséhez. Musztafajev őrnagy, zászlóaljparancsnokkal és politikai helyettesével. V. Sz. Capenko századossal, V. F. Kicsikin főhadnagy, pártszervezővel, V. M. Minyajev hadnagy, Komszomol-vezetővel és más tisztekkel együtt az éjszaka hátralevő részében szinte minden katonával és tiszthelyettessel elbeszélgetett az éjszakai folyóátkelés sajátosságairól és arról, hogyan folyt le egy ilyen átkelés az ő közvetlen részvételével a Sztálingrád környékén vívott harcokban.

Türelmesen, megértően igyekezett mindenkivel megtalálni az élő kapcsolatot, mindenkivel megértetni, mi a szerepe a harctevékenység általános menetében, mert enélkül nehezen tud a katona sikeresen harcolni; sokat jelent az, ha a katona maga mellett érzi elvtársait. Ilcsuk alezredes segített a parancsnokoknak és a politikai munkásoknak megteremteni a dandárnál a harci lelkesedés hangulatát, az órára és percre kiszámított harci tevékenység igényét. És ezért ment e munka sikeresen. Öröm volt nézni a gépkocsizó lövészek és a műszakiak átszellemült arcát. Úgy tűnt, nem létezik számukra vonzóbb és érdekesebb munka, mint az átkelésre való pontos és alapos felkészülés.

A sötétség leple alatt csakhamar az átkelőhelyhez szállították a németek által lerom-

bolt és felgyújtott falvakból az építőanyagokat. Hajnalban, a tüzérség és a harckocsilövegek tüzével támogatott Musztafajev őrnagy géppuskás gépkocsizó lövészzászlóalja átkelt az Optuska folyón, majd körülbelül két óra múlva a műszakiaknak sikerült berendezniük két átkelőhelyet a dandár főerői számára, melyek menetből léptek harcba.

A hídfőben egymást érték az ellenség ellenlökései. Az egyik ellenlökés során Ilcsuk alezredes megsebesült. Amikor a zászlóalj egyik szárnyán veszélyessé vált a helyzet, Ilcsuk oda irányította a tartalékot, s velük együtt kaszálta géppisztolyából a támadó hitleristákat. Egy aknagránát szilánkja sebesítette meg a dandárparancsnok-helyettest. A harcosok megpróbálták megmenteni a szeretett parancsnokot, de a seb halálos volt.

Dandárunk támadásának elhárítása érdekében az ellenség reggel repülőket vetett be, de nem okoztak nagy veszteségeket. Július 22-én délre harckocsi-magasabbegységünk szétzúzta a szobakinói ellenséget, tovább támadott, s a következő napon elfoglalta Alekszandrovkát, valamint Mihajlovkát.

A harcok rövid szünetében politikai helyettesemmel, Tyimofejev ezredessel szomorú gyűlést tartottam, amelyen a dandár minden egysége képviseltette magát. Meghatottan búcsúztunk Ilcsuk alezredestől, s megesküdtünk, hogy harcostársunk haláláért bosszút állunk a gyűlölt ellenségen.

Teljes katonai pompával helyeztük őt örök nyugalomra az orjoli terület öreg falucskájában, Novoszilben, ott, ahonnan támadásba lendültünk az orjoli hadművelet kezdetén. Novoszil csak a térképen szerepelt, valójában az ellenség romhalmazzá tette, s ez már másodszor történt. Kiválasztottuk a legjobban látható helyet, s egy vörös csillagos obeliszket emeltünk a hős sírja fölé. A virágokat az egyéni sebkötöző csomagokból előkerült, rózsaszínűre és feketére festett gézcsíkok helyettesítették az obeliszken. A katonák díszsortűzzel búcsúztatták parancsnokukat, akinek halovány arca még sok csatába elkísérte őket.

Novoszil hálás lakói mindmáig gondosan őrzik Grigorij Nyikiforovics és más hősök emlékét, akik életüket adták az ellenséggel vívott harcokban. A városi parkban, árnyas fák lombjai alatt nyugszik sok katona és tiszt. Az emléktáblán sorakoznak neveik, e felirattal: „Nem felejtünk senkit és semmit." Az obeliszkeken és a hősök sírja felett őrködő, térdre ereszkedett harcos szobrán sohasem fogynak el a koszorúk és virágok.

Sokan kitűntek ugyan a szobakinói harcokban, de újból csak Jekatyerina Petljuk harckocsivezetőt szeretném megemlíteni. Ugyanis a férfiak hősiessége, amint mondani szokták, rendjén való. A férfiaknak ilyeneknek kell lenniük. De amikor azt látod, hogy a hősök sorában egy nő „férfimunkát" végez, akkor – bár ezt igen nehéz felmérni – legalább kétszeresére fokozza az ember bátorságát. Erre mondják: ez különleges bátorság. És ilyen bátorsággal rendelkezett Jekatyerina Petljuk, a sztálingrádi csata részvevője, aki a háború után Ogyesszában a boldog és örömteli életre adta meg az útravalót a fiatal házasoknak, a világ legboldogabb embereinek, mert ahogy lehetett, a lehető legbékésebb foglalkozást választotta. Anyakönyvvezető lett.

Lássuk, hogyan emlékszik vissza maga Jekatyerina Alekszejevna Petljuk, az egykori harckocsivezető Orjol alatti harci életének eseményeire.

„...Harckocsim könnyen felkúszott a dombra.

– Gyorstűz! – csattant fel a fejhallgatóban Kolov hadnagy hangja.

A harckocsi egy pillanatra megállt. Fölcsattant a löveg.

– Rövid!

– Gyorstűz!

– Kiváló!

Rövid, szakszerű beszélgetés a parancsnok és a harckocsivezető között. Mihail Kolov hadnagy tüzelt az ellenséges fegyverek torkolattüzére, amelyeket a Szobakinótól balra elterülő Protopopovo falu szegélyén helyeztek el. Egyre ritkábban kellett neki kiáltanom, hogy rövid vagy hosszú. A parancsnok körültekintően, sietség nélkül dolgozott, a gránátok pontosan célba találtak. Ám a harckocsi körül gránátok kezdtek robbanni. Fokoztam a menetsebességet, gyakran váltva irányt.

Mintha hullámokon ringott volna hetvenesünk. A terep egyenetlen volt. Tőlünk balra Romanovszkij harckocsija bukdácsolt. Viktor igyekezett segíteni nekünk: mindenki azt kereste, honnan tüzelnek harckocsinkra. Mi is ezt figyeltük. A kémlelőnyílást nem zártam le, jól kiláttam. Balra előttünk megpillantottam egy kocsit és a hozzákötött lovat. A ló valamiért félreugrott. Ahogy megmoccant, hirtelen egy gránát csapódott be mellénk. Úgy látszik, gondoltam, valahol a kocsi közelében van egy álcázott ellenséges löveg. Végre megpillantottam.

– Távolság hatszáz, magasság balra harminc fok – kiáltottam Kolovnak.

Kolov kinyitotta a tetőt, kinézett. Én szintén kihajoltam és mutattam neki a célt. Ezúttal nem hibázott.

Kolov észrevette, hogy Szobakino felől a mezőn át egy ember szalad felénk. Jobban megnézve, látta, hogy az nem más, mint az egyik harckocsink parancsnoka, Naum Lvovszkij alhadnagy.

– Állj! – parancsolta Kolov. Majd megkérdezte a hozzánk érkezőtől: – Mi történt, Naum?

– Segíts, Misa. A harckocsim elakadt egy tölcsérben. Sehogyan sem tudunk kimászni.

– Hol?

– A falu mellett. Tartsd az irányt.

A tölcsér mély, meredek falú, a föld pedig laza és puha volt, mint a tollpárna. Hát azért rekedt benne a harckocsi.

– Kátya, én is segítek a motorommal – mondotta Georgij Kulikov őrmester, harckocsivezető, s ráakasztotta harckocsink vontatóhorgára a sodronyt.

Kirángattuk. Nyitott figyelőnyílásaink körül golyók záporoztak. Gyorsan lezártuk. Megindultunk az út mentén, géppuskatüzet zúdítva a fasisztákra. Lassan minden elcsendesedett. De alighogy Kolov kinyitotta a figyelőnyílást, mint a jégeső, kopogni kezdtek a golyók a páncélon. Egy fedezékben levő géppuska tüzelt ránk... Megmutattam a parancsnoknak a célt. Egy lövés csattant. Az ellenséges géppuska elhallgatott.

...Kiszálltunk. Kolov hozzákezdett, hogy jelentse a helyzetet a zászlóaljparancsnoknak. Ekkor a közelben egy gránát robbant, és a hadnagy nyögve a földre esett. A lábán sérült meg.

Kolov helyébe Szemivolosz főhadnagy, századparancsnok került. Nem volt vele szerencsénk. Másnap reggel, egy légitámadás során, a közelünkben robbanó bomba harcképtelenné tette harckocsinkat. Nekem megparancsolták, hogy menjek át Pjotr Fjodorenko alhadnagy T–70-esébe. Vezetője súlyosan megsérült, a harckocsi üzemképes maradt, bár két lyuk is tátongott rajta. Törülközőkkel betömtem, s indultunk tovább..."

Mindez igen egyszerűnek tűnik. Az asszony egyszerűen, nyugodtan beszél harci életéről. Mintha semmi különös dolog nem történt volna. Csak egyszerűen teljesítette, amivel megbízták. De mivel bízták meg! Igen nehéz, igen kockázatos feladattal, amelyre érvényesek a hamleti szavak: „Lenni, vagy nem lenni." Hát ezért beszéltem ismét arról, hogy a nő harci bátorsága még tiszteletreméltóbb, mint a többi harcosé. És ilyen bátor-

ságot igen sok harcoló szovjet asszony tanúsított. Jekatyerina Alekszejevna Petljuk példájával csak hangsúlyozni kívántam ezt.

A német fasiszta csapatok a szobakinói fontos ellenállási csomópont elvesztése, valamint a védelmük mélységébe hatoló dandár miatt kénytelenek voltak feladni Protopopovót, Jugyinót, Miskovót, és déli irányban visszavonulni. Kedvező feltételek jöttek létre ahhoz, hogy gárda-harckocsihadseregünk főerői kifejlesszék támadásukat. Július 23-án estére a harckocsi-hadsereg, a 63. hadsereg magasabbegységeivel együtt áttörte az ellenség védelmét és elérte az Optuha folyót, az Orjolba vezető utak mentén levő utolsó ellenséges védelmi terepszakaszt. A következő napon a harckocsi-hadsereg délebbre, egy új körzetbe átkelt a folyón és maga mögött hagyta az orjol–kurszki vasútvonalat.

Ezzel befejeződött a 3. gárda-harckocsihadsereg Brjanszki Front állományában folytatott tevékenysége. Teljesítette a főhadiszállás által megszabott rendkívül fontos feladatot. Aktív tevékenységével támogatta az Orjol irányában támadó összfegyvernemi hadseregeket, lekötött nyolc ellenséges hadosztályt, magára vonta annak az ellenséges légierőnek a zömét, amely az orjoli irányban tevékenykedett.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása nagyra értékelte a harckocsi-hadsereg tevékenységét. A Szovjetunió honvédelmi népbiztosának július 26-i parancsa a hadsereg valamennyi hadtestét gárdahadtestté változtatta: a 12. és 15. hadtestet 6. és 7. gárda-harckocsihadtestté, a 2. gépesített hadtestet pedig 7. gárda gépesített hadtestté.

A 3. gárda-harckocsihadsereg – s vele a mi dandárunk is – K. K. Rokosszovszkij tábornok Központi Frontjának állományába került. Azt a feladatot szabták számára, hogy P. L. Romanyenko altábornagy 48. hadseregével együttműködve törje át a Malaja Ribnyica folyó mentén előre berendezett ellenséges védelmi terepszakaszt, keljen át az Okán és egy nap alatt mintegy 30 kilométer mélyen nyomuljon előre. A harckocsi-hadseregnek a 48. hadsereg sávjában való ütközetbe vetése nemcsak a Központi Front jobbszárnycsapatainak a sikerét segítette elő, hanem fontos szerepet játszott frontjaink Orjolért vívott közös harcában is.

P. L. Romanyenko tábornokról sok jót hallottam; ő volt a 3. harckocsi-hadsereg parancsnoka a kezdeti időszakban. És most közelebbről is megismertem. A 48. hadsereg parancsnoka parancsnoki harcálláspontjára hívatott. Miután figyelmesen meghallgatta, merre halad a 91. önálló harckocsidandár és milyen feladatot kapott, megjegyezte, hogy vállvetve fogunk harcolni, s reméli, hogy a 3. gárda-harckocsihadsereg harcosai továbbra is nagyszerűen helytállnak. A hadseregről sok emléke van, jól ismer sok tábornokot – például F. N. Rudkint, M. I. Zinykovicsot, V. A. Mitrofanovot, meg másokat is – és nagyon bízik szervezőképességükben.

Romanyenko igen mély benyomást keltett. Pontos és határozott volt, mondhatnánk százszázalékosan ismerte az embereket, képes volt felfedezni és kifejleszteni jó tulajdonságaikat, ő maga energikusan és gyorsan cselekedett, de másnál a túl gyors következtetéseket nem kedvelte. Erről többször is meggyőződhettünk a harci munka során. A Romanyenko tábornokról szerzett benyomásomat megerősítette a 3. gárda-harckocsihadsereg haditanácsának tagja, Melnyikov is, aki szerint Romanyenko igen rátermett parancsnok volt, nagyszerűen ismerte a hadügyet, s ilyen parancsnokok kellenének a csapatoknál.

Jóllehet a 3. gárda-harckocsihadsereg és a 48. hadsereg elkövetkezendő közös tevékenysége nem járt mindig a várt sikerrel, én ezt nem parancsnokaik hibájának tartom. A Központi Front sávjában kialakult szerfölött bonyolult helyzet és az ellenség erős ellenállása gyakran nem kis mértékben akadályozta a hadseregparancsnokok elhatáro-

zásainak a megvalósítását. De mindketten fáradhatatlanul törekedtek a harci sikerre, s eközben megszüntettek minden leküzdhető nehézséget.

Július utolsó és augusztus első napjaiban dandárunk súlyos harcokat vívott Orjoltól délre, Filoszofovo körzetében, ahol az ellenség rendkívül hevesen védekezett. A. M. Cserjak ezredes 170. lövészhadosztályával közösen hatnapos harcban kivertük a hitleristákat az ellenséges védelem kulcsfontosságú falujából.

A hitleristák Filoszofovót alaposan megerődítették, jól kihasználták a falut két részre osztó Malaja Ribnyica folyó nyugati, uralgó partján levő állásaikat. Az ellenségnek Tigris típusú harckocsijaik és Ferdinand rohamlövegeik voltak. Az ellenséges légierő aktívan tevékenykedett, gyakran mérve bombacsapásokat a támadókra.

A Malaja Ribnyicán Filoszofovo alatt átívelő hidat felrobbantották, az átkelőhelyhez vezető utakat aláaknázták és állandóan tűz alatt tartották. A július 29-re virradó éjszaka műszaki katonáink átjárókat létesítettek az aknamezőkön, és reggel a dandár egységei folytatták támadásukat.

Rendkívüli bátorságot tanúsított ezekben a harcokban Szergej Alekszejevics Filippov főhadnagy harckocsiszázad-parancsnok. Az egyik rohamban harmincnégyese – utat vágva a gyalogság előtt – váratlanul betört az ellenséges védelem első állásába, maga mögött hagyva géppuskafészkeket, fedezékeket. A hitleristák azonban leválasztották a harckocsiról a támadó gyalogosokat. Filippov főhadnagy ekkor megparancsolta kezelőinek, hogy támadjanak tovább, ő maga visszament a lefeküdt gyalogosokhoz, az elesett parancsnok helyére állt és rohamra vezette a lövész alegységet. Filippov főhadnagy azonban halálos sebet kapott, s igazi hősként adta életét az ellenség elleni lendületes rohamban.

Bátran küzdött Lasimanov hadnagy, kommunista szakaszparancsnok, Rakita őrmester század-pártszervező, Zsdanov alhadnagy, harckocsiparancsnok, valamint sok más harcos és parancsnok is.

Csapataink napról napra mélyebben karolták át az orjoli ellenséges csoportosítást. Csakhamar megérkezett hozzánk az örvendetes hír, hogy a Nyugati és a Központi Front magasabbegységei által támogatott Brjanszki Front csapatai felszabadították Orjolt.

Érdemes megjegyezni, hogy e városhoz kapcsolódik a Vörös Hadsereg egyik legnagyszerűbb győzelme a polgárháborúban. Erről legendák és dalok keltek. Az egyik az „Orjol és Kahovka – hosszú utunk állomásai" című. Akkor, 1919 zord évében, halálos veszély fenyegette Moszkvát. Orjol alatt, véres ütközetben I. P. Uborevics 14. és A. I. Gekker 13. hadseregének csapatai, a bolsevik lett lövészek és a cservonyeci kozákok szétzúzták Katyepov fehértábornok válogatott tiszti egységeit, meghiúsították a gyenyikinista hordák főváros elleni támadását. Akkor elsőként a 9. lövészhadosztály vonult be Orjolba, élén a pétervári munkásból lett parancsnokkal, a kommunista Pjotr Szoloduhinnal, valamint Szemjon Voszkov komisszárral, akiknek porai a leningrádi Marsmező földjében nyugszanak.

A polgárháború hőseinek soha nem évülő dicsőségét öregbítették a Nagy Honvédő Háború hősei. 1943. augusztus 5-én hajnalban a visszavonuló ellenség nyomában törtek be Orjolba B. V. Sulgin ezredes 17. gárda-harckocsidandárának, P. T. Mihalicin ezredes 5., I. V. Pancsuk ezredes 129. és A. F. Kusztov ezredes 380. lövészhadosztályának egységei. Ezeket a magasabbegységeket, valamint több repülő-magasabbegységet a megtisztelő orjoli címmel tüntették ki.

Orjol ismét a mienk lett. A huszonkét hónapos német megszállás azonban nem múlt el nyomtalanul. A fasiszták kirabolták és lerombolták az ősi orosz várost, amely Turge-

nyevet és sok más híres írót, zenészt, művészt, hadvezért és forradalmárt adta a világnak. Rommá váltak a gyárak, üzemek, kórházak, tanintézetek, múzeumok és színházak. A fasiszták 912 millió rubel kárt okoztak. A megszállás alatt rengeteg orosz állampolgárt hurcoltak el Orjolból Németországba. A rabszolgamunkában közülük csaknem húszezer életét vesztette.

A hitleristák barbárságát bizonyítja az is, ahogyan népünk kulturális értékeivel bántak. Orjol megszállásának első napjaitól kaszárnyának használták a területi könyvtárat, a könyveket vagy megsemmisítették, vagy elvitték Németországba. Meggyalázták az orosz emberek számára szent helyet – a Turgenyev Múzeumot, nem kegyelmezve a szülőhelynek, Szpasszkoje-Lutovinovónak sem. Szemtanúk mesélték, hogy egy német katona megállva az előtt a szárnyépület előtt, amelyben valaha Turgenyev élt, gorombán ráförmedt az öreg parasztasszonyra: „Kié ez a ház?" Az öregasszony azt felelte, hogy az Turgenyev szülőháza. „És hol van most ő?" – ordította a bandita. Az asszony, ahogy tudta magyarázta, hogy a világhírű orosz íróról van szó, aki még a múlt században meghalt. A fasiszta azonban nem csillapodott: „Hazudsz, elbújt!" A megszálló maga állította ki barbárságának és műveletlenségének bizonyítványát.

1943. augusztus 5-én a szovjet csapatok még egy fontos győzelmet arattak. Megtörve az ellenség szívós ellenállását, a Sztyeppi és a Voronyezsi Front csapatai felszabadították Belgorodot. Még azon a napon visszafojtott lélegzettel hallgatta az egész ország a legfelsőbb főparancsnok parancsát: „Ma, augusztus 5-én, 24 órakor hazánk fővárosa, Moszkva, tüzérségi össztűzzel fogja köszönteni az Orjolt és Belgorodot felszabadító csapatokat. Örök dicsőség a haza szabadságáért vívott harcokban elesett hősöknek!" Orjol és Belgorod felszabadítását köszöntötték először díszsortűzzel.

E győzelemre nemcsak a mi harcosaink voltak büszkék, hanem azok a francia pilóták is, akik velünk együtt küzdöttek hősiesen a közös ellenséggel. Hadd idézzek néhány sort abból az emlékiratból, amelyet Igor Richard Eisenbaum, a Honvédő Háború Érdemrend tulajdonosa írt, aki most a Normandia-Nyeman ezred francia veteránjai társaságának főtitkára: „Az orjoli győzelemben ezredünk különleges szerepet játszott. Először... éreztük mi franciák, hogy mi is verhetjük a fasiszta hódítókat, és győzhetünk... Az olyan igaz emberek között, mint Mareszjev, Golubov, Zamorin és sokan mások, a francia pilóták hősiesen, önfeláldozóan harcoltak... Emberek, akik a távoli Franciaországban születtek, életüket adták azért, hogy mindig ragyogjon az ég Franciaország és a Szovjetunió fölött... 1943. augusztus 5-én... egyszer csak hallottam a rádióban a Szovjet Tájékoztató Iroda szünetjelét... Az Össz-szövetségi Rádió Orjol felszabadításának örvendetes hírét sugározta. Nehéz azt szavakkal leírni, mi történt akkor az álláspontunkon. Valami hihetetlen dolog történt... És akkor megfogadtam, halálomig emlékezni fogok erre az örömünnepre, nem felejtem el szovjet és francia harcostársaimat, akiket elveszítettünk a kegyetlen háborúban, nem felejtem el a sok millió szovjet embert, akik életük árán szabadítottak ki sok európai népet a fasiszta rabságból."

Orjol felszabadításával azonban még nem ért véget a támadó hadművelet az orjoli hídfőben. Augusztus 5. és 9. között 3. gárda-harckocsihadseregünk, együttműködve N. P. Puhov tábornok 13. hadseregének csapataival, áttörte az ellenség jól megerődített védelmi terepszakaszát a Kroma folyó mellett, valamint Kromi körzetében. Ez utóbbi város a német fasiszta csapatok fontos útcsomópontja és ellátó bázisa volt. A harckocsimagasabbegységek Pohvatyilovka, Rizskovo között átkeltek a folyón, leküzdöttek több közbeeső terepszakaszt, majd augusztus 9-én elérték az ellenség Gnyiloje Boloto, Ivanovka, Szoszkovo, Jensino vonalában húzódó jól megerődített állását.

A harckocsi-hadseregnek ismét egy előre berendezett védelmet kellett áttörnie, pedig csapásmérő ereje a veszteségek miatt akkorra jelentősen legyengült. Ezért a harcfeladat teljesítésére csapásmérő csoportot szerveztek a 91. önálló harckocsidandárból, a 6. gárda-harckocsihadtest harckocsi alegységeiből, a 33. harckocsidandárból, valamint az 50. motorkerékpáros ezred harckocsiszázadából, összesen 110 harckocsival. A csoportot megerősítették egy páncéltörő tüzérdandárral, valamint két Katyusa gárda-aknavetőezreddel.

A terep, ahol támadnunk kellett, bővelkedett csupasz, enyhe lejtőjű dombokban és mély vízmosásokban; a kis folyócskák mellett falvak húzódtak meg. A magaslatokról több kilométerre el lehetett látni. Ám minden magaslatért harcolni kellett. Különösen súlyos harcot vívtunk a Hmelevaja és Szoszkovo falvak közötti 271,5-es magaslatért. Ez uralta az egész környéket, és a hitleristák erős támponttá rendezték be, teletömve lövegekkel, aknavetőkkel, rohamlövegekkel és Tigris harckocsikkal.

Augusztus 10-én éjszaka műszaki alegységeink a magaslat előtti aknamezőkről mintegy 3500 harckocsiaknát és 880 gyalogság elleni aknát szedtek fel.

Rohamunk reggel kezdődött. Hullámokban rontottak a harckocsik a magaslatra, megsemmisítve az ellenséges tüzérséget és rohamlövegeket.

F. Sz. Szemivolosz főhadnagy, századparancsnok elesett. Helyébe egy szakaszparancsnok lépett. P. V. Luszta zászlóaljának néhány harckocsiját kilőtték. Kiegészítették a megritkult sorokat, s a századok újból rohamozva lendültek a magaslat ellen.

A bennünket támogató tüzérség este erős csapást mért az ellenséges lövészárkok két vonalára, valamint az összetorlódott technikai eszközökre.

A véres harc csak éjszaka ért véget, nehéz győzelemmel. A 271,5-es magaslatot egy szárny felőli csapással sikerült elfoglalni. A harckocsizók és gyalogosok azután felszabadították Szoszkovót. A harcmezőn mintegy húsz ellenséges páncélos és rohamlöveg égett. A német egységek maradványai rendezetlenül kezdtek nyugat felé visszavonulni. Üldözésüket a 13. hadsereg csapatai kezdték meg.

Szoszkovo, valamint a környék falvainak – Katisának, Melihovónak, Hmelevajának, Troickojénak – lakói féltve őrzik az ottani harcokban elesett és a környéken közös sírban eltemetett szovjet harcosok emlékét. A Győzelem Napján százak keresik fel a 271,5-es magaslatot. Az úttörők és a komszomolisták tanulhatnak ott bátorságot. A környék lakói ma a „Szovjet harckocsizók dombjá"-nak nevezik a 271,5-es magaslatot.

Az e körzetben vívott harcokban a 3. gárda-harckocsihadsereg súlyos veszteségeket okozott az ellenségnek, de maga is nagy veszteséget szenvedett. Augusztus 11-én a főhadiszállás tartalékába helyezték, és a Szuhaja, Torhovo, Apalkovo, Holodovo körzetben összpontosult. Ezzel befejeződött a 3. gárda-harckocsihadsereg támadó tevékenysége az orjoli hadműveletekben. Csakhamar megérkezett a páncélos- és gépesített csapatok parancsnokának, J. N. Fjodorenko tábornoknak a távirata, amelyben közölte, hogy Sztálin, a legfelsőbb főparancsnok, nagyra értékeli a 3. gárda-harckocsihadsereg tevékenységét és köszönetét fejezi ki a hadsereg minden katonájának. Az orjoli hídfőben lezajlott harcok sok hőst szültek hadseregünkben. A mi harckocsidandárunk katonáinak hőstetteiről már szóltam, s most folytatni szeretném a harci dicsőségkönyv hősökről szóló lapjait a hadsereg más egységeinek és magasabbegységeinek példáival. Íme, néhány, számomra legemlékezetesebb.

Gyalogságunk Nyikolszkoje falu körzetében egy ellenséges támpontot rohamozott. A 88. dandár egyik harckocsiparancsnoka, M. P. Okorkov hadnagy kapta azt a feladatot,

hogy támogassa ezt a rohamot, lendületesen törjön be a faluba és bátran rohanjon rá az ellenséges oszlopra. A bátor kezelők megrongáltak egy harckocsit, egy löveget, felgyújtottak néhány, hitleristákkal megrakott gépkocsit, de maguk is súlyos helyzetbe kerültek: egy gránát felgyújtotta harckocsijukat. Sikerült elrejtőzniük egy közeli házban, és késő estig körülkerítve folytatták az egyenlőtlen harcot. Az összecsapásban a hadnagy megsebesült, de tovább tüzelt. A kezelők golyószóróból, géppisztolyból tüzeltek és kézigránátokat dobáltak a németekre. Ám elfogyott a lőszerük. Felkészültek a kézitusára – az utolsó, halálos harcra. De váratlan öröm érte őket: segítség érkezett. A hitleristák halottaikat hátrahagyva menekültek. E hőstettért M. P. Okorkov a Szovjetunió hőse kitüntetést kapta. A többi kezelő is magas kitüntetésben részesült.

Már említettem a tehetséges harckocsidandár-parancsnokot, Leonyid Szergejevics Csigint. A 113. harckocsidandárt vezetve, rendkívüli bátorságot és hősiességet tanúsított a Golubok és Guszevo helységekért vívott heves harcokban. A fasiszták túlerőben voltak, pusztító erejű tüzérségi és aknavetőtüzet lőttek. A kritikus pillanatban, amikor már-már elakadt rohamunk, a dandárparancsnok bátran tovább vitte katonáit és parancsnokait... s közben halálos sebet kapott. A dandár harcosai keményen megbosszulták szeretett parancsnokuk halálát: megsemmisítettek 15 páncélost, s mintegy másfél száz hitleristát. A két falut is felszabadították. L. Sz. Csigint halála után a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

Ugyanezt a magas kitüntetést kapta meg P. F. Szamohin, a 106. harckocsidandárhoz tartozó gépkocsizó lövészzászlóalj parancsnokhelyettese, aki egy kis géppisztolyos csoporttal elhárította az ellenség ellenlökését. Vérző mellsebe ellenére tovább kaszálta géppisztolyából a hitleristákat. Szamohin harcosai a végsőkig kitartottak, az ellenség képtelen volt elfoglalni a fontos terepszakaszt. A dandár odaérkező egységei megfutamították, majd megsemmisítették az ellenséget.

Az orjoli hídfőben szívós és elkeseredett volt a harc. „Csak lassan, egyik állást a másik után foglalva el, tudtunk előrehaladni"[40] – írta Rokosszovszkij memoárjában. Minden megtett kilométer igen nagy erőfeszítést, szívósságot és katonai hozzáértést követelt meg a támadóktól. A szovjet csapatok az orjoli hadműveletben egy nagy ellenséges csoportosításra mértek vereséget. Erős csapásaik felszámolták az orjoli hídfőt, melyet a hitlerista propaganda Oroszország szívének irányuló tőrként emlegetett. A hídfőben levő hitlerista csapatokat szétzúztuk. Ezután hadseregeink számára kedvezőek lettek a körülmények ahhoz, hogy kifejlesszék a támadást a Dnyeper és Belorusszia határai irányában. Az orjoli irányban vívott ütközet idején a német hadvezetés számára nemcsak lehetetlenné vált, hogy onnan csapatokat vonjon ki, hanem arra kényszerült, hogy július 12. és 30. között 11 hadosztályt – köztük három páncélost és két gépesítettet – dobjon át az orjoli hídfőbe.[41]

Az ellenség Orjol alatti szétzúzásában fontos szerepet játszottak a harckocsi-magasabbegységek és -seregtestek, közöttük a 3. gárda-harckocsihadsereg, amely hatékonyan segítette a Brjanszki és a Központi Front magasabbegységeit a mcenszki, a kromi és az orjoli ellenséges csoportosítás felszámolásában. Hét alkalommal kellett áttörnie az ellenség előre berendezett védelmét, s közben kétszer kelt át vízi akadályon. Ahányszor csak megjelent a 3. gárda-harckocsihadsereg valamelyik irányban, mindig nehéz hely-

[40] Rokosszovszkij, K. K.: Katonai kötelesség. Zrinyi Katonai Kiadó. Budapest, 1971. 235. old.

[41] Az 5., 8., 12. páncéloshadosztály, a Grossdeutschland gépesített hadosztály, a 20. gépesített hadosztály, a 26., 36., 95., 129., 183., 253. gyalogoshadosztály.

zetbe hozta az ellenséget, s arra kényszerítette, hogy harcba vesse tartalékait és meggyengítse más irányokban tevékenykedő csoportosításait.

Mint más harckocsi-hadseregeknek, a 3. gárda-harckocsihadseregnek is a kurszki kiszögellésben vívott ütközetei a legdicsőbb szakaszai annak a fegyveres harcnak, amelyet hadseregeink vívtak az elmúlt háborúban. A kurszki csatában mindkét fél oly tömegesen vetette be a harckocsicsapatokat, amelyre sem előtte, sem utána nem volt példa a második világháború történetében. Erről maguk a számok tanúskodnak. A kurszki kiszögellés védelmi ütközetében a mi részünkről mintegy 4350 harckocsi és rohamlöveg, az ellenség részéről pedig körülbelül 2700 páncélos vett részt. Az orjoli és a harkovi irányban indított ellentámadásunkban a szovjet csapatok állományában részt vett mind az öt harckocsi-hadsereg, valamint 14 önálló harckocsi- és gépesített hadtest, nagy mennyiségű önálló harckocsidandár és -ezred, összesen több mint 6000 harckocsi és önjáró löveg. Az ellenséges csoportosítás állományában mintegy 1800 páncélos és rohamlöveg volt.

Amikor a 3. gárda-harckocsihadseregnek, vagy a 2. és a 4. harckocsi-hadseregnek az 1943 nyarán az orjoli irányban folytatott tevékenységéről beszélünk, hangsúlyoznunk kell: ekkor szereztük az új szervezésű harckocsi-hadseregek alkalmazásának első tapasztalatait. A Vörös Hadsereg erre az időre már rendelkezett a harckocsicsapatok alkalmazásának korábbi harcokban szerzett tapasztalataival. Ennek alapján születtek meg a harckocsi-hadsereg fronthadműveletben való alkalmazásának elvei. Ezek szerint a harckocsi-hadseregnek azután kellett a támadást kifejlesztenie, miután a lövészcsapatok áttörték az ellenség védelmét, majd nem bocsátkozva elhúzódó harcokba, lendületesen előre kellett törnie a hadműveleti mélységben kijelölt célig. Ám e nézetek gyakorlati ellenőrzését bonyolulttá tették a kurszki kiszögellésben kialakult helyzet sajátosságai.

A helyzet az volt, hogy a kurszki csata kezdetére a szovjet hadvezetés olyan erős csoportosítást hozott itt létre, amely képes lett volna elsőként támadásba lendülni és megsemmisíteni az ellenséget. De olyan döntés született, hogy először tervszerű védelemmel ki kell meríteni az ellenséget. Később, az orjoli ellentámadásunk során is sajátos helyzet alakult ki. Itt csapataink akkor mérték a csapást, amikor az ellenség támadása elakadt ugyan, de még elég erős csoportosítással – ezen belül páncéloscsoportosítással – rendelkezett. Ezenkívül az ellenség másfél év alatt több védőövből álló védelmet tudott kiépíteni. Csapataink fő feladata az orjoli hadműveletben ennek áttörése és az ellenséges csoportosítás szétzúzása volt, a hadműveletnek döntő hatásának kellett lennie csapataink kurszki kiszögellésben indított ellentámadásának általános rendszerében.

Ez a sajátos helyzet feltétlenül befolyásolta a harckocsi-hadseregek harcát, s ezt a szovjet hadvezetés, amely a kurszki csatában művészien alkalmazta a harckocsi-seregtesteket – figyelembe is vette. Ebből a szempontból igen szemléletesek a 3. gárda-harckocsihadsereg alkalmazásának tapasztalatai, amely hadsereg az áttörő csapást mérte az ellenség előkészített védelmére, olyan körülmények között, amikor az ellenség főerőit az első hadműveleti lépcsőben összpontosította. Ezt a körülményt a főhadiszállás jól felismerte, és nem véletlenül határozta meg azt a célt, mely szerint a Nyugati Front balszárnyának, valamint a Brjanszki és a Központi Frontnak lendületes támadással szét kell zúzni az ellenséges csapatokat Orjoltól északra, keletre és délre, vagyis ott, ahol az ellenség főcsoportosításai tevékenykedtek.

Az új szervezésű harckocsi-hadseregek harci alkalmazási tapasztalatainak a hiánya bizonyos nehézségeket okozott. Például a 3. gárda-harckocsihadsereg támadásának

eredményeire kihatottak feladatainak gyakori és hirtelen megváltoztatásai, nagy távolságokra történő jelentős átcsoportosításai és egyéb körülmények.

Ez az oka annak, hogy ellentmondóan, gyakran negatívan értékelik a 3. gárda-harckocsihadsereg alkalmazásának elveit és harctevékenységének eredményeit az orjoli hadműveletben. Úgy vélem, nem érthetünk teljesen egyet az ilyen értékelésekkel.

Ha például a harckocsi-seregtestek hadműveleti mélységben folytatott tevékenységét nézzük, kétségtelen, hogy sem Ribalko harckocsi-hadseregét, sem a többi harckocsi-hadsereget nem vetették be az áttörésbe az orjoli hadművelet során, amit pedig rendszerint megtettek a háború harmadik időszakának hadműveleteiben. E tekintetben a Nyugati Frontnál a 4. harckocsi-hadsereg, a Brjanszki Frontnál a 3. gárda-harckocsihadsereg, a Központi Frontnál pedig a 2. harckocsi-hadsereg alkalmazása, mint mondani szokás, az új szervezeti felépítés próbaköve volt. Az Orjolnál szerzett ezen első tapasztalatokat a Voronyezsi és a Sztyeppi Front belgorod–harkovi hadművelete során vették figyelembe, amikor is az 1. és az 5. gárda-harckocsihadsereget a fővédőöv áttörésének befejezésére, valamint a siker hadműveleti mélységben való kifejlesztésére vetették ütközetbe.

A következő hadműveletekben a harckocsi-hadseregeket, mint a front eszközeit, rendszerint akkor vetették be az áttörésbe, amikor az összfegyvernemi hadseregek már elfoglalták a fővédőövet, azért, hogy áttörjék a második védőövet, majd a hadműveleti mélységben kifejlesszék a sikert. A 2. és az 5. gárda-harckocsihadsereget a lvov–sandomierzi, a 6. harckocsi-hadsereget az iaşi–kisinyovi, az 5. gárda-harckocsihadsereget a kelet-poroszországi hadműveletben vetették be az áttörésbe, azután, hogy az összfegyvernemi hadseregek elfoglalták az ellenséges védelem teljes harcászati övét, vagyis a fő- és a második védőövet.

Gyakran megtörtént a háborúban, hogy a harckocsi-hadseregek a fővédőöv áttörését előrevetett osztagokkal fejezték be. Ezt tette például a 3. gárda-harckocsihadsereg a kijevi, az 1. és a 3. gárda-harckocsihadsereg a zsitomir–bergyicsevi, a 4. és a 3. gárda-harckocsihadsereg a proszkurov–csernovci, a 2. és az 5. gárda-harckocsihadsereg az umany–botoşani hadműveletben.

A háború harmadik időszakában a főhadiszállás általában nem vonta be a harckocsi-hadseregeket a fővédőöv áttörésének befejezésébe, de ha megtette, csak olyankor, ha az összfegyvernemi hadseregek nem tudták gyors ütemben teljesíteni kapott feladatukat. Ez volt a helyzet a harckocsi-hadseregek ütközetbe vetésével az elmúlt háborúban.

A 3. gárda-harckocsihadseregnek az orjoli hadműveletben – a tervnek megfelelően – részt kellett vennie az áttörésben. Olyan helyzet alakult azonban ki, amint erre már rámutattam, hogy Orjolnál az ellenségnek harckocsikkal és tüzérséggel jól ellátott nagy csapatcsoportosítása, fejlett és előre berendezett védelmi rendszere volt, s ezt a védelmet összfegyvernemi hadseregeink nem tudták saját erőikkel áttörni és kedvező feltételeket teremteni a harckocsi-hadsereg ütközetbe vetéséhez.

A hadművelet folyamán a harckocsi-hadseregnek sikerült az összfegyvernemi hadseregekkel együttműködésben, esetenként azonban önállóan is, szétrombolni az ellenség védelmét. Enélkül a Brjanszki és a Központi Frontnak azok a csapatai, amelyekkel együttműködött, aligha értek volna el sikert. Ezzel kapcsolatban csak egyetérthetünk Sz. M. Styemenko hadseregtábornok véleményével, aki abban az időben a vezérkar hadműveleti csoportfőnöke volt. Emlékiratában az orjoli hadművelettel kapcsolatban arra a következtetésre jutott, hogy a 3. gárda-harckocsihadsereg tevékenysége „döntően kihatott a Brjanszki Front támadásának kifejlődésére, és nem kis szerepet játszott ab-

ban, hogy siker koronázta az orjoli ellenséges csoportosítás szétzúzására irányuló egész hadműveletet".[42]

Még valamit hangsúlyozni kell. Nem volt véletlen, hogy hasonlóan fontos feladatokat éppen harckocsi-hadsereggel oldottak meg. Hiszen nagy mozgékonyságánál és önállóságánál fogva éppen a harckocsi-hadsereg volt képes arra, hogy gyorsan megváltoztassa tevékenységi irányát, hogy idejében segítségére legyen az összfegyvernemi hadseregeknek.

Természetesen, voltak hiányosságok is a 3. gárda-harckocsihadsereg alkalmazásában. Már volt róla szó, hogy nem tekinthetjük teljesen megalapozottnak valamennyi irányváltoztatását. Egyébként egy harckocsi-hadsereg támadási irányainak gyakori és hirtelen megváltoztatása nehéz helyzeteket idéz elő. Magasabbegységeinknek és egységeinknek nem volt elég idejük az együttműködés, a vezetés, a harcbiztosítás megszervezésére. Mulasztások történtek a csapatok felkészítésében és anyagi-technikai ellátásában. Az ellenséges védelem áttörésekor a hadsereg nem rendelkezett elegendő megerősítő tüzérséggel és a légi oltalmazás sem volt kielégítő.

Már azt is megemlítettük, hogy a kurszki csata után az új szervezésű harckocsi-hadseregek, harckocsi- és gépesített hadtestek azt az eszközt jelentették a szovjet hadvezetés kezében, amellyel nagy mélységbe kifejleszthette a sikert és biztosíthatta a támadás gyors ütemét. A harckocsi-seregtesteknek és -magasabbegységeknek a frontok támadási főirányaiban való hozzáértő és tömeges alkalmazása a hadászati hadműveletek hatékonyságának döntő tényezőjévé vált az elmúlt háborúban.

Ezt tanúsítják a szovjet csapatok győzelmei a Dnyepernél, a jobb parti Ukrajnában, Belorussziában, a iași–kisinyovi, a visztula–oderai, a felső- és alsó-sziléziai, a berlini, a prágai és más hadműveletekben.

A háború után, természetesen, további változásokon mentek át a harckocsicsapatok. És ezek a változások még ma sem zárultak le. De amikor az elmúlt háború éveit idézem fel, akaratlanul is mély hálával emlékszem azokra a szovjet katonai vezetőkre, akik a nehéz időkben hatalmas munkát fordítottak a harckocsicsapatok átszervezésére, akik megteremtették az új dandárokat, hadtesteket és hadseregeket, és hozzáértően vezették azokat győzelemről győzelemre.

A kurszki csata mérlegét megvonva, feltétlenül ki kell emelni, hogy a védelmi harcokban N. F. Vatutyin hadseregtábornok Voronyezsi Frontjának és K. K. Rokosszovszkij hadseregtábornok Központi Frontjának csapatai mértek vereséget az ellenség csapásmérő csoportosítására. A védelmi ütközetek tetőpontján V. D. Szokolovszkij vezérezredes Nyugati Frontjának, valamint M. M. Popov vezérezredes Brjanszki Frontjának csapatai mértek hatalmas csapást az orjoli irányban. Hamarosan csatlakozott hozzájuk a Központi Front is. Ezt követően ment át támadásba a Donyec-medencében R. J. Malinovszkij hadseregtábornok Délnyugati Frontja és F. I. Tolbuhin vezérezredes Déli Frontja; a belgorod–harkovi irányban megkezdték az ellentámadást a Voronyezsi Front, valamint I. Sz. Konyev hadseregtábornok Sztyeppi Frontjának csapatai.

A hét szovjet front gondosan megtervezett és jól összehangolt támadása nagyszerű eredményekkel járt. A Kurszk irányába törő orjoli és belgorod–harkovi német csoportosítást teljesen szétzúzták.

A német hadigépezetet megsemmisítő csapás érte, s ezután a fasiszta hadvezetés már képtelen volt visszaállítani hadseregeinek korábbi csapásmérő erejét. Az ötvennapos

[42] Styemenko, Sz. M.: Ahol a győzelmet kovácsolták. Kossuth Könyvkiadó–Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1969. 150. old.

harcokban a hitleristák körülbelül félmillió embert, mintegy másfél ezer harckocsit, háromezer löveget és több mint háromezerötszáz repülőgépet vesztettek. A szovjet–német arcvonalon korábban lezajló fegyveres harccal, de elsősorban a sztálingrádi győzelemmel előkészített kurszki csata a második világháború egyik leghatalmasabb csatája és döntő eseménye volt. „Amennyiben a sztálingrádi csata már előrevetítette a német fasiszta hadsereg hanyatlását, úgy a kurszki csata a katasztrófa szélére állította azt" – jegyezte meg Sztálin. A kurszki csata megmutatta az egész világnak: a Szovjetunió képes külső segítség nélkül szétzúzni a fasiszta Németországot és szövetségeseit.

A kurszki csatában meghiúsult a hitlerista klikk utolsó próbálkozása, hogy hatalmas támadással a maga javára fordítsa a háború menetét. Nem sikerült a német fasiszta hadvezetésnek visszaszereznie a hadászati kezdeményezést és revánsot vennie Sztálingrádért. Végleg le kellett mondania a támadásról és az egész arcvonalon védelembe kellett átmennie. Ettől kezdve a fegyveres harc feltételeit a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság határozta meg.

A kurszki csata 1943 nyarán és őszén a szovjet csapatok grandiózus méretű hadászati támadásává fejlődött, amelynek során mintegy 90 ellenséges hadosztályt megsemmisítettünk, felszabadítottuk az egész bal parti Ukrajnát a hitleristák megszállása alól, és hídfőket létesítettünk a Dnyeperen.

A náci Németországnak ebben az időben elszenvedett súlyos veresége még inkább elmélyítette a fasiszta tömb belső válságát: kilépett a háborúból Olaszország; Japán végleg lemondott a Szovjetunió elleni háborúról; erősödött az a román, magyar, finn törekvés, hogy kilépjenek a Németország oldalán viselt háborúból; aktivizálódott a hazafiak harca a hitleristák által leigázott országokban. Mindez jelezte, hogy gyökeres fordulat következett be a második világháborúban.

Napjainkban a nyugati történelemhamisítók szándékosan elferdítik a kurszki csata eseményeit, elhallgatják katonapolitikai eredményeit, vagy megpróbálják úgy bemutatni, mint a második világháború középszerű epizódját. Mindezzel az a céljuk, hogy elhallgassák országuk közvéleménye előtt a történelmi igazságot, csökkentsék a szovjet fegyverek kurszki kiszögellésben kivívott ragyogó győzelmének jelentőségét. Az e kiszögellésben kibontakozott fegyveres harc méreteire és hevességére jellemző tények és adatok azonban magukért beszélnek. Minden kétséget kizáróan bizonyítják: a kurszki kiszögellésben lezajlott ütközet az események egyik tetőpontja volt nemcsak a Nagy Honvédő Háborúban, hanem az egész második világháborúban. A kurszki csata után a Vörös Hadsereg útja még sok nehéz ütközeten át vezetett a végső győzelemig, de éppen ott, Olhovatka és Poniri, Obojan és Prohorovka alatt, az orjoli és a belgorod–harkovi irányban pecsételődött meg a Wehrmacht és a Harmadik Birodalom sorsa.

A kurszki kiszögellésben – éppúgy, mint Moszkvánál és Sztálingrádnál – két gigászi erő csapott össze. Mellesleg, éppen ez a felfogás az alapja annak a felállítandó emlékműnek, amely a német fasiszta csapatok szétzúzását szimbolizálja az 1943-as kurszki csatában. Véleményem szerint nagyszerűen tükrözi az ütközet lényegét. A harcmezőn két hatalmas – emberi energiából és harci vasból ötvöződött – oszthatatlan erő ütközött meg. Összecsaptak és egymásnak feszültek. Az egyikük, a fasiszta agresszor, nem tudott talpon maradni, összeroskadt súlyos csapásunk alatt. És ha e „kőtömb" maradéka időnként még meg is mozdult, már csak hátrafelé ment, szégyenletes pusztulása felé.

Még a kurszki csata idején, előrelátva annak kimenetelét, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása direktívát adott ki az általános támadás kibontakoztatására a Velikije-Luki és az Azovi-tenger közötti hatalmas arcvonalon. A nyári-őszi hadjárat elgondolásának megfelelően a szovjet csapatok fő erőkifejtése a délnyugati irányban összpontosult. Fel kellett szabadítaniuk a bal parti Ukrajnát és a Donyec-medencét, ki kellett jutni a Dnyeper középső és alsó szakaszához, menetből átkelni a folyón és a támadás továbbfejlesztéséhez hídfőket létesíteni a folyó jobb partján.

A bal parti Ukrajnát három front – a Központi, a Voronyezsi és a Sztyeppi Front – csapatai szabadították fel augusztus végén és szeptemberben. A kijevi hadászati irányban támadtak. A főhadiszállás ide összpontosította a fő erőkifejtést, hogy szétzúzza az erős ellenséges csoportosítást, szétdarabolja hadászati arcvonalát és súlyos veszélyt teremtsen a Donyec-medencében levő ellenséges csapatok számára.

Ezért N. F. Vatutyin hadseregtábornok Voronyezsi Frontja eredetileg azt a feladatot kapta, hogy a Harkov körzetében levő ellenség szétzúzása után a szomszédos Sztyeppi Fronttal együtt támadjon Poltava, Kremencsug, Konotop irányában a Dnyeperig, és ott foglaljon el átkelőhelyeket. Szevszk, Konotop, Nyezsin, Kijev irányában K. K. Rokosszovszkij hadseregtábornok Központi Frontja támadott. A Sztyeppi Frontnak, I. Sz. Konyev hadseregtábornok vezetésével Krasznográdon, Verhnyednyeprovszkon keresztül kellett elérnie a Dnyepert.

Csapataink kijevi irányú támadását összehangolták a partizánok tevékenységével. A partizánok feladata az volt, hogy készítsenek elő, valamint foglaljanak el átkelőhelyeket a Gyesznán, a Dnyeperen, a Pripjatyon, és a Vörös Hadserdeg beérkezéséig tartsák is meg ezeket.

A Központi, a Voronyezsi és a Sztyeppi Fronttal szemben a Közép Hadseregcsoport 2. hadserege, valamint a Dél Hadseregcsoport 4. páncélos- és 8. német hadserege állt. Ezekhez 37 hadosztály tartozott. A mi három frontunk állományába 114 hadosztály és 15 harckocsihadtest tartozott. A fölény a szovjet csapatok oldalán volt: élőerőkben kétszeres, lövegekben és aknavetőkben négyszeres, repülőgépekben 1,6-szeres. Harckocsik és önjáró lövegek tekintetében az erők egyenlők voltak.

A német fasiszta hadvezetés mindenáron igyekezett megtartani a bal parti Ukrajnát és a Donyec-medencét. Még augusztus közepén Hitler megparancsolta, hogy haladéktalanul létesítsenek erődítményeket a Molocsnaja, Dnyeper, Szozs folyók, Orsa, Pszkov és tovább a Narva folyó menti terepszakaszon, s ezt „Keleti fal"-nak nevezte.

Az ellenség azt remélte, hogy a Dnyepernél sikerül végérvényesen megállítani a támadásunkat. „A Dnyeper–Szozs vonalat – írja Rieker nyugatnémet hadtörténész – Keleti fallá kellett volna változtatni, amelyen az oroszok kitörték volna a nyakukat, s ezután Hitler újabb támadást szándékozott indítani az eredménytelen rohamokban legyengült ellenség ellen."[43] Az ellenség számításait azonban keresztülhúzta a szovjet csapatok aktív támadótevékenysége.

A moszkvai, sztálingrádi és kurszki csatával összehasonlítva, a Dnyeperért vívott csatának az volt a sajátossága, hogy nem védelmi ütközetekkel, hanem hadműveleti szünet

[43] A Nagy Honvédő Háború története 1941–1945. 3. köt. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1965. 251. old.

nélküli, több hadműveleti irányban egyszerre végrehajtott frontcsoport-támadással kezdődött. A Kurszk alatti több mint másfél hónapos, szünet nélküli harctevékenység következtében egységeink és magasabbegységeink létszáma csökkent, közel sem voltak feltöltve fegyverzettel és harci technikai eszközökkel, s nagy hiányuk volt lőszerben, valamint üzem- és kenőanyagokban. Rövid idő alatt kellett átcsoportosítani a csapatokat, előrevonni a hadtápokat és felhalmozni az anyagi tartalékokat.

Az újabb hatalmas támadás előtt szakadatlanul érkeztek az arcvonalba a szerelvények, megrakva minden szükségessel, ami a csapatok feltöltéséhez kellett. Az idő most döntő szerepet játszott. „Mi a Vezérkarnál megértettük, hogy nagy jelentőségű események zajlanak le. Tisztán láttuk: a kurszki győzelem eredményeit gyorsan és teljesen ki lehet, és ki is kell aknázni" – írja visszaemlékezésében Styemenko hadseregtábornok.[44] A csapatoknál tapasztalható nehézségeket az is fokozta, hogy súlyos veszteségek érték a párt- és Komszomol-szervezeteket a kurszki csatában, sok politikai munkás esett el, különösen a zászlóaljaknál és a századoknál. Ezért a politikai szervek fokozták a harcosok pártba és Komszomolba felvételéért folytatott munkát, rendszeresen foglalkoztak a párt- és Komszomol-szervezők kiválasztásával és az alegységek közötti elosztásukkal. Ennek nyomán már szeptemberben 22 ezer taggal gyarapodott a Voronyezsi Front pártszervezeteinek létszáma. A párt sorainak erősödése a harcosok magas fokú harci szellemérőI és hazaszeretetéről tanúskodott.

Csapataink támadása a kijevi irányban augusztus végén kezdődött. A három szovjet front sikeres tevékenységének eredményeképp az ellenség már szeptember elején elvesztette egy sor előre berendezett védelmi terepszakaszát a bal parti Ukrajnában. Az ellenséges csapatokat egymástól elszigetelt csoportokra tagoltuk.

Ebben a helyzetben a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása szeptember 6-án kiadott direktíváiban új sávhatárokat jelölt ki a frontok között, egyben pontosította feladataikat is. Így most közvetlenül a kijevi irányban a Voronyezsi Front csapatainak kellett kifejleszteniük a támadást. Azt a parancsot kapták, hogy a főcsapást Perejaszlav-Hmelnyickij felé mérjék, a bukrini kanyar körzetében keljenek át a Dnyeperen, létesítsenek hídfőt a jobb parton, majd Kijevet délről megkerülve foglalják el a várost. E feladat teljesítése érdekében a Voronyezsi Frontot megerősítették a 3. gárda-harckocsihadsereggel, valamint az 1. gárda-lovashadtesttel. A Sztyeppi Frontnak az 5. gárdahadsereget rendelték alá.

A bal parti Ukrajnában szeptember közepéig tovább súlyosbodott a német fasiszta csapatok hadműveleti-harcászati helyzete. Ennek ellenére igyekeztek megtartani Poltavát, remélve, hogy jelentős erőinket kötik itt le.

A Voronyezsi Front jobbszárnyának és a vele együttműködő Központi Frontnak a sikeres előrenyomulása a nyezsini irányban, valamint a hitleristák délen elszenvedett veresége felbomlasztotta a német Dél Hadseregcsoport hadműveleti-hadászati arcvonalát. E hadseregcsoport parancsnoksága szeptember 15-én elrendelte csapatainak visszavonulását a Dnyeper mögé, a szovjet–német arcvonal déli szárnyán pedig a Molocsnaja folyó mögé.

Megparancsolták a hitleristáknak, hogy a visszavonulás során szívósan védekezzenek. A visszavonuló ellenséges csapatok felgyújtották a városokat, falvakat, a még be nem takarított termést; lerombolták a gyárakat és üzemeket; felrobbantották a hidakat és

[44] Styemenko, Sz. M.: Ahol a győzelmet kovácsolták. Kossuth Könyvkiadó–Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1969. 161. old.

vasútvonalakat. A fasiszta hóhérok gyilkolták a békés polgárokat, a munkaképeseket Németországba hurcolták. Himmler az Ukrajnában levő SS-csapatok és rendőri szervek főparancsnokságának küldött, 1943. szeptember 7-i különleges parancsában elrendelte: „El kell érni, hogy az ukrajnai körzetekből való visszavonulás után ne maradjon ott egyetlen ember, egyetlen szarvasmarha, egyetlen szem gabona, egyetlen szál sín sem; ne maradjon épen egyetlen ház, egyetlen bánya sem... egyetlen olyan kút sem, amely nincs megmérgezve. Az ellenségnek teljesen felperzselt és lerombolt országot kell találnia."[45]

Ebben a helyzetben a Voronyezsi Frontnak és a többi frontnak az volt a legsürgősebb feladata, hogy előbb érjen a Dnyeperhez, mint a visszavonuló ellenség. A fasiszták tervszerű visszavonulásának megakadályozása, Szovjet-Ukrajna lakóinak, városainak és falvainak, ipari objektumainak megmentése érdekében a Voronyezsi Front parancsnoka azt követelte P. Sz. Ribalkótól, hogy hadseregét a leggyorsabban összpontosítsa Romni körzetében. A 3. gárda-harckocsihadsereget még augusztus közepén, nyomban a kurszki csatában való részvétele után a főhadiszállás tartalékába vonták. Technikai eszközöket adott át a 7. gárda gépesített hadtestnek (amely a Központi Front állományában maradt), majd Kurszktól délre összpontosult.

Hadseregünk valamivel több mint fél hónapig tartózkodott ebben a körzetben. Itt került állományába szeptember elején a 9. gépesített hadtest, amely addig Jasznaja Poljana alatt helyezkedett el. Továbbra is állományában maradt a 6. és a 7. gárda-harckocsihadtest, a 91. önálló harckocsidandár, az 50. motorkerékpáros ezred és más hadseregközvetlen egység. A hadsereg összesen 680 harckocsit és önjáró löveget számlált, ami a front harckocsiállományának a 70 százalékát jelentette.

Ebben az időszakban mindvégig lázas és megfeszített munka folyt a magasabbegységeknél és az egységeknél. A csapatok személyi állományát kiegészítették, feltöltötték technikával, javították a fegyvereket, a harci technikai eszközöket, szállító- és híradó eszközöket. Özönlöttek az új harckocsik, kijavították a hibásakat. Az új hadjáratra való felkészülésből alaposan kivették a részüket az egészségügyiek, akik gondosan ápolták a sebesült harcosokat és parancsnokokat. Éjt nappallá téve dolgoztak a javító egységek és alegységek, sok-sok harci gépet téve újból használhatóvá. Szinte megállás nélkül jöttek-mentek a tartalékokkal megrakott szállítókocsik az ellátóállomások és a raktárak között.

Valamennyi parancsnok és politikai munkás egyik legfőbb gondja a személyi állomány felkészítése volt az újabb harcokra. Éjjel-nappal folyt a harckiképzés. Szervezésében részt vett minden parancsnok, törzs és politikai szerv. A harckiképzés különösen fontos volt, mivel igen sok újonc érkezett a csapatokhoz, s ezek a sztálingrádi és kurszki hősöktől vették át a harci tapasztalatokat, tőlük kapták azt a lelkes törekvést, hogy mielőbb hazánk határain túlra űzzék az ellenséget.

A 3. gárda-harckocsihadsereg harcosai augusztus végén–szeptember elején várták az új, nagy feladatot – a dnyeperi hadászati támadásban való részvételt. Megérezték, hogy a főhadiszállás közvetlen rendelkezésére álló hadseregünket e támadásban a főirányban fogják alkalmazni.

Erről eszembe jut az az egyik megbeszélés, amelyet Ribalko tartott a vezető állománnyal, szinte közvetlenül a kurszki kiszögellésben lezajlott ütközetek befejezése és a Moszkvából való visszatérte után, ahol J. N. Fjodorenko tábornokkal, a Vörös Hadsereg pán-

[45] „Szigorúan titkos! Csak a parancsnokság számára!" Moszkva, 1967. 528. old. (oroszul).

célos- és gépesített csapatainak parancsnokával együtt Sztálinnál, a legfelsőbb főparancsnoknál volt.

„Szeretném átadni a kiválóknak a kitüntetést, majd pedig beszámolok a legfelsőbb főparancsnokkal való találkozásról – mondotta a jelenlevőknek Ribalko. – A Kremlben lázas munka folyt. Igen gyorsan lehetővé tették, hogy jelentsem a hadsereg kurszki csatában való részvételét, az egységek és magasabbegységek állapotát. Ioszif Visszarionovics figyelmesen végighallgatott, nézegette az előtte kiterített térképet, majd kis szünet elteltével közölte, hogy az elkövetkezendő események ugyanolyan hatalmasak lesznek, mint a korábbiak. A mi hadseregünkre felelősségteljes szerep hárul. A feladat bonyolult lesz."

Hogy milyen feladatról volt szó, azt mi, ennek a megbeszélésnek a részvevői csak sejthettük, egyet azonban tudtunk: el kell érnünk a Dnyepert, felszabadítanunk Ukrajnát. Lelkesített bennünket az, hogy a legfelsőbb főparancsnok különös érdeklődést tanúsított a hadsereg felkészülése iránt, és nagy reményeket fűzött hozzá. Büszkék voltunk arra, hogy Sztálin jól ismeri a hadsereg állapotát, parancsnoki állományát. Erről tanúskodott például Sztálin és Fjodorenko beszélgetése, amelyet szintén elmondott nekünk Ribalko, amikor elmesélte az emlékezetes találkozást a főhadiszálláson.

E találkozás alkalmával Fjodorenko megemlítette Sztálinnak, hogy a 3. gárda-harckocsihadsereg a Brjanszki és a Központi Front állományában mindvégig hősiesen harcolt az orjoli hadműveletben, s ennek ellenére viszonylag kevés katonáját tüntették ki. Erre Sztálin megkérdezte, van-e náluk kitüntetésre való felterjesztés. Fjodorenko igennel válaszolt. Sztálin elkérte a felterjesztést, sorolni kezdte a tábornokokat és a tiszteket, s oly pontosan jellemezte őket, hogy nyilvánvalóvá vált, jól ismeri őket. Zinykovics tábornokról, a 6. gárda-harckocsihadtest parancsnokáról úgy nyilatkozott, mint jó tábornokról. Megjegyezte azonban, hogy tapintatosabban kell bánnia beosztottaival; csak indokolt esetben legyen szigorú.

Amikor Sztálin meglátta K. F. Szulejkov nevét, megkérdezte, miért ő lett a 7. harckocsihadtest parancsnoka. Ribalko jelentette: Rudkint, Szulejkov elődjét a frontparancsnok leváltotta beosztásából. Sztálin megjegyezte, hogy Ribalko hadseregparancsnok és a frontparancsnokság kérte, adják meg Rudkinnak a tábornoki rendfokozatot. Megkapta. Most kitüntetésre terjesztik fel. Sztálin szerint, „tönkretették", amikor leváltották hadtestparancsnoki beosztásából. Majd még hozzátette: komoly ok nélkül nem szabad senkit leváltani. A türelmetlenség soha nem jár eredménnyel. Nem szabad ezt tenni. Érdemei szerint kell megbecsülni és nevelni a parancsnokokat, vigyázni kell mindegyikre.

Sztálin megnevezett más tábornokokat és tiszteket. Nyilvánvaló volt, hogy ismeri a harckocsi-hadsereg valamennyi hadtestparancsnokát, szinte minden dandárparancsnokát, s élénken érdeklődött irántuk. És bizonyára nemcsak a mi hadseregünkkel volt így. A legfelsőbb főparancsnok alaposan tanulmányozta azokat a katonai káderekt, akik közvetlenül szervezték a harcokat és hadműveleteket, s végrehajtották a főhadiszállás elgondolásait.

A kitüntetések átnyújtása után Ribalko tábornok megjegyezte, hogy a közeljövőben parancsnoki megbeszélésen részletesen megvitatjuk elkövetkezendő tennivalóinkat. De már most, minden részletesebb utasítás nélkül fel kell készíteni a csapatokat folyóátkelésekre, tökéletesíteni kell a vezetést, az együttműködést, gondosan foglalkozni kell az alárendelt egységek és magasabbegységek anyagi biztosítási problémáival. A hitleristák most is elpusztított területeket, lerombolt közlekedést hagynak maguk után. Éppen

ezért csapatainknak fel kell készülniük hidak építésére, utak helyreállítására és egyéb hasonló tennivalókra.

Azt nem tudtuk még meg, hogy az elkövetkezendő hadműveletben konkrétan hol kell részt vennünk. Az általános irányt azonban ismertük. A dandár felkészítése során különös figyelmet szenteltünk a menetek végrehajtására, a folyók leküzdésére. Kiképzéseinket figyelemmel kísérte a hadseregparancsnok és a hadsereg haditanácsának tagja. Gyakran keresték fel a magasabbegységeket és személyesen ellenőrizték a parancsnokok tevékenységét.

Ribalko tábornoknak szokása volt előzetes értesítés nélkül, váratlanul megjelenni a hadtesteknél és a hadosztályoknál. Megtörtént, hogy menet alatt valamelyik útkereszteződésben várta a parancsnoki gépkocsit és ott helyben adta meg a harcfeladatot: „Az Ön vezetési pontja itt lesz. A dandárnak folyón kell átkelnie... Jelölje ki az átkelés helyét. Az átkelési eszközök – szükségeszközök. Kevés idő áll rendelkezésre. Cselekedjék!"

Az egyik ilyen harcgyakorlat alkalmával felkeresett bennünket Sz. I. Melnyikov tábornok, a 3. gárda-harckocsihadsereg haditanácsának tagja. A dandár harckocsizói az átkelőhelyek berendezését gyakorolták. Szemjon Ivanovics megjegyezte: előfordulhat, hogy saját erőinkkel kell hidat építenünk, majd megparancsolta, hívjuk össze a zászlóaljparancsnokokat, és elvitt bennünket ahhoz az átkelőhelyhez, ahol a szomszédos dandár dolgozott.

– Ma önök lesznek szigorú bírák, holnap pedig e dandár parancsnokai fogják értékelni az önök hozzáértését. Megkapják a hídátkelőhely szükséges elemeit. Igyekezzenek a legjobban megoldani a feladatot – mondotta Melnyikov tábornok.

És hamarosan nálunk volt ilyen ellenőrzés. Nem ment minden simán és hibátlanul, de egészében véve harckocsizóink sikeresen birkóztak meg a feladattal. Természetesen, ezt nagy erőfeszítés, sok gyakorlás előzte meg.

Az elkövetkezendő feladatokra való felkészülés során nagy munkát végeztek az egységek és magasabbegységek politikai szervei és pártszervezetei. Akkor a pártpolitikai munka középpontjában az állt, hogy a harcosokat olyan tulajdonságokra neveljék, melyek a Dnyeper, a nagy vízi akadály leküzdéséhez szükségesek.

A parancsnokok és a politikai szervek maximálisan gondoskodtak arról, hogy biztosítsák a csapatoknak a szervezetszerű átkelőeszközöket. Ezek azonban rendkívül csekély mennyiségben érkeztek hozzánk. Ezért az egységeknek és alegységeknek saját maguknak kellett elkészíteniük az egyes hídelemeket és a szükség-átkelőeszközöket.

Nagy segítségünkre volt a Vörös Hadsereg Vezérkarának Folyóátkelési Szabályzata, amelyben általánosították a csapatok harci tapasztalatait. E szabályzat alapján a Voronyezsi Front Politikai Csoportfőnöksége és Műszaki Főnöksége egy különleges Emlékeztetőt adott ki a harcosok számára az átkelésről, s ebben megmagyarázta a nagy vízi akadályok leküzdésének módszereit, a rendszeresített műszaki eszközök, különösen a személyi állomány, a technikai eszközök és a fegyverzet szükség-átkelőeszközeinek felhasználási rendjét, a szállításra, a harcbiztosításra és a biztosítás más fajtáira vonatkozó tudnivalókat.

Abban a felelősségteljes időszakban, amikor hadseregünk várta, hogy megkapja a jelt a Dnyeperhez való előrenyomulásra, a harckocsizók éjjel-nappal harci gépeik mellett tartózkodtak. Jól tudták, hogy mielőtt elérik a Dnyepert, sok-sok kilométert kell harcolva megtenniük, s ha a menet alatt bármiféle meghibásodás éri harckocsijaikat, lemaradnak az egységtől. Éppen ezért például dandárunknál valamennyi kezelő lelkesen együtt dolgozott a javító alegységek személyi állományával. Nálunk is, mint mindenütt,

a kommunisták jártak az élen, ők kezdeményezték a kiváló minőségű beszabályozó-javító munkáért folyó mozgalmat.

Dandárunk parancsnokainak, politikai munkásainak és valamennyi kommunistájának gondoskodása nyomán egységeink megkaptak mindent, amire a menet alatt és a harcban szükségük volt. Megszabták az üzemanyag, a lőszer és élelmiszer kiadási rendjét, a mozgó javítóosztagok, az egészségügyi gépjárművek igénylésének rendjét. Igyekeztünk elérni, hogy semmiféle váratlan dolog ne akadályozhassa meg az alegységek anyagi-technikai eszközökkel való ellátását. A harchelyzet azonban bonyolultabbá vált, mint amilyenre számítottunk. Előre nem látható nehézségek merültek fel. Egy kissé előreugorva, elmondok egy esetet, amely a személyi állomány ellátásával függött össze. Már a Dnyeper irányában támadtunk, amikor Priluki körzetében N. V. Volovscsikov alezredes, hadtáphelyettesem jelentette: az előrevetett egységektől messze lemaradt hadseregraktár kevesebbet ad ki néhány élelmiszerfajtából, s átmenetileg csökkentette a kenyérellátmányt. Igaz, harcosaink nem érezték meg ezt az átmeneti kiesést, mivel hadtáposaink megszervezték, hogy a helyi lakosság süssön kenyeret. Ez azonban nem jelentett megoldást.

Mit kell tenni? A dandárnál a gabona és liszt már kevés volt. Felhívtam Volovscsikov figyelmét arra, hogy falusi ember lévén bizonyára tudja, a parasztok szükség esetén kézi őrlőkkel őrlik a gabonát. Sütödénk megvan, még Sztálingrádnál zsákmányoltuk, és azóta előrelátóan magunkkal cipeljük. Gépi őrlésre fel lehetne használni a nagy teherbírású német gépkocsikat, malomköveket pedig könnyen lehet a falvakban találni.

És a héttonnás Büssingek felhasználásával két malmot szereltünk fel. A gépkocsik hátsó tengelyétől áttétel vezetett a malomkövekhez. Mindegyik malom naponta mintegy tonnányi lisztet őrölt.

Dandárunk ezermestereinek csakhamar híre ment a hadseregben. Már a Dnyepernél voltunk, valahol Perejaszlav-Hmelnyickij körzetében, amikor felkereste dandárunkat a hadsereg parancsnoka és a haditanács tagja, s meghallgatták jelentésemet az egységek állapotáról és felkészülésükről a dnyeperi átkelésre. Ezután Ribalko kérte: „Most pedig mutassa meg találmányukat. Jönnek majd magukhoz más magasabbegységek hadtáposai. Hadd használják fel e tapasztalatot a hadtáp alegységeknél."

De nézzük, hogyan is alakult a helyzet a Voronyezsi Front sávjában. Mint említettem, a támadás kifejlesztéséhez csapásmérő erő kellett, amely menetből leküzdve az útjában levő akadályokat, képes lendületesen előretörni a Dnyeperhez. A front ilyen ereje lett a mi 3. gárda-harckocsihadseregünk.

A hadsereg kombinált módszerrel csoportosult át a kijelölt körzetbe: a harckocsikat, az egész nehéztechnikát, a terheket vasúton szállították Kurszkból és Tulából, a többi éjszakai menettel csoportosult át, három menetvonalon. Szeptember 13-ra a kerekes szállítású oszlopok behúzódtak a Romnitól 50 kilométerre északkeletre, a Tyerna, Olsani, Rud körzetében levő erdőbe. A harckocsik és a nehéztechnika még vasúton volt. Az arcvonal ekkor már nyugatra tolódott, s a hadseregnek megparancsolták: vonuljon a Romnitól nyugatra levő körzetbe, ahová csak szeptember 19-én érkezett meg. Nem sikerült azonban az összpontosítási körzetbe vonni a pontonos egységeket és az üzemanyagraktárakat. A vasútvonalak csekély áteresztőképessége miatt nem tudtuk lerövidíteni a csapatok átcsoportosításának idejét. Szuma és Vira vasútállomások nem készültek fel a szerelvények fogadására, mivel az ellenség visszavonulásakor szétrombolta a vasúti pályatestet és felrobbantotta a Pszjol folyó hídját. Erősen zavarta a hadsereg nehéztechnikájának vasúti szállítását az ellenséges légierő.

Amint a harckocsi-hadsereg főerői kijutottak Romni körzetébe, a frontparancsnok utasította a hadsereget: Priluki, Jagotyin, Perejaszlav-Hmelnyickij általános irányban üldözze a visszavonuló ellenséget, szeptember 24-re érje el a Dnyepert, felkészülve az azonnali folyóátkelésre. Ennek alapján Ribalko elhatározta: a hadsereg kétlépcsős hadműveleti felépítésben, különféle rendeltetésű tartalékok kikülönítésével üldözi az ellenséget. Az első lépcsőben három hadtestnek kellett tevékenykednie: a jobbszárnyon, Kovalin irányában a 7. gárda-harckocsihadtestnek, középen, Kozinci felé a 9. gépesített hadtestnek, a balszárnyon, Gorogyiscse irányában a 6. gárda-harckocsihadtestnek; a második lépcsőben az 1. gárda-lovashadtest helyezkedett el.

Minthogy korlátozott üzemanyagkészlettel rendelkeztünk, a hadseregparancsnok megparancsolta: először az előrevetett osztagok – a tüzérséggel és műszaki-utász alegységekkel megerősített harckocsi- és gépesített dandárok – harci gépeit lássák el üzemanyaggal.

A váratlan helyzetek megoldására a mi 91. önálló harckocsidandárunk, valamint az 50. motorkerékpáros ezred képezte a hadseregparancsnok tartalékát.

Amikor a hadseregparancsnok meghozta ezt a döntését, sok sajátos körülményt vett figyelembe. Többek közt azt, hogy nem voltak hidak a hadtápszállítási vonalakon, valamint azt, hogy a nagy távolságra levő raktárakból nem lehetett teljesen ellátni az egységeket üzemanyaggal. A hadsereg nem rendelkezett elegendő felderítési adattal azokról a körülményekről, amelyek közepette át kellett kelnie a Dnyeperen. A folyóhoz vezető valamennyi utat ellepték az arcvonalba menő csapatok, visszafelé pedig özönlött a megszállás alól felszabadult lakosság.

Ribalko döntését elemezve, nyugodt lélekkel mondhatjuk, hogy az teljes egészében megfelelt a kialakult helyzetnek. A harckocsi-hadsereg mély hadműveleti felépítése, a hadtesteknél szervezett erős előrevetett osztagok és a nagy hadsereg-harckocsitartalék lehetővé tette a visszavonuló ellenség szünet nélküli üldözését és a reá mért csapások erejének állandó fokozását. Ezenkívül nagy lehetőség nyílt arra, hogy a hadsereg a nyitott szárnyakon manőverezhessen az erőkkel és az eszközökkel. A hadsereg hadműveleti felépítésének a közepén, az első lépcsőben levő gépesített hadtest kedvező feltételeket teremtett a menetből történő átkeléshez a Dnyeperen.

Igen gondosan szervezték meg a légierővel való együttműködést. Meghatározták a visszavonuló ellenséges csoportosítások lefogása és megsemmisítése céljából, valamint az előrevetett osztagaink folyóátkelésének idején mérendő tömeges csapások terepszakaszait. Megjelölték a légideszantok ledobási körzeteit és időpontjait, valamint meghatározták az egységek és magasabbegységek anyagi eszközökkel történő légi ellátásának lehetőségeit. Egyeztették az együttműködést az összfegyvernemi hadseregek gyorscsoportjaival és osztagaival. A törzsek a harc folyamán összekötő tisztek útján cserélték ki a támadás arcvonala előtti helyzetre vonatkozó információikat.

Egyéb intézkedéseket is tettek a harckocsi-hadseregnél az ellenség üldözésének előkészítésére. De mint már említettem, a csapatok alapvető felkészítése még akkor megtörtént, amikor a hadsereg Kurszk körzetében a főhadiszállás tartalékában volt. Ennek pedig döntő jelentősége volt nemcsak abban, hogy a hadsereg sikereket ért el a dnyeperi terepszakaszért vívott harcban, hanem a bal parti Ukrajnában elkövetkezendő valamennyi hadműveletben is.

A csapatok – különösen a bonyolult harci technikai eszközökkel rendelkező egységek, mint például a harckocsiegységek – kellő időben történő felkészítésének és összekovácsolásának fontos szerepe volt az elmúlt háborúban, és lehetővé tette a csekély véráldo-

zatokkal kivívott győzelmeket. Ezt szeretném nagyon is hangsúlyozni. A harckocsicsapatoknál a harcosok és a parancsnokok harci munkájának elsősorban katonai tudásuk a fokmérője. A harckocsi a kollektív harc fegyvere, kezelőszemélyzete egységes egészet képez. Itt aztán valóban az élet törvénye az az elv, hogy „egy mindenkiért, mindenki egyért".

Kétségtelen, hogy a katonai tudás – amely a háború éveiben nagyszerűen megnyilvánult valamennyi fegyvernemünk harcosainak tevékenységében – harcosról harcosra szállt magas fokú harci szellemükkel együtt, s ez volt a győzelem egyik alapja. A hadsereg valamennyi, fegyvereit és harci technikai eszközeit mesterien alkalmazni tudó harcosában égett az olthatatlan vágy, hogy harcba menjen.

A katonák amúgy is magas fokú harci szellemének további fokozásában fontos szerepet játszott a főhadiszállás 1943. szeptember 9-i direktívája. A főhadiszállás megparancsolta: a nagy vízi akadályokon való sikeres átkelésért, valamint a hídfőkben való szilárd helytállásért a harcosokat magas állami kitüntetésekre kell felterjeszteni: a Dnyepernek Szmolenszk körzetében vagy attól délre, továbbá a hasonlóan veszélyes szakaszokon való leküzdéséért a Szovjetunió hőse kitüntetés jár. A direktíva tartalmát ismertették az egységek és magasabbegységek személyi állományával. A parancsnokok, politikai munkások, párt- és Komszomol-szervezetek, a front-, hadsereg- és hadosztályújságok széleskörűen propagálták, mennyire fontos, hogy sikeresen teljesítsék a legfelsőbb főparancsnokságnak a vízi akadályok menetből történő leküzdésére vonatkozó követelményeit. A támadó szellem új erőteljes hulláma ragadta magával a szovjet harcosokat.

A harcfeladatok teljesítésére való mozgósítás fontos eszköze volt a 3. gárda-harckocsihadsereg haditanácsának az egész személyi állományhoz intézett felhívása, amelyben többek között ez állt: „Igyekezzetek, harcosok! Halljátok a megkínzott, német igában sínylődő ukrán nép jajkiáltásait. Ő reménykedve tekint keletre, és vár benneteket. Adjon nektek szárnyakat a hazaszeretet, olthatatlanul lobogjon szívetekben az ellenséggel szembeni szent gyűlölet lángja. Gárdisták, előre nyugat felé!"[46]

Megértve a haza iránti szent kötelességet, a gárdista harckocsizók igen rövid idő alatt befejezték a támadásra való felkészülést, majd 1943. szeptember 20-ára virradó éjszaka hozzákezdtek harcfeladatuk teljesítéséhez. A 3. gárda-harckocsihadsereg harctevékenysége a front középső támadó csoportosításának – a 40. és a 47. hadseregnek – a sávjában bontakozott ki. Sz. G. Trofimenko altábornagy 27. hadseregét kivonták a második lépcsőbe. A front jobbszárnyán, Kijev irányában, a 38. hadsereg támadott, balszárnyán az 52., a 4. gárda- és a 6. gárdahadsereg északról megkerülte a poltavai ellenséges csoportosítást.

Összfegyvernemi magasabbegységektől körülvéve igyekezett a 3. gárda-harckocsihadsereg a bukrini Dnyeper-kanyar felé. A hadsereg első lépcsőjének valamennyi hadteste oszlopban, két menetvonalon támadott, a főerőktől 50–70 kilométerre előrevetett osztagokat küldve ki.

A 2. légi hadsereg csatarepülői és bombázói által folyamatosan támogatott előrevetett osztagok a visszavonuló ellenséges csapatok háta és közlekedési vonalai irányában előretörve, elfoglaltak átkelőhelyeket, útcsomópontokat, menetből megsemmisítették azokat az ellenséges fedező utóvédegységeket és alegységeket, amelyek az ellenállási támpontokban és csomópontokban maradtak vissza. Az üldözés éjjel-nappal folyt. Az ellenség még

[46] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 315, op. 4451, d. 4, l. 34.

az előnyös közbeeső terepszakaszokon sem tudta a lábát megvetni. Az előrevetett osztagok nyomában lendületesen törtek előre a Dnyeper felé a harckocsi-hadsereg főerői, amelyek együttműködtek a 40. és a 47. hadsereg összfegyvernemi magasabbegységeivel.

Az üldözés során a harckocsi-hadsereg parancsnoka a fronttörzstől és a légi felderítéstől új adatokat kapott a Dnyeper nyugati partján, a bukrini kanyarban levő ellenséges védelem jellegéről. Ezek alapján némileg módosította a folyóátkelésre vonatkozó korábbi döntését. A módosítás lényege az volt, hogy nem várva meg a rendszeresített átkelőeszközök beérkezését, a hadtesteknek – előrevetett osztagaikkal – menetből kellett a folyót leküzdeniük. Az előrevetett osztagok fedezete alatt fognak szétbontakozni a hadsereg főerői, elsősorban a gépkocsizó gyalogság, és a Traktomirov–Kanyev szakaszon átkelnek a Dnyeperen. A hadsereg hadműveleti felépítése nem változott.

E döntésnek megfelelően pontosították a magasabbegységek és egységek harcfeladatait, jelölték ki a bukrini kanyarban a Dnyeperen való átkelés szakaszait. E szakaszok szélessége hadtestenként 10–12 kilométer volt; a hadsereg átkelési sávjának a szélessége elérte a 36 kilométert. A harckocsiknak és a tüzérségnek a pontonhíd anyagainak beérkezése és a cölöphidak leverése után kellett átkelnie.

Mivel az lehetetlen volt, hogy a hadtest- és a hadseregközvetlen szervezetszerű átkelőeszközeit addigra a Dnyeperhez vonják, amikorra az előrevetett osztagok elérik a folyót, a hadsereg-parancsnokság és a törzs több kiegészítő intézkedést tett, amelyek a menetből történő átkelést biztosították. A műszaki egységek a hadtestek menetvonalán összeszedték a fa- és fémhordókat, a különféle csónakokat, a lerombolt épületekből maradt gerendákat és deszkákat, s más szükség-átkelőeszközöket. Ezenkívül elhatározták, hogy a Dnyeperhez menet különleges alegységeket jelölnek ki, amelyek kitermelik az átkelőhelyek berendezéséhez szükséges faanyagokat. E munkákba a helyi lakosságot is be akarták vonni.

Két és fél nap alatt mintegy 200 kilométert megtéve, a 3. gárda-harckocsihadsereg előrevetett osztagai szeptember 21-én estére Kijevtől délre, Kozinci és Grigorovka körzetében elérték a Dnyepert.

Sötét szalagként húzódott előttünk a folyó. Vize méltóságteljesen és félelmetesen hömpölygött. A szokatlan és mély csendet minden pillanatban ágyúdörgés és gyilkos géppuskatűz ropogása váltotta fel. Fényes, színes csíkok tükröződtek a folyó víztükrén. Nyilvánvaló volt, hogy a 3. harckocsi-hadsereg gárdistái előbb érték el a Dnyepert egy gyengén kiépített védelmi körzetben, mint az ellenség.

Mindannyian tudtuk, súlyos harcok előtt állunk. Az emberek ugyan kimerültek az előző harcokban, de a szovjet katona megtörhetetlen, félelmet nem ismerő lelke örül a dicsőség és legendák övezte Dnyeperrel való találkozásnak.

Üdvözlünk, dicső Dnyeper, az orosz, ukrán és belorusz nép életvize! Üdvözlünk téged, századokon át sok csatát látó és sok hőst nevelő folyó! Homokos partjaid emlékeznek a nomád törzsek Kijevi Rusz elleni betöréseire, a kunokkal és a besenyőkkel vívott véres ütközetekre. Te láttad az orosz egységek Kalka menti csatáját, s a te hullámaidban lelték halálukat a tatár lovasok. Az orosz, ukrán és belorusz seregek partjaidon sok várat emeltek, hogy védjék a Ruszt az idegen rablóktól. Te vetted szárnyaid alá a szabadságszerető embereket és hirdetted a zaporozsjei Szecs kozákjainak dicsőségét. Éltető vizeddel és erőddel tápláltad Nagy Péter seregeit, amelyek porrá zúzták a svéd sereget Poltavánál. Ezüstös és bölcs Dnyeper, emlékszel a hősök Bizánc elleni hadjárataira és Alekszandr Szuvorov nagyszerű győzelmeire. Te voltál a hatalmas akadály Napóleon hadseregének útjában.

Herszonból – az orosz Fekete-tengeri Flotta bölcsőjéből – futottak ki dicső csatáikra F. F. Usakov tengernagy hajói.

A hatalmas folyó zúgó hullámai vitték hátukon a dicső győzelem felé a Dnyeperi Katonai Flottilla hajóit a polgárháború éveiben. Az egész világon elterjedt a kahovkai hadvezérek egy csoportjának legendája, akik a Dnyeper partjain vezették csapataikat, felszabadítva e partokat a hódítók uralma alól. A Dnyeper nevelte Tripolje komszomolista hőseit, akik életüket adták a szovjethatalomért, és a zord negyvenegyes esztendő sok más bátor harcosát. Tanúja volt később több mint kétezer Szovjetunió hőse nagyszerű helytállásának, Sz. A. Kovpak, a Szovjetunió kétszeres hőse partizán-magasabbegysége által végrehajtott hadjáratoknak, sok ezer népi bosszúálló hőstetteinek. A sztyeppek és az ipari óriások bő vizű táplálója, a legendás dicsőség folyója most megmentőit várta.

Csapataink már sok szakaszon elérték a Dnyepert. A keleti parton készültek az átkelésre. Az ellenségnek egyelőre korlátozott erői voltak. Annál is inkább sietni kellett, mert a légi felderítés felfedte, hogy a Traktomirov–Grigorovka terepszakasz felé tart az ellenség 10. gépesített, 19. páncélos- és 167. gyalogoshadosztálya.

Amilyen gyorsan csak lehetett, a folyó nyugati partjára kellett átdobni a csapatokat és a harci technikai eszközöket, ott hídfőt létesíteni és biztosítani, hogy a hadsereg főerői e hídfőben összpontosulhassanak a további támadáshoz, Belaja Cerkov irányában. Nyomban a Dnyeper elérése után megszervezték a folyó felderítését, felvették a kapcsolatot a helyi lakossággal, begyűjtötték a halászcsónakokat, szükséganyagokból néhány tutajt készítettek.

Szeptember 22-re virradó éjszaka M. D. Szijanyin ezredes 69. gépesített dandárának G. S. Balajan százados vezette 1. zászlóalja Kozinci két lakójának – Sz. G. Dubnyak és A. V. Krecsek – segítségével elsőként kezdte meg az átkelést. A zászlóalj alegységei Zarubenci körzetében csónakokon, kompokon és más átkelőeszközökön meglepésszerűen átjutottak a Dnyeperen. A partváltás után A. I. Alekszejev hadnagy első csoportja nyomban felvette a kapcsolatot a Csapajev partizánosztag M. A. Szpezsev vezette egyik csoportjával. A partizánok tájékoztatták a szovjet harcosokat az ellenség védelmi létesítményeiről, tűzeszközeinek elhelyezéséről. Kiemeltek egy elsüllyedt, 100 főt befogadó gőzhajót és felkutattak még néhány halászcsónakot. Ezeken kelt át a Dnyeperen szeptember 22-én délre az egész zászlóalj és könnyűfegyverzete.

Balajan százados gépkocsizó lövészzászlóaljának alegységei még meg sem vethették lábukat a nyugati parton, máris az átkelőhelyhez értek a 19. német páncéloshadosztály élegységei. Menetből rohamoztak, s szerették volna a folyóba szorítani a zászlóaljat. Sokáig tartott az egyenlőtlen harc. A gárdisták mindhalálig helytálltak. Egymást követték az ellenséges rohamok. A harcokban hősi halált halt Balajan százados. A zászlóalj parancsnokságát politikai helyettese, D. G. Csubar őrnagy vette át. Később sokat mesélt barátja és parancsnoka, Garegim Segijevics Balajan, a Szovjetunió későbbi hősének bátor helytállásáról.

A zászlóalj szeptember 22-én verte ki az ellenséget a Dnyeper menti Kozinci faluból. Ezután át kellett kelnie Dnyeperen. A gépkocsizó lövészek parancsnoka a Dnyeper bal partján így szólt fiatal katonáihoz: „Tudjátok, hogy nem könnyű éjszaka a gránátnak eltalálnia a törékeny csónakot. A fasiszták ezért a partot fogják lőni, itt veszélyes tehát. A vízen nincs veszély. Amint pedig belekapaszkodtok a túlpartba, ismét elmúlt a veszély." Amikor pedig a zászlóalj átkelt a Dnyeperen, Balajan azonnal felkészítette az embereket az ellenséggel való halálos párviadalra. Egyetlen feladatuk volt: megtartani és kiszélesíteni a hídfőt.

Hamarosan megindult Grigorovka falu felől a jobb parti állások felé a harckocsiktól támogatott túlerejű ellenséges gyalogság. Harcosaink közelre engedték az ellenséget; majd pontos tüzet zúdítottak rá. Az ellenség rohama elakadt, de jött a másik, majd a bombázás, s így ment ez a következő éjszakáig, amikor csapataink felújították az átkelést a Dnyeperen.

Ezen az éjszakán a zászlóalj sok katonája és tisztje kérte felvételét a pártba. És amikor Balajan százados Sztyupka hadnagy ajánlását, az utolsó ajánlást írta, mintha csak esküt tett volna saját beosztottjának: „Én téged, Sztyupka, nem rég ismerlek. De a harcban megismertelek. Bolsevik becsülettel kezeskedem érted. Harc lesz – ne hátrálj. Te menj elöl, vidd magaddal a többit. Ajánllak!"

Megjött a parancs: ki kell verni a németeket Grigorovkából. És akármilyen rejtve mozogtak előre, az ellenség észrevette őket, és fergeteges tüzet zúdított rájuk. Megjelentek a fekete keresztes harckocsik. A zászlóalj a földre vetette magát. A veszteségek nőttek. „Vagy rohamra visszük a katonákat, vagy valamennyiünket megölnek itt – mondotta a zászlóaljparancsnok, majd hirtelen elkiáltotta magát: – Nézzétek csak, ez nem más, mint Sztyupka hadnagy". A százados a jobbszárny felé mutatott, oda, ahol a hajnali derengésben az ellenség tüzével szemben, mint az orosz hősmondák vitézei, szovjet harcosok árnyai mozogtak – a zászlóalj gépkocsizó lövészei. Kevéssel azután vörös rakéta kúszott fel az égre a falu szélén. Fél nap alatt a zászlóalj elfoglalta Grigorovka északkeleti részét. Mindkét fél veszteségei nagyok voltak.

Ismét eltelt egy éjszaka. Hajnalban a fasiszták megrohamozták a zászlóalj állásait. Először tűzfelderítést végeztek. Azután előkúsztak a harckocsik. Amikor három ellenséges páncélos kigyulladt, az ellenség veszett tüzérségi és aknavetőtűzzel válaszolt.

Ezekben a súlyos percekben a szívós helytállás példáját mutatta a zászlóaljparancsnok a harcosoknak. Mindenütt ott volt, ahol a legveszélyesebb és legelkeseredettebb harc dúlt. Az egyik ilyen helyen súlyosan megsebesült. Egy gránát szilánkja ledöntötte lábáról a hőst. „Tartsatok ki, tartsatok ki!" – ezek voltak az utolsó szavai Balajannak. Azután még valamit suttogott azerbajdzsánul, meglehet a felesége nevét, vagy egy hozzá nagyon közelálló barát nevét. A saumjani kerület Gjulisztan nevű szülőfalujából került a hadseregbe 1939-ben. Halála után a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

Sikeresen harcolt ugyanebben a körzetben, csak kissé délebbre, A. A. Piscsulin főhadnagy gépkocsizó lövészzászlóalja. A zászlóalj az 51. gárda-harckocsidandárhoz tartozott, amelynek parancsnoka régi harcostársam, M. Sz. Novohatyko alezredes volt. Piscsulin alegysége ugyancsak szeptember 22-én kelt át a Dnyeperen.

A sűrű köd leple alatt, az ellenség számára észrevétlenül, elsőként négy bátor komszomolista – N. J. Petuhov szakaszvezető, V. N. Ivanov, I. D. Szemjonov és V. A. Sziszoljatyin sorkatona – jutott át a folyón. Átérve a túlsó partra, nyomban felvették a harcot az ellenséges őrökkel és magukra vonták a figyelmet. Közben egy másik szakaszon, szükség-átkelőeszközökön átkelt a folyón néhány csoport harcos, N. I. Szineskin hadnagy századából.

Az ellenség 10. gépesített hadosztályának élegységei – amelyek Grigorovka körzetében érték el az átkelőhelyet – erős tüzérségi és aknavetőtüzet lőttek. Néhány csónak és komp találatot kapott és süllyedni kezdett. A harcosok úszva érték el a jobb partot. Szineskin százada után Piscsulin főhadnagy zászlóaljának többi alegysége is leküzdötte a Dnyepert. Ezután nyomban összeköttetésbe léptek a Csapajev osztag partizánjaival és közösen verték ki az ellenséget Grigorovkából. Egy kis darabka földön megkapaszkodva, a zászlóalj három napon át visszaverte a szűnni nem akaró ellenséges rohamokat.

E harcokban sokan haltak hősi halált, az életben maradók pedig nem adták fel az elfoglalt földdarabot. Piscsulin főhadnagy súlyos sebesülése ellenére mindaddig vezette a zászlóaljat, míg erősítés nem érkezett.

Ezalatt Podzsinye körzetében átkelt a Dnyeperen V. V. Nyikityin százados gépkocsizó lövészzászlóalja, amely I. I. Szergejev ezredes 54. gárda-harckocsidandárához tartozott. Átérve a jobb partra, a gárdisták egy lendületes csapással visszaszorították az ellenséget és biztosították az átkelőhelyet más alegységek számára.

A dnyeperi átkeléskor és a folyó nyugati partján a hídfő létesítésekor tanúsított bátorságáért és hősiességért a harckocsi-hadsereg felderítő alegységeinek és előrevetett egységeinek sok katonáját és tisztjét a Szovjetunió hőse magas kitüntetéssel jutalmazták. Közöttük volt: M. D. Szijanyin és I. I. Szergejev ezredes, M. Sz. Novohatko alezredes, D. G. Csubar őrnagy, G. S. Balajan és V. V. Nyikityin százados. A. A. Piscsulin főhadnagy, A. I. Alekszejev hadnagy, N. J. Petuhov szakaszvezető, V. N. Ivanov, I. D. Szemjonov, V. A. Sziszoljatyin sorkatona. Valamivel később a Szovjetunió hőse lett A. V. Tanko is, a partizáncsoport parancsnoka.

A Dnyeper első hőseiről szóló hírek villámgyorsan bejárták nemcsak a harckocsi-hadsereg magasabbegységeit és egységeit, hanem az egész frontot. Széles körben ismertették azokban a napokban a csapatoknál a front haditanácsának az átkelés hőseihez és az 51. gárda-harckocsidandár egész személyi állományához intézett gratuláló levelét. E levélre válaszolva a magasabbegység komszomolistái a csapatoknak szóló felhívást tettek közzé a hadsereg- és frontújságokban: „Magasabbegységünk egész személyi állománya és Komszomol-szervezete büszke a dnyeperi átkelés bátor és ügyes hőseire: Petuhov, Sziszoljatyin, Ivanov és Szemjonov elvtársakra.

Hőstettük és a front haditanácsának gratulációja hazánk nevében új harci tettekre lelkesít bennünket.

Mi, katonák, látjuk az elkövetkezendő nehézségeket. És ezekből sok van még előttünk.

A fasiszta fenevad vérzik, érzi elkerülhetetlen pusztulását. Dühödten, kétségbeesetten védekezik és védekezni is fog. Minden módon igyekszik megakadályozni, hogy a szovjet hősök átkeljenek a hatalmas folyó jobb partjára. Megpróbálja majd a nyugati partra átkelt hőseinket a Dnyeperbe fojtani. Legyünk szilárdak, harcostársak! Győztünk az orjoli történelmi jelentőségű ütközetben és győzni fogunk a jobb parti csatában is!

A győzelem tőlünk, a mi bátorságunktól és helytállásunktól, harci tudásunktól függ! Becsülettel teljesítjük szent kötelességünket – felszabadítjuk a hitlerista söpredék megszállása alól a szülőföldünket, Ukrajnát, küzdünk a Dnyepernél és eltörjük a fasiszta fenevad gerincét. Az ellenség feletti teljes győzelemért áldozzuk minden erőnket, tudásunkat, tehetségünket; úgy fogunk küzdeni, mint hőseink – Petuhov, Sziszoljatyin, Ivanov és Szemjonov.

Sok komszomolistánk követi példájukat.

V. Golubcov sorgárdista a dnyeperi harcokban megsemmisítette egy ellenséges géppuska kezelőit, és a megszerzett géppuskával 32 fritzet ölt meg.

V. Habarov géppisztolyos elpusztította az ellenség két golyószóróját, zsákmányolt egy állványos géppuskát, s azzal 40 fasisztát semmisített meg.

Nyemanov sorkatona roham közben megsebesült, de folytatta a harcot. »Amíg tartani tudom géppisztolyomat, pusztítani fogom a fasisztákat« – mondotta. Ebben a harcban dőlt ki a sorból Bobasko elvtárs, rajparancsnok. Nyemanov elvtárs átvette a raj vezetését és öt ellenséges katonát pusztított el.

Így küzdött mindegyik komszomolistánk, így teljesítette a hazának tett esküjét a Dnyeper jobb partján!

Megfogadjuk, hogy szuvorovistákhoz méltó módon fogunk küzdeni: bátran, ügyesen, célratörően. Életünket nem kímélve készek vagyunk védeni a visszaszerzett szovjet föld minden darabkáját, készen állunk arra, hogy egyre tovább menjünk előre, nyugat felé!

Előre a Dnyeperen át Kijev és Dnyepropetrovszk, Vinnyica és Lvov felé, előre az ukrán föld teljes felszabadításáért!

Halál a német megszállókra!"[47]

A dnyeperi harcokban mindenki számára ismertté lett az 56. gárda-harckocsidandár egyik harckocsivezetőjének, Marija Lagunova gárdaőrmester neve. E hős orosz lány nevét viseli ma egy nemzetközi klub Greifswald városában, a Német Demokratikus Köztársaságban. Az ukrajnai Brovariban utcát neveztek el róla. Sz. Sz. Szmirnov Lenin-díjas író forgatókönyve alapján Egy hős asszony címmel most dokumentumfilmet készítettek Marija Ivanovnáról, Mereszjev nővéréről. Mélységes tisztelettel beszélnek róla annál az egységnél, amely örökölte a gárda-magasabbegység hagyományait.

Először Szverdlovszk egyik kiegészítő parancsnokságán kezdtek beszélni Lagunováról, ahol a 19 éves lány mindenáron a frontra akart kerülni, negyvenegyben azt kérte, hogy küldjék harckocsizó tanfolyamra. Mindaddig nem tágított, míg kérését nem teljesítették. A komszomolista lány – aki egyébként villanyszerelő volt – sorsát Mihail Ivanovics Kalinyin, a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének elnöke döntötte el, akihez Lagunova levelet írt. Kivételesen engedélyezték, hogy harckocsizó legyen. Egy rövid tanfolyam, és Marija Lagunova önkéntest a Volhovi Fronthoz küldték. Harcolt Malaja Viseráért és Budogoscsért. Megsebesült, majd gyógyulása után visszatért a harci szolgálatba. Részt vett a híres kurszki csatában. A törékeny lány vezette harckocsi sok küzdelem árán érte el a Dnyepert. Hősi érdemeiért Marija megkapta a Bátorságért érdemérmet és a Vörös Csillag-rendet. Negyvenhárom szeptemberében, a Kijevbe vezető utakon harckocsija betört az ellenség mögöttes területeire. A biztos kézzel irányított harckocsi váratlanul rontott a hitleristákra, akik elképedve nézték a hátukban megjelent harckocsit. A pánikba esett ellenség szétfutott, az egyik páncéltörő löveg kezelői rémületükben otthagyták fegyverüket. A szovjet harckocsi pedig űzte és pusztította a fasisztákat.

E sikeres harc végén a harckocsit találat érte. Lagunova súlyosan megsebesült és csak néhány nap múlva tért magához egy szibériai kórházban. Az eszmélés iszonyú volt: mindkét lábát amputálták. Élete, mint az orvosok mondták, hajszálon múlott. A „lenni vagy nem lenni" kérdését nemcsak az orvosok, nemcsak Marija ezredtársai – akik gyakran küldtek neki biztató leveleket – hanem a lány akaratereje döntötte el. „Élni akarok, hogy újból harcolhassak" – ez a törekvés határozta meg egész lényét, minden tettét. És a halál visszarettent az igaz embertől.

„Nem mondhatom, hogy könnyű életed lesz, Marija. De becsülettel fogod leélni, mert bátor ember vagy" – bocsátotta útra V. M. Csaklin moszkvai professzor, amikor kiírta a kórházból.

Felgyógyulása után Lagunova visszatért egységéhez, átképezte magát távírásznak és a háború végéig ott szolgált, hőstettével lelkesítve a dandár harckocsizóit. Elsőként közölte ezredtársaival a rég várt hírt a fasizmus fölötti hatalmas győzelemről.

Marija Ivanovna azon orosz nők egyike volt, aki, N. A. Nyekraszov szerint, „megfé-

[47] Vo szlavu Rogyini, 1943. október 7-i száma. (A 3. gárda-harckocsihadsereg újságja.)

Harc előtti párttaggyűlés a 3. gárda-harckocsihadsereg egyik alegységénél

Az orjoli irány. Közvetlen irányzású tűz

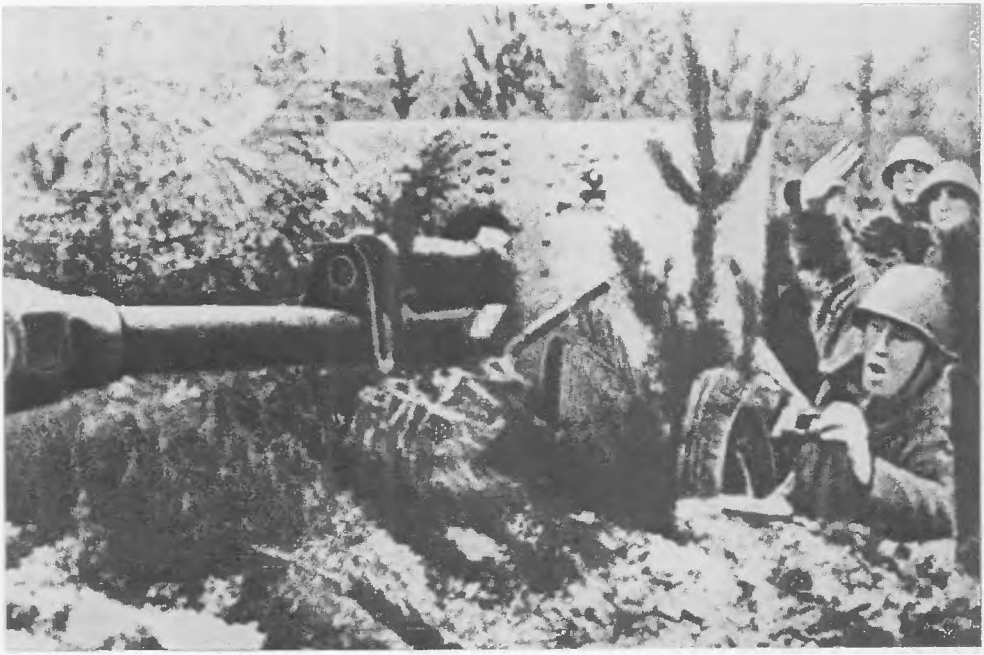

Visszatérés a szülőföldre

Az orjoli irány. A szovjet gyalogság és harckocsik közös rohama

A Hazáért! Rohamra!

A 3. gárda-harckocsihadsereg a Dnyeper felé vonul

Menetmanőver a bukrini hídfőből a ljutyezsi hídfőbe

N. F. Vatutyin és P. Sz. Ribalko a figyelőponton

Harcban Kijevért

Kijev lakói szeretettel fogadják a szovjet harcosokat

A kijeviek visszatérnek a fasiszták által lerombolt városba

„Ukrajnáért!"

Köszönet a felszabadításért

A Dnyeper-hid helyreállítása

Végtisztesség a hősnek

kezi a vágtázó lovat, bemegy az égő házba", akinél a szépség és a báj fokmérője a bátorság, a törhetetlen akaraterő, az életszeretet és a hazafiság. Nem véletlen, hogy a harckocsizók úgy fogadták Marija Ivanovna Lagunovát, mint a legtiszteletreméltóbb vendéget, mint hős harcost, mint a szeretett anyát, mint egy élő legendát. Az egységparancsnok a felsorakozott katonák előtt tett neki jelentést a harcosok sikereiről, díszlépésben vonultak el előtte az ezred századai, s mindenki a tisztelet és szeretet hangján beszélt vele.

A harckocsizókkal való egyik találkozás alkalmával Marija Ivanovna a vendégek csodálkozása közepette beült egy T–34-es harckocsiba és végigvezette a lőtéren.

Mint akkor, negyvenháromban, a dnyeperi területen, most is lelkesíti a kortársakat Marija Lagunova a rendíthetetlen harcos szívével, erkölcsi szépségével és erejével.

Visszatérve a Dnyepernél, a front támadásának főirányában zajló eseményekhez, hangsúlyozni szeretném, hogy amikor a harckocsi-hadsereg előrevetett osztagaihoz tartozó gépkocsizó lövész alegységek elfoglalták Zarubencit és Grigorovkát, valamint a Dnyeperhez simuló több magaslatot, kezdetét vette a bukrininek nevezett hídfő létrehozása a folyó jobb partján. A későbbiekben ez a hídfő jelentős szerepet játszott a Kijevért és az egész jobb parti Ukrajnáért vívott harcban.

A 3. gárda-harckocsihadsereg ütközetbe vetésével a szemben álló ellenséges csoportosításra fokozódott az erkölcsi-pszichikai ráhatás. Egyre csökkent az ellenséges hadvezetés minden olyan reménye, hogy szervezetten visszavonhatja csapatait a Dnyeperhez és megvetheti lábát a nyugati parton. Ugyanakkor a harckocsizók lendületes előretörése a bukrini kanyarig kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy a front csapatai teljesítsék a fő feladatot: menetből átkeljenek a Dnyeperen és felszabadítsák Kijevet.

Amikor G. K. Zsukov visszaemlékezéseiben a dnyeperi csatát leírja, a következőképp értékeli a harckocsi-hadsereg szerepét.: „A Voronyezsi Front arcvonalszakaszán ütközetbe vetettük Ribalkónak a főhadiszállás tartalékából érkezett 3. gárda-harckocsihadseregét, és ez döntő fordulatot hozott."[48]

Elhatározták, hogy a 3. gárda-harckocsihadsereg folyóhoz ért főerői és a 40. hadsereg őket követő csapatai átkelnek a bukrini hídfőbe. A 47. hadsereg feladata az volt, hogy Kanyev körzetében létesítsen hídfőt. A front második lépcsője, a 27. hadsereg ebben az időben Lubeny körzetében, vagyis a bukrini kanyartól 100–125 kilométerre keletre tartózkodott.

Az elért siker legteljesebb kihasználása érdekében a frontparancsnok szeptember 22-én megparancsolta: a 40. és a 47. hadsereg csapatai szeptember 26-ig jussanak ki a Juski, Szinyavka, Hmelna terepszakaszra; a 3. gárda-harckocsihadsereg teljesítse a korábbi feladatot és fejlessze ki a támadást Kagarlik, Belaja Cerkov irányában; a 38. hadsereg Kijevtől északra keljen át a Dnyeperen és az Irpenyen, szeptember 27-ig foglalja el a Gyemidovo, Priorki terepszakaszt. A front balszárnycsapatainak – az 52. és a 4. gárdahadseregnek – a feladata nem változik:[49] miután a Sztyeppi Fronttal együttműködésben szétzúzták a poltavai ellenséges csoportosítást, Cserkasszi körzetében el kell érniük a Dnyepert.

Az események lendületesen bontakoztak ki. Szeptember 22-én, az est beálltával a 3. gárda-harckocsihadsereg főerői Perejaszlav-Hmelnyickijtől délre már elérték a Dnyeper-

[48] Zsukov, G. K.: Emlékek, gondolatok. Harmadik, változatlan kiadás. Kossuth Könyvkiadó–Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1970. 385. old.

[49] Ezen a napon a 6. gárdahadsereget a főhadiszállás tartalékába helyezték.

kanyart. Azokon a helyeken tartózkodtunk, amelyek mérhetetlenül becsesek voltak valamennyi harcosunk és parancsnokunk számára. És még e nehéz menet körülményei között is, a rövid pihenők perceiben a politikai munkások igyekeztek megtalálni a lehetőséget arra, hogy elbeszélgessenek a harcosokkal a baráti népek – oroszok és ukránok – hősi múltjáról, ősrégi eltéphetetlen barátságuk forrásairól, a soknemzetiségű hadseregünk katonáinak testvéri barátságáról, akik nem kímélik életüket, ha Ukrajna felszabadításáról van szó.

Mindmáig emlékszem ezekre a beszélgetésekre, amelyeket a politikai munkások folytattak a katonákkal, ezek rövidek, de tartalmasak és gyújtó hangúak voltak, mentesek minden túlzástól, ám mélyen bevésődtek az emberek lelkébe, fokozták harci szellemüket, erősítették összetartozásuk érzését, internacionalista kötelességük tudatát. Most is gyakran visszatérek gondolatban azokhoz a napokhoz, amelyek frontéletünkben a testvéri barátság számtalan, ütközetek tüzében kipróbált és megedzett megnyilvánulását szülték, újból és újból eltűnődöm azon, mennyire fontos, milyen csodálatosan erős és gyújtó hatású az idősebbek szava a barátságról és bajtársiasságról, az a szó, amely időben hangzik el, s a katonák szívéhez és értelméhez szól.

Igen, akkor azokon a dnyeperi földeken harcoltunk, ahol századokon át igen sok csata zajlott le, s ezekben szereztek dicsőséget az orosz, ukrán, belorusz vitézek. A múlt emlékeit őrzik az itteni városok és falvak. Sőt fennmaradtak az elnevezésekben is. Velikij Bukrin, Perejaszlav. Legenda szól Perejaszlav nevének eredetéről. 933-ban az orosz csapatok a Trubezs folyónál, Perejaszlav környékén találkoztak a besenyőkkel. Nyikita Kozsemjaka, a bátor harcos párviadalra kelt egy besenyő óriással, majd ügyességgel és erővel legyőzte, „megtörve hírnevét" („pereja szlavu") a hívatlan vendégnek. E büszke nevet viselő város régóta szilárd erődként hirdette az orosz katona becsületét a Kijevi Rusz déli határain. Hősiességről és szilárdságról – mint harci sebek – tanúskodnak a mindmáig megmaradt romok Perejaszlav-Hmelnyickijben és Zmijeviben, valamint a hozzájuk vezető utakon megmaradt falmaradványok.

A bukrini hídfőben tudtuk meg, hogy V. M. Alekszejev vezérőrnagy 10. harckocsihadtestének egységei felszabadították a hírneves Perejaszlavot. Valamivel később olvastuk a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének rendeletét arról, hogy Perejaszlavot Perejaszlav-Hmelnyickijnek nevezték el, a történelmi rada emlékére, amely kifejezte az ukrán népnek azt az akaratát, hogy örökre egyesülni akar idősebb testvérével – az orosz néppel. A rendeletből szereztünk tudomást a Bogdan Hmelnyickij-érdemrend megalapításáról, amellyel a harcokban kitűnt tiszteket jutalmazták, és gratuláltunk e rendjel első viselőinek.

Szeptember 21-én, a K. Sz. Moszkalenko vezérezredes 40. hadseregének hadműveleti alárendeltségében levő 10. harckocsihadtest egységei, Ribalko harckocsi-hadseregétől jobbra átkeltek a Dnyeperen és Jasznyikov körzetében elérték a bukrini folyókanyart. Néhány óra alatt kellett a hadtest előrevetett egységeinek felkészülniük az egyszerre több felderítő csoporttal végrehajtandó dnyeperi átkelésre.

Frontszerte ismertté vált A. K. Bolbasz századosnak, a 77. önálló motorkerékpáros zászlóalj parancsnokhelyettesének a hőstette, aki szeptember 25-én hajnalban egy kis csoport harcossal, saját készítményű kompokon Balik falu mellett átkelt a Dnyeperen.

Az előrevetett alegységek fedezete alatt váltottak partot a 309. lövészhadosztály, majd G. P. Iszakov ezredes 68. gárda-lövészhadosztályának a főerői. Ezalatt a 3. gárda-harckocsihadsereg sávjában tevékenykedő 161. lövészhadosztály (parancsnok P. V. Tyertisnij

vezérőrnagy) és a 38. lövészhadosztály (parancsnok A. V. Bogdanov ezredes) egységei, a 8. gárda-harckocsihadtest gépkocsizó lövész alegységeivel szoros együttműködésben Traktomirovka és Grigorovka körzetében küzdötték le a Dnyepert.

Ezekben a napokban ismerte meg a 40. hadsereg az 1850. páncéltörő tüzérezred parancsnokának, V. Sz. Petrov századosnak a nevét. Ezrede szeptember 23-án éjszaka az elsők között kelt át a Dnyeperen, reggel pedig már a hídfőben, elkeseredett harc kezdődött. A fasiszták dühödten rohamoztak. A védők ereje apadt, de kitartottak. A tüzérek megtartották a hídfőt. Az ellenség meghátrált. A harcban a parancsnok mindkét kezén megsebesült, de nem hagyta el a helyét. Később a kórházban mindkét karját amputálták. Úgy tűnt, véget ért a tüzértiszt harci útja. Petrov azonban visszatért a szolgálatba. Belépett a Mereszjevek – az igaz emberek – sorába, akiknek az akaratereje, hazaszeretete legyőzte a súlyos sérülést, és akik újból visszaálltak lövegeik mellé, repülőre vagy harckocsiba ültek és csodákat műveltek a harcban.

A Dnyeperen átkelve Vaszilij Sztyepanovics Petrov, egységével együtt jutott el az Oderáig, és mint a Szovjetunió kétszeres hőse fejezte be a háborút.

Negyvenhárom őszén, a 40. hadsereg sok hőse közül kitűnt a Volocsanksz melletti Harkovscsinából származó húszéves komszomolista, Marija Scserbacsenko.

A háború előtt Marija korán megismerte a munkáséletet. Szülei meghaltak, a testvérei nevelték. Azután jött a háború. Átélte a hathónapos fasiszta rabságot. Amikor visszatért a szovjet hadsereg, önként belépett soraiba és az ezred lánya lett.

Marija Scserbacsenko egészségügyi szakaszvezető a Dnyeper jobb partján 116 sebesült harcost és parancsnokot hozott ki a harcból.

Marija Zaharovna Scserbacsenko megindultan emlékszik arra a napra, amikor ezredének személyi állománya a csapatzászló alatt gratulált a Szovjetunió hőse kitüntetéshez. Az ezredparancsnok, Podoprigora alezredes, levelet akart írni a lány szüleinek. Kiderült azonban, hogy Marija teljesen árva. Ekkor a felsorakozott ezred előtt ünnepélyesen kijelentette: ettől kezdve Marija apja a parancsnok, családja pedig az ezred. Később a parancsnok súlyosan megsebesült és meghalt. Húsz évvel később kiránduló mukacsevói fiatalok találtak rá az elesett hős sírjára, és erről értesítették feleségét. Az örökbefogadó apa sírját felkereste Marija Zaharovna. Lerótta háláját annak, akit emlékezetében mindhaláláig tisztelni fog.

M. Z. Scserbacsenko harci hőstette napjainkban kapott nemzetközi elismerést. 1971. május 12-én a Vöröskereszt és a Vörös Félhold Társaság „Florence Nightingale" platina éremmel tüntette ki azért, mert rendkívüli bátorságot tanúsított sebesültek megmentése során. Ezt az érmet egy angol ápolónő tiszteletére alapították, aki hosszú életéből mintegy 70 évet szentelt a harcban megsebesültek segítésére, rájuk áldozva jelentős vagyonát. Florence járt Oroszországban, ápolta a krími háborúban megsebesült orosz katonákat.

A sikeres dnyeperi átkelésért, a nyugati parton létesített hídfő megtartásáért vívott harcban tanúsított hősiességért és harci tudásért a Szovjetunió hőse címet kapta a 40. hadsereg állományából P. V. Tyertisnij tábornok, M. K. Saposnyikov, D. F. Dremin, G. P. Iszakov ezredes, G. M. Sevcsenko alezredes, A. K. Bolbasz és D. P. Potilicin százados, I. N. Kinyesov hadnagy, I. M. Bejda alhadnagy, G. T. Ivin és I. M. Kotov szakaszvezető, Sz. I. Kozlov, A. M. Kuc, G. Sz. Garfunkin, B. D. Larionov, A. D. Vorobjov harcos és még sokan mások. Egyedül a 309. lövészhadosztálynál 17 harcosnak ítélték oda ezt a magas kitüntetést.

Szeretném azoknak a napoknak még egy hősét, M. I. Zinykovics páncélos vezérőr-

nagyot megemlíteni. A dnyeperi harcokban a 40. hadsereggel együttműködő 6. gárda-harckocsihadtestnek volt a parancsnoka.

Mitrofan Ivanovics Mogiljov területi földimet igazán a kurszki csatában ismertem meg. Az új hadművelet kezdetén őt már harci dicsőség övezte. A hadtest tevékenységének sikeres vezetéséért, személyes bátorságáért és hősiességéért a szovjet kormány a Szuvorov-rend II. fokozatával, valamint kétszer a Vörös Zászló-renddel tüntette ki. Szeptember 24-én amidőn hadtestének dnyeperi átkelését irányította, súlyosan megsebesült, majd hamarosan meghalt. Ma a Nagy Honvédő Háború Belorusz Állami Történeti Múzeumában látható Mitrofan Ivanovics Zinykovicsnak, a Szovjetunió hősének egy gránátrepesz által átlyukasztott zubbonya.

Most pedig hadd mondjak néhány szót arról a helyzetről, amelyben a 6. gárda-harckocsihadtest harcolt a 40. hadsereg sávjában.

Amikor a Voronyezsi Front előrevetett egységei elérték a Dnyepert, a főhadiszállás direktívát adott ki, s ebben hangsúlyozta: „... Széles arcvonalon haladéktalanul át kell kelni a folyón, hogy megosszák az ellenség figyelmét és erőit. A légvédelmi eszközöket az átkelőhelyekhez kell erőrevonni, hogy megbízhatóan oltalmazhassák azokat az ellenséges csapásokkal szemben."[50]

A főhadiszállás azt is megkövetelte, hogy a front azonnal számolja fel az ellenség Kijevtől keletre és a Kanyevnál levő hídfő erődítéseit, majd fejezze be az egész bal parti Ukrajna felszabadítását.

A Voronyezsi Front parancsnoka, N. F. Vatutyin hadseregtábornok, e direktívának megfelelően pontosította a csapatok feladatait: a 3. gárda-harckocsihadseregnek megparancsolta, hogy gyorsítsa meg főerőinek átkelését az elfoglalt hídfőkbe, erőinek egy részével pedig mérjen csapást a Dnyeper bal partján Kanyev irányában, s a 47. hadsereg csapataival együttműködve vágja el a hitleristákat az átkelőhelyektől. Sz. A. Kraszovszkij repülő altábornagytól azt követelte a frontparancsnok, tegye meg a szükséges intézkedéseket a repülőegységek és -magasabbegységek mielőbbi áttelepülésére a Dnyeperhez közeli repülőterekre; főerőinek erőkifejtését arra összpontosítsa, hogy biztosítsák a bukrini folyókanyarban a hídfő kiszélesítéséért harcoló front csapásmérő csoportosítást.

Mialatt a 3. gárda-harckocsihadsereg és a 40. hadsereg főerői a Dnyeperen való átkelésért folytattak harctevékenységet, Zinykovics vezérőrnagy 6. gárda-harckocsihadteste a folyó bal partján Kanyev irányában mért csapást. Amikor az ellenség felfedte a gárdista harckocsizók előrenyomulását, erős oldalvédeket küldött ellenük, megállította támadásukat és folytatta hadosztályainak gyors visszavonását a Dnyeper mögé. A hadsereg főerőinek beérkeztével erősödtek az ellenségre mért csapások. A hitleristák kénytelenek voltak feladni a hídfőt, visszavonulni a Dnyeper mögé, felrobbantva maguk után az átkelőhelyeket. A kanyevi hídfőt felszámoltuk.

Amikor a 40. hadsereg kiverte az ellenséget a kanyevi hídfőből, megérkeztek oda a 47. hadsereg csapatai is. N. M. Ivanovszkij ezredes 206. és Sz. F. Szkljarov ezredes 218. lövészhadosztálya szükség-átkelőeszközökön menetből átkelt a folyón és megvetette lábát az elfoglalt hídfőben. A 23. és 30. lövészhadosztály egységei ezekben a napokban még egy hídfőt létesítettek Szeliscse körzetében (Kijevtől északra).

Abban, hogy a 47. hadsereg főerői sikeresen elérték a Dnyepert, nagy érdeme volt a hadsereg gyorscsoportjának, V. T. Obuhov vezérőrnagy 3. gárda gépesített hadtestének.

[50] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 48-a, op. 2, d. 18, l. 201.

A hadseregparancsnoknak azt az elhatározását, hogy csapatai elé kiküldi a gépesített hadtestet, gondolom, nemcsak tisztán hadműveleti elgondolások és a körülmények szülték. A parancsnok helyesen értékelte Obuhov tábornok gazdag harci tapasztalatait, mélységesen bízott parancsnoki tehetségében, s abban, hogy képes a rendkívül bonyolult körülmények között megszervezni a hadtest tevékenységét.

Erről annak az embernek a jogán beszélek, aki sok frontesemény során ismerte meg Viktor Tyimofejevics Obuhovot. A katonasors még a Nagy Honvédő Háború legelején összehozott bennünket a belorusz mezőkön. Obuhov a 26. harckocsi-hadosztály, én pedig – amint erről már az előző fejezetben szóltam – az 51. harckocsiezred parancsnoka voltam. Mindössze csak azt szeretném még megjegyezni, hogy az akkori igen nehéz körülmények között Viktor Tyimofejevics Obuhov hadosztályparancsnok talpraesetten, a harc határozott szervezőjeként viselkedett, s a szép számban előforduló válságos helyzetekből mindig megtalálta a kivezető utat. A létszámban túlerejű ellenség nyomása alatt, súlyos feltartóztató harcban vonultunk vissza keletnek.

A háború elején azokban a nehéz júniusi napokban, hírből már hallottam a hadosztályparancsnok nem mindennapi tulajdonságairól, de többet csak később tudtam meg róla. Gondolom, nem lesz érdektelen, ha nehéz életútjáról tájékoztatom az olvasókat, mivel ezek a sorok találóan fogják jellemezni az akkori idők szovjet parancsnokait.

V. T. Obuhov katonaéletét 1918 májusában kezdte meg az orenburgi vörösgárdista osztagban. Egy hónap múlva elvesztette apját, akit Dutov atamán bandája ölt meg azért, mert fia a szovjetek vörös zászlaja alá állt.

A szovjethatalom ellenségeivel vívott osztályharcokban kristályosodott ki a fiatal harcos világnézete. Kommunista lett. Mint századparancsnok-helyettes harcolt a Keleti Frontnál, volt hadsereg politikai osztály instruktor. Szolgált a Krasznij Kazak ÖKVB páncélvonat kezelői között a Déli Frontnál, vezetett lovasezredet a Turkesztáni Frontnál, harcolt a baszmacsok ellen, volt ezredkomisszár, a Minszki Lovasiskola parancsnoka, részt vett a japán militaristák szétzúzásában a Halhin-Gol folyónál.

Viktor Tyimofejevicsben harmonikusan ötvöződött egybe a jó hadvezér és a jó politikai munkás. A képzett, művelt tábornok – a háborúig elvégezte a Felső Lovassági Iskolát, a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Frunzéről elnevezett Katonai Akadémiáját – gyorsan „átnyergelt" még a háború előtti időszakban a páncéloscsapatokra. Minket, akik a frontutakon ismertük meg Obuhovot, mindig lelkesített törhetetlen akarata és lelkiereje, az a képessége, hogy gyorsan és biztosan tudta megítélni a helyzeteket és mindig a legcélszerűbb döntésekre jutott.

Obuhov tábornokkal akkor is találkoztam, amikor a Vörös Hadsereg lovassági főfelügyelőjének helyettese volt, majd a háború utáni években a németországi szovjet hadseregcsoportnál is, ahol igen magas parancsnoki beosztást viselt. Obuhov tábornok tehetségét nagyon sokan elismerték.

De térjünk vissza az 1943. szeptember végi eseményekhez, és beszéljünk Obuhov páncélos vezérőrnagy 3. gárda gépesített hadtestének tevékenységéről.

A hadtest harctevékenysége az ellenség visszavonuló 24. páncéloshadtest egységeinek üldözésébe ment át, amely két menetvonalon egy teljes napig tartott. Az oszlop élén géppisztolyos deszantokkal, páncéltörő tüzérséggel és műszakiakkal megerősített harckocsizászlóalj erejű előrevetett osztagok haladtak. A gépjárművek nagy hiánya miatt az önálló gépkocsizó lövészegységek gyalogmenetben üldözték az ellenséget.

A bonyolult helyzet ellenére a gépesített hadtest gárdistái lendületesen nyomultak előre, szétverve az ellenséges csapatok fedező osztagait. Szeptember 19-én elérték, s me-

netből indított meglepésszerű rohammal elfoglalták Horol városát. A hadtest Lubenytől délre még aznap átkelt a Szula folyón és Zolotonosa felé tört, hogy elvágja az ellenséges csapatok visszavonulási útjait Poltavából Kanyev és Cserkasszi felé, valamint a nyezsin–cserkasszi vasúti fővonalat.

M. I. Rogyionov ezredes 7. és D. N. Belij vezérőrnagy 8. gárda gépesített dandárának előrevetett egységei megkerülték az ellenség ellenállási támpontjait, csomópontjait, majd szeptember 22-én hajnalban betörtek Zolotonosa északnyugati és keleti peremére. Mögöttük nyomult előre a 9. gárda gépesített dandár, amelynek parancsnoka P. I. Gorjacsev ezredes volt. A városban védelembe mentek át a 112. és a 34. német gyalogoshadosztály elszigetelt egységei, amelyek a német 24. páncéloshadtest főerőinek Kanyev irányú visszavonulását fedezték.

A hadtestparancsnok elhatározta, hogy nem várja be az összes erők összpontosulását, hanem északnyugat és kelet felől egyszerre mér csapást az ellenséges helyőrségre, részekre tagolja és megsemmisíti azt.

Rövid tüzérségi előkészítés után felújították a támadást a 7. és a 8. gárda gépesített dandár városhoz előretört egységei. Hamarosan beavatkozott a harcba a közben megérkezett 9. gárda gépesített dandár, és délnyugatról mért csapást az ellenséges helyőrségre. Heves harc lángolt fel. Egyes utcák és házak többször is gazdát cseréltek.

Az utcai harcokban a gépesített hadtest sok gárdistája kitűnt. Hősi halált halt V. M. Tyulin alezredes, a 8. gárda gépesített dandár parancsnokának politikai helyettese, aki az egységek harcát vezette a város egyik utcájában. Tyulin, a hű hazafi, a lánglelkű kommunista, személyes bátorságával és rettenthetetlenségével lelkesítette a katonákat a harc válságos pillanataiban. Ügyesen manőverezett az utcákon és bátran tevékenykedett A. Sz. Danyilov százados harckocsi-zászlóalja is, amely a 45. gárda-harckocsiezredhez tartozott.

Bármilyen dühödten védekeztek is a hitleristák, részekre tagoltuk a zolotonosai helyőrséget, és nagy veszteségeket okozva visszavonulásra kényszerítettük.

A hadtest egységei az elkeseredett harc után még rendezni sem tudták harcrendjüket, amikor a felderítés megállapította: közelednek Zolotonosához a Poltavától visszavonuló és a kanyevi csoportosítással egyesülni akaró 24. német páncéloshadtest tüzérséggel megerősített harckocsi- és gépesített gyalogososzlopai. A hitleristák igyekeztek kiverni Obuhov tábornok harckocsizóit Zolotonosából, áttörni Kanyevhoz és megtartani ebben a körzetben a Dnyeper átkelőhelyeit.

Jóllehet a személyi állomány kimerült volt, az egységek nagy hiányt szenvedtek harci technikai eszközökben és fegyverzetben, a hadtestparancsnok mégis elhatározta: szervezett tűzzel fogadja és szétzúzza az ellenséget. Újból fellángoltak az utcai harcok. Közben beérkezett e körzetbe Sz. F. Szkljarov ezredes 218. lövészhadosztálya, beavatkozott a harcokba, s késő este teljes győzelemmel és a város felszabadításával értek véget az utcai harcok. Zolotonosa fölött hazánk állami lobogója lengett.

A 47. hadsereg főerői szilárdították meg a 3. gárda gépesített hadtest sikereit. Szeptember 23-ra a hadsereg magasabbegységei kijutottak a Csepilki, Gelmjazovo, Zolotonosa szakaszra. Itt ismét a 24. német páncéloshadtest főerőinek szívós ellenállásába ütköztek, amelyek a Kanyevnál levő Dnyeper-átkelőhelyekhez vezető utakat fedezték. A hadsereg magasabbegységei kelet felől mindössze 20–35 kilométerre voltak Kanyevtől, de a nagy kimerültség, a kevés harckocsi és tüzérség miatt képtelenek voltak áttörni az ellenséges utóvédeken és meghiúsítani az ellenség már megkezdődött átkelését. Nem tudták kellően támogatni a hadsereg csapatait a vele együttműködő 2. légi hadsereg

repülőgépei sem, mert már maximális hatósugárral és korlátozott erőkkel repültek. Egy nappal később a 47. hadsereg előrevetett egységei Kanyevtől északra és délre elérték a Dnyepert és menetből kezdték meg az átkelést.

A Voronyezsi Front csapásmérő csoportosításának a bal parti Ukrajnában folytatott támadása azzal ért véget, hogy kijutott a Dnyeperhez és a jobb parton, a bukrini folyókanyarban egymástól elszigetelt hídfőket létesített. Megkezdődött a harctevékenység azért, hogy e hídfőket egyesítsék. A csapásmérő csoportosítás előrevetett egységeihez tartozó csapatok erőkifejtésének fokozása azonban nem volt megfelelő ütemű, mivel a nehézpontonok hiánya késleltette a harckocsik, az önjáró tüzérség és a tüzérség átkelését az elfoglalt hídfőkbe.

Közben a hitlerista hadvezetés a 4. páncéloshadsereg és a 8. hadsereg állományából négy gyalogos-, két páncélos- és egy gépesített hadosztályt sietve a bukrini Dnyeperkanyarba dobott át. Ezekkel az erőkkel akarta szétzúzni a hídfőben levő szovjet csapatokat, majd maradványaikat a Dnyeperbe szorítani és helyreállítani saját védelmét a folyó nyugati partján.

A bukrini folyókanyarhoz ért ellenséges csapatok gyorsabb szétzúzása, valamint a támadó csapatok segítése érdekében – a szovjet hadvezetés utasítására – szeptember 24-én éjszaka dobták le az ellenség mögé a 3. légideszantdandárt és az 5. légideszantdandár egy részét, összesen mintegy 4500 főt. A deszantolás általános irányítása N. Sz. Szkripko repülő vezérőrnagyra, a távolsági légierő parancsnokhelyettesére hárult. A deszantot nagy területen, a Rzsiscsev és Cserkasszi közötti sávban tették le, 10–15 kilométerre az arcvonaltól. A deszantolási körzetek rossz felderítése miatt a deszantok zömét az ellenséges csapatok harcrendjeire dobták.

A bonyolult helyzet ellenére a deszantharcosok kis csoportokban menetből vették fel az egyenlőtlen harcot az ellenséggel, lekötve annak erőit. A Batya partizánosztag segítségével szeptember végén sikerült a Szidorcsuk alezredes vezetésével harcoló mintegy ezer deszantkatonának egyesülnie a tagancsani erdőben levő katonai egységgel. Hamarosan csatlakoztak a deszantharcosokhoz a kanyevi és a cserkasszi kerület partizánjai. Közös erőfeszítéssel kibontakoztatták a harcot a német fasiszta megszállók ellen, és ezzel segítették a front csapatait a dnyeperi átkelésben, valamint a folyó nyugati partján létesített hídfők kiszélesítéséért vívott harcokban. Kellő hatást azonban nem tudtak gyakorolni a hadművelet menetére.

A szovjet csapatok a légideszant sikertelensége ellenére állandóan növelték erőiket a bukrini folyókanyarban. Szeptember 26-án a 40. hadsereg valamennyi lövészcsapata (a tüzérség nélkül) már a hídfőben volt. Erre az időre átkelt a folyón a 3. gárdahadsereg 9. gépesített hadtestének (parancsnoka K. A. Maligin tábornok) három gépesített dandára, valamint a harckocsidandárok gépkocsizó lövészzászlóaljai, könnyűfegyverzetükkel.

A nehézpontonok hiánya miatt késett a harckocsik és a nehéztechnika átkelése. Igaz, megpróbáltak helyettük más eszközöket alkalmazni. Például a 3. gárda-harckocsihadseregnél a szeptember 24-re virradó éjszaka úgy döntöttek, hogy az önjáró tüzérséget és a harckocsikat azokon a könnyű átkelőeszközökön szállítják át, amelyek az élőerők és a könnyűfegyverzet deszant-kompátkelésére szolgáltak. Minthogy ezeknek az átkelőeszközöknek a teherbírása elég korlátozott volt, különleges padozattal két kompot kapcsoltak össze. Az éjszaka folyamán több mint tíz könnyű önjárót sikerült átszállítani Traktomirovka körzetébe. E csónak-komp átkelőeszközöket tovább erősítették különleges padozattal, s átszállítottak rajtuk két közepes harckocsit. A harmadik harckocsi

átszállításakor a komp már nem bírta a terhelést. A harckocsi a partnál elsüllyedt, de a korábban megszervezett javító-vontató csoport gyorsan kimentette a vízből. A harckocsik további átszállítását be kellett szüntetni.

Abból a célból, hogy a csapásmérő csoportosítás erőkifejtését a bukrini hídfőben fokozza, a Voronyezsi Front parancsnoka szeptember 27-én ütközetbe vetette a második lépcsőt, Sz. G. Trofimenko altábornagy Perejaszlav-Hmelnyickij körzetében tartózkodó 27. hadseregét.

A front második lépcsője a 3. gárda-harckocsihadsereg és a 40. hadsereg tevékenységi sávjában kezdte meg az átkelést a Dnyeperen. Az átkelés erős ellenséges tüzérségi és aknavetőtűzben, valamint bombacsapások közepette folyt. A 147., a 100. és a 155. lövészhadosztály egységei átkelésük és a hídfőben való összpontosulásuk arányában menetből léptek harcba az ellenséges ellenlökések elhárítása céljából. Ezért csapataink csak jelentéktelen ütemben tudtak előrenyomulni a hídfőben.

Ez volt a helyzet a főirányban, a front támadásának középső szakaszán. Mialatt az itt tevékenykedő csapatok a bukrini hídfő megtartásáért és kiszélesítéséért harcoltak, nem kevésbé érdekes és heves események bontakoztak ki a front csapatainak jobbszárnyán, ahol a 38. hadsereg magasabbegységei közvetlenül a kijevi irányban harcoltak az ellenséggel. A hadsereg harctevékenysége kezdetben Darnyicánál bontakozott ki. A közvetlenül Kijev irányában támadó előrevetett egységei visszavetették az ellenséget a Lotki–Bobrik–Barisevka vonalra, de az itteni, idejekorán kiépített, Kijevtől 30–35 kilométerre levő hídfőállást már nem tudták áttörni. Az ellenséges hadvezetés mintegy hét hadosztályt bontakoztatott ott szét, fedezve a 4. páncéloshadsereg visszavonulását a Dnyeper mögé a két épségben maradt hídon.

Figyelembe véve, hogy a további arcból indított rohamok fölösleges ember- és harci technikai veszteségekhez, a drága idő pazarlásához vezethetnek, N. J. Csibiszov altábornagy, a frontparancsnok utasítására a korábbi irányban folytatandó támadásra három hadosztályt és egy harckocsidandárt hagyott a balszárnyon, a főerőket pedig átcsoportosította a Kijevtől északra levő körzetbe. Ezek az erők a Szvaromje–Oszescsena szakaszon kijutottak a Dnyeperhez és szeptember 25-től megkezdték az átkelést a folyón.

A hadsereg nem rendelkezett elég szervezetszerű átkelőeszközzel, mert ezek egy részét a gyesznai átkelésnél alkalmazták, a 108. pontonhíd-zászlóalj főerői pedig a kevés szállítógépkocsi miatt jelentősen lemaradtak. A támadás tengelyétől nagy mélységben húzódott szét a tüzérség is. A tüzérezredeknek csak egy része és az előrevetett lövészhadosztályok néhány Katyusa gárda-aknavetőosztálya kelt át a Gyesznán és települt szét az új tüzelőállásokban. A nagy távolságban elnyúló szállítási vonalak miatt a Dnyeperhez kijutott egységek nagy hiányt szenvedtek lőszerben és élelmiszerben.

Mire P. P. Avgyejenko vezérőrnagy 51. lövészhadteste elérte a Dnyepert, az ellenségnek sikerült átszállítania a jobb partra a 208., 82. és 327. gyalogoshadosztályát, melyek megvetették lábukat a Kazarovicsi, Priorka terepszakaszon (Kijev környékén).

Szeptember 26-án késő este T. F. Umanszkij ezredes 240. lövészhadosztályának 842. ezredéből egy 25 fős csoport a kommunista P. P. Nyefedov őrmester vezetésével négy halászcsónakon átkelt a Dnyeperen, s hajnalra beásta magát a folyó jobb partján.

E csoport után keltek át V. A. Szavva és F. V. Vanyin századosok lövészzászlóaljai, majd a hadosztály főerői. Sokat segítettek a Dnyeper menti települések és falvak lakói. Szívesen vállalkoztak vezetésre, felderítésre, segítettek átkelőeszközöket csinálni, a folyóhoz vitték a hitleristák által elrejtett csónakokat. Csak a 38. hadsereg és részben a 60.

hadsereg támadási sávjában, Kazarovicsi, Sztaroszelje (Kijevtől északra) szakaszon 330 halászcsónakot adtak át a szovjet egységeknek és magasabbegységeknek.

A 240. lövészhadosztállyal majdnem egy időben kelt át a Dnyeperen Novo-Petrovcinál F. P. Smelev ezredes 180. lövészhadosztálya. Másnap reggel a Dnyeper nyugati partján voltak I. I. Melnyikov vezérőrnagy 167. lövészhadosztályának harcosai, akik Visgorod körzetében váltottak partot. A hadosztályok alegységei menetből vették fel a harcot a folyó jobb partján megkapaszkodni igyekvő 82. és a 327. ellenséges hadosztályok előrevetett egységeivel. A 167. hadosztály fedezete alatt éjjel és nappal a hadtest újabb és újabb alegységei és egységei küzdötték le a folyót.

E harcokban tanúsított merészségéért, bátorságáért és hősiességéért egyedül csak a 240. lövészhadosztályból 45 katona, tiszthelyettes és tiszt kapta meg a Szovjetunió hőse kitüntetést. Köztük volt a parancsnok, T. F. Umanszkij ezredes is.

A dnyeperi átkelés során Kijevtől északra kezdetben két harcászati hídfő alakult ki, amelyeket hamarosan egyesítettek a szovjet csapatok. Ez már hadműveleti hídfő volt; a ljutyezsi nevet kapta, és novemberben döntő szerepet játszott Kijev felszabadításában. Szeptember végén még az ellenséges hadvezetés arra kényszerült, hogy újabb erőket és eszközöket dobjon át ide Kijev és Darnyica alól. Ennek következtében lényegesen meggyengült az az ellenséges csoportosítás, amely a Dnyeper keleti partján levő hídfőt védte.

A 38. hadsereg parancsnoka Sz. Sz. Martyiroszjan vezérőrnagy 50. lövészhadtestére bízta a hitleristák darnyicai hídfőjének felszámolását. A frontparancsnok utasítására a 3. gárda-harckocsihadsereg 56. gárda-harckocsidandára segítette a hadtestet. A harckocsizók csapást mértek a Dnyeper bal partja mentén északi irányban. A lövész-magasabbegységekkel együttműködve kiverték az ellenséget Gogoljevből és Boriszpolból, déli irányból átkarolással fenyegették a darnyicai csoportosítást. Az ellenséges hadvezetés – igyekezve elkerülni, hogy csapatait bekerítsük a Dnyeper keleti partján – szeptember 28-án a Dnyeper mögé vonta vissza egységeit, a Darnyica körzetében levő átkelőhelyeket pedig felrobbantotta.

A 38. hadseregnek a dnyeperi átkelés során elért sikerei, de különösen a ljutyezsi irányban végrehajtott manővere nagyban elősegítette jobb szomszédjának – a Központi Frontnak – lendületes támadását. A sikerben részük volt e front balszárnycsapatainak: a 13. és a 60. hadseregnek, valamint a 7. gárda gépesített hadtestnek, amelyeknek a parancsnoka – a fenti sorrendben – N. P. Puhov, I. D. Csernyahovszkij, I. P. Korcsagin altábornagyok voltak.

Mint már említettem, a Voronyezsi Front a Dnyeperhez való kijutás és az azon történő átkelés során széles arcvonalon támadott. Míg a front közepe Perejaszlav-Hmelnyickij, jobbszárnya Kijev és tőle északra irányult, addig balszárnya kinyúlt a cserkasszi irányban. A Voronyezsi Frontnak ezen a szárnyán K. A. Korotyejev altábornagy 52. hadserege, valamint I. V. Galanyin altábornagy 4. gárdahadserege harcolt.

Szeptember 22-ig e két hadsereg a Brigagyirovka, Gyemenci, Danyki vonalra vetette vissza a vele szemben álló ellenséges egységeket. Ennek eredményeképpen az ellenség hét hadosztályból álló poltavai csoportosítását északnyugatról átkaroltuk, s a bekerítés veszélye fenyegette. Ugyanakkor kelet felől Poltavához értek A. Sz. Zsdanov altábornagy Sztyeppi Fronthoz tartozó 5. gárdahadseregének és I. M. Managarov altábornagy 53. hadseregének csapatai. Ezután a Sztyeppi Front katonái északról és délről megkerülték a várost. Szeptember 23-án előretörtek a város pereméig, majd a Voronyezsi Front 4. gárdahadseregével együttműködésben éjszakai rohammal felszabadították a megszállók uralma alól az ősi ukrán várost, a fontos vasúti csomópontot – Poltavát.

Hazánk fővárosa, Moszkva 124 löveg 12 össztüzével köszöntette e győzelmet. A Sztyeppi Front 12 magasabbegysége és egysége kapta meg a megtisztelő poltavai elnevezést.

A csapatok fenyőerdőkkel és nyírfaligetekkel tarkított mezőkön haladtak, ahol – úgy tűnt – megállt az élet. Az egyhangú sztyeppet csak imitt-amott tette változatosabbá egy-egy kurgán, lapos kis süppedés, mély gránáttölcsér.

A Vorkszla-fennsík jobb oldalán és a három magas dombon elterülő Poltava kenyérrel és sóval fogadta felszabadítóit. Az emberek odaadták utolsó készleteiket, hogy szívélyesen megvendégelhessék a katonákat, hogy asztal mellett hálálhassák meg a hőn óhajtott szabadságot, a lelkükbe visszatért örömöt.

A csapatok ősi emlékművek mellett haladtak el, amelyek Nagy Péter ezredeinek halhatatlan hőstetteiről beszéltek: ezek az ezredek verték szét Poltava falainál XII. Károly svéd király hadseregét. Magasba meredő vasoszlopok maradtak mögöttük – az orosz fegyverek dicsőségének emlékei; elhaladtak a Nagy Péter tiszteletére emelt hatalmas emlékmű mellett, amely ott magaslott, ahol a győzelmek után megtért őseihez. A harcosok és parancsnokok láthatták Kelin ezredesnek, a poltavai erőd parancsnokának, az 1812-es honvédő háború hősének emlékművét, a hazájuk védelmében elesett orosz katonák közös sírjának sírkövét.

A régi dicsőség újakat szült. Az új dicsőség a régiekből merített lelkesedést. A katonák gondolatban megesküdtek, hogy becsülettel övezik csapatzászlójukat az elkövetkezendő harcokban és ütközetekben. Ehhez a bátor ősök hősi hagyományaiból merítettek erőt.

Miután a Sztyeppi Front csapataival közösen szétzúzták a poltavai ellenséges csoportosítást, a Voronyezsi Front balszárnycsapatai folytatták az ellenség visszaszorítását délnyugati irányban. Amikor az 52. hadsereg magasabbegységei elérték a Dnyepert, terepszakaszukat átadták a 4. gárdahadseregnek, maguk pedig átcsoportosultak a 47. hadsereg sávjába, hogy Kanyevnál átkeljenek a folyón.

A bal parti Ukrajnában visszavonuló ellenség üldözésének és az azt követő nagy vízi akadályok – elsősorban a Dnyeper – leküzdésének tapasztalatai bizonyították, hogy az ilyen hadműveletek hatalmas nehézségekkel járnak. Az átkelőhelyek rendkívül sebezhetők: lerombolhatók tüzérségi és aknavetőtűzzel, valamint a légierő csapásaival. A folyók megnehezítik a második lépcsők és a tartalékok mélységből történő manőverét, elszigetelik a hídfő kiszélesítéséért harcoló átkelt csapatokat a hadtápszervektől. Zavarok keletkezhetnek a csapatok ellátásában.

A Voronyezsi Frontnak szeptember végére még az ilyen bonyolult helyzetben is sikerült valamennyi hadseregével átkelni a Dnyeperen és a nyugati parton kilenc nem nagy, de hadműveleti-harcászati szempontból igen fontos hídfőt létesíteni. E hídfők közül a legnagyobb a bukrini és a ljutyezsi volt.

Az elfoglalt hídfők kiszélesítéséért folytatott harctevékenységet értékelve N. F. Vatutyin, a Voronyezsi Front parancsnoka szeptember 28-i harcintézkedésében hangsúlyozta: megengedhetetlen a csapatok lassú előrenyomulása. Megparancsolta, hogy „Minden módon meg kell gyorsítani a csapatok, különösen a tüzérség, a harckocsik, az aknavetők és a sorozatvetők átkelését a Dnyeper jobb partjára. Az átkelésre váró egész tüzérségnek a bal parti tüzelőállásokban kell települnie, és rendelkeznie kell előretolt figyelőpontokkal a hídfőben elhelyezkedő csapatok harcrendjeiben."[51]

[51] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 203, op. 2777, d. 99, l. 156.

A német fasiszta csapatok hatalmas erőfeszítéseket tettek, hogy állandó ellenlökéseikkel a folyóba szorítsák csapatainkat és visszaállítsák védelmük arcvonalát a Dnyeper nyugati partján. A levegőben is heves harcok zajlottak le. Jóllehet a helyzet bonyolult volt, és a németektől elfoglalt Dnyeper menti repülőterek még nem voltak berendezve, a 2. légi hadsereg pilótái igen mesterien és hősiesen harcoltak. Különösen hevesek voltak a bukrini folyókanyar fölötti légi harcok. Csak a szeptember második felében vívott 211 légi harcban az ellenség mintegy 200 repülőgépet veszített.

A hídfőkben

Szeptember végére csapataink Kijevtől északra és délre széles arcvonalon átkeltek a Dnyeperen. A főhadiszállás megparancsolta a Voronyezsi Frontnak, hogy erődítse meg a Dnyeper jobb partján létesített hídfőket, a Központi Front Csornobil, Ivankov, Radomisl általános irányban csapást mérő balszárnycsapataival együttműködésben készítsen elő és mérjen csapást Kagarlik, Fasztov, Bruszilov irányában, zúzza szét az ellenség kijevi csoportosítását és foglalja el Kijevet.

E feladat teljesítése érdekében N. F. Vatutyin elhatározta, hogy északról és délről átkarolja a kijevi ellenséges csoportosítás szárnyát. A mi 3. gárda-harckocsihadseregünk a front főcsapást mérő csoportosításába került. E csoportosításnak az volt a feladata, hogy először is egy hídfőbe egyesítse a bukrini folyókanyar Kanyev és Szelescse körzeteiben levő elszigetelt hídfőit, majd bontakoztasson ki általános támadást Bruszilov irányában. Ribalko harckocsi-hadseregének megparancsolták, hogy legkésőbb október 3-án reggelre keljen át harckocsijaival a bukrini hídfőbe, tekintve, hogy a 27. hadsereg sávjában a front gyorscsoportjaként kell támadnia.

A támadásra bonyolult körülmények között kellett felkészülni. A csapatok elhárították az ellenség heves ellenlökéseit és a hídfő kiszélesítéséért folytattak harcot. A parancsnokok, törzsek, párt- és politikai szervek ezzel párhuzamosan hatalmas munkát végeztek a csapatok felkészítéséért, a felelősségteljes harci feladatok végrehajtásáért. Fő figyelmet az erők és eszközök bukrini hídfőbe való felhalmozására fordították. Szeptember 29-én – egy héttel az után, hogy a 3. gárda-harckocsihadsereg előrevetett osztagai elérték a Dnyepert – megérkezett a hadsereghez a 6. pontonhíddandár. A dandár szinte állandó ellenséges tüzérségi tűzben és a német légierő csapásai közepette hat kompátkelőhelyet és két pontonhidat épített, s így meggyorsult a harckocsik, önjáró tüzérség és a tüzérség átkelése a bukrini hídfőben.

Az ellenség harcrendjeire mért erős tüzérségi és légi csapás után szeptember 30-án megkezdődött a front csapásmérő csoportosításának a támadása. A tüzérségi tűzhenger nyomában a harckocsik és a gyalogosok rohamra lendültek, de az ellenség tömör, jól szervezett védelmébe ütköztek.[52] Ezért csapataink előrenyomulása jelentéktelen volt. Harckocsizóinknak és lövészegységeinknek csak Velikij Bukrin északkeleti peremét sikerült elérniük és ott egyesülniük a Grigorovka körzetében létesített hídfőben harcoló csapatokkal. A korlátozott mennyiségű harckocsi és önjáró tüzérség miatt nem lehetett a támadást továbbfejleszteni.

Október első napjaiban az ellenség a nem támadott arcvonalszakaszokról és a mély-

[52] Itt volt az ellenség 72., 112., 255. gyalogos-, a 19. páncélos- és a 20. gépesített hadosztálya.

ségből újabb erőket és eszközöket csoportosított át, majd ellenlökésekre és ellencsapásokra vállalkozott. Az ellenlökő gyalogságot és harckocsikat a légierő támogatta, napi 500–2200 repülőgép-bevetéssel. Ezért ideiglenesen beszüntettük Bukrinnál az aktív tevékenységet. Készültünk a támadás felújítására, amelyet október 12-re határoztak meg.

Közben a front jobbszárnyán a 38. hadsereg csapatai egyre több erőt és eszközt vittek át a ljutyezsi hídfőbe. Ljutyezs elvesztése után a német fasiszta hadvezetés átcsoportosította erőit és újból ellenlökéseket indított az egész arcvonalszakaszon. Nyilvánvaló lett, hogy a hídfő kiszélesítéséért folytatott további harc attól függ, milyen gyorsan szállítják át a jobb partra a nehézfegyverzetet, különösen a harckocsikat és az önjáró tüzérségi rendszereket.

Itt szeretnék szólni harckocsicsapataink elmúlt háborús tevékenységének egyik figyelemre méltó tapasztalatáról: folyómederben is lehet harckocsit vezetni. Akkor az ilyen átkelés még új volt, napjainkban azonban már széleskörűen elterjedt.

A. G. Kravcsenko páncélos altábornagy 5. gárda-harckocsihadtesténél történtekről van szó. A hadtest azt a feladatot kapta, hogy az 51. lövészhadtest sávjában Ljutyezsnél keljen át a Dnyeperen, majd – figyelembe véve, hogy a továbbiakban Kijevet északnyugatról megkerülve kell csapást mérnie – e hadtest magasabbegységeivel együttműködve szélesítse ki a hídfőt. Amikor Vatutyin hadseregtábornok e feladatot megszabta, felhívta Kravcsenko tábornok figyelmét arra, hogy nem lesz egyszerű dolog a Dnyeperhez vezető utakon átkelni a Gyesznán, s hangsúlyozta: a megfelelő teherbírású híd felépítése legalább 8–10 napot igényelne. Ez esetben viszont lehetetlenné válna a legfontosabb dolog, vagyis az, hogy időben támogatást nyújtsanak a 38. hadsereg előrevetett egységeinek, amelyek súlyos harcokat vívtak a Dnyeper jobb partján a hídfő megtartásáért. Meg kellett találni a Gyesznán való átgázolás lehetőségét.

A hadtesttörzs megszervezte a felderítést. Lotka körzetében kiválasztották az átkelési szakaszt, ahol a folyó szélessége mintegy 280 méter, legnagyobb mélysége 2 méter volt. A folyó felderítésének idején a 20. gárda-harckocsidandár két komszomolistája, Sz. Krivenko és I. Gorbunov szakaszvezető többször is a jeges víz alá bukott, hogy tanulmányozza a folyó medrét.

Minthogy a gázlómélység számottevően meghaladta azt, amelyet a harckocsik műszaki adottságaiknál fogva le tudtak küzdeni, igen gondosan elő kellett készíteni őket a víz alatti vezetésre. A harckocsik valamennyi rését betömték kóccal és rongyokkal, olajos szolidollal, a hajtómű kipufogócsöveit meghosszabbították különleges vitorlavászonból készült tömlőkkel, amelyek a harckocsik alámerülésekor a vízfelszín fölé emelkedtek. Az optikai berendezéseket vízhatlan anyagokkal burkolták be. A személyi állomány nagy leleményességet tanúsított a harckocsik átkelésre való előkészítése során. Például a 22. gárda-harckocsidandárnál különleges ellenzőket készítettek és helyeztek fel a harckocsitornyokra az ágyúk befedése érdekében. Néhány alegységnél bordázott úszó légvezető tömlőket alkalmaztak, amelyek a teljes merüléskor is biztosították a harckocsikban a levegőt.

A 38. hadsereg műszaki csapatai – amelyeknek főnöke N. V. Kriszanov vezérőrnagy volt – utakat készítettek a folyóhoz a harckocsik számára, berendezték a vízbe merülés helyeit és irányították a kompátkelést. Az árterület mocsaras szakaszain sok helyütt az utászok dorong- és rőzsepadozatot fektettek le.

A hadtest október 4-én hajnalban kezdte meg az átkelést a Gyesznán. A harckocsik a folyómederben, a hadtest többi egysége pedig két deszant-kompátkelőhelyen és halászcsónakokon jutott át. A harckocsik 6–7 kilométeres óránkénti sebességgel haladtak.

A vezetők a parancsnokok rádión adott utasításai alapján vezették a harckocsikat. Egy nyomvonalon – mivel a lánctalpak kivájták a medret – csak három harckocsit lehetett átbocsátani.

A gyakorlatban ez volt az első eset, hogy ilyen széles és mély vízi akadályt a harckocsik a mederben küzdöttek le. Ennek az átkelésnek a tapasztalatai bizonyították, hogy egyszerű módszerekkel is jelentősen lehetett javítani a harckocsik átkelési lehetőségeit.

A Gyeszna leküzdése után az 5. gárda-harckocsihadtest még azon a napon elérte a Dnyepert, a következő két éjszaka a lövészmagasabbegységek fedezete alatt négy deszant-kompátkelőhelyen átjutott a ljutyezsi hídfőbe és részt vett annak kiszélesítésében.

Október 5-én a főhadiszállás a Központi Fronttól a Voronyezsi Frontnak adta át a 13. és a 60. hadsereget, három nappal korábban pedig a Voronyezsi Front 52. és 4. gárdahadseregét a Sztyeppi Frontnak rendelte alá. Ennek megfelelően állapították meg a frontok közti új sávhatárokat. Ezeknek az intézkedéseknek az volt a célja, hogy a kijevi irányban tevékenykedő valamennyi hadsereg vezetését egy parancsnok kezében összpontosítsák, e hadseregek erőkifejtését pedig a fő feladat teljesítésére – Kijev felszabadítására – irányítsák.

Minthogy a Voronyezsi Front jobbszárnyán igen megnőtt a csapatok mennyisége, Vatutyin hadseregtábornok elhatározta: átkarolja az ellenség 4. páncéloshadseregének[53] balszárnyát, majd a bukrini folyókanyarban Bruszilov irányában támadó csapatokkal együttműködve szétzúzza e hadsereget. A főcsapást a bukrini hídfőből a 40., a 27. hadseregnek, valamint a 3. gárda-harckocsihadseregnek kellett mérnie. Az elképzelés az volt, hogy a második csapást a 38. hadsereg erői mérik a ljutyezsi hídfőből, s ezt a csapást biztosítja nyugat felől a 60. hadseregnek a sztraholeszi hídfőből kiinduló csapása.

Az október 6-tól 10-ig tartó új támadás előkészítésének időszakában a front műszaki csapatai (főnökük J. V. Bordzilovszkij műszaki vezérőrnagy volt) 40 kompot vontak össze a Dnyepernél. Ugyanakkor 15 úszó komphidat is ide irányítottak. Közülük kettő, Grigorovka körzetében és Zarubencitől délre, nemcsak az ellenség tüzérségének és aknavetőinek, hanem lövészfegyvereinek a tűzhatása alatt is állt. Itt az átkelés főleg éjszaka történt. Hajnalban a hidakat szétszedték, kompelemeit az átkelési szakaszoktól mintegy 1,5 kilométerre hátraszállították és szétszórtan a part menti cserjésekben helyezték el. Építettek még három cölöphidat is: Szvaromjenél a 38. hadsereg, Rzsiscsevtől 6 kilométerre délre a 40. hadsereg, Kozinci falunál pedig a 3. gárda-harckocsihadsereg csapatai számára.

A Kozincinál épülő hídról szeretnék egy kissé részletesebben szólni.

Amikor a front haditanácsa elhatározta, hogy Kozincinál hidat építtet a Dnyeperen, ezt a feladatot hadseregünknek a front műszaki eszközeivel megerősített műszaki-utász egységeire bízta. Az építőanyag beszerzésébe bevontak a perejaszlav-hmelnyickiji kerületből mintegy kétezer lakost. A hídépítés általános irányításával egy ideiglenesen létrehozott törzset bíztak meg, amelynek élén Sz. I. Melnyikov vezérőrnagy, a harckocsihadsereg haditanácsának tagja állt. Az építés vezetőjévé a tapasztalt mérnököt, A. V. Topalszkijt nevezték ki.

Alekszej Vasziljevics Topalszkij hadmérnököt nem sokkal előbb hívták be tartalékból, korábban nem teljesített katonai szolgálatot, harci tapasztalatokkal nem rendel-

[53] Körülbelül 15 hadosztály, ebből kettő páncélos.

kezett. Nagy tudású polgári szakember volt; a leningrádi hidak tervezésekor és építésekor gazdag tapasztalatokra tett szert. Szemjon Ivanovics Melnyikov páncélos vezérőrnagy lett az ő gondoskodó „főnöke".

– Ön építeni fog, mi pedig segítünk Önnek. Mindent, amire szükség van, ide szállítunk – fogadta megérkezésekor a mérnököt a tábornok.

A híd felépítésére rendkívül kevés idő állt rendelkezésünkre. Tudta ezt Melnyikov tábornok is, ezért mozgósította a műszaki-utász egységek és a környék parasztjainak minden erejét a leendő hídhoz(amelyet egyébként később az építők Melnyikov-hídnak nevezték el) szükséges anyagok gyors összegyűjtésére és a folyóhoz szállítására. Az ő közvetlen irányításával igen rövid idő alatt létrehoztak egy jól szervezett fafeldolgozó üzemet a part menti erdőben. A tábornok maga is bekapcsolódott a híd tervének gyors elkészítésébe. A tervet egy igen lényeges módosítással ő hagyta jóvá: a cölöpök közötti fesztávolságot annyira csökkentették, hogy a híd kibírja a legnagyobb terhelést is.

A hadsereg haditanácsának tagja több napig le sem hunyta a szemét. Úgy tűnt, mindenhol jelen van. A halaszthatatlan ügyekben a legváratlanabb időben – éjszaka, korán reggel – kereste fel a fafeldolgozó üzemet. Az építés idején mind a nyolc helyen – ahol az utászok és a pontonosok a cölöpöket verték, ahol a jeges vízben dolgoztak – ő is ott volt. Melnyikov tábornok közvetlen segítői voltak a hadsereg politikai osztályának tisztjei, akiket Szemjon Ivanovics irányított a törzsben és bevont a hídépítésbe. Melnyikov tábornok a hídnak rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított, az elkövetkezendő hadművelet sikere egyik döntő feltételének tekintette.

Az építés körzetében az emberek önfeláldozóan, önfeledten, hősiesen dolgoztak. Előttem van Topalszkij mérnök hídépítésről írt hivatalos jelentésének néhány részlete. Ezek arról tanúskodnak, hogy mire voltak képesek azok a harcosok, akik mihamarabb meg akarták tisztítani a szovjet földet a hitlerista csőcseléktől.

Íme, a feljegyzések.

„...A Dnyeper bal partján tegnap 15.50-kor verték le az első cölöpöt, ma reggel pedig Mihajlov főhadnagy már jelentette, hogy elkészült az első három pillér.

...Heroikus erőfeszítéssel győz az emberi akarat – leverték az első cölöpöt a második szakaszon. Jurcsenko őrnagy ezen a napon győzelmet ünnepel. Sikerült levernie még három cölöpöt. A cölöpverés azonban így is elmarad a tervezettől. Az emberek éjjel-nappal dolgoznak, az eredmény azonban még nem biztató. Az ellenség rájött, mit akarunk. Hevesebben lövi a híd fölötti átkelőhelyet. Német repülőgépek köröznek a híd felett.

...Ragyogó reggel. Mindenütt serényen dolgoznak. 7.45-kor a híd vonalába állítják a cölöpverőt. Jurcsenko egy másik parancsnoknak adja át az oly nehezen meghódított szakaszt, és osztagával tovább megy. Leverik a nyolcadik tízcölöpös pillért, s az élénk, energikus parancsnok Mihajlov szakaszára megy. A fáradhatatlan Baharov elosztja harcosait és ellátja faanyaggal a cölöpverőket. A jobb parton is alaposan hozzáláttak a munkához Alekszejev parancsnok utászai... A híd körzetét támadva, a németek veszettül bombáznak bennünket. A szovjet harcosok bátorságát és akaratát azonban nem lehet megtörni. Repülőgépeink hamarosan elűzik a németeket. A harcosok és a tisztek hamarosan újból a helyükön vannak. A hidat fel kell építeni – ez a parancs.

...Újból elkészül az első szakasz. Az elesett Mihajlov helyébe Szkrjagin főhadnagy áll. Jurcsenko őrnagyot Szoboljev százados váltja harci őrhelyén. Helyreállítjuk a szétrombolt szakaszt. Ma, 8.10-kor, újabb légitámadás. A jobb partot bombázzák."

Tizenegy nap alatt elkészült a Dnyeper fölött a 750 méter hosszú, 4 méter széles, kö-

rülbelül 45 tonna teherbírású cölöphíd. A hídépítési munkák mérvének szemléltetésére elég például azt megemlíteni, hogy 3500 köbméter fát kellett kitermelni és átszállítani a nyugati partra.

A hídon éjjel-nappal több építőcsoport dolgozott, egyszerre több szakaszon: közvetlenül a folyó medrében, a bal és a jobb partról befelé haladva. Az ellenség tüzérségi és aknavetőtüze, gyakori bombázásai sok harcosunk életét követelték. Az elesettek között volt M. V. Onucsin ezredes, a 3. gárda-harckocsihadsereg műszaki csapatainak főnöke, akit halála után a Szovjetunió hőse címmel tüntettek ki.

A hidat – az építők valóban hősies munkája eredményeképp – a szigorúan megállapított határidőre, október 14-ére átadták rendeltetésének. A harckocsi-hadsereg haditanácsa jelentette azokban a napokban a fronttörzsnek: „A híd építésének kezdetétől nagyszerűen megmutatkozott az építők magas fokú erkölcsi-politikai szelleme, munkalelkesedése és hazafias hősiessége."[54]

A dnyeperi átkelést biztosító műszaki csapatok állományából a bátorságukkal, hősiességükkel és önfeláldozó munkájukkal kitűnt katonák kormánykitüntetést kaptak. A legkiválóbbakat a Szovjetunió hőse címmel jutalmazták. Köztük volt N. V. Kriszanov vezérőrnagy, a 38. hadsereg és Z. A. Koncevoj ezredes, a 60. hadsereg műszaki csapatainak főnöke, A. P. Tyihonov őrnagy, a 23. önálló gépesített pontonhíd-zászlóalj parancsnoka, és mások.

Október 11–12-én a front csapatai valamennyi hídfőből megindították a támadást. Az ellenség hevesen ellenállt. Csapataink legsikeresebb tevékenysége Ljutyezs körzetében volt megfigyelhető.

A Voronyezsi Front haditanácsa október 18-án jelentette a további tevékenységre vonatkozó elképzeléseit a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának: „A Kijevtől északra 20–30 kilométerre levő hídfőben (a ljutyezsi hídfőben) a 38. hadsereg megtörte az ellenség ellenállását és üldözésbe ment át. Teljes lehetőség nyílt a siker kifejlesztésére a délnyugati irányban, de ehhez nincsenek tartalékaink. Ugyancsak lehetséges a siker kifejlesztése a 60. (Csernyahovszkij-) hadsereg hídfőjéből, de annak sincsenek erői... A siker kifejlesztése Kijevtől északra jelentősen megkönnyítené az arcvonal áttörését a bukrini hídfőből, valamint a Front számára megszabott feladatok maradéktalan végrehajtását."[55] Október végére a ljutyezsi hídfő elsőrendű jelentőségűvé vált a kijevi ellenséges csoportosítás elleni harc és Kijev felszabadítása szempontjából.

A front bukrini hídfőben összpontosult csapatai kétszer is támadásba lendültek ezekben a napokban, de nem tudták áttörni a Rzsiscsev–Kanyev közti ellenséges védelmet. A hitlerista hadvezetésnek sikerült itt erős, mélyen lépcsőzött, elegendő csapattal, tűzeszközzel és mindenfajta műszaki létesítménnyel és zárórendszerrel rendelkező védelmet szerveznie.

Nem sikerült tehát a bukrini és a ljutyezsi hídfőben indított októberi támadás során Kijevet felszabadítani. Megmutatkozott a csapatok fizikai túlterheltsége, a tartalékok hiánya, a hadtáp lemaradása. A feladatok teljesítését befolyásolta a bukrini folyókanyar alaposan átszeldelt terepe, amely korlátozta a harckocsi-seregtestek és -magasabbegységek harci alkalmazását. Az is igen jelentős tényező volt, hogy a front csapatai elvesztették azt a hadműveleti meglepést, amelyet a Dnyeperen menetből átkelő 3. gárda-harckocsihadsereg és a 40. hadsereg ért el az első napokban. A Dnyeperhez kiért csa-

[54] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 315, op. 4440, d. 129. l. 124–125.
[55] Ugyanott. F. 236, op. 2712, d. 2, l. 129 130.

patainknak szinte alig álltak rendelkezésére rendszeresített átkelőeszközök, s ez megnehezítette az erőkifejtés fokozását a hídfők kiszélesítéséért vívott harcban.

A Voronyezsi Front csapásmérő csoportosításába tartozó csapatok októberi támadása azonban mégis pozitív szerepet játszott. A bukrini folyókanyarban és Kanyev körzetében létesített elszigetelt kis harcászati hídfőket sikerült egyesítenie. Ebben az irányban lekötöttek kilenc – köztük öt páncélos- és gépesített – ellenséges hadosztályt, s ez kedvező feltételeket teremtett a Dnyeperen való átkeléshez Kijevtől északra, valamint a ljutyezsi hídfő létrehozásához a nyugati parton, továbbá más hadműveleti irányokban. Ezek a hídfők a későbbiekben megindulási körzetül szolgáltak a kijevi támadó hadművelethez, majd ahhoz, hogy a szovjet csapatok széles körű támadást bontakoztassanak ki a jobb parti Ukrajna felszabadítására.

Annak eredményeképp, hogy a Voronyezsi Front lendületesen előretört a Dnyeperhez, majd a Központi és a Sztyeppi Fronttal szoros együttműködésben menetből átkelt azon, felszabadult országunk létfontosságú körzete, a bal parti Ukrajna. Megkezdődött a jobb parti Ukrajna, valamint Belorusszia felszabadítása. Sok millió szovjet embert mentettünk meg a hitlerizmus borzalmaitól.

Olyan körülmények között, amikor korlátozott mennyiségben álltak rendelkezésre átkelőeszközök, menetből, egyszerre több irányban átkelni olyan vízi akadályon, mint a Dnyeper, csak a szovjet harcosok kivételesen magas fokú erkölcsi-harci tulajdonságai és tömeges hősiessége eredményeképpen, csak a kommunista párt által a haza iránti határtalan hűség szellemében nevelt katonák áldozatvállalása révén volt lehetséges.

A dnyeperi csatában a szovjet harcosok igazi tömeges hősiességet tanúsítottak. Például a mi 3. gárdahadseregünk 9. gépesített hadtestének kétezer katonáját, tiszthelyettesét és tisztjét tüntették ki. A G. S. Balajan százados 69. gépesített dandárához tartozó és az átkelés során leginkább kitűnt 1. zászlóaljának egész személyi állományát érdemérmekkel és érdemrendekkel tüntették ki, 32 harcosa pedig a Szovjetunió hőse lett. Ezt a magas kitüntetést a 40. hadseregnél 136, a 38. hadseregnél 117, a 3. gárda-harckocsihadseregnél 125 harcosnak ítélték oda.

A Dnyeper irányában való támadás kifejlesztése, a folyón való átkelés során, valamint a hídfőben vívott harcokban nagyszerűen megmutatkozott parancsnokaink tehetsége, akik gazdagították a szovjet hadművészet elméletét és gyakorlatát. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása hadászati vezetési művészete mindenekelőtt egész sor egymást követő hadművelet megszervezésében és vezetésében mutatkozott meg. A Voronyezsi Frontnak a Központi és a Sztyeppi Fronttal együttműködésben több mint 600 kilométer széles sávban megvalósított támadása a főirányban (kijevi) meghiúsította a védő ellenség erőfeszítéseit, lehetetlenné tette, hogy manőverezhessen tartalékaival. E támadás végeredményben szétzúzta a német fasiszta csapatok egész védelmét, így a hatalmas folyó – a Dnyeper – menti védelmét is.

A bal parti Ukrajnában folytatott üldözés során csapatainknak mégsem sikerült mélyen áttörniük az ellenség hadászati arcvonalát és kijutni a csapatok hátába. Lényegében a támadás a terepszakaszról terepszakaszra visszavonuló ellenség frontális üldözésébe ment át. Ennek oka az volt, hogy magasabbegységeinknek és egységeinknek súlyos üzemanyag- és lőszergondjaik voltak, a front csapatai alaposan meggyengültek és gyakorlatilag abban a csoportosításban támadtak, amelyben a kurszki kiszögellés körzetében az ellentámadást hajtották végre.

Volt azonban a kurszki kiszögellés és a Dnyeper közötti támadásnak egy igen fontos eredménye: az ugyanis, hogy csapataink kiverték az ellenséget a bal parti Ukrajnából,

az ország legfontosabb ipari és mezőgazdasági körzetéből. Az ellenség képtelen volt a Vörös Hadsereget megállítani a Dnyeper előtt. Az a tény pedig, hogy a szovjet csapatok széles arcvonalon és gyorsan átkeltek ezen a hatalmas vízi akadályon, arról tanúskodott, hogy tökéletesedett harci művészetük és képesek bármilyen bonyolult harcfeladatokat megoldani.

A Dnyeperért vívott csatában komoly segítséget kaptak a reguláris csapatok a partizánoktól. A partizánok tevékenységét részletesen megtervezték, időben és helyileg pontosan összehangolták csapataink kijevi irányban folytatott támadásával.

Különösen akkor vált aktívvá a partizánok harctevékenysége, amikor a szovjet csapatok elérték a Dnyepert. Lehetővé vált az állandó együttműködés a front sávjában harcoló partizánosztagokkal és -magasabbegységekkel.

A partizánok elfoglaltak és a szovjet csapatok megérkezéséig tartottak 25 átkelőhelyet a Gyesznán, a Dnyeperen és a Pripjatyon, felszabadították a kijevi, zsitomiri, rovnói, volhíniai és a kamenyec-podolszki terület néhány részét.

A krónikák azokban a napokban sok példát jegyeztek fel arról, hogyan segítették a partizánok és a helyi lakosok csapatainkat a dnyeperi átkelésben. Már szó volt a Csapajev partizánosztagról, amely egy nap alatt 520 harcost és tisztet szállított át a jobb partra, a bukrini hídfőbe.

Nem kevésbé fontos segítséget nyújtott a Hazáért elnevezésű partizánosztag a 38. hadsereg csapatainak a ljutyezsi hídfő körzetében. Az osztag partizánjai segítettek az egységeknek az átkelőhelyek berendezésében, megmutatták az ellenséges védelem gyenge pontjait, segítették gyalogságunk jobb parti tájékozódását.

Mint a többi körzetben, a lakosság erejéhez mérten itt is kivette a részét a munkából. Például A. P. Tregub, 66 éves kolhozparaszt-asszony, a Vörös Hadsereg két harcosának édesanyja, egész éjjel ellenséges tűzben, a fasiszták elől elrejtett csónakon szállította harcosainkat a Dnyeperen át. Több alegységünket vitték át a folyón T. G. Sijan, Sz. T. Povincsanij, D. Sz. Levkovec halászok és társaik.

Ahogy a szovjet csapatok közeledtek a Dnyeperhez, úgy aktivizálódott a partizánmozgalom az egész jobb parti Ukrajnában. Különösen az ellenséges közlekedési utak mentén élénkültek meg a partizánvállalkozások. A partizánosztagok és -csoportok állandó csapásai megbénították az ellenséges szerelvények és oszlopok mozgását a fő út- és vasútvonalakon.

A kijevi irányban már 1943. június-augusztusban megélénkült a Vatutyin tábornok csapataival együttműködő ukrán partizánok tevékenysége. Erről Vszevolod Ivanovics Klokov, a Szovjetunió hőse beszélt nekünk: „Támadó csapatainkat segítettük viszonylag mélyen az ellenség hátában is. Például júliusban 11 fős robbantó csoportomnak 26 nap alatt sikerült teljesen megbénítania az ellenséges szerelvények közlekedését a breszt–pinszki vonalon. Augusztusban ugyanezt megismételtük a Kovel–Rovno szakaszon."

Klokov partizántörténete szemléletes példa arra, hogy a legsúlyosabb helyzetekben sem adták fel a szovjet emberek a harcot. A háború Vszevolod Klokov tüzért Belorussziában, Puhavicsi városban érte. A szmolenszki irányban harcolt. Egységét Gomelnál bekerítették, de egy kis csoport tagjaként áttört a csernyigovi partizánokhoz és ott folytatta a harcát a fasiszták ellen.

Napjainkban néhány burzsoá szerző azt állítja, hogy az össznépi háborút főleg a Gestapo és a hitlerista megszálló hatóságok kegyetlenkedései és megtorlásai váltották ki. Szerintük, ha „tiszta" háború folyt volna, azaz, ha nem alkalmaztak volna erőszakot a békés lakossággal szemben, akkor nem lett volna oly hatalmas a partizánmozgalom.

Az ilyen állításokkal a történelemhamisítók nemcsak fehérre akarják mosni a német szoldateszkát és felmenteni a Wehrmachtot, s minden bűnt a himmleri apparátus nyakába varrni, hanem ami a legfontosabb, ezzel csökkenteni akarják a partizánháborúnak, mint nemzeti és társadalmi tényezőnek a jelentőségét.

Természetesen, senki nem tagadja azt, hogy a hitleristák garázdálkodása egyik lényeges oka volt annak, hogy oly hallatlan arányú népi háború bontakozott ki az ellenség hátában. A fasiszta csapatok az emberiség elleni bűntetteikben túltettek elődeiken: Barbarossa Frigyes keresztesein, a teuton kutyafejű lovagokon, II. Frigyes poroszain és a császári hadseregen. Az őrjöngő Führer felhívásaihoz hű katonák kegyetlenkedéseikben egyáltalán nem maradtak a gestapósok mögött: békés szovjet városokat és falvakat bombáztak; gyilkoltak, gyújtogattak, kínozták az embereket. Halál, rombolás és rabság jelezte a hitlerista hordák útjait.

A megszállt területeken élő szovjet emberek nem hódoltak be az ellenségnek, nem hagyták nyakukra tenni a pórázt. Mélyen az ellenség hátában új arcvonalat létesítettek: a partizánháború arcvonalát. Így volt ez a múltban is, amikor földünkre merészkedtek az idegen hordák. Nem kis mértékben járultak hozzá az 1812-es honvédő háborúban az orosz partizánok Napóleon „nagy hadseregének" dicstelen pusztulásához. Kutuzov seregével közösen megmentették szülőföldünket a szégyenletes rabságtól.

A Nagy Honvédő Háború idején a partizánosztagokba és -magasabbegységekbe ezrével beálló szovjet hazafiak jól tudták, hogy nemcsak az ősök, nagyapáik és apáik földjét védik, hanem szívük sugallatára hallgatva életre-halálra menő osztályharcot is vívtak a német fasiszta hódítókkal. Erejüket megsokszorozta a legszentebb tulajdonukra – a nép forradalmi vívmányaira támadó ellenséggel szembeni mérhetetlen gyűlölet.

1943 őszén a Dnyepernél aratott győzelem a szovjet nép és harcosainak örökké élő hatalmas sikere, a Nagy Honvédő Háború harci krónikájának ragyogó lapja.

Előttünk volt immár Kijev, Szovjet-Ukrajna fővárosa. Mindannyiunk számára becses volt, nemcsak mint politikai és hadászati jelentőségű város, hanem azért is, mert hatalmas államunk történetének felbecsülhetetlen értékű gyöngyszeme volt: „Oroszország bölcsője". Drága volt szívünknek, mint az oroszok, ukránok és beloruszok anyavárosa, a Kijevi Rusz ősi politikai és kulturális központja – három testvérnép bölcsője.

Kijev története sok dicső lapját adta a Rusz harci krónikájának. „A szálló évek legendái" szerint az óorosz polján törzset vezető három testvér – Kij, Scsek és Horiv – által alapított város a harcosok városa volt. A három kelet-európai kereskedelmi út – az ősi orosz–varjág–görög, a kanyargó és a sós út – találkozásában fekvő Kijev ősidőktől fogva állta a sarat az ellenség „kardjával és tüzével" szemben. Így volt ez Kij, Aszkold és Gyir idején, a novgorodi fejedelmek uralma idején, kezdve Olegtől, aki megvetette alapját a Rusz egyesítésének. Így volt ez Jaroszlav alatt, akinek a besenyők feletti győzelme emlékére építették az Aranykaput – a díszbejáratot Kijevbe, valamint a világhírűvé vált Szofijszkij-székesegyházat. Így volt ez Batu mongol-tatár seregei betörése idején, amikor a kijeviek egy emberként szálltak szembe az ellenséggel. Még a város hősi védelmének tragikus végkifejlete sem törte meg a kijevieket. A várost porig lerombolták, de Kijev és a többi orosz város ellenállása megrendítette Batu csapatainak erejét.

A város – mint a mondabeli főnix madár – újjáéledt a hamuból. Újjáépítették az ellenségtől megmenekült kijeviek. A város hősiesen küzdött a tatár hordák és a litván fejedelmek ellen. Történelme összenőtt Szeverin Nalivajko harcával, aki a kozák parasztfelkelést vezette a lengyel kisnemesek ellen. Az ukrán nép nagy fiának, Bogdan Hmelnyickijnek a várost felszabadító kozák csapatait Kijev ágyú- és puskatűzzel üdvözölte.

Az Ukrajnát Oroszországgal újraegyesítő emlékezetes perejaszlavi rada után a kijeviek ünnepélyesen megesküdtek: hűek lesznek az orosz államhoz.

A svéd támadás elleni védelemre Nagy Péter készítette fel a várost, aki előrelátóan meghatározta: „erőd számára megfelelő hely" a kijev-pecserszki kolostor körzete, s itt rakta le az alapokat. Kijevben volt katonai kormányzó a kiemelkedő orosz hadvezér, M. I. Kutuzov is. Az ő vezetésével lett a város az ország déli védelmének fontos központja.

Az 1812-es honvédő háborúban a lakosságot a napóleoni hadsereg elleni harcra felhívó kijevi magisztrátus elhatározta: „Követve a Kijev városában, ebben az ősi... fővárosban élő elődeinket, akik régtől fogva... maguk közül állítottak ki teljes harci fegyverzetben saját vajdákkal népfelkelőket, hogy az egész Kijev együtt védekezzen az idegen törzsek betörései ellen, és semmilyen kecsegtető ígérettel nem lehetett őket árulásra bírni, hanem hősies erővel megverték a haza ellenségeit... És ma is kész Kijev város minden polgára fegyvert fogni az ellenség visszaverésére."[56] A kijeviek önként mentek a hadseregbe vagy a népfelkelők közé, s megvédték a városerődöt az ellenségtől.

Kijev régtől fogva a forradalmi mozgalom egyik központja volt. Történelme kapcsolódik a dekabristák tevékenységéhez; gyakran megfordult a városban A. Sz. Puskin, K. F. Rilejev, A. Sz. Gribojedov. Az önkényuralom és a hűbériség elleni aktív harcban részt vett T. G. Sevcsenko, a zseniális ukrán forradalmár költő. Itt végezte forradalmi munkáját Anna Iljinyicsna, Marija Iljinyicsna, Dmitrij Iljics Uljanov. Kijevben jelent meg sok forradalmi költő és író számos műve. Itt, az ukrán főváros munkásosztályának forradalmi hagyományait gazdagítva végezte tevékenységét J. B. Gamarnyik és Sz. V. Kosziora, D. Z. Manuiljszkij és G. I. Petrovszkij, N. I. Podvojszkij és A. Sz. Bubnov, itt született és erősödött a V. M. Primakov, V. A. Antonov-Ovszejenko, J. A. Scsagyenko, N. A. Scsorsz vezette harcosok dicsősége.

Elérkezett negyvenegy nyara, és az ősi orosz várost a fasiszta rabság veszélye fenyegette. Az ukrán főváros azonban bátran várta az ellenséget. Lakói siettek a Vörös Hadseregbe. A katonai kiegészítő parancsnokságokat szinte megostromolták az önkéntesek. Amikor reálissá vált az a veszély, hogy az ellenség eléri Kijevet, a város és a kijevi terület 30 ezer kommunistája ment a frontra, több mint 13 ezer ifjú és lány fogott fegyvert a város védelmére. 200 ezernél több kijevi került a hadseregbe azokban a vészterhes napokban. 11 partizánosztag alakult a városban, mintegy 1800 fővel.

Létrehozták a városi védelem törzsét. Tagja lett M. P. Misin, az Ukrán Kommunista (bolsevik) Párt Kijev területi pártbizottságának titkára; T. V. Samrilo és K. F. Moszkalec, a kijevi városi pártbizottság titkárai; T. J. Kosztyuk, a Munkásküldöttek Területi Szovjetje Végrehajtó Bizottságának elnöke; I. Sz. Sevcov, a Munkásküldöttek Városi Szovjetje Végrehajtó Bizottságának elnöke. A városi védelem törzsének főnökévé A. F. Csernyisev ezredest, műszaki főnökévé M. D. Csukarjov őrnagyot nevezték ki.

Az UK(b)P Központi Bizottsága, a Délnyugati Front haditanácsa, valamint a kijevi városi pártszervezet hatalmas szervezőmunkája nyomán erős védelem épült ki Kijev körzetében. A népfelkelő egységek és osztagok, a vadászzászlóaljak és valamennyi kijevi eltökélt szándéka volt, hogy megvédelmezi Szovjet-Ukrajna fővárosát.

Hitler megparancsolta csapatainak: augusztus 8-ra mindenképpen foglalják el Kijevet, a Krescsatyikon pedig rendezzenek katonai díszszemlét. Már készültek az ünnepi vacsorára. Ezért a „vacsoráért" azonban a németek 20 ezer halottal és sebesülttel fizettek.

[56] Az ukrán nép az 1812-es honvédő háborúban. Zb. okmányok. Kijev, 1948. 42–43. old. (ukránul).

Kijev 74 napos védelme úgy került be a történelembe, mint a szovjet emberek határtalan hazaszeretetének és a szülőváros iránti szeretetének lelkesítő példája, mint a tömeges hősiesség bámulatos erejének megnyilvánulása. Szovjet-Ukrajna később hős várossá nyilvánított fővárosának odaadó védelme megmutatta, hogyan kell küzdeni a szovjet föld minden darabkájáért.

Mindez negyvenegy őszén történt. Most pedig, a közel kétéves fasiszta megszállás sötét éjszakája után újból fellángoltak Kijev alatt az ütközet lángjai. A város fölött vérvörös hajnal gyúlt, mellette a Dnyeper sok keserűséget és vért látott vize zúgott haragosan és bőszen. Harcosaink a Truhanov-szigeten, a Predmosztnaja külvárosban ásták be magukat. Ágyúdörgés visszhangzott, a felrobbantott hídroncsok körül tajtékzott a dicsőség folyója.

Már közel volt Kijev felszabadulásának órája. „A Dnyeper előtt állnak már első hőseink, a csapatok pedig jönnek, végeláthatatlan sorban. A Dnyeper öblei még tele voltak a mieink holttesteivel, még éjszakánként kijártak az anyák a jobb partra és felismerték a vízen úszó halottak között fiaik arcát, de ezek már az embertelen kínok és keserűség utolsó jajszavai voltak. A Dnyeperen át elérték a jobb partot pontonhídjaink" – írta azokban a napokban a frontújságban Andrej Malisko, az ismert ukrán író.[57]

...Kijev várta megmentőit, várt és együtt harcolt csapatainkkal, amelyek feltartóztathatatlanul törtek Ukrajna fővárosa felé.

[57] Za cseszty Rogyini, 1943. október 12-i száma. (Az 1. Ukrán Front újságja.)

3 KIJEV FELSZABADÍTÁSA

A legnagyobb titokban

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása 1943. október 24-én késő éjszaka kiadott új direktívájában pontosította az 1. Ukrán Front csapatai[58] számára korábban megszabott, a kijevi ellenséges csoportosítás szétzúzására és az ukrán főváros felszabadítására vonatkozó feladatot.

Alaposan elemezve az októberi támadás hibáit, a főhadiszállás meghatározta a front fő erőkifejtésének új irányát a kijevi támadó hadműveletben. A főcsapást november 1–2-án kellett mérni, de nem a bukrini hídfőből – ahol az ellenség az októberi harcok során erős csoportosítást hozott létre, s ahol a terep is megnehezítette a harckocsicsapatok széles körű alkalmazását –, hanem a ljutyezsi hídfőből, Kijevtől északra, a front jobbszárnyával. Ugyanakkor a bukrini hídfőben levő csapatoknak is fel kellett újítaniuk a támadást, azzal a feladattal, hogy aktív tevékenységgel minél nagyobb ellenséges erőket kössenek le Kijevtől délre, s ha a körülmények kedvezően alakulnak, törjék át az ellenség védelmét.

A főhadiszállás elgondolásának megvalósítása érdekében az új irányban kellett átcsoportosítani a 3. gárda-harckocsihadsereget, valamint a főparancsnoksági tüzértartalék zömét.

Mi, parancsnokok, megértettük, hogy gárda-harckocsihadseregünk lesz a front fő csapásmérő és manőverező ereje az elkövetkezendő hadműveletben. Minthogy a harckocsi-hadseregre ilyen fontos feladat várt, a csekély üzemanyag-tartalékkal rendelkező harckocsikat a korábbi körzetben kellett tartani, a magasabbegységeket és egységeket pedig fel kellett tölteni a csapatokhoz beérkezett új harci gépekkel.

A főhadiszállás új direktívája elrendelte, hogy a front balszárnyától elvont három-négy lövészhadosztállyal, valamint a főhadiszállás tartalékában levő 70. hadsereg két hadosztályával erősítsék meg a front jobbszárnyát. Ugyancsak e célból a Belorusz (a volt Központi) Front 61. hadserege az 1. Ukrán Front 13. hadseregének átadja két balszárny-lövészhadosztályát. A front közötti sávhatárok azonban a régiek maradtak.

A főhadiszállás direktívájának vétele után feszített munka vette kezdetét. A hadművelet előkészítéséért sokat tett a front haditanácsa. Emlékszem, Vatutyin hadseregtábornok felkereste 3. gárda-harckocsihadseregünket a bukrini hídfőben, összehívta a parancsnokokat és pontosította a megoldandó feladatokat. A hadseregparancsnok jelentős

[58] 1943. október 20-án a Voronyezsi Front az 1. Ukrán Front elnevezést kapta.

segítséget kapott a fronttörzstől és annak főnökétől, Sz. P. Ivanov altábornagytól. A törzs idejében intézkedett a magasabbegységek átcsoportosítására, megadta a kidolgozott menetvonalakat és meghatározta az átkelés helyeit. Megtudtuk azt is, hogy a csapatok ljutyezsi hídfőbe történő átcsoportosításának határidejéért A. A. Grecsko vezérezredes a felelős.

Már említettem, hogy Andrej Antonoviccsal az 1942-es év elejének zord napjaiban találkoztam Barvenkovónál, amikor még az 5. lovashadtestet, majd a Déli Front hadműveleti csoportját vezette sikeresen.

A. A. Grecsko életútja nehéz volt, a hadsereg kemény próbák elé állította. Mint a Korcsagin-nemzedékkel egykorú, még a polgárháború tüzében edződött meg. A Donvidéki Golodajevka faluból (ma Kujbisevo) származó 16 éves ifjú 1919-ben lett az Első Lovashadsereg harcosa, részt vett a rosztovi, a batajszki, a Belaja Glina-i és a Szrednyej Jegorlik-i harcokban.

A háború előtt elvégezte a Vezérkari Akadémiát, dolgozott a Vezérkar Hadműveleti Csoportfőnökségén, a háború kezdetével pedig a 34. lovashadosztály parancsnoka lett. Negyvenkettő áprilisában az újonnan megszervezett 12. hadsereg élére került, amely feltartóztatta a Donyec-medence felé törő fasiszta csapatokat; különböző időszakokban parancsnoka volt a 47., 18., 56. hadseregnek, valamint az 1. gárdahadseregnek. Részt vett az elmúlt háború sok nagy hadműveletében.

A háború után több éven át együtt dolgoztam Andrej Antoniccsal a vezetése alatt álló németországi szovjet hadseregcsoportban, majd pedig amikor a honvédelmi miniszter első helyettese lett.

A kijevi ütközet idején A. A. Grecskót már úgy ismerték a szovjet emberek, mint a német fasiszta csapatok szétzúzásának egyik szervezőjét a Kaukázusért vívott csatában, amelyben összeomlott a hitleristák Edelweiss-terve.

1943 őszén, amikor a front főerői Kijev felszabadításáért a döntő rohamra készültek, Vatutyin a helyettesét bízta meg, gondoskodjék arról, hogy a Dnyeper bal partján, Ljutyezs körzetében idejében megszervezzék a csapásmérő csoportosítást. E feladatot A. A. Grecsko hallatlan energiával, kitartással és vasakarattal teljesítette.

Az átcsoportosított csapatok zömét a 3. gárda-harckocsihadsereg alkotta. A feladat bonyolult volt. Először gyorsan és rejtetten át kellett kelni a bukrini hídfőből több mint 300 harckocsinak és rohamlövegnek, több száz lövegnek, páncélozott szállító harcjárműnek és gépkocsinak, majd közel 200 kilométeres, az arcvonallal párhuzamos menet után végül le kellett küzdeni a Gyesznát, s ismét átkelni a Dnyeperen a ljutyezsi hídfőbe.

Kevés idő állt rendelkezésre a felkészüléshez. A hadseregtörzs október 25-én 18 óra 30 perckor kapta meg az 1. Ukrán Front parancsnokának az átcsoportosításra vonatkozó parancsát. Néhány óra maradt a szükséges munkák befejezésére. Ez igen nagy felelősséget rótt parancsnokainkra, politikai szerveinkre, törzseinkre a csapatok magas fokú szervezettségének és fegyelmezettségének biztosítása terén.

A mi 91. önálló harckocsidandárunknak az elsők között kellett megkezdenie a mozgást és átkelnie a Dnyeper keleti partjára. Engem, mint dandárparancsnokot, rendkívül nyugtalanított az a gondolat, vajon elegendő lesz-e számunkra az erősen korlátozott idő. A tennivaló rengeteg volt. Sikert csak úgy lehetett elérni, ha a dandár minden vezetési láncszeme pontosan működik, ha minden parancsnok, politikai munkás és katona céltudatosan dolgozik. Megelégedetten láttam azonban, hogy nehézséget nem ismerve dolgozott a törzs, a politikai osztály, a zászlóaljak valamennyi tisztje, minden szolgálati ág, és az egész személyi állomány. Az időtényezőnek szigorú követelményei voltak: ha

valamit meg kellett beszélni, azt csak villámgyorsan lehetett, a feladatokat rendkívül operatívan kellett eljuttatni az érdekeltekhez. A dandár vezető állományának közvetlenül az egységeknél és az alegységeknél kellett tevékenykednie. A figyelem középpontjában a járművezetők és a technika felkészítése állt az éjszaka végrehajtandó folyóátkelésnél és menetnél.

Csak a legnagyobb elismerés hangján szólhatok a dandártörzs tisztjeiről és főnökéről, T. G. Jefimov alezredesről. Elhatározásom alapján kidolgozták a Dnyeperen való átkelés rendjét, jól állították össze az egész menet tervét és időben eljuttatták a feladatokat a parancsnokokhoz.

Igen értékes munkát végzett a harcbiztosítás területén a törzsfőnök felderítő helyettese, P. I. Mirosnyicsenko százados, P. N. Rudnyev százados híradó főnök, V. A. Dobasin hadnagy főtechnikus, műszaki főnök, valamint H. H. Havinszon százados, vegyivédelmi főnök.

Rendkívüli terhek nehezedtek I. P. Kalasnyikov százados technikai biztosító századára, V. V. Jakszargin százados törzsszázadára. Újabb igényeket egyikükkel szemben sem támasztottam, de mindegyikük igyekezett megtenni minden lehetőt. Áldozatkészségükkel példát mutattak beosztottaiknak.

Az átkelésre és a menetre való felkészülés, majd a támadás idején nagy segítséget nyújtott a dandár pártpolitikai apparátusa, élén N. A. Tyimofejev ezredessel, a dandár politikai helyettesével. Ő, mint mindig, most is megtalálta helyét a legnehezebb szakaszokon. Helyesen osztotta el a politikai munkásokat, a párt- és Komszomol-aktivistákat. Nem sokat kellett magyaráznia, tudták, mit kell tenniük ahhoz, hogy biztosítsák a személyi állomány éberségét és szigorúan titokban tartsák az elkövetkezendő manőverre vonatkozó adatokat. Ahogy mondani szokás, a politikai munkások és az aktivisták fél szóból is megértették tapasztalt nevelőjüket.

Rövid tanácskozásunk után Nyikolaj Alekszandrovics eldöntötte, melyik „gyenge" pontokon kell tartózkodniuk a zászlóalj politikai helyetteseknek, a zászlóalj párt- és Komszomol-szervezőknek. Mindegyiküknek kötelessége volt ellenőrizni, hogyan készültek fel az átkelésre az alegységének harckocsi- és gépkocsivezetői. A lőszerrel, élelmiszerrel, fényálcázó eszközökkel való feltöltés, a menetfegyelem betartása sem – de semmi sem kerülte el a kommunisták és komszomolisták éber tekintetét. „A legfontosabb az – bocsátotta útra Tyimofejev az aktivistákat –, hogy kezüket a század ütőerén tartsák, bátorítsák a lemaradókat, idejében figyeljenek fel a kiválóakra és – ezt ugyancsak hangsúlyozta – segítsék hozzá az embereket, hogy hősökké váljanak."

Akkor is, később is sokat eltűnődtem e megfogalmazáson: „segítsék hozzá az embereket, hogy hősökké váljanak"; elgondolkoztam úgy általában a politikai munkások szerepén, konkrétan pedig N. A. Tyimofejev ezredes személyén. Igen, ezek a szavak jelentették az életelvét, jelszavát a munkában. Egész élete – amelyet joggal nevezhetünk hősiesnek – élő példa volt a harcosok számára; megmutatta, hogyan kell élni, dolgozni, teljesíteni a katonák nehéz kötelességét.

Már a dandár megszervezésének első napjaiban nagy érdeklődéssel hallgattam elbeszélését arról, mit élt meg és min ment keresztül. A 14 éves, árva Nyikolaj Tyimofejevics tudatában kitörölhetetlen nyomot hagyott 1919, amikor a kurszki földön levő szülőfalujában végigvonult a gyenyikinista horda, elpusztítva mindent, ami útjába került. Már akkor szilárdan elhatározta, hogy „melyik táborban fog harcolni". Nyikolaj megpróbált önkéntesként beállni a Vörös Hadseregbe, de ez csak egy év múlva sikerült, amikor Rogynyikovszkaja állomáson egy különleges osztag harcosa lett.

Tyimofejev az 1. rosztovi munkásezred vöröskatonájaként fejezte be a polgárháborút. Átélte a pusztítást, az éhséget, de soha nem adta fel a reményt. Szilárd bolsevikká vált. A kijevi kormányzósági pártiskola elvégzése után a sztarooszkolszki járási Komszomolbizottság titkára, később a kurszki városi pártbizottság osztályvezetője lett, dolgozott a Komszomol kormányzósági bizottságában. A harmincas években pártbizottsági titkár, később pedig a 13. önálló harckocsidandár politikai osztályának vezetője lett. A Nagy Honvédő Háború előtt a 17. harckocsidandár politikai osztályának élén állt. E dandárnál harcolt először a hitleristák ellen, küzdött a belorusz és a szmolenszki földön, hatszor tört ki bekerítésből.

Negyvenkettő márciusában, amikor először találkoztunk, Nyikolaj Alekszandrovics 37 éves volt, én pedig harminc. Örültem, hogy együtt szolgálhatok egy ilyen nagy élettapasztalattal rendelkező, okos politikai munkással, aki valóban hozzájárult ahhoz, hogy az emberek hős hazafiakká váljanak, aki segített nekem is, hogy kifejlődjenek bennem a szükséges parancsnoki, erkölcsi-politikai tulajdonságok.

3. gárda-harckocsihadseregünk tehát megkezdte az átcsoportosulást. Ebben a legfelelősségteljesebb és legnehezebb az volt, hogy a csapatok átkeljenek a bukrini hídfőből a Dnyeper bal partjára. Az átkelés ugyanis az ellenséges légierő és tüzérség hatáskörzetében történt. A frontparancsnok követelése pedig egyértelmű volt: a csapatok minden mozgása éjszaka történjék. Ez azt jelentette, hogy a folyónál való összpontosulást, az átkelést, az alegységek és egységek túlparti gyülekezési körzetekben való összevonását a menethez – még a világosság beállta előtt be kellett fejezni.

A helyzetet csak bonyolította az, hogy nem volt elegendő berendezett átkelőhely. A 3. gárda-harckocsihadsereg perejaszlav–grigorovkai szakaszán mindössze két pontonhíd volt – Grigorovkában és Kozincitől nyugatra –, itt az élőerőknek, a gépkocsiknak és a tüzérségnek kellett átkelnie: Kozinciban, ahol harckocsiknak kellett átkelni, egy sekély vízi cölöphíd volt, de egyik hidat sem lehetett használni. A kozinci cölöphidat megrongálta egy bomba, s mintegy száz méter faszerkezetet kellett helyreállítani, a grigorovkai pontonhíd pedig mintegy másfél kilométerre volt a peremvonaltól, s az ellenséges tüzérség tűz alatt tartotta. E híd használata veszélyes volt, ráadásul a rajta való áthaladással felfedhettük volna a csapatok manőverét.

Ribalko a következőket határozta el: a kozinci híd lerombolt részét úszó pontonpadozattal kell pótolni, a grigorovkai pontonhidat pedig szét kell szedni és anyagából kompátkelőhelyeket kell berendezni. Az elképzelés a következő volt: a híd és a kompok felhasználásával két éjszaka alatt először az 50. önálló motorkerékpáros ezred, a 91. önálló harckocsidandár, a 7. gárda-harckocsihadtest, valamint a 9. gépesített hadtest, majd pedig a 6. gárda-harckocsihadtest kel át a bal partra.

Ennek megfelelően a hadsereg főerői október 25-én 22 órakor kezdték meg az átkelést. Ebben az időben Zarubenci déli peremétől megindultak a kozinci hídon át – amelyet építésének megszervezőjéről Melnyikov-hídnak neveztek – a 91. önálló harckocsidandár harci gépei. Másfél óra múlva 36 harckocsit sikerült átjuttatnunk, de hamarosan javítani kellett a hidat. Így csak a kompokat használhattuk. Hajnalig csak a motorkerékpáros ezred meg a mi dandárunk harckocsijai, a 9. gépesített hadtest néhány harckocsija és a szállító gépkocsik egy része jutott át a túlpartra.

A csapatok átkelése csak az esti szürkület beálltával folytatódott. A Dnyeper fölötti sűrű köd lehetővé tette a rejtett átkelést, ugyanakkor azonban csökkentette az átkelés ütemét. Többször megtörtént, hogy a harci technikát szállító kompok 30–40 perces hajózás után ugyanahhoz a kikötőhelyhez álltak, ahonnan elindultak. A köd csak októ-

ber 27-én reggelre szállt föl. Amikor tartósan borult, alacsony felhőzetűvé vált az ég, újból megkezdték a jobb parton maradt harckocsik az átkelést; a következő nap korán reggel a 3. gárda-harckocsihadsereg teljes állománnyal összpontosult a Dnyeper keleti partján. A hadseregnek a menetvonalakra vagy azok közelébe – a Boriszpol, Rogozov, Jekovci, Sztovpjagi, Gyemjanci, Voronkov, Cibli körzetekbe – kiért magasabbegységei és egységei nyomban megkezdték a felkészülést az éjszakai menetre.

Október 27-én a csapatok megkezdték a menetet a Dnyeper keleti partja mentén a ljutyezsi hídfő felé.

Aki szervezte vagy megfigyelte már a csapatok arcvonal menti átcsoportosítását, vagy a második lépcsők és a tartalékok előrevonását az arcvonalba, az tudja, mennyire bonyolult dolog ez. Az utakon, szigorúan a korábban kidolgozott menetgrafikonok szerint, hatalmas embertömegek, harci gépek, tüzérségi vontatók, tábori konyhák százai vonultak. És mindennek megállás nélkül kellett mennie, nehogy torlódások keletkezzenek. A Dnyeper bal partján csak súlyosbította a helyzetet, hogy a csapatok bonyolult időjárási viszonyok, az ukrajnai őszi rossz útviszonyok közepette hajtották végre az átcsoportosítást. A felázott talajba beleragadtak a gépek, a kocsik, az emberek. Kellemetlen, nyirkos hideg, sehol egyetlen tábortűz: közel az arcvonal, tilos tüzet gyújtani.

Negyvenegy hideg őszén még nehezebb volt megtenni ezt az utat a Dnyeper menti vidéken. A Volgától és a Kaukázustól Kijevig oly sok keserves kilométert megtett harcosok és parancsnokok között sokan voltak, akik emlékeztek a kegyetlen megpróbáltatásokat hozó időre: a dnyeperi súlyos harcokra, Kijev kényszerű feladására, mely a háború első hónapjainak egyik legdrámaibb eseménye volt.

Akkor, szeptember közepén, válságos helyzet alakult ki a kijevi irányban. Szeptember 19-én hagytuk el Kijevet. A Délnyugati Front főerői a törzzsel együtt bekerítésbe kerültek. M. P. Kirponosz vezérezredes, frontparancsnok azt a feladatot szabta a csapatoknak, hogy törjenek ki a bekerítésből, ez azonban akkor nem sikerült.

Azokban a nehéz napokban a szovjet csapatok Ukrajnában emberfeletti hősiességgel és szilárdsággal küzdöttek. Sokuk hősi halált halt, mint azok, akik szereplői lettek a poltavai földön a sumejkovói tragédiának, a lohvici kerület Drjukov-Scsina és Iszkova falujának közelében levő erdőben. Harcunk e hősi fejezetéről már csak a háború utáni években tudtam meg a részleteket.

Szeptember 20-án a sumejkovói erdőben vették fel az egyenlőtlen harcot a Délnyugati Front és az 5. hadsereg bekerítésbe került törzsének harcosai és parancsnokai. A csoport mintegy 2000 tagjából 800 volt parancsnok és törzsmunkás. Közöttük volt Kirponosz vezérezredes, a Szovjetunió hőse; M. A. Burmisztyenko és J. P. Rikov hadosztálykomisszárok, a haditanács tagjai; V. I. Tupikov vezérőrnagy, a front törzsfőnöke; F. A. Asztahov vezérezredes, a frontlégierő parancsnoka; M. I. Potapov vezérőrnagy, az 5. hadsereg parancsnoka; M. Sz. Nyikisin hadosztálykomisszár és J. M. Kalcsenko dandárkomisszárok, a hadsereg haditanácsának tagjai; valamint D. Sz. Piszarjovszkij vezérőrnagy, a hadseregtörzs főnöke.

„Lohvicinél törzseink rendkívül súlyos helyzetben voltak – emlékszik vissza a kijevi V. Sz. Zsadovszkij, nyugalmazott alezredes, aki akkor Rikov haditanácstag segédtisztje és azon kevesek egyike volt, akik túlélték a sumejkovói harcot. – A Délnyugati Front törzsének nem volt összeköttetése a hadseregekkel és a főparancsnokkal. Sőt még Bagramjan és Alekszejev tábornokok csoportjaival sem volt kapcsolat, amelyeknek a front- és hadsereg-parancsnokság őrzését, valamint Szencsa körzetében a Szula folyón való átkelését kellett volna biztosítaniuk. A front hadtápfőnökének, Rogatyin ezredes-

nek az őrezrede, amelynek állományába mintegy ezer harcos tartozott, szintén távol volt. E csoportok át tudták ugyan törni a bekerítés gyűrűjét, de sajnos semmiféle segítséget nem tudtak nyújtani a fronttörzsnek.

A sumejkovói erdő egy mély horhosába behúzódó törzsoszlop csapdába került. Az ellenség érezve, hogy értékes zsákmánya lesz, a törzs nyomában volt. Szeptember 20-án délben megjelent az erdő fölött az ellenség egy felderítő repülőgépe. Tudtuk, hogy a harc elkerülhetetlen lesz. A parancsnokok, a törzsben dolgozó tisztek és a vöröskatonák, akik pisztolyokkal, puskákkal és kézigránátokkal voltak felfegyverkezve, körkörös védelemre rendezkedtek be az erdő peremén. Ugyancsak itt helyezkedett el néhány páncélgépkocsi, páncéltörő löveg és négycsövű légvédelmi géppuska.

Másfél óra múlva már hullottak az erdőre az első aknavetőgránátok. Azután megindultak a páncélosok, nyomukban a fasiszta géppisztolyosok. Véres összecsapás kezdődött. A hitleristáknak sikerült betörni védelmünkbe, de visszavertük őket. Azután következett a második ellenséges roham. Ezt csak nagy áldozatok árán tudtuk elhárítani. Elesett Piszarjovszkij. Súlyosan megsebesült Potapov. Gránátrepesz sebesítette meg Kirponosz lábát, amikor – a front haditanácsának más tagjaival együtt – az ellenlökést végrehajtók élén haladt, kezében egy gyorstüzelő puskával.

A sebesült Kirponoszt, Potapovot, valamint Piszarjovszkij holttestét a forrás melletti ösvényre fektették. A harc pedig folytatódott. Este hét óra körül utolsó megbeszélését tartotta a front haditanácsa. Elhatározta a bekerítésből való kitörést. Ekkor ismét aknatűz zúdult ránk, s az egyik akna a forrás mellett tanácskozók közé csapódott be. Sokan meghaltak. Halálos mell- és fejsebet kapott Kirponosz, és néhány perc múlva meghalt.

Este elesett M. A. Burmisztyenko, az UK(b)P KB titkára. Az éjszakai kitörési kísérlet során halt meg V. I. Tupikov.

Soraink megritkultak. Csak szeptember 23-ra virradóra sikerült egy 60 fős csoportnak kitörnie észak felé, a mieinkhez. Közöttük voltam én és A. N. Gnyennij őrnagy. Barátom egy ezred élén negyvenkettőben esett el Voronyezsnél."

Zsadovszkij arról is beszélt, hogy a hitleristák a harc alatt hangosbeszélőn megadásra szólították fel a bekerítetteket. Gyakran lehetett hallani kiabálásukat: „Orosz, add meg magad! Életben maradsz. enni kapsz!"

Csak szeptember 24-én ért véget ez a véres harc, amelyben a szovjet harcosok hősi halált haltak, de utolsó lélegzetükig harcoltak a hazájukra törő fasiszták ellen. „Itt nyugszik 1200 szovjet harcos" – olvasható a sumejkovói közös sír kövén. A túlerejű ellenséggel vívott párviadalban a szovjet emberek lelkierejéről, e tragédia záróakkordjáról a helyi lakosok, a szemtanúk meséltek.

Az egyik szemtanú, Sz. M. Csernyak – a faluban a legidősebb gépkezelőként ismerik – jelenleg Iszkovciban él, ahol az A. A. Zsdanovról elnevezett helyi kolhoz kezdeményezésére a lohvici és más közeli kerületek dolgozói évente megjelennek az erdei emlékműnél, a Győzelem Napján.

1941 őszén Csernyak sok szovjet harcost és parancsnokot temetett el. „Amikor a sumejkovói erdőben minden elcsendesedett és egy teljes napon át csönd volt, az est beálltával sok kolhozparaszt lopakodott az erdőbe – meséli Szemjon Makarovics. – Szörnyű kép tárult elénk: az egész erdőszegélyt a Vörös Hadsereg parancsnokainak holttestei borították. A halottak arccal a földre bukva feküdtek, görcsösen szorítva kezükben a puskát." Csernyak elbeszélését Ivan Petrovics Plakszij, a kolhoz gazdasági vezetője folytatja: „Akkor még kamaszfiú voltam. Soha nem láttam halottat, és mint minden

kisfiú, féltem odamenni ahhoz a szörnyű erdőhöz. De az a vágy, hogy puskagolyót szerezzünk, legyőzte a félelmet. Az erdőben, megpróbálva nem nézni a halottakra, lőszert kerestünk, de csak üres hüvelyeket, és csakis azokat találtunk, felhasználatlan lőszert egy darabot sem."

Később kiderült, a hitleristák csak a súlyosan sebesült és eszméletlen parancsnokokat és politikai munkásokat tudták elfogni. Közöttük volt J. P. Rikov is. Óriási vérveszteséggel került fogságba, s ott halt bele sérülésébe. A fasiszták kezére került a súlyosan sebesült M. I. Potapov is, akit a háború végén szabadítottak ki csapataink a fasiszta kínzókamrából.

Sok más, a Délnyugati Front csapatai kitörésére vonatkozó harci epizód is megőrizte azoknak a napoknak az emlékét. 1941 szeptember-októberében az ő osztagaikkal együtt tört ki a pártmunkások és dolgozók egy nagy csoportja is a bekerítésből. Az a sok ezer szovjet harcos, aki nem tudott áttörni az arcvonalon, partizánosztagokban harcolt az ellenség hátában. Sok harcos esett el a súlyos harcokban vagy esett a fasiszták fogságába.

...És két év múltán itt ismét a történelem egyik hatalmas és véres ütközete zajlott le. Elérkezett negyvenhárom ősze, és csapataink újból a dnyeperi terepszakaszon álltak. Megérkeztek, hogy százszorosan megfizessenek a fasisztáknak Kijev kirablásáért, Ukrajna becsületének megalázásáért, elesett harcostársaikért. Tudták, közel az idő, amikor megfizethetnek negyvenegy őszéért, hogy teljesítik Kijev védőinek szent esküjét: győztesen térnek vissza a városba.

Éjszakai menetekkel, esőben és latyakban haladtunk Bukrinból Ljutyezs felé. E menet felért egy csatával. Mi, a hallatlan erőfeszítéseket igénylő manőver részvevői valamennyien tudtuk, hogy a menet sikeres végrehajtása a jobb parti Ukrajnában aratandó győzelmünk záloga. Az átcsoportosítás alatt személyesen figyelhettem meg a frontparancsnokot. Mindig ott jelent meg, ahol a helyzet bonyolult volt, gyorsan tájékozódott és fontos intézkedéseket adott ki.

Nyikolaj Fjodorovics Vatutyin azon hadvezéreink egyike volt, akik maguk is végigjárták a nehéz katonautat, katonaéletet; hősiességükkel, bátorságukkal, a hadügy problémáinak alapos ismeretével példát mutattak és hatni tudtak az emberekre. Vatutyin tábornoknak szokása volt nemcsak a hadosztályokat, hanem az ezredeket is felkeresni, ahol azután közvetlen beszélgetéseket folytatott a lövészárkokban, a tüzelőállásokban; figyelmesen meghallgatta a parancsnokok és tapasztalt harcosok tanácsait. Akik ismerték, tisztelték rendkívüli nyugodtságáért, a harcok legnehezebb és legválságosabb perceiben tanúsított határozottságáért. Úgy tűnt, idegei acélból vannak, és nem fog rajta az ellenség golyója. Elmeséltek egy esetet, amikor Novgorodban a törzs melletti házra egy nehézbomba hullott. A tábornok éppen telefonált. Egy arcizma sem rándult, nyugodt és közömbös hangon beszélt tovább. Az egész emberről sugárzott, hogy fontos dologgal van elfoglalva, s az teljesen leköti, nyoma sem látszott annak, hogy nyugtalan, hogy menteni szeretné magát.

Vatutyin tábornokot még a sztálingrádi harcmezőkön ismertem meg, ahol a Kletszkajától a Felső-Mamonig elnyúló Délnyugati Front parancsnoka volt. Gyakran látták a földfedezékekben, a peremvonalban, a lövész és a harckocsi alegységeknél. Az egyik utászszázadnál nagy öröm érte: találkozott öccsével, P. F. Vatutyin sorkatonával. A tábornok bejárta a lövészárkokat, érdeklődött, hogy ismerik-e a katonák a harcfeladatokat, milyen a hangulatuk. Személyében szerencsésen ötvöződött egybe a tehetséges hadvezér és a kiváló katona sok jellemvonása.

Ha ez lehetséges volt, N. F. Vatutyin a harctevékenységi körzet közelébe igyekezett telepíteni törzsét. Vagyis, ez az ember mindig a harci élet sűrűjében akart lenni, ez segítette hozzá a csapatok sikeres vezetéséhez, ahhoz, hogy jobban megértse a harcosok lelkületét.

Vatutyin, az egyik legfiatalabb és legtehetségesebb hadvezér gazdag parancsnoki tapasztalatokkal és nem mindennapi tudással rendelkezett. Éppen ez magyarázza gyors előrehaladását a katonai pályán. Nagyon szerették és tisztelték mindazok, akik ha csak rövid ideig is, de tapasztalták Nyikolaj Fjodorovics emberi vonzerejét, megismerték katonai tehetségét. A kitűnő adottságairól hallható szóbeszédnek nagyon is komoly alapjai voltak.

Emlékszem Vatutyin tábornokkal való egyik találkozásomra a Gyeszna menti Szvinojedi körzetében, ahol mindössze egy átkelőhely volt, egy alacsonyvízi cölöphíd. Ez 1943. október 29-én éjszaka történt. Dandárunk a folyótól néhány kilométerre összpontosult. Estére sok, különféle fegyvernemi magasabbegység és egység gyűlt itt össze. Mindannyian egy homokos földnyelven helyezkedtek el, amely több kilométeren nyúlt el a folyótól keletre. Torlódás fenyegetett, ez pedig veszélyes lett volna a gyesznai és a dnyeperi átkelés előtt, az idő pedig nagyon ki volt számítva. Megérkezett a frontparancsnok, részletesen megismerkedett a helyzettel, felhívta az e körzetben levő valamennyi parancsnok figyelmét arra, mennyire ki van téve e körzet az ellenséges légierő támadásainak. Engem jelölt ki e nagy és igen fontos terepszakasz felelősévé: feladatul adta a csapatok szervezett átkelésének, az átkelés légvédelmének, s főleg álcázásának biztosítását.

Annak ellenére, hogy ezen az éjszakán aktívan tevékenykedett az ellenséges légierő és bombázta az átkelőhelyet Szvinojedinél, teljesítettük a frontparancsnok utasításait. Az e körzetben tartózkodó valamennyi magasabbegység és egyéb – köztük a mi 91. önálló harckocsidandárunk is – Kijevtől északra kijutott a Dnyeperhez vezető utakra.

Október 31-én éjszaka harckocsi-hadseregünk megkezdte Szvaromje körzetében az átkelést a Dnyeperen. A bukrini hídfőből való kivonáshoz hasonlóan, itt is egy cölöphidat és kompokat használtunk. Csak november 3-tól vettük igénybe a Szvaromjétől négy kilométerre északra újból felépült második fahidat a kerekes szállító járművek átkelésére. November 3-án reggelre a hadsereg főerői a ljutyezsi hídfőben összpontosultak.

Október 25. és november 3. között mintegy 150 ezer ember, körülbelül 1500 löveg és aknavető, közel 500 harckocsi és önjáró tüzérségi rendszer csoportosult át a Kijevtől északra levő körzetbe.

Az átcsoportosítás eredményeit értékelve hangsúlyozni kell, hogy minden intézkedést gyorsan és rejtetten kellett végrehajtani. Meg kellett téveszteni az ellenséget, olyan benyomást keltve benne, hogy nem változott a front csapatainak csoportosítása és mi, a korábbiaknak megfelelően, a bukrini hídfőből készülünk főcsapást mérni. A hadműveleti álcázás a győzelem egyik alkotórésze volt.

Ennek megvalósítása érdekében a fronttörzs utasítására nagy mennyiségű harckocsi- és lövegmakettet készítettek és helyeztek el a bukrini hídfőben. Tovább forgalmazott ott a 3. gárda-harckocsihadsereg rádióállomása, jóllehet a hadsereg törzs és csapatai már más körzetben tartózkodtak. A hadműveletre való rejtett felkészülésben fontos szerepet játszott a front haditanácsának az az utasítása, hogy a hadművelet megtervezésébe csak keveseket vonjanak be.

A front vegyicsapatai széleskörűen alkalmazták a dnyeperi átkelésnél a ködfüggönyt. Az ellenséges légierő ezért arra kényszerült, hogy széles arcvonalra szétaprózza erőit, és vaktába dobja le bombáit.

Az ellenség megtévesztésére tett intézkedések jó eredménnyel jártak. A szovjet csapatok bukrini hídfőben vívott sikertelen októberi harcai után a német fasiszta hadvezetés feltételezte, hogy novemberben a fő események Melitopol és Krivoj Rog körzetében bontakoznak majd ki, ahol az oroszok megpróbálják a 6. és az 1. páncéloshadsereg körül bezárni a bekerítés arcvonalát. Arra számított, hogy a szovjet csapatok vagy Pszkov, vagy Dvinszk–Riga irányában mérnek csapást, hogy szétzúzzák a német csapatok északi szárnyát. A német fasiszta vezetés csak november 6-án, eléggé megkésve jutott arra a helyes következtetésre, hogy: „a Kijev körzetében kialakult helyzet szerint nagy ellenséges áttörő hadművelet kezdődik, amelynek döntő jelentősége lesz az egész keleti fronton".

A harckocsi-hadsereg és a főparancsnoksági tüzértartalék sikeres átcsoportosulása a bukrini hídfőből a ljutyezsi hídfőbe sok vonatkozásban meghatározta az egész kijevi hadművelet sikerét.

A hadtörténelemben addig ismeretlen volt ilyen rövid idő alatt, az arcvonal közelében, nagy vízi akadályok háromszoros leküzdésével végrehajtott átcsoportosítás. Míg szövetségeseink az olaszországi Volturno folyó leküzdésére tíz napon át készültek, addig az 1. Ukrán Front csapatai – harckocsi-magasabbegységekkel az élen – rövid idő alatt, szinte menetből keltek át a vízi akadályokon.

A novemberi támadás kezdetén a német Közép Hadseregcsoport 2. hadseregének magasabbegységei, a Dél Hadseregcsoport 4. páncéloshadserege, valamint 8. hadseregének magasabbegységei tevékenykedtek az 1. Ukrán Front csapatai előtt. A front támadási sávjában települt a 4. német légiflotta állományába tartozó nagy repülőcsoportosítás is. Az 1. Ukrán Front előtt összesen 33 hadosztály védett, mintegy 6 ezer löveget és aknavetőt, körülbelül 400 harckocsit és rohamlöveget, valamint 665 repülőgépet összpontosítva.

A szovjet csapatok támadását mindenáron megállítani igyekvő német fasiszta hadvezetés lázas sietséggel erődítette védelmét. Amikor a szovjet csapatok átkeltek a folyón, az ellenség a megszállt terepszakaszok szilárd védelmével akarta megakadályozni, hogy kiszélesítsük a Dnyeper jobb partján létesített hídfőinket.

A ljutyezsi hídfőnél az ellenség fővédőöve három állásból állt, és általános mélysége 14 kilométer volt. Valamennyi állást berendezték lövész- és közlekedőárkokkal, sok kiserőddel és tűzfészekkel. A védelmi létesítményeket a legsűrűbben a ljutyezs–kijevi út sávjában telepítették.

Az első állás két árokból állt, mögöttük fedezékekkel. Ezeket az árkokat harckocsiakadályok biztosították, s közlekedőárkok kötötték össze. A harckocsi-aknamezőket 80–100 méterre telepítették az első árok elé. Az aknasűrűség 600–700 volt arcvonal-kilométerenként. A második és a harmadik állást már gyengébben rendezték be. Ezek egy árokból álltak, de nagy mennyiségű géppuskafészket és aknavető-tüzelőállást telepítettek beléjük. Az árkok előtt sok terepszakaszon létesítettek drótakadályt.

A német hadvezetés nagyon gondosan készítette fel védelemre a lakott helységeket. Priorka, Dacsa Puscsa Vogyica körzeteiben, valamint a hozzájuk csatlakozó magaslatokon ellenállási csomópontokat létesített. Például a gyermekszanatórium minden épületében lőréseket készítettek géppuskák számára, s tíz szilárd fedezéket rendeztek be.

Nemcsak Kijevet, hanem Fasztovot, Vaszilkovot, Korosztyenyt, Zsitomirt, Bergyicsevet, Belaja Cerkovot is hatalmas ellenállási csomóponttá változtatták. A hitleristák harckocsiárkokat ástak a Kijevbe vezető utakon, s aláaknázták az utakat. Az Irpeny folyó bal partjától messzebb ugyancsak folyt egy védelmi terepszakasz berendezése.

A német fasiszta hadvezetés igyekezett megtartani Kijev körzetét, s megszilárdítani itt az arcvonalat, mert tudták, ha a szovjet csapatok elfoglalják Kijevet és egy hatalmas hídfőt létesítenek a Dnyeper jobb partján, lehetővé válik számukra a siker kifejlesztése délnyugati irányban, a Dnyeper alsó folyásánál védő német csoportosítás hátába.

Ezt figyelembe véve, az ellenséges hadvezetés feltételezte, hogy Kijev körzetében dől el nemcsak a dnyeperi csata, hanem a szovjet–német arcvonal egész déli szárnyának is a sorsa, vereségük esetén megnyílik az út a Kárpátok és Lengyelország felé.

A támadás kezdetén több mint 660 ezer ember, körülbelül 7 ezer löveg és aknavető, 675 harckocsi és rohamlöveg, valamint 700 harci repülőgép volt az 1. Ukrán Front állományában. A szovjet csapatok jelentéktelen erő- és eszközfölénye mellett sikerült a merész átcsoportosítással döntő fölényt biztosítani az ellenséggel szemben a főcsapás irányában.

A következőkben lehet összefoglalni az 1. Ukrán Front parancsnokának az elkövetkezendő hadműveletre vonatkozó elgondolását. Észak felől K. Sz. Moszkalenko vezérezredes[59] 38. hadserege támad Kijev irányában. E hadsereg nyugat felől megkerüli, majd elfoglalja a várost. Jobb szomszédja, I. D. Csernyahovszkij altábornagy 60. hadserege nyugat felől, a Zdvizs és az Irpeny folyók közül mért csapással biztosítja a 38. hadsereg Kijev körzetében nyugatról folytatott tevékenységét.

Fontos szerepet szántak a hadműveletben a gyorscsapatoknak. A 3. gárda-harckocsihadseregnek, valamint október 28-tól az 1. gárda-lovashadtestnek a 38. hadsereg sávjában be kellett nyomulnia az áttörésbe és ki kellett fejleszteni a támadást délnyugati irányban úgy, hogy a hadművelet negyedik napján kiérjenek Fasztov, Belaja Cerkov, Grebenki körzetébe.

F. F. Zsmacsenko altábornagy 40. és Sz. G. Trofimenko altábornagy 27. hadseregének támadását a bukrini hídfőből Belaja Cerkov általános irányba kellett kifejleszteniük, hogy elősegítsék a támadás sikerét Kijevtől északra.

N. P. Puhov altábornagy 13. hadserege a front jobbszárnyán azt a feladatot kapta, hogy szilárdan tartsa állásait. A bal szomszéd – a 60. hadsereg – sikere esetén a 13. hadsereg balszárny-magasabbegységeinek Ovrucs irányában kellett támadniuk.

E feladatok teljesítése után a front csapatainak nyugati és délnyugati irányban kellett kifejleszteniük a támadást. A hadművelet 14. napján az összfegyvernemi hadseregeknek a Korosztyeny–Zsitomir–Bergyicsev–Rakitno vonalat, a gyorscsapatoknak pedig a Hmelnyik, Vinnyica, Zsmerinka körzetet kellett elérniük.

Ily módon a hadműveletnek a főhadiszállás utasításaival összhangban levő elgondolása az volt, hogy a front a főcsapást a Kijevtől északra levő hídfőből, a kisegítő csapást pedig a balszárnyon, a bukrini hídfőből méri. E csapásoknak már a hadművelet harmadik napján a 4. német páncéloshadsereg megkerülését kellett eredményezniük. Tervbe vették teljes szétzúzását is – a front bal- és jobbszárnycsapatainak összehangolt erőkifejtésével.

Amikor Vatutyin hadseregtábornok, a front parancsnoka megszabta a hadsereg-, hadtest- és dandárparancsnokoknak a harcfeladatokat, hangsúlyozta: a ljutyezsi hídfőből mért harckocsicsapásnak meglepésszerűnek és lendületesnek kell lennie. Én is jelen voltam, amikor a tábornok megszabta a feladatokat, szavaiból a győzelmünkbe vetett határtalan bizakodás csendült ki.

– Sikerünk záloga az ellenséges védelem gyors és lendületes áttörése – mondotta

[59] Moszkalenko vezérezredes közvetlenül a kijevi hadművelet előtt lett a 38. hadsereg parancsnoka.

nyugodtan, magabiztosan, bizakodó hangon. – Ha ezt nem tudjuk így megvalósítani, úgy az ellenségnek sikerül ide csoportosítania csapatait Bukrin alól. Akkor pedig sokkal nehezebb lesz a dolgunk.

N. F. Vatutyin mindig az aktív tevékenység, az ellenségre mért mély és meglepésszerű csapás híve volt. Az ő hadvezéri tulajdonsága volt, hogy nem engedte lélegzethez jutni az ellenséget, az ütközet folyamán ügyesen kihasználta annak gyengéit és saját csapatainak sikereit a győzelem kivívása érdekében.

Azokban a novemberi napokban, meg később is, a magasabbegység-parancsnokok nem túl gyakran találkoztak a frontparancsnokkal, de a találkozások – az alkalomtól függetlenül – mindig örömteli események voltak, és sokáig megmaradtak az emlékezetben. Azoktól az emberektől is hallhattam Vatutyinról, akik közvetlenül vele dolgoztak – a fronttörzs tábornokaitól és tisztjeitől.

A frontparancsnok nem tűrte a huzavonát, a kertelést. Minden olyan problémát haladéktalanul megoldott, amellyel a beosztottai hozzá fordultak. Nem siettette, nem ugráltatta beosztottait, és ha valamit nem értettek, türelmesen magyarázott. A tisztek és tábornokok nemcsak úgy mentek jelentést tenni Vatutyinhoz, mint frontparancsnokhoz, hanem mint elvhű kommunistához, tanítójukhoz, aki mindig kész volt segíteni a nehéz pillanatokban. A frontparancsnok olyan erős kollektív vezetési szervre támaszkodva, mint a fronttörzs, személyesen ellenőrizhette a legfelelősségteljesebb szakaszokon és irányokban a harcok és hadműveletek szervezését.

Vatutyin tábornok a gyorscsapatoknak megszabott fontos feladat miatt szükségesnek tartotta, hogy a harcfeladatok megszabása után hamarosan felkeresse a 3. gárda-harckocsihadsereg parancsnoki harcállláspontját. Részletesen tanulmányozta Ribalko tábornok, a hadtestparancsnokok és néhány dandárparancsnok döntéseit és elhatározásait. Pontosan tisztázta a hadművelet katonai-politikai célját, a szükséges mértékben kiegészítette és módosította a döntéseket és elhatározásokat, majd elmondta, hogy milyen fontos a legrövidebb idő alatt gondosan felkészíteni minden hadsereget, parancsnokot és harcost a döntő és meglepésszerű harctevékenységre.

Nincs értelme annak, hogy részletesen beszámoljak azokról a hallatlan nehézségekről, amelyekkel meg kellett birkózniuk parancsnokainknak, törzseinknek, politikai szerveinknek, harcosainknak a hadművelet előkészítése során. Az együttműködés kérdéseit és sok más különféle problémát a csapatok számára új körülmények között, az új támadási irányra vonatkoztatva kellett megoldani.

Minthogy a hadműveletet a legrövidebb idő alatt kellett előkészíteni, a parancsnokságok és a törzsek maximális erőkifejtésére volt szükség. Hét-nyolc nap alatt minden előkészítő intézkedést ki kellett adniuk.

Igen gondosan szervezték meg az ellenséges védelem áttörésének és a támadás mélységben történő kifejlesztésének tüzérségi biztosítását. A hadseregek főcsapásai irányaiban maximális mennyiségű tüzérségi eszközt összpontosítottak. Például a főcsapást mérő 38. hadsereg – szervezetszerű tüzérségét számítva – a hadművelet kezdetén több mint 4250 löveggel és aknavetővel rendelkezett. A hadsereg 14 kilométer széles támadási sávjában a tüzérségi sűrűség elérte a 247 löveget és aknavetőt arcvonal-kilométerenként, ez az arányszám a szűk áttörési szakaszon pedig 300-nál is több volt.

A front sávjában végrehajtandó tüzérségi támadás során nagy fontosságot tulajdonítottak az ellenséges védelem legfontosabb objektumaira mérendő tömegtűz megszervezésének; ennek kellett biztosítania ezen objektumok megbízható lefogását, gyalogságunk és harckocsijaink előrenyomulásának idején. A 38. hadsereg tüzérségére hárult továbbá

az a feladat, hogy biztosítsa a 3. gárda-harckocsihadsereg ütközetbe vetését. E célra öt tüzérdandár tűzösszpontosítását tervezték meg.

A lövészhadosztályoknál közvetlen irányzású tüzércsoportokat, aknavető csoportokat, valamint a lövészezredek gyalogságát támogató csoportokat szerveztek. Sok lövészhadosztálynál hoztak létre páncéltörő tüzértartalékot. A hadseregeknél távolharc-tüzércsoportokat, rakéta-tüzércsoportokat, valamint páncéltörő tüzértartalékokat szerveztek. Ezenkívül a 38. hadseregnél, a 7. tüzérhadtest állományában szerveztek egy hadsereg áttörő tüzércsoportot. E csoport a hadsereg első lépcsőjében levő hadtestnek megfelelően két alcsoportra oszlott.

A kijevi hadművelet légi biztosítása Sz. A. Kraszovszkij repülő altábornagy 2. légi hadseregére hárult. A hadsereg törzse, valamint a repülő-magasabbegységek törzsei hatalmas munkát végeztek a hadművelet előkészítése érdekében. Összeállították a légierő együttműködési tervét az összfegyvernemi és harckocsi-hadseregekkel. A légierő fő erőkifejtésének összpontosítását a főcsapás irányában tervezték. 1250 repülőgép-bevetést terveztek a 38. hadsereggel való együttműködésre, valamint a gyorscsoport ütközetbe vetésének légi biztosítására.

A hadművelet kezdetén több mint 600 könnyű és közepes légvédelmi ágyúval rendelkező front nagy figyelmet szentelt a légvédelem megszervezésének. Az ellenséges repülőgépek elleni harcot a front repülőerői és a honi légvédelem kapták feladatul. A honi légvédelem kijevi hadtestkörzetének kellett oltalmazni a Dnyeperhez vezető legfontosabb vasúti fővonalakat.

A harckocsicsapatok főcsoportosítását Kijevtől északra, a főcsapás irányában hozták létre; itt tevékenykedett az 5. gárda-harckocsihadtest és a 3. gárda-harckocsihadsereg. Ezenkívül harckocsi-hadseregünket a front gyorscsoportjaként, a harckocsihadtesteket pedig a hadseregek gyorscsoportjaként is alkalmazták. Az önálló harckocsidandárokat és -ezredeket átadták a főirányban támadó lövész-magasabbegységeknek, s ott a harckocsikat a gyalogság közvetlen támogatására alkalmazták.

Hatalmas munkát végeztek a felkészülés időszakában a műszaki csapatok is. Berendezték a támadás megindulási körzetét, a parancsnoki harcállás- és figyelőpontokat, hidakat építettek, irányították a dnyeperi komp- és deszantátkeléseket. Végeredményben a támadás kezdetére a front sávjában megépített 26 híd, 66 komp- és 21 deszantátkelőhely lényegében kielégítette a csapatok igényeit.

A front csapatai által elvégzett műszaki munkák mennyiségét az alábbi számokból is meg lehet ítélni. Csak tíz napot számítva kiástak 151 kilométer lövész- és közlekedőárkot, több mint 2200 különféle rendeltetésű állást; építettek 417 óvóhelyet és földfedezéket, 1100 fatorlaszt emeltek, s berendeztek 26 parancsnoki harcálláspontot.

A hadműveletre az őszi rossz útviszonyok között készültünk. A műszaki csapatoknak nagy figyelmet kellett fordítani az utak megjavítására, kerülőutak építésére, az utak mentén a gépjárművek számára óvóárkok és fedezékek készítésére. Tíz nap alatt körülbelül 480 kilométer utat javítottak meg a front sávjában.

A lövészcsapatok műszaki felkészülésére tett intézkedések célja az volt, hogy megkönnyítsék az ellenséges védelem áttörését. A hadosztályoknál rohamcsoportokat, akadályelhárító csoportokat, valamint mozgó zártelepítő osztagokat szerveztek. A harcosok megtanultak átjárókat készíteni az aknamezőkön. Növelték a mozgó zártelepítő osztagok harckocsi- és gyalogságiakna-tartalékait. Nagy erőfeszítéseket tett a hadművelet előkészítése érdekében J. V. Bordzilovszkij vezérőrnagy, a front műszaki csapatainak főnöke.

Különösen nagy fontosságot tulajdonítottak a csapatvezetés megszervezésének. A ve-

zetékes híradást tengelyek és irányok szerint határozták meg. Megbízhatóan üzemelt az a vonal, amelyet még a háború előtt a Dnyeper medrében fektettek le. Emellett az utakon új ellenőrző vizsgálópontokat létesítettek, a fontos csomópontokon javítórészlegeket telepítettek. Jól megszervezték a rádióhíradást. Mindezt a munkát A. F. Novinyickij vezérőrnagy, a front híradófőnöke irányította.

A csapatvezetés a hadművelet előkészítési időszakában rendkívül központosított volt. A korlátozott felkészülési idő miatt a magasabbparancsnokok és törzsek, valamint az alárendeltek között a személyes összeköttetést alkalmazták a leggyakrabban. A parancsnoki harcálláspontokat és a figyelőpontokat közelebb telepítették a csapatokhoz. Még 1943. október 31-én megszervezték Lebegyev-major körzetében a front kisegítő vezetési pontját. Szaro–Petrovcev körzetében rendezték be a frontparancsnok harcálláspontját, ahonnan jól át lehetett tekinteni a főcsapás terepszakaszát. Ma az új kijevi tenger partjához közel hatalmas emlékmű áll, amelyet a dnyeperi átkelés és Kijev felszabadítása hőseinek tiszteletére emeltek. Az emlékmű éppen ott magaslik, ahol N. F. Vatutyin hadseregparancsnok harcálláspontja volt, 800 méterre az egykori védelem peremvonalától.

A törzs és Vatutyin tábornok személyesen irányította az együttműködés megszervezését. A tüzér-, repülő- és páncélosparancsnokok vezetési szerveit az összfegyvernemi parancsnokok harcálláspontjainak körzeteiben telepítették, hogy közvetlen kapcsolatban lehessenek az összfegyvernemi parancsnokokkal, és segíthessenek valamennyi szervezési és harcvezetési probléma gyors megoldásában.

Pontos intézkedések történtek a hadművelet rejtett előkészítése érdekében. A front balszárnyán a csapatok átcsoportosításának rejtésére szolgáló álcázási intézkedéseket valósítottak meg, a 13. hadsereg sávjában pedig – tehát a jobbszárnyon – a nagy csapattömegek összpontosítását színlelték. Többek közt Csornobiltől keletre, a Dnyeper és a Pripjaty között 200 harckocsimakettet helyeztek el azzal a céllal, hogy az ellenségben olyan benyomást keltsenek, mintha a front csapatai a csornobili irányban mérnék a főcsapást. November elején a műszaki csapatok összesen 687 harckocsi-, 143 löveg- és 115 gépkocsimakettet helyeztek el.

Hogy megtévesszük az ellenséget valóságos csapatcsoportosításunk felől, a színlelt összpontosítási körzetben úgy forgalmaztak a rádióállomások, mintha ott egy harckocsihadtest törzse lenne. Ugyanakkor a 129. harckocsidandár alegységei élénk mozgást végeztek. Még több más intézkedés is történt, többek közt: a Pripjaty partjainak felderítése, olyan hírek terjesztése, hogy támadás készül a 13. hadsereg sávjában, műszaki munkák a Pripjatynál (faanyagok odaszállítása, megkerülő utak építése stb.). Összességükben kedvező eredménnyel jártak mindazon intézkedések, amelyeknek az volt a célja, hogy az ellenséget megtévesszük csapataink elkövetkező tevékenységének jellege, a hadművelet elgondolása, mérve, valamint végrehajtásának ideje felől. Az ellenségnek nem sikerült időben felfednie csapataink főcsapásának irányát és a támadás kezdetének időpontját.

A hadművelet sikere szempontjából nagy jelentősége volt a szükséges anyagi tartalékok felhalmozásának. A front haditanácsa azt a feladatot adta a hadtápszerveknek, hogy november 1-re legalább két javadalmazás lőszert, két-három javadalmazás üzemi kenőanyagot, öt napra elegendő teljes norma élelmiszert és takarmányt halmozzanak fel. A hadtápvonalak elhúzódása, a szállítmányok Dnyeperen történő átszállításának nehézségei, a vasútvonalak alacsony áteresztőképessége miatt azonban nem sikerült a meghatározott időre ilyen mennyiségű tartalékot képezni.

A lőszer lassú felhalmozása miatt a front haditanácsa – a főhadiszállás engedélyével –

egy nappal elhalasztotta a hadművelet kezdetét. A hadtápszervek megfeszített munkájával is csak november 3-ra sikerült biztosítani a minimálisan szükséges anyagi eszközöket. A korlátolt mennyiségű lőszer ellenére is megkezdődött a hadművelet. Néhány űrméretű lőszerből kevesebb volt, mint amennyit az első harci napon terveztek felhasználni.

Nem tudták biztosítani a szükséges mennyiségű üzemanyagot sem. A főparancsnoksági tüzértartalék üzemanyaga a hadművelet kezdetén 0,5–0,7 javadalmazás volt. Hasonló volt az üzemanyaghelyzet a csapattüzérségnél is. A harckocsicsapatok 1–1,5 javadalmazás üzemanyaggal rendelkeztek.

A csapatok üzemanyag-, élelmiszer- és lőszerszükségletének biztosításában – különösen a támadás alatt – fontos szerepet játszott a front elosztó állomása és átrakó bázisa, amelyeket Kijev alatt, Darnyicánál létesítettek. Ez jelentősen lerövidítette az anyagok csapatokhoz való szállításának útját.

Készültek a hadműveletre az egészségügyi intézmények dolgozói is. A frontkórház kétszer annyi hellyel rendelkezett, mint amennyi veszteségre számítottunk a hadművelet során. Igaz, a sebesültek hátraszállításának lehetősége némileg csökkent, mivel nem töltötték fel teljesen az egészségügyi szállítóparkot. A hadsereg- és frontkórházak, egészségügyi intézmények a csapatok közelében települtek.

Hatalmas munkát végeztek a támadás előtt a parancsnokok, politikai munkások, párt- és Komszomol-szervezetek, hogy fenntartsák a csapatok magas fokú támadó szellemét. Nagy lelkesedést váltott ki minden harcosból az SZK(b)P KB-nak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 26. évfordulójára kiadott felhívása, amelyet a kijevi hadművelet kezdete előtt tettek közzé. Ebben ez állt: „Vörös Hadsereg dicső harcosai! Felszabadítóként vár benneteket a német igában senyvedő sok millió szovjet ember. Könyörtelenül üssétek az ellenséget, pusztítsátok a német hódítókat. Előre nyugat felé, a szovjet föld teljes felszabadításáért!" E felhívásnak megfelelően adta ki a front haditanácsa a jelszót: „Szabadítsuk fel Kijevet a Nagy Október 26. évfordulójára!"

A pártpolitikai munka során nagy figyelmet fordítottak a főcsapást mérő 3. gárda-harckocsihadsereg és a 38. hadsereg magasabbegységeire és egységeire. Október 29-én például a 38. hadsereg politikai osztályán megtartották a hadtestek és hadosztályok politikai osztályvezetőinek, valamint az ezredek politikai helyetteseinek tanácskozását. A tanácskozást K. V. Krajnyukov vezérőrnagy, a front haditanácsának tagja, Sz. Sz. Satyilov vezérőrnagy, a front politikai csoportfőnöke, A. A. Jepisev vezérőrnagy, a 38. hadsereg haditanácsának tagja vezette. Feltárták a tanácskozáson a front októberi támadásának hibáit, meghatározták a pártpolitikai munka formáit és módszereit az elkövetkezendő hadműveletben.

A személyi állomány magas fokú erkölcsi-harci szellemének a kialakításában fontos szerepet játszott a front haditanácsának a felhívása. Ebben többek közt ez állt: „... Szovjet-Ukrajna fővárosa több mint két éve gyötrődik a fasiszta hóhérok és rablók véres karmai között. A fasiszta barbárok már 25 hónapja kínozzák, rabolják és gyilkolják a békés szovjet állampolgárokat, felgyújtják, megsemmisítik a kijevi gyárakat és üzemeket, a gyönyörű épületeket, a fasorokkal szegélyezett utcákat, megbecstelenítik és megcsúfolják szent földünk harcosainak sírjait és emlékműveit. A hitleristák állati tetteitől megborzong a test, összeszorul a szív és rettenetes gyűlölet keríti hatalmába az embert... A kijeviek vére és könnye hív minket a szent helyre..."

Válaszul e felhívásra a katonák, tiszthelyettesek és tisztek megesküdtek, hogy becsülettel teljesítik a haza iránti kötelességüket. A 91. önálló harckocsidandár egyik állomásgyűlésén Ingyejkin hadnagy, harckocsiparancsnok kijelentette: „Közel az óra, amikor

újból harcba lépünk a jobb parti Ukrajnáért. Harckocsijainkat gondosan előkészítettük, készek a harcra. Ígérem, hogy becsülettel teljesítem a haza parancsát. Bátorságunkkal öregbítjük harckocsizóink dicsőségét..."

A támadásra való felkészülés időszakában a párt- és Komszomol-szervezetek erősödtek a hitlerista megszállók elleni harcokban már eddig is kivételes hősiességet és bátorságot tanúsító harcosokkal. A dnyeperi átkelés kezdete utáni harminc nap alatt mintegy 18 ezer harcos lépett be a kommunista pártba. És a felvételi kérelmek továbbra is özönlöttek. A támadás kezdetére az 1. Ukrán Frontnál több mint 3 ezer pártalapszervezet és mintegy 4500 pártcsoport volt, 135 ezer párttaggal és tagjelölttel.

Aktívan bekapcsolódtak a hadművelet előkészítésébe a frontújságon kívül a hadsereg- és hadosztályújságok is. Hatékonyan alkalmazták a párt szenvedélyes szavának erejét, hogy megismertessék az egész személyi állománnyal az elkövetkezendő hadművelet katonai-politikai feladatát, hogy erősítsék a felszabadító harcosok támadó szellemét, hősi harcra buzdítsák őket, fokozzák a különféle nemzetiségű katonák hazafiságát, internacionalista barátságát, harci testvériségét.

Az újságok azon nyomban közölték a Dnyeper jobb partján harcolók leveleit; beszámoltak a kommunisták és komszomolisták hőstetteiről, harci tudásáról, helytállásáról, bátorságáról; közölték a Szovjetunió hőseinek és a különféle fegyverfajták szakembereinek cikkeit. A lapok hasábjain megjelentek írók és újságírók karcolatai, izzó hangú publicisztikai cikkei, az otthoniak harcosokhoz intézett buzdító levelei, a harckocsiépítők felhívásai stb.

A sajtószervek munkájába aktívan bekapcsolódott a front haditanácsa, bekapcsolódtak a magasabbegységek és seregtestek politikai szervei. A front parancsnoka, Vatutyin hadseregtábornok, lehetőséget talált rá, hogy személyesen találkozzék a haditudósítókkal. Elmondta, hogy az újságoknak rugalmasabban kell nyomon követni a harctevékenységet; jobban kell népszerűsíteni a parancsnokok, politikai munkások, párt- és Komszomol-szervezetek, harcosok különböző körülmények – különösen a vízi akadályok leküzdése, a hídfők létesítése és megtartása, valamint a városokért és falvakért vívott harc – során szerzett tapasztalatait. Hiszen e tudásért harcosaink és parancsnokaink életével fizettünk... A nyomtatott szó arra hivatott, hogy jobban, szakavatottabban segítsen a parancsnokságnak abban, hogy e tapasztalatokkal felfegyverezze a személyi állományt. Sajtónk munkájának bíráló elemzése elősegítette aktivizálódását. A „Za cseszty Rogyini" („A haza becsületéért") című újság munkája célszerűbbé, aktuálisabbá vált, fokozódott mozgósító hatása.

A parancsnokság, a törzsek, a politikai szervek, a párt- és Komszomol-szervezetek megfeszített munkája eredményeképp a front csapatai rendkívül rövid idő alatt képesek voltak felkészülni a hadműveletre és a legfontosabb katonai-politikai feladat teljesítésére: Kijevnek – Szovjet-Ukrajna fővárosának – a felszabadítására.

Elérkeztek az utolsó órák, amelyek még elválasztottak bennünket az ukrán fővárosba vezető utakon levő ellenséges erődítmények elleni rohamtól. A gyalogság és a harckocsik kijutottak a támadás megindulási körzeteibe. A tüzérek felkészültek a tűz kiváltására. Mindenki a jelre várt.

A támadás 1943. november 1-én kezdődött, a csapatok bukrini hídfőből mért csapásával. Nyomban elkeseredett harc bontakozott ki. Az ellenség szívósan ellenállt, többször vállalkozott ellenlökésre csapataink ellen.

A támadás első napján a 40. és a 27. hadsereg nem teljesítette feladatát. A rossz időjárás miatt légierőnk nem tudta hatékonyan segíteni szárazföldi csapatainkat. E két hadsereg a következő napon sem ért el sikert. Ennek ellenére a frontparancsnok – aki igyekezett az ellenséget megtéveszteni a főcsapás iránya felől – megparancsolta, hogy folytassák a harctevékenységet a bukrini irányban.

A hadicsel sikerült. Az ellenség egyetlen hadosztályt sem vont ki ebből a körzetből. Sőt, az ellenséges hadvezetés Bukrinhoz dobta át tartalékát, a Reich SS-páncéloshadosztályt, valamint a 223. gyalogoshadosztály és a 168. gyalogoshadosztály egy-egy ezredét Cserkasszi alól.

A főirányban – Kijevtől északra – november 3-án kezdődött a harctevékenység. A támadás előtti éjszaka az önálló harckocsiezredek és -dandárok, valamint az 5. gárda-harckocsihadtestnek a 38. hadsereg gyalogságát közvetlenül támogató erőinek egy része elérte a megindulási állásokat. Az utász alegységek átjárókat nyitottak az aknamezőkön. A 208. éjszakai bombázó repülőhadosztály gépei egész éjszaka támadták az ellenséget.

Heves tüzérségi előkészítés után, reggel 8 óra 40 perckor csapataink megrohamozták az ellenséget. A 38. hadsereg támadási sávjában, Sz. Sz. Martyiroszjan vezérőrnagy 50. és P. P. Avgyejenko vezérőrnagy 51. lövészhadtestének tevékenységi irányában áttörték az ellenség védelmét.

Rendkívül sikeresen tevékenykedett még a 60. hadsereg állományában N. I. Kirjuhin vezérőrnagy 24., valamint G. Sz. Lazko vezérőrnagy 30. lövészhadteste. E két hadtest lendületesen támadott a mélységben. Igen nagy segítséget nyújtott a gyalogságnak Sz. I. Ugrjumov ezredes 150. önálló harckocsidandára, valamint az 58. önálló harckocsiezred.

Az első napon Moszkalenko és Csernyahovszkij csapatai áttörték az ellenséges védelem fővédőövét, és megkezdték a harcot a második védőövért.

A szovjet legfelsőbb főparancsnokság figyelemmel kísérte a kijevi hadműveletet. November 3-án a legfelsőbb főparancsnok, Sztálin, valamint a vezérkari főnök első helyettese, A. I. Antonov hadseregtábornok aláírásával távirat érkezett Vatutyin hadseregtábornoknak. Ebben arról volt szó, hogy a front jobbszárnyán megindult hadművelet menete lassú.

A főhadiszállás azt követelte, hogy a helyzettől függően az Irpeny folyótól keletre vagy nyugatra vágjuk át a kijev–korosztyenyi vasútvonalat, és november 5–6-ig foglaljuk el Kijevet.

Vatutyin ennek megfelelően pontosította a csapásmérő csoportosítás csapatainak a feladatait. A frontparancsnok elhatározta, hogy november 4-én reggel ütközetbe veti az összfegyvernemi hadseregek második lépcső hadosztályait, a 3. gárda-harckocsihadseregnek pedig megparancsolta: készüljön fel az áttörésbe való bevetésre és a siker kifejlesztésére a hadműveleti mélységben.

A frontparancsnok közvetlenül a 3. gárda-harckocsihadsereg, valamint az 5. gárda-harckocsihadtest parancsnokának küldött táviratában a következőket parancsolta meg: „A feladatok sikeres teljesítése elsősorban az önök lendületes, bátor és határozott tevé-

kenységétől függ. Az önök kötelessége, a kapott feladatok leggyorsabb teljesítése. Ennek érdekében ne féljenek elszakadni a gyalogságtól, lendületesen törjenek előre, bátran semmisítsék meg az ellenség egyes ellenállási gócait, s idézzenek elő pánikot az ellenséges csapatok között. Üldözzék oly lendületesen az ellenséges csapatokat, hogy 43. 11. 5-én reggelre elfoglalják Kijevet. Valamennyi parancsnok legyen az egységénél és személyesen irányítsa a feladatok teljesítését."

A 38. hadsereg sávjában a leghevesebb harc a Dacsa Puscsa Vogyica déli szegélyén lángolt fel. Az ellenség a 7. páncéloshadosztály egységeinek bevetésével elfoglalta a gyermekszanatórium körzetét, Sz. F. Sutov ezredes 20. gárda-harckocsidandárját, valamint I. M. Puzikov ezredes 136. lövészhadosztályhoz tartozó ezredét pedig félig bekerítették. A gyalogosok és a harckocsizók azonban visszaverték a németek valamennyi ellenlökését. Az ellenség ellenállásának végleges megtörése érdekében Moszkalenko tábornok harcba vetette Kravcsenko altábornagy 5. gárda-harckocsihadtestének valamennyi egységét.

November 4-én délelőtt elindult a 3. gárda-harckocsihadsereg, hogy elfoglalja az áttörésbe vetés megindulási körzeteit. Feladata az volt, hogy a 38. hadsereggel együtt szétzúzza az ellenséges védelem harcászati övében védelemben levő ellenséges csoportosítását, átvágja a zsitomiri utat, majd a továbbiakban – a Kijev körzetében levő ellenséges csoportosítás nyugatról való átkarolása érdekében – Fasztov és Vaszilkov irányában fejlessze ki a támadást.

A 9. gépesített hadtestnek megparancsolták, hogy a 23. lövészhadtest mögött nyomuljon be az áttörésbe, majd a gyalogságot megelőzve november 4-én estére foglalja el az Irpeny keleti partján, a zsitomiri úttól délre levő Sevcsenko-major, Plogyenyec, Korityiscsi körzetét. A 6. gárda-harckocsihadtestnek két harckocsidandárt – mint gyalogságot közvetlenül támogató harckocsi-magasabbegységeket – át kellett adnia az 50. lövészhadtestnek, amíg kijut arra a terepszakaszra, ahol már a dandárok nélkül is tovább tud támadni, ezután a harckocsihadtestnek összes erőivel folytatnia kellett a támadást, hogy a nap végére kiérjen a Zaborje, Maljutyanka, Budajovka körzetbe.

A hadsereg második lépcsője és tartalékai számára ugyancsak aktív tevékenységet határoztak meg.

November 4-én dél körül – rövid tüzérségi támadás, valamint N. P. Kamanyin vezérőrnagy 5. csatarepülő-hadtestének csapásai után – megkezdték a támadást a harckocsihadsereg egységei. Először csak a 6. gárda-harckocsihadtest lövészhadosztályok harcrendjeiben levő 52. és 53. gárda-harckocsidandárja lépett harcba. E dandároknak, valamint a hadtest többi erőinek sikerült elérniük a Dacsa Puscsa Vogyicától és a gyermekszanatóriumtól délre levő erdő déli szegélyét.

A 6. gárda-harckocsihadtest sikerét a második lépcsőből ütközetbe vetett 7. gárda-harckocsihadtest fejlesztette ki, amely élegységeivel estére elfoglalta Berkovecet. Erre az időre a hadsereg jobbszárnyán a 9. gépesített hadtest elérte a Dacsa Puscsa Vogyica északi részét.

A 9. gépesített hadtest, majd a 7. gárda-harckocsihadtest ütközetbe vetésével alaposan megváltozott a helyzet a 38. hadsereg sávjában.

Estig a harckocsi-hadsereg magasabbegységei mintegy nyolc kilométert nyomultak előre a délnyugati irányban. Ekkor Ribalko tábornok úgy döntött, hogy éjszaka is folytatja a támadást. Ám estére olyan sűrű köd ereszkedett le, hogy még a néhány méterre levő épületeket, fákat, utat sem lehetett látni. Ilyen körülmények között támadni egyáltalán nem volt veszélytelen.

Mi a dandárnál elhatároztuk, hogy felgyújtott lámpákkal a harckocsikat bocsátjuk előre. Előzőleg meggyőződtünk róla, vajon ez nem fedi-e föl harcrendjeinket. Parancsot adtam, hogy néhány figyelőt küldjenek ki az ellenség felé, akiknek meg kellett állapítaniuk, hogy a szigorúan meghatározott időre történő megvilágítás során hány méterről láthatók harckocsijaink lámpái és fényszórói.

Letelt a kijelölt időpont, a felderítők azonban nem tértek vissza. Vártunk tíz, majd húsz percet. Végül megjelentek. Elmondták, hogy a szaggatott fényeket alig észrevehetően úgy látták, mintha igen homályos üvegen át jöttek volna. Tehát elhatározásunk helyes volt. Csökkentett távközökkel észrevétlenül megtehetjük a szükséges távolságot, majd váratlan rohammal szétzúzhatjuk az ellenséget.

Ribalko tábornok, miután alaposan kikérdezett mindenről és meggyőződött róla, hogy biztos lesz a siker – jóváhagyta javaslatunkat. És megkezdődött a támadás. Az áthatolhatatlan ködben az ellenség előtt hirtelen fénynyalábok tűntek fel, megvilágítva védelmi létesítményeit. Dandárunk harckocsijai – rajtuk a géppisztolyos deszant – bőgő szirénákkal, ágyúikból és géppuskáikból tüzelve rontottak az ellenségre.

A kép megrázó volt. A hitleristák pánikba estek, sokkos állapotba kerültek. Éppen erre az átmeneti demoralizáltságra volt szükségük harckocsizóinknak, hogy sikeresen befejezzék a rohamukat.

A Nagy Honvédő Háború tapasztalatai igazolták, hogy a hasonló éjszakai tevékenységek elősegítik a meglepést és csökkentik az ellenséges tűz okozta veszteségeket. Így volt ez a kijevi hadműveletben is.

Miután a 3. gárda-harckocsihadsereg harckocsi- és gépesített magasabbegységei befejezték az ellenséges védelem harcászati övének áttörését, délnek fordultak. A 9. gépesített hadtest élegységei a Sevcsenko-major, a 7. gárda-harckocsihadtest pedig Szvjatosino irányában, a kijev–zsitomiri út felé támadtak. A 6. gárda-harckocsihadtest zászlóaljai heves harcokat vívtak az ellenség páncélosaival a Dacsa Puscsa Vogyica és a gyermekszanatórium körzetében.

Különösen elkeseredett harcok bontakoztak ki Szvjatosinóért és a hozzá vezető utakért. Az ellenség, hogy megakadályozza a 3. gárda-harckocsihadsereg főerőinek kijutását ebbe a körzetbe, heves ellenlökéseket intézett a hadsereg balszárnya ellen a gyermekszanatórium körzetében. A 6. gárda-harckocsihadtest 53. gárda-harckocsidandára elhárította az ellenség csapásait.

Szvjatosinónál, a kijev–zsitomiri út mentén húzódott a hitleristák következő, a Kijevbe vezető utakat lezáró védelmi terepszakasza. Itt egész éjszaka heves harc dúlt. Az ellenség különösen szívósan ellenállt a 7. gárda-harckocsihadtest 55. gárda-harckocsidandárának támadó alegységeivel szemben.

A dandár megkerülte a hitleristák ellenállási gócait és betört Szvjatosinóba. Az elsők között érte el Szvjatosinót I. V. Antonov gárdaőrmester harckocsija. Jóllehet Szvjatosino felé közeledve e bátor harcos megsebesült, nem hagyta el a harckocsit, hanem pusztító tüzet zúdított az ellenségre. Hősiességéért és bátorságáért Antonov őrmestert a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

Reggelre csapataink átvágták a kijev–zsitomiri út- és vasútvonalat, amely a kijevi ellenséges csoportosítás fő közlekedési vonala volt. Ezen a helyen ma egy 111-es számot viselő harckocsi-emlékmű áll, a harckocsizók hőstettét hirdetve.

A Szvjatosinóért és a zsitomiri útért vívott heves harcok egész nap tartottak, a harckocsi-hadsereg csak estére érte el főerőivel Belicsi, Szvjatosino körzetét. A mi 91. önálló harckocsidandárunk ekkor a Petropovlovszkaja, Borscsagovka, Zsuljani irányt zárta le.

Kijev felszabadítása, de általában a kijevi ellenséges csoportosítás megsemmisítése szempontjából is igen nagy jelentősége volt annak, hogy a harckocsi-hadsereg Kijevtől nyugatra elérte Szvjatosino körzetét. Ribalko harckocsi-magasabbegységei és Moszkalenko nyomukban előretörő lövészhadosztályai mély átkarolással fenyegették az ellenséget. Miután csapataink átvágták a kijev–zsitomiri fő közlekedési vonalat, az ellenség számára lehetetlenné vált a tartalékok és anyagi eszközök közúti és vasúti szállítása, de ami a legfontosabb, megelőzték az ellenséget a nyugati irányú visszavonulási utak elérésében. Szétziláltuk a Kijev megtartására szervezett ellenséges védelem egész rendszerét, s létrejöttek a feltételek ahhoz, hogy hátulról – nyugat felől – mérjünk csapást az ellenségre.

November 5-én heves harcok lángoltak fel a Kijevbe észak felől vezető utakon is, ahol a 38. hadsereg csapatai támadtak. Minél jobban közeledtek a front magasabbegységei az ukrán fővároshoz, annál elkeseredettebben védekeztek a hitleristák. Az ellenség széleskörűen felhasználta védelemre a harckocsikat. Ezekkel a gyalogságunk harcrendjeiben előre mozgó közvetlen irányzású lövegek vették fel a harcot.

A légi felderítés még reggel jelentette, hogy élénk gépjármű- és fogatoltjármű-forgalom figyelhető meg a nyugati és a délnyugati irányban. Az oszlopok Kijevből Vaszilkov Bojarka és Budajovka körzetéből pedig délnyugat felé haladnak.

Ebben a helyzetben a repülőerőink súlyos veszteségeket okozhattak volna az ellenségnek, de a felhőzet szinte rátelepedett az ütközet körzetére, az átkelőhelyekre, a repülőterekre. Talán, ha száz méterre lehetett ellátni. De amint felszakadozott a felhőzet, nyomban megjelentek repülőgépeink. Pontos bombacsapásokat mértek a kijev–zsitomiri úton mozgó célokra. Aktívan harcoltak éjszakai bombázóink, csatarepülőink.

Az 5. csatarepülő-hadtest harcára visszaemlékezve mondotta N. P. Kamanyin tábornok, a hadtest akkori parancsnoka, hogy november 5-én a magasabbegység 344, 100–200 méter magasságú repülést hajtott végre. Nagyobb magasságra lehetetlen volt felemelkedni a látást zavaró felhőzet miatt. A csatarepülők eredményesen pusztították a hitleristákat. Azon a napon tűnt ki Georgij Tyimofejevics Beregovoj főhadnagy, repülőszázad-parancsnok. Erős ágyú- és géppuskatűzben megsemmisített néhány ellenséges gépkocsit és üzemanyagtartályt. Sérült gépén csak nagy nehezen tudott leszállni, de nyomban gépet váltott és máris indult új harcfeladat teljesítésére. Háromszor találták el és gyújtották ki gépét a hitleristák, háromszor hittük azt, hogy a pilóta hősi halált halt, de a harcfeladatot teljesítve mégis mindannyiszor visszatért repülőterére. Hősiességéért és kiváló harci felkészültségéért G. T. Beregovojt 1944. október 26-án a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki. 185. harci bevetésére már a Győzelem Napja után, Csehszlovákia egén került sor.

...Óráról órára fokozódott a Kijevért vívott harc heve. Az elkeseredetten védekező ellenség görcsösen ragaszkodott minden magaslathoz, lakott helységhez. Különösen heves harc bontakozott ki estére Priorki körzetében. A hitleristák nagy páncélos- és gyalogoserőkkel több ízben indultak ellenlökésre. Az 5. gárda-harckocsihadtest azonban lendületes tevékenységgel megtörte az ellenség ellenállását, s alegységei délután elérték Kijev északi és nyugati peremét, majd harcba léptek az Arszenal és a Bolsevik gyárért.

A november 5-i ütközet eredményeképp a 38. hadsereg csapatai a 3. gárda-harckocsihadsereggel együtt mintegy 25 kilométert előrenyomulva megteremtették a front csapatai számára a Kijev elleni döntő roham lehetőségét, valamint annak a feltételeit, hogy a kijevi hadászati hídfő kiszélesítése érdekében kifejleszthessék a támadást.

A hadsereg jobbszárnyán harcoló 23. lövészhadtesthez tartozó 74. lövészhadosztály

(parancsnok M. D. Kuznyecov ezredes) egységei estére elérték Bucs északkeleti peremét. V. P. Jankovszkij ezredes 30. és G. F. Scserbakov ezredes 23. lövészhadosztálya kijutott az Irpeny folyóhoz és készült az átkelésre. Más egységek elérték Zsuljanit, Borscsagovkát, Kijev nyugati peremét.

Az 51. lövészhadtest a város északi peremén harcolt. Magasabbegységeivel vállvetve küzdött Ludvík Svoboda 1. csehszlovák önálló dandára. A front haditanácsa különös figyelemmel kísérte a dandárt és messzemenően gondoskodott harcosairól. Csak azután határozták el a dandár harcba vetését, miután Svoboda ezredes állhatatosan kérte. A dandárparancsnok így szólt katonáihoz: „Úgy harcoljatok Kijevért, mintha Prágáért és Bratislaváért harcolnátok." A csehszlovák katonák becsülettel teljesítették is ezt a parancsot.

Számottevő sikereket ért el november 5-én a 60. hadsereg is, amikor a Zdvizs és az Irpeny folyók között fejlesztette ki a támadását. Balszárnyával mintegy 20 kilométert nyomult előre, elfoglalt 17 helységet, köztük Katyuzsankát, Taraszovscsinát, Szinyakot, Ljubjankát, Ozerit, Rakovkát. Nem sikerült azonban a csapást kifejlesztenie és a hídfőt kiszélesítenie. Rakovkától délre az ellenség hevesen ellenállt.

Ebben a körzetben – ahol Moszkalenko tábornok 38. hadseregének jobbszárny-magasabbegységei is tevékenykedtek – bonyolódott a helyzet. Az ellenség arra készült, hogy ellencsapást mérjen ezekre a magasabbegységekre. Ezért a front haditanácsa elhatározta: a 38. hadsereg tevékenységi körzetébe küldi A. A. Grecsko vezérezredest, a frontparancsnok helyettesét.

E napokra visszaemlékezve írta később Grecsko, a Szovjetunió marsallja: „Amikor november 6-án éjszaka megérkeztem a Rakovkától délre levő harcálláspontra, a hadtest- és hadosztályparancsnokokkal, valamint A. A. Jepisevvel, a 38. hadsereg haditanácsának tagjával együtt még egyszer áttekintettük az Irpeny folyó menti ellenséges védelem áttörésének biztosítására tett intézkedéseinket.

A gondos előkészítés meghozta a várt eredményeket. Miután a hadtestek egységei áttörték az ellenség védelmét, november 7-én reggel nekilendültek nyugat felé. A 60. hadsereg balszárny-magasabbegységei és az 1. gárda-lovashadtest egységei hamarosan elérték a Felicialovka, Buda Babinszkaja, Mikulicsi, Dacsa Nyemesajevo, Mihajlovka-Rubezsovka terepszakaszt, s végérvényesen lehetetlenné tették, hogy az ellenség északnyugat felől ellencsapást mérjen a 38. hadsereg Kijev körzetében tevékenykedő csapásmérő csoportosítására."[60]

Nagyszerű harci hozzáértésről tettek tanúságot november 5-én pilótáink. E napon a 2. légi hadsereg repülői 724 felszállás során megsemmisítettek mintegy tíz harckocsit, több mint 250 gépkocsit, tűzzel lefogtak öt tüzér- és négy aknavető üteget, felgyújtottak több üzemanyag-, kenőanyag- és lőszerraktárt, s az ellenség több mint ezer katonáját és tisztjét tették harcképtelenné.

Eljött az ideje a Kijevért vívott utolsó harcoknak. A város gyorsabb felszabadítása érdekében a frontparancsnok elhatározta, hogy a 13., 27. és 40. hadsereg magasabbegységeitől erőket von el, és azokkal megerősíti a csapásmérő csoportosítást.

Kijev egét lángok festették vörösre. Égtek a házak, az ipari üzemek. A hitleristák folytatták vandál pusztításaikat.

A szovjet harcosok – igyekezvén megmenteni Kijevet a lerombolástól, lakóit a pusztu-

[60] Grecsko, A. A.: Az Ukrajna fővárosáért vívott harcokban. Vojenno-isztoricseszkij zsurnal, 1963. 11. sz., 14. old. (oroszul).

lástól – a város központja felé haladtak. Az ellenség ellenállását megtörve, egymás után foglalták el a lakónegyedeket, utcákat. A jelzőrakéták ezrei, az ágyú- és aknavető-sortüzek torkolattüzei, a kiterjedt tüzek nappallá változtatták az éjszakai sötétséget.

Megkezdődött hát az utolsó ütközet Kijev felszabadításáért. Az 5. gárda-harckocsihadtest, a 39. önálló harckocsiezred, valamint az 1. csehszlovák dandár harckocsizászlóaljának harckocsijai a géppisztolyos deszanttal elérték a város központját.

Sok harcos kitűnt az utcai harcokban. Hősiesen és bátran küzdött a 207. harckocsizászlóalj parancsnoka, D. A. Csumacsenko százados; valamint K. T. Ivetyiszjan főhadnagy, I. M. Abosin hadnagy, N. N. Selugyenko gárda-főtörzsőrmester harckocsiszakaszparancsnokok.

A gárda-főtörzsőrmester merészen és határozottan cselekedett. Harckocsija az elsők között jutott el a városközpontba. Selugyenko a háború előtt a kijevi Gorkij Ruhagyárban dolgozott. Ugyancsak itt végezte el a gépkocsivezetői tanfolyamot, a hadseregben pedig harckocsizó lett. A kijevi harcok előestéjén felkereste édesanyját a felszabadított Lebegyevka faluban, aki beszélt neki arról, milyen gaztetteket követtek el a megszállók. Édesanyjától tudta meg azt is, hogy öccse, Pjotr, elesett a Volga menti harcokban. Selugyenko megesküdött, bosszút áll az ellenségen.

Több ellenséges tűzfészket elpusztítva, Selugyenko harckocsija elért a Krescsatyikra. A rettenthetetlen harcos a Kalinyin téren halt hősi halált. Itt is temették el harcostársai. Ukrajna hű fiát, N. N. Selugyenko gárda-főtörzsőrmestert halála után a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki. Később földi maradványait átvitték az Örök Dicsőség Parkba.

A másik oldalról a front 4. önálló motorkerékpáros felderítő századának katonái közeledtek a város központjához. Parancsnokuk N. P. Andrejev százados volt. N. T. Gyegtyarenko és G. Sz. Krivenko vezetők segítségével a felderítők eljutottak az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottságának épületéhez, és a felvirradó új nap, november 6-ának első perceiben kitűzték az épületre a vörös zászlót.

Szinte egyszerre törtek be Kijevbe F. P. Smelev vezérőrnagy 180. és I. I. Melnyikov vezérőrnagy 167. lövészhadosztályának élegységei, s kitűzték a zászlót az USZSZK Népbiztosi Tanácsának és a Lenin Könyvtárnak az épületére.

Hősiesen küzdöttek az ellenséggel az 1. csehszlovák dandárnak harckocsizói. R. J. Teszařik zászlós századparancsnok mesterien manőverezett a harckocsikkal a szirecki táborokért vívott harcokban. Százada – amelynek egy része arcból támadott, zöme pedig az ellenség szárnyán hajtott végre manővert – megsemmisített tíz kiserődöt, és hozzásegítette a zászlóaljat harcfeladata teljesítéséhez.

A 38. hadsereg magasabbegységei, az 5. gárda-harckocsihadtest egységei és az 1. csehszlovák dandár harcosai szétverték az ellenség utóvédeit, megsemmisítették ellenállási támpontjait, s elfoglalták a város központját, a kormány székházát, a postát, a bankot, a pályaudvart, a fő hírközlési központokat. November 6-án hajnali 4 órára Ukrajna fővárosa teljesen felszabadult.

November 6-án reggel 5 órakor G. K. Zsukov marsall, a főhadiszállás képviselője és a front haditanácsa táviratot küldött Sztálinnak, a legfelsőbb főparancsnoknak ezzel a szöveggel: „A legnagyobb örömmel jelentjük, hogy az 1. Ukrán Front csapatai teljesítették az Ön által kitűzött feladatot: felszabadították és teljesen megtisztították a fasiszta megszállóktól gyönyörű Kijevünket, Ukrajna fővárosát. Az 1. Ukrán Front csapatai folytatják az Ön által megszabott feladataink teljesítését."

Kijev felszabadításának híre bejárta az országot. E napon Moszkva 24 össztűzzel köszöntötte az 1. Ukrán Front dicső csapatait.

Az ukrán főváros felszabadítása alkalmával kiadott legfelsőbb főparancsnoki parancsban ez állt: „Lendületesen végrehajtott hadművelet eredményeképp, amelyben bátran alkalmazták a megkerülő manővert, ma, november 6-án hajnalban az 1. Ukrán Front csapatai rohammal elfoglalták Szovjet-Ukrajna fővárosát, Kijevet, a hatalmas ipari központot és a Dnyeper jobb partján levő német védelem legfontosabb hadászati csomópontját. Kijev elfoglalásával csapataink egy olyan rendkívül fontos és előnyös hídfőt vettek birtokba a Dnyeper jobb partján, amelynek nagy a jelentősége a németek jobb parti Ukrajnából való kiűzése szempontjából. A Kijev felszabadításáért vívott harcokban kitűntek Moszkalenko vezérezredes, Csernyahovszkij altábornagy csapatai, Ribalko altábornagy harckocsizói, Kraszovszkij repülő altábornagy pilótái és Korolkov vezérőrnagy tüzérei."

A párt és a kormány kellőképp értékelte a Kijevet felszabadító szovjet harcosok hőstettét. A harcokban tanúsított bátor helytállásért és katonáinak tömeges hősiességéért 65 egység és magasabbegység kapta meg a megtisztelő kijevi elnevezést. Csak október 12. és november 7. között a front mintegy 17 500 harcosa kapott kitüntetést és érdemérmet. Közülük a dnyeperi átkelés és az ukrán főváros felszabadítása során leginkább kitűnt 700 harcost találták méltónak a Szovjetunió hőse kitüntetésre.

Magas kitüntetésekkel ismerte el a szovjet állam az 1. csehszlovák önálló dandár harcosainak hőstetteit is. A dandár megkapta a Szuvorov-rend II. fokozatát.

A szovjet harcosok visszahozták Kijevnek az örök szabadságot. És különösen jelentős volt, hogy ez a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 26. évfordulójának előestéjén történt. Szovjet-Ukrajna fővárosa kétszeresen ünnepelte a nagy évfordulót.

Az Alekszandrovszkaját hatalmas transzparens ívelte át, rajta gyerekes betűkkel felírva: „Éljen a Vörös Hadsereg!" A város lakói virágcsokrokkal, sóval és ki tudja honnan szerzett ennivalóval köszöntötték a felszabadító hősöket. A harcosok és a lakosság együtt énekelte a „Végtelen a hazám", meg a „Repülj, énekelj ezüst madár" című dalokat. Az egyik erkélyre vörös takarót feszítettek ki, rajta Lenin képével.

A sebektől tépett és tüzektől pusztított, embertelenül megkínzott város, megszabadítva a fasiszta meggyalázóktól, most ismét szabadon élhetett.

A kijeviek számára új élet kezdődött. A kegyetlen megszállás 778 napja után minden életben maradott előjött a pincékből és az utcákra tódult. Priorka és Podol felől végtelen folyamként jöttek csapataink. Mindenütt spontán gyűlések, ahol a város lakói köszönetet mondtak a szeretett hadseregnek, hogy megszabadította őket a hitlerista hódítóktól.

A felszabadított Kijev épületei azonban lehangoló képet nyújtottak. A német fasiszta szörnyetegek romhalmazzá változtatták a város főútját, a Krescsatyikot, a Karl Marx, a Friedrich Engels, az Október 25-e, a Szverdlov és más utcákat. Felrobbantották a Lavra-kolostor Uszpenszkij-székesegyházát, a cirkusz és a Vörös Hadsereg Színházának épületét, felgyújtották az Ifjúsági Színházat, a Zeneakadémiát, lerombolták az USZSZK Tudományos Akadémiáját. A későbbi jelentések szerint leromboltak 800 vállalatot, 940 állami és társadalmi szervezeti épületet, sok városi egészségügyi létesítményt, 140 iskolát, több kulturális és művészeti létesítményt. Több mint 195 ezer kijevit kínoztak meg, lőttek agyon és öltek meg gázkamrákban. 100 ezernél több embert – főleg fiatal fiúkat és lányokat – hurcoltak Németországba. A háború előtt 900 ezer lakosú nagy város szinte elnéptelenedett: mindössze 180 ezer lakosa maradt.

Több mint két éven át élt Kijev a szörnyű megszállás körülményei között. De sem a megtorlások, sem a kivégzések nem törték meg ellenállásukat. A földalatti pártszervezetek vezetésével Kijev és a kijevi terület hazafiai harcoltak a hitlerista hódítók ellen.

A földalatti szervezetek és csoportok hatása kiterjedt a kijevi terület 14 városára és 630 falujára. A földalatti harci csoportok mintegy 500 vállalkozást hajtottak végre, körülbelül 1500 hitlerista katonát és tisztet pusztítottak el, 40 esetben robbantottak vasútvonalat, s mintegy 200 kilométernyi távbeszélő- és távíróvonalat tettek használhatatlanná a megszállás idején.

Hatékonyan harcoltak az ellenség hátában az ukrán partizánok. 1943. október-novemberben 1210 ellenséges vonatot robbantottak fel. Ugyanezen év második felében a sínrobbantások eredményeképp összesen 3200 vonatot siklattak ki, felrobbantottak vagy felgyújtottak 960 vasúti és közúti hidat, megsemmisítettek mintegy 6200 gépkocsit.[61]

November 7-én Kijevben a Tarasz Sevcsenko-emlékműnél nagygyűlést tartottak a város felszabadulása alkalmából. N. F. Vatutyin tábornok, frontparancsnok meleg szavakkal köszöntötte a felszabadult kijevieket és átadta nekik a szovjet harcosok üdvözletét. A gyűlésen felszólaló munkások, parasztok, tudósok és írók mély elismerésüket és hálájukat fejezték ki a Szovjet-Ukrajna segítségére sietett Vörös Hadseregnek, a nagy orosz népnek, a Szovjetunió valamennyi népének.

Kijev felszabadítása nagy visszhangra talált hazánk határain túl is. Az amerikai és angol sajtó úgy értékelte ezt, mint a fasiszta Németországra mért újabb hatalmas csapást. A londoni rádió közölte azokban a napokban: „E város szovjet csapatok általi elfoglalása nemcsak hatalmas katonai, hanem erkölcsi jelentőségű győzelem is. Amikor a hitleristák elfoglalták Kijevet, nagy hangon kijelentették: ez maga után vonja a délkeleten levő szovjet csapatok legteljesebb vereségét. Most más idők járják: Németország már hallja a lélekharang kongását. A lavina megindult felé."

Kijevtől északra és délre valamennyi hadászati irányban megrendült a német hadsereg arcvonala. Amikor az 1. Ukrán Front csapatai támadásba lendültek a kijevi irányban, heves harcok folytak Dél-Ukrajnában is. Október-novemberben a 2., 3. és 4. Ukrán Front csapatai kibontakoztatták a támadást a kirovográdi és a Krivoj Rog-i irányban, valamint a Krím félsziget északi részén.

Magasabbegységeink felszámolták az ellenség zaporozsjei hídfőjét és október 14-én felszabadították Zaporozsjét. Ezután a szovjet csapatok átkeltek az Alsó-Dnyeperen és október 25-én behatoltak Dnyepropetrovszkba. Tovább támadva csapataink fontos hadászati hídfőt létesítettek a Dnyeper jobb partján, Kremencsugtól és Dnyepropetrovszktól délnyugatra.

Sikeresen fejlesztették ki csapataink a támadást a szovjet–német arcvonal többi irányaiban is, s ez tette lehetetlenné a német fasiszta hadvezetés számára, hogy manőverezzen erőivel és eszközeivel. E támadás során újult erővel nyilvánult meg a szovjet hadművészet egyik jellemzője: a támadás célját egyrészt a különböző hadászati irányokban tevékenykedő frontok vagy frontcsoportok hadászati együttműködésével, másrészt az ugyanazon hadászati irányban harcoló frontok együttműködésével értük el.

Kijev felszabadítása után az 1. Ukrán Front csapatai nyugati és délnyugati irányban fejlesztették ki a támadást. November 6-án estig a 38. hadsereg dél és délnyugat felé nyomult előre. E napon vetették ütközetbe V. L. Abramov[62] vezérőrnagy – addig a hadsereg második lépcsőjében levő – 21. lövészhadtestét. A hadtestnek az Irpeny folyó,

[61] A Marxizmus–Leninizmus Intézet Ukrajnai Intézetének Pártarchívuma. F. 62, op. 62–1, d. 1. l. 84.

[62] 1943. november 12-től a 21. lövészhadtest parancsnoka J. V. Begyin vezérőrnagy volt.

valamint a fasztov–kijevi vasútvonal között kellett délnyugati irányban támadnia. A hadtest 202. lövészhadosztálya heves harcok árán elérte a Belgorodka, Bobrica, Zaborje vonalat, 135. lövészhadosztálya pedig Maljutyanki körzetét.

Ugyancsak ebben az irányban támadott a mi 3. gárda-harckocsihadseregünk. Miután magasabbegységei felszabadították Szvjatosinót, valamint elérték a zsitomiri műúttól délre levő területet, Kijev délnyugati megkerülésével ki kellett fejleszteniük a front csapását, menetből elfoglalniuk Fasztovot és Vaszilkovot, s ily módon megakadályozniuk, hogy az ellenség tartalékokat dobjon Kijev körzetébe. A front haditanácsa igen fontosnak tartotta e feladat végrehajtását, különösen pedig Fasztov elfoglalását. Ribalko nevében kiadott parancsában hangsúlyozta: „Fasztovot a legrövidebb idő alatt el kell foglalnia, és ezt azonnal jelenteni."

A Kijevtől délnyugatra levő Fasztov nemcsak olyan hatalmas útcsomópont, amelyet vasúti fővonalak kötnek össze Kijevvel, Belaja Cerkovval, Kazatyinnal és Zsitomirral, hanem a német fasiszta csapatok védelmének hadműveleti fontosságú támpontja is volt. Fasztovon keresztül tartotta az ellenség kijevi csoportosítása az összeköttetést a Krivoj Rog és Kirovográd körzetben harcoló csapataival. Az ellenség megerősíthette Fasztov védelmét, sőt tartalékokat előrevonva ellencsapást mérhetett e körzetből Kijevre. Éppen ezért, az esetben az irányban kialakult helyzet lendületes tevékenységet követelt Ribalko harckocsi-hadseregétől, valamint a nyomukban tevékenykedő Moszkalenko vezette lövész-magasabbegységektől.

A harckocsi-hadsereg parancsnoka elhatározta, hogy november 6-án reggel egyszerre két csapást mér: az egyiket a 6. gárda-harckocsihadtest és a 91. önálló harckocsidandár erőivel Fasztov, a másikat pedig a 7. gárda-harckocsihadtesttel Vaszilkov irányában.

Emlékszem, a támadás előtti este Ribalko altábornagy magához rendelt bennünket, akik közvetlenül szerveztük az előttünk álló feladatok végrehajtását, abba a házba, ahol Szvjatosino felszabadítása után rövid ideig tartózkodott. Úgy tűnt, hogy elsőnek érkeztem oda.

A hadseregparancsnok felhívta a figyelmemet arra, hogy ha Fasztovot elfoglaljuk, átvágjuk az ellenségnek azt a közlekedési vonalát, amelyen az egész arcvonal mentén manőverezik tartalékaival.

– A feladat hihetetlenül nehéz – intett Ribalko tábornok. – November hatodikán estig azonban végre kell hajtani.

Közben odament a cserépkályhához, hozzádőlt, s rövid hallgatás után megkérdezte:

– Tudja-e, milyen ház ez?

Azt válaszoltam, nem; kinézésre semmiben nem különbözik a szokásos városi épületektől.

Ribalko tábornok lépteivel méregette a szobát, nagyon elgondolkoztatta valami. Időnként rámpillantott.

– Számomra mégis más. A háborúig itt éltem a családommal. Ön is jól tudja, mit jelent a katona számára a harccal visszaszerzett családi fészek. Százszorosan drágábbnak érzi. Hogy milyen érzéseket kavar fel, elképzelheti. Azért beszélek Önnek erről, hogy katonái és parancsnokai úgy harcoljanak Fasztovért, mint saját szülőházukért. Így jobban lobog az emberekben a harci tűz. Úgy kell harcolni Fasztovért, a többi városért, de mindegyik falunkért is, mintha ott születtünk volna. Ez mindig meghatja a katonaszívet.

Korábban soha nem láttam a hadseregparancsnokot ilyen felindultnak és felzaklatottnak. A hadsereg komoly harci feladatairól való töprengése egybeolvadt azon erkölcsi

motivációkon való töprengéssel, amelyek ellenállhatatlan erővel ragadják magukkal az embert a sivító lövedékekkel, a halállal szemben – a halhatatlanság nevében. A harc előtti feszültség olyan állapotában voltunk, amely sajátos módon élesíti az elmét, felfokozza az érzelmeket, összpontosítja az akaratot.

Hamarosan megérkezett A. P. Panfilov vezérőrnagy, a 6. gárda-harckocsihadtest parancsnoka. Röviden jelentést tett magasabbegysége helyzetéről és anyagi-technikai ellátottságáról. A hadtestparancsnok tudta, hogy feltöltik a hadsereget harckocsikkal, kérte Ribalkót, adjon neki belőle 50–70 darabot.

A hadseregparancsnok régi szokása volt, hogy nem döntött az ilyen „apró" kérdésekben anélkül, hogy ne beszélte volna meg azokat előzőleg Melnyikov tábornokkal, a hadsereg haditanácsának tagjával. Ezúttal is felhívta őt, és elmondotta, mit kér tőle a hadtestparancsnok.

– Igyekszünk segíteni Önnek, Panfilov elvtárs – válaszolta azután Ribalko. – Holnap reggel kap hetven harckocsit. Önnek viszont, Jakubovszkij elvtárs, már semmi sem maradt. Egyébként is közel nyolcvanszázalékos a feltöltöttsége. Azzal kell harcolnia, amije van.

A hadseregparancsnok megadta azt az időpontot, amikor Panfilov tábornok hadtestének meg kell kezdeni a harcfeladat teljesítését.

– Ön azt mondotta, hogy november hatodikán hat óra nullanulla perckor kell kezdenem, de a feladatot még ismertetnem kell az emberekkel, a harckocsikat fel kell tölteni üzemanyaggal, lőszerrel. Kérem, módosítsa a kezdést hét óra nullanullára – mondotta Panfilov.

Meg lehetett érteni a hadtestparancsnok érveit és aggályait, de az idő sürgetett, ezért Ribalko hajthatatlan maradt.

– Pontosan hat óra nullanulla – ismételte el újra Ribalko, majd sok sikert kívánt a hadtestparancsnoknak, nekem pedig azt mondta, jelentsem elhatározásomat, majd így szólt:

– Most már jól ismeri a hatodik gárda-harckocsihadtest feladatát. Minden megeshet a harchelyzetben, meglehet a hadtest mégsem fog kapni harckocsikat. Készüljön fel erre az Önök számára is kellemetlen körülményre, s mivel az Ön dandára a legmozgékonyabb a hadtestben, cselekedjék határozottan! El kell foglalni Fasztovot. Ez határozza meg a kérdéseket. Most készült a parancs arról, hogy kinevezik Önt a város helyőrségének és védelmének parancsnokává. November hatodikán reggelre megkapja.

Majd a hadseregtörzs hadműveleti osztályvezető ottlevő helyetteséhez fordulva megjegyezte: Legyen gondja rá, hogy összeegyeztessék az együttműködési kérdéseket.

Abban a harcparancsban, amelyet november 5-én 23 óra 30 perckor adott ki Ribalko altábornagy szóban a magasabbegység-parancsnokoknak Szvjatosino délnyugati peremén, és amelyet később írásban is megerősítettek, elrendelte:

„A 91. önálló harckocsidandár az 1442. önjáró tüzérezred egy ütegével együtt támadjon Zaborje, Pleszeckoje, Visnyaki, Malaja Sznyetyinka, Fasztov irányában. Közelebbi feladata: 11. 06-án 12 órára jusson ki Pleszeckoje körzetébe, a nap végére pedig a 6. gárda-harckocsihadtesttel együttműködve foglalja el Fasztov várost és vasúti csomópontot.

A 6. gárda-harckocsihadtest támadjon Zaborje, Pleszeckoje, Borovaja, Kazennaja Motovilovka, Velikaja Sznyetyinka, Fasztov irányában. Közelebbi feladata: 11. 06-án 11 órára foglalja el Pleszeckojét, Borovaját, a nap végére pedig a 91. önálló harckocsidandárral együttműködve Fasztov várost és vasúti csomópontot...

A 7. gárda-harckocsihadtest támadjon Glevaha, Kaplica irányában és foglalja el Vaszilkovot...

A 9. gépesített hadtest (a 69. gépesített dandár nélkül) a 6. gárda-harckocsihadtest mögött, a második lépcsőben támadjon és a nap végére jusson ki Pleszeckoje, Borovaja körzetébe. Készüljön fel arra, hogy 11. 07-én reggeltől a következő irányban kell tevékenykednie: Fasztovecen, Bertnyikin át Kozsanka vasútállomás felé, valamint Klehovkán, Vinnyickije Sztavin át Grebenki irányában..."[63]

E parancsnak megfelelően Kijevtől délnyugatra reggel támadásba lendültek harckocsihadseregünk főerői. A 6. gárda-harckocsihadtest azonban nem kapta meg ekkora a feltöltésül várt harckocsikat. Végül is előrenyomulása elakadt a fasztovi irányban, mert az ellenség 7. páncéloshadosztályának visszavonuló egységei szervezetten ellenálltak a Bobrica, Zaborje, Kozsuhovka terepszakaszon.

Különösen súlyos helyzetbe került a hadtest törzse. A törzzsel volt Panfilov tábornok, hadtestparancsnok is. A hadtest jobbszárnyára áttelepülve, a törzs előreszaladt és elérte Zaborjét. A visszavonuló ellenség, nem ismervén, mekkora erőink tartózkodnak itt, balról és jobbról átkarolta, majd teljesen bekerítette a törzset, s ezzel elvágta Panfilovot, a törzset és biztosító egységeit a többi csapattól.

A 6. gárda-harckocsihadtesttől jobbra tartózkodó 91. önálló harckocsidandár támadásba ment át a Szvjatosinótól délre levő megindulási állásaiból. Élővédjével menetből kiverte az ellenséget a Petrovszkij-tanyáról, elfoglalta Belgorodkát, és üldözte az ellenséget az Irpeny folyó egyik mellékfolyója mentén létesített hevenyészett védelemig.

A dandárunk főerőivel Bobricára, részerőivel pedig Zaborjére mért lendületes csapás következtében a szó szoros értelmében összeroppantak az ellenség állásai. Hátrahagyva nehéz technikai eszközeit, a fasiszták megkezdték a visszavonulást. Zaborjében a dandár elhárította a Panfilov tábornok hadtesttörzsét fenyegető veszélyt.

Rövid időre találkoztam itt a hadtestparancsnokkal. Tájékoztatott arról, hogy hadtestének balszárnya Kozsuhovka körzetében csatlakozik K. F. Szulejkov tábornok egységeihez. „Tovább támadni azonban képtelen vagyok, mivel nem kaptam meg az ígért harckocsikat. Ezt jelentettem Ribalkónak" – mondotta Panfilov.

Meghallgatva a tábornokot, felmutattam az égre, ahol két német felderítő repülőgép körözött az erdő fölött, amelyben a hadtesttörzs települt. „Alekszej Pavlovics, nehogy újból bajba kerüljenek." Később megtudtam: a törzs nem tudott időben áttelepülni az erdőből, s egy ellenséges légitámadástól súlyos veszteségeket szenvedett.

Zaborjében elhatároztam: nem várom meg, míg a 6. gárda-harckocsihadtest felkészül a támadás folytatására, hanem könyörtelenül üldözöm a visszavonuló ellenséget.

A dandár alegységei újból támadásba lendültek és már délre elérték Pleszeckojét. E nagy falu utcáin hemzsegtek a német páncélozott szállító járművek, a lövegek és fogatolt járművek. Úgy tűnt, a németek nem várták ily gyors megjelenésünket, s itt tartottak pihenőt. Menetbiztosító előőrsünk harckocsijai meglepésszerűen betörtek a faluba és pusztították az ellenség technikai eszközeit.

Dandárunk nem bocsátkozott hosszas harcokba, hanem megkerülve az ellenséges ellenállási támpontokat – köztük Borovaja körzetét is – Fasztov irányában tört előre.

A támadást déli irányban kifejlesztve, elfoglaltunk több helységet, például Motovilovka vasútállomást, ahol kiszabadítottunk egy nagy csoport szovjet hadifoglyot. A hitleristák arra kényszerítették őket, hogy benzint szállítsanak Babij Jarba, hogy eléget-

[63] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 315, op. 4440, d. 4, l. 93–94.

hessék az ott halálra kínzott szovjet állampolgárok holttesteit. Tragikus sors várt volna a hadifoglyokra is: a fasiszták elhatározták, hogy visszavonulásuk előtt agyonlövik őket.

Osztoztunk a kiszabadítottak örömében, s bár nagyon is megértettük kívánságukat, hogy elmeséljék a fasiszta szörnyek ellenük elkövetett gaztetteit, meg híreket halljanak tőlünk a hazáról, a hadseregről, s mindenről, ami oly drága a szívnek, de sajnos erre nem volt időnk. Harckocsijainknak gyorsan tovább kellett nyomulni dél felé.

Előttünk volt Fasztov, ugyanaz a város, amely a távoli múltban Szemjon Palij - Tarasz Sevcsenko által megénekelt – kozák parasztfelkelésének központja volt. A polgárháborúban, 1920 júniusában, a város környékén harcolt hősiesen az Első Lovashadsereggel vállvetve Piłsudski fehérlengyel hadserege ellen a fasztovi csoport. A történelem és a népi legendák kincsévé váltak Grigorij Kotovszkij és Vitalij Primakov rettenthetetlen lovasainak vakmerő rohamai.

Estére a dandárunk több mint 60 kilométert tett meg harcolva és elérte Fasztovot. Keleti peremével először Sz. F. Guszev százados 345. harckocsi-zászlóaljának élővédje jutott el. A zászlóaljat az ellenség heves tüze fogadta.

Már ekkor feltételezhető volt, hogy a vedők a város keleti részében összpontosítják főerőiket. Az arcból indított roham ebben az irányban – ahol voltaképp az ellenség várta is azt – elhúzódó harcokba torkollott volna, de ami ennél is meggondolandóbb volt: fölösleges ember- és technikai veszteségekkel járt volna. Tisztázni kellett a helyzetet, kiegészítő adatokat kellett szerezni az ellenségről, majd megtenni a szükséges intézkedéseket és előkészíteni a rohamot. Meg kell jegyezni, hogy a menetből indított támadás az elmúlt háborúban sem azt jelentette, hogy a siker reményében nekivágunk, azután majd csak lesz valahogy. Az ilyen támadás balul végződött volna.

Még a Dnyeper mentén tudtam meg N. P. Kamanyintól,[64] hogy Fasztovot az a légvédelmi tüzérhadosztály védi, amely az ellenséges légvédelmi rendszerben a Kijevbe vezető utakat fedezte. Ez a közlés később beigazolódott. Azt is megtudtuk, hogy a városban tartózkodik egy ezrednyi gyalogság, mintegy húsz harckocsival és rohamlöveggel.

Egy alapos felderítés után – amelyet egy csoport harcos hajtott végre az ellenség hátában már tucatnyi hasonló vállalkozást irányító A. F. Csisztyakov őrmester vezetésével – továbbá a „nyelvek" kihallgatása során szerzett és a helyi lakosságtól kapott közlések birtokában célszerű intézkedéseket lehetett tenni. A fasztovi ellenség elleni roham időpontját november 7-én éjszakára tettük, nem várva be a 6. gárda-harckocsihadtest megérkezését. A főcsapást észak felől mértük. Amint a sötétség beállt, ebbe az irányba csoportosultak át a dandár főerői – a harckocsi-zászlóalj és a gépkocsizó lövészzászlóalj. Kelet felől – az arcból indított roham látszatát keltve és az ellenség figyelmét a város erre a részére irányítva – egy harckocsi-zászlóalj támadott.

A harcfeladatokat rádión és biztosításként összekötő tisztek útján juttattam el az alegységparancsnokokhoz. A parancsnokok figyelmét nyomatékosan felhívtam arra, hogy alaposan hangolják össze tevékenységüket a két irányból végrehajtandó éjszakai rohamhoz. E célból meghatároztuk a roham kezdetének idejét és kiváltásának jeleit, valamint a saját csapatok megjelölését. A támadást nem vezette be tüzérségi előkészítés. A zászlóaljak parancsot kaptak a harc előtti és alatti felderítésre. A harckocsi alegységek

[64] Nyikolaj Petrovics Kamanyin a Cseljuszkin legénységének megmentésére indított legendás expedíció részvevője 1934-ben. Az első hét személy között volt, akik megkapták a Szovjetunió hőse kitüntetést. A dicső repülő hősiesen harcolt a Nagy Honvédő Háborúban. Harci érdemeit sok kormánykitüntetés bizonyítja. Egy sorban harcolt vele 15 éves fia, Arkagyij Kamanyin őrmester. N. P. Kamanyin tábornokot úgy is ismerik az olvasók, mint a szovjet űrhajós pilóták egyik oktatóját.

parancsnokait utasítottam, hogy szerezzenek vezetőket, akik segítségével éjszaka is biztosan eljuthatnak az ellenséges védelem objektumaihoz.

A kapott feladatoknak megfelelően a dandár főerői rejtve – P. V. Luszta százados 344. harckocsi-zászlóalja, valamint H. G. Musztafajev őrnagy gépkocsizó lövészzászlóalja egy páncéltörő puskás századdal – Malaja Sznyetyinkán és Sznyegurovkán keresztül mélyen megkerülték Fasztovot, majd észak felől meglepésszerűen betörtek a városba. A harckocsik és velük a géppisztolyos deszantkatonák átrohantak a kihalt éjszakai utcákon. A hitleristák nem ismertek fel bennünket, a sajátjaiknak vélték a szovjet harckocsikat. Még magukhoz sem térhettek, harckocsijaink máris csapást mértek a pályaudvarra és az indulásra kész szerelvényekre, a gépkocsizó lövészek pedig ugyanakkor megsemmisítették azokat az ellenséges légvédelmi ágyúkat, melyek tüzet nyitottak harckocsijainkra.

Az elsők között tört be Fasztov vasútállomására az Sz. F. Guszev százados 345. harckocsi-zászlóaljához tartozó egyik harckocsiszakasz, D. J. Sztarosztyin hadnagy vezetésével. Az élharckocsi vezetője, I. P. Boborkin szakaszvezető, behatolt a pályaudvar peronjára és pusztító tüzet zúdított a hitleristákra. Ezután harckocsijával a váltókhoz ment, s megállt a Fasztov–2-nél levő kanyarban. Ily módon torlaszolta el a szerelvények pályaudvarról kivezető útját.

Az állomáson pánik tört ki. A hitleristák fejvesztetten igyekeztek elrejtőzni a tűz elől. Egyetlen esélyük maradt a megmenekülésre, a futás.

Az utcai harc idején – amelynek során elfoglaltuk az ellenség több állását és objektumát – törzsem egy részével és Tyimofejev ezredessel, politikai helyettesemmel a Fasztovba vezető úton települt harcálláspontomon tartózkodtam. Onnan vezettem a dandár harcát, összeköttetést tartva a hadsereg törzsével.

Az alegységeket technikai eszközök segítségével, valamint összekötő tisztek és hírvivők útján vezettem. Kezdetben ez megfelelőnek bizonyult, de később, a gyors lefolyású éjszakai harc megkövetelte, hogy harcálláspontomat minél közelebb vigyem a peremvonalhoz.

Természetesen, nem könnyű dolog a parancsnoki harcálláspontot éjszaka áttelepíteni, ami ráadásul azzal a kockázattal is jár, hogy a parancsnok átmenetileg elveszti összeköttetését az egységekkel. De én és Tyimofejev ezredes vállaltuk ezt a kockázatot, mivel biztosak voltunk abban, hogy hatékonyan segítségünkre lesznek a zászlóaljak vezetésében a törzs tisztjei – élükön T. G. Jefimov alezredessel –, akiket idejében a városba küldtem.

Éjjel két óra körül azonban, amikor alegységeink teljesen megtisztították a város északi részét az ellenségtől és alighogy elfoglalták a pályaudvart, már Fasztovban voltunk. A pályaudvaron találkoztunk Jefimov alezredessel, aki röviden jelentette: a harc áthelyeződött a városközpontba, és ugyancsak betörtek Fasztovba Panfilov tábornok 6. gárda-harckocsihadtestének élegységei.

Megparancsoltam, hogy azonnal lépjenek összeköttetésbe a hadseregtörzzsel és jelentsék a helyzetet, meg harcálláspontom új helyét. Intézkedtem arra is, hogyan teljesítsék a dandár alegységei a további harcfeladatokat, együttműködésben a harckocsihadtesttel.

Elhatároztam, hogy a dandárparancsnoki harcálláspontot áttelepítjük egy állomás melletti épületbe, amelynek az udvarán a németek gránát- és bombabiztos fedezéket készítettek.

Törzsünk abban a helyiségben rendezkedett be, amely nem sokkal korábban német

tiszti étkezde volt. Még olyan apró részletekre is emlékszem, hogy az asztalokon ott maradtak a befejezetlen vacsora maradványai, félig kiürített borosüvegek, szétszórt és felborogatott edények. Minden arról tanúskodott, hogy a városban megjelent szovjet harckocsik szakították félbe a hitleristák késői közös lakomáját.

Csakhamar a fasztovi partizánok egy csoportja érkezett a törzshöz, felfegyverkezve, zsákmányolt német fegyverekkel, géppuskahevederekkel, derékszíjaikba tűzött kézigránátokkal. Voltak közöttük éltesebb férfiak, komszomolista lányok. Ők segítettek felderítőinknek felfedni az ellenséges tűzfészkeket, s megmutatták a városba vezető legjobb utakat a harckocsizóknak. A partizánok megkérdezték, hogyan segíthetnek még csapatainknak. Azt tanácsoltam nekik, segítsenek alegységeinknek megtisztítani az utcákat és a házakat a még ottmaradt hitleristáktól, s vegyenek részt a létfontosságú objektumok – a szivattyútelepek, a villanytelepek, a távírda, a posták, a raktárak – őrzésében, majd később a Fasztov körüli védelmi létesítmények kiépítésében.

November 7-én reggelre a 6. gárda-harckocsihadtest és a 91. önálló harckocsidandár egységei teljesen felszabadították Fasztovot. Ez volt a mi ajándékunk a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 26. évfordulójára.

A Fasztovra mért meglepésszerű és lendületes csapásunk megakadályozta tehát, hogy az ellenség végrehajtsa tervét: lerombolja a vasúti csomópontot és a város üzemeit. Épségben maradtak az állomásépületek, az állomás berendezései és vágányai, a fűtőház, a műhely, az öntőüzem, a fűrésztelep, a kenyérgyár, a vajüzem, a malom, a városi hírközpont, a nyomda, a vízvezeték-hálózat, az olajkút, a raktárak, a gép- és traktorállomás (ahol több mint 60 traktor volt) és sok más vállalat, valamint a városi, gazdasági létesítmények.

Ez a későbbiekben lehetővé tette, hogy hamarosan megkezdődjék a város normális élettevékenysége, ellássák a csapatokat és a lakosságot minden szükségessel. Kissé átfogalmazva az ismert közmondást: „Kétszer ad, ki gyorsan ad" – csapataink gyors tevékenysége nemcsak a várost adta vissza lakóinak, hanem az életet is.

A Fasztov elleni meglepésszerű és heves éjszakai roham eredménye volt még az is, hogy minimális volt harckocsi-magasabbegységünk ember- és harci technikai vesztesége. Az ellenség viszont jelentős veszteségeket szenvedett. Csak az éjszakai rohamban dandárunk megsemmisített körülbelül ezer fasiszta katonát és tisztet, négy harckocsit, több mint 50 löveget és aknavetőt, továbbá nagy mennyiségű más harci technikai eszközt.

Gazdag hadizsákmányt ejtettünk és nagy anyagi értékeket mentettünk meg Fasztovban. Számbavételük is bizonyítja, milyen fontos volt az ellenség számára ez a kijevi csoportosítás mögötti vasúti csomópont és ellenállási támpont. Csak a 91. önálló harckocsidandár 64 légvédelmi ágyút zsákmányolt, s ezeknek később nagyszerűen hasznát vettük a Fasztov elleni német ellencsapás elhárítása során. Ezen kívül kezünkbe került még 62 mozdony, 22 különféle hadianyaggal megrakott szerelvény, mintegy 90, mangánérccel teli vagon, 3 ezer tonnányi üzemanyag, több mint 150 ezer tonna gabona, továbbá egyéb anyagi értékek, berendezések és technikai eszközök.

E harcokban megmutatkozott a dandár személyi állományának tökéletesedett harci tudása, bátorsága és hősiessége. A kezdeményezéssel karöltve járt a harci furfang és az a törekvés, hogy minél kevesebb véráldozattal győzzünk. Különösen jól oldották meg feladataikat a törzsszázadhoz tartozó felderítők, J. N. Szajgin őrmester vezetésével. Miután Szajgin az egyik utcán megközelítette azt a löveget, amely akadályozta egyik harckocsiszázadunk előrenyomulását, felvette a harcot a kezelőkkel és biztosította

harckocsijaink továbbjutását. A harc során életét vesztette. A hős harcost halála után a Vörös Zászló-renddel tüntették ki.

A dnyeperi, kijevi és fasztovi harcok feledhetetlen napjaiban harckocsidandárunk személyi állománya kitűnt lángoló hazaszeretetével, azzal a törhetetlen akarattal, hogy mindenáron teljesíti a haza iránti katonai kötelességét. E harcokért több száz katonánk kapott magas kormánykitüntetést, tízen pedig – közöttük magam is – a Szovjetunió hőse címet.

A Lenin-rend és az Arany Csillag büszke tulajdonosai között volt az azerbajdzsán H. G. Musztafajev őrnagy, az ukrán P. V. Luszta százados, az orosz A. I. Fofanov főhadnagy, D. J. Sztarosztyin és K. V. Zaborovszkij hadnagy, P. A. Konyev törzsőrmester, A. F. Csisztyakov őrmester, I. P. Boborikin szakaszvezető és az ukrán A. G. Bozsenko törzsőrmester. Valamennyien kommunisták vagy komszomolisták voltak.

Már szóltam D. J. Sztarosztyin hadnagy, harckocsivezető és a gorkiji I. P. Boborikin szakaszvezető bátorságáról, harci tudásáról, akik most elsőnek hatoltak be a fasztovi vasútállomásra. Amikor a városért vívott harcban a századparancsnok megsebesült, Sztarosztyin hadnagy állt a század élére és vezette azt a vasúti csomópontra. A hadnagy harckocsija letaposta az ellenséges légvédelmi lövegeket és kezelői megszereztek néhány vasúti szerelvényt. Ezután hősiesen állták négy német harckocsi rohamát és tartották az állomást a főerők megérkezéséig.

Dmitrij Jakovlevics Sztarosztyin a háború előtt az uljanovszki gépipari technikum tanulója volt. Még 18 éves sem volt, amikor kérte a katonai kiegészítő parancsnokságot, küldje a frontra önkéntesként. Korára való tekintettel ezt a kérését elutasították, de azt elérte, hogy felvették az uljanovszki harckocsiiskolára. Dandárunkhoz már úgy érkezett Sztarosztyin, mint tapasztalt parancsnok, aki sikeresen harcolt az Északnyugati Frontnál.

D. J. Sztarosztyin a fasztovi 3. számú iskola tiszteletbeli úttörője és komszomolistája lett. Ez az iskola ezredtársának, K. V. Zaborovszkijnak, a Szovjetunió hősének a nevét viseli, s mindmáig szoros kapcsolatban áll a fasztoviakkal, akik segítenek a fiatalságot a szovjet fegyveres erők hagyományainak szellemében nevelni.

Sztarosztyin barátja, I. P. Boborikin, a Szovjetunió hőse. Ma ezredesként, a fegyveres erőknél teljesít szolgálatot, és sikeresen elvégezte a Vorosilov Vezérkari Akadémiát.

Fasztov felszabadítása közben halt hősi halált a szmolenszki terület Velisz községében született K. V. Zaborovszkij hadnagy, a 24 éves harckocsiparancsnok. A tűzkeresztségen az orjoli földeken, a kurszki csatában esett át, amikor a hitleristák először vetették be tömegesen a Tigris harckocsikat és a Ferdinand rohamlövegeket. Konsztantyin Zaborovszkij harckocsikezelői az egyik harcban megsemmisítettek egy páncéltörő löveget és kilőttek egy nehéz harckocsit. De találat érte az ő harmincnégyesüket is. Meghalt a vezető és a rádiós. A használhatatlanná vált harckocsi egy horhosba csúszott. Egy pisztoly, nyolc lőszer és halálos elszántság – ez volt Zaborovszkij és harcostársának, Szidorov irányzónak az összes fegyvere. Szinte élve eltemetve a harckocsiban több mint 24 órán át küzdöttek az életért – és győztek. Az egység törzsénél már elkészült a hős harckocsizók haláláról szóló jelentés, de a legnagyobb meglepetésre a hősök két nap múlva visszatértek a dandárhoz.

Sok más megpróbáltatást is átélt a kommunista Zaborovszkij. Legendás harmincnégyese az elsők közt tört be Fasztov külvárosába. A meglepett ellenséget üldözve Zaborovszkij belekerült egy visszavonuló ellenséges oszlopba, s miután azt alaposan megtépázta, elállta az Unava folyón átvezető hidat és ott a végsőkig kitartott. Az összecsapás

utolsó pillanatában egy Ferdinand rohamlöveg gránátja leszakította harckocsijának tornyát, ő maga pedig súlyosan megsebesült.

Emlékszem, csakhamar azután, hogy megjelent a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete hős harcosaink egy újabb csoportjának a Szovjetunió hősévé való kinevezéséről, a 3. gárda-harckocsihadsereg lapja, a „Vo szlavu Rogyini" beszámolt hőstetteikről és megvonta a harckocsizók eredményeinek mérlegét. Mindenkit elragadtatott, hogy a Fasztov elleni rohamban egyedül Zaborovszkij több mint száz hitleristát, egy önjáró löveget, tizenöt gépkocsit, tíz géppuskát pusztított el.

Ugyancsak a hadseregújság közölte A. G. Bozsenko főtörzsőrmester eredményeit is. Alekszandr Gavrilovics egyike volt Fasztov első felszabadítóinak. A városhoz közeledő harckocsija a visszavonuló ellenség mögé került, megsemmisített egy alegységet, fogságba ejtett mintegy 30 hitleristát, megkaparintott egy nagy élelmiszer- és egyenruha-szállítmányt. A városért folyó harcokban Bozsenko harckocsija megsérült ugyan, de parancsnoka nem vonta ki a harcból, hanem ügyesen manőverezve megsemmisített hét Ferdinand rohamlöveget, sok katonát, s elfogott két légvédelmi tüzérüteget. A két Vörös Csillag-rend, a Honvédő Háború Érdemrend II. fokozata és a Bátorságért érdemérem mellé odatűzték a sztálingrádi és a kurszki csata részvevőjének mellére a Lenin-rendet, meg az Arany Csillagot.

A legbátrabbak közé került P. A. Konyev főtörzsőrmester, a permi terület oszinszki gép- és traktorállomásának egykori traktoristája is. A több kitüntetés tulajdonosa, a sztálingrádi csata és a dnyeperi átkelés részvevője a fasztovi harcokban is öregbítette magasabbegységének dicsőségét. Pjotr Alekszejevics Konyevben nagyszerűen párosult a magas fokú erkölcsiség és a katonai tudás. Fasztov szélén harckocsiját heves ellenséges tüzérségi tűz állította meg. A leleményes vezető azonban teljes sebességgel megkerülte az ellenállási támpontot, leküzdötte a harckocsiárkot, majd váratlanul megjelent az ellenség mögött és alapos pusztítást vitt végbe soraiban. Jóllehet megsebesült, a teljes sikerig folytatta a harcot.

Már azután, hogy fölterjesztették a Szovjetunió hőse kitüntetésre, hajtotta végre újabb hőstettét Fasztovnál A. I. Fofanov főhadnagy, harckocsiszázad-parancsnok. Hat 28 ellen, ez volt az arány a győztes harcban. Ellenséges terepszakaszon megközelíthetetlen és nagyszerűen rejtett lesállást alakított ki. Fofanov főhadnagy az éjszakai sötétség leple alatt harckocsiját rejtetten abba a horhosba vezette, amely ahhoz az úthoz vezetett, ahol egy ellenséges oszlop áthaladását várták. Amikor az oszlop megjelent, Fofanov az oszloppal szemben elhelyezett két rohamlövegből tüzet nyittatott rájuk. Ez magára vonta az ellenség figyelmét és szétbontakozásra kényszerítette. Ezután harckocsijaink szárnyfelőli csapása teljesen meglepte a csapdába esett hitleristákat. Huszonnyolc kilőtt és égő ellenséges harcjármű maradt a csatatéren. Harckocsizóinknak nem volt veszteségük. Alekszandr Ivanovics Fofanov főhadnagy példája meggyőzően bizonyította: a legsúlyosabb harchelyzetben is olthatatlanul kell lobognia minden parancsnok szívében a győzniakarás lángjának, és akaratát át kell vinnie minden beosztottjára.

Már említettem, milyen fontos szerepet játszott A. F. Csisztyakov törzsőrmester felderítő csoportja a fasztovi harcokban. Azt is tudjuk, hogy Alekszandr Fjodorovics tiszthelyetteskénti egy géppisztolyos szakasz parancsnoka volt. Már régen felfigyeltem erre a zömök, nyugodt és kevés szavú, a kockázatra mindig kész szibériaira. Gyakran küldték harcfelderítésre, hogy megszerezze az ellenségre vonatkozó szükséges adatokat. Bátorságával és kitartásával nemcsak szakaszának, hanem az egész gépkocsizó lövész-

zászlóaljnak a harcosait is lelkesítette. A Fasztov elleni rohamban Csisztyakov géppisztolyos szakasza mintegy száz ellenséges katonát és tisztet küldött a másvilágra.

És feltétlenül szólnom kell harcostársaimról, a zászlóaljak parancsnokairól, politikai munkásairól – azokról, akik e hős harcosokat nevelték, kiképezték és vezették. Gondolatban magam előtt látom őket, mintha csak most kerültek volna ki az ütközetek tüzéből, még kívül-belül magukon viselve az izzó harci hév nyomait.

Akkor kapta meg a Szovjetunió hőse megtisztelő címet P. V. Luszta százados, harckocsi-zászlóalj parancsnok is, aki negyvenötben esett el a berlini rohamban. Beosztottai tisztelték mint eszes, szigorú, de igazságos tisztet és mint hozzájuk közelálló embert. Ezért is tűnt úgy, hogy könnyen vezeti zászlóaljját. Nagy parancsnoki tekintélye kétségtelenül a „kezére játszott". A kommunista Luszta 1934 óta szolgált a hadseregben, s dandárunknál már veteránnak számított. Pjotr Vasziljevics nagy harcászati hozzáértéssel alkalmazta a harckocsikat a fasztovi bonyolult utcai harcokban, s jól együttműködött a gépkocsizó lövészzászlóalj géppisztolyosaival.

A másik zászlóaljparancsnokkal, Hidir-Haszan-ogli Musztafajev őrnaggyal, a Szovjetunió hősével akkor ismerkedtem meg, amikor a sztálingrádi csata kezdete előtt a dandár a szaratovi földre érkezett. Paroliján három vörös „csiga" jelezte, hogy főhadnagy. Nehéz életút állt mögötte, sokat átélt már. 1905-ben született, s a családban, amelyben felnőtt, nyolc gyermek volt. Apa nélkül nevelkedett, mivel a családfőt börtönbe zárták a forradalmi mozgalomban való részvétele miatt. 17 éves koráig írástudatlan volt. A Nagy Honvédő Háború kitöréséig középfokú katonai kiképzésben részesült. Volt szakasz-, századparancsnok, vezetett egy műszaki telephelyet, majd katonai előadó lett. A kemény, erős akaratú tiszt apaként gondoskodott beosztottairól.

Emlékszem egy esetre, amikor Musztafajev zászlóaljához újoncok érkeztek. Mint mindig, ő fogadta az érkezetteket, s elhelyezésük után beszélt benyomásairól: „Ezek még kölykök. Még borotválkozniuk sem nagyon kell. Sajnos, harcba kell őket küldeni. Lelkesedésük az van, de ez egyedül kevés. Szagoljanak bele a puskaporba a második lépcsőben. Szokjanak bele ott az életünkbe, tanuljanak a tapasztaltaktól. Erre adjunk időt. Azután majd ők is részt vehetnek a harcokban. Annak is eljön az ideje."

És meg kell mondani, hogy tejfölösszájú „kölykei" jól megállták a helyüket az első harcban. Az olyan tisztek, mint Musztafajev, jól felkészítették az újoncokat a megpróbáltatásokra. Sok fiatal katona kapott akkor különféle kormánykitüntetést.

Csak kellő tisztelettel említhetem meg egy másik zászlóaljparancsnok, Sz. F. Guszev százados nevét. Magam elé képzelem Sztyepan Fjodorovicsot. Alacsony növésű, látszatra jelentéktelen férfi; poros, fáradt arcán könnyű mosollyal, valamit hadarva magyaráz a katonáknak. Azt mondja, nem lehet mindenki Vaszilij Tyorkin, de vidám az igen. S jó kedélyét ő maga sem vesztette el soha. A mozgékony, eleven ember egyike volt a dandár legbátrabb tisztjeinek. A megalakuláskor került a dandárunkhoz. Volt századparancsnok, híradó főnök, Sztálingrádnál pedig zászlóaljparancsnok-helyettes. A fasztovi csata előtt lett zászlóaljparancsnok. S mint ilyen, nagyszerűen vizsgázott. Lenin-renddel tüntették ki.

Jogosan vette ki részét fasztovi győzelmünk öröméből Nyikolaj Alekszandrovics Tyimofejev ezredes, a dandár komisszárja, „harckocsi-magasabbegységünk Kolumbusza", ahogy szeretettel neveztük őt. A tapasztalt politikai munkás szenvedélyesen nevelte az embereket, sokat tett a személyi állomány harci összekovácsolásáért, eszmei felvértezéséért. Nemcsak jóval idősebb, hanem bölcsebb is volt mindannyiunknál, jártas volt a politika és az élet minden problémájában; szóval is, meg személyes példamutatás-

sal is hatott az emberekre, a határtalan odaadással végzett kötelességteljesítésével nevelt. A háborúig már hosszú katonai szolgálat állt mögötte, s azt mondogatták róla: szinte odanőtt a dandárunkhoz. S valóban, a dandárnál teljesített szolgálata utolsó napjáig igen fontos volt minden parancsnok és harcos számára.

Jóllehet a harchelyzet körülményei szerfölött bonyolultak voltak, Tyimofejev ezredes és én találtunk lehetőséget arra, hogy egy rövid állománygyűlésen néhány szóval megemlékezzünk a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 26. évfordulójáról.

Fasztov felszabadításáért elismerését fejezte ki harckocsi-magasabbegységünknek Sztálin marsall, legfelsőbb főparancsnok, a 3. gárda-harckocsihadsereg haditanácsa, s üdvözletét küldte a Vörös Hadsereg páncélos- és gépesített csapatainak haditanácsa is.

1943. november 7-én Moszkva össztűzzel köszöntötte Fasztov felszabadítóit.

A legfelsőbb főparancsnok Vatutyin hadseregtábornokhoz intézett parancsában ez állt: „A Fasztovért vívott felszabadító harcokban különösen kitűnt: Panfilov páncélos vezérőrnagy 6. kijevi gárda-harckocsihadteste, Jakubovszkij ezredes 91. önálló harckocsidandára, Mihajlov ezredes 22. gárda harckocsizó lövészdandára, Novohatko alezredes 51. gárda-harckocsidandára, Pleszko alezredes 52. gárda-harckocsidandára, Arhipov ezredes 53. gárda-harckocsidandára, valamint Baszov alezredes 1893. önjáró tüzérezrede. A Fasztovért vívott felszabadító harcokban kitűnt magasabbegységek és egységek az általuk aratott győzelem emlékére megkapják a megtisztelő fasztovi elnevezést."

A Fasztov elleni roham előkészítése során J. V. Klobukov alezredes 264. csatarepülő hadosztálya igen hathatósan támogatta a szárazföldi csapatokat.

Fasztov felszabadításának első órájától sajátos helyzet alakult ki: még hallani lehetett a déli és délnyugati irányban távolodó ütközet zajait, de a városnak sürgős segítséget kellett nyújtani. Helyre kellett állítani a szovjetek munkáját, normalizálni a kommunális és egyéb intézmények, vállalatok tevékenységét, elrendezni azoknak a szovjet embereknek a sorsát, akiket a hitleristák Kijevből és Ukrajna más körzeteiből Németországba való elhurcolásuk előtt Fasztovba, az utolsó irányítópontra küldtek. Vagyis, egész sor közigazgatási és gazdasági intézkedésre volt szükség.

Az előttünk álló harcfeladatok mellett segítettük a város lakóit is. November 7-én írtam alá a város életének normalizálására vonatkozó első, majd másnap a második helyőrségparancsot. Több gyors intézkedésre került sor.

November 8-án már dolgozni kezdett a vasúti csomópont, a villanytelep, a kenyérsütöde, a nyomda és sok más vállalat. A városon átirányított sebesültek ellátására felállítottuk az átmeneti kórházat és megszerveztük vasúti továbbszállításukat.

Még folyt a harc Fasztovért, amikor Szulejkov vezérőrnagy 7. gárda-harckocsihadteste elfoglalta Vasziolkvot, november 7-én reggeltől pedig élegységeivel kifejlesztette a támadást Mitnyica, Fasztovec, Pavolocs irányában.

Amikor egységeink és magasabbegységeink délnyugatról megkerülték Kijevet, heves légiharcok bontakoztak ki fölöttünk. 2. légi hadseregünk súlyos veszteségeket okozott az ellenségnek.

Csodálatra méltó bátorsággal és vakmerőséggel harcolt A. V. Vorozsejkin őrnagy, egy repülőszázad parancsnoka. Már Kurszknál megkapta a Szovjetunió hőse kitüntetést. Kijev légterében naponta többször vívott légi harcot az ellenséggel. Törvény volt számára az az alapigazság, miszerint „Ha verni akarod a fasisztákat – menj egészen közel hozzájuk."

Vorozsejkin őrnagy hét Jak gépe november 6-án Belaja Cerkov körzetében oltalmazta

a 3. gárda-harckocsihadsereg élegységeit. Pilótáink felfedeztek három, déli irányból közeledő Ju–87-es gépekből álló csoportot. Húsz vadászgép kísérte őket. A parancsnok vakmerő elhatározásra jutott: először a vadászcsoportra támad, majd teljes erővel a bombázókra.

Repülőink merész rohammal behatoltak az ellenséges vadászok harcalakzatába. Csakhamar földbe fúródott néhány német gép. A többinek a pilótája pánikba esett, és cserben hagyta a bombázókat. Vorozsejkin akkor a Junkersekre vezette századát.

Jóllehet az időjárás azokban a napokban csak elvétve kedvezett repülőinknek, kiválóan képzett pilótáink mégis támadták a Zsitomir és Fasztov körzetében levő ellenség harckocsijait és gyalogságát. Jól dolgoztak a légi felderítők, ellátták parancsnokságukat az ellenségre vonatkozó értékes adatokkal.

Kijev felszabadítása után a frontparancsnok hadműveleti direktívákat adott ki a csapatoknak. A 38. hadseregnek az lett a feladata, hogy Zsitomir irányában fejlessze ki a támadást, erőinek egy részével pedig Belaja Cerkov felé támadjon. Ugyanezt kellett tennie a 3. gárda-harckocsihadseregnek Bergyicsev és Kazatyin irányában. Kagarlik és tovább Jablonovka (Belaja Cerkovtól délre) irányában a 27. és a 40. hadsereg támadott. A 60. hadseregnek főerőivel Radomiśl és Csernyahov, részerőivel Korosztyeny felé kellett előrenyomulnia. A 13. hadsereg feladata az volt, hogy Ovrucsra mérjen csapást. Számottevően kiszélesedett a front támadási sávja.

Ekkorra már úgy tűnt, az ellenség megértette, hogy a Dél Hadseregcsoport arcvonalán a fő veszély Kijev körzetében fenyegeti, és több intézkedést tett, hogy a várostól nyugatra megállítsa csapatainkat.

A front légi felderítése jelentette: hitleristák közelednek Belaja Cerkov körzetéhez. Itt összpontosultak a 25. páncéloshadosztály főerői. Kremencsug alól ugyancsak ide kezdtek beérkezni vasúton a 198. gyalogoshadosztály egységei. Bukrin alól Grebenki körzetébe dobták át a Reich SS-páncéloshadosztályt. Popelny állomásán az Adolf Hitler SS-páncéloshadosztály lépcsői rakodtak ki. A 2. Ukrán Front elleni tevékenységre szánt 1. német páncéloshadosztályt a kijevi irányba fordították.

A fasztovi irányban visszavonuló és újonnan beérkező valamennyi magasabbegységet és egységet a 48. páncéloshadtest vezetése alatt egyesítettek. F. Mellenthin – aki akkor e hadtestben szolgált – írta emlékiratában: „Az oroszok lendületesen fejlesztették ki a sikert. November 7-én élegységeik elérték Fasztovot... két nap múlva pedig harckocsijaik betörtek Zsitomir nagyváros előterébe. Mivel a német védelembe behatolt széles és mély orosz ék elvágással fenyegette a Dél Hadseregcsoportot a Közép Hadseregcsoporttól, gyors ellenintézkedésekre volt szükség."[65]

Csapataink támadása alatt nehézségek is jelentkeztek: érezni lehetett a hiányt a lőszerben és üzemanyagban, amelyeket egyre nehezebben lehetett hozzánk szállítani a Dnyeper bal partján elhelyezett hadseregraktárakból. Ennek ellenére a front csapatai, fő erőkifejtésüket a korosztyenyi és a zsitomiri irányban összpontosítva, november 8-án és 9-én tovább üldözték az ellenséget. A zsitomiri irányban a 38. hadsereg erős csapatcsoportosítása tevékenykedett, állományában V. K. Baranov altábornagy 1. lovashadtestének tíz hadosztályával. A frontparancsnok azt a feladatot szabta e csoportosítás számára, hogy november 12-re foglalja el Zsitomirt.

Nehéz helyzet alakult ki erre az időre abban az irányban, ahol a 38. hadsereg közép- és balszárny-magasabbegységei harcoltak. Csapataink egyre szélesedő támadási sávja

[65] Mellenthin, F.: Páncélos ütközetek. 1939–1945. Moszkva, 1957. 212. old. (oroszul).

jelentősen csökkentette az előrenyomulás ütemét. A kijevi hadászati hídfő délnyugati és déli részét is beszámítva, e magasabbegységek támadási arcvonalának általános szélessége több mint 120 kilométer volt. Minden lövészhadosztály az első lépcsőben tevékenykedett, és támadó lehetőségeik kimerülőben voltak. Ráadásul óráról órára erősödött az ellenség ellenállása.

Ebben az időszakban a 3. gárda-harckocsihadsereg a kazatyini irányban fejlesztette ki a támadást. Az összfegyvernemi hadseregtől hosszabb időre elszakadva azonban nem volt képes tevékenykedni. Jóllehet az 55. gárda-harckocsidandár elfoglalta Davolocst, majd november 13-ig Doros és Bah partizánosztagai segítségével tartotta is, a 71. gépesített dandár pedig elérte Popelnyt, a hadseregparancsnok támogatás hiányában kénytelen volt visszarendelni őket hadtesteikhez, amit csak az ellenséges csapatok gyűrűjén áttörve tudtak végrehajtani.

Ennek az volt az oka, hogy a lövész-magasabbegységek lemaradása miatt a harckocsihadsereg főerői a Fasztov, Vaszilkov és az attól délre levő körzetben kénytelenek voltak elhárítani az ellenség déli irányból Kijev felé mért erős ellencsapásait és ezért természetesen nem tudták sem a Kazatyin felé támadó élegységeik sikereit kifejleszteni, sem a pótlólag kapott feladatot – Belaja Cerkov elfoglalását – teljesíteni.

Ettől kezdve a kijevi támadó hadművelet fő tartalma az volt, hogy csapataink kifejlesszék a támadást a korosztyenyi és a zsitomiri irányban, és elhárítsák a délről mért ellencsapást.

Különösen heves harcok lángoltak fel november 9-től Fasztov körzetében, ahol az ellenség hatalmas ellencsapásra készült. Minthogy közvetlenül részt vettem ezekben az eseményekben, szeretnék róluk részletesebben szólni.

A 3. gárda-harckocsihadsereg egységeinek még november 8-án el kellett hárítaniuk a 25., valamint a Reich SS-páncéloshadosztály ellenlökéseit. A következő napon még inkább fokozódott az ellenség harci kedve: előrevont két páncéloshadosztályt, valamint több gyalogosegységet. Terve az volt, hogy visszafoglalja Fasztovot, kifejleszti a támadást Kijev ellen és helyreállítja korábbi helyzetét. Ezzel kapcsolatban írta Mellenthin hitlerista tábornok: e hatalmas ököl Fasztovból kiinduló és egyenesen Kijevre mért csapásával akartuk lehetetlenné tenni az oroszok további nyugati irányú előrenyomulását, siker esetén pedig hatalmas orosz erőket kerítettünk volna be és semmisítettünk volna meg...

Az ellenség főcsapása a 3. gárda-harckocsihadsereget érte. Amikor a hadsereg magasabbegységei elérték a Pivnyi–Fasztov–Kszaverovka vonalat, azt a parancsot kapta a frontparancsnoktól, hogy kapaszkodjék meg az elért terepszakaszon és akadályozza meg az ellenség áttörését Kijevhez.

Ribalko tábornok úgy döntött, hogy 40 kilométer széles sávban rendezkedik be védelemre, a peremvonal Lucsin–Pivnyi–Fasztov déli szegélye–Fasztovec szakaszon lesz. A mi önálló harckocsidandárunknak Fasztov körzetében kellett védenie. Ezenkívül a város déli és keleti szegélyén Fasztov közvetlen védelmét látta el. A várostól délnyugatra és nyugatra a 6. gárda-harckocsihadtest védett. A 7. gárda-harckocsihadtest a Fasztov–Klehovka szakaszon ment át védelembe.

Heves ellenlökésekkel sikerült a németeknek visszafoglalniuk Pivnyit, Fasztovecet, Klehovkát. Egységeik a kijev–fasztovi vasútvonal irányában fejlesztették ki a támadást. Hullámokban támadtak: az első lépcsőben jöttek a Tigris nehéz harckocsik, utánuk a közepes harckocsik, a harmadik vonalban pedig a páncélozott szállító harcjárművekről leszállt gépesített gyalogosok.

Az ellenséges rohamok elhárítása során egységeink és magasabbegységeink összehangoltan tevékenykedtek. Ez volt sikerük alapja.

Az ellenséges páncélosok elleni harcban fontos szerepet játszottak a páncéltörő tüzérdandárok: a Fasztov–Fasztovec szakaszon a 8. gárda, a Fasztovec–Sztavi szakaszon a 32., a Sztavi–Novoszelica szakaszon a 9. gárda páncéltörő tüzérdandár.

A 3. gárda-harckocsihadsereg összpontosítva alkalmazta tüzérségét. Széleskörűen manőverezett vele és tömegesen alkalmazta a harckocsiveszélyes irányokban, amelyeket egyébként a műszakiak idejekorán aknásítottak.

A szárnyak felőli lendületes rohamokkal harckocsiegységeink és -magasabbegységeink érzékeny veszteségeket okoztak az ellenségnek. A harckocsik egy részét beásva álló tűzfészkekként alkalmaztuk.

A csapataink által védett Fasztovért november 9-én délután kezdődött meg a heves harc, és négy napon át tartott. Az első csapást az ellenség a Reich SS-páncéloshadosztály, valamint nyugatról a Dél Hadseregcsoport tevékenységi körzetébe sietve átdobott 25. páncéloshadosztály egységeivel mérte. Ez utóbbi hadosztályt a Sztálingrádnál szétzúzott hadosztályok maradványaiból szervezték meg. Élére von Schell tábornokot állították, aki jó barátja volt Heinz Guderiannak, a páncéloscsapatok főfelügyelőjének. A hadosztályt Norvégiában helyezték el és töltötték fel, de miután a hitleristák Citadella-terve a kurszki kiszögellésben meghiúsult, a keleti front elszívott minden erőt nyugatról, így ezt a hadosztályt a meggyengült franciaországi megszálló csapatok erősítésére vették igénybe. A hadosztály azonban Franciaországban sem maradt sokáig. Amikor a „Keleti fal" minden eresztékében recsegni kezdett és Kijev fasiszta helyőrsége utolsó napjait élte, Hitler megparancsolta, hogy irányítsák ezt a hadosztályt is keletre.

November elején rakodott ki a 25. német páncéloshadosztály Bergyicsev, Kazatyin, Kirovográd, Novoukrainka körzetében, majd menetből vetették harcba a kijevi irányban, ahol elérte dicstelen végzete.

Reménytelenül összeomlottak von Schell tábornok hadosztályparancsnok nagyravágyó tervei, aki dicsőségről és kitüntetésekről álmodozva ment a keleti frontra. Ezek az álmok azonban szertefoszlottak negyvenhárom novemberében és decemberében az ukrán földeken: a Fasztovba vezető utakon, valamint Kornyin és Bruszilov körzetében. A hadosztály pótolhatatlan veszteségeket szenvedett és megszűnt létezni.

Azokban a napokban jegyezte be Guderian naplójába, hogy „sajnálatos módon" neki kellett feloszlatni „a 25. páncéloshadosztályt", amelyet ő és mások oly hosszú időn át készítettek fel a harcokra és a győzelmekre.

De térjünk vissza a fasztovi harcokhoz. November elején éppen Fasztovnál csapott össze először 91. önálló harckocsidandárunk von Schell egységeivel és pecsételte meg a hadosztály sorsát. Érdekes meghallgatni Guderian beismerését ezekről a harcokról. Íme, egy részlet fasztovi emlékeiből:

„November 7-én 12 óra körül a Fasztovból érkezett katonák hozták a hírt, hogy az ellenség már behatolt a városba. A hadosztályparancsnok... előre ment, hogy előkészítse a Fasztov elleni támadást... A páncélozott szállító járművek váratlanul orosz T–34-esekkel találták magukat szemben... Pánik tört ki... Az orosz harckocsik éjszaka támadták az oszlopot és részenként kezdték megsemmisíteni. A hadosztályparancsnok elhatározta, hogy éjszaka áttör a Fasztov irányában tevékenykedő orosz harckocsik harcrendjén és egyesül hadosztálya előrenyomuló egységeivel... Súlyos harcok árán, november 8-án reggel 4 óra körül sikerült kijutnia az orosz harckocsik gyűrűjéből... Közben a hadosztály többi egysége, báró von Wechmar ezredes vezetésével már áthaladt

Grebenkin, Szlavján, és Fasztov felé tartott. Von Schell tábornok november 9-én reggel indult el ezekhez az egységekhez. A Fasztovtól keletre levő Fasztovec falu az ellenség kezén volt, ezért rohamot kellett ellene indítani. A hadosztályparancsnok közvetlen vezetése alatt levő egységek dél körül elfoglalták ezt a falut és megkezdték a Fasztov elleni támadást... November 10-én a támadók elérték Fasztov külvárosát, de a város keleti és déli peremén az ellenség heves ellenállásába ütköztek..."[66]

A Fasztov körzetét védő 91. önálló harckocsidandár, valamint más magasabbegységek és egységek útját állták az Kijev felé törő német fasiszta csapatoknak.

Harcosaink kezdeményezőképességéről és harci tudásáról tanúskodik az a tény is, hogy dandárunknál a harckocsikon kívül a zsákmányolt légvédelmi lövegeket is felhasználták Fasztov védelmére. A harcosok gyorsan megtanulták e légvédelmi lövegek kezelését és jól pusztították velük az ellenséget.

Dandárunk harcosai a 6. gárda-harckocsihadtest és I. I. Ulityin vezérőrnagy 232. lövészhadosztályának egységeivel közösen a városért vívott szakadatlan és heves harcokban nagy veszteségeket okoztak az ellenségnek.

Csak november 9-én és 10-én 70 ellenséges harckocsit lőttünk ki Fasztov és Fasztovec körül. Igazán hősiesen és bátran küzdöttek a 91. fasztovi önálló, valamint az 52. fasztovi harckocsidandár katonái és tisztjei. Azon a szakaszon, ahol Sz. F. Guszev százados 345. harckocsi-zászlóalja védett, mintegy 45 ellenséges páncélos támadott. Hetet már az első roham idején kilőttek közülük. Az ezt követő két ellenséges roham is kudarccal végződött. Több mint húsz ellenséges páncélost lőttek ki és gyújtottak fel a város bátor védői.

Hősiesen küzdött itt az 1893. önjáró tüzérezred személyi állománya. Az ezred a városi vasúti pályaudvartól nem messze, az elágazásnál foglalt tüzelőállást és szívósan állta a Fasztov–2. vasútállomás felől támadó hitleristák rohamait. Az ezred önjáró tüzérrendszerei a vasúti töltésbe ásták be magukat és nehezen sebezhető tűzfészkekké váltak. Az ellenséges élőerőket és technikai eszközöket a zsákmányolt légvédelmi lövegekből is pusztították. Súlyos veszteségeket okoztak az ellenségnek, de nekik is nagyok voltak a veszteségeik. A háromnapos védelmi harcok után alig több, mint száz fő maradt az önjáró tüzérezred személyi állományából, önjáró lövegeinek száma pedig négyre fogyatkozott. Ellenállásukat azonban nem sikerült megtörni. Helytállásáért, nagyszerű kitartásáért és a harcban tanúsított személyes példamutatásáért a Szovjetunió hőse kitüntetést kapta meg F. J. Baszov alezredes, az ezred parancsnoka, V. T. Malinovszkij hadnagy, az egyik üteg technikai helyettese, valamint A. F. Szidorenko szakaszvezető, rohamlöveg-vezető. A háború veteránja, Vaszilij Tyimofejevics Malinovszkij ezredes ma is a haza megbízható védőinek soraiban szolgál. Aktívan részt vesz a hadsereg fiataljainak hazafias-honvédelmi nevelésében és átadja nekik a frontharcosok dicső harci hagyományait.

Csapataink nemcsak védekeztek Fasztov körzetében, hanem vissza is szorították az ellenséget. Heves harcok eredményeképp a 7. gárda-harckocsihadtest kiverte az ellenséget Fasztovec környékéről, az 5. gárda-harckocsihadtest pedig elfoglalta a Marjanovka–1. vasútállomást, valamint a Fasztovtól keletre levő Kszaverovkát.

A front Kijevtől délre levő csapatainak megerősítésére Vatutyin tábornok a bukrini hídfőből a 38. hadsereg sávjába csoportosította át a 253. és a 68. gárda-lövészhadosztályt.

Sikertelennek bizonyult a hitlerista csapatok minden olyan további kísérlete, hogy

[66] Guderian, H.: Egy katona visszaemlékezései. Moszkva, 1954. 312–313. old. (oroszul).

déli irányból áttörjenek Kijev felé. Az ellenség kénytelen volt védelembe átmenni és új csapásra készülni a Fasztovtól nyugatra levő Kornyin körzetéből.

Ebben az időben az északi szárnyon harcoló 13. hadsereg északi irányban kiszélesítette támadási arcvonalát, majd átkelt a Pripjaty és az Uzs folyón. A 60. hadsereg korosztyenyi irányban előrenyomuló magasabbegységei támadási sávjuk teljes szélességében átkeltek a Tyetyerev folyón, s elfoglalták Radomišlt. A 38. hadsereg csapatai november 11-én felszabadították Bruszilov kerületi székhelyet.

A támadás a legsikeresebben az 1. gárda-lovashadtest sávjában – a zsitomiri irányban fejlődött ki. November 13-án a hadtest magasabbegységei a 23. lövészhadtesttel szoros együttműködésben elfoglalták Zsitomirt.

A kijevi hadművelet idején aktívan harcoltak az ellenség hátában a partizánok. Gyakran ők verték ki az ellenséget a lakott helységekből, amelyeket aztán csapataink megérkezéséig tartottak.

A tíznapos támadásban jelentős sikereket értek el az 1. Ukrán Front csapatai. Áttörték az ellenség erős védelmét, felszabadították Kijevet, mintegy 150 kilométert nyomultak előre nyugati és délnyugati irányban, szétzúztak 15 hitlerista hadosztályt, foglyul ejtettek 41 ezer katonát és tisztet, megsemmisítettek vagy zsákmányoltak 1200 löveget és aknavetőt, 600 harckocsit és rohamlöveget, 90 repülőgépet, 1900 gépkocsit, továbbá sok más harci technikai eszközt.

Jellemző volt, hogy a front csapatai támadása, a kijevi hadművelet e legfelelősségteljesebb szakaszában egyre hatalmasabb lett és csak a front balszárnyának – a 3. gárda-harckocsihadseregnek, valamint a 38. hadsereg balszárny-magasabbegységeinek – az előrenyomulását állították meg a Fasztov–Tripolje szakaszon. De itt is kudarcba fulladt az ellenség minden olyan kísérlete, hogy áttörjön Kijevhez.

Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy támadásunk nyomán kiszélesedtek támadási sávjaink, megritkultak harcrendjeink, csökkent a hadműveleti sűrűség és nyitott szárnyak keletkeztek. A csapatok gyors nyugati és délnyugati irányú előrenyomulása során előfordultak olyan esetek, amikor megszakadt a híradás. A hadtápvonalak egyre hosszabbak lettek, amiért is súlyos fennakadások következtek be a csapatok üzemagyag- és lőszerellátásában, ez pedig természetesen csökkentette a támadás ütemét.

A legfelsőbb főparancsnokság elemezte a Zsitomir és Fasztov körzetében november 13-ra kialakult helyzetet, majd felhívta az 1. Ukrán Front parancsnokának figyelmét a csapatainak balszárnyán mutatkozó veszélyre és követelte, hogy állítsa le a további előrenyomulást, és erődítse meg a felszabadított területeket.

A főhadiszállás direktívája leszögezte: „Az 1. Ukrán Front jobbszárnyának és közepének gyors előrenyomulása nyugat felé, ugyanakkor az ellenség szívós ellenállása és ellenlökései a Fasztov–Tripolje arcvonalszakaszon, valamint a német páncélos főerők itteni összpontosítása arról tanúskodik, hogy az ellenség lehetővé teszi nyugati irányú előrenyomulásunkat, ugyanakkor erőket összpontosít a fő, a Fasztov–Kijev irányú csapásához." A főhadiszállás megparancsolta: minden módon erősítsék meg a 38. hadsereg balszárnyát, hogy szétzúzza a Belaja Cerkov-i ellenséges csoportosítást, elfoglalja Popelnyt, Belaja Cerkovot, Kagarlikot, majd ezután fejlessze ki támadását a kazatyini irányban.

A támadás felújítása érdekében a főhadiszállás az 1. Ukrán Front megerősítését határozta el. Átadták az 1. gárdahadsereget, amelynek akkor V. I. Kuznyecov vezérezredes volt a parancsnoka, 1943. december 15-től a háború végéig pedig A. A. Grecsko vezérezredes állt az élén. A gárdahadsereg kilenc lövészhadosztállyal rendelkező erős seregtest

volt. Megerősítették még a frontot F. G. Anyikusin vezérőrnagy 25. harckocsihadtestével, továbbá más egységekkel.

Megerősítést kapott a 38. hadsereg is, amelynek a sávjában összpontosította az ellenség az újabb csapásához szükséges csoportosítást. E hadseregre, valamint a 40. hadseregre és a 3. gárda-harckocsihadseregre hárult az a feladat, hogy védje annak a hídfőnek a déli részét, amely a Dnyeper jobb partján, a Zsitomir–Fasztov–Tripolje arcvonalon alakult ki. Emellett a frontparancsnok fő figyelmét Fasztov körzetének, valamint a dél és nyugat felől Kijevbe vezető legfontosabb közlekedési vonalak megtartásának szentelte.

Sikertelen ellenintézkedések

A német fasiszta hadvezetést rendkívül nyugtalanította a szovjet csapatok kijutása Fasztovhoz és Zsitomirhoz, mivel e csapataink szinte ránehezedtek a Dél Hadseregcsoport egész déli szárnyára. „Csak az áttört orosz csapatok balszárnya elleni ellentámadással – amelynek Kijev elfoglalását kellett eredményeznie – lehetett még megállítani az ellenséget" – írta később a kialakult helyzettel kapcsolatban K. Tippelskirch.[67]

November 12-re az 1. Ukrán Front előtti ellenséges csoportosítás úgy helyezkedett el, hogy 4. páncéloshadsereg főerői a mi 38. hadseregünkkel és 3. gárda-harckocsihadseregünkkel szemben álltak. Ugyancsak itt tevékenykedtek a német fasiszta légierő főerői, a 4. légiflotta mintegy 500 repülőgépe.

Ha az ellenség abban az időszakban tett intézkedéseit elemezzük, azt is meg kell jegyezni, hogy a Fasztov körzetében indított erős ellenlökéseken kívül a német fasiszta hadvezetés többször is megpróbált áttörni a Dnyeper jobb partja mentén Kijevhez és kijutni a nyugati és délnyugati irányban támadó csapataink hátába. Ám a 40. hadsereg magasabbegységeinek Tripoljétől délre folytatott aktív tevékenysége meghiúsította az ellenség elképzeléseit.

Miután a hitlerista csapatoknak nem sikerült dél felől, Fasztovon át és attól keletre elérniük Kijevet, a Dél Hadseregcsoport parancsnoksága nyugat felé helyezte át erőkifejtését. Ebben az irányban sikerült az ellenségnek az Adolf Hitler SS-páncéloshadosztály és az 1. páncéloshadosztály erőivel november 13-án éjszaka újból elfoglalnia Kornyint, a következő napon pedig előrenyomulnia észak felé, Bruszilov irányában. Veszélyes helyzet alakult ki a front csapatai számára. Az ellenség a zsitomir–kijevi országút felé tört.

Ebben a helyzetben a frontparancsnok tüzérséggel erősítette meg a bruszilovi irányban harcoló csapatokat. Ezenkívül megparancsolta a 3. gárda-harckocsihadseregnek – amely a hadműveletileg alárendelt 50. lövészhadtesttel együtt továbbra is védte Fasztov körzetét –, hogy egy kikülönített harckocsi-gyorscsoporttal akadályozza meg a Kornyin körzetébe áttört ellenséges harckocsik továbbhaladását észak és északkelet felé, és semmisítse meg őket.

Ezt a mintegy 60 harckocsiból álló gyorscsoportot a dandárok állományából szervezték meg. A gyorscsoportot K. F. Szulejkov vezérőrnagy, a 7. gárda-harckocsihadtest parancsnoka irányította. A következő nap reggelére a gyorscsoport a kijelölt körzetben

[67] Tippelskirch, K.: A második világháború története. Moszkva, 1956. 326. old. (oroszul).

összpontosult és védelemre rendezkedett be. Harckocsizóink felkészülten várták az ellenség csapását.

Az ellenség egyedül a mi harckocsiegységeink arcvonalszakaszán mintegy 90 – önjáró tüzérséggel és repülőerőkkel támogatott – harckocsit és páncélozott szállító harcjárművet küldött rohamra. Nagy áldozatok árán sikerült elfoglalnia Szolovjevkát. Ezzel egy időben Zsitomirtól délkeletre a 7. német páncéloshadosztály sikertelenül próbált áttörni a városhoz. Útját állták I. V. Batyejev vezérőrnagy és V. P. Jankovszkij ezredes 23. lövészhadtesthez tartozó lövészhadosztályai.

A változatlan hevességű harc november 16-ig tartott. Az ellenség a főcsapást hat hadosztállyal Kornyin körzetéből, a kisegítő csapást pedig négy hadosztállyal a Zsitomirtól délkeletre levő körzetből mérte.

A német csapatoknak sikerült átkelniük a Tyetyerev folyón és elfoglalniuk a Zsitomirtól 8 kilométerre délkeletre levő Levkov falut. Veszélybe került a kijev–zsitomiri műút.

A frontparancsnok tovább erősítette a 38. hadsereget lövész-magasabbegységekkel és tüzéregységekkel. Erősítést kapott a 60. hadsereg is, amelyre most Zsitomir védelme hárult. A frontparancsnok utasította a csapatokat, hogy mindenáron tartsák az általuk megszállt terepszakaszokat.

Zsitomir és Bruszilov körzetében azonban tovább rosszabbodott a helyzet. Szívós és heves harcok után az ellenség november 17-én Kocserovo körzetében elérte a zsitomir–kijevi műutat és elfoglalta Korosztisevet. A siker kifejlesztésére újabb erőket összpontosított e körzetben. Az itt harcoló két páncéloshadosztályhoz Bukrin alól átdobta a 19. páncéloshadosztályt, Bergyicsev vasútállomásán pedig az addig Olaszországban harcoló 2. légideszant-hadosztály rakodott ki.

Az 1. Ukrán Front parancsnoka erélyes intézkedéseket tett az ellenséges ellencsapások elhárítására. A kialakult helyzetben igen nagy jelentőséget tulajdonítottak az erők és eszközök mélységi és arcvonal menti manőverének. Záróosztagokat szerveztek, azzal a feladattal, hogy azok aknazárakat telepítsenek a délről és délnyugatról Kijev felé vezető leginkább harckocsiveszélyes irányokban, ha a hitlerista csapatok támadása kifejlődik.

Utasították a 27. hadsereg parancsnokát, hogy az ottani ellenséges erők lekötése érdekében nagy csapat-összpontosítást színleljen a bukrini hídfőben.

Ezzel egy időben a frontparancsnok utasítására fokozták csapásaikat a jobbszárnyon levő hadseregek. Kétnapos harc után, november 17-én a 60. hadsereg elfoglalta Korosztyenyt, a 13. hadsereg pedig a jobbszárnyon megtörve a hitleristák ellenállását, elérte az Ovrucsba vezető utakat.

Ennek a kiterjedt erdők között meghúzódó kisvárosnak figyelemre méltó a sorsa. Az ősi Rusz idejéből ismert Ovrucs az elmúlt háborúban új dicsőséget szerzett magának – kiérdemelte a Déli-Poleszje partizánfőváros dicsőségét. Már akkor hírneves testvérkörzetei voltak: a Donyec-medence északi részén levő Vörös-Limán és a Don menti Kletszkaja, Sztálingrádtól délre.

Ovrucs az elsők között szerzett dicsőséget a polgárháborúban. A Limán a gyenyikinista fehérbandák elleni harcban lett vörös. A második testvérkörzet, a Kletszkaja-állomás a sztálingrádi ütközet idején vált világhírűvé. Ez az állomás az én emlékezetemben is megmaradt. A Doni Front ellentámadása idején itt haladt át a mi 91. önálló harckocsidandárunk útja, mögöttünk P. I. Batov 65. hadseregének támadó gyalogsága, melyeket mi lendítettünk előre Peszkovatka és tovább, Sztálingrád felé.

A kletszkajai harcokban halt hősi halált két ukrán, az ovrucsi Alekszandr Antonovics Pokalcsuk alhadnagy és a Vörös-Limánból származó Pjotr Lavrentyevics Gutcsenko

politikai helyettes. Haláluk után Lenin-renddel tüntették ki őket. Harci tetteikről sok év múltán szereztem tudomást, amikor megindultan hallottam, hogy az orosz földön, Sztálingrád alatt harcolt két ukrán hazafi hőstette örökre összeforrott Kletszkajával, Ovruccsal és a Vörös-Limánnal. Ezek a városok már három évtizede testvérek. Sok éve versenyeznek egymással a Hősök Zászlajáért, a kommunista építés legjobb városa címért. Pokalcsukról és Gutcsenkóról elnevezett utcájuk, terük és iskolájuk van. Tiszteletre méltó hagyomány, hogy e városokban a fiatalok versenyeznek azért a megtiszteltetésért, hogy ahhoz az egységhez kerüljenek katonai szolgálatra, amelynek dicsőségkönyvébe örökre bejegyezték az ukrán föld két hős fiának nevét.

...De térjünk vissza azokhoz a harcokhoz, amelyeket negyvenhárom novemberének közepén vívtak a 13. hadsereg csapatai Ovrucsért. Mi, Ribalko védelemben levő hadseregének harckocsi-magasabbegységeinek parancsnokai sokat hallottunk a front jobbszárnyán lezajló támadóharcokról, azokból a tájékoztatókból, melyeket hadseregünk törzse és azoknak az összfegyvernemi hadseregeknek törzsei adtak ki, amelyeknek magasabbegységeivel együttműködtünk. Gyakran megfordultam I. D. Csernyahovszkij törzsében, akinek a csapatai váll váll mellett harcoltak N. P. Puhov hadseregével.

Az Ovrucs elleni roham azért is figyelemre méltó, mert a reguláris csapatokkal együtt részt vett benne A. N. Szaburov vezérőrnagynak, a Szovjetunió hősének partizán-magasabbegysége is.

A háború éveiben többször is sikerült találkoznom Z. A. Bogatirrel, e nagyszerű magasabbegység komisszárjával. Zahar Antonovics, az egykori Komszomol-aktíva, aki elvégezte az Artyom Kommunista Egyetemet, megedződött a Vörös Hadsereg soraiban, a háború kitörésekor a lvovi területen a határ menti kulikovói kerületi végrehajtó bizottság elnöke volt. Annak a partizándandárnak az egyik aktív szervezője lett, amely negyvenegy őszétől hatalmas magasabbegységgé nőtte ki magát, s útja végigvezetett a brjanszki erdőkön, Belorusszián és Ukrajnán.

A partizánok közt sok olyan hivatásos parancsnok, politikai munkás, harcos volt, akik még a háború elején kerültek bekerítésbe. A partizánosztagok élén olyan sok vihart látott, napjainkban közismert vezetők álltak, mint I. A. Borodacsev, I. I. Sitov, I. J. Szkubko, I. A. Artyuhov, L. J. Ivanov, N. V. Taratuto, I. P. Fjodorov és mások. A magasabbegységnek erős párt- és Komszomol-szervezete volt. Nemzetközi volt, mivel soraiban orosz, ukrán, belorusz, lett, lengyel, csehszlovák partizánosztagok harcoltak az ellenséggel.

Az Ovrucsért vívott harcokban újabb dicső sorokat írt be a történelembe Jan Nalepka csehszlovák partizánosztaga.

Jan Nalepka számára ez volt az utolsó harc. Szemtanúk elbeszélése szerint, a rohamozó partizánok élén haladt. Mindenki jól látta sudár, csehszlovák tiszti egyenruhába öltözött alakját. A parancsnok ment elöl, felegyenesedve rohant az ellenségre. A „Szlovák édesanyák, derék fiaitok vannak" című dalt énekelve mindaddig rohamoztak harcosai, míg elfoglalták a pályaudvart, az ellenség egyik utolsó bástyáját. Nalepka továbbvezette az osztagát, még akkor is, amikor megsebesült és vérzett. Egy ellenséges támpont elleni roham alatt érte utol a halál. Akkor kaszálta le a hőst egy géppuskasorozat, amikor már vége felé közeledett az ovrucsi harc.

A szlovák nép dicső fiának emlékét ma obeliszk hirdeti Ovrucsban, Poleszje ősi városában. Rajta e sorok olvashatók: „Jan Nalepka-Repkin, a Szovjetunió hőse, Csehszlovákia nemzeti hőse."

Miután megadtuk a megérdemelt tiszteletet Jan Nalepka emlékének, ejtsünk néhány

szót harcostársairól, a csehszlovák partizánosztag bátor katonáiról is. E dandár születésének érdekes a története. 1942 decemberében, amikor Kovpak és Szaburov partizánmagasabbegységei egy ezer kilométeres portya után behúzódtak a dél-poleszjei erdőkbe és készültek a harcokra, partizánjaink a fasiszták egyik megtorló hadművelete alkalmával váratlanul barátokra leltek az ellenség hátában. Szlovákok voltak, akiket erőszakkal soroztak be a németek az őregységekbe.

A partizánok repülőtere körzetében folyt a harc, amikor furcsa dolog történt: az ellenség tüzérsége a saját katonáit lőtte. Gránátjai elsüvítettek a partizánok fölött és a megtorlók közé hullottak. Később partizánjaink megtudták, hogy szlovák tüzérek tették ezt, akik szabotálva a hitleristák parancsát, az SS-osztagra tüzeltek.

Az Ukrajnában levő csehszlovák katonák közül sokan úgy határoztak, hogy a fasiszták ellen fognak harcolni. 1943 januárjában a jeleci helyőrségből 24 katona, majd áprilisban és májusban még két csoport szlovák katona és tiszt állt át Szaburov partizánjaihoz. Közöttük volt a 101. szlovák ezred törzsének főnöke, Jan Nalepka százados is. Első szavai ezek voltak: „Üdvözlet, nagylelkű testvérek!"

A csehszlovák hazafiak második hazájukat látták a Szovjetunióban. Sok száz kilométert tettek meg a partizánutakon egy sorban a szovjet népi bosszúállókkal, és hősiesen küzdöttek a megszállók ellen.

...1943 novemberének második felében gyorsan bontakoztak ki az események az 1. Ukrán Front sávjában. Ugyanakkor, amikor a front jobbszárny-hadseregei elértek némi sikert, a fő – a zsitomiri – irányban számunkra kedvezőtlenül alakult a helyzet. Itt az ellenség nyolc páncélos- és gépesített, valamint hét gyaloghadosztályból álló erős csoportosítást hozott létre és tovább szorította vissza csapatainkat. Voltak olyan napok, amikor 300–400 harckocsit vetett harcba.

November 18-án az ellenség Zsitomirtól keletre összpontosított csapást mért, és két nap múlva – hatalmas veszteségek árán – visszafoglalta a várost.

Zsitomir feladása annak a komoly hibának a következménye volt, amelyet a front csapatai a támadó tevékenység során elkövettek. Miközben a visszavonuló ellenséget üldözték, nem erősítették meg kellőképp az elfoglalt terepszakaszokat. Ezért sikerült az ellenségnek Zsitomir körzetében áttörnie csapataink védelmét, majd az ellencsapást kifejlesztve a kijevi út mentén, november 25-ig 40–60 kilométert előrenyomulnia. A front csak úgy tudta megállítani az ellenség további előrenyomulását, hogy erőket és eszközöket dobott át a kevésbé veszélyeztetett irányokból.

A védelmi ütközet legfeszítettebb szakaszában nagy szerepet játszott az ellenséges ellencsapások elhárításában az, hogy idejében dobtuk át és alkalmaztuk tömegesen a harckocsicsapatokat, a tüzérséget és a repülőerőket a veszélyeztetett irányokban. A hitlerista hadvezetésnek azt az elgondolását, hogy csapataival áttör Kijevhez, keresztülhúzta a 3. gárda-harckocsihadsereg, az önálló harckocsihadtestek és -dandárok gyors átcsoportosítása, valamint ezek szívós és aktív tevékenysége.

Az előző hadműveletekkel összehasonlítva – volt bizonyos új vonás abban, ahogyan most a harckocsicsapatokat alkalmazták a védelemben. Míg a kurszki csata védelmi ütközetében a második lépcsőt képező harckocsi-hadseregeket, valamint a frontok tartalékait képező harckocsihadtesteket főleg erős ellencsapásokra, védelemre pedig kizárólag az összfegyvernemi hadseregekkel együttműködve a második védőöv megtartására használták fel, addig a kijevi irányban a harckocsicsapatokat a védelem legkezdetétől a front első lépcső csapatainak az állományában alkalmazták.

Több oka volt annak, hogy a kijevi hadművelet befejező szakaszában ily módon

alkalmazták a harckocsicsapatokat. Először is, a kialakult helyzetben, a jobb parti Ukrajnában később végrehajtandó támadó hadműveletek érdekében a szovjet hadvezetés szilárdan tartani igyekezett a kijevi hadászati hídfőt. Másodszor, mert a front és az összfegyvernemi hadseregek állományában nem volt kellő mennyiségű önálló harckocsi-magasabbegység és -egység az első lépcső lövészhadosztályainak megerősítéséhez, amelyekkel ellenlökést indítva gyorsan ki lehetett volna jutni az ellenség főcsapásainak az irányaiba, a támadás gyors ellensúlyozására.

A front első lépcsőjében a 38. hadsereggel együttműködésben tevékenykedő 3. gárda-harckocsihadseregnek sikerült a fasztovi irányban, valamint Kornyin, Bruszilov körzetében elhárítania az ellenség ellencsapásait. Később harckocsi-hadseregünk egyes magasabbegységei sikeresen tevékenykedtek a 60. hadsereg sávjában is.

Az is jellemezte a helyzetet, hogy a harckocsi-hadsereg a támadás kifejlesztése után a fasztovi irányban kénytelen volt védelembe átmenni. A harckocsi- és gépesített magasabbegységek messze elszakadtak a 38. hadsereg lövészhadosztályaitól, így azok beérkezéséig önállóan kellett folytatni a védelmi harcokat.

A harckocsicsapatok ily módon történő alkalmazása a védelemben nem bénította meg manőverezőképességüket. Ellenkezőleg, a harckocsi- és gépesített magasabbegységek éppen nagy mozgékonyságuk folytán gyorsan összpontosultak új irányokban és a tüzérséggel – elsősorban a páncéltörő tüzérséggel – együttműködve olyan mozgékony páncélpajzsot képeztek, amelyen összezúzódtak az ellenséges harckocsik rohamai.

Az ilyen manőverező tevékenységre – amely nemcsak a személyi állomány, mindenekelőtt a harckocsikezelők hősiességével, hanem hallatlan fizikai igénybevételével is párosult – a 91. önálló harckocsidandár harcát szeretném példaként felhozni. Természetesen szó sincs arról, hogy a dandár valami rendkívülit tett volna. Hozzá hasonló magasabbegység sok volt a hadseregben. A mi harckocsidandárunk a kijevi hídfőben levő óriási erőknek csak egy kis része volt.

A fasztovi védelmi harcok kezdetén a dandárnak a 38. hadsereghez tartozó 50., 21. és 25. lövészhadtestek magasabbegységeivel, majd november 21-től a 60. hadsereg első lépcső magasabbegységeivel, valamint az 1. gárda-lovashadtesttel kellett együttműködnie.

Szeretnék kissé részletesebben szólni a dandárnak a 60. hadsereg hadműveleti alárendeltségében folytatott tevékenységéről. November 21-én délután felhívott telefonon Ribalko altábornagy. Meghallgatta rövid jelentésemet a dandár állapotáról és harchelyzetéről, majd célzást tett arra, hogy magasabbegységünket a közeljövőben új irányban szándékoznak átdobni. Védelmi arcvonalszakaszunkat Moszkalenko egységeinek kell átadnunk.

– Önnek pedig, meglehet, Radomiśl jut – mondta kissé feltételesen Ribalko.

– De hisz Radomiśl kívül van hadseregünk sávhatárán – próbáltam határozott választ szerezni.

– Tájékozódjék és készüljön fel – mondta most már határozottan a hadseregparancsnok. – Használja ki az időt.

Hamarosan sor került egy másik telefonbeszélgetésre is, amely némileg tisztázta a helyzetet. Ribalko tábornok közölte, hogy dandárom átmenetileg Csernyahovszkij hadműveleti alárendeltségébe kerül. Erről a parancs már útban van, s hamarosan megkapom. Ribalko, előre tudva, hogy megkérdezem, hogy a dandár mikor tér vissza a 3. gárda-harckocsihadsereghez, megjegyezte:

– Hamarosan visszakerül hozzánk. Az új helyen is őrizze meg jó hírét. Sok szerencsét.

Nem kellett sokáig várni a parancsra. Amint azt már sejtettem, magasabbegységünket a 60. hadseregnek rendelték alá. A dandár harci lehetőségének fokozása céljából harckocsikat kaptunk, így számuk kilencvenre gyarapodott.

Magasabbegységünk késő este indult meg Bruszilov irányába. Nekem a törzs tisztjeinek egy csoportjával jelentkezni kellett a 60. hadsereg Radomiślben települt parancsnoki harcállláspontján. A rövid fogadtatás után Csernyahovszkij altábornagy utasított, hogy jelentsem a dandár feltöltöttségét. Jelentésemmel igen elégedett volt. A dandár jelentős erőt képviselt, annál is inkább, mert személyi állománya a sok megpróbáltatás tüzében alaposan megedződött.

A hadseregparancsnok gondosan átnézte munkatérképemet, majd egy meglehetősen széles védőszakaszt jelölt meg a dandárnak. Megmagyarázta, hogy ezt az égető szükség diktálja: harckocsikkal kell megerősíteni az előretolt egységek védelmét, hogy állni tudják a Zsitomirt újból elfoglaló és Kijev irányába törő ellenség veszett rohamait. Csernyahovszkij felhívta a figyelmemet arra, hogy rendkívül nehéz feladatot kell teljesítenem.

A dandár parancsnoki harcállláspontja Torcsin faluban települt. Egy idős kolhozparaszt, V. D. Vojtyenko házában szállásoltunk be. Volt egy 14 vagy 15 éves fia, aki apja tudta nélkül azzal a kéréssel ostromolta Tyimofejev ezredes, politikai helyettest, és T. G. Jefimov alezredes, törzsfőnököt, hogy vegyék be katonának a dandárhoz. A kamasz igen kitartó volt, és azt bizonygatta a két tisztnek, ha beveszik a dandárba, nem fognak csalódni benne: ezt bizonyítja vagy felderítésben, vagy bármi másban, amit rábíznak. Meggyőző bizonyítékképpen a legényke előhozakodott hétosztályos végzettségével, az Oszoaviahim Körben szerzett ismereteivel és azzal, hogy szinte kész mesterlövész, és nem is tudja, miért nem kapta meg a „Vorosilovi lövész" jelvényt.

Az ifjú Vojtyenkót elhozták hozzám, hogy döntsek „katonai szolgálatáról". Úgy tárgyaltunk vele, mint „egyenrangúval", magyaráztuk neki, korai még fegyvert fognia, egy kicsit még nőnie és tanulnia kell, és hogy nekünk, parancsnokoknak, senki nem engedi meg, hogy kockáztassuk az életét, amikor éppen az a kötelességünk, hogy védjük.

V. D. Vojtyenko, megtudva fia szándékát és a velünk történt beszélgetését, hálás volt a „felvilágosító munkáért", és nyilvánvalóan folytatta azt a maga módszerével. Az ifjú Vojtyenko sértetten és hallgatagon járkált. Úgy látszott, mintha hatottak volna rá a különféle érvek, ám később kiderült, csak tettette ezt. Atyai bánásmódunkat úgy fogta fel, mint egy újabb lehetőséget arra, hogy meggyőzze a tiszteket: nélküle nem boldogulunk.

Kissé előremenve az eseményekben elmondom, hogy amikor dandárunk elhagyta Torcsina körzetét, az ifjú Vojtyenko elszökött hazulról, sokáig bolyongott az erdőkben és az utakon, keresve Jakubovszkij törzsét. Csodával határos módon sikerült bennünket megtalálnia, állítólag a harckocsikra festett ismertetőjel alapján. A legénykét a dandár egészségügyi szakaszánál vették gondozásba, csöndben elrejtették az „ezred fiát", s ellátták mindennel. Ezt csak Tyernopolnál tudtam meg, amikor megszemléltem a dandárt. Később sikerült törvényesíteni az ifjú Vojtyenko dandárhoz tartozását. Sorainkban érte meg negyvenöt győzelmes májusát, majd sorsa sok éven át a hadsereghez kötődött. A háború után gépkocsivezető lett, majd elvégzett egy politikai munkási tanfolyamot. Az ötvenes években harcászati gyakorlaton voltam Radomiśl környékén, felkerestem V. D. Vojtyenkót, s elbeszélgettem vele fiáról. Az öreg büszkén mesélte, hogy fia már hadnagy. Kértem, adja át neki meghívásomat: ha Lvovban jár, keressen fel a kárpát-ukrajnai katonai körzet törzsében, ott teljesítek szolgálatot. Sikerült találkoznunk.

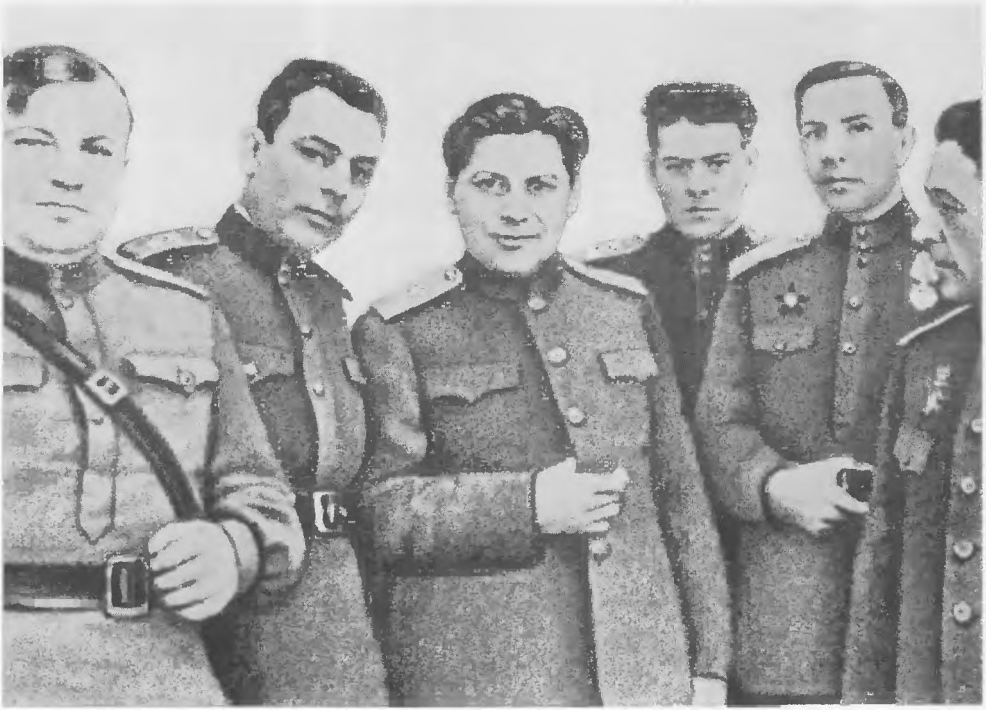

Az 1. Ukrán Front politikai munkásai. Balról jobbra: N. F. Voronov, L. I. Brezsnyev, Sz. Sz. Satyilov, Sz. F. Hvalej, M. H. Kalasnyik, K. P. Iszajev

Jobb parti Ukrajna. Az 1. Ukrán Front támadási sávjában

A 3. gárda-harckocsihadsereg harcosai Ivanopolért harcolnak (Bergyicsev körzete)

Jobbról balra: P. Sz. Ribalko, V. A. Mitrofanov és I. I. Jakubovszkij a zsitomir–bergyicsevi hadművelet idején

A Bergyicsev körzetében levő Zsurbinci falu, amelyet a hitleristák felgyújtottak. 1944. január

Sz. A. Kovpak (balra) és A. F. Fjodorov vezérőrnagyok, partizán-magasabbegységek parancsnokai

A fogságot választó hitleristák

Harc a vasútért

Ludvik Svoboda ezredes felolvassa a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének az egységet kitüntető parancsát

A 3. gárda-harckocsihadsereg egységei átkelnek a Tyetyerev folyón

Az ifjú Vojtyenko úgy mutatkozott be, mint a gépkocsi-zászlóalj Komszomol-bizottságának titkára.

Nagyon sok ehhez hasonló, megható esettel találkozhattunk azokban a könyörtelen időkben, és valamennyi ezredfia-történet ifjaink hazafiságáról tanúskodott.

A Vojtyenko házában levő parancsnoki harcálláspontunkról hamarosan megteremtettük az összeköttetést a 60. hadsereg törzsével, valamint V. K. Baranov és N. J. Csuvakov magasabbegységeivel, amelyekkel együtt kellett működnünk. Az új körülmények között megszabott harcfeladataink sikeres teljesítése érdekében a lehető legrugalmasabban a legszorosabb kapcsolatot kellett teremtenünk az általunk még ismeretlen magasabbegységekkel és egységekkel. És ez bizony nem kevés erőfeszítésébe került a törzs tisztjeinek. Két nap óta egyikük sem aludt, és a jelek szerint a harmadik napon sem volt pihenésre kilátás.

Amikor november 22-én, késő éjszaka a szomszédos parancsnoki harcálláspontról visszatértem törzsembe, megtudtam, hogy a dandárnál tartózkodik Csernyahovszkij. 15–20 perccel azelőtt felöltözve lefeküdt ugyan, de megparancsolta, azonnal ébresszék fel, mihelyt megérkeztem. Egyáltalán nem szívesen, de mégis felébresztettem a tábornokot, hiszen a halaszthatatlan tennivalók rákényszerítettek.

Néhány órát a térkép mellett töltöttünk, megbeszélve az elkövetkező harcokat, s beszélgettünk a dandár katonáiról is. A robusztus termetű hadseregparancsnokból csak úgy áradt a nyugalom és a magabiztosság, s ez szinte észrevétlenül átragadt ránk is. Ivan Danyilovics tüzetesen érdeklődött arról, milyen tapasztalatokat szereztek eddig a törzs tisztjei és a zászlóaljparancsnokok, milyen a harci edzettségük; érdeklődött a dandár párt- és Komszomol-alapszervezeteiről és hagyományaikról. A hadseregparancsnok nyilvánvalóan azt latolgatta, mindez hogyan hat majd a dandárunknak adott harcfeladat teljesítésére.

A beszélgetés során szabatosan, röviden mondta el a magasabbegység erőelosztását és azoknak a munkáknak az ütemezését, amelyeket a hátralevő időben a személyi állomány minél jobb felkészítése érdekében kellett elvégezni.

– Úgy látom, önök harcedzettek. Gazdag hagyományokkal rendelkeznek. Nagyon bízunk a dandárban, Jakubovszkij elvtárs. – S ezután, egy biztató kézmozdulattal is alátámasztva, még hozzáfűzte: – A technikájuk is kiváló.

Csernyahovszkij tábornok a T–34-es közepes harckocsi előnyös tulajdonságaira, a német harckocsikkal szembeni, már a háború első napjaiban megmutatkozó fölényére terelte a szót. Harmincnégyeseink vitathatatlan értékeiről a gyakorlatban – a sztálingrádi és a kurszki csatában, s más ütközetekben – győződhettünk meg. E harckocsi egyesítette magában a korábbi típusok legjobb tulajdonságait, s olyan fegyvernek bizonyult, amely évekre meghatározta nemcsak nálunk, hanem világviszonylatban is a harckocsigyártás fejlesztési irányát.

E beszélgetés felidézett emlékezetemben egy másik beszélgetést, amelyet K. J. Vorosilov marsallal folytattam harci technikai eszközeinkről. Ez 1942. április végén történt, a kazanyi táborban. Kliment Jefremovics felelősségteljes párt- és kormánymegbízatást teljesített a tartalék hadseregek létrehozása terén. A táborba pedig azért látogatott el, hogy megszemléljen egy kétoldalú harcászati gyakorlatot, s ellenőrizze az új magasabbegységek megalakításának menetét. Ekkor szerveződött meg a mi 91. önálló harckocsidandárunk is.

Kliment Jefremovics megkérdezte, hogyan birkóznak meg a fiatal harckocsizók a technikával, s megkért, mondjak véleményt a különféle típusú harckocsikról. Többek

közt azt is megkérdezte, milyen harckocsitípusokat ismerek, s milyeneken harcoltam. Elmondtam, hogy azoknak az egységeknek a fegyverzetében, ahol szolgáltam voltak T–26-os, BT, T–37-es, T–38-as, T–60-as, T–34-es könnyű és közepes, valamint KV nehéz harckocsik. A legmozgékonyabb és legtökéletesebb a T–34-es. Sok jó tulajdonság szól mellette. Hosszú csövű ágyúja nagy kezdősebességet biztosít a lövedéknek. A harckocsinak megbízható, erős és gazdaságos Diesel-motorja van. A T–34-es gyors, mindenütt elmegy, teste és a páncéllemezek hajlásszöge szerencsésen kialakított. A harckocsi nekirohanhat az ellenséges páncélosoknak, igénytelen. Nem véletlenül került valamennyi hazai és külföldi típus elé.

Örömmel hallottuk azokban a napokban, hogy Állami-díjjal tüntették ki e harckocsi megalkotóit – M. I. Koskint, A. A. Morozovot és N. A. Kucserenkót.

A KV nehéz harckocsiról pedig azt mondtam Vorosilovnak, hogy nyilvánvalóan nem dolgozták ki kellőképp és üzemzavarai harchelyzetben sok vesződséget okoznak.

Kliment Jefremovics hangsúlyozta, hogy a KV a kornak megfelel; nem rossz harckocsi, a fegyverzete igen erős. A baj csak az, hogy a személyi állomány nem képes rövid idő alatt elsajátítani kezelését. Sokszor helytelenül – szétosztva, mély talajon – alkalmazzák őket a harcban.

Vorosilov felhívta a figyelmemet arra, hogy meg kell tanulni mindenfajta harci technikai eszköz kiváló kezelését. Az ipar ad majd elegendő T–34-est a csapatoknak, de addig a meglevő típusokkal kell harcolni. Minden harckocsizónak a szó szoros értelmében a technika urának kell lennie, maximálisan kihasználva a lehetőségeket.

Kliment Jefremovicsnak e tanácsát szigorúan betartottuk, s mindig fülünkbe csengett, amikor a harcosokat a nehéz megpróbáltatásokra készítettük föl. Meg kell jegyeznem, hogy negyvenhárom végén jobbára már T–34-esek voltak a harckocsicsapatok állományában. Ezért alaposan megnövekedtek a harckocsiegységek, -magasabbegységek és -seregtestek harci lehetőségei. E harckocsik kiváló tulajdonságait egészítette ki harcosaink bátorsága és hozzáértése.

A T–34-esben ötvöződött az uráli acél megrendíthetetlen ereje, hozzáértő harckocsiépítőink bölcsessége; anyagi megtestesítője volt a mérnöki elmének és a fegyvergyártók ügyességének. A T–34-es mintha csak megtestesítője lett volna harci gépeink megbízhatóságának és életerejének, az orosz szívósságnak. És kérem, ne csodálkozzon az olvasó ezeken a jelzőkön és meghatározásokon. Ezek nemcsak az olyan ember emelkedett szavai, aki több évtizedet szolgált a harckocsicsapatoknál és ezért beszél fennkölten a szívéhez nőtt fegyverfajtáról. Ez a harckocsi valóban világhírre tett szert.

A T–34-es rendkívüli tulajdonságairól nemcsak azokban a vészterhes években győződtem meg. Nemrég az Urálban jártam, az egyik gyárban, ahol a háború idején harckocsikat gyártottak. A városban, ahol a gyár található, az egyik téren emlékműként egy T–34-es áll. E harckocsi száz és száz kilométereket tett meg járhatatlan utakon, gránáttűzben, mielőtt talapzatra került, megtestesítve a harci és munkadicsőséget. Mesélik, hogy „saját lábán" ment föl a talapzatra, s több mint húsz éve áll e megtisztelő helyen. Az uráli város, amelynek mesteremberei sok dicsőséget szereztek, ezekben az években átformálódott, újjáalakult. Az átrendezési tervek miatt máshová, az eredeti helyétől távolabbra kellett áthelyezni az emlékművet.

De hogyan? A város építői tanácskoztak a harckocsiépítőkkel, mérnökökkel, munkásokkal. Elhatározták, az lesz a legjobb, ha a harmincnégyes a felújítás – motorszívének életrekeltése – után újból „saját lábán" foglalja el a számára kijelölt helyet. A harckocsiépítők kissé „bűvészkedtek" vele, és a gép kezdetben lustán, mintha hosszú álomból

ébredt volna, majd egyre élénkebben dolgozott. Különleges padozaton az új helyére került. Maga ment oda.

– Ilyen egy uráli harckocsi, amelyet mi építettünk – mondogatták büszkén a munkások. – Egyszerűen csak tartalékban volt, mint a kiszolgált katona...

Amikor negyvenháromban Csernyahovszkij tábornokkal a T–34-esek harci lehetőségeiről beszélgettünk, természetesen nem gondolhattunk arra, milyen irigylésre méltó lesz e legendás harci gép sorsa, milyen híre lesz harminc évvel a háború után.

Beszélgetés közben szinte észrevétlenül elmúlt az éjszaka. Már pirkadt, amikor Csernyahovszkij tábornok javasolta, pihenjenek le, ő még fennmarad, hogy távbeszélőn tartsa az összeköttetést a hadtestparancsnokokkal. Gondok gyötörték, sohasem pihent. Fáradhatatlannak tűnt.

A 60. hadsereg parancsnokával való rövid, de mélyen az emlékezetembe vésődött találkozásokon nemcsak mint hadvezért figyelhettem meg, hanem mint vonzó embert is megismerhettem Ivan Danyilovics Csernyahovszkijt, egyikét azoknak, akiket a szovjethatalom emelt az igazi élet magaslatára.

1919-ben a 13 éves Csernyahovszkij szülei meghaltak hastífuszban. Az elhanyagolt árvát a vaprjankai komszomolisták karolták fel. Lakatostanuló lett a vasútnál. Vezetett tehervonatot a vaprjanka–ogyesszai vonalon, volt gépkocsivezető a novorosszijszki cementgyárban. A munkásosztály, a Komszomol küldte a hadseregbe, amelynek élete felét és hazaszeretettől lángoló szívét adta.

Azok, akik tanulótársai voltak az Ogyesszai Gyalogos és a Kijevi Tüzér Iskolán, majd az Akadémián, már akkor úgy ismerték meg Ivan Danyilovicsot, mint igen tehetséges, rátermett, erélyes, magával és elvtársaival szemben igen követelménytámasztó parancsnokot. Tisztelték és szerették nemeslelkűségéért, igaz bajtársiasságáért, erős jelleméért, munkája iránti határtalan odaadásáért.

A Nagy Honvédő Háború kezdetén egy harckocsi-hadosztály parancsnoka volt, negyvenkettő júliusában pedig már hadsereg élén állt. Gyakran említették meg nevét a legfelsőbb főparancsnok parancsaiban, s bár szűkszavúan, de igen elismerően szóltak a Csernyahovszkij tábornok vezette csapatok harci érdemeiről. Parancsnoksága alatt harcolt mintegy két héten át a 91. fasztovi önálló harckocsidandár is.

A súlyos harckörülmények többször is megkövetelték magasabbegységünk átcsoportosítását, alegységeinek gyakori átdobását a harckocsiveszélyes irányokba. A dandárnak rendszerint menetből kellett szétbontakoznia a terepszakaszokon, majd a beérkező lövészegységekkel együttműködve elhárítani az ellenség harckocsirohamait, s ellenlökéseket indítania.

A dandár akkor a zsitomiri irányban harcolt, védelmi arcvonala Bruszilovtól keletre, Jasztrebenka körzetében, valamint Radomiśltől nyugatra, a Kamennij Brod, Kajtanovka szakaszon húzódott. Szívósan tartva ezt a terepszakaszt, a dandár egységei többször is kiverték az ellenséget Korcsevkából, Bezsevből, Kiszeljovkából és más helységekből. November végén a dandár Radomiśl körzetében védett, december elején pedig átadta arcvonalát N. V. Petrusin ezredes váltásra érkezett 129. harckocsidandárának. Petrusinnal még a harmincas évek közepén együtt szolgáltam a híres, Vörös Zászló-renddel kétszeresen kitüntetett 27. omszki, úgynevezett olasz proletár lövészhadosztály tüzérezredében. Petrusin ezredes, az egykori ütegparancsnok, most magabiztosan vezette a harckocsi-magasabbegységet. A védelmi terepszakaszt igen gyorsan megszállta.

A mi dandárunk pedig hamarosan Vaszilkov alatt összpontosult feltöltésre.

Kellőképp méltatva a harckocsizók, géppisztolyosok, tüzérek – voltaképp dandárunk

valamennyi harcosának és parancsnokának bátorságát és helytállását, akik közösen védték a Kijevbe vezető utakat, fel kell figyelni egy lényeges részletre. Harcosainknak azokban a napokban le kellett küzdeniük egy sajátos pszichikai akadályt. A dolog lényege az volt, hogy közülük sokan Sztálingrádnál, Orjolnál, a Dnyeperhez menet, majd Kijev és Fasztov felszabadítása során hozzászoktak a lendületes harckocsirohamokhoz és menethez, most pedig egy új – bár akkor a harckocsizók számára közel sem különleges – harcfeladattal találták magukat szemben: egy terepszakaszt önállóan kellett védeniük.

Harckocsizóinknak és gépkocsizó lövészeinknek védelemben levő lövész alegységeket és -egységeket kellett leváltaniuk, néha velük együtt harcolniuk, de mindannyiszor bebizonyították: nemcsak támadni, hanem – mint például Fasztov alatt és a zsitomir–radomiśli irányban – mesterien tudnak védekezni is. Egyébként mind támadásban, mind védelemben alegységeink teljes mértékben ki tudták használni manőverezési lehetőségeiket.

Túlzás nélkül mondhatom, a dandár harckocsizói megfogadták Ribalko tábornoknak útrabocsátó szavait: „az új helyen is legyenek méltóak hírnevükhöz". Igazolták Csernyahovszkij hadseregparancsnok reményeit: gyarapították dicső harci hagyományaikat. A zsitomiri irányban kitűnt valamennyi alegységünk, de különösen Sz. F. Guszev százados harckocsi-zászlóalja. Maradéktalanul egyetértek azzal az értékeléssel, amelyet a 121. lövészhadosztálynak azok az egységparancsnokai adtak a zászlóaljról, akikkel Guszev százados alegysége együttműködött. Például a 705. lövészezred parancsnoka az alábbiakat írta jelentésében. „November 25-én délután, a közel zászlóalj erejű ellenség és nyolc harckocsi, közöttük három Tigris ellenlökést indított a Kiszeljovka mellett védő ezred harcrendje ellen. Az ellenség dühödten rohamozott. Félő volt, hogy túljut a védelem peremvonalán. Guszev páncélelhárító tartalékból érkezett zászlóaljának harckocsizói a heves tűz ellenére két órán át sikeresen elhárították a rohamokat. A többszörös túlerőben levő ellenség végül is kénytelen volt visszamenekülni megindulási állásaiba, elveszítve harckocsijainak felét."

Vagy vegyük például az 574. lövészezred parancsnokának a jelentését Guszev zászlóaljának harci érdemeiről, akivel az alegység a következő napon harcolt együtt. Az ezredparancsnok jelentette, hogy két zászlóalj ellenséges gyalogság egy harckocsiszázad, 12 önjáró ágyú és páncélgépkocsi támogatásával visszaszorította a gyalogságunkat. A fasztoviak azonban lendületes tevékenységükkel nagy veszteségeket okoztak az ellenségnek és visszavetették. Az ezredparancsnok kérte, hogy terjesszék fel kormánykitüntetésre Guszev századost és a harckocsi-zászlóalj egész személyi állományát.

A dandár sikeres harcáról a 60. hadsereg haditanácsának az az értékelése tanúskodik, amelyet Ribalko tábornokhoz juttatott el: „A 91. fasztovi harckocsidandár a 60. hadsereg állományában... becsülettel helytállt az általa megszállt terepszakasz védelmekor... A túlerejű ellenség ellenlökéseinek elhárítása során folytatott kiváló harctevékenységért, az ellenség sikerének felszámolásáért, a védelemben tanúsított szilárdságért és helytállásért a 60. hadsereg haditanácsa köszönetét fejezi ki a 91. fasztovi dandár egész személyi állományának és biztos abban, hogy a dandár az elkövetkező harcokban is hasonló hősiességgel és bátorsággal fog harcolni a német hódítók ellen."

Ez a közös siker harckocsi-magasabbegységünk egész kollektívájának erőfeszítéséből fakadt. Már többször is őszinte elismeréssel említettem a dandárparancsnok helyettesének, a törzs tisztjeinek, sok parancsnoknak, politikai munkásnak, tiszthelyettesnek és harcosnak a nevét, mindazokét, akik hősiességükkel és katonai hozzáértésükkel gyara-

pították a dandár dicsőségét. Sokan közülük már akkor is rászolgáltak a kedvező értékelésre, sőt a kormánykitüntetésekre is.

A harci okmányokat forgatva, nézegetve ezeket az értékes relikviákat, büszkén emlékszem harcokban edzett veteránjainkra. A már említetteken kívül, hadd nevezzem meg olyan harcostársaimat is, mint I. J. Dubezsko őrnagyot, a dandár technikai helyettesét, N. G. Abramov őrnagyot, a mi „operátorunkat", A. I. Geraszimov századost, A. L. Nazarov és M. V. Tajanovics főhadnagyot, a harcbiztosító századok parancsnokait, A. N. Prokugyin alezredest, a dandár egészségügyi helyettesét, és beosztottját, L. Sz. Dubrovszkaja egészségügyi századost. Beosztásában mindegyikük maradéktalanul teljesítette a nem éppen könnyű feladatokat, mindent megtettek a győzelemért.

A bruszilovi és radomiśli győzelmünket kivívó veteránok közül szeretném ismét megemlíteni Tyimofejev ezredest. Nagyszerűen dolgozott azokban a napokban, a párt szenvedélyes szavaival lelkesítve harcosainkat és parancsnokainkat. Sajnos, az utolsó napokat töltötte a 91. önálló harckocsidandárnál, mert megérkezett a Politikai Főcsoportfőnökség utasítása, hogy jelentkezzék Moszkvában magasabb fokú képzésre. A dandárparancsnok politikai helyettesi, a politikai osztályvezetői beosztásba egyúttal A. V. Balahnyin alezredest nevezték ki.

November utolsó napjaiban vettünk búcsút Nyikolaj Alekszandrovicstól. Fülembe csengenek búcsúszavai: „Nehéz és szomorú szívvel állok itt, Ivan Ignatyevics. Nagyon rossz érzés, hogy hamarosan meg kell válni attól a baráti közösségtől, amellyel szinte együtt születtem és nőttem fel, amellyel oly hosszú időn át megosztottam örömöt és bánatot. Nem szívesen búcsúzok a harcoló dandártól. Visszatérek."

Nyikolaj Alekszandrovics azonban nem jött vissza hozzánk. A kiképzés befejeztével kinevezték a 6. harckocsi-hadsereghez, a törzsfőnök politikai helyettesévé. De Tyimofejev ott sem feledte el a dandárt. Emlékezett rá sok-sok év múltán is, és a háború után megjelent „Csillagok a páncélon" című könyvében meleg szavakkal szólt katonáiról és harci útjáról.

...El kell ismerni, hogy a dandár zsitomiri irányban folytatott harctevékenysége mindössze kis epizódja volt a kijevi hídfőért hatalmas arcvonalon kibontakozott harcnak. Itt mindegyik fegyvernem méltó módon harcolt. Ha harckocsicsapataink, tüzérségünk, repülőerőink harcát úgy értékeljük, hogy lehetővé tették a frontparancsnokság számára a csapatok erőkifejtésének gyors összpontosítását a veszélyeztetett irányokban, a harckocsik támadásával és a tüzérségi tűzzel szemben szilárd védelem megszervezését, az ellenséges tartalékok manőverezésének megnehezítését, akkor a szovjet gyalogságnak – a harcmezők fáradhatatlan munkásának – a tevékenységét úgy kell látnunk, hogy a szó szoros értelmében belefúrta magát minden terepszakaszba, szívósan védett minden darabka visszafoglalt szovjet földet. A gyalogság és vele együtt a műszaki és más szakcsapatok, a hadtápegységek és -intézetek – az egészségügyiek, a javítók, a szállítók, az ellátók – mindent megtettek, hogy teljesítsék a haza parancsát: megtartsák a kijevi hídfőt.

Kudarcba fulladtak a hitlerista csapatoknak azok a makacs próbálkozásai, hogy áttörjék védelmünket és kifejlesszék csapásukat a zsitomir–kijevi irányban. November 30-ra az arcvonal átmenetileg megszilárdult a Csernyahov–Szlipcsici–Pilippovicsi–Radomiśl déli szegélye–Rakovicsa északi része–Sztrojevka–Sztaviscse keleti része–Malij Karacsin vonalon.

Ebben az időszakban az 1. Ukrán Front parancsnoka átcsoportosította a csapatokat, s megerősítette a nyugati és a délnyugati irányt, hogy fokozza a védelem szilárdságát.

Harckocsihadtesteket irányított a 60. hadsereg védősávjába, és ezzel jelentősen megnőtt a front jobbszárnycsapatainak az ellenállása az ellencsapást mérő német csoportosítással szemben.

Decemberben az ellenséges hadvezetés még két kísérletet tett arra, hogy áttörjön Kijevhez. A német csapatok egy hatalmas páncéloscsoportosítása december 6. és 14. között csapást mért Csernyahovból Malin irányába, december 19. és 22. között pedig megpróbált az ellenség Korosztyeny körzetéből kiindulva eljutni Malinig. Azonban a hitlerista hadvezetés hiába reménykedett abban, hogy még egyszer eléri a Dnyepert és elfoglalja Kijevet. December 24-re kifulladt a támadása, és az egész arcvonalon kénytelen volt védelembe átmenni.

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság, figyelembe véve az ellenség hatalmas veszteségeit, újabb csapást készült mérni kimerült csapataira a kijevi irányban. A már korábban beérkezett 1. gárdahadseregen kívül átadták a frontnak a 18. hadsereget és az 1. harckocsi-hadsereget is. Újabb tüzéregységek is érkeztek. Megkezdődött az ukrán föld felszabadítására irányuló támadás előkészítése.

Befejeződött tehát a több mint két hónapig tartó kijevi támadó hadművelet. E hadműveletben csapataink szétzúztak egy hatalmas ellenséges csoportosítást, felszabadították az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság fővárosát, sok városát és faluját, a Dnyeper jobb partján pedig, Kijev körzetében, egy hatalmas, 500 kilométernél szélesebb arcvonalú hadászati hídfőt létesítettek. A harctevékenységek során a szovjet csapatok súlyos veszteségeket okoztak az ellenségnek, aki ebben az időszakban több mint 124 ezer katonáját és tisztjét, 3 ezernél több harckocsiját, 222 repülőgépét, több mint 1900 lövegét és aknavetőjét, továbbá sok más technikai eszközét és fegyverét vesztette el.

E harcokban a szovjet katonák megnövekedett harci jártasságról, tömeges hősiességről és töretlen győzniakarásról tettek tanúságot. Egész nagyságában megmutatkozott azokban a napokban országunk népeinek barátsága és testvérisége. Ukrajna szabadságáért sok nemzetiség harcosai küzdöttek. Kijev felszabadítása után írták meg Ukrajna dolgozói híres levelüket az orosz néphez, amelyben ez állt: „A Honvédő Háború tüzében kovácsolódott ki Ukrajna és Oroszország olyan barátsága és egysége, amely korábban soha nem létezett, s amely soha nem fog megrendülni. Hála a nagy orosz nép barátságának és segítségének, most szabadnak és szovjetnek tudhatjuk az egész bal parti Ukrajnát, a jobb part hatalmas térségeit és Kijevet, dicső fővárosunkat, hamarosan pedig egész Ukrajna megszabadul a hitlerista gonosztevőktől..."

A Kijevért vívott ütközet bebizonyította parancsnokaink, politikai munkásaink, technikai szakembereink kiváló szervezőképességét, továbbfejlesztette a szovjet hadművészetet, tapasztalatai a hadügy elméletében és gyakorlatában napjainkban is értékesek.

Bizonyára leginkább a hatalmas csapattömegeknek a front által megszervezett és nagy távolságra végrehajtott olyan rejtett és gyors átcsoportosítása tarthat érdeklődésre számot, mint amilyenre a ljutyezsi hídfő csapásmérő csoportosításának a megszervezésekor került sor.

Igen elismerésre méltó a Kijevtől északra létesített korlátozott kiterjedésű hídfőből történő támadás rövid idő alatti előkészítése és kibontakoztatása. E hídfőben 14 lövészhadosztály, egy áttörő tüzérhadtest, négy harckocsi- és gépesített hadtest, valamint több különleges egység és alegység összpontosult. Végül is az ellenség képtelen volt idejében felfedni a szovjet csapatok főcsapásának irányát és erejét, megtenni a szükséges ellenintézkedéseket.

A kijevi hadművelet arra is tanulságos példa, hogyan kell nagy erőket és eszközöket gyorsan összpontosítani szűk áttörési szakaszon. Az 51 kilométer széles sávban – ahol a 60., a 38., a 40. és a 27. hadsereg mérte a csapásokat – összpontosult a lövész-magasabbegységek 67 százaléka, a harckocsierők, az egész megerősítő lovasság és tüzérség. Az arcvonal többi részén, 273 kilométer szélességben helyezkedett el a front 47 lövészhadosztályából 16. Az erőknek és eszközöknek a főcsapási irányokban való merész tömörítése tette lehetővé az ellenséges védelem viszonylag gyors áttörését, továbbá a siker kifejlesztését a mélységi harc során. Az ilyen hatalmas erejű kezdeti csapásra nem számító ellenség képtelen volt tartalékaival időben kivédeni a csapást. A tartalékokat csak azután dobta át ebbe a körzetbe, hogy csapataink elfoglalták Kijevet és Fasztovot.

Figyelemre méltó a novemberi támadás végrehajtásának sajátos formája is. Ennek lényege az volt, hogy az ellenségre a Kijevtől északra levő hídfőből kiindulva és a várost nyugatról megkerülve Fasztov általános irányban mértük a megsemmisítő csapást. Ennek eredményeképp veszélyeztettük az ellenség főcsoportosításának hátát, védelme pedig a Dnyeper mentén déli irányba fordult.

A hadműveleti siker egyik legfontosabb feltétele volt a pontos együttműködés az 1. Ukrán Front és a vele szomszédos frontok között. A 2. és 3. Ukrán Frontnak a Dnyeper jobb partján levő hídfő kiszélesítésére indított 1943. november–decemberi támadó hadművelete, valamint a Nyugati és a Belorusz Frontnak a velük szemben álló ellenséges erőket lekötő orjoli és gomeli irányú támadása miatt az ellenség nem tudott ottani erőiből átcsoportosítani a kijevi irányban.

A hitleri hadvezetés novemberben és decemberben tartalékaiból és a szovjet–német arcvonal más szakaszairól dobott át az 1. Ukrán Front csapatai ellen mintegy 20 hadosztályt, ezzel azonban megkönnyítette a Kijevtől északra és délre levő frontjaink támadását.

A támadás során elért siker megszilárdításában fontos szerepet játszott az ellenséges ellencsapások és ellentámadás elhárításának hozzáértő megszervezése. És amint azt már említettem, ennek egyik legfontosabb feltétele az erőkkel és eszközökkel történő ügyes manőverezés volt.

Amikor az ellenségnek néhány szakaszon sikerült visszaszorítania csapatainkat, a frontparancsnok gyorsan intézkedett, hogy tüzérség és harckocsik összpontosuljanak a veszélyeztetett irányokban, a lövészcsapatok harcrendjeit pedig sűrítette. Például november 12-én estig a Zsitomir–Kornyin közötti száz kilométeres arcvonalszakaszon az ellenséges ellentámadás előtt mindössze a 38. hadsereg nyolc lövész- és három lovashadosztálya harcolt. A védelmi ütközet idején végrehajtott manőver eredményeképp így a front arcvonalának mintegy 20 százalékát kitevő szakaszon összpontosult a lövészhadosztályok több mint a fele, valamennyi harckocsihadtest, a gárda-aknavetőhadosztály és az áttörő tüzérhadosztály.

Az erők és eszközök döntő összpontosítása a veszélyeztetett irányokban, a csapatok elszánt és szívós védelmi harcai kimerítették az ellenséget és meghiúsították azt a tervét, hogy elérve Kijev körzetét, helyreállítsa a Dnyeper menti védelmét.

A kijevi támadó hadművelet az egyik példája volt a második világháborúban annak hogyan kell célszerűen és szoros együttműködésben alkalmazni a lövészseregtesteket és -magasabbegységeket, a harckocsi- és gépesített csapatokat, a tüzérséget, a repülőerőket, a lovas-magasabbegységeket. Például a front fő csapásmérő és manőverező ereje, a 3. gárda-harckocsihadsereg, határozott éjszakai tevékenységével Kijev körzetében

bekerítéssel fenyegette az ellenséget, lendületesen kifejlesztette a sikert a mélységben és rendre elhárította a nagy páncélosccsoportosítások csapásait. Az óriási nehézségek ellenére tüzérségünk jelentette a fő tűzerőt a támadásban. Biztosította az ellenség fővédőövének az áttörését, majd a harckocsikkal és a gyalogsággal vállvetve sikeresen meghiúsított minden ellenséges ellenlökést. Különösen aktív szerepet játszott a hadművelet befejező szakaszában, a német páncélos-magasabbegységek erős ellencsapásainak az elhárításában.

A harckocsicsapatok már említett gyakori manőverein kívül ugyancsak széleskörűen manővereztek ebben az időszakban a tüzéregységekkel és -magasabbegységekkel. A 15 nap alatt csak a hadseregek közötti, valamint a tartalék és a hadseregek közötti manőverekben részt vett a főparancsnoksági tüzértartalék mintegy 80 százaléka.

Bár az időjárási viszonyok kedvezőtlenek voltak, a 2. légi hadsereg repülői mégis igen nagy segítséget nyújtottak a szárazföldi csapatoknak. Az egész hadműveletben több mint 20 ezer felszállást hajtottak végre, és 468 légi harcban 200-nál több ellenséges repülőgépet lőttek le.

Felelősségteljes feladatokat teljesítettek a hadműveletben a műszaki és egyéb szakcsapatok.

Jelentős munka hárult a front- és hadsereghadtáp parancsnokaira és katonáira. A viszonylag fejletlen vasúthálózat és az alacsony átbocsátóképesség miatt nem lehetett a csapatokat a szükségleteknek megfelelően vasúton ellátni lőszerrel, üzemanyaggal és egyebekkel. Azért, hogy a szükséges anyagok és eszközök időben az egységeknél és magasabbegységeknél legyenek, igénybe kellett venni más szállítási módokat is. Nagy figyelmet szenteltek az utak és hidak javításának, helyreállításának. Elsősorban kell említenem harcosaink hőstettét a kijevi vasúti híd megépítésekor.

A szovjet emberek lángoló hazaszeretetéről tanúskodott az a partizánharc is, amely csapataink kijevi támadásának idején bontakozott ki az ellenség mögött. Ekkor adta ki az Ukrán K(b)P Központi Bizottsága az ellenség hátában levő szovjet hazafiakhoz szóló alábbi felhívását:

„Álljátok útját a németeknek minden úton, minden ösvényen, siklassátok ki az ellenség szerelvényeit, gyújtsátok fel a német lőszerraktárakat. Ahogy csak lehet, segítsetek polgárainknak begyűjteni a gabonát... A németek az utóbbi napokban minden eddigit felülmúlóan fosztogatják Ukrajnát, de hogy ne sikerüljön a rablott holmikat elszállítaniuk, gyújtsátok fel, semmisítsétek meg azokat. Pusztítsátok a német banditákat, szervezzetek lesállásokat, akadályozzátok meg, hogy a németek feldúlják szülőföldünket."[68]

És a szovjet hazafiak megtettek mindent, hogy gyengítsék a fasiszta hadsereget, hogy szétzilálják a megszálló apparátus munkáját Ukrajnában. A hazafiak tevékenységét a kommunista földalatti szervezetek irányították, amelyek a veszteségek ellenére napról napra erősödtek. Gyarapodtak a partizánok sorai. Az év végén összesen több mint 43 ezer főt számláló 29 partizán-magasabbegység és 83 önálló partizánosztag harcolt az ellenség mögött a jobb parti Ukrajnában. Különösen erős volt a partizánmozgalom az 1. Ukrán Front támadási sávjában, jobbszárnyának tevékenységi irányában kiterjedt partizánvidékek alakultak ki Dél-Poleszjéban, Sztolin, Luck, Rovno, Novograd-Volinszkij, Korosztyeny, Jelec körzetében.

November végén Szaburov, Szalaj és Malikov partizán-magasabbegységeinek zömét Csernyahovszkij tábornok 60. hadseregének a hadműveleti alárendeltségébe helyezték.

[68] Felhívás Ukrajna megszállt körzeteinek lakosságához. Ukrizd, 1943. 13. old. (oroszul).

A partizánok tevékenységükkel jelentősen segítették a Dnyeper jobb partján harcoló csapatainkat. A megszálló hatóságok képtelenek voltak biztosítani a hitlerista csapatok zavartalan ellátását.

Sok mindent megtudtam a partizánoknak abban az időben folytatott harctevékenységéről, amikor a csapatok a fasztovi irányban harcoltak. Amikor az ellenség sietve visszavonult a Fasztovhoz kijutott csapataink csapásai nyomán, a partizánok aktív tevékenységbe kezdtek. E harcokban részt vettek a Groznij partizán-magasabbegység, valamint a kijevi partizán-magasabbegységhez tartozó egyik zászlóalj harcosai. Tevékenységi területükhöz tartozott a korosztisi és a kornyini erdő, továbbá más kerületek. A partizánok az erdei utakon pusztították a visszavonuló ellenség szállítóoszlopait. Bátran, vakmerően és ügyesen harcoltak.

Például, amikor Fasztovtól nyugatra heves harcok dúltak, a partizánok felszedték a vasúti síneket Fasztov és Zsitomir között, s ezzel meghiúsították a hitleristáknak azt a szándékát, hogy Fasztovba küldjenek egy páncélvonatot. A földalatti harcosokkal együtt felkelést szerveztek és felszabadították a fasztovi kerület néhány helységét.

Az ukrán partizánvidékek életében óriási szerepet játszott az a folyosó, amely Ovrucs és Jelec között vezetett át az arcvonalon. Miután kialakult a kijevi hídfő és a szovjet csapatok kijutottak a zsitomiri terület északi körzeteibe, nem volt összefüggő arcvonal Poleszjében az 1. Ukrán és az 1. Belorusz Front csatlakozó szárnyán. Ezt használták fel a partizánok sajátos átjáróként a „Nagy földre". A poleszjei folyosón szállították át a sebesülteket, betegeket, öregeket és gyermekeket a szovjet hátországba, ezen keresztül hozták a Vörös Hadsereg egységeiben harcolni akaró embereket.

A háború utáni években a burzsoá katonai írók, tudatosan elferdítve a tényeket, elhallgatják a hitlerista csapatok Kijev körzetében elszenvedett vereségének okait. Arra a fontos kérdésre válaszolva, miért nem sikerült a német csapatoknak 1943. november elején megtartaniuk Kijevet, és mi a magyarázata annak, hogy meghiúsult a hitlerista magasabbegységek ellentámadása a kijevi irányban, igyekeznek felmenteni a katonai vezetést, és a kudarcért Hitlert tenni felelőssé. Manstein szerint például Hitler hibát követett el, amikor eltávolította Hoth tábornokot a 4. páncéloshadsereg éléről. Mellenthin a kijevi támadás sikertelenségét az időjárással magyarázza. „Az úttalanság gyakorlatilag lehetetlenné tette a csapatok bármiféle mozgását – írja. – Ezért kellett lemondanunk a Kijev ellen tervezett támadásunkról. Mivel senki nem akart a sárba feküdni, egyre nagyobb veszteségeket okoztak az ellenség golyói és gránátjai."

A tények azonban cáfolhatatlanul bizonyítják: a hitlerista csapatok kijevi irányban elszenvedett vereségének fő oka katonai fölényünk volt, amely 1943 végén a dnyeperi és a kijevi ütközetben már különösen szembetűnő volt.

A szovjet csapatok kijevi hadműveletben elért sikere ismét tanúsította a lenini párt hatalmas szervező és mozgósító erejét, vezetésének konkrétságát, rugalmasságát. Ebben is, éppúgy, mint a többi nagy ütközetben, a párt volt a győzelem lelke. Most is, mint a polgárháború legendás éveiben, a kommunisták meneteltek az első sorokban. A szovjet haza nevében ragadták magukkal a győzelem felé a katonatömegeket – annak a hazának a nevében, amelyért az idősebb nemzedékek ezrei áldozták életüket.

A kijevi támadó hadművelet nemcsak a szovjet fegyverek egyik jelentős győzelme volt az elmúlt háborúban, hanem a szovjet állam és hős népe történetének egyik feledhetetlenül dicső lapja is.

4 ISMÉT ZSITOMIR

A növekvő katonai erő

1943 decemberének utolsó napjait írtuk. A volgai nagy csata, a leningrádi blokád áttörése, a Vörös Hadsereg Észak-Kaukázusban, a kurszki csatában, Szmolenszknél, a Donyec-medencében, bal parti Ukrajnában és a Dnyeper mellett aratott nagy győzelmei már történelemmé váltak. A Vörös Hadsereg, miután Velikije Lukitól a Feketetengerig áttörte a „Keleti falat", a német fasiszta csapatokat visszavetette a Dnyeper mögé. Az ellenséget bezártuk a Krímbe. Megkezdődött Belorusszia felszabadítása. Ezek a győzelmek gyökeres fordulatot jelentettek mind a szovjet–német arcvonalon folyó fegyveres küzdelem, mind az egész világháború menetében.

Véglegesen megszilárdult a szovjet népben az a hit, hogy a fasiszta Németországot még abban az esetben is szét fogjuk zúzni, ha a Hitler-ellenes koalícióban részt vevő szövetségeseink nem nyújtanak lényeges katonai segítséget a második front gyors megnyitásával. Hiszen abban az időben washingtoni és londoni kormánykörökben még csak nem is beszéltek az európai második front megnyitásáról – ezzel szemben Oroszország, Belorusszia és Ukrajna csataterein már leraktuk jövendő győzelmeink alapjait. A szovjet nép és a fegyveres erők nemcsak helytálltak azokban a nehéz időkben, hanem erejüket és az ellenségre mért csapásokat napról napra növelve megváltoztatták a háború menetét. Győzelmeink világtörténelmi jelentőségűek voltak.

Napjainkban egyes burzsoá szerzők, a történelmi tények ellenére megpróbálják kisebbíteni e győzelmeknek jelentőségét. Szándékosan elferdítve vagy lekicsinyelve a szovjet–német arcvonal döntő eseményeit, a háború menetében előállt fordulatot nem a Vörös Hadsereg hősi erőfeszítéseinek, hanem az angol–amerikai csapatok északafrikai, szicíliai és olaszországi harctevékenységének tulajdonítják.

Ugyanezek a szerzők azt állítják, hogy 1943 nyarán és őszén a fő események a Földközi-tengeren játszódtak le, és a szovjet csapatok győzelme a Dnyeperért vívott csatában csak azoknak a sikereknek a révén vált lehetségessé, amelyeket az angol–amerikai csapatok arattak. Ezenkívül a nyugati történészek elhallgatják a grandiózus kurszki csata jelentőségét, amelynek logikus folytatása volt a dnyeperi terepszakaszon vívott ütközet.

Mint ismeretes, a kurszki kiszögellésben előbb kezdődött el a csata, mint a szövetségesek szicíliai partraszállása. A két csata méretei lényegesen eltérnek egymástól. Kurszk alatt Németország 50 legjobb hadosztálya harcolt, köztük 16 páncélos- és gépesített hadosztály, ezzel szemben Szicília szigetén a szövetségesekkel 9 csökkent harcképességű olasz és mindössze 2 német hadosztály állt szemben.

Továbbá, amikor Olaszország sorsa eldőlt, a hitlerista hadvezetés kivont Nyugat-Európából és a keleti frontra küldött 14 hadosztályt, nagy repülőkötelékeket és sok más fegyvernemi csapatot. Ez megkönnyítette a szövetségesek harctevékenységét Szicíliában és az Appenninekben, amit ma nyugaton úgy próbálnak feltüntetni, mint az európai második front megnyitását. A valóságban ezek a harcok a fasiszta Németország létfontosságú központjaitól távol folytak és nem vontak el jelentős erőket. Eisenhower tábornok, a szövetséges hadseregek akkori főparancsnoka, kénytelen volt elismerni, hogy ez a földközi-tengeri tevékenység „mellékhadműveletté" vált.[69]

1943-ban még szilárdabb lett a Szovjetunió nemzetközi helyzete és tekintélye a világ küzdőterén. Ezt bizonyította a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia moszkvai és teheráni konferenciája, ahol a szovjet küldöttségnek sikerült elérnie az európai második front megnyitása konkrét időpontjának rögzítését. E határozatok meghozatalát elősegítette a szovjet állam következetes munkája, melyet a fasizmus ellen közös fronton harcoló erők tömörítéséért végzett.

A fasiszták elleni harcban egyre nagyobb jelentőségre tett szert a Jugoszláviában, Franciaországban, Lengyelországban, Csehszlovákiában, Görögországban és más, hitlerista megszállás alatt álló európai országokban kibontakozott ellenállási mozgalom. Szélesedett a fasizmus elleni harc frontja. A partizánosztagok és -magasabbegységek átalakultak népi felszabadító hadseregekké, fokozódott csapásaik ereje. A hitlerista állam és az egész fasiszta tömb a csőd szélén állt.

A szovjet népnek és fegyveres erőinek a Nagy Honvédő Háború második szakaszában aratott világtörténelmi jelentőségű győzelmei a kommunista párt vezetése révén váltak lehetővé, amely a szocialista rendszer és gazdaság kimeríthetetlen lehetőségeit kiaknázva gyökeres fordulatot tudott előidézni a háború menetében.

A háború második szakaszában aratott nagyszerű győzelmeink a szovjet fegyveres erők növekvő erejét is mutatták. 1943-ban befejeződött a lövészhadtestek helyreállítása, több tucatnyi lövészhadosztályt állítottunk fel és szerveztünk át, fejlődtek a harckocsi- és gépesített csapatok, az egyéb fegyver- és haderőnemek.

Új, minőségileg magasabb színvonalat ért el a szovjet hadművészet. Az általános hadászati támadás az 1943. évi hadjárat sorozatos, egymás után végrehajtott hadműveletei révén valósult meg, amelyek során a szovjet hadsereg véglegesen kézbe vette a hadászati kezdeményezést. A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokságnak 1944 elején jelentős tartalékok álltak rendelkezésére, így rákényszeríthette akaratát az ellenségre, és e tartalékokkal befolyásolni tudta a küszöbönálló hadműveletek menetét és kimenetelét.

A csapatok technikai felszerelésének jelentős gyarapodása, a fegyveres küzdelem eszközeinek minőségi fejlődése, a parancsnokok harcvezetési és szervezési tapasztalatainak, a vöröskatonák harcolni tudásának növekedése lendületes, erősen manőverező hadműveleteket tett lehetővé. A szovjet csapatok sikeresen törték át az ellenség mélyen lépcsőzött védelmét, bekerítették és megsemmisítették nagy csoportosításait, hatalmas vízi akadályokon keltek át, tengeri deszantokat tettek partra és szakadatlanul üldözték az ellenséget. Tovább fejlődtek a fegyver- és haderőnemek egybehangolt alkalmazásának formái és módjai.

A Vörös Hadsereg győzelmeihez sokban hozzájárult a csapatoknál folyó pártpolitikai munka. A párt- és Komszomol-szervezetek 1943-ban végrehajtott átszervezése megerősítette a kommunisták befolyását az egységeknél és alegységeknél. A hadsereg és a flotta

[69] Matloff, M.: Strategic Planning of Coalition Warfare 1943–1944. Washington, 1959. p. 211.

pártszervezetei 1943-ban mintegy másfél millió tagjelöltet és 837 600 párttagot vettek fel az SZK(b)P soraiba. Ezek a szervezetek az év végén 2,7 millió kommunistát, a Komszomol szervezetei pedig mintegy 2,4 millió komszomolista katonát egyesítettek. Ez nagy erőt jelentett és képes volt arra, hogy a szocialista haza védelmezőinek millióit halhatatlan győzelmekre vezesse.

Katonáink – szárnyakat kapva az arcvonalon aratott győzelmektől és az egész szovjet nép támogatásától – önfeláldozóan és hozzáértően harcoltak, tömeges hősiességük fokozódott. 1943-ban az ellenség elleni harcban tanúsított bátorságért és vakmerőségért több mint 2 millió embert tüntettek ki rendjelekkel és érmekkel és több mint 2400 harcos kapta meg a Szovjetunió hőse kitüntetést. Sok magasabbegység, csapat kapott kormánykitüntetést és az általuk felszabadított városok után megtisztelő elnevezést. További 9 összfegyvernemi gárdahadsereg, 2 gárda-harckocsihadsereg és sok más magasabbegység és csapat lépett a küzdőtérre.

A háború menetének megváltoztatásából derekasan kivették részüket a hős partizánok és az illegális szervezetek. 1943-ban a partizánok száma az előző évhez viszonvítva kétszeresére növekedett. Emelkedett a partizánmozgalom vezetési színvonala, megerősödött anyagi bázisa, fellendült a politikai tömegmunka a megszállt körzetek lakossága körében. A partizán-magasabbegységek és -osztagok tevékenysége szervezettebbé és harcászatilag érettebbé vált. Ezt a tevékenységet, amelynek a célja az volt, hogy megsemmisítse az ellenség élőerejét és harci technikáját, rombolja közlekedési útvonalait, s egyéb feladatokat oldjon meg, rendszerint egybehangolták a Vörös Hadsereg hadműveleteivel.

Véget ért az 1943. év. A háború tűzhulláma feltartóztathatatlanul hömpölygött nyugat felé. Az egyik helyen még el sem csitultak a heves harcok, másutt máris újak kezdődtek. A harcoló nép hősi hétköznapjai voltak ezek. Megkezdődött a háború harmadik – a győzelmes befejezés – időszaka. A kommunista párt nagy feladatokat tűzött a Vörös Hadsereg elé: tisztítsa meg a haza egész földjét a hitlerista területrablóktól, nyújtson segítséget Európa népeinek a nácizmus alóli felszabaduláshoz és a fasiszta hadsereg Németország területén történő szétzúzásával fejezze be a háborút.

A szovjet–német arcvonal 1943. év végi helyzete egy szemernyi reményt sem nyújtott a német fasiszta parancsnokságnak arra, hogy ismét magához ragadhassa a kezdeményezést. Ebből a szempontból jellemzők a német vezérkari főnöknek azok a szavai, amelyek 1944 elején a hadsereg legfelsőbb vezetésének az értekezletén hangzottak el: Németország, miután meghiúsult az a kísérlete, hogy Oroszországot fegyveres erővel legyőzze, kénytelen volt keleten védelembe átmenni.

A német fegyveres erőknek lélegzetvételi szünetre volt szükségük ahhoz, hogy pótolják emberveszteségeiket és kiegészítsék anyagi erőforrásaikat, megerősítsék a védelmet, különösen a szovjet–német arcvonal déli szárnyán, ahol a legérezhetőbb veszteségek érték. Itt a német parancsnokság arra törekedett, hogy mindenáron helyreállítsa a védelmet a Dnyeper mellett, megtartsa a jobb parti Ukrajna gazdasági szempontból fontos körzeteit, és amennyiben a Vörös Hadsereg ismét megkezdi támadását, megakadályozza előrenyomulását Lengyelország déli körzeteibe, a Balkánra és a Krímbe.

Az északi szárnyon és a középen tartós védelmet tervezett, hogy fedezze a balti köztársaságokon át Németországba vezető legrövidebb utakat.

Ily módon 1944 elején az ellenség aktív tevékenysége csak Ukrajnában volt várható. Az ellenség szándékának meghiúsítása végett jelentősebb hadműveleti szünet nélkül újabb hatalmas csapásokat kellett előkészíteni és az ellenségre mérni.

Abban az időszakban az ilyen csapásokra a szovjet–német arcvonal Poleszjétől a Fekete-tengerig terjedő szakasza volt a legalkalmasabb. Először: az ellenségnek itt nem sikerült megszerveznie a tartós védelmet. Másodszor: csapatainknak a Dnyeper jobb partján rendelkezésre álltak a kijevi és kremencsug–dnyepropetrovszki hadászati hídfőállások, amelyek kedvező feltételeket teremtettek ahhoz, hogy szétzúzhassuk az ellenséges csapatok egész déli szárnyát, elérjük és átlépjük az államhatárt. Végül: a szovjet–német arcvonalnak ez a szakasza az egymással szemben álló felek reális erőviszonyai folytán is fontos volt. 1943 végén itt összpontosultak a legnagyobb erők. Többek között itt volt az egész szovjet–német arcvonalon tevékenykedő ellenséges gyalogoshadosztályok 40, a páncélos-, valamint gépesített hadosztályok 70 százaléka. A mi csapataink csoportosítása ezen a szakaszon még jelentősebb volt: a lövész-magasabbegységek 24 százalékát és a harckocsi-, valamint gépesített magasabbegységek 80 százalékát foglalta magában, ami lehetővé tette azt, hogy jelentős átcsoportosítások nélkül újabb hatalmas támadást hajtsunk végre Ukrajnában.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása a kialakult katonapolitikai helyzetből kiindulva 1944 elejére két alapvető feladatot tűzött a Vörös Hadsereg elé. Először: zúzza szét az ellenséges csoportosítást a délnyugati irányban, szabadítsa fel a jobb parti Ukrajnát és a Krím félszigetet, nyomuljon előre a Szovjetunió államhatáráig és teremtse meg a feltételeket a támadás továbbfejlesztéséhez Lengyelországba, Csehszlovákiába és a Balkánra; másodszor: mérjen megsemmisítő csapást az ellenségre északnyugaton, szüntesse meg Leningrád blokádját és teremtse meg a feltételeket a Szovjet-Baltikum felszabadításához.

Amikor a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság a további harctevékenységnek ezt a két hadászati irányát meghatározta, abból indult ki, hogy ebben az időszakban egy főcsapással – még ha az igen erős is – nem lehet elérni a fő katonapolitikai célt – a szovjet föld teljes megtisztogatását a megszállóktól. A déli főcsapáson kívül szükség van még egy erős csapásra északon, Leningrád alatt is, ami lehetővé teszi azt, hogy felborítsuk az ellenség hadászati arcvonalát, megfosszuk manőverezőképességétől és nagy csoportosításait egyenként zúzzuk szét.

Ukrajnában két egymás után következő hadászati hadműveletet szándékoztunk végrehajtani – elsőt a jobb parti Ukrajna felszabadításának a befejezésére, a másikat a Krím felszabadítására.

Az ország déli területein levő ellenség szétzúzásának és a jobb parti Ukrajna felszabadításának végleges elgondolása 1944. január elején, a már megindult támadás során alakult ki. Ez abból állt, hogy a Poleszjétől Herszonig terjedő 1400 km kiterjedésű arcvonalon mért hatalmas csapásokkal fel kell aprózni az ellenség védelmét és részenként megsemmisíteni. Ez az elgondolás fontos szerepet szánt az 1. és a 2. Ukrán Front csapatainak, nekik kellett szétzúzni a Dél Hadseregcsoport főerőit és előrenyomulni a Kárpátokig. A 3. és a 4. Ukrán Frontnak ezalatt fel kellett szabadítania Ukrajna déli részét és a Krímet. Csapataink tevékenységét Ukrajnában a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának képviselői koordinálták – G. K. Zsukov, a Szovjetunió marsallja az 1. és a 2. Ukrán Frontnál, és A. M. Vaszilevszkij, a Szovjetunió marsallja a 3. és a 4. Ukrán Frontnál.

1943 végén a kijevi irányban továbbra is az 1. Ukrán Front csapatai tevékenykedtek, N. F. Vatutyin hadseregtábornok parancsnoksága alatt. A főhadiszállás parancsára szilárd, tartós védelembe mentek át, és a Krímbe betörni próbálkozó ellenség több erős

ellencsapását verték vissza. Csapataink a 490 km kiterjedésű kijevi hídfőállásban szilárdan tartották az elfoglalt terepszakaszt.

Velünk szemben itt E. Rauss tábornok 4. német páncéloshadserege állt – a 30, köztük 8 páncélos- és 1 gépesített hadosztályból álló Dél Hadseregcsoport legerősebb hadserege. A hadsereg légi támogatását a 7. repülőhadtest és a 4. repülőhadtest erőinek egy része biztosította. Az ellenségnek összesen több mint 530 000 embere, 1100 harckocsija és rohamlövege, 5850 lövege és aknavetője, valamint 500 repülőgépe volt.

Amikor az ellenség 1943 december végén a kijevi hídfőállásért megkezdte a harcot, már nem rendelkezett jelentős hadműveleti tartalékokkal: majdnem minden német hadosztály az első lépcsőben volt. Főcsoportosítása, amely ebben az irányban tevékenykedett, a központi szakaszon összpontosult. Az ellenséges csoportosítás zömmel páncéloshadosztályokból állt. Ezek két irányban összpontosultak: az aktívabb – Malintól és Radomišltól nyugatra, a másik Viszokoje, Bruszilov, Kornyin arcvonalon.

Az ellenséges csoportosítás elemzéséből az következett: célszerű frontális csapást mérni, hogy részekre tagoljuk, majd szétzúzzuk az ellenséget. Mint később látni fogjuk, ezen a következtetésen alapult az 1. Ukrán Front parancsnokának a küszöbönálló támadó hadműveletre vonatkozó elhatározása.

E front csapatainak csoportosítása 1943. december végén 7 összfegyvernemi, 2 harckocsi- és 1 légi hadseregből állt; az alárendelt magasabbegységekkel együtt összesen 63 lövész- és 3 lovashadosztállyal, 8 harckocsi- és gépesített hadtesttel, valamint más fegyvernemi magasabbegységekkel és egységekkel rendelkezett; 900 000 embere, 12 620 lövege és aknavetője, 297 reaktív tüzérségi kilövőszerkezete, 1125 üzemképes harckocsija és rohamlövege, 529 repülőgépe volt. Csapataink 1,7-szeres élőerő- és 2,2-szeres tüzérségi fölényben voltak. Harckocsik és repülőgépek tekintetében nagyjából azonos erők álltak egymással szemben.

A frontális, kettészelő csapás

A támadás elgondolását a front december első napjaiban kezdte kidolgozni, a főhadiszállás direktívájának megfelelően, amely előírta, hogy a 18. hadsereg (ez a hadsereg december 1-én került a front állományába a tamanyi csoportosítás szétzúzása után), az 1. harckocsi-hadsereg és más erők „foglalkozzanak az ellenséges erők szétzúzását és a Déli-Bugig való kijutást szolgáló ellentámadásunk megszervezésével".[70]

Az 1. Ukrán Front támadó hadműveletének (később a zsitomir–bergyicsevi hadművelet elnevezést kapta) a legfelsőbb főparancsnokhoz felterjesztett terve az elgondolást a következőképpen fogalmazta meg: „Erős frontális csapással szétzúzzuk az ellenség csoportosítását a bergyicsev–kazatyini irányban, az ellenség Belaja Cerkovtól délkeletre tevékenykedő csoportosítását nyugat felől megkerüljük és a sikert Zsmerinka felé lendületesen továbbfejlesztve elvágjuk az ellenség déli csoportosításának visszavonulási útjait, majd erőit a 2. Ukrán Fronttal együttműködésben megsemmisítjük.

A hadművelet első szakaszában, a támadás tizedik napján, gyorsanmozgó magasabbegységeinknek el kell érniük Zsmerinka körzetét, összfegyvernemi hadseregünk főerői-

[70] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 132-a, op. 2642, d. 27, l. 111.

nek pedig az Olevszk, Novograd-Volinszkij, Ljubar, Hmelnyik, Vinnyica, Tyetyijev, Volodarka terepszakaszt."[71]

A front haditanácsa december 15-én néhány módosítást javasolt a támadó hadművelet tervén, amelyet a főhadiszállás már jóváhagyott. Az ellenség várható tevékenységével kapcsolatban a legfelsőbb főparancsnoknak a következőket jelentette:

„A jelen helyzetben az ellenséget részenként kell megverni, hogy minél hamarabb szétzúzhassuk. Nevezetesen: főcsoportosításunkkal csapást mérünk a bruszilovi csoportosításra, amely a legközelebb van Kijevhez, így a legveszélyesebb is, majd a sikert a bruszilov–bergyicsevi irányba továbbfejlesztve az erők egy részét dél felől mérendő csapás céljából Korosztiseven keresztül az ellenség malini csoportosítása mögé irányítjuk, hogy együttműködjék a 60. hadsereggel és az 1. gárdahadsereggel a csoportosítás szétzúzásában."[72]

Ez a jelentés az alkotó, objektív helyzetmegítélés egyik jellemző példája.

A frontnak a csapatok számára kiadott direktívája, amelyet G. K. Zsukov marsall december 16-án jóváhagyott, röviden megfogalmazta a frontparancsnok elhatározását: először szétzúzom az ellenség bruszilovi, majd a malin–radomiśli csoportosítását. A szárnyakon – Korosztyeny és Belaja Cerkov irányában – biztosító hadműveleteket hajtok végre Korosztyeny és Belaja Cerkov elfoglalása céljából.

A front támadási tervének elemzése azt mutatja, hogy a zsitomir–bergyicsevi hadművelet elgondolása azon alapult, hogy a viszonylag keskeny áttörési szakaszokon döntő erő- és eszközfölényt kell képezni. Ez teszi lehetővé, hogy a front hatalmas csapással megsemmisítse az ellenség védelmét és szétzúzza az ellenség főerőit, a bruszilovi és malin–radomiśli csoportosítását. Az ellenséges főerők megsemmisítése után végképp megszűnik a Kijevet fenyegető veszély. A három összfegyvernemi hadsereg – az 1. gárdahadsereg, a 18. és a 38. hadsereg – és két harckocsi-hadsereg – a 3. gárda- és az 1. harckocsi-hadsereg – erőinek a bruszilov–zsitomiri irányban mért főcsapása kettészeli az egész ellenséges arcvonalat és megteremti a feltételeket ahhoz, hogy az 1. Ukrán Front, a 2. Ukrán Front csapataival együttműködve, a Dél Hadseregcsoport hátába kerüljön és felszabadítsa a jobb parti Ukrajna közigazgatási és politikai, valamint gazdasági szempontból fontos körzeteit.

Ezzel kapcsolatban különös figyelmet érdemel az a tény, hogy a front a főcsapás irányában két harckocsi-hadsereget szándékozott bevetni az ellenség védelmének az áttörésére és a támadás mélységi továbbfejlesztésére. Itt a front két körülményt vett figyelembe. Először: a támadási sávban az ellenségnek egy erős páncélos csoportosítása tartózkodott; másodszor: a rossz útviszonyok miatt a gyalogság és a tüzérség csak a harckocsikat követve tudott előrehaladni, ezért a harckocsi-csapatoknak és -magasabbegységeknek nem volt szabad messze elszakadniuk a lövészcsapatoktól. A harckocsihadseregeknek különösen felelős feladataik voltak. A 3. gárda-harckocsihadseregnek a hadművelet első napján be kellett nyomulnia az ellenség védelmén nyitott résbe a 18. hadsereg sávjában és e hadsereg magasabbegységeivel együttműködve szét kellett zúzni az ellenség bruszilovi csoportosítását, majd a támadás irányát 90 fokkal megváltoztatva Korosztisevtől délre hátulról megtámadni a malin–radomiśli csoportosítást, vagy – a helyzettől függően – Bergyicsev ellen intézni támadást. Az 1. harckocsi-hadseregnek viszont a 38. hadsereg sikerét kellett továbbfejlesztenie a kazatyini irányban, erői egy

[71] Ugyanott. F. 236, op. 2673, d. 49, l. 70.
[72] Ugyanott. F. 236, op. 2712, d. 1, l. 112.

részével pedig segítséget kellett nyújtani a lovész-magasabbegységeknek Kornyin felszabadításához.

Az arcvonal más szakaszain is igen sikeres volt a csapások irányának megválasztása. A jobbszárnyon támadó 60. és a 13. hadsereg, a főerőkkel együttműködve részt vett az ellenség malin–radomiśli csoportosításának a szétzúzásában. Önálló támadást indítottak Korosztyeny és Csernyahov ellen. Ezenkívül a Pripjaty folyótól délre lekötötték az ellenséges erőket, s ezzel biztosították a front csatlakozását a Belorusz Front csapataihoz. A front balszárnyának többi csapatai pedig – a 40. és a 27. hadsereg – Belaja Cerkov irányában támadva biztosították a hadműveleti együttműködést a 2. Ukrán Front Kirovgrad ellen támadó csapataival.

A támadás szervezését jól átgondoltuk. A hadseregparancsnokok kölcsönösen egyeztették egymással elhatározásaikat, amelyek a front egységes elgondolását saját erőik vonatkozásában alkotó módon tovább is fejlesztették. A parancsnokok és törzsek érdeme, hogy a december–januári támadást bonyolult feltételek között, a kijevi hídfőállásban szakadatlanul folyó harctevékenység közepette úgy tervezték meg, hogy úgyszólván alig kellett rajta módosításokat végrehajtani.

Ezzel kapcsolatban szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a múlt háborúval foglalkozó művekben a harc menetének leírását gyakran megelőzi az elhatározás ismertetése. Véleményem szerint ez fontos követelmény. Ezek átgondolása nélkül nehezen érthetjük meg az események alakulását. A harc és a hadművelet vezetése az elhatározásokon és a megfelelő parancsokon alapul. Mellesleg az elhatározások kidolgozása sokrétű folyamat, amelyet érdemileg csak fejlődésében, az ellentmondások megoldásában, a feladatok és az ellenség szándékai, tervei egybevetésével értékelhetünk. Ehhez pedig mélyen be kell hatolni az elmék e sajátos csatájának atmoszférájába.

Az egész háború alatt, az ütközetek hevében és az ideiglenes fegyvernyugvás időszakaiban egy pillanatra sem szűnt meg ez az ellenféllel vívott láthatatlan párviadal – az intellektusok elkeseredett összecsapása. A hadihelyzet a szovjet katonai vezetőktől megfeszített, szüntelen gondolkodást követelt. Egyre újabb és újabb feladatokat kellett megoldani, és mindig sok ismeretlennel. A döntések sok változata közül ki kellett választani egyetlenegyet és azt szívósan végre kellett hajtani. Ez nem könnyű dolog. Gondolkodásra és a harc megszervezésére mindig kevés az idő, az arcvonal helyzete közben változhat. Mindig készen kell állni arra, hogy megmutassuk elszántságunkat és kemény akaratunkat, nem szabad elszalasztani a kedvező pillanatot, hogy lesújtsunk az ellenségre, hogy kis véráldozattal vívjuk ki a győzelmet.

A szovjet tisztek bátorsága azokban az években nemcsak abban nyilvánult meg, hogy amikor ezt a helyzet megkövetelte, elsőnek indultak rohamra, és félelmet nem ismerve vezették győzelemre az embereket. Akkor is bátrak voltak, amikor egyénileg kellett felelősséget vállalniuk a meghozott elhatározásért. A legmagasabb fokú bátorságról ekkor tettek tanúbizonyságot. A háborúban számtalan példát találunk arra, amikor a szovjet tisztek és tábornokok bátor elhatározást hoztak. Vállalták az indokolt kockázatot, mert tudták, hogy a harcot nem lehet megismételni. A katonai térképekbe berajzolt, a csapásokat jelző vörös nyilak és terepszakaszok mögött, a parancs sorai mögött mindig élő szovjet embereket, a katonák százainak és ezreinek a sorsát látták, akikért felelősek voltak a nép előtt.

A múlt háborúban csapatainknak gyakran a harcok alatt kellett felkészülniük az újabb támadásra. Így volt ez a zsitomir–bergyicsevi hadművelet előtt is. 1943 decemberében az 1. Ukrán Front csapatai, miközben Kijevtől nyugatra visszaverték az ellenség

ellenlökéseit, felkészültek az új támadásra. Ez valamennyi erő és eszköz maximális mozgósítását, titáni erőfeszítéseket követelt. Magasabbegységeink és csapataink az előző ütközetekben nagy veszteségeket szenvedtek. Az emberek kifáradtak a szüntelen harcokban, amelyek még júliusban, a kurszki kiszögellésben kezdődtek. Ezenkívül a hadseregek feladatainak pontosítása után a csapatok végleges felkészítésére legfeljebb hat nap maradt. Minden nap drága volt. A támadás halogatása lehetővé tette volna az ellenség számára a védelem megerősítését és tartalékai felvonultatását.

A kialakult helyzetben az ügy sikere sokban függött nemcsak a gyorsaságtól, hanem az előkészületek titokban tartásától is. E célból a titkosság legszigorúbb betartása és a fokozott éberség mellett az ellenség megtévesztésének aktív eszközeit is messzemenően alkalmaztuk. Abból a célból, hogy az ellenséget a készülő támadást illetően megtévesszük, csapataink a frontparancsnok utasítására színlelt tevékenységet folytattak. Így december 19-től a front jobbszárnyán – a 13. és a 60. hadseregnél – egy nagy hadművelet előkészítését színlelték, azt a látszatot keltve, hogy a csapás nyugat–délnyugat felé fog irányulni. Hocsinovka, Szarnovicsi, Peremog, Csopovicsi körzetében és másutt tíz hadosztály rádióhálózatát telepítettük, mintha egy nagy csoportosításról lenne szó. Hodaki, Sztremigorod, Medinovaja, Szloboda körzetében pedig a 3. gárda-harckocsi-hadsereg rádióhálózatát építettük ki.

Szándékosan olyan híreket terjesztettünk, hogy a szovjet csapatok az egész arcvonalon tartós védelembe mentek át és csak a korosztyenyi irányban készülnek támadásra. Később meggyőződtünk róla, hogy ezek az intézkedések elérték céljukat. A német parancsnokság, balszárnyát féltve a korosztyenyi irányban meghagyta a csoportosítást, amelynek állományához a jól feltöltött Hitler Adolf páncéloshadosztály is tartozott.

A támadásra való felkészülés legfontosabb tevékenysége a csapatok átcsoportosítása volt. Ez a zsitomiri irányban december 22-re fejeződött be, a korosztyenyi és a Belaja Cerkov-i irányban pedig a hadművelet során történt meg. Bonyolult és sok fáradságot igénylő átcsoportosításokat hajtottunk végre tehát a főirányban is.

A szovjet parancsnokság nagy jelentőséget tulajdonított a támadó csoportosítások gyors és rejtett képzésének, mert ebben a készülő támadás sikerének a zálogát látta. Az átcsoportosítások azonban bizonyos nehézségekkel jártak. Többek között a kijevi hídfőállásban a helyzetet az bonyolította, hogy a csapatok, mint már említettem, védelmi harcokat vívtak. Ezek a harcok különösen elkeseredettek voltak a korosztyenyi irányban. Csapataink itt december 20-án 3 gyalogoshadosztály és 120–150 harckocsi erős csapását verték vissza.

A front csapatai, a bonyolult helyzet és a szakadatlan védelmi harcok ellenére, erejüket megfeszítve készültek a támadásra. A mi 3. gárda-harckocsihadseregünknél szemrevételeztük azt a sávot, ahol a hadseregnek be kellett nyomulnia az áttörésbe, tanulmányoztuk az ellenséges védelem előtti terepet és a megközelítési utakat. A harckocsi- és gépesített magasabbegységek parancsnokai közvetlenül a helyszínen szervezték meg az együttműködést a lövészhadtestek és -hadosztályok parancsnokaival. Nekem, mint harckocsidandár-parancsnoknak gondosan össze kellett hangolnom tevékenységemet Szergej Mihajlovics Busev vezérőrnaggyal, a 129. gárda-lövészhadosztály parancsnokával. Később a harc megmutatta, hogy ez a munka igen hasznos volt.

Ezzel kapcsolatban szeretném megjegyezni, hogy a vezetők kapcsolata minden felelős ügy megoldásánál fontos, de különösen fontos a harc megszervezésében. A háború megmutatta, hogy minden kapcsolat közül a legjobb a parancsnokok közvetlen kapcsolata. Ez teszi leginkább lehetővé, hogy rövid idő alatt megegyezzenek a gyakorlati kér-

désekben és a parancs alapján számoljanak a tevékenység különféle változataival, ily módon felébresztve az együttműködő parancsnokok és az alárendelt csapatok alkotó kezdeményezését. A személyes kapcsolatnak fontos lélektani hatása is van. A parancsnokok érintkezése során kialakul a kölcsönös bizalom légköre, erősödik az a meggyőződés, hogy a harci feladatot sikeresen fogják végrehajtani, fokozott felelősséget éreznek a közös ügyért. Abban az időben minden egyes harc előtt mondott szó úgy hangzott, mint az eskü.

A zsitomir–bergyicsevi hadművelet előkészítése során a harc szervezése és biztosítása mellett a csapatok gyakorlati kiképzése is megtörtént. A személyi állomány a küszöbönálló támadás sajátosságainak megfelelően készült fel a harcra. Például a harckocsizók rossz út- és látási viszonyoknak megfelelően dolgozták ki és gyakorolták a menetet, szétbontakozást és a rohamot. Ködben és esőben végrehajtott lövészeteken gyakorolták a célok felkutatását és megsemmisítését. Gondosan tanulmányozták az ellenség új harcászati módszereit, a zsákmányolt fegyvereket és harci technikát. Egyébként ebben az időben szerzett a front tudomást a németek új harckocsi-elhárító eszközéről – a páncélökölről.

Különösen intenzíven folyt a foglalkozás a gyalogságnál, amely nagyobb mértékben vett részt a védelmi harcokban, mint a többi fegyvernem. A támadásra valamennyi lövészzászlóalj rohamzászlóaljként készült fel. Az ezredeknél és zászlóaljaknál harckocsivadász- és rohamcsoportok alakultak, melyek külön foglalkozásokon gyakorolták a harckocsik megsemmisítését, az állandó tüzelőállások, a beásott páncéloscélok és megerődített épületek lefogását, megsemmisítését. A gyalogság a lendületes és egyidejű támadást, a támadásból védelembe való gyors átmenetet, valamint az ellenséges repülőgépek elleni harcot, az ellenséges aknamezők hatástalanítását, a mesterséges és természetes akadályok leküzdését gyakorolta.

A tüzéralakulatoknál más foglalkozások mellett a tüzérfigyelők különleges kiképzése folyt, akiket a hordozható rádióállomásokkal felszerelve a lövész- és harckocsiszázadokhoz osztottak be, hogy kiképezzék őket a közös munkára. A légierő a szakadatlan harci bevetések közben készült fel. A gyakorlati munka közben tanultak a híradók, a műszaki és egyéb szakszolgálati alakulatok.

Éjjel-nappal tevékenykedtek a felderítők. Az ellenséget minden módon tanulmányozták. Aktív légi és földi felderítést végeztek. A külön e célra kijelölt zászlóaljak harcfelderítéseket hajtottak végre. Az ellenség tűzrendszerének felderítése végett tüzérségi és aknavető-támadásokat szerveztek, és a vadásztűz alapján erre kiképzett tisztek beméték az ellenség tüzelőállásait. Az ellenséges védelem áttörésére kijelölt csapatoknál sikerült elérni, hogy minden század- és zászlóaljparancsnok pontosan tudta, milyen ellenséggel áll szemben; milyen tűzeszközökkel, védelmi berendezésekkel és akadályokkal kell számolnia.

A támadás sikerének biztosítása céljából a csapatoknál és a magasabbegységeknél kidolgozták a nyílt szárnyak biztosítását, a harcrendek elszakadásának a megakadályozását; megállapodtak abban, hogy milyen fény- és rádiójelekkel fogják jelezni azt, ha a csapatok elértek egy bizonyos terepszakaszt. Az ellenséges védelem mélységében vívott harc időszakában várható páncéloserőkkel végrehajtott ellenlökések elhárítására tervbe vettük és a foglalkozásokon kidolgoztuk az összes csapatok, így a harcrendben felvonult tartalékok manővereit.

Az egész tiszti állomány lelkiismeretesen készült az állandó és rugalmas csapatvezetés biztosítására. Parancsnoki és törzsfoglalkozásokat tartottak. Gyakorolták a híradóesz-

közök, különösen a rádió segítségével történő álcázott csapatvezetést. A nagy törzseknél (hadosztálytól kezdve) rádióállomással ellátott felelős tiszteket jelöltek ki a csapatok és magasabbegységek harcának figyelésére. Gondosan felkészült a harc vezetésére a parancsnoki harcálláspontok és a figyelőpontok egész rendszere, melyek a lehető legközelebb települtek a támadó csapatokhoz.

A támadásra való felkészülés időszakában rendkívül élesen merült fel a csapatok és magasabbegységek személyi állománnyal és harci technikával való feltöltése, mely állandóan a főhadiszállás, a frontok és a hadseregek haditanácsai figyelmének középpontjában állt. Minden megtörtént annak érdekében, hogy a támadás megindulásáig helyreállítsák a csapatok harcképességét. Az ország közepéről szüntelen áradatban érkeztek a hadianyagszállító szerelvények. A személyi állományt a sebesülésükből felgyógyultakkal és főként a felszabadult körzetekből besorozottakkal töltötték fel, akik égtek a vágytól, hogy harcolhassanak a fasiszta hódítók ellen, de kevés vagy jóformán semmilyen katonai képzettséggel sem rendelkeztek. Abból a célból, hogy minél hamarabb csatasorba állíthassuk őket, az alegységeknél az újoncok mellé tapasztalt katonákat osztottak be. A terepfoglalkozásokon a személyi állománynak erre a kategóriájára különleges figyelmet fordítottak. Az alegységparancsnokok arra oktatták őket, amire a harcban feltétlenül szükségük lesz.

Ennek ellenére a csapatoknál, különösen a harckocsizó, tüzér- és más olyan csapatoknál, ahol bonyolult technikát alkalmaznak, hiány volt képzett szakemberekben. Fel kellett tárni a belső tartalékokat. Így volt ez a mi dandárunknál is. Amikor megtudtuk, hogy egy harckocsikkal megrakott, kezelők nélküli szerelvény fog érkezni, minden parancsnok és az egész pártpolitikai apparátus munkához látott. Sehonnan sem várhattunk segítséget, saját erőnkből kellett kiképezni embereket. Harckocsivezetőnek, lövegparancsnoknak és rádiósnak olyan katonákat jelöltünk ki, akik már azelőtt is kapcsolatban álltak a technikával és már részt vettek harcban.

Az üzemekből jelzett harckocsik azonban még nem érkeztek meg, egyre késtek. Emlékszem, a támadásig már csak néhány nap volt hátra, és a harckocsikat szállító szerelvényeket még mindig hiába vártuk. Fogadásukra Darnyica és Borogyanka vasútállomásra kiküldtük ugyan az embereinket, de hiába hívtuk telefonon a hadsereg törzsét és az állomásparancsnokokat, csak december 23-án, a támadás előtti napon kaptuk meg a rég várt technikát. Azonnal beosztottunk minden harckocsit az alegységekhez.

A decemberi támadásra való felkészülés képe nem lenne teljes, ha nem szólnék arról az óriási munkáról, amelyet a csapatok és a magasabbegységek a körzetek és az állások műszaki kiépítése érdekében végeztek. Két feladatot teljesítve – egyrészt tökéletesítették a védelmet, másrészt felkészültek a támadásra – a kijevi hídfőállást a szó szoros értelmében felszántották. Már december közepére 685 km lövész- és futóárkot ástak, több mint 20 000 különféle lövészgödröt, óvóhelyet és parancsnoki harcálláspontot rendeztek be, nagy mennyiségű harckocsimakettet és más színlelőeszközt készítettek. Különösen sokat fáradoztak a műszakiak, akik gyakran az ellenség tüzében, zuhogó esőben, átázott ruhában, hidegtől dermedt kézzel állították helyre a németek által tönkretett utakat és hidakat, kijelölték a támadó csapatok útját, a harckocsik és a gyalogság számára átjárókat nyitottak az aknamezőkön, felkészültek a rohamcsoportok állományában való tevékenységre.

A front és a hadseregek, hadtestek, hadosztályok, dandárok és ezredek parancsnokai nagy figyelmet fordítottak az állandó és sok csatornás híradás megteremtésére, mely a folyamatos csapatvezetés műszaki alapja. Itt is akadtak nehézségek. A híradó csapatok-

nál nem volt elég rádióállomás, kábel, telep és más szükséges felszerelés. A pótlás csak négy nappal a hadművelet megkezdése előtt érkezett, repülőgépeken. Nem volt elég szállító és különleges jármű sem, néha málhás lovakon kellett szállítani a rakományokat. Más nehézség is volt, de a híradók leküzdötték ezeket és sikeresen birkóztak meg feladatukkal.

A híradó csapatok személyi állománya önfeláldozó munkájának köszönhető, hogy a vezetés idegrendszere fennakadás nélkül működött a támadás alatt. A frontnak valamennyi hadsereggel kétcsatornás távbeszélő-összeköttetése volt a Bucsiban levő főközpontból és a nalovajkovkai mellékközpontból. A csapásmérő csoportosítás csapataival is állandó távbeszélő-összeköttetést építettek ki. Azt, hogy a híradó csapatokra mekkora megterhelés hárult a támadás előkészítése és a támadás alatt, mutatja az a tény, hogy a vezetékes hálózat hossza a hadművelet alatt elérte a 3500 km-t. A híradó vonalszázadnak átlagosan 230–250 km hosszú, sok eres vonalat kellett kiszolgálnia, holott az előírás 120–160 km volt.

Az előkészítés időszakában különösen bonyolult körülmények között történt a front csapatainak anyagi és műszaki eszközökkel való ellátása. A lőszer és az üzemanyag nagy részét a november–decemberi harcok alatt elhasználták. A szükséges anyagok utánszállítását megnehezítette, hogy a csapatok messzire elszakadtak az ellátóbázisoktól, nem volt elég átkelőhely a Dnyeperen, rosszak voltak az útviszonyok és nem állt rendelkezésre elég gépkocsi.

A csapatok ellátásának a megjavítása érdekében rendkívüli intézkedések történtek. Abból a célból, hogy az anyagi és műszaki eszközök minél gyorsabban eljussanak a hadseregekhez, megszervezték a gyors szerelvények rendszerét, amelyek a hadműveleti vonatok kötelékében Darnyica állomásról indultak, a hadseregek által adott kísérőkkel. Az ország központjából érkező anyagi eszközök szállítása mellett a fronton belül is nagy teherszállítást kellett lebonyolítani.

A hadtápszervek, a csapatok és a törzsek erőfeszítései folytán a hadművelet megkezdésére sikerült a helyszínre szállítani 1–2,7 javadalmazás lőszert, 3–4 javadalmazás üzemanyagot, 15–20 napra elegendő élelmiszert és takarmányt, 700 vagon meleg holmit. A csapatoknál képezett anyagi tartalékok azonban így sem biztosították teljesen a feladatok végrehajtását. Különösen nagy hiány mutatkozott a különböző űrméretű gránátokban és aknákban.

A csapatok harcképességének helyreállításából derekasan kivették részüket az egészségügyi dolgozók. 1943 decemberében a front kórházai több mint 40 000 embert küldtek vissza gyógyultan a csapatokhoz. Amikor a támadás elkezdődött, sok katona kérte, hogy idő előtt írják ki egészségesnek. Jelentéseikben gyakran találkozunk olyan szavakkal, amilyeneket a 3959. számú kórház egyik betege, Novikov alhadnagy írt: „Ezekben a napokban a harctéren bajtársaink nyugat felé kergetik az ellenséget. Részt akarok venni ebben a hazafias csatában."

A támadásra való felkészülés időszakában rendkívül aktív pártpolitikai munka folyt a csapatoknál. A politikai szervek, a párt- és Komszomol-szervezetek nagy figyelmet szenteltek a feltöltésre érkezettek között végzett munkára, mozgósították az egész személyi állományt. A hadviselt katonák – harcosok, tisztesek és tisztek – meleg fogadtatásban részesítették az újoncokat, megismertették őket a csapat harci múltjával, hagyományaival és hőseivel, és átadták harci tapasztalataikat. A felszabadított körzetekből érkező fiatal harcosok viszont beszámoltak a fasiszta hódítók kegyetlenségeiről és megalázó tetteiről.

„Kergessük ki a német fasiszta hódítókat a jobb parti Ukrajnából!" – ez volt az egész pártpolitikai munka fő jelszava a front csapatainál. E jelszó jegyében párt- és Komszomol-taggyűléseket, röpgyűléseket tartottak a csapatoknál és a magasabbegységeknél. Ezek a gyűlések a tömegek politikai tömörítésének pótolhatatlan eszközei voltak és jól mutatták a személyi állomány harci elszántságát. Az emberek a fáradtság ellenére harcolni akartak, azt mondták, hogy majd később, a háború után pihennek.

A támadás előtt a harcosok ezrei kérték, vegyék fel őket a pártba, mert kommunistaként akarnak harcolni. 1943 decemberében a frontnál 16 160 embert vettek fel párttagnak. A front csapatainál a támadás megkezdésekor összesen 190 992 kommunista volt, ami lehetővé tette, hogy minden századnál és ütegnél pártszervezet működjék. Jellemző, hogy a lenini párt soraiba belépőkkel szemben támasztott követelmények állandóan növekedtek. Ebből a szempontból egy érdekes példát találunk a front egyik politikai jelentésében: „Jakovlev pilóta megkérte Globajt, az SZK(b)P tagját, hogy ajánlja tagfelvételre. – Globaj megígérte ezt. De először veled repülök harci feladatra és megnézem, hogyan verekszel"[73] – mondta Jakovlevnek.

Néhány órával a támadás megkezdése előtt valamennyi csapathoz és alegységhez eljuttatták a front haditanácsának a felhívását, amelyet a személyi állomány nagy lelkesedéssel és hazafias hangulatban fogadott. A harcosok kifejezésre juttatták a haza, a nép, a párt és a kormány iránti meleg szeretetüket. Mindent megtettek annak érdekében, hogy újra megrohanhassák a gyűlölt ellenséget és visszakergethessék nyugat felé.

A hadművelet előkészítése a kitűzött határidőre befejeződött. Az 1. Ukrán Front roppant tömege összeforrott szervezetként, lélegzet-visszafojtva várta a roham jelét. A csapatok türelmetlenül várták azt a pillanatot, amikor a kijevi hídfőállás roppant íve – mint valami megfeszített íj – kilőheti az ellenségre a csapások acélnyilait, és közülük a legfőbbet – Zsitomirra.

És a roham órája elérkezett...

Fellőtték a jelzőrakétákat

A támadás időpontja a „Cs" előtt 12 órával, a parancsból vált ismeretessé: „A támadás kezdetét december 24-re tűzöm ki. A tüzérségi előkészítést 8 óra 15 perckor kezdjék meg... A légierő csatarepülőgépekkel és bombázógépekkel 9 óra 5 perckor mérje az első csapást... Az órákat rádió útján – moszkvai idő szerint egyeztetni..."[74]

Nos, azon az emlékezetes reggelen, 1943. december 24-én, az 1. Ukrán Frontnak a támadásig hátralevő perceket számláló harcosai is meg voltak győződve róla, hogy Moszkva hamarosan új győzelmeikről értesíti a világot. Éles tekintettel figyelték a kijelölt célt, s amikor a döntő támadásra készültek, arról álmodoztak, hogy a legfelsőbb főparancsnok parancsa megemlíti az ő csapatuk, magasabbegységük hőstettét is – ez lenne az a hír, amely a leghamarabb eljutna rokonaikhoz, hozzátartozóikhoz, és amely a legnagyobb boldogságot jelentené.

A támadás előtti időjárás-jelentés nem sok jót ígért. A Kijevtől nyugatra eső körzetben összefüggő, alacsony felhőzet, jegesedés, hó és eső volt várható. A prognózis bevált.

[73] Ugyanott. F. 236, op. 2675, d. 78, l. 12.
[74] Ugyanott. F. 236, op. 2712, d. 1, l. 140.

Az idő óráról órára rosszabbodott. Az utak eljegesedtek. Ez az ellenség védelmét segítette.

Lélegzetelállító csend, lassan hajnalodott. Semmilyen jel sem utalt a közeledő viharra. Csak a katonák szíve vert gyorsabban, enyhe remegés rázta a testüket, látásukat és hallásukat a végsőkig megfeszítették, s kezük még erősebben markolta a fegyvert. A frontkatonák közül ki ne ismerné ezt a harc előtti izgatottságot, az ember utolsó lelki felkészülését, amellyel egész akaratát, egész tudását a harci feladat végrehajtására koncentrálja.

A tűzeső meglepetésként érte az ellenséget. Valahonnan állásaink mélyéből, a felhőbe borult ég felé egy sorozat vörös rakéta szállt fel, és egy másodperc múlva, szinte a földhöz simulva elindultak a tűzsugarak. Elkezdődött a hatalmas tüzérségi előkészítés. Ezt követően a front csapásmérő csoportosításának csapatai döntő támadásra indultak. A hitleristákat a rájuk zúduló csapás ereje annyira demoralizálta, hogy egyes szakaszokon megkezdték a visszavonulást.

A csapás erejéről az ellenség szájából hallhattunk. Az éterben német beszéd hangzott: „Pergőtűz zúdul rám... nem tudom felemelni fejemet... az összeköttetés megszakadt... segítséget várunk... elvágtak bennünket..." A támadás első napján ejtett foglyok mind így vallottak: „Az oroszok tüzérségi előkészítése irtózatos volt. A gránátok a katonák sűrűjébe vágtak. Tüzérségünket gyorsan elhallgattatták."

A hatalmas tűzcsapás és csapataink heves rohama már a harc első óráiban megpecsételte a német védelem sorsát. A főirányban az áttörés megtörtént, s a 60 km széles szakaszon a támadó harcosok szeme elé szörnyű kép tárult: az első vonal majdnem valamennyi lövészárka és lövészgödre elpusztult. Vas, fa, a fedezékek betonja földdel keveredve. Körös-körül szétlőtt aknavetők, ágyúk, lőszerrakaszok, gránátok és a hitleristák holttestei.

A front csapatai támadásának első napján szerzett benyomásait az olvasók millióival közölte Jevgenyij Kriger, az Izvesztyija haditudósítója, aki a mi 91. önálló harckocsidandárunknál tartózkodott: „Reggel, 8 óra 15 perckor az a kunyhó, amelyben az éjszakát töltöttük, remegni kezdett. Remegtek az ablakok, megmozdultak a gerendák. Olyan volt, mintha autóbuszon ülnénk, amely egy szörnyen gödrös, rossz úton robog és a vezető nem kíméli az utasokat. Belül minden remegve táncolt – az asztal, az ülőkék és az ágy. Az ablakon át rőt fény látszott és az egyik tiszt így szólt:

– A nagydobok rákezdték...

Eltelik egy óra és megpillantjuk az első foglyokat. Milyen zavart a tekintetük! Úgy mennek, mint a vakok: botorkálnak, elesnek – még mindig nem biztosak benne, hogy életben maradtak...

Az óriási tűzcsapás ötven percig tartott, melyet lefogó tűz váltott fel. Egy perc szünetet sem kapott az ellenség. A német védelem fő gócpontjait a tűz szó szoros értelmében elsöpörte, betemette és szétrombolta, noha a németek az erődítményeket a szokásosnál mélyebbre süllyesztették, és színlelt peremvonalat építettek ki. Negyven perc múlva a jelzőrakéták szólították rohamra a csapatokat.

A tüzérfigyelők a támadó gyalogság csatárláncában mentek és menet közben adtak utasításokat a tűz áthelyezésére. Az ágyúk megtették a magukét. A németek rózsaszínű fényt láttak maguk felett – a szüntelen robbanások fényét. A tüzérségi előkészítés erkölcsi hatása iszonyú volt. A németek még a tűzövezeten kívül, a mélységben is motorkerékpárra kaptak. Otthagyták a harckocsikat és a gépkocsikat is, csak hogy elmenjenek arról a helyről, ahol a föld és a levegő ledönti a lábáról az embert.

A robbanások szoros közelségében, a szörnyű tűzhenger mögött a hideg sárban haladt támadó gyalogságunk. A köpenyek beitták magukba a nedvességet, a nemezcsizmák felszívták a vizet és ólomsúllyal húzták a lábat. A nedvesség átjárta a harcosok csontjait, de ők ilyen körülmények között is a nyári rohamok ütemében nyomultak előre – nem szakadtak el a harckocsiktól.

– Micsoda emberek! – mondta az egyik rohamozó harckocsidandár parancsnoka. – Az első percben kezdtem el ezt a háborút és a harmadik órában már megsebesültem, tehát tudom, mi a háború. Én mondom, hogy katonáink negyvenegyben is jók voltak, de most egyszerűen felbecsülhetetlen értékűek. Nézze, a sár mindent elönt, nincs egy szemernyi száraz hely, a sár befolyik a nemezcsizmák szárán, és a katona mégis megy, ha kiadja az ember a vezényszót. Aranyemberek! Az én harckocsizóim nem dicsérik agyon őket, de mivel örökösen versengenek a gyalogosokkal, hinni lehet nekik... És a harckocsik egyre jobban távolodnak – a ködben, az ingoványban. A német védelmi vonalakban napestig dúl a harc. És estére a harckocsizók kitörnek a kijev–zsitomiri országútra."[75]

Jevgenyij Krigert, akárcsak Mihail Bragint, Szergej Borzenkót, Nyikolaj Gyenyiszovot, Pjotr Pavlenkót, Leonyid Pervomajszkijt, Viktor Poltorackijt, Viktor Kondratyenkót és sok más frontírót és tudósítót – akikkel a háború hosszú évei alatt alkalmam volt találkozni – az jellemezte, hogy állandóan készen állt a cselekvésre, igyekezett saját szemével látni a harcot, megörökíteni a forró légkört és minél hamarabb eljuttatni a szerkesztőségbe a jegyzetfüzet lapjait, melyek a legfontosabb eseményeket rögzítették.

Jevgenyij Kriger mindig ott volt, ahol valami fontos történt. Negyvenegyben Mogiljovnál együtt menetelt a hadsereggel. Ott volt a borogyinói harcmezőn, a sztálingrádi és a kurszki csata tüzében. És most ismét a haditudósító nyugtalansága hozta az 1. Ukrán Fronthoz – a 18. összfegyvernemi és a 3. gárda-harckocsihadsereg támadási sávjába.

Természetesen a harc hevében a haditudósító még sok mindent nem értett meg. Nem tudta összehasonlítani az egyes epizódokat a támadás általános képével, nem tudta pontosan feltárni az eseményeket. Ámde a szovjet katonák és a hátországi dolgozók milliói hálásak voltak ezeknek a bátor embereknek, akik közül sok harcban esett el, amikor az arcvonalról szóló izgalmas és igaz elbeszélésekhez adatokat gyűjtöttek, hogy bemutathassák a népnek a szovjet katonák hőstetteinek nagyságát.

Az arcvonal középső szakaszán az elsők között lépett ütközetbe a 18. hadsereg, amely az 1. Ukrán Front állományában most harcolt első ízben. Előtte sok ütközetben vett részt, és különösen nagy hírnévre tett szert 1943 őszén, a Tamany-félsziget felszabadításánál. Előtte 225 napon át – hős deszantkatonái Novorosszijszk alatt egy hídfőállást tartottak, amelyet Kis földnek neveztek el. Ez a védelem harci dicsőségük krónikájának egyik fontos lapja lett.

1943 végére a 18. hadsereg – a front többi hadseregéhez hasonlóan – nagy harci tapasztalatokra tett szert és kialakultak harci hagyományai. Harcos szervezetté, a harcokban megerősödött és megedződött kollektívává kovácsolódott. A hadsereg magasabbegységeinél és csapatainál minden harcot a Kis föld szemszögéből néztek, nagyra értékelték a bajtársiasságot és egymás kölcsönös segítését.

A 3. gárda-harckocsihadsereg – így a reám bízott 91. önálló harckocsidandár is – a zsitomir–bergyicsevi hadművelet kezdetétől fogva szorosan együttműködött a 18. hadsereg magasabbegységeivel és csapataival. Vállvetve harcoltunk. A frontélet lehetővé

[75] Izvesztyija, 1943. december 30. száma.

tette, hogy sokat megtudjunk és halljunk e hadsereg embereiről, lássuk őket a harc forró perceiben. Emlékezetünk híven őrzi sok harcos és parancsnok nevét. Különösen bevéső dött emlékezetembe K. N. Leszelidze vezérezredes, hadseregparancsnok alakja. Markáns arcvonás, határozott fellépés, kristálytiszta tekintet és becsület – ez jellemezte ezt a bátor embert.

Konsztantyin Leszelidze egy grúz parasztforradalmár fia volt. Részt vett az 1905. évi felkelésben, amiért börtönbüntetést kapott. Korán megismerte a nehéz munkát, a nyomort és az elnyomást. És amikor 1921-ben Grúziát végképpen megtisztították a nép árulóitól – a mensevikektől és a nacionalista bandáktól –, s amikor Gurijába, születési helyére A. I. Gekker parancsnoksága alatt bevonultak a legendás 11. hadsereg csapatai, Lenin küldöttei – Leszelidze égett a vágytól, hogy ő is a dolgozó nép állhatatos védelmezőjévé válhasson. A tizenhét éves, lelkes ifjú önként belépett a Vörös Hadseregbe, hogy megvalósítsa álmait.

Leszelidze, miután keresztülment a katonai kiképzés kemény iskoláján, már a háború előtti években tapasztalt parancsnokká vált, a harcosok neveléséhez is értett. A Nagy Honvédő Háború a nyugati határon, Breszt körzetében érte, ahol egy lövészhadtest tüzérfőnöke volt. Részt vett a minszki, a Berezina és a Dnyeper melletti súlyos harcokban, a Moszkva alatti síkságon és a Kaukázus hegyeiben vívott ütközetekben. 1943 őszén a Tamany-félsziget felszabadításáért vívott harcokban híres hadvezérek – I. J. Petrov vezérezredes, az Észak-kaukázusi Front parancsnoka, L. A. Vlagyimirszkij altengernagy, a Fekete-tengeri Flotta parancsnoka és A. A. Grecsko altábornagy, az 56. hadsereg parancsnoka – nevével együtt K. N. Leszelidze altábornagy nevét is megismerte az ország. A vezetése alatt álló csapatok kitűntek Novorosszijszk felszabadításakor.

K. N. Leszelidze lánglelkű hazafi volt. 1941-ben, egyik levelében ezt írta hozzátartozóinak: „Jól tudjuk, hogy a hazával szembeni kötelességünk mindenek felett áll. Ezt átérezve legyőzünk minden nehézséget. Az ellenség sírjára lel országunkban. Szilárdan hiszem, eljő az idő, amikor ismét elmegyünk azokra a helyekre, ahol a háború első napján álltunk; hiszek a győzelemben."

S a sors nem adta meg neki, hogy visszatérjen Belorussziába. Ukrajna felszabadításának egyik befejező hadműveletében fejlődött tovább hadvezéri tehetsége és szervező művészete. Leszelidze a harcban mindig a nehéz szakaszon volt, ott, ahol a legválságosabb volt a helyzet. Bámulatos tehetsége volt ahhoz, hogy az embereket harcra mozgósítsa. Ha megjelent az előretolt állásokban, ez mindig lelket öntött a harcosokba, megsokszorozta energiájukat. Mint igazi lenini kommunista, nagy jelentőséget tulajdonított a pártpolitikai munkának, mindig figyelembe vette a kollektíva véleményét. Jellemző volt rá, hogy állandó igénye volt, hogy az emberekkel kapcsolatot tartson. Embersége korántsem gyengeségből eredt, hanem olyan vonás volt, amellyel csak a legerősebb jellemek rendelkeztek.

„Alkalmam volt együtt harcolni az egyik tehetséges szovjet hadvezérrel, a 18. hadsereg parancsnokával, K. N. Leszelidze vezérezredessel – mondta L. I. Brezsnyev, az SZKP Központi Bizottságának főtitkára. – Az emberek a fronton gyorsan megnyilatkoznak, és rögtön megtudjuk, ki mit ér. Konsztantyin Leszelidzére úgy emlékszem, mint a grúz nép legjobb nemzeti vonásait megtestesítő emberre. Az életet szerető bátor ember volt. Kemény az ellenséggel és kedves barátaival szemben. Becsület, igaz szó, éles elme és meleg szív jellemezte."[76]

[76] Pravda, 1971. május 15. száma.

Konsztantyin Nyikolajevics Leszelidze alig egy hónappal a zsitomir–bergyicsevi hadművelet befejezése után, 1944. február 21-én halt hősi halált, erejének és képességeinek teljében. A háború utáni években pártunk és kormányunk különös gondot fordított a frontkatonákra – harcosokra, tisztekre, tábornokokra és tengernagyokra –, azokra, akiket különböző okok miatt nem tüntettek ki méltóképpen hőstetteikért. Ennek eredményeként a szovjet hadsereg és flotta sok volt harcosa, partizánosztagok harcosai és hős hátországunk dolgozói megkapták megérdemelt kitüntetésüket. A 18. hadsereg volt parancsnoka szintén a kitüntetettek között volt. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1971. május 13-i rendeletével Konsztantyin Nyikolajevics Leszelidzének halála után a Szovjetunió hőse kitüntetést adományozta.

A 18. hadsereg többi vezetői közül N. O. Pavlovszkij vezérőrnagyot, a hadsereg törzsfőnökét szeretném megemlíteni. A háborúba úgy lépett, hogy már több mint húszéves szolgálat volt mögötte a Vörös Hadseregben. A szovjet–török határ Leninakan melletti megerődített körlet törzsfőnöke, tengerészgyalogos dandár törzsfőnöke, az 56., majd a 18. hadsereg hadműveleti osztályának vezetője, a 18. hadsereg törzsfőnöke, az 1. és a 2. Ukrán Front, majd a Bajkálontúli Front hadműveleti csoportfőnöke volt. Ezek a fő mérföldkövei annak a harci útnak, amelyet ez a kiváló tábornok, a nagy törzsek egyik legtehetségesebb operatív munkatársa megtett.

A háború alatt csak pillanatokra találkoztam Nyikolaj Oszipovics Pavlovszkijjal. Közelebbről a háború utáni első években ismerkedtünk meg, amikor együtt tanultunk a vezérkari akadémián. Az első háború utáni évfolyam hallgatói között voltak olyan ismert tábornokok is, mint P. F. Batyickij, I. G. Pavlovszkij, N. G. Ljasenko, V. F. Margelov, I. F. Kiricsenko, V. V. Turantajev, D. V. Gorbovszkij és mások. Nyikolaj Oszipovics, mint tehetséges ember, megérdemelt tekintélynek örvendett közöttünk.

Néhány szót G. Sz. Kariofilliről, a 18. hadsereg tüzérparancsnokáról. Az ő katonai pályafutása szintén irigylésre méltó. A hadsereg fejlődésének valamennyi szakaszát megjárta: 1917-ben, tizenhat éves kamaszként belépett a Vörös Gárdába, részt vett a fehérgárdisták elleni harcokban, és a sorkatonából tábornok lett.

A zsitomir–bergyicsevi hadművelet idején a 18. hadsereg lövészhadtestjeinek élén olyan ismert katonai vezetők álltak, mint V. Sz. Golubovszkij altábornagy, F. V. Zaharov és F. I. Perhorovics vezérőrnagyok.

A 18. hadseregnél a politikai szervek és az egész pártpolitikai apparátus tevékenységét is tapasztalt vezetők irányították: Sz. J. Kolonyin vezérőrnagy, a hadsereg haditanácsának tagja és L. I. Brezsnyev ezredes, a politikai osztály vezetője.

Szergej Jefimovics Kolinyin még a polgárháború évei alatt vált politikai munkássá. Szentül őrizte a legendás komiszárok hagyományait: az elvszerűséget, a tárgyilagosságot, az emberek iránti figyelmet, a bolsevik türelmetlenséget mindennel szemben, ami az ügyet akadályozza. Jól értett ahhoz, hogyan kell az embereket a nehézségek leküzdésére mozgósítani.

K. V. Krajnyukov tábornok, az 1. Ukrán Front haditanácsának volt tagja úgy nyilatkozott Sz. J. Kolonyinról, mint olyan emberről, akire jellemző a szűkszavúság és az emberek gondjai iránti érdeklődés. Mindig tudott hasznos tanácsokat adni a velük való foglalkozáshoz.

A 18. hadsereg politikai osztályának akkori vezetője, L. I. Brezsnyev ezredes tisztjei aktív segítséget nyújtottak a hadsereg parancsnokságának mind a felkészülés, mind a hadművelet során. Már a háború után, a levéltári anyag tanulmányozása közben találtam egy olyan okmányt – a front politikai csoportfőnökségének szóló politikai jelen-

tést –, amely jellemzi a politikai osztály tisztjeinek céltudatosságát és munkájuk nagyságát:

„Az elmúlt négy nap alatt a hadsereg politikai osztályának, továbbá a magasabbegységek politikai osztályainak és a csapatok pártpolitikai apparátusainak egész ereje és figyelme a frontértekezleten adott utasítások végrehajtására irányult.

Ez alatt az idő alatt a következő intézkedések történtek:

– 43. 12. 20-án megbeszélést tartottam a hadsereg politikai osztályának munkatársaival; ezen megtárgyaltuk a frontértekezlet eredményeit, a csapatoknál folyó pártpolitikai munka vezetésével és megerősítésével kapcsolatos feladatokat;

– a küszöbönálló hadművelettel kapcsolatban a hadsereg politikai osztálya előkészített egy direktívát, amelyben meghatároztuk a hadművelet politikai biztosításával kapcsolatos konkrét feladatokat;

– kidolgoztuk, és a haditanács jóváhagyta a hadsereg politikai osztályának a küszöbönálló hadművelet pártpolitikai biztosítására vonatkozó tervét. A politikai osztály jelenleg a tervezett intézkedések végrehajtásán dolgozik;

– a hadsereg valamennyi magasabbegységéhez a politikai osztály munkatársaiból álló csoportokat vezényeltünk, azzal a feladattal, hogy gyakorlati segítséget nyújtsanak a politikai szerveknek és a pártpolitikai apparátusnak a hadművelet sokoldalú előkészítésének és végrehajtásának megszervezéséhez;

– a pártalapszervek, a század pártszervezetek és a Komszomol-szervezetek 12., 22. és 23-án valamennyi csapatnál taggyűlést tartottak;

– néhány politikai osztályvezetővel és politikai helyettessel egyéni beszélgetést folytattunk a hadművelet előkészítésének a biztosításáról és a csapatoknál folyó pártpolitikai munka kérdéseiről;

– előkészítettük a hadsereg haditanácsának a harcosokhoz, tisztesekhez és a tisztekhez intézendő felhívását a küszöbönálló hadművelettel kapcsolatban, megkaptuk és valamennyi politikai szervnek megküldtük a front haditanácsának a felhívását. Utasítottuk őket, hogy ezeket az okmányokat a harcparancs kiadásáig tartsák szigorú titokban, továbbá kezdjenek széles körű agitációs és propagandamunkát a harcparancs kiadása után;

– nagy munkát végeztünk a század pártszervezetek megalakítása érdekében. 12. 23-án Nyikoforov, Rjazanov és Zaharov valamennyi lövészszázadánál megalakultak a pártszervezetek és a pártcsoportok;

– 12. 21-én és 22-én a hadsereg agit.-prop. szemináriuma foglalkozást tartott, amelyen jelen voltak az összes hadosztályújság és a hadseregújság, a Znamja Rogyini munkatársai, a szeminárium részvevői előadásokat hallgattak Sztálin elvtársnak az Októberi Szocialista Forradalom 26. évfordulóján mondott beszédéről és parancsáról, az agitátoroknak és a lapok munkatársainak meghatároztuk feladataikat – azt, hogy mi a helyük és szerepük a hadművelet előkészítésében és végrehajtásában;

– megfogalmaztuk, kinyomtattuk és valamennyi magasabbegységnek megküldtük az »Add tovább« agitációs röplapokat (hatfélét, 5000–5000 példányban), hogy ezeket mint az agit.-prop. munka igen fontos mozgósító eszközeit közvetlenül a harc idején használják fel.

A jelenleg csapatoknál tartózkodó politikai munkások nagy segítséget nyújtanak a parancsnokságnak a fegyverzet állapotának az ellenőrzésében és teljes harckészültségbe helyezésében. Így Karavajev őrnagy elvtárs, a hadsereg politikai osztályának inspektora 12. 21–23-án a csapatok politikai munkásaival és parancsnokaival együtt

két ezred személyi állományának a fegyverzetét ellenőrizte... Ezután a csapatokhoz fegyvermestereket küldtek... Minden csapat és magasabbegység különleges figyelmet fordít arra, hogy a fegyverzetet teljesen harckésszé tegye.

43. 12. 24. A 18. hadsereg politikai osztályának vezetője, Brezsnyev ezredes."[77]

Ez az okmány bizonyos képet ad arról a nagy munkáról, amelyet a 18. hadsereg és más hadseregek politikai szervei a csapatoknál végeztek. A harcra való felkészülésben és harc közben nem léteztek számukra apróságok. A politikai munkások figyelme mindenre kiterjedt.

Ámde térjünk vissza azokhoz az eseményekhez, amelyek 1943. december végén kezdődtek a zsitomiri irányban, ahol az 1. gárdahadsereg, a 18. és a 38. hadsereg támadásba ment át, és az ellenséges védelem áttörése, valamint a siker továbbfejlesztése érdekében a 3. gárda-harckocsi- és az 1. harckocsi-hadsereg is bevetésre került.

A front csapásmérő csoportosítása hadműveleti felépítésének a közepén K. N. Leszelidze és P. Sz. Ribalko tábornokok csapatai tevékenykedtek. A 18. hadsereg tíz kilométeres áttörési szakaszán az ellenséges védelem lefogására és a támadó csapatok támogatására egyidejűleg több mint 1700 löveg és aknavető tüzelt. Itt, a hadsereg hadműveleti felépítésének első lépcsőjében négy lövészhadosztály támadott: Sz. M. Busev vezérőrnagy 129. gárda-lövészhadosztálya, A. V. Vorozsiscsev ezredes 395. hadosztálya, P. N. Kucik ezredes 117. gárdahadosztálya és P. V. Tyertisnij vezérőrnagy 161. hadosztálya. A lövészek közvetlen támogatására a 12. gárda nehézharckocsi-ezredet és a mi 91. önálló harckocsidandárunkat vetették be, amelyet ideiglenesen kivontak a 3. gárda-harckocsihadsereg állományából és hadműveletileg a 18. hadseregnek rendelték alá. A második lépcsőben három lövészhadosztály támadott: N. T. Zsergyienko alezredes 317. hadosztálya, F. A. Prohorov vezérőrnagy 24. hadosztálya és N. Z. Beljajev ezredes 71. hadosztálya, amely a hadseregparancsnok tartalékát alkotta.

Már két órával azután, hogy a 18. hadsereg főirányában elkezdődött a roham, kivertük az ellenséget Nyegrebovka, Rakovicsi és Liszica körzetéből. Déltájban azonban megállították a támadást az ellenség ellenlökései. Ezért az ellenséges védelem áttörésének befejezésére és a siker továbbfejlesztésére a Zabelocsje–snuri erdő terepszakaszról ütközetbe vetették a 3. gárda-harckocsihadsereget. A hadsereg tevékenységére később visszatérek, de előbb a 129. gárda-lövészhadosztály és a mi 91. önálló harckocsidandárunk közös tevékenysége alapján vizsgáljuk meg, hogyan rohamozott a gyalogság és az őket támogató harckocsik.

A dandárt még december közepén a 18. hadsereg parancsnokának rendelték alá és azt a feladatot kapta, hogy harckocsijai közvetlenül támogassák a 22. lövészhadtest gyalogságát Nyegrebovka, Rakovicsi szakaszon. Az ilyen feladat a dandár számára nem volt újdonság.

A zsitomiri irányban a dandárnak a 129. gárda-lövészhadosztály csapataival együtt át kellett törnie az ellenség védelmét. Valamennyi harckocsi számára előre kijelölték a roham útvonalát, az aknamezőn átjárókat nyitottak. Különösen részletesen megszervezték a támogatott parancsnokokkal való együttműködést.

És íme, elérkezett az ellenséges állások megrohamozásának órája. A harckocsik, a gyalogság és a tüzérség az ellenséges védelem áttörése után gyors iramban nyomult előre. Már december 24-én délre sikerült elfoglalnunk Negrebovka és Zabelocsje helységeket. Estefelé súlyos harc kezdődött Kocserovóért és a kijev–zsitomiri és radomiśli elágazásért.

[77] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 371, op. 6386, d. 21, l. 432–433.

A fasiszták igyekeztek tartani ezt a körzetet – nemcsak azért, mert csapataink főcsapásának az irányában levő támaszpont volt, hanem egyúttal fontos közlekedési csomópontnak is számított. Céljukat azonban nem tudták elérni, még úgy sem, hogy sok harceszközt dobtak át Kocserovo körzetébe. A hitleristák feldicsért Párducai és Tigrisei nem állták ki tüzérségünk tüzét és a félelmetes harmincnégyesek csapásait. Sokat kilőttünk és felgyújtottunk.

A visszavonuló ellenség majdnem teljesen felégette Kocserovót, amelyben a háború előtt több mint 450 ház volt. Füstölgő romok, összedőlt kémények és hamu – ez minden, ami a hajdani szép ukrán faluból megmaradt.

Este és éjjel fagyott, mindent belepett a zúzmara. A hőmérséklet alaposan lecsökkent, reggelre viszont hirtelen úgy felmelegedett az idő, hogy a víz patakokban folyt. Az egyik tiszt tréfálkozva mondta, hogy most aztán könnyebb lesz – az olvadás is nyugatra, a Tyetyerev folyóhoz akar sodorni bennünket.

Csak a dandárparancsnokságnak nem volt kedve tréfálni. A harcosoknak nemezcsizmájuk volt. Láttuk, hogy Musztafajev őrnagy géppisztolyosainak és a többieknek, akik nem ülnek harckocsiban, lesz különösen nehéz dolguk. A csizmaváltáshoz idő, de főleg új csizma kell. Honnan vegyünk csizmát? A parancs pedig a Karosztisev irányú előretörésünket sürgette.

És ekkor a véletlen jött segítségünkre. A dandár csapatai éjjeli harcban Kocserovo körzetében egy ellenséges raktárt zsákmányoltak. Kevés volt az időnk, de akadtak leleményes emberek, akik így is megállapították: a raktárban csizmák vannak. Parancsomra a dandár alig fél óra alatt lábbelit váltott.

A 91. önálló harckocsidandár este kikerült a 18. hadsereg hadműveleti alárendeltségéből és ismét a 3. gárda-harckocsihadsereg állományába került, ahol új feladatot kapott: indítson támadást az országút mentén Zsitomir ellen, és fedezze a jobbszárnyat az ellenség Radomiśl, Korosztisev felőli csapásaitól.

Az első nap harcának eredményeként a 18. hadsereg magasabbegységei, áttörve az ellenség védelmét, 12–14 km-t nyomultak előre. A hadsereg támadási sávjában felszabadult 12 nagy lakott helység, s megsemmisült az ellenség sok katonája és harci technikája. Ennek a sikernek elérésében nagy szerepet játszott a 3. gárda-harckocsihadsereg, amely nem várta be, hogy a 22. és a 101. lövészhadtest előrevetett osztagai elérjék a hadműveleti terv által kitűzött terepszakaszt, hanem a gyalogsággal együtt visszaverte az ellenség harckocsi-ellenlökéseit, majd tovább támadva befejezte az ellenséges védelem áttörését. A támadás első napján a hadsereg főerői 20 km-t nyomultak előre, átvágták a kijev–zsitomiri országutat, az előrevetett osztagok pedig megkezdték a harcot Privorotyeért és Ozerjaniért.

Annak ellenére, hogy a támadás első napján a harcban csak két hadtest vett részt – A. P. Panfilov vezérőrnagy 6. gárda-harckocsihadteste és K. A. Maligin vezérőrnagy 9. gépesített hadteste –, a harckocsi-hadsereg a főirányban növelte a csapás erejét és magával ragadta a gyalogságot. A sikert az hozta meg, hogy P. Sz. Ribalko altábornagy helyesen választotta meg a hadsereg ütközetbe vetésének pillanatát; a harckocsi- és gépesített magasabbegységek gyorsan szétbontakoztak és a tüzérség megszakítás nélkül támogatta őket.

Az első napon a támadás a front csapásmérő csoportosításának más szakaszain is lankadatlan erővel folyt. A csoportosítás jobbszárnyán az 1. gárdahadsereg, A. A. Grecsko vezérezredes parancsnoksága alatt (a haditanács tagja I. V. Vasziljev vezérőrnagy, törzsfőnök V. V. Panjuhov vezérőrnagy, 1944. 1. 9-től G. I. Metagurov vezérőr-

nagy) főcsapását Radomiśltől délkeletre mérte, és egyidejűleg szilárdan védelmezte az általa elfoglalt terepszakaszt a Tyetyerev folyó mentén. V. I. Katrics alezredes, M. M. Muzikin ezredes, G. I. Vehin vezérőrnagy és I. M. Bogdanov ezredes lövészhadosztályai – a hadsereg első lépcsője – betörtek az ellenség védelmébe, de estig mindössze 5–6 kilométert sikerült előrenyomulniuk. A hadseregnek nem voltak harckocsi-magasabbegységei, amelyek befejezhették volna az ellenséges védelem egész harcászati mélységének az áttörését, maguk után vonva a gyalogságot és a tüzérséget. Az 1. gárdahadsereg parancsnoka ezért kénytelen volt megállapítani, hogy az első lépcső lövészhadtestei nem hajtották maradéktalanul végre napi feladatukat.

Jobb eredményt ért el a 38. hadsereg, K. Sz. Moszkalènko vezérezredes parancsnoksága alatt (a haditanács tagja A. A. Jepisev, törzsfőnök A. P. Filipenko vezérőrnagy). Az első lépcsőjében három hadtesttel – F. J. Severgyin altábornagy 74. hadteste, A. L. Bondarev altábornagy 17. gárdahadteste és J. V. Begyin vezérőrnagy 21. hadteste – a jobbszárnyon és középen mért csapást. Később a sikeres támadást az 1. harckocsihadsereggel szoros együttműködésben folytatva lövész magasabbegységei elfoglalták Lazarevkát, Bruszilov járási központ keleti szélét, Szolovjovkát és Teszbovka északi szélét. December 24-én estig mintegy 15 km mélyen beékelődtek az ellenség védelmébe.

Az 1. harckocsi-hadsereg M. J. Katukov altábornagy parancsnoksága alatt (a haditanács tagja N. K. Popel vezérőrnagy, törzsfőnök M. A. Salin vezérőrnagy) a nap második felében, a 38. hadsereg magasabbegységeinek harcrendjeit megelőzve fokozta a csapás erejét. A. L. Getman altábornagy 11. gárda-harckocsihadteste a jobbszárnyon estére elérte a Voloti, Gnyilec terepszakaszt, Sz. M. Krivosein altábornagy 8. gárda gépesített hadteste pedig a balszárnyon Szolovjovkától és Turbovkától délnyugatra harcolt.

A front parancsnoksága nem volt megelégedve M. J. Katukov tevékenységével. N. F. Vatutyin tábornok így nyilatkozott: „A hadsereg, jóllehet erőfölényben volt az ellenséggel szemben, ahelyett, hogy továbbfejlesztette volna a sikert, nem szakadt el a gyalogságtól, hanem egy vonalban maradt vele."[78]

A hadművelet első napjának végére a legnagyobb siker K. N. Leszelidze és I. K. Moszkalenko csapatainak támadási sávjában mutatkozott, ahol a harckocsi-hadseregek tevékenykedtek, noha az ellenség szívósan ellenállt. Az ellenlökést végrehajtó csapatainak fő erejét a páncélosok adták. Támadó csapatainkkal szemben 120–130 ellenséges páncélos tevékenykedett.

Az állandó ellenlökések némileg csökkentették csapataink támadásának az ütemét. A frontfelderítés adatai szerint másnapra várható volt, hogy az ellenlökéseket végrehajtó csoportosításokat a 7. és az Adolf Hitler SS-páncéloshadosztály csapataival fogják megerősíteni. Mindez óvatosságra intette a front parancsnokságát, amely megtette a szükséges intézkedéseket. N. F. Vatutyin megparancsolta a csapásmérő csoportosítás hadseregparancsnokainak, hogy december 25-én támadásukat a következő terv szerint folytassák:

„8 óra 30 perckor küldjenek ki erős előrevetett osztagokat az ellenség előzetes felderítésére.

9 óra 30 perckor harmincperces tüzérségi előkészítés után az összes erőkkel folytassák a támadást..."[79] Zsitomir ellen az 1. gárdahadsereget és a 60., valamint a 18. hadsereg

[78] Ugyanott. F. 236, op. 1712, d. 15, l. 5.
[79] Ugyanott. F. 236, op. 2712, d. 15, l. 2.

hozzá felzárkózó csapatait vetette harcba. A 3. gárda-harckocsihadsereg azt a feladatot kapta, hogy Korosztisev ellen mért csapással az 1. gárdahadsereggel együttműködve zúzza szét az ellenség radomiśli csoportosítását.

A csapatoknak adott harci intézkedésekből teljesen nyilvánvalóan arra következtethettünk, hogy a front parancsnoksága igyekezett minél gyorsabban szétzúzni a szemben álló két ellenséges csoportosítást – a radomiślit és a bruszilov-kornyinit –, hogy folytathassa a támadást Zsitomir, Bergyicsev és Kazatyin ellen.

A támadásunk első napjának eredményeiről az alábbi következtetést vonta le a Dél Hadseregcsoport parancsnoksága, E. Manstein szerint: „Az OKH felszólításaira (amelyek feltétlenül Hitlertől indultak ki)... a parancsnokság a következőket jelentette: »Ahhoz, hogy a hadsereg északi szárnyán részintézkedésekkel, például egyes hadosztályok átdobásával mentsük a helyzetet, elmulasztottuk az alkalmat. Az ellenség által itt harcba vetett erők mennyiségéből ítélve, még az esetben is, ha ideiglenesen sikerül feltartóztatnunk a támadó ellenséget, nem tudunk gyökeresen változtatni a helyzeten. Ezenkívül világos, hogy az ellenség egyre újabb és újabb tartalékokat fog bevetni a támadásba, amelyeket ezen a télen gyűjtött. A helyzet úgy alakul, hogy a következő hetekben Korosztyeny, Zsitomir, Bergyicsev és Vinnyica környékén, Kijevtől délre, az ellenség elvághatja hadtápútjainkat és utána visszavetheti csapatainkat délnyugat felé."[80]

Íme, az egyik hitlerista stratéga kényszerű beismerése arról a német csapatok számára kilátástalan helyzetről, amely 1943 végén alakult ki a kijevi irányban a Korosztyeny, Malin, Kornyin terepszakaszon. 1941 derekán, amikor a német fasiszta csapatok elérték ezt a terepszakaszt, aligha tételezték fel azt, hogy két és fél év múlva ebben a körzetben egyik vereség a másik után vár rájuk.

A zsitomir–bergyicsevi hadművelet második napja – mint már említettem – kedvezőtlen körülmények között kezdődött. 1943. december 25-én hajnalban az idő lényegesen rosszabbodott. Ismét megeredt az eső. A földutak sártengerré változtak. Ez megnehezítette a második lépcsők és a tartalékok felvonultatását, a lőszer- és üzemanyag-szállítást. A légierő tétlenségre volt kárhoztatva. A csapatok tűztámogatásában a fő szerepet a tüzérség játszotta. És a nehéz körülmények ellenére, a kijevi irányban tevékenykedő szovjet csapatok mégis szívósan, méterről méterre nyomultak előre.

Még december 25-re virradó éjjel a 3. gárda-harckocsihadsereg nehéz helyzetbe került. Vissza kellett vernie az ellenség Ozerjanból végrehajtott erős ellenlökéseit és ezzel egy időben átcsoportosítást kellett végrehajtania az új feladathoz, mely szerint az 1. gárdahadsereggel együttműködve csapást kellett mérnie Korosztisevre. A mi harckocsi-hadseregünk ebben az irányban a 9. gépesített hadtest és a 91. önálló harckocsidandár erőinek zömével támadt, mely utóbbi a zsitomiri országút mentén tevékenykedve biztosította a hadsereg jobbszárnyát, és visszaverte az ellenség Sztavickaja Szloboda, Rudnya, Radomiśl és Korosztisev irányából végrehajtott ellenlökéseit. A 6. gárda-harckocsihadtest továbbra is a 18. hadsereget támogatta.

Bátran és kezdeményezően tevékenykedett a külön irányban az 51. gárda-harckocsidandár, a vakmerő és nagy akaraterejű M. Sz. Novohatyko alezredes parancsnoksága alatt; nemegyszer találkoztam ezzel a nagyszerű tiszttel a front útjain. F. N. Parhomenko vezérőrnagy 237. lövészhadosztályával együttműködve visszaverte az ellenség Privorotye körzetéből végrehajtott erős ellenlökését, és estére elfoglalta Karabacsint, az ellenség fontos ellenállási gócát.

[80] *Manstein, E.:* Elvesztett győzelmek. Vojenizdat. Moszkva, 1957. 503. old. (oroszul).

Az ellenség a legszívósabb ellenállást a 38. hadsereg támadási sávjában, Bruszilov körzetében tanúsította. A hadsereg a várost megpróbálta menetből elfoglalni, de nem sikerült. Ezután felvonult a tüzérség, közte a 101. nagy űrméretű tarackos dandár egyik osztálya, amely három és fél óra alatt mintegy 300 203 mm-es gránátot lőtt ki a fasiszták állásaira – mire az ellenség kénytelen volt visszavonulni és Bruszilov nemsokára felszabadult.

Abban, hogy a 38. hadsereg a sikert a kazatyini irányban tovább tudta fejleszteni, nagy érdeme volt szomszédunknak, az 1. harckocsi-hadseregnek, amelynek sikereit elismeréssel szemléltük. A hadsereg tevékenysége a hadművelet második napján jelentősen megélénkült. A hadsereg a 11. gárda-harckocsihadtest magasabbegységeivel délnyugati irányban a támadást továbbfejlesztve, a 8. gárda gépesített hadtest főerőivel és a lövészcsapatokkal együtt részt vett a Kornyinért folyó harcokban.

December 25-én különösen kitűnt V. M. Gorelov ezredes 1. gárda-harckocsidandárja, amely Popelnyát, a német csapatok egyik fontos ellátási bázisát támadta. A dandár átkelt az Irpeny folyón és menetből betört Lipkibe. Estére V. M. Gorelov csapatai meglepésszerű támadással elfoglalták Kilovka és Lozovki helységeket, ahol kiszabadították 400 fogságban levő katonánkat. A sötétséget és a visszavonuló ellenség zavarát kihasználva 11 harckocsink – a dandárparancsnokkal és N. I. Gavrisko őrnaggyal, az 1. harckocsi-zászlóalj parancsnokával az élen – felszabadította Popelnyát, a kijevi terület egyik járási központját és vasútállomását.

Heves harc folyt egy másik ukrán járási központért – Kornyinért – is, amely fontos támaszpont volt az ellenség védelmi rendszerében, és a kazatyini irányt fedezte. A város felszabadításában és az ellenség kornyini csoportosításának a szétzúzásában K. Sz. Moszkalenko, F. F. Zsmacsenko és M. J. Katukov hadseregének magasabbegységei vettek részt.

Ezek közül az erők közül csak F. F. Zsmacsenko altábornagy 40. hadserege (a haditanács tagja K. P. Kulik vezérőrnagy, törzsfőnök V. I. Belogyegy ezredes, 1944. 1. 5-től L. B. Szoszedov vezérőrnagy) nem vett még részt a támadásban. A hadsereg készült fő feladatának – a Belaja Cerkov irányában mérendő csapás – és részfeladatának végrehajtására, a 38. hadsereg támogatására Kornyin elfoglalásában.

December 25-én reggel ötvenperces tüzérségi előkészítés után a 40. hadsereg csapásmérő csoportosítása támadásba ment át. Az ellenség előzetesen tanulmányozott és bemért céljaira leadott tüzérségi tűz jó eredménnyel járt. A roham váratlanul érte az ellenséget. Ennek eredményeképpen a hadsereg jobbszárnycsapatai a Mohnacska, Volica déli pereme szakaszon áttörték az ellenség védelmét és dél felől heves csapást mértek Kornyinra. A helység felszabadítása után a hadsereg csapásmérő csoportosítása 10–15 km-t nyomult előre, és elérte a Zsidovcik Romanovka, Volica terepszakaszt.

Ily módon kétnapos megfeszített harc árán a front csapatai végrehajtották elsőrendű feladatukat: 80 km-es arcvonalszakaszon áttörték az ellenség védelmét és 20–40 km mélyen előrenyomultak. Súlyos veréseget mértek az ellenség négy páncélos- és két gyalogoshadosztályára és kedvező feltételeket teremtettek az ellenség üldözéséhez.

Ugyanakkor az elmúlt harcok a csapatok tevékenységének egyes hiányosságait is feltárták. A Vatutyin, Krajnyukov és Bogoljubov által aláírt direktíva felhívta a figyelmet arra, hogy a csapatok összeköttetése és együttműködése nem megbízható. Ennek következtében egyes magasabbegységek erősen lemaradnak és az előrenyomuló magasabbegységek szárnya biztosítás nélkül marad. Az ellenség a magasabbegységek közti

hézagokban megtartja állásait; a magasabbegységek parancsnokai nem törekednek arra, hogy az ellenséget kölcsönös manőverrel, oldal- és háttámadással megsemmisítsék. A vezetés és az összeköttetés harc közben gyakran megszakad; a parancsnokok és a törzsek gyakran elmaradnak a csapatok harcrendjétől... A törzsek a helyzetről csak jóval később szereznek tudomást, a parancsnokok pedig ilyen esetben képtelenek arra, hogy időben meghozzák elhatározásaikat és reagáljanak a harc menetére."[81] Ugyanez a direktíva a hadtápmunka hiányosságaira is rámutatott. Abban az időben nehézségek voltak az üzemanyag-, de különösen a lőszerellátás körül. A frontparancsnokság gondos tanulmányozás után mindent megtett a magasabbegységek és a csapatok szükségleteinek kielégítése érdekében.

A támadásnak ezekben az első napjaiban nagy szervező munkát végzett a front politikai csoportfőnöksége, Sz. Sz. Satilov vezérőrnaggyal az élén, aki bátor ember és tapasztalt politikai munkás volt. A politikai csoportfőnökség az ő vezetésével mozgósította a csapatokat a harci feladatok végrehajtására, megkövetelte az alárendelt politikai szervektől, hogy állandóan figyelemmel kísérjék a fő eseményeket, tudják mit tesznek a magasabbegységek a napi feladatok végrehajtásáért, hogyan fejeződik be a nap és hogyan kezdődik az új.

Az ütközetbe mindenki bekapcsolódott

Úgy, ahogy a hadműveleti terv előírta, a támadás harmadik napján bekapcsolódtak a 60. hadsereg balszárnycsapatai, hogy Radomiślt észak és nyugat felől megkerülve csapást mérjenek az ellenségre. A támadás újbóli megkezdésekor a frontparancsnokság figyelmének a középpontjában kétségtelenül azok a harcok álltak, amelyek Radomiśl, Korosztisev körzetében és a kazatyini irányban bontakoztak ki.

I. D. Csernyahovszkij vezérezredes, a 60. hadsereg parancsnoka (a haditanács tagja V. M. Olenyin vezérőrnagy, törzsfőnök G. A. Tyer-Gaszparjan vezérőrnagy) I. I. Ljudnyikov vezérőrnagy balszárnyon levő 15. lövészhadtestét jelölte ki arra a feladatra, hogy Radomiślt észak felől megkerülve megindítsa a támadást. P. V. Tyertisnij vezérőrnagy, M. A. Ignacsev ezredes és P. N. Lascsenko ezredes lövészhadosztályai a védelem peremvonalában megtörték az ellenség ellenállását, s a támadást Hodori, Zaboloty felé továbbfejlesztve estére 8 km-t nyomultak előre, és I. G. Pavlovszkij ezredes 1. gárdahadsereg állományába tartozó 328. lövészhadosztályának segítséget nyújtottak Radomiśl felszabadításában.

A 60. hadsereg magasabbegységeivel egy időben a Tyetyerev folyó nyugati partján levő hídfőállásból az 1. gárdahadsereg 11. lövészhadteste is támadást indított. A hadsereg főerői Radomiśltől délre átkeltek a Tyetyerev folyón, délnyugat felé indítottak támadást, hogy Korosztisevet észak felől megkerüljék.

Közvetlenül a korosztisevi irányban P. Sz. Ribalko és K. N. Leszelidze csapatai továbbra is szívós harcokat vívtak az ellenség Reich SS- és 8. páncéloshadosztályának a csapataival. Harckocsi-hadseregünk 9. gépesített hadteste a zsitomiri országút mentén támadott, M. D. Szijanyin ezredes 70. gépesített dandárja pedig súlyos harcokkal áttört Korosztisev keleti széléhez. A tőle balra támadó 6. gárda-harckocsihadtest Karabics

[81] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 236, op. 2712, d. 15, l. 29–30.

elfoglalása után a 101. lövész hadtesttel együttműködve visszaverte az ellenség gyalogságának és páncélosainak Romanovkából és Zdvizsokból végrehajtott ellenlökéseit.

Addigra az ütközetbe a harckocsi-hadsereg harmadik nagy magasabbegysége – Sz. A. Ivanov vezérőrnagy 7. gárda-harckocsihadteste is bekapcsolódott. Vele együtt harcolt a Zabelocsje, Kocserovo terepszakaszon a 91. önálló harckocsidandár is. A dandár az ellenségnek a hadsereg jobbszárnya ellen intézett ellenlökéseit verte vissza.

December 26-án este harckocsi-hadseregünk előrevetett csapatai Korosztisev körzetében harcot kezdtek a Tyetyerev folyó átkelőhelyeiért. Az ellenség Vilenkiből és Vidumkiból több ellenlökést hajtott végre. Mivel azonban ezek nem jártak eredménnyel, megkezdte a visszavonulást a folyón túlra, és felrobbantotta maga mögött a hidakat. Ezekben a harcokban kitűnt L. A. Darbinjan ezredes, a 9. gépesített hadtest 69. gépesített dandárjának a parancsnoka. Ez a bátor ember megérdemelt tekintélynek örvendett a harcosok és a tisztek előtt. Tudtam, hogy parancsnoksága alatt a dandár az előző harcokban – a bukrini hídfőállásban, Kijev alatt, Fasztovnál és Bruszilovnál – mindig becsülettel teljesítette harci feladatát. A zsitomiri irányban vívott támadóharcokban is hozzáértően vezette a dandár tevékenységét. Korosztisev alatt a dandár erőinek egy részével végrehajtott merész manőverrel átkelt a Tyetyerev folyón, és miután elérte Koznyevkát, észak felől meglepésszerűen megrohamozták az ellenséget. A bátor dandárparancsnok a Korosztisev alatti harcokban súlyosan megsebesült és belehalt sebesülésébe. L. A. Darbinján ezredes halála után megkapta a Szovjetunió hőse kitüntetést.

Az ellenséges gyalogság és páncélosok állandó ellenlökéseit visszaverve a csapásmérő csoportosításnak a kazatyini irányban tevékenykedő többi hadserege is folytatta támadását. A Szovjet Tájékoztató Iroda december 26-án az 1. Ukrán Front újabb sikereiről számolt be. Mint mindig, most is a moszkvai rádió bemondójának emelkedett, ünnepélyes hangja közölte azt az örömhírt, hogy „a támadás három napja alatt csapataink 150 helységet szabadítottak fel, köztük Radomiśl várost és a zsitomiri terület három járási központját – Bruszilovot, Kornyint és Popelnyát...”[82]

A kijevi hídfőállásban támadó szovjet csapatok arcvonala állandóan szélesedett. Egyre újabb és újabb csapatok kapcsolódtak be, de harctevékenységüket továbbra is korlátozták a rossz időjárás és útviszonyok. A tüzérség lemaradt. Légierőnk a rossz idő miatt nem tudta támogatni a földi csapatokat. Ezért a front haditanácsa gondoskodott arról, hogy a csapatok megkapják a szükséges tüzérségi tűztámogatást.

December 27-re virradó éjjel a csapásmérő csoportosítás hadseregei számára véglegesen pontosították a támadás folytatásával kapcsolatban rájuk váró feladatokat és a sávhatárokat némileg módosították. Bizonyos átcsoportosítást is végrehajtottak. Így a 68. gárda-lövészhadosztályt hadműveletileg az 1. harckocsi-hadseregnek rendelték alá. Később szereztünk tudomást róla, hogy ugyanakkor, amikor a mi harckocsi-hadseregünk feladata ugyanaz maradt, ami volt, vagyis az összfegyvernemi hadseregekkel együttműködve Korosztisevet, majd Zsitomirt kellett támadnia – M. J. Katukov hadseregére vonatkozóan a front parancsnoka külön elhatározást hozott. 8. gárda gépesített hadtestének a mellé beosztott lövészhadosztállyal együttműködve a kazatyini irányban kellett aktív tevékenységet folytatnia, és december 28-ra virradó éjjel el kellett érnie Kazatyin körzetét. A hadsereg másik hadtestének – a 11. gárda-harckocsihadtestnek, mivel a zsitomiri irányban a helyzet nem volt világos, Volica, Andrusevka körzetében kellett ma-

[82] A Szovjet Tájékoztató Iroda közlemenyei. V. kn. 304. old. (oroszul).

radnia, készenlétben arra, hogy visszaverje az ellenség elsősorban Zsitomir felől várható ellenlökéseit.

A zsitomiri irányban december 27-én és 28-án folytatódtak a súlyos harcok Korosztisev körzetében. A város és a Tyetyerev folyó kedvező terepszakasz volt az ellenség védelme számára. Jelentőségét az indokolta, hogy Korosztiseven át visz a zsitomir–kijevi országút és egyéb, szilárd burkolatú utak, amelyekre az akkori időjárásviszonyok közepette igen nagy szükségük volt a támadó csapatoknak.

Közvetlenül Korosztisevért harckocsi-hadseregünk 9. gépesített hadteste harcolt a már említett 129. gárda-lövészhadosztállyal együtt. A hadosztályok többször is megkísérelték, hogy a Tyetyerev folyó mentén átkelőhelyeket foglaljanak, de eredménytelenül. Akkor K. A. Maligin vezérőrnagy, a gépesített hadtest parancsnoka, teljesítve a hadseregparancsnoknak azt az utasítását, hogy hajtson végre megkerülő manővert, a következő elhatározást hozta: M. D. Szijanyin ezredes 70. gépesített dandárjának erői Korosztisev keleti szélén lekötik az ellenséget, két dandár pedig – A. A. Alekszejev alezredes 69. és V. V. Luppov ezredes 71. dandárja – a lövészhadosztály erőinek egy részével együttműködve észak felől megkerüli a várost.

Ez a manőver sikeresnek bizonyult. Csapataink december 27-én délben átkeltek a Tyetyerev folyón és elfoglalták Kozijevkát. Az előrevetett alegységek megkezdték a harcot Korosztisev északi pereméért. Ezzel egy időben a várostól délre A. P. Panfilov vezérőrnagy 6. gárda-harckocsihadteste mért csapást az ellenségre. A gárdisták elfoglalták Haritonovkát és megkezdték a harcot Korosztisev északi pereméért. Ezzel egy időben a várostól délre A. P. Panfilov vezérőrnagy 6. gárda-harckocsihadteste mért csapást az ellenségre. A gárdisták elfoglalták Haritonovkát és megkezdték az átkelést a folyón. A gépesített gyalogságnak sikerült átkelnie a szemközti partra. A harckocsikat azonban visszatartotta az ellenség Mavrinóból és Sztricsijevkából lőtt erős tüze. A gépesített hadtest magasabbegységei és a lövészhadosztály csak másnapra virradóra tudott átgázolni a hideg folyón. A gyalogsággal együtt kelt át a tüzérség. A szemközti parton a tüzelőállásba vontatott lövegek közvetlen irányzással lőtték az ellenség harckocsijait és rohamlövegeit, amelyek megpróbálták csapatainkat a folyóba szorítani.

A sötétség beálltával a harc Korosztisev központjába és északnyugati szélére helyeződött át, ahova megérkeztek a megkerülő manővert végrehajtó csapatok. Köztük volt a 69. dandár és K. A. Maligin gépesített hadtestének 71. gépesített dandárja is. E dandár parancsnoka hadseregünk egy ismert tisztje volt, akinek múltja példakép, eleven legenda volt a fiatal harcosok számára. Vlagyimir Vasziljevics Luppov ezredes már 1918-ban harcolt a szovjethatalomért, 1920-ban Vörös Zászló-renddel tüntették ki. A Nagy Honvédő Háború első napjaitól kezdve harcolt. Két ízben súlyosan megsebesült, de a kórházban nem várta meg, amíg teljesen meggyógyul, hanem sok lánglelkű hazafihoz hasonlóan igyekezett minél hamarabb visszatérni csapatához, hogy ismét pusztíthassa a gyűlölt ellenséget. Ekkor a veterán mellét már újabb két Vörös Zászló-rend ékesítette. Azért az ügyes manőverért, amelyet az ellenség korosztisevi csoportosításának szétzúzásakor hajtott végre, a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki. Vlagyimir Vasziljevics 1944-ben esett el.

Azután, hogy csapataink betörtek Korosztisevbe, a városban egész éjjel folyt az elkeseredett utcai harc. A város reggelre felszabadult. Ezekben a harcokban a harckocsihadsereg jobbszárnyának a biztosításában dandárunk is szerepet játszott. Megakadályozva az ellenség Kozijevka, Korosztisev irányú áttörési kísérletét, december 27-én estére elérte a Tyetyerev folyó átkelőhelyeinek a körzetét. Itt a dandár azt a parancsot

kapta, hogy intézzen támadást Krasznij Jar ellen, s miután elfoglalta, szállja meg az útkeresztezést és készüljön fel az ellenség ellenlökéseinek a visszaverésére.

A dandár késő este megkezdte a folyón való átkelést. Kozijevka körzetében nem volt a harckocsik számára előkészített átkelőhely, ezért a legrövidebb idő alatt elő kellett azt készítenünk: fel kellett deríteni a medret, ki kellett jelölni a harckocsik fő- és tartalék útvonalát, meg kellett erősíteni a folyó megközelítési útjait. Magasabbegységünk nemsokára Kozijevka északnyugati szélén összpontosult és elfoglalta megindulási állásait a rohamhoz. December 28-án reggelre sikerült kivernünk az ellenséget Krasznij Jarból és elfoglalnunk az útkeresztezést. A felderítés megállapította, hogy a dandár elől a Reich SS-páncéloshadosztály csapatai vonultak vissza. A dandár az előző harcokban szétzúzta e hadosztály önálló páncélgránátos harckocsi-zászlóalját, és most ismét több megsemmisítő csapást mért alegységeire.

A támadás során több ízben láttuk, hogy a hitleristák milyen vadállati kegyetlenséggel bántak az ukrán falvak békés lakosaival. A korosztisev járási Lazorev-majorban a fasiszták sok embert megkinoztak és meggyilkoltak. A húszéves Marija Nyikolajevna Pilipenkót és kétéves kislányát, Valentyinát; a két fiatal Trocenko fivért: Ivánt és Alekszejt a fasiszták borzalmas kínzásoknak vetették alá. A Trocenko fivéreket a Gestapo-pribékek harckocsiágyúval lőtték szét. A két hős szovjet polgár teteme sokáig temetetlenül hevert, mert a gyilkosok még a temetést is megtiltották.

A hitleristáknak a Lazorev-majorban elkövetett bestialitásairól hadseregünk politikai osztálya emlékeztetőt adott ki, amelyben felszólította a gárdistákat, hogy álljanak boszszút az ellenségen apáink, anyáink és gyermekeink véréért.

Korosztisev elfoglalása után a 3. gárda-harckocsihadsereg azt a feladatot kapta, hogy folytassa támadását Zsitomir ellen. A hadsereg elől három páncéloshadosztály – a 8., 19. és a Reich SS-páncéloshadosztály – csapatai vonultak vissza erős utóvéddel. A fasiszta parancsnokság igyekezett tartani Zsitomirt, s ezért a már ott tevékenykedőkön kívül további két páncéloshadosztályt vezényelt oda a 18. tüzérhadosztállyal együtt, amelynek százötven 75–210 mm űrméretű lövege és közepes harckocsija volt. A frontparancsnokság, tekintettel az ellenséges tüzérhadosztály erejére, megparancsolta, hogy amikor velük találkozunk, ne arctámadást, hanem oldal- és háttámadást intézzünk ellenük, alkalmazzuk a gyalogos alegységek éjjeli tevékenységét.

Zsitomir elfoglalása december 28-án még nem sikerült. Estig a harckocsi-hadsereg mindössze 5–10 kilométert nyomult előre. Magasabbegységei a következő terepszakaszokat érték el: 9. gépesített hadtest Zubovka, Belkovci, Sztugyenyica; 6. gárda-harckocsihadtest – Levkov keleti széle, Taraszovka; a hadsereg második lépcsőjéből harcba vetett 7. gárda-harckocsihadtest – Turovec, Csubarevka. Ez a hadtest Sz. A. Ivanov vezérőrnagy parancsnoksága alatt elvágta a Zsitomirból Popelnyába, Szkvirába, Belaja Cerkovba vezető országutat és megfosztotta az ellenséget a manőver lehetőségétől. P. Sz. Ribalkónak a csapatokkal együttműködő 18. hadserege különösen elkeseredett harcokat vívott a bergyicsevi irányban, Zsitomirtól délre, ahol az ellenség több ellenlökést hajtott végre Ivankovo, Voloszovo és Sztaraja Kotyelna körzetéből.

A front más hadseregei támadásának irányában is bonyolult volt a helyzet. A mi harckocsidandárunktól jobbra tevékenykedő 1. gárdahadsereg Zsitomirt északkelet felől támadta. Az ellenség szívós ellenállását leküzdve, december 28-án estére elérte Korcsevka és Szlipcsica keleti peremét.

Ezek emlékezetes helyek voltak, de a heves harcok idején kevesen tudták, hogy a zsitomiri földnek ez a jelentéktelen zuga összefügg Lenin nevével. Ezzel a körzettel alapo-

sabban én is csak a háború után ismerkedtem meg. A harmincas években Golovino és Szlipcsica kőbányáiban fejtették ki a Lenin-mauzóleumhoz a korosztisevi kőfaragó nemzedék leszármazottai, a gránit mesterei a labradoritot és a gabbrót. Szlobodka falu helyén fejtették ki azt a követ, amely a mauzóleum bejáratát díszíti. Figyelemre méltó, hogy ezt a hatvantonnás tömböt a polgárháború részvevői, Kalisztrat Galevej partizánosztagának volt harcosai faragták ki. Iljics nevével ajkukon védelmezték a szovjethatalmat, és mindent elkövettek annak érdekében, hogy a milliók számára kedves, a világ összes népei számára ismert név, Lenin neve, örökre ott ragyogjon a mauzóleum fő kövének csillogó felületén.

A zsitomiri irányban a 60. hadsereg is jelentős sikereket ért el. A hadsereg december 28-án kezdte meg támadását. A kezdeti csapásban M. P. Jakimov, A. Sz. Szmirnov, A. A. Miscsenko és D. N. Goloszov vezérőrnagyok, V. J. Petrenko ezredes és J. I. Gyacskov alezredes lövészhadosztályai vettek részt. Az összfegyvernemi magasabbegységek áttörésének továbbfejlesztésében különösen aktív szerepet játszott P. P. Polubojarov és A. G. Kravcsenko altábornagyok 4. és 5. gárda-harckocsihadteste. A hadtestek gyalogságot megelőzve délnyugat felé törtek előre. P. P. Palubojarov hadteste elfoglalta Volodarszk-Volinszkij várost. A. G. Kravcsenko hadteste pedig Malinovkáig jutva megközelítette Csernyahovot.

Mi, a 3. gárda-harckocsihadsereg parancsnokai és politikai munkásai örültünk a híres harckocsihadtestek sikereinek. Nekik köszönhető, hogy a 60. hadsereg – az ellenséget üldözve – úttalan utakon példátlan ütemben nyomulhatott előre; naponta 40 kilométert tett meg.

Kétségtelen, hogy ebben a parancsnokok nagy harcvezetési tudása és Ivan Danyilovics Csernyahovszkij hadseregparancsnok tehetsége és szervezőképessége is szerepet játszott. Már beszéltem erről a nagy tehetségű hadvezérről. Tehetségéről mindennél ékesebben beszélnek azok a győzelmek, amelyeket a 60. hadsereg, majd később a 3. Belorusz Front neki alárendelt csapatai arattak. I. D. Csernyahovszkij hadseregtábornok, a tehetséges hadvezér, a Szovjetunió kétszeres hőse 1945 februárjában halt hősi halált; mint parancsnok s mint ember, egyaránt kitörölhetetlen emléket hagyott szívünkben.

K. K. Rokosszovszkij mondta róla: „Kitűnő parancsnok volt. Fiatal, művelt, nagyeszű ember! Hogy a hadseregben nagyon szeretik, az első pillanatban meglátszott. Az, hogy a hadseregparancsnokhoz nem reszketve, hanem mosolyogva mennek jelenteni, mindennél többet mond. Minden parancsnok vágya, hogy beosztottjai szeretettel teljesítsék parancsát. Csernyahovszkij elérte ezt..."[83]

V. M. Olenyin vezérőrnagyról, a hadsereg haditanácsának tagjáról is feltétlenül kell néhány jó szót mondanom. Vlagyimir Makszimoviccsal közelebbről már a háború után ismerkedtem meg, amikor egy seregtest parancsnoka voltam. Őt nevezték ki a haditanács tagjává. Olenyin tapasztalt politikai munkás, ügyes szervező volt, értett a személyi állomány neveléséhez, s ugyanakkor szerény és barátságos ember volt, vonzódtak hozzá az emberek. Még a legbizalmasabb ügyeikbe is beavatták.

A 60. hadsereg többi ismert tábornoka közül szeretném az olvasónak részletesebben bemutatni a 18. gárda-lövészhadtest parancsnokát, I. M. Afonyin vezérőrnagyot, a Szovjetunió hősét. Miután a Frunze Katonai Akadémiát elvégezte, s részt vett a Halhin-Golnál lejátszódott eseményekben, Vörös Zászló-renddel tüntették ki. A háború kitörése a szovjet–román határon, a Prut folyó mellett érte. Utána Izjum, Barvenkovo és Lozo-

[83] *Rokosszovszkij, K. K.*. Katonai kötelesség. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest. 1971. 219. old.

vaja körzetében harcolt, részt vett a sztálingrádi csatában. 1943 áprilisától a 18. gárdalövészhadtest parancsnoka, a kurszki kiszögelléstől eljutott velük Magyarországra és Csehszlovákiába, később részt vett az imperialista Japán elleni háborúban. Rendkívül erős akaratú, tehetséges és bátor parancsnok volt.

De térjünk vissza az eseményekhez. Mialatt a zsitomiri irányban I. D. Csernyahovszkij, A. A. Grecsko, K. N. Leszelidze és P. Sz. Ribalko csapatai előrenyomultak, a kazatyini irányban sikeresen folytatta támadását K. Sz. Moszkalenko és M. J. Katukov hadserege. December 28-án estére a 38. hadsereg – a harckocsi-hadsereg sikerét kiaknázva – elérte a Zabara, Csernopudka, Krilovka, Karabcsejev, Trubejevka, Verbovka, Minkovci terepszakaszt. A hadtáp széthúzódása és a tüzérség lemaradása miatt azonban a csapatok támadásának üteme jelentősen lelassult. Ennek az lett a következménye, hogy magasabbegységei elvesztették a közvetlen érintkezést az ellenséggel, amely – légi felderítésünk adatai szerint – folytatta visszavonulását nyugat és délnyugat felé.

Hogy a helyzeten javítson, vagyis a támadás ütemét meggyorsítsa, a 38. hadsereg parancsnoka utasította a lövészhadtestek parancsnokait, hogy minden hadosztály állítson fel egy tüzérséggel és páncéltörő tüzérséggel megerősített zászlóaljat az ellenség szakadatlan üldözésére. A hevesen támadó harckocsizók és a gépesített gyalogság itt is megelőzte a lövészcsapatokat. A harckocsi-hadsereg – P. G. Arabej 241. lövészhadosztályával – leküzdve a németek újonnan bevetett 20. gépkocsizó hadosztályának ellenállását, főerőivel már december 28-án hajnalban elérte Kazatyin körzetét, és menetből megtámadta az ellenség helyőrségét.

A városért vívott harcban a harckocsi-hadsereg parancsnokai és harcosai számos esetben példát mutattak katonai tudásból, s ezek a példák jelentőségüket mind a mai napig nem vesztették el. Különösen értékesek voltak a háború alatt, amikor harckocsihadseregeink között élénk tapasztalatcsere folyt. Ezért mi, Ribalko emberei, már akkor sok részletet ismertünk abból a harcból, amelyet M. J. Katukov harckocsizói vívtak Kazatyinért. Nagy vonásokban elmondom ezt a harcot.

Miközben a 11. gárda-harckocsihadtest a várostól északnyugatra harcolt, a város felszabadításában a főszerep Sz. M. Krivosein altábornagy 8. gárda gépesített hadtestének jutott. A hadtest magasabbegységei, útban Kazatyin felé, Csernopudovka körzetében szívós ellenállásba ütköztek. A 20. gárda gépesített dandár és az 1. gárda-harckocsidandár harcba lépett. A hadtest többi magasabbegysége megkerülte a védelem szárnybiztosító csapatait és Kazatyin felé tört előre. Az ellenség Tatarszkoje Szeliscse körzetében megpróbálta feltartóztatni őket, de sikertelenül, I. I. Jakovlev ezredes és F. P. Lipatyenkov ezredes gárda gépesített dandára előrenyomult. A Kazatyin irányú előrenyomulás meggyorsítására e dandárok állományából előrevetették a 67. és 69. gárda-harckocsiezredet, a harckocsikra ültetett géppisztolyosokkal együtt, melyek betörve a városba reggel utcai harcokat kezdtek és délre megérkező motorkerékpáros lövészzászlóaljakkal a várost teljesen megtisztították az ellenségtől.

És itt szeretném megemlíteni a harcolni tudás és a leleményesség egyik példáját. I. N. Bojko alezredes 69. harckocsiezredének harcosai, amikor az ellenség a városba vezető valamennyi harckocsival járható utat tűzzel és harckocsiakadályokkal fedezett, cselhez folyamodtak: ott közelítették meg Kazatyint, ahol nem várták őket – éjjel, a vasúti töltésen. A harckocsik leoltott fényszóróval haladtak. Előtte még senki sem vezetett harckocsikat vasúti síneken. A meglepés zavarba ejtette az ellenséget, nem tudta, mitevő legyen. Bojko harckocsizói kiaknázták ezt. Aprították a számbeli fölényben levő ellenséget, nem engedték, hogy magához térve időt nyerjen a főerők felvonultatásához.

Egyébként ugyanezt a manővert alkalmazta a 6. gárda-harckocsihadsereg is, amikor a Kvantung-hadsereg elleni harcban a vasúti töltésen, az esőtől felázott mandzsúriai völgyön keresztül nagyszerű menetet hajtott végre.

Ivan Nyikiforovics Bojkót, a harckocsiezred parancsnokát ezért a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki. A város felszabadításáért P. F. Gribajev hadnagy, a harckocsiszázad-parancsnok és M. I. Busilov őrmester, harckocsivezető (67. gárda-harckocsiezred), V. N. Polgorbunszkij főhadnagy szakaszparancsnok (19. gárda gépesített dandár) szintén megkapta a Szovjetunió hőse címet. Rajtuk kívül még sok harcos részesült magas katonai kitüntetésben.

Kazatyin felszabadítása után a hitleristák megpróbálták visszaszerezni a várost, de ellenlökéseik eredménytelenek voltak. Két nap múlva Moszkva köszöntötte Kazatyint, Radomiślt, Korosztisevet, Volodarszk-Volinszkijt, Korosztyenyt, Cservonoarmejszket, Csernyahovot, Szkvirát felszabadító csapatait.

December 29-ével az 1. Ukrán Front hadműveletе új szakaszba lépett, melyet a támadás továbbfejlesztése jellemzett. Azokban az általános és részdirektívákban, amelyeket ezelőtt a front parancsnoksága a csapatoknak kiadott, megkövetelte a határozott és megállás nélküli előrenyomulást és az előrevetett osztagok éjszakai tevékenységét.

A korosztyenyi irányban a főcsoportosítás támadásának tengelyétől 40 km-re N. P. Puhov altábornagy 13. hadseregének főerői tevékenykedtek (a haditanács tagja M. A. Kozlov vezérőrnagy, törzsfőnök G. K. Malangyin altábornagy).

Kedveltem ezt a hadsereget, hiszen náluk kezdtem harci utamat. És milyen nehéz utakat. A túlerőben levő ellenség ellen harcoltunk azokban a nehéz napokban Minszk és Mogiljov alatt. Most, negyvenhárom végén már más hadsereg volt – a számos ütközetben megerősödött. És örültem, hogy ismét találkoztam vele. A frontkatonák tudják, hogy az ilyen találkozások ugyanolyan izgalmasak, mint amikor harc közben régi barátokkal találkozunk.

A hadsereg a Déli-Poleszjében 120 km kiterjedésű arcvonalon tartós védelemben volt. A támadás megindulásakor két csapást mért: N. I. Ivanov vezérőrnagy 77. lövészhadteste Korosztyenyt észak felől megkerülve, N. I. Kirjuhin vezérőrnagy 24. lövészhadteste, F. G. Anyikuskin vezérőrnagy 25. harckocsihadteste és két önálló harckocsidandár a várost dél felől kerülte meg.

Másnap a hadsereg csapásmérő csoportosítása elfoglalta Korosztyeny várost és vasúti csomópontot. E régi ukrán város felszabadításáért vívott harcokban kitűntek a 77. lövészhadtest magasabbegységei és csapatai, valamint a 112. lövészhadosztály. Erre az időre a 35. harckocsihadtest magasabbegységei felszabadították Usomir várost. Korosztyeny elfoglalásának fontosságát már az is mutatja, hogy itt találkoznak a kijevi, moziri, zsitomiri, szárni és novograd-volinszkiji vasútvonalak. A szovjet katonáknak ez a föld azért is drága volt, mert a polgárháború forradalmi napjainak az emlékét őrizte. 1919. augusztus 30-án Korosztyeny közelében itt esett el – Nyikolaj Scsorsz – az ukrán Csapajev.

A 13. hadseregnek a szárni és novograd-volinszkiji irányban folytatott sikeres tevékenysége megbízhatóan biztosította a front csapásmérő csoportosításának jobbszárnyát, és megnehezítette az ellenség számára az élőerőkkel és harceszközökkel való manőverezést Zsitomir és Bergyicsev körzetében, ahol abban az időszakban a fő események játszódtak.

A zsitomir–bergyicsevi csoportosítás szétzúzására négy összfegyvernemi és két harckocsi-hadsereget jelöltek ki. A 60. hadsereg folytatta támadását és Zsitomirt észak felől,

Dzerzsinszk felé mélyen átkarolva december 29-én estére elfoglalta Cservonoarmejszk és Csernyahov városokat. A Csernyahovért vívott harcokban a 15. lövészhadtestnek lényeges segítséget nyújtott az 5. gárda-harckocsihadtest. A gyalogság harcrendje előtt tevékenykedve délről megkerülve Csernyahovot és estére elérte Vispolje körzetét.

Az 5. gárda-harckocsihadtest akkori parancsnoka – Andrej Grigorjevics Kravcsenko altábornagy – később a Szovjetunió kétszeres hőseként a 6. gárda-harckocsihadsereg parancsnoka lett. Neve közismert hadseregünkben, különösen a harckocsizók körében. Vöröskatonaként vett részt a polgárháborúban és a hazánkat 1941-ben ért megpróbáltatás első napjától kezdve az arcvonalon tartózkodott. A nehéz napokban Vapnyarkajánál, Zsmerinkánál, Szerpuhovnál, Kijevnél és Volokolamszknál harcolt. A Kravcsenko tábornok parancsnoksága alatt álló harckocsi- és gépesített magasabbegységek bátran és hozzáértően harcoltak a sztálingrádi és a kurszki csatában, a Kijevért vívott harcokban, a jobb parti Ukrajnában. Harci tudásukról bizonyságot tettek a focşani megerődített körlet megrohamozásakor, Magyarország, Csehszlovákia és Mandzsúria csataterein.

1943. december 29-én heves harcok kezdődtek Zsitomirnál. Az ellenség az itt összevont sok élőerő és harceszköz segítségével Gadzinka, Vackov, Levkov körzetében és tőlük délre a legelkeseredettebb ellenállást gyorsan mozgó csapatainkkal szemben tanúsította. Ebben a helyzetben világos volt, hogy amennyiben a 3. gárda-harckocsihadsereg továbbra is az országút mentén frontális csapással próbál előretörni Zsitomir felé, nagy veszteségeket szenved. P. Sz. Ribalko altábornagy számolva ezzel, elhatározta: átcsoportosítja csapatait és a főcsapást Zsitomirt délről megkerülve Kodnyára és Trojanovra méri, vagyis ott, ahol az ellenségnek még nem sikerült összefüggő és szilárd védelmet kiépítenie. Ez a terv lehetővé tette a Zsitomirt Bergyicsevvel összekötő utak átvágását, az ott levő ellenséges csoportosítások elszigetelését és egyenkénti megsemmisítését.

Olyan manővert, amelyben a gyorscsapatok erősen megváltoztatták a főcsapás irányát, a háborúban gyakran hajtottak végre. A harckocsi-hadseregek parancsnokai az ellenséges védelem mélységében – különösen, amikor a közbenső terepszakaszokon leküzdötték az ellenállást vagy a nagy helységekért vívott harcokban – mindig igyekeztek megkerülni az ellenséget. A védelmet a leggyengébb helyen menetből törték át, majd a harckocsi- és gépesített magasabbegységek a legrövidebb úton az ellenség fő csoportosításainak a szárnyát és hátát elérve mértek vereséget az ellenségre s ezzel biztosították a fronthadművelet általános sikerét.

A 3. gárda-harckocsihadsereg parancsnokának elhatározását a törzs igen rövid idő alatt kidolgozta. Ez az összeforrott kollektíva valóban a parancsnoklás harci szerve volt a hadseregparancsnok mellett. A kurszki csatától kezdve minden ütközetben tökéletesedett a harckocsicsapatok vezetését harckocsizó módon – elsősorban rádió- és mozgó híradó eszközök segítségével – biztosító tudása. Abban az időben a lövészcsapatoknak az igényeit – a századtól a hadosztályig – teljesen kielégítette a vezeték, ezzel szemben a harckocsizók akkor sem tudtak egybehangolt harcot vívni rádió útján szervezett vezetés nélkül. Ezért a 3. harckocsi-hadseregben és a többiben a törzs kidolgozta a vezetés olyan formáit és módszereit, amelyek számoltak a gyorscsapatok nagyfokú manőverezőképességével, annak a lehetőségével, hogy különböző irányokban messze elszakadva tevékenykednek a saját főerőiktől és az összfegyvernemi hadseregektől.

Ebből a szempontból a 3. gárda-harckocsihadsereg törzse (V. A. Mitrofanov, 1944 márciusától a háború végéig pedig D. D. Bahmegyev vezérőrnagy vezetése alatt) sokkal gazdagította a gyorscsapatok vezetésének elméletét és gyakorlatát.

Mi, a harckocsi- és gépesített magasabbegységek parancsnokai mindig biztosak voltunk benne, a hadsereg törzse mindent megtesz annak érdekében, hogy a parancsnok parancsa időben eljusson az alárendeltekhez, függetlenül attól, hol vannak a csapatok – menetben vagy harcban. Az intézkedések rádió útján repültek szét, és ha légköri zavarok voltak, akkor hozzánk sietett a törzs összekötő tisztje a térképpel, amelybe a parancsnok bejelölte a harci feladatot. A törzs ezzel megbízott tisztjének páncélos járművön, néha harckocsin kellett átverekednie magát a veszélyes zónán, hogy a térképpel eljusson hozzánk, a főerőktől elszakadva tevékenykedő harckocsizókhoz.

Amikor azokról a törzsekről beszélek, amelyekkel a háborús időkben kapcsolatom volt, vagy segítettek munkámban, amelyekre támaszkodva a háború utáni időszakban a csapatok kiképzésével és nevelésével kapcsolatos munkámat végeztem, szeretnék őszinte melegséggel és elismeréssel megemlékezni tisztjeinkről, különösen azokról, akik a hadműveleti osztályokon és csoportfőnökségeken dolgoztak, ők mindig kiérdemelték az „operátor" elnevezést. Olyan emberek voltak ezek, akik nem ismerték azt, hogy „nem tudom". Bármilyen nehéz volt is a helyzet, bátran szembe néztek az igazsággal, jelentették felettesüknek a dolgok való állását. Álmatlan éjszakák és óriási feladatok – a csapatok és a magasabbegységek vezetésének biztosítása a harcmezőn – ez volt az operátorok munkája. A háborús években mindenki tudta, hogy amikor a csapatok rövid pihenőt kaptak, a törzsek és elsősorban hadműveleti osztályaik és csoportfőnökségeik munkatársai éjjel-nappal a térképek és a vázlatok felett görnyedtek, előkészítették az adatokat a parancsnokok megalapozott elhatározásának meghozásához. Ellenőrizték a meghozott elhatározások végrehajtását, segítettek vezetni a harcot vagy ütközetet.

Példaként megemlítem a 3. gárda-harckocsihadsereg törzse hadműveleti osztályának tiszti kollektíváját, amelyet hosszú időn keresztül, így a zsitomir–bergyicsevi hadművelet alatt K. I. Upman ezredes vezetett. Analitikus elme volt, aki a legkülönbözőbb, néha a legkuszább adatok roppant tengerében meg tudta látni azt, ami a fő; ki tudta jelölni azt a szigetecskét, amelyre a hadsereg parancsnoka a felelős elhatározás meghozatala előtt szilárdan támaszkodhatott. Upmanban szerencsésen testesültek meg olyan tulajdonságok, mint a szűkszavúság, objektivitás, az aprólékos gondosság és alkotó tehetség, amely nélkül semmilyen tudós, így a hadtudomány művelője sem tud nagyot alkotni. Karl Ivanovics Upman végigjárta a háború nehéz iskoláját, melyet a 4. gárda-harckocsihadsereg törzsfőnökeként fejezett be.

A háború utáni években K. I. Upman sokat tett a szovjet hadtudomány gazdagítása, hadseregünk felső vezető kádereinek a nevelése érdekében. A hadtudományok doktoraként több mint húsz éven át – élete utolsó napjáig – gyümölcsöző oktató-nevelő munkát végzett és hadtudományi munkásságot folytatott a Szuvorov-renddel kitüntetett Vorosilov Vezérkari Akadémia falai között mint professzor.

A zsitomiri irányban folyó harcok idején hadseregünk törzse, K. I. Upman tevékeny közreműködésével gyorsan elkészítette és eljuttatta a csapatokhoz a harci intézkedéseket. Ezek magasabbegységek és csapatok szerint sorolták fel a feladatokat: a 9. gépesített hadtest folytassa támadását a korosztisev–zsitomiri országút mentén, kösse le az ellenséget elölről; a 7. gárda-harckocsihadtest Tulin, Ivankov szakaszon keljen át a Gujva folyón, december 29-én reggelre foglalja el Golubjatyin, Lescsin helységeket, majd folytassa támadását Gorogyiscse felé; a 6. gárda-harckocsihadtest a hadsereg balszárnyán támadjon Antopol, Bojarka, Raszkopna, Mogila irányában, verje ki az ellenséget Zakuszilovka, Kodnya körzetéből; a hadtest mellé beosztott 55. gárda-harckocsidandár,

A. Sz. Borogyin ezredes vezetésével folytasson harctevékenységet a Gujva folyó déli partja mentén és foglalja el a légi támaszpontot és repülőteret Szkomorohi, Gorogyiscse körzetében, majd a Sztarij Szolotvin–Ljahovci terepszakaszon fedezze a hadsereg balszárnyát.

A 91. önálló harckocsidandár, amely éjjel elérte Kazak és Kiricsenko kozákfaluk körzetét, azt a feladatot kapta, hogy fedezze a hadsereg jobbszárnyát és készüljön fel a Belkovci, Sztugyenyica körzete felől támadó ellenséges harckocsik visszaverésére.

Az új feladat megkapása után a hadsereg csapatainál megfeszített munka kezdődött. Az éjszaka folyamán át kellett csoportosítani a csapatokat, meg kellett szemlélni a harci technikát, üzemanyagot kellett utántölteni, az alegységeket el kellett látni lőszerrel és élelmiszerrel, fel kellett vonultatni a hadtápszerveket. A csapatok ezeket a feladatokat bonyolult helyzetben hajtották végre, amikor az ellenség mindenütt ellenlökésekkel kísérletezett. Ennek ellenére a személyi állomány, a parancsnokok és a törzsek sikeresen birkóztak meg a feladattal.

Hajnalban a 3. gárda-harckocsihadsereg folytatta a támadást, átkelt a Gujva folyón, délről megkerülve az ellenség zsitomiri csoportosítását. A 7. gárda-harckocsihadtest, a kapott feladatnak megfelelően, miután Peszki–Ivankov szakaszon a folyó északi partját megtisztogatta az ellenségtől, menetből leküzdötte a vízi akadályt és felszabadította Golubjatyint, Lescsint. Estére a harckocsihadtest már 3–4 kilométerrel délre harcolt Zsitomirtól, Gorogyiscse körzetében, igyekezett minél hamarabb elvágni a zsitomir–bergyicsevi országutat. A magasabbegység harcosainak bátor és hozzáértő tevékenységét mutatja, hogy december 29-én az ellenség 57 harckocsiját és rohamlövegét semmisítették meg. Saját veszteségeik alig voltak.

Ilyen eredményesen tevékenykedett a 6. gárda-harckocsihadtest is. Miután Sztaraja Kotyelna körzetében átkelt a Gujva folyón, kijutott a Leonovka, Antopol terepszakaszra. Ezekben a harcokban különösen kitűnt A. I. Tartacsnyik százados, az 53. gárda-harckocsidandár géppisztolyos zászlóaljának a parancsnoka. A zászlóalj az ő parancsnoksága alatt a támadás során 400 katonát és tisztet, 8 harckocsit, 18 ágyút és aknavetőt és 27 géppuskafészket semmisített meg. A bátor parancsnok a Sztaviscse faluért vívott harcban esett el. Avkszentyij Ivanovics Tartacsnyikot halála után Lenin-renddel tüntették ki.

Bergyicsev körzetében sem csitultak el az ádáz harcok. Itt K. Sz. Moszkalenko és M. J. Katukov hadserege tevékenykedett. Tőlük délre Szkvira irányában a 40. hadsereg támadott, de igen heves ellenállásba ütközött Rosztovicsa körzetében. A hitlerista parancsnokság ezen a terepszakaszon megpróbálta feltartóztatni csapataink Szkvira körzetébe való előrenyomulását és megtartani azokat az utakat, amelyek ezt a várost Belaja Cerkovval összekötik. Sz. Sz. Martyiroszjan vezérőrnagy 50. lövészhadteste magasabbegységeinek egyes helyeken sikerült átkelniük a folyón. Az előrevetett csapatok azonban nem tudták menetből elfoglalni Szkvirát. Ekkor a hadtest parancsnoka elhatározta, hogy két irányból mér csapást: T. F. Umanszkij ezredes 240. lövészhadosztályával északnyugat, F. V. Karlov ezredes 163. lövészhadosztályával pedig északkelet felől. Ennek eredményeképpen a csapatok félig bekerítették a várost, melyet december 29-én délután felszabadítottak. Ez azt jelentette, hogy elesett az ellenség fontos támaszpontja, amely a Belaja Cerkov-i csoportosítást nyugat felől fedezte.

Ugyanezen a napon a 27. hadsereg részleges átcsoportosítás után folytatta támadását. A Belaja Cerkov irányába mért csapására igen nagy szükség volt, mert a városhoz északnyugat felől közeledő 40. hadsereggel együtt átkaroló csapással teljesen bekerítet-

ték volna az ellenség csoportosítását. A fasiszták gyors szétzúzása után csapatok szabadulhattak volna fel a siker haladéktalan továbbfejlesztéséhez Umany és a 2. Ukrán Front csapatai irányában, amelyek már befejezték az utolsó előkészületeket a német fasiszta csapatok kirovográdi csoportosítására mérendő csapáshoz. Sajnos Sz. G. Trofimenko hadseregének átkaroló csapásából semmi sem lett, csak a hadsereg egyes csapatai nyomultak előre néhány szakaszon, de csupán jelentéktelen mértékben.

Pedig abban az időszakban Kijevtől délre olyan volt csapataink helyzete, hogy a két együttműködő Ukrán Front szomszédos szárnyain létrejöhettek volna a német csapatok teljes bekerítésének feltételei. Ezt látnia kellett a hitlerista parancsnokságnak is, amikor az 1. Ukrán Front csapásmérő csoportosításának csapatai Zsitomir, Kazatyin felé haladtak és egyre messzebb nyomultak előre déli irányban; a 2. Ukrán Front magasabbegységei pedig dél felől karolták át a Dnyeperhez szorult ellenséges csoportosítást, amely egyre jobban elszakadt a főerőktől.

Amikor azokat az eseményeket értékeljük, amelyek az 1. Ukrán Front sávjában a zsitomir–bergyicsevi hadművelet megkezdésétől december végéig lejátszódtak, ki kell emelnünk azt, hogy a hitlerista hadvezetés akkor már véglegesen elvesztette a hadászati kezdeményezést, nem volt képes nagy támadás szervezésére. A tartalékok elégtelensége az arcvonal különböző szakaszain rájuk mért szakadatlan és meglepésszerű csapásaink és az ellenség hátában egyre erősödő partizánharc megnehezítette manőverezési lehetőségüket. A hitlerista vezetők mégsem mondtak le arról a törekvésükről, hogy visszaszerezzék a dnyeperi terepszakaszt és Kijevet.

Az 1. Ukrán Front csapatai december 29-én estig mintegy 300 km szélességben és több mint 100 km mélységben áttörték az ellenséges védelmet. Magasabbegységeink súlyos vereséget mértek az ellenség 7. páncélos-, 1. gépkocsizó és 10. gyalogoshadosztályára. Az ellenség halottakban és sebesültekben több mint 40 000 katonát és tisztet vesztett, több mint 3000 katonája fogságba esett. Megsemmisítettünk és zsákmányoltunk 671 harckocsit és rohamlöveget, 1380 löveget és aknavetőt, mintegy 300 páncélgépkocsit és páncélozott szállító járművet, mintegy 5500 gépkocsit, sok egyéb fegyvert, harceszközt és szállítóeszközt. A hatnapos, megállás nélküli harc folyamán több mint ezer ukrán falut, vasúti csomópontot és várost szabadítottunk fel a német fasiszta hódítók megszállása alól. Elkeseredett harcok kezdődtek Zsitomirért, Bergyicsevért és Belaja Cerkovért.

Amint a front csapatai megkezdték támadásukat, az ellenség mögött megélénkült a partizántevékenység. A. N. Szaburov partizán-magasabbegysége Ovrucsból észak felé törve felszabadította Remezit, Sarint, Dvizskit és más helységeket, majd a 13. hadsereg csapataival és a belorusz partizánokkal közösen kiverte az ellenséget Jelszk városból. Más partizán-magasabbegységek és -osztagok is sikeresen tevékenykedtek: felrobbantották a vasutakat és a hidakat, üzemanyag- és lőszerraktárakat, megtámadták a törzseket és hírközpontokat. Mire Ukrajnában csapataink téli támadása megkezdődött, a nagy partizánalakulatok zöme az 1. és a 2. Ukrán Front működési sávjában összpontosult. Az 1. Ukrán Front sávjában 22 magasabbegység és néhány önálló osztag volt, mintegy 32 000 emberrel.

December végén az ellenséges védelem a roppant kiterjedésű kijevi hídfőállásban minden eresztékében recsegett-ropogott. Az ellenség nem tudta betömni a védelmén szakított réseket. A 4. német páncéloshadsereg az 1. Ukrán Front csapásai alatt egyik pozícióját a másik után vesztette el, visszafelé hömpölygött nyugati és délnyugati irányban. A német parancsnokság erősítéseket dobott át ide, hogy mentse a helyzetet. Az ellenségnek sikerült a zsitomir–bergyicsevi irányban 6 páncélos- és gépkocsizó hadosztályból álló erős csoportosítást alakítania. Dühödt ellenlökésekkel és ellencsapásokkal próbálta megtisztítani a zsitomir–bergyicsev–kazatyini országutat és feltartóztatni a szovjet csapatok további előretörését.

A Zsitomir, Bergyicsev, Kazatyin, Belaja Cerkov vonalon heves harcok kezdődtek. A polgárháború éveiben a jobb parti Ukrajna középső részén fekvő körzet a Vörös Hadsereg reguláris alakulatai, a partizánosztagok és az ellenforradalmi, intervenciós csapatok közti véres tusák színhelye volt. Nyikolaj Scsorsz hadosztálya itt kergette a petljuristákat, tisztogatta meg Bergyicsevet, erre vezetett Bugyonnij lovasságának, a fasztovi csoportnak és a 14. hadseregnek a diadalútja, melyeket a polgárháború híres hadvezérei, I. E. Jakir és I. P. Uberevics vezényeltek. Itt tett szert hírnévre Grigorij Katovszkij lovasdandára és Sz. K. Tyimosenko lovashadosztálya.

Ukrajna nehéz, véres harcban védelmezte meg azt a jogát, hogy szovjetnek nevezzék. Az ukrán nép az összes szovjet népek testvéri segítségével a múlt háborúban is helytállt. A hitlerista rabság legnehezebb, reménytelen napjaiban is hű maradt a forradalom ügyéhez, a múlt szabadságszerető hagyományaihoz.

A hitlerista hadvezetés, tudva, milyen jelentősége van Zsitomirnak, a fontos közlekedési csomópontnak, megparancsolta a csapatoknak, hogy körvédelemre rendezkedjenek be és az utolsó szál emberig védjék a várost, melynek keleti szélén vasúti töltés húzódott. A töltés mentén a munkára erőszakkal kihajtott szovjet polgárok egészen Bergyicsevig kiépítették a Vas-védővonalat. A város minden szélén beton- és föld-fa bunkereket építettek, amelyeket futóárok-rendszer kötött össze egymással. Az ellenségnek az utcasarkokon és a köztereken álló, erős kőépületek felhasználásával sikerült összefüggő tűzrendszert kialakítania. Minden arra utalt, hogy csapataink számára nem lesz könnyű a roham.

A frontparancsnok Zsitomir felszabadításával kapcsolatos elgondolása nem változott. Az ellenséges csoportosítás szétzúzását mindkét szárnyról és arcból egy időben mért csapással szándékozott megvalósítani.

I. D. Csernyahovszkij hadserege lövész-magasabbegységeinek december 30-án estére el kellett érniük a Cservonoarmejszk–Vilszk vonalat, a harckocsihadtesteknek pedig nyugat felől át kellett karolniuk a zsitomiri csoportosítást. A legnagyobb mélységű feladatot P. P. Polubojarov harckocsihadteste kapta. A hadtestnek Cservonoarmejszkból előre kellett törnie déli irányban, hogy átvágja a zsitomir–sepetovkai országutat és megakadályozza az ellenség nyugati irányú visszavonulását. A. G. Kravcsenko harckocsihadtestének Zsitomirtól északnyugatra kellett előrenyomulnia és el kellett vágnia a Novgorod-Volinszkijba vezető országutat és vasútvonalat.

A. A. Grecsko Zsitomir felé közeledő hadserege azt a feladatot kapta, hogy foglalja el a Vispol, Vereszi, Vackov terepszakaszt, bal szomszédja – K. N. Leszelidze hadserege – pedig P. Sz. Ribalko harckocsi-hadseregének a sikerét kiaknázva nyomuljon előre Zsi-

tomir keleti és déli széléig és érje el Bergyicsev megközelítési útjait. A mi 3. gárda-harckocsihadseregünk azt a parancsot kapta, hogy a 18. hadsereggel együttműködve zúzza szét a Gujva déli partján tartózkodó ellenséget, estére érje el Trojanov, Sztarij Szolotvin és Peszki körzetét, az erők egy részével pedig fedezze a Zsitomirból Volicába vezető országutat.

A front haditanácsát, amely figyelemmel kísérte harckocsi-hadseregünk előrenyomulását, nyugtalanította a 9. gépesített hadtest sávjában kialakult helyzet. A frontparancsnokság látta, hogy a hadtestnek a városba való minden betörési kísérlete meghiúsult az ellenség fokozódó ellenállása miatt. Ezért elhatározta, hogy kivonja a harcból, támadási sávját pedig átadja a 18. hadsereg és az 1. gárdahadsereg lövész-magasabbegységeinek. A gépesített hadtest azt a parancsot kapta, hogy forduljon délnek és fejlessze tovább a harckocsi-hadsereg főerőinek sikerét, vágja el azokat az utakat, amelyeken a fasiszta csapatok Zsitomirból déli irányban visszavonulhatnak. Ugyanebből a célból fordult délnek a mi dandárunk is, amely december 30-án Zsitomirtól 15 kilométerrel délkeletre. Tulin körzetében összpontosult, készen arra, hogy Raszkopna Mogila, Bergyicsev-II. vasútállomás ellen támadást indítson.

P. Sz. Ribalko harckocsi-hadseregének déli irányú manővere rendkívül fontos szerepet játszott Zsitomir, később pedig Bergyicsev felszabadításában is. Annak eredményeképpen, hogy K. A. Maligin gépesített hadtestét és a mi harckocsidandárunkat a hadsereg jobbszárnyáról a balszárnyra csoportosították át, december 31-én reggel A. P. Panfilov harckocsihadteste továbbfejlesztette a sikert. Addigra átvágták a Zsitomirból Bergyicsevbe vezető országutakat és vasútvonalakat, majd folytatták a támadást Trojanov ellen. Másnap ezeket az ellenség számára fontos közlekedési utakat egy Szemakov és Galcsin körzetébe kijutott gépesített hadtest is megszállta. Dandárunk elfoglalta Sztarij Szolotvint – az ellenség Zsitomir és Bergyicsev között fekvő fontos ellenállási gócát.

Ily módon a 3. gárda-harckocsihadsereg 1944 újév előtti napján sikeresen hajtotta végre a Zsitomirt dél felől megkerülő manővert, és az 1. gárdahadsereg, valamint a 18. hadsereg jobbszárnycsapatainak kedvező feltételeket teremtett a város felszabadításához. Ez a manőver az ellenség zsitomiri csoportosítását véglegesen elvágta a bergyicsevitől.

Ezekben a harcokban a harckocsizók a hősiesség mellett magas fokú harci iskolázottságról tettek bizonyságot. Az ellenség lépten-nyomon harckocsicsapdákat és tűzzsákokat hozott létre, felhasználta a védelemre a természetes terepszakaszokat és a helységeket, mindent elkövetett annak érdekében, hogy megakadályozza harckocsijaink manőverét, és időt nyerjen. Meg akarta törni a támadás ütemét, állásharcot próbált rákényszeríteni harckocsiegységeinkre. Kísérletei azonban eredménytelennek bizonyultak. A Zsitomirtól délre folyó harcok erősen manőverező jelleget öltöttek.

Ezt mutatja dandárunk Sztarij Szolotvin felszabadítása során folytatott tevékenysége is, mely előtt a dandár több mint 100 km-t tett meg, több helységet felszabadított. Az előző harcokban harckocsizóink zömmel a lövész- és gépesített csapatokkal közösen tevékenykedtek, ezzel szemben a szolotvini harcban önállóan kellett támadniuk, és át kellett törniük a közbenső védelmi terepszakaszt az ellenség zsitomir–bergyicsevi hadműveleti-hadászati fővonalának megközelítési útjain.

Az ellenség Sztarij Szolotvinban levő csoportosítását harccal derítettük fel. Amikor megkaptam a feladatot, hogy indítsak támadást déli irányban, semmilyen adatot sem közöltek arra vonatkozóan, hogy miféle ellenség van Szolotvinban. És az, hogy az ellen-

ség védelemre előre felkészített ellenállási gócával van dolgunk, nagy létszámú gépkocsizó gyalogsággal, harckocsikkal és tüzérséggel, csak azután derült ki, amikor Tulin körzetéből elindultunk és 25 km-t megtéve dandárunk alegységei a helység északkeleti szélén harcot kezdtek.

Szolotvin elfoglalását nehezítette, hogy ez a helység uralkodó helyzetet foglalt el a nyílt és áttekinthető környezetéhez képest; ez is fokozta az ellenség körvédelmének erejét.

Az ellenség szívósan ellenállt. A dandár kénytelen volt egyenlőtlen harcot vívni az ellenséggel, amelynek itt mintegy 50 harckocsija – köztük 6 Tigris, 8 hatcsövű sorozatvető, 2 üteg és a városka szélén 10 beásott rohamlöveg volt. Ezzel szemben a dandár összesen 15 harckocsival, egy géppisztolyos zászlóaljjal, egy 76 mm-es üteggel és egy páncéltörő üteggel rendelkezett.

Harckocsizóink azonban nagy harci tapasztalatokkal rendelkeztek és tudták azt, hogy a harcban nemcsak a létszám, hanem a tudás is számít, és most ezt újból bebizonyították.

December 31-én a dandár csapatai az ellenség két erős ellenlökését verték vissza. Ebben a helyzetben P. Sz. Ribalko utasítást adott Szolotvin megkerülésére. Kiküldött felderítőink azonban megállapították, hogy az ellenség január 1-én 3 órakor megkezdte a visszavonulást Szolotvinból Bergyicsev felé. Távozásakor felgyújtotta az épületeket, felrobbantotta a raktárakat és a harceszközöket. Ezt jelentettem a hadseregparancsnoknak, és kértem, ne vesztegessük az időt a megkerülő manőverre, hanem haladéktalanul kezdjük meg az üldözést. Ribalko jóváhagyta ezt az elhatározást.

A dandár alegységei oly elszántan üldözték az ellenséget, hogy az fejvesztetten menekült, elhagyva a harckocsikat, lövegeket. 1944. január 1-én kora reggel a 91. önálló harckocsidandár felszabadította Sztarij Szolotvint, és a gyors üldözést déli irányban folytatva, tizenkét órára elérte a Bergyicsevhez közeli Zsurbincit és Poloveckojét.

A Sztarij Szolotvinért vívott harcokban bátran és hozzáértően tevékenykedett M. V. Lebegyev hadnagy harckocsiszázad-parancsnok és Sz. A. Petrov hadnagy, harckocsiparancsnok, akik megsemmisítettek két harckocsit, hét löveget és aknavetőt, s ezenkívül mintegy ötven ellenséges katonát és tisztet. Nagy katonai tudásról tettek bizonyságot J. Sz. Klimenko és N. Sz. Pozdnyakov technikus szakaszvezetők is. A harckocsizókkal állandóan együttműködve a dandár géppisztolyosai is bátran harcoltak. Így V. V. Kozsanov hadnagy szakasza a lövészárokban megsemmisített mintegy huszonöt ellenséges katonát és tisztet, Sz. G. Nyikolajev szakaszvezető raja pedig az elsők között hatolt be Szolotvinba.

Ebben a harcban különösen kitűntek V. P. Makarov hadnagy harckocsikezelői. A lelemények harckocsizók álcázó övezetet keresve megkerülő manővert hajtottak végre, és a sűrű bokrok leple alatt, észak felől, hajnalban megközelítették Szolotvint. Itt az ellenség védelmi berendezéseibe ütköztek. A széles harckocsiárok után egy sűrű erdő következett, amely a láthatárig nyúlt. Kodnya falutól balra erős páncélelhárító erőket fedeztek fel. Úgy látszott, lehetetlenség áttörni. De a motor felbőgött, és a felvert hófelhőben a harckocsi Szolotvin szélére robogott. A kezelők egyenlőtlen harcot vívtak. Egyre sűrűbben robbantak az ellenség gránátjai, a robbanások egyre közeledtek, de a vakmerő harmincnégyes szívósan nyomult előre. A harckocsizók az akadályokat leküzdve, a tüzérségi tűzben mesterien manőverezve harcot kezdtek az ellenség állásában. A harckocsi legázolt egy gépkocsioszlopot, felgyújtotta az üzemagyagraktárt, nagy pánikot keltve a hitleristák körében.

Makarov kezelői még akkor is folytatták a tűzharcot, amikor gépüket már kilőtték. A bátor harckocsizók gépüket mozdulatlan erőddé változtatták és az utolsó gránátig ellenálltak. A vakmerő emberek csak akkor szánták rá magukat, hogy áttörnek az övéikhez, amikor a sérült, gránátoktól megszaggatott gépükből kicsapott a láng. Öt szovjet harckocsizó hatvan hitlerista ellen. Az áttörés azt jelentette, hogy fel kellett venni a harcot. Mindent bevetettek, ami megmaradt: a kézigránátokat és a géppisztolyokat. Makarov hadnagy a harckocsiról leszerelt géppuskával fedezte bajtársai visszavonulását. Az erők azonban túl egyenlőtlenek voltak...

Szolotvin lakosai, akik ennek a harcnak a tanúi voltak, a falun túl vagy két tucatnyi fasiszta hullát fedeztek fel, a vörös csillagos harckocsitól ötven lépésnyire pedig négy elesett szovjet harckocsizót, a harmincnégyes mellett pedig még egyet, ennek két csillag volt a váll-lapján. Ő volt a 22 éves Venjamin Petrovics Makarov hadnagy. A háború előtt Kujbisevben tanult, arról álmodozott, hogy mérnök lesz. Aztán jött az uljanovszki harckocsizó-iskola és a harcoló hadsereg. Az arcvonalra indulót elkísérték anyja szavai: „Apád a frontra ment, lehet, hogy találkoztok." A fiú nem találkozott az apjával... És anyjának, Pavlina Leontyevnának csak 23 év múltán sikerült megtudnia, hol van eltemetve Venjamin, akinek emlékét ma is hűen őrzik Szolotvin lakosai. „Megtaláltuk fiának a sírját – írták Pavlina Leontyevnának. – Nálunk Szolotvinban róla nevezték el az úttörőcsapatot, nevét gránitba vésték a síron, képe pedig, amelyet komszomolista tagkönyvének a fényképe után festettek, ott függ a helyi múzeumban."

Pavlina Leontyevna Makarova elfogadta a szolotviniak meghívását, és 1966 nyarán felkereste fiának és bajtársainak a sírját. Az anya köszönetet mondott a szolotviniaknak, akik úgy fogadták, mintha közéjük való lenne. Sok száz- és százezer hőshöz hasonlóan, fia rövid ideig élt, és akárcsak ők, kivívta a halhatatlanságot.

Eszembe jut még egy epizód, korántsem hősi, hanem mint mondani szokták, hétköznapi, szokásos, amely azonban véleményem szerint elég szemléltetően jellemzi azoknak a lakosoknak a lelki állapotát, akik hosszú ideig éltek ideiglenesen megszállt területen és most ismét szabadokká váltak.

Az eset a Szolotvin elleni roham előtti éjjel történt Kodnya falu szélén, ahol a dandár parancsnoki harcálláspontja volt. Késő re járt az idő, és úgy látszott, hogy az előttünk álló harc minden kérdését megoldottuk. Végre volt egy szabad percünk, hogy megigyunk egy csésze teát. Asztalra kerültek szerény frontkészleteink: konzerv sonka, kenyér, cukor és szalonna.

Ekkor a küszöbön megjelent egy szakállas ember. Behavazott sapkáját lerázva üdvözölt bennünket: „Jó napot a tiszt elvtársaknak, még az ezredesnek" – mondta ukránul, mire az asztalhoz invitáltam. Még elég jó erőben levő öregember volt. Subáját le nem vetve, némán, magába mélyedve itta a teát – egyik csészét a másik után. Látszott, hogy házában már rég nem duruzsolt a szamovár.

– Nagyapó, vegye le a subáját – mondtam neki, látva, hogy ömlik róla a veríték, amikor cukor után nyúlt.

Az öreg komótosan az asztal szélére állította a csészealjat, figyelmesen szemlélt, mint kiderült, kissé bizalmatlanul, és az ukrán szavakat orosz szavakkal keverve megkérdezte:

– Aztán a csapattal hosszú időre jöttetek ide, nem mentek el?

Amikor megnyugtattam az öreget, mondván, hogy a Vörös Hadsereg véglegesen, visszavonhatatlanul elkergette a fasiszta csapatokat nyugatra, megkönnyebbülten sóhajtott fel: „Hát ezt szépen köszönöm" – és kigombolta irhabundáját. Kiderült, hogy alatta még egy irhabunda és még valami volt. Az öreg olyan volt, mint a káposztafej – egymás

után vetette le magáról a ruhát. Azt mondta, hogy rajta volt az egész ruhatára: „Elrejtettem az átkozott férgek elől."

Miután az öreg levetkőzött (sajnos, nevére nem emlékszem), felállt a fapadra, előhúzott a fal réséből egy kis, fakeretes ócska tükröt. Lassan kicsavarta a csavarokat, a hátáról levette a védőlapot és kivett belőle egy negyedébe hajtott újságot. Amikor kiterítette, I. V. Sztálin képét pillantottuk meg – egy, a harmincas évek közepén készült fényképet.

– No hát, most már a mi legfelsőbb főparancsnokunkat nem kell elrejteni. Gyerünk a vörös sarokba – mondta, és a képet díszhelyre akasztotta.

Az ukrán földre visszatért a szabad szovjet élet, és csapataink egyre messzebb szorították vissza az ellenséget nyugat felé. Amikor a 3. gárda-harckocsihadsereg magasabbegységei dél felől átkarolták az ellenség zsitomiri csoportosítását, a 60. hadsereg csapatai sikeres manővert hajtottak végre Zsitomirt északnyugat felől átkarolva, élükön csapásmérő ékként a 4. és az 5. gárda-harckocsihadtesttel.

Ennek a manővernek a végrehajtásában különösen kimagasló szerepet játszott a 4. gárda-harckocsihadtest. Cservonoarmejszk körzetéből az ellenséget üldözve december 31-én megközelítette Viszokaja Pecset, az erős támaszpontot, és el is foglalta, elvágva ezzel a zsitomiri csoportosítást nyugattal összekötő legfontosabb utakat.

Ezekben a harcokban sokan kitüntették magukat. I. P. Golub alhadnagy, harckocsiparancsnok, L. I. Bavkov ezredes 13. gárda-harckocsidandárából Viszokaja Pecs körzetében megsemmisített három Tigrist és két Párducot, öt löveget és majd egy századnyi gyalogságot. Harckocsija előretörés közben elvágta a visszavonuló németek útját. A zsákmány negyven gépkocsi és mintegy ötven országos jármű. Ebben a harcban Golub harckocsija hat találatot kapott. A parancsnok megsebesült, de folytatta harci feladatának a végrehajtását. A huszonhárom éves tiszt néhány nap múlva Gorgyijevka környékén meghalt. Halála előtt még egy hőstettet hajtott végre: harckocsijának lánctalpaival széttaposott egy üteget. E harcokban tanúsított bátorságáért és hősiességéért a dnyepropetrovszki Ivan Platonovics Golubot halála után a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

Azokban a napokban a hadsereget és a frontot bejárta a 14. gárda-harckocsidandár harckocsizói példa nélkül álló hőstetteinek a híre (parancsnok V. A. Petrov alezredes, helyettese Sz. K. Kurkotkin őrnagy). Ivanov harckocsivezető, amikor betört Viszokaja Pecs faluba, teljes sebességgel belerohant az ellenséges oszlopba. A németek pánikba estek és otthagytak vagy kétszáz gépkocsit és négy harckocsit. Harc közben Ivanov tizedes a karján, majd a lábán súlyosan megsebesült, de tovább harcolt. Végül utolsó erejét összeszedve kinyitotta a toronynyílás ajtaját és kínzó fájdalmát leküzdve, megpróbált kimászni a harckocsiból. Ekkor azonban egy gránát végzett a bátor komszomolistával. A galicsi járás Asztafjevszkaja falujából származó 21 éves parasztfiú hősi halált halt Zsitomir földjén. Nyikolaj Konsztantyinovics Ivanovot halála után a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

A 4. gárda-harckocsihadtest Cservonoarmejszk körzetéből Viszokaja Pecs ellen mért csapása súlyosan érintette az ellenséget. A harc után az utakon százával hevertek az 1. és 7. páncélos- és a 208. gyalogoshadosztály szétlőtt, kiégett gépkocsijai és tucatnyi lövege. Viszokaja Pecstől délre elvágtuk kétezer, gyalogságot szállító gépkocsi visszavonulását. A helységbe vezető minden út tele volt otthagyott harceszközökkel.

Nem ez volt a harckocsizók első nagy sikere. A gárdisták története a 17. harckocsihadtesttel kezdődött, amelyet 1942 nyarán, nyomban felállítása után Voronyezs alatt

súlyos harcba küldtek. Az elismerés és a hírnév később jött. Ezt a sztálingrádi csata tüzében kellett kivívni. Itt a harckocsihadtest megkapta a gárda címet és a megtisztelő kantyemirovkai[84] nevet.

Mielőtt a kantyemirovkaiak eljutottak Zsitomirba, sok harcban és ütközetben vettek részt. Sztarobleszk, Kramatorszk és Krasznoarmejszk felszabadításával elsőnek nyitották ki a Donyec-medence kapuját, harcoltak Harkov alatt Grajvoronért, Ahtirkáért, Bogoduhovért és a bal parti Ukrajna más körzeteiért. A gárdisták parancsnoka megszakítás nélkül az egyik tehetséges katonai vezető, Pavel Pavlovics Polubojarov altábornagy volt, aki ma a Szovjetunió marsallja és hőse.

P. P. Polubojarov a parancsnokoknak ahhoz a nemzedékéhez tartozik, amely ott volt harckocsicsapataink bölcsőjénél. Még a polgárháborúban lett harckocsizó. A 19 éves ifjú 1920-ban, közvetlenül azután, hogy elvégezte országunk első gépkocsizó- és páncélosiskoláját, a Déli Frontra került, ahol egy Ricardo harckocsin részt vett az uralszki ellenforradalmi lázadás leverésében, később pedig a Benardak-major és Szemiglavnij Mar vasútállomás körzetében a Szerov és Dalmatovij bandái ellen vívott harcban. Pavel Pavlovics, mielőtt harckocsizó-magasabbegységparancsnok lett, a pálya minden lépcsőfokát megjárta – páncélgépkocsi- és harckocsiosztag-parancsnok, páncélgépkocsi- és harckocsicsapatok körzeti főnöke a háború előtt, majd a háborúban harckocsihadtest-parancsnok, harckocsihadsereg-parancsnok és végül a háború utáni években a szovjet hadsereg páncélos- és harckocsicsapatainak a főnöke.

Mindenki, akinek akár csak rövid időre is, alkalma volt találkozni P. P. Polubojarovval, hosszú ideig megőrizte emlékezetében ezt a nem túl bőbeszédű, de energikus, erős embert. Mint minden hivatásos harckocsizó, önfeledten szerette a harci gépeket, állandóan tökéletesítésükön és azon járt az esze, hogyan lehetne ezeket hatékonyabban felhasználni a harcban. Az alárendeltekkel szemben mindig egyforma, igényes és igazságos volt. Sok példát említhetnék, hogyan nyilvánult meg az emberekről való gondoskodása. Ezek közül szeretnék elmondani egy esetet, amelyről a háború után szereztem tudomást, amikor a híres kantyemirovkai hadtest parancsnoka voltam és alkalmam volt közelebbről megismerkedni a hadtest hivatásos állományával, amely abban az időben többségében még olyan tisztekből állt, akik az arcvonalban szolgáltak.

Az eset negyvenkettő december közepén történt, amikor teljes erővel dúlt a sztálingrádi csata. Kantyemirovka felszabadítása közben más alegységek mellett V. A. Andrejev főhadnagy motorkerékpáros lövészszázlóalja is kitűnt – éppen ő mesélte el nekem a harci eseményeket. A zászlóalj harcosai az elsők közt törtek be a helységbe. Elkeseredett harc kezdődött. A jelekből ítélve a zászlóaljparancsnok ügyesen vezette a harcot, egyénileg bátran, félelmet nem ismerően viselkedett. Kétszer megsebesült, de tovább harcolt, csak akkor került az egészségügyi zászlóaljhoz, amikor teljesen elgyengült és elvesztette az eszméletét. Röviden – hőstettet vitt véghez, és senki sem kételkedett abban, hogy ezt érdeme szerint értékelni is fogják.

Mégis úgy adódott, hogy Andrejev neve nem szerepelt a kitüntetettek között. A zászlóaljparancsnok, aki abban az időben kórházban tartózkodott, külsőleg nem mutatta sérelmét, annál is inkább, mivel mellét már a Vörös Zászló-rend ékesítette. Továbbra is életvidám volt, szívesen beszélt a frontéletről. Még akkor is, amikor harci útjának nehéz pillanatairól beszélt, mint ez általában a nagy- és jólelkű emberekre jellemző, meg tudta találni azokat a szavakat, amelyek vidám hangulatot keltettek hallgatóságában. Sok

[84] A 17. harckocsihadtest 1943. január 2-án átalakult 4. gárda-harckocsihadtestté.

olyan szovjet ember volt a fronton, aki mosolyogva nézett farkasszemet a halállal és nem törődött a veszéllyel.

Betegtársai örömmel hallgatták Kantyemirovka hősét. És látva, hogy a harcokban kitűnt sebesülteknek kitüntetéseket nyújtanak át, megjegyezték: no, nemsokára a mi Andrejevünkre is sor kerül. Lehetetlenség, hogy valakiről, aki kétszer megsebesült, megfeledkezzenek. A „fő kantyemirovkai", Polubojarov ezt nem engedi meg. Ő igazságos ember, mindenben szereti a rendet.

És a barátok jövendölése teljesült. Egyszer a hadtestparancsnok meglátogatta a kórházat, és igen csodálkozott, amikor a sebesültektől megtudta, hogy a motorkerékpáros lövészszázlóalj parancsnokát, akinek hőstettére jól emlékezett, nem tüntették ki. A hadtestparancsnok a szószólóknak megígérte, hogy teljesíti kérésüket: eljár Andrejev érdekében.

A véletlen megyorsította a kitüntetés átnyújtását. Alig néhány nappal azután, hogy a hadtestparancsnok meglátogatta a kórházat, a sebesülteknél megjelent K. K. Rokosszovszkij, aki előtte más frontkórházakban is járt, és sok katonának és tisztnek nyújtott át kormánykitüntetéseket. V. A. Andrejev is megkapta kitüntetését. Csakhogy ez különleges kitüntetés volt. A főhadnagy a Szuvorov-rend III. fokozatát kapta. Abban az időben ilyen kitüntetésről korántsem mindenki hallott, és úgyszólván senki sem látta. Ezt a kitüntetést a Kutuzov- és az Alekszandr Nyevszkij-renddel együtt 1942 nyarán alapították, amikor teljes erővel folyt a védelmi ütközet Sztálingrádért. Ezek voltak az első, úgynevezett harcvezetői kitüntetések. Később még megalapították a Bogdan Hmelnyickij-, az Usakov-, a Nahimov-rendet, és a legmagasabb katonai kitüntetést, a Győzelem-rendet.[85]

Miután K. K. Rokosszovszkij eltávozott a kórházból, a sebesültek körülvették a zavarban levő főhadnagyot és hosszú ideig érdeklődéssel szemlélték a sugaras, ötszögletű érdemrendet, amelynek a közepén kör alakú keretben ott csillogott Alekszandr Szuvorov büszke profilja. Az egybegyűltek mindent felidéztek, amit valaha a nagy orosz hadvezér hadjáratairól, csodálatos hőstetteiről olvastak és hallottak.

Abban az időben a nép és a hadsereg valamilyen különös szeretettel támasztotta fel földünk híres hadvezéreinek emlékét, azoknak a harcos nemzedékeknek az emlékét, amelyek a haza becsületét védelmezték; azokét az emberekét, akik szemrebbenés nélkül vállalták a halált a haza szabadságáért és függetlenségéért. „Becsülettel halni jobb, mint hitványan élni" – mondta a múlt hőse.

De térjünk vissza azokhoz az eseményekhez, amelyek december 31-én Zsitomir körzetében történtek. Amint már említettük, az ellenség itteni csoportosítását ezen a napon észak és nyugat felől a 60. hadsereg csapatai, dél felől pedig a 3. gárda-harckocsihadsereg és a 18. hadsereg főerői karolták át. Ezzel egy időben északkelet és kelet felől az 1. gárdahadsereg és a 18. hadsereg 22. lövészhadteste támadott.

Az ellenséget Zsitomirban a bekerítés veszélye fenyegette. A hitleristák a helyzet mentése és a csapatoknak a városból való kivonása végett az újév előestéjén ellenlökést hajtottak végre a 18. és a 3. gárdahadsereg csapatai ellen, kelet felé igyekeztek visszaszorítani őket. Ugyanakkor az ellenség megpróbálta kivonni csapatait Zsitomirból és egyesülni a bergyicsevi csoportosítással.

Az ellenséges rohamok visszaverésében a zsitomiri körzetben nagy érdeme van páncéltörő tüzéreinknek. Több ízben a gyalogságot és a gyorscsapatokat is kisegítették a baj-

[85] A Győzelem-rendet, a legmagasabb katonai kitüntetést, 1943. november 8-án alapították.

ból. És itt a sok ezer hozzáértő és bátor harcos közül csak egyet szeretnék megemlíteni – Pavel Dmitrijevics Azarov lövegparancsnokot.

Számára a zsitomiri és a sepetovkai harcok egy-egy mérföldkövet jelentettek azon az úton, amely a Dicsőség-rend lovagja címhez vezetett. Az első harci tapasztalatokat még a kurszki csatában szerezte, amelyben a 7. önálló gárda-harckocsivadász tüzérdandár harcosaként vett részt. Már ezekben a harcokban kitűnt Pavel Azarov: kilőtt két harckocsit. Ellenséges gránáttól megsérült lövege most Obojany környékén látható egy mezei út szélén. A szovjet tüzérek halhatatlanságának szimbólumaként gránit talapzaton áll, a hősi halált halt tüzérek emlékműve mellett.

Kurszk után a Harkovért vívott harcok, a dnyeperi csata következett, és Azarov páncéltörő ágyúja mindig harcban volt, csövén egymás után jelentek meg az új csillagocskák, gyarapodott a leküzdött ellenséges célok száma. Így volt ez Zsitomirnál is.

Az egyik ellenséges ellenlökés közben Azarov lövegkezelői négy harckocsit lőttek ki, de harc közben egy horhosból egyszer csak előmászott egy Tigris nehéz harckocsi. Tűzpárbaj kezdődött. A páncéltörő ágyú megsérült. A páncélos szörny pedig már a tüzelőállásnál volt. A szakaszvezetőben ekkor a másodperc töredéke alatt merész elhatározás született: „Kezelők, fedezékbe! Elő a zsákmányolt páncélöklökkel!" Két lövés – a lövegparancsnok és a töltő lőtt. A Tigris lángba borult. Ezután következtek a sepetovkai harcok, és a három Dicsőség-rend közül, amelyek a háború évei alatt P. D. Azarov gimnasztyorkáját ékesítették, az első máris ott csillogott a szakaszvezető mellén.

Hősiesen harcoltak Zsitomirért A. A. Grecsko és K. N. Leszelidze hadseregének katonái is. December 31-én egész napon át heves harcok folytak a városért. Az ellenséges védelem áttörésében és az utcai harcokban döntő szerepet játszottak a rohamosztagok, amelyek az 1. gárdahadsereg 328. és 350. lövészhadosztályánál, továbbá a 18. hadsereg 129. gárda-lövészhadosztályánál és 317. hadosztályánál alakultak. Ezek az osztagok egyik lakónegyedet a másik után tisztogatva meg bevonultak Zsitomir központjába, elérték a lángoló Preobrazsenszkij székesegyházat. A Bergyicsev utcában romhalmazok. A fasiszták több tucatnyi régi épületet romboltak le a Kijev és a Mihajlov utcában, meggyalázták Lenin emlékművét, felrobbantották Scsorsz emlékművét, felgyújtották Mihail Kocjubinszkij ukrán író házát.

A hitleristák minden házat a végsőkig tartottak, de csapataink támadását nem sikerült feltartóztatniuk. Zsitomir december 31-én estére teljesen felszabadult. A legfelsőbb főparancsnok 1944. január 1-i parancsa köszönetet mondott azoknak a csapatoknak, amelyek részt vettek a város felszabadításában, és Moszkvában dísztüzet lőttek. A 395. tamanyi hadosztályt, a 3. gárda-harckocsihadsereg több magasabbegységét, köztük a 91. önálló fasztovi harckocsidandárt, a 12. kijevi aknavetődandárt és a 17. kijev–zsitomiri tüzérhadosztályt Vörös Zászló-rendre terjesztették fel.

Január 1-én Zsitomir lakosai gyűlést tartottak. Köszönetet mondtak harcosainknak és parancsnokainknak. A gyűlésen a kiállt szenvedések meghatott szavai hangzottak el. „... Semmilyen üldözés és megtévesztés, semmilyen kegyetlenkedés, kínzás és haramiacselekedet nem tett bennünket engedelmes német rabszolgákká, mint ahogy azt a véres kezű Hitler várta – írták később a zsitomiriak katonáinknak. – Hittünk győzelmünkben... A zsitomiri ezredek és hadosztályok dicsősége évszázadok múlva sem halványul el. 1943. december 31-én visszaadtátok nekünk az életet, a boldogságot és a szabadságot. Ismét a nagy szovjet nép családjának a tagjai vagyunk. Ti sikeresen haladtok előre, megtisztogatva szülőföldünket a német fasiszta hódítóktól. Gyarapítsátok az orosz fegyver, az orosz nép dicsőségét...

Biztosítunk benneteket arról, hogy a mi Zsitomirunkat még szebbé tesszük. A legrövidebb időn belül begyógyítjuk a német fasiszta banditák ütötte sebeket..."[86]

Zsitomir felszabadítása után a front csapatainak a támadása sikeresen fejlődött. 1944. január 2-án a front Zsukov, Vatutyin, Krajnyukov és Bogoljubov aláírásával felterjesztette Sztálinnak, a főhadiszállásra a hadművelet folytatására vonatkozó tervet pontosító javaslatokat.

Legközelebbi feladatként a front jobbszárny- és középcsapatainak január 3. és 8. között el kellett érniük a Rakitnoje, Novograd-Volinszkij, Hmelnyik és a Déli-Bug terepszakaszt Ivanovig, ahol a novograd–volinszkiji és az osztropolszkiji megerődített körletet felhasználva szilárdan megvethetik a lábukat. Az ellenség bergyicsevi csoportosításának a szétzúzása után a 3. gárda-harckocsihadseregnek Hmelnyik, Kalinovka, Ivanopol körzetébe kellett kijutnia és csapást kellett mérnie Zsmerinka ellen.

A front balszárnycsapataira az a feladat várt, hogy zúzzák szét az ellenség Belaja Cerkov-i csoportosítását. Az 1. harckocsi-hadseregnek az ellenség bergyicsevi csoportosítása megsemmisítéséig és a 3. gárda-harckocsihadsereg Bergyicsev nyugati körzetébe való megérkezéséig a kazatyini irányban kellett maradnia és együtt kellett működnie a 38. hadsereggel. A továbbiakban M. J. Katukov harckocsi-hadseregének Hrisztyinovkára kellett csapást mérnie, a 2. Ukrán Front irányában.

Korábban már említettem háború előtti megerődített körleteinket, amelyek Kijevet és a Dnyepert fedezték nyugat felől. A háború elején ezek a helyek elkeseredett harcok színhelyei voltak, ahol a szovjet katonák példátlan szívóssággal nem először bizonyították be azt, hogy érzékeny csapásokat tudnak mérni az ellenségre. Akkoriban különösen kitűntek harckocsizóink. Én nem vettem részt ezekben a harcokban, de 3. gárda-harckocsihadseregünknek voltak veteránjai, akik harcoltak ezeken a helyeken, és amikor a zsitomir–bergyicsevi hadművelet során elértük a régi megerődített körletek terepszakaszát, a volt parancsnokoktól és harcosoktól gyakran hallottam izgalmas elbeszéléseket harckocsicsapataink és -magasabbegységeink első harcairól. Most, évtizedek múltán, azoknak az eseményeknek sok részlete vált ismertté. Ezzel kapcsolatban szeretnék egy kis kirándulást tenni a múltba, 1941-be, és elmondani a kijevi irány egyik jelentős harci epizódját.

Itt, Novograd-Volinszkij körzetében július elején a Délnyugati Front csapatai ellencsapásokat hajtottak végre az ellenségre abból a célból, hogy meghiúsítsák Kijev menetből történő elfoglalását.

M. I. Potapov vezérőrnagy 5. hadserege Dzerzsinszk felé támadva átvágta a zsitomiri országutat és a hónap közepéig tartotta. Az ellenség kénytelen volt öt friss gyalogoshadosztályt átdobni ide, és ideiglenesen leállítani Kijevet támadó csapatait. I. N. Muzicsenko altábornagy 6. hadseregének ellencsapása is érzékenyen érintette, amelynek harcosai és parancsnokai igazi tömeghősiességet tanúsítottak. Ezekben a harcokban kitűntek P. Sz. Fotcsenkov ezredes 8. harckocsi-hadosztályának és Sz. J. Ogurcov vezérőrnagy 10. harckocsi-hadosztályának harcosai. Július 9-én, M. I. Potapov hadseregének magasabbegységei irányában támadva, hátulról támadták az ellenség bergyicsevi csoportosítását, és megsemmisítettek több mint kétezer katonát és tisztet, valamint félszáz harckocsit.

Sok harckocsizónk kiváló harci tudásról és vakmerőségről tett tanúbizonyságot azokban a harcokban. Így, egy KV nehéz harckocsi kezelőszemélyzete – A. J. Kozsemjacsko

[86] Az UKP Zsitomir területi Bizottságának Pártlevéltára. F. 76, op. 4, d. 15. l. 6–7.

főhadnagy, harckocsiszázad-parancsnok Zsibin hadnagy, Kiszeljov alhadnagy, Grisin alparancsnok és Tocsin vöröskatona – betört Bergyicsev utcáira és két napon át folytatta az egyenlőtlen harcot. A harckocsi lánctalpa már az első napon megrongálódott, a sérülést azonban sikerült kijavítani, és a félelmetes gép újból járta a város utcáit. A vakmerő kezelők megsemmisítettek nyolc német harckocsit, több szállító tehergépkocsit, majd egy segítségül érkező harckocsivontató kötélre vette és hazavontatta a körzetbe. A javítóüzemben a szovjet harckocsi páncélzatán mintegy 30 nagy sérülést találtak. A szovjet harckocsizók tömeges hősiességét többek között az is mutatja, hogy egyedül a 10. harckocsi-hadosztálynál 109 harcost és parancsnokot tüntettek ki a Szovjetunió rendjeleivel és érdemérmeivel.

Érdekes Sz. J. Ogurcov vezérőrnagy, hadosztályparancsnok további sorsa is. A súlyos harcok során fogságba esett. Szergej Jakovlevicsnek azonban 1942 tavaszán szovjet hadifogoly orvosok segítségével sikerült megszöknie a Helm város környékén levő fogolytáborból. Eljutott a lengyel hazafiakhoz, akik Ogurcovot és a vele együtt menekülő cseh Tancerovot összehozták két kis fegyveres csoporttal, amelynek tagjai szintén fogságból megszökött szovjet katonák voltak. Így alakult meg lengyel földön a Grigorij Katovszkij partizánosztag. Sz. J. Ogurcov elképzelése szerint az osztagnak lovakat kellett szereznie, hogy merész rajtaütéseket hajthasson végre az ellenség mögöttes területén. A tehetséges szovjet tábornok azonban nem soká lehetett az osztag parancsnoka. Bajtársával, Tancerovval együtt, Zelone falu határában, 1942. október 28-án elesett a fasiszták elleni harcban.

Az Ogurcov által szervezett és nemzetközivé vált partizánosztag folytatta a harcot és 1943 tavaszán a Ludowa Gvardia hadműveleti csoport állományába került. Az osztag parancsnoka egy tatár nemzetiségű, Aj Vaszil krími faluból származó szovjet harcos, Umer Ahmolli Adamanov volt. Az osztag komisszárja Vaszilij Palunyin. Ma legendákat mesélnek az osztag lengyel földön véghezvitt harci tetteiről. Róluk és Oroszország más hős fiairól, akik a lengyel hazafiakkal együtt harcoltak a lengyel nép szabadságáért, ma szeretettel beszélnek és írnak a Lengyel Népköztársaságban. A legendás férfiúnak, Mihail Adamanovnak, a Ludowa Gvardia kapitányának, a szovjetország dicső harcosának a nevét is megörökítették, 1943. június 1-én esett el, amikor éppen Józefow város lengyel lakosainak segítségére sietett. A Ludowa Gvardia főparancsnokságának parancsa a Grigorij Kotovszkij partizánosztag parancsnokát halála után a Grünwald Kereszt III. fokozatával tüntette ki.

Amikor újra meg újra visszatérünk a háború elejének az eseményeihez, állandóan arra a szilárd meggyőződésre jutunk, hogy az ideiglenes sikertelenségek nem törték meg a szovjet katonák erkölcsi és harci szellemét. Katonáink és parancsnokaink a legnehezebb helyzetekben is igyekeztek becsülettel teljesíteni katonai kötelességüket.

. . . Így volt ez a háború elején. 1944 januárjában, a kijevi hadászati hídfőállásban lejátszódó események viszont némileg emlékeztettek az első ütközetekre, de csak abban, hogy most nem mi, hanem a hitleristák igyekeztek időt nyerni. De akkor, negyvenegyben, a szovjet katonák biztosak voltak abban, hogy visszatérnek Ukrajnába, s ugyanúgy más, az ellenség által ideiglenesen megszállt területekre. Tudták, hogy miénk lesz a győzelem. Viszont a hitleristáknak negyvennégyben nem volt ilyen hitük. Az ellenség minden lehetőséget megragadott, hogy késleltesse vereségét a jobb parti Ukrajnában.

1944. január elején Zsitomirtól, Kazatyintól délre Bergyicsev, Belaja Cerkov körzetében heves harcok bontakoztak ki az ellenség ellenlökéseket végrehajtó csapatai ellen.

A német fasiszta parancsnokság sürgős intézkedéseket tett, hogy meghiúsítsa csapataink támadását.

Az ellenség fokozódó ellenállásán, a kedvezőtlen időjárási viszonyokon és a személyi állomány túlterheltségén kívül a harci feladatok végrehajtását az is nehezítette, hogy csapataink lőszer-, de különösen üzemanyagellátás terén jelentős nehézségekkel küzdöttek. A front magasabbegységeinél és csapatainál mindössze 1,4 javadalmazás gépkocsibenzin volt. A hadtáp széthúzódott. Egyre jobban nehezült a sebesültek elszállítása és az anyagi eszközök utánszállítása. Frontunk csapatai azonban erejük végső megfeszítésével több mint háromszáz kilométeres sávban folytatták támadásukat és újabb sikereket értek el.

A novograd–volinszkiji irányban a 13. hadsereg főerői tevékenykedtek, amelyek soraiban, mint már említettem, még negyvenegyben harcoltam Minszknél és Mogiljovnál. A hadsereg új harci állományával a kurszki csata idején ismerkedtem meg, amikor 91. önálló harckocsidandárunk az orjoli hadművelet befejező szakaszában ennek a hadseregnek a csapataival működött együtt. Abból az időszakból sok tisztet és tábornokot ismerek, köztük a hadsereg parancsnokát és törzsfőnökét, akikkel később gyakran volt alkalmam találkozni és beszélgetni.

A 13. hadsereg parancsnoka 1942 elejétől a háború végéig N. P. Puhov tábornok, a Szovjetunió hőse volt. Puhov tábornok a 13. hadsereggel igen nehéz harci utat tett meg Jelectől Voronyezsen át egészen Prágáig. 16 támadó és 10 védelmi hadműveletet hajtott végre. A legfelsőbb főparancsnok 26 alkalommal mondott köszönetet a hadseregnek.

A hadsereg törzsfőnöke German Kapitonovics Malangyin, ez a rendkívül művelt, szakmailag kiválóan képzett ember volt, akiben a ragyogó tudós és a tapasztalt gyakorlati ember tulajdonságai egyesültek.

A Nagy Honvédő Háború kitörésekor a negyvenhét éves G. K. Malangyin altábornagy a vezérkar hadműveleti csoportfőnöke volt. 1943-ban kinevezték a 13. hadsereg törzsfőnökévé. A háború után Malangyin hadseregtábornok közvetlenül a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának központi apparátusában dolgozott. Később a vezérkari akadémia parancsnokhelyettese, majd parancsnokaként sok munkát és energiát fordított a vezető katonai káderek képzésére.

1944. január elején a 13. hadsereg támadása két irányban fejlődött: a hadsereg erőinek egy része a szárni, az erők zöme pedig a novograd–volinszkiji irányban támadott. A szárni irányban M. M. Zaikin ezredes 143. lövészhadosztálya már január 2-án reggel elfoglalta Olevszk várost és vasúti csomópontot. Itt különösen kitüntette magát G. Sz. Szicsenko alezredes 635. lövészezrede.

Jellemző, hogy csapataink nyomban Korosztyeny elfoglalása után megkezdték az ellenség üldözését a szárni irányban. Ennek az üldözésnek a tapasztalatai azt mutatták, hogy erdős-mocsaras terepen nem mindig lehet nagy erőket harcrendbe szétbontakoztatni. Még ha sikerül is, előrenyomulásuk üteme lelassul. Ezért csapataink akkor a visszavonuló ellenséget előrevetett osztagokkal üldözték, amelyek páncéltörő és tábori tüzérséggel megerősített lövészzászlóaljakból álltak. Ezek az osztagok nem engedték meg, hogy a visszavonuló ellenség közbenső terepszakaszokon megvesse lábát, ha pedig mégis ellenállási gócra bukkantak, a főerők megérkezéséig előnyös terepszakaszt tudtak elfoglalni.

Azon a napon, amikor Olevszk felszabadult, a támadás a novograd-volinszkiji irányban is sikeresen fejlődött. N. I. Kirjuhin vezérőrnagy 24. lövészhadtestének magasabbegységei átkeltek a Szlucs folyón és folytatták támadásukat Novograd-Volinszkij ellen.

Különösen nagy sikert ért el Pjotr Georgijevics Anyikuskin, az egyik ismert harckocsizó parancsnok 25. harckocsihadteste. Ennek a hadtestnek a magasabbegységei bekerítették az ellenség helyőrségét, és január 3-án a lövészhadtest magasabbegységeivel együttműködve felszabadították Novograd-Volinszkijt.

Moszkva dísztűzzel üdvözölte a 13. hadsereg dicső csapatait. A legfelsőbb főparancsnok parancsában köszönetet mondott azoknak a csapatoknak, amelyek részt vettek a város felszabadításában. A. J. Kiszeljov vezérőrnagy 140. lövészhadosztálya, A. A. Orlov ezredes 1949. lövészhadosztálya, I. N. Pankratov vezérőrnagy 287. lövészhadosztálya, sok harckocsi és motorkerékpáros lövész-magasabbegység, továbbá tüzér- és más csapatok kapták meg a megtisztelő novograd-volinszkiji nevet, a 140. lövészhadosztályt pedig ezenkívül Vörös Zászló-rendre terjesztették fel.

A közvetlenül újév utáni napokon frontunk csapatainak a támadása gyorsan fejlődött. Novograd-Volinszkij után, január 4-én felszabadult Belaja Cerkov, január 5-én pedig Bergyicsev.

Belaja Cerkov felszabadításában döntő szerepet játszott a 40. hadsereg. Parancsnoka, F. F. Zsmacsenko altábornagy, a Szovjetunió hőse, ebben az időben azoknak a helyeknek a közelében harcolt, ahol született. Hadseregének csapatai két nappal újév előtt tovább támadtak, a jobbszárny nyugat felől megkerülte Belaja Cerkovot, a közép és a balszárny pedig közvetlenül a várost támadta abból a célból, hogy bekerítse és megsemmisítse az ellenség Belaja Cerkov–Grebenkovi csoportosítását. Addigra a hadsereg tevékenységének arcvonala, más hadseregekéhez hasonlóan, legyezőszerűen kiszélesedett, már elérte a 75 km-t, ami elkerülhetetlenül azzal járt, hogy a csapatok között nagy hézagok keletkeztek. Magától értetődő, hogy ilyen széles támadó arcvonal mellett az élőerők és eszközök sűrűsége nem volt nagy. A tüzérség és az aknavetők sűrűsége 1 km-es arcvonalszakaszon mindössze 15 volt. Ám, ha az erőviszonyokat nézzük, akkor a 40. hadsereg, a harckocsik kivételével, támadási sávjában minden más mutató tekintetében másfél-kétszeres fölényben volt az ellenséggel szemben. Más szóval, támadni lehetett, de természetesen úgy, hogy a tevékenység irányában az erők és az eszközök helyesen legyenek elosztva.

A hadsereg magasabbegységei január 1-én elérték a Rossz folyó terepszakaszát és megkezdték a harcot Belaja Cerkov északnyugati szélén. Az ellenség, a bekerítéstől félve, különböző irányokból dühödt ellenlökésekkel próbálkozott, és másnap sikerült neki ideiglenesen feltartóztatnia csapataink előrenyomulását. A hadsereg csapatai azonban, ismert szívósságukkal, fokozták a nyomást. És nemsokára három oldalról körülvették Belaja Cerkovot. A város elleni támadást hozzáértően támogatták a csatarepülők.

Addigra a frontparancsnok F. F. Zsmacsenko hadseregét megerősítette A. G. Kravcsenko harckocsihadtestével, és megparancsolta, hogy január 3-án estig véglegesen foglalja el Belaja Cerkov körzetét. A harckocsicsapatok azt a parancsot kapták, hogy intézzenek támadást Sztaviscse, majd Tarascsa ellen, és vágják el a Belaja Cerkov-i csoportosítás visszavonulását dél felé.

N. F. Vatutyin tábornok a 27. hadsereget is figyelemmel kísérte, amelynek, mint ismeretes, Belaja Cerkov elfoglalásánál együtt kellett működnie F. F. Zsmacsenko csapataival, de ennek a hadseregnek a magasabbegységei támadásuk újbóli megkezdése után sem értek el jelentős sikert. Ezért a front parancsnoka a siker továbbfejlesztése céljából megparancsolta: „...jobbszárnyának megerősítésére a bukrini hídfőállásból vegyen el két ezred híján két hadosztályt. Ez a két ezred és két tüzérosztály maradjon a bukrini hídfőben I. Sz. Smigo vezérőrnagy parancsnoksága alatt. Feladata: szilárdan

védelmezze a bukrini hídfőállást, s amennyiben az ellenség megkezdi a visszavonulást, haladéktalanul vegye üldözőbe."[87]

Belaja Cerkov rohama január 4-re virradó éjjel kezdődött. Az ellenség nem állta a szovjet csapatok csapásait. A hitleristák a Berezina és a Szlucs folyók előtt otthagyták fegyvereiket és harceszközeiket, a rablott holmival megrakott gépkocsikat és országos járműveket, s csak üszköt és hamut hagyva maguk mögött, menekültek. A hajnali szürkületben világosan kirajzolódtak a lángnyelvek. Égett a város széle, amelyet felgyújtottak a visszavonuló csapatok. Reggel feltámadt a szél és fekete füstfelhőket kergetett a menekülők után. A füst óriási fekete gyászfátyolként terjengett a város felett. Arra a sok bajra emlékeztetett, amelyet a városnak a megszállók okoztak. A város lakói sohasem fogják elfelejteni azt a tragédiát, amely a Hetedik téren játszódott le. Itt, a város szélén a hitleristák több tízezer békés lakost és hadifoglyot lőttek agyon.

Belaja Cerkov felszabadításában a szovjet katonákkal együtt az 1. önálló csehszlovák dandár is részt vett, amiért Ludvík Svoboda megkapta a Bogdan Hmelnyickij-rend I. fokozatát, a dandár 44 katonáját és tisztjét pedig a Szovjetunió különféle rendjeleivel és érdemérmeivel tüntették ki.

A háború után Ludvík Svoboda büszkén emlékezett vissza rá, hogy a szovjet nép nevében Mihail Ivanovics Kalinyin mélységes háláját fejezte ki a csehszlovák harcosoknak.

Ezt mondta: „Semmi sem múlik azon, hogy hányan voltak. Az a fő, hogy önök, csehszlovákok, hűséggel kitartottak mellettünk olyan időben, amely számunkra nagyon nehéz volt... Velünk együtt hittek a közös és igazságos ügy győzelmében... A harcban pedig szívvel-lélekkel helytálltak. Ez az, amit kormányunk és népünk oly nagyra becsül."[88]

A Belaja Cerkovért vívott csatában elszenvedett vereség után a német fasiszta parancsnokság szétvert hadosztályainak maradványait Cserkasszi, Potyejevki és Tarascsa körzetébe vonta vissza, ahol ellenállási gócokat létesített. Ezzel egy időben közbenső védelmi terepszakaszt épített ki Kagarlik körzetében, azt remélve, hogy észak felől mért csapással fel tudja tartóztatni csapatainkat.

Ezzel kapcsolatban a front haditanácsa F. F. Zsmacsenkónak a következő feladatot adta: „A Belaja Cerkov körzetéből visszavonuló ellenséget szakadatlanul üldözze keleti irányban, vágja el visszavonulását és semmisítse meg. 44. 1. 4. estig minden áron foglalja el Tarascsa, Rakitnoje körzetét..."[89]

A hitleristák nagy jelentőséget tulajdonítottak a tarascsai ellenállási gócnak, amely Belaja Cerkov-i csoportosításukat dél és délkelet felől fedezte. Tarascsában erős, kiépített védelem volt. E rendszerben a városhoz közel a 25. páncélos- és a 88. gyalogoshadosztály csapatai foglaltak helyet. A németek a város helyőrségét megerősítették a visszavonult csapatokkal. Belaja Cerkov után ez volt az ellenséges csapatok legerősebb déli csoportosítása.

Az ellenség Umanyba vezető utat elzáró hatalmas támaszpontjának a megsemmisítésében különleges szerep jutott az 5. gárda-harckocsihadtestnek. Magasabbegységei január 4-én délben I. I. Melnyikov vezérőrnagy 167. lövészhadosztályának a csapataival együtt ismét megkezdték a támadást.

[87] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 236, dp. 2673, d. 974, l. 21–22.
[88] *Svoboda, L.:* Az Uráltól Prágáig. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1962. 189. old.
[89] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 236, op. 2712, d. 56, l. 26.

Az ellenállás óráról órára fokozódott. P. F. Ohrimenko alezredes 21. gárda-harckocsidandárja a támadás legelején kénytelen volt az ellenség két ellenlökését visszaverni.

Január 4-én késő este P. G. Akulov alezredes 520. lövészezredének nyugat felől és F. A. Zsilin alezredes 22. gárda-harckocsidandárának dél felől mért egybehangolt csapásával a szovjet csapatok megkezdték az utcai harcokat a városban. Az éjszaka elkezdődött elkeseredett harc csak másnap délután Tarascsa teljes felszabadulásával fejeződött be. Ennek a fontos ellenállási fészeknek elfoglalása után a 40. hadsereg csapatai megindíthatták támadásukat Umany ellen.

A fő, a zsitomir–bergyicsevi irányban az egymással szemben álló felek főerői a kijevi hídfőállás körzetében összpontosultak. Miután Zsitomir, ez a nagy ellenállási központ a környező helységekkel és a vízi akadályok rendszerével együtt elesett, az ellenség szétzúzott zsitomiri csoportosításának maradványai Csernodub, Trojanov, Csudnov körzetébe vonultak vissza, abból a célból, hogy északnyugat felől fedezik Bergyicsevet. A várost védelmező csapatok viszont azt a parancsot kapták, hogy tartsák magukat a tartalékok megérkezéséig, majd menjenek át ellentámadásba.

A helyzet az ellenség bergyicsevi csoportosításának azonnali megsemmisítését követelte. Mint már említettem, ez a feladat zömmel K. N. Leszelidze és P. Sz. Ribalko hadseregére hárult. Később a feladatot pontosították. Abban a jelentésben, amelyet N. F. Vatutyin az abban az időben a szomszédos 2. Ukrán Front csapatainál tartózkodó G. K. Zsukovnak tett, a feladatot végérvényesen a következőképpen fogalmazta meg: „Ribalko előrenyomul Bolsije Korovinci, Ivanopol és Rajgorodok körzetébe; Bergyicsevtől nyugatra megáll és közreműködik Bergyicsev elfoglalásában. Leszelidze, aki a főcsapást jobbszárnyával Szlobogyiscse, Pjatyigorka irányában, a mellékcsapást pedig Bergyicsevtől délre méri, átkarolja Bergyicsevet, elfoglalja és estére előrenyomul a Bardisevka, Pjatyigorka, Policsinci, Volcsinyec, Bujna arcvonalra.

A 38. hadsereg jobbszárnyán Katukov csapataival együtt folytatja az ellenség megsemmisítését, és estére előrenyomul a Bujna, Golendri kozákfalu, Geraszimovka, Zbaras terepszakaszra, Pogrebiscsevtől délre Katukov csapataival közösen csapást mér az ellenség 17. páncéloshadosztályának csapataira és megakadályozza az ellenség áttörését."[90]

P. Sz. Ribalko harckocsi- és gépesített magasabbegységei feladatukat végrehajtva Bergyicsevtől északra támadtak, és január 1-én megkezdték a harcot Trojanovért – az ellenség erős támaszpontjáért, amely a Gnyilopjaty folyóhoz vezető utakat fedezte. A várost nem sikerült menetből elfoglalni. Ekkor a 6. és a 7. gárda-harckocsihadtest északkelet és délkelet felől mért koncentrikus csapást és a kelet felől támadó 18. hadsereg csapataival együttműködve sikerült elfoglalniuk Trojanovot.

Hadseregünknek a fő feladat, az ellenség bergyicsevi csoportosításának a szétzúzása mellett, még egy másik feladata is volt: támogatnia kellett az 1. gárdahadsereg csapatait. A helyzet az volt, hogy Csernodub körzetében a hitleristák abban az időben két páncélos- és egy gyalogoshadosztályt összpontosítottak, és ezzel feltartóztatták A. A. Grecsko hadseregének támadását.

Ezért a 3. gárda-harckocsihadsereg azt a parancsot kapta, hogy Rudnya, Gorogyiscse, Glibocsek irányában mért csapással, A. A. Grecsko csapataival együttműködve semmisítse meg az ellenség csernodubi csoportosítását, majd folytassa támadását déli irányban.

A hadsereg végrehajtotta ezt a feladatot is és a harckocsizó gárdisták a gyalogsággal együtt Ivanopol (Januspol) és Rajgorodok felé nyomultak előre azzal a céllal, hogy

[90] Ugyanott. F. 236, op. 2712, d. 56, l. 12–13.

nyugat felől átkarolják Bergyicsevet. Az ellenség minden erejével igyekezett megakadályozni ezt a manővert. Két gyalogoshadosztállyal és az Adolf Hitler SS-páncéloshadosztállyal több ízben is ellenlökést hajtott végre csapataink ellen.

Január 5-én Sz. A. Ivanov vezérőrnagy 7. gárda-harckocsihadteste a mi 91. önálló harckocsidandárunkkal együtt elfoglalta Ivanopolt.

Abban az időben a 91. dandár a hadsereg jobbszárnyát biztosította az ellenséges csoportosítás nyugat felől mért csapásai ellen. A hadtest és a dandár tevékenysége gyors volt, így a csapás váratlanul érte az ellenséget. Pánikhangulatában nagy mennyiségű, használható állapotban levő harceszközt és fegyvert, így 15 harckocsit is otthagyott. Miután magához tért és erőt gyűjtött, megpróbált kiverni bennünket az elfoglalt terepszakaszról. Az elkeseredett harc négy napig tartott.

A 3. gárda-harckocsihadsereg, miután elérte Ivanopolt, délnyugatról átkarolta az ellenség bergyicsevi csoportosítását. Mint a Zsitomir elleni rohamnál, újból kedvező feltételeket teremtett Bergyicsev város felszabadításához és elvágta az ellenség nyugati irányú visszavonulási útjait.

K. N. Leszelidze és M. J. Katukov tábornok csapatai december végén megkísérelték menetből elfoglalni Bergyicsevet, ez azonban nem járt sikerrel. P. I. Orehov őrnagy és L. A. Karabanov századosnak az I. I. Guszakovszkij alezredes parancsnoksága alatt álló 44. gárda-harckocsidandárhoz tartozó zászlóalját az ellenség elvágta a saját csapatoktól, és azok több napon át szívósan ellenálltak az ellenséges túlerőnek.

Pjotr Ivanovics Orehov őrnagy személyes bátorságáért, és azért, mert a zászlóalját a harcban mesterien vezette, megkapta a Szovjetunió hőse címet.

Ugyanebben a nagy kitüntetésben részesült Georgij Szemjonovics Petrovszkij hadnagy is, P. I. Orehov őrnagy zászlóaljának harckocsiszakasz-parancsnoka. G. Sz. Petrovszkij Bergyicsev megközelítési útjain vakmerően megtámadta az ellenség harcelőőrsét és az ellenség gyalogságát, géppuskafészkeit, páncélelhárító eszközeit megsemmisítve, lehetővé tette a zászlóalj számára a város keleti szélének a megközelítését. A hadnagy kilőtt harckocsijából sebesülten is kimentett két súlyosan megsebesült kezelőt, és csak a zászlóaljparancsnok parancsára volt hajlandó az egészségügyi zászlóaljhoz vitetni magát.

Bergyicsev körzetében néhány napon át bonyolult volt a helyzet. A fontos közlekedési csomópontot az 1. páncéloshadosztály csapatai, az Adolf Hitler SS-páncéloshadosztály és egy lovasezred védte. Az ellenség friss tartalékokat dobott át ide. Ezek főként olyan csapatok voltak, amelyek december utolsó napjaiban Franciaországból és Németországból érkeztek. Bergyicsevben levő harckocsijainknak a 18. hadsereg gyalogosainak a segítségére kellett sietniük, de három napon át képtelenek voltak erre. Kezdett megmutatkozni, hogy a csapatok kifáradtak a szünet nélküli harcokban. A tüzérség jelentős része elmaradt a gyalogság harcrendjeitől. A hadtáp lemaradása és az üzemanyaghiány miatt a lőszert nem szállították ki időben a csapatokhoz. A rossz időjárás megakadályozta repülőink tevékenységét.

K. N. Leszelidze hadserege P. Sz. Ribalko harckocsizóival együttműködve csak azután kezdte meg ismét a támadást, amikor a tüzérség felvonult és a csapatokat feltöltötték lőszerrel. Január 4-re virradó éjjel Griskovcev körzetében áttörtük az ellenség erősen megerődített védelmi terepszakaszát, harcolva előrenyomultunk a Gnyilopjaty folyó keleti partjára, amely Bergyicsev városát két részre osztja.

Délben az előrevetett csapatok átkeltek a folyón, s elfoglalták Malaja Radzivilovkát és Pankovicsit. Bergyicsev megközelítési útjain és a város elfoglalásáért vívott harcok elkeseredett jelleget öltöttek. K. N. Leszelidze tartalékából harcba vetette P. V. Tyer-

tisnij vezérőrnagy 161. lövészhadosztályát. Vele együtt mért csapást Bergyicsevet délkeletről átkarolva L. D. Vasziljevszkij és A. F. Vasziljev ezredesek 183., ill. 305. lövészhadosztálya. Közvetlenül a városban továbbra is I. I. Guszakovszkij harckocsizói tevékenykedtek. A hitleristák különösen erősen tartották magukat a pályaudvaron, a szivattyúháznál és a várostól délre fekvő magaslatokon, ahol szilárd erődítmények voltak. A felvonult tüzérség és A. A. Lozsecsnyikov ezredes 227. légi hadosztályának bombázói ezek ellen mértek csapásokat.

Január 5-én a lövészhadosztályok csapatai megtörték az ellenség ellenállását és egyesültek a harckocsi alegységekkel, amelyek a bekerítésben önfeláldozóan harcoltak. Másnap Moszkva díszlővel üdvözölte az 1. Ukrán Front csapatait, amelyek öt napig tartó heves harcok után rohammal elfoglalták Bergyicsevet, az ellenséges védelem erős támaszpontját és a délnyugati irány fontos vasúti csomópontját. A legfelsőbb főparancsnok parancsa azoknak a magasabbegységeknek és csapatoknak, amelyek részt vettek a város felszabadításában, a bergyicsevi nevet adományozta. Egyesek közülük magas kormánykitüntetésben részesültek.

Szeretném még egyszer hangsúlyozni azt, hogy a Bergyicsevért vívott csatában csapataink sikerének egyik döntő feltétele a 3. gárda-harckocsihadsereg tevékenysége volt. Amikor hadseregünk katonái elérték a Bolsije Korovinci, Cservonoje, Ivanopol terepszakaszt, felfogták az ellenség erős ellencsapásait, amelyekkel nyugat és délnyugat felől megpróbált előretörni a városhoz. Különösen gyakran, akadályt nem ismerve támadtak az ellenség páncéloscsapatai. Bergyicsev felszabadítása után, például Racska körzetében, az ellenség erős páncéloscsoportja ellenlökést hajtott végre K. A. Maligin verőrnagy 9. gépesített hadtestének hadrendjei ellen, de az elszenvedett veszteségek után a fasiszták kénytelenek voltak visszavonulni.

Ezalatt a Bergyicsevet felszabadító csapatok folytatták támadásukat nyugat felé. A város félig romokban hevert. Az épen maradt házakon is láthatók voltak a tűz nyomai. Katonáink borzalmas elbeszéléseket hallottak arról, hogy a megszállók milyen bestiális tetteket követtek el a város lakosai ellen. A fasiszták a zsidókat kihajtották a Liszaja-hegyhez, s ott a gyermekeket, nőket és az öregeket agyonlőtték. Szemtanúk szerint a hegy szörnyű sírrá vált, ahol embereket elevenen is eltemettek és a rájuk hányt föld alól hallani lehetett nyögésüket.

Sok zsidót halálra kínoztak. Íme, néhány tény. A németek egy Vurvang nevű idős orvost két harckocsihoz kötözték és széttépték. Ugyanezt művelték Joszif Teszangolc családjával is. Eszter nevű feleségét és Bronya nevű 16 éves lányát is harckocsival szaggatták szét.

Iszak Szper sorkatona, aki szabadságot kapott, hogy felkutassa húgát és fivérét, az óvoda helyén, amelyben tartózkodniuk kellett volna, csupasz romokat talált. A katona elhatározta, hogy a helyi lakosoknál érdeklődik. Grisovciban, a város szélén bement az 50-es számú házba, és a házigazdától, G. I. Fjodorcsuktól megtudta, hogy nem sokkal a németek megérkezése után zárt gépkocsik álltak az óvoda elé. Ezekre minden gyermeket – zsidókat, oroszokat és ukránokat egyaránt – felraktak. A hóhérok a téglagyárba vitték, agyonlőtték és egy szálig elégették őket a kemencékben.

Amikor másnap reggel katonáink átkeltek a Gnyilopjaty jegén és a Liszaja-hegy megrohamozására készültek, Iszak Szper is köztük volt. Ő is ugyanezen a hegyen halt meg, amely sok tízezer védtelen ember sírja is volt. Bajtársaival együtt jogos bosszút állva hősként halt meg. Szülővárosában a Belopolszkaja utcában temették el, és az ukrán asszonyok a friss sírra fenyőgallyakból font koszorút helyeztek.

Az elesett hősöknek akkor még nem állítottunk maradandó síremléket. A harcok kellős közepén voltunk. De valahányszor búcsút vettünk bajtársainktól, tudtuk, hogy a nép sohasem fog megfeledkezni ezekről a szerény, faoszlopokkal és furnérlemezből készült, csillagocskákkal megjelölt zöld dombocskákról. Az emberek méltóképpen értékelik és megőrzik a csatában elesett hősök emlékét.

...Az új, az 1944. év első hetében csapatainknak a kijevi hídfőállásról megindult, a jobb parti Ukrajna belsejébe irányuló támadása elérte tetőfokát. Az 1. Ukrán Front csapatai azzal, hogy az ellenség védelmi rendszerében olyan nagy városokat és egyben hadműveleti és hadászati szempontból fontos támaszpontokat szabadítottak fel, mint Zsitomir, Novograd-Volinszkij, Belaja Cerkov és Bergyicsev volt, nemcsak átkarolással fenyegették az ellenség korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosítását, hanem észak felől az Ukrajnában levő összes német fasiszta csapatokat is veszélyeztették.

A hadművelet utolsó napjai

A jelekből láthatóan január elején a hitlerista parancsnokság arra a következtetésre jutott, hogy két szomszédos szovjet front összpontosított csapásával kell számolnia Zvenyigorodka vagy Umany irányában. Ezért sietve csapatokat dobott át ide az arcvonal más szakaszairól és a tartalékból. Többek között az 1. Ukrán Front sávjában nyolc hadosztállyal és egy dandárral erősítette meg csapatait.

Az ellenség az újonnan érkezett hadosztályokat a bergyicsevi és a vinnyicai irányban használta fel. A fasiszta csapatok a legerősebb ellenállást a vinnyicai irányban tanúsították, ahol 38. hadseregünk és 1. harckocsi-hadseregünk tevékenykedett. Elég ha megemlítjük, hogy ezeknek a hadseregeknek a csapatai egyedül január 5-én a fasiszták tíz erős ellenlökését verték vissza.

Az ellenség az arcvonal más szakaszain is aktív tevékenységbe kezdett, mert időt akart nyerni ahhoz, hogy védelmi terepszakaszt építsen ki a Szlucs, Goriny és a Déli-Bug folyók mentén.

A front csapatai előtt álló feladatokat a lehető legrészletesebben megfogalmazta az az I. V. Sztálinhoz intézett jelentés, amelyet január 9-re virradó éjjel G. K. Zsukov, N. F. Vatutyin és A. N. Bogoljubov aláírásával terjesztettek fel a főhadiszállásra.

A főhadiszállás képviselője és az 1. Ukrán Front parancsnoksága, figyelembe véve baloldali szomszédjának, a Kirovogradot elfoglaló 2. Ukrán Frontnak a sikerét, jelentette a legfelsőbb főparancsnoknak a hadművelet folytatására vonakozó elképzeléseit.

A jelentés megállapította, hogy a front csapatainak legközelebbi feladata változatlan, nevezetesen: a jobbszárnyon – előrenyomulás a Goriny és a Szlucs folyók terepszakaszára, Dubrovci és Szárni elfoglalása; a középen és a balszárnyon – az ellenség zsmerinkai és umanyi csoportosításának a szétzúzása és előnyomulás a Ljubar–Hmelnyik–Zsmerinka–Tulcsin–Umany vonalra. A csapatoknak ezt a terepszakaszt legkésőbb január 12-ig el kellett érniük.

A front parancsnoksága január 20. tájára tervezte a támadás folytatását, oly módon, hogy a következő hónap első tíz napjának végére a főerők elérjék a Kovel, Luck, Dubno, Volocsinszk, Guszjatyin, Kamenyec-Podolszkij és a Dnyeszter folyót a Hotyintól Szorokiig terjedő szakaszon.

Ez volt a támadó hadművelet továbbfejlesztésének nagy és merész terve. A csapatok

azonban addigra erősen érezték az állandóan szélesedő arcvonalon az élőerők és eszközök hiányát, aminek következtében nem tudták fenntartani a kellő harcászati és hadműveleti sűrűséget. A hadtápútvonalak is mérhetetlenül meghosszabbodtak, ami az úttalan utakon és a gépkocsiszállítás elégtelensége miatt rendkívül megnehezítette az addigra már kimerült csapatok ellátását. Ezért, bár a főhadiszállás jóváhagyta a front javaslatát, azt nem sikerült maradéktalanul megvalósítani.

A jobbszárnyon, Poleszjében, a 13. hadsereg támadott. Novograd-Volinszkij felszabadítása után fő erőfeszítéseit az olevszk–szárni irányban összpontosította, ahol a lövész-magasabbegységek üldözték az ellenség visszavonuló csapatait. Az üldözés nehéz körülmények között folyt. Az úthálózat gyér volt, s körös-körül a mocsarakat, folyókat és patakokat vékony jégréteg borította. Az ellenség a vízi és más akadályokat kihasználva kis erőkkel is meg tudta szervezni az ellenállást. Mivel számos, védelemre alkalmas természetes terepszakasszal rendelkezett, gyorsan manőverezhetett oldal- és utóvédjeivel. Ennek ellenére csapataink a szárni irányban feltartóztathatatlanul nyomultak előre.

Január 8-án estére N. F. Andonyev ezredes 397. lövészhadosztálya észak felől átkarolta Szárnit. E várostól délre A. A. Szarajev vezérőrnagy 181. lövészhadosztálya kezdett harcot. M. M. Zakin ezredes 143. lövészhadosztálya közvetlenül Szárnit támadta. A hadosztály az olevszk–szárni vasútvonal mentén üldözte az ellenséget, aki hiába próbálta feltartóztatni csapatainkat Rakitnojéban és Kleszovban. Csak Szárni szélén sikerült szívós ellenállást szerveznie. Az ellenség a város északi és keleti részén három kilométeres védelmi terepszakaszt szervezett, közvetlenül Szárniban pedig tartós védelemre rendezkedett be, amely három, különálló ellenállási gócból állt. Ennek rendszerébe a hitleristák két páncélvonatukat is bekapcsolták, amelyek a városban a vasútvonalon cirkáltak.

A néhány őrezredből és őrzászlóaljból álló szárni csoportosítás összlétszáma mintegy hétezer fő lehetett. A városért folyó harcok során az ellenség végig tartalékok érkezésében reménykedett. Ez lehetővé tette volna számára, hogy északnyugat és délnyugat felől ellenlökéseket hajtson végre. Ezért a város megrohamozásának sikere a támadó csapatok gyorsaságán múlt. Természetes, hogy parancsnokságunk úgy határozott, megelőzi az ellenség tartalékainak a megérkezését, két irányból átkarolja a várost.

Szárni felszabadításában a fő feladat a 143. lövészhadosztályra, a legjobban feltöltött és felszerelt hadosztályra hárult. Három tüzér- és aknavetőezreddel erősítették meg, köztük egy gárda-aknavetőezreddel. Január 11-én, négynapos ostrom után csapataink rohammal elfoglalták Szárnit.

Azoknak a tapasztalatoknak, amelyeket az erdős-mocsaras terepen végrehajtott támadás közben szereztünk, nagy gyakorlati jelentőségük volt a hasonló körülmények között végrehajtandó támadó hadműveletek megtervezésében és végrehajtásában, különösen a koveli irányban. Fontos következtetéseket vontunk le a csapatok irányításával kapcsolatban. Üldözés közben a csapatvezetés főleg rádió útján történt. A csapatok és hadosztályok gyors előretörése, manőverezésük, az üldözés útvonalának és irányának gyakori változása – mindez majdnem teljességgel lehetetlenné tette a vezetékes hírközlés alkalmazását. A széles arcvonalon, erdőkben, mocsaras vidéken folyó támadás közben a hadosztály- és hadtesttörzsek jelentős távolságra, gyakran 50 km-re is voltak egymástól. Ez arra kényszerítette őket, hogy közbenső rádióállomásokat telepítsenek, ami a mozgó híradó eszközökkel párosulva biztosította a folyamatos csapatvezetést a támadás során.

Szárni irányában, a reguláris csapatokkal együttműködve, sikeresen tevékenykedtek

a partizánok is, különösen A. N. Szaburov és Sz. F. Malikov magasabbegységei. Részt vettek Dubrovici, Buhlics és Kosztopol felszabadításában.

Szárnitól délre, Sepetovka irányában, nehéz harcok közepette tört előre a 60. hadsereg. Balszárny-magasabbegységei Ljubar körzetében, az 1. gárdahadsereg csatlakozási pontján kénytelenek voltak az ellenség gyalogsággal és harckocsikkal végrehajtott erős ellenlökéseit visszaverni.

Január 13-án az arcvonalon úgy alakult a helyzet, hogy a fő figyelmet a vinnyicai irányra kellett összpontosítani, mert az ellenség itt ellencsapásra készülődött, melyet meg kellett hiúsítani. A front parancsnokságát a balszárnycsapatok lassú előrenyomulása és az is aggasztotta, hogy a jobbszárnyon, a Belorusz Front csapataival való csatlakozásnál szakadás keletkezhetett. Ezért N. F. Vatutyin tábornok a főhadiszállás engedélyével megparancsolta a 13. és a 60. hadseregnek, hogy vessék meg lábukat az elért terepszakaszokon, rendezkedjenek be tartós védelemre, és különítsenek ki felderítő és fedező csapatokat.

A 40. és a 27. hadsereg parancsot kapott arra, hogy fokozza a támadás ütemét az umanyi és zvenyigorodkai irányban és csatlakozzon a 2. Ukrán Front jobbszárnyához. E célból a 27. hadsereget az 5. gárda-harckocsihadtesttel és más magasabbegységekkel erősítették meg. A hadsereg csapásmérő csoportosítást alakított. Ez három lövészhadosztályból állt, és az volt a feladata, hogy Zvenyigorodka ellen támadjon.

Sz. G. Trofimenko hadserege a Liszjanki–Kagarlik–Kanyev észak vonaltól nyugatra harcolt. Szárnya ellen az ellenség Liszjanki körzetéből két gyalogoshadosztállyal és félszáz harckocsival ellencsapást hajtott végre. Ezzel sikerült megállítania a hadsereg támadását. Január 15-én a hadsereg parancsot kapott, hogy adjon át egy lövészhadtestet a 40. hadseregnek, a megmaradt erőkkel pedig tartsa az elfoglalt terepszakaszt, szilárdan fedezve a Belaja Cerkov-i és a kagarliki irányt.

Ebben az időben az umanyi irányban kissé intenzívebben fejlődtek az események. Itt F. F. Zsmacsenko hadseregének arcvonala előtt az ellenség szétzúzott Belaja Cerkov-i csoportosításának a csapatai védtek. Az ellenség a közbenső terepszakaszokat tartva, teljes erejéből igyekezett biztosítani az Umanytól keletre tevékenykedő csapatainak kivonását. A 40. hadsereg január 12-én estére Hrisztyinovka és Umany felé támadva elérte Monasztiriscse északi peremét és elfoglalta Manykovkát. Üldözés közben csapataink ékként hatoltak be az ellenség védelmébe. Umanyig már csak 25–30 km volt hátra. Az ellenség azonban mindent elkövetett, hogy megakadályozza csapatainak bekerítését.

Másnapra N. F. Vatutyin F. F. Zsmacsenko és Sz. G. Trofimenko hadseregének azt a feladatot adta, hogy foglalja el Talnojet, Jekatyerinopolt, Zvenyigorodkát, az előrevetett csapatok pedig Spolát, ahol majd egyesülni fognak a 2. Ukrán Front Novomirogorodból támadó csapataival. Sajnos, ezt a feladatot nem sikerült végrehajtani, mert az ellenség több irányból és egyszerre erős ellencsapásokat mért csapatainkra. Ebben a hadműveletben a fasiszták több mint ötszáz harckocsija és kilenc gyalogoshadosztálya vett részt.

A zsitomir–bergyicsevi hadművelet végére egyre feszültebbé és bonyolultabbá vált a helyzet a központi szakaszon, ahol a front csapásmérő csoportosításának a hadseregei tevékenykedtek. A vinnyicai irányban K. Sz. Moszkalenko és M. J. Katukov csapatai támadásának az üteme lelassult. A tartalékok kimerültek. Valamennyi magasabbegységet bevetették már és mind harci érintkezésben volt az ellenséggel az első lépcsőben.

Német harckocsik egyes szakaszokon beékelődtek csapataink harcrendjébe. Az ellenség ellencsapásának meghiúsítása végett a frontparancsnok kénytelen volt lemondani

az 1. harckocsi-hadseregnek Hrisztyinovka ellen való további felhasználásáról, és a hadsereget a vinnyicai irányba csoportosította át.

Csapataink a rendkívül nehéz körülmények ellenére folytatták Vinnyica délkeleti irányú átkarolását. A. L. Getman altábornagy 11. gárda-harckocsihadteste január 9-én a 68. gárda- és a 241. lövészhadosztállyal együtt (parancsnokok V. F. Sztyenyin és P. G. Arabej vezérőrnagyok) a Szverdlovka, Gumennoje, Komarov terepszakaszon harcolt. Balra I. F. Dremov vezérőrnagy 8. gárda gépesített hadteste tevékenykedett. A hadtest magasabbegységei T. T. Ciganko v ezredes 100. lövészhadosztályának jobbszárnyától elszakadva, Vinnyica megkerülésével a Déli-Bugon keresztül Zsmerinka felé törtek előre.

A piljavszk–zsmerinkai irányban ismét kitüntette magát V. M. Gorelov ezredes 1. gárda-harckocsidandára. A dandár január 9-én a 8. gárda gépesített hadtest előrevetett osztagának kötelékében tevékenykedve Szutyiszki körzetében átkelt a Déli-Bugon. Itt J. A. Kosztiljov főhadnagy és G. Sz. Gorbacs hadnagy harckocsijának kezelőszemélyzete megakadályozta az erőmű és a gát felrobbantását. Másnap Gorelov harckocsizói betörtek Zsmerinka szélére, átvágták az Ogyesszából Lvovba vezető fontos vasútvonalat és elvágták a távíró- és távbeszélő-összeköttetést a vinnyica–zsmerinkai vonalon. Meghiúsult az ellenségnek az a terve, hogy a tartalékból vasúton harckocsikat dobjon át Vinnyica körzetébe. Az ide tartó szerelvényeket az ellenség kénytelen volt Zsmerinkától délnyugatra megállítani, de mielőtt harckocsizóink elérték volna a várost, sikerült néhány harckocsit, gyalogságot és tüzérséget szállító szerelvényt kiraknia, melyekkel erős ellenlökéseket hajtott végre a harckocsidandár ellen. Zsmerinkát így nem sikerült felszabadítani.

A gépkocsizó lövészdandár főerőinek sem sikerült megszilárdítania az előrevetett osztag sikerét, mert kénytelenek voltak az ellenség beérkező tartalékai ellen harcba lépni. Nem tudtak áttörni, hogy segítsenek V. M. Gorelov dandárjának, amely kénytelen volt visszavonulni kelet felé, és Lipovec körzetében csatlakozott hadtestéhez.

Január első tíz napjában jelentősen megélénkült frontunk légierejének a tevékenysége: éjjel-nappal rendszeresen támadták az ellenség élőerejét és tűzeszközeit, támogatva a fő, a zsitomir–bergyicsevi irányban folyó támadásunkat. Ebben az időszakban Sz. A. Kraszovszkij altábornagy 2. légi hadserege mintegy 3000 harci bevetést hajtott végre, és megsemmisített több mint 60 harckocsit, 27 vasúti szerelvényt, 10 vonatot, 950 gépkocsit, 3 nagy raktárt és jelentős számú élőerőt, leküzdött 10 tüzérüteget.

Január 10-én az ellenség Vinnyica déli körzetéből ellencsapást mért Lipovec ellen. Ennek következtében K. Sz. Moszkalenko hadserege kénytelen volt néhány helységet kiüríteni. A német fasiszta parancsnokság itt 3 páncélos-, 4 gyalogoshadosztályt, egy önálló páncéloszászlóaljat és két rohamtüzérosztályt összpontosított. Az ellenségnek roppant veszteségek árán sikerült visszaszorítania a 38. hadsereget. A hitlerista parancsnokság szívósan tört célja felé, igyekezett kitapogatni védelmünk gyenge pontjait.

Különösen heves harcok folytak Lipovectől délre. Itt P. G. Arabej vezérőrnagy 241. lövészhadosztályával együtt L. K. Szemjonov százados tanzászlóalja harcolt. A súlyos helyzetben Moszkalenko tábornok kénytelen volt a zászlóaljat a legnehezebb szakaszon bevetni. A növendékek beváltották a hadseregparancsnok várakozását: mindhalálig kitartottak és nem engedték át az ellenséget. A bátrak között volt G. T. Tkacsenko komszomolista is, aki megismételte Alekszandr Matroszov hőstettét. Erről a hőstettről harckocsi-hadseregünk is tudomást szerzett.

Az eset január 18-án, Popovka falu környékén, Lipovectől délre történt. I. J. Virovod hadnagy itt tartózkodó tanszázada az ellenség erős tüzérségi, aknavető- és géppuskatüzébe került. Az alegység nagy veszteségeket szenvedett, különösen az ellenség fedezékben levő géppuskájától. Tkacsenko vállalkozott rá, hogy megsemmisíti a géppuskát. Bár a lábán megsebesült, fájdalmán erőt véve az ellenséges géppuskafészekhez kúszott és kézigránátot dobott. A század rohamra indult, de az ellenséges géppuska ismét működni kezdett. Ekkor a rettenthetetlen harcos előre szökellt és rávetette magát a lőrésre. Testével hárította el a géppuska iszonyú tűzesőjét. A század végrehajtotta harci feladatát. Sok életet mentett meg Grigorij Tyihonovics Tkacsenko, a húszéves komszomolista, a kurszki terület Krasznaja Jaruga falujának szülötte. Halála után a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

Nem kevésbé voltak feszültek a zsitomir–bergyicsevi hadművelet befejező harcai más hadseregek sávjában sem.

Zsitomir felszabadítása után az 1. gárdahadsereg folytatta támadását délnyugati irányban, visszaverve az ellenség több ellenlökését. Egyedül január 3-án három erős csapást vert vissza, amelyet az ellenség gyalogsággal és harckocsikkal, repülőgépek támogatásával hajtott végre. Az ellenség minden eszközzel megpróbálta feltartóztatni a hadsereg előrenyomulását, hogy a bergyicsevi csoportosítás balszárnyát fenyegető veszélyt elhárítsa.

A. A. Grecsko vezérezredes, végrehajtva a frontparancsnoknak azt a parancsát, hogy szervezze meg a pontosabb együttműködést P. Sz. Ribalko és I. D. Csernyahovszkij tábornokok hadseregeivel, erélyes intézkedéseket tett. További lehetőségeket tárt fel a támadás erejének fokozására. Többek között megállapította, hogy a hadtestekhez és a hadosztályokhoz beosztott tüzér- és aknavetőcsapatok csupán lövegeik és aknavetőik egy részével harcolnak, a többi úton vagy tartalékban van. A helyzet csak január 5-re változott. Ekkor A. A. Grecsko hadserege erőinek egy része elérte Csudnov város északi peremét, a többi csapat pedig Babuski, Bolsije Korovinci, Racski, Malaja Tatarnyivka terepszakaszon harcolt. A frontparancsnoktól intézkedés érkezett, amely megemlítette P. Sz. Ribalko csapatainak Ivanopolt, Medvegyihát és Cservonijt elfoglaló sikeres tevékenységét, és az 1. gárda-, valamint a 18. hadseregnek megparancsolta, folytassák erélyesen a támadást, hogy az ellenség ne kerülhesse be Ribalko hadseregét.

Másnap A. A. Grecsko csapatai felszabadították Csudnovot, kiverték a hitleristákat Malaja Tatarnyivkából és még számos helységből. A hadsereg arcvonala előtt szüntelenül ellenlökésekkel kísérletezve, lassú ütemben az ellenség két páncélos- és két gyalogoshadosztálya vonult vissza. Január 7-én T. I. Vehin vezérőrnagy és V. P. Jankovszkij ezredes lövészhadosztálya elérte Ivanopol városka körzetét, ahol – mint említettük – már ott voltak P. Sz. Ribalko csapatai, a 7. gárda-harckocsihadtest és a mi 91. önálló harckocsidandárunk.

A 3. gárda-harckocsihadsereg Bergyicsevet nyugat felől megkerülve, a 18. hadsereg és az 1. gárdahadsereg csatlakozásánál támadást indított a bergyicsev–hmelnyiki irányban.

N. F. Vatutyin hadseregtábornok január 8-án a harckocsi-hadseregnek azt a feladatot adta, foglalja el Hmelnyiket. Tekintettel arra, hogy a harckocsicsapatoknál addigra összesen mintegy száz harckocsi és önjáró löveg maradt, P. Sz. Ribalko elhatározta, hogy minden hadtestnél egy harckocsi- és egy gépkocsizó lövészdandárt alakít a további támadó tevékenység céljára. Ezeknek a dandároknak a harckocsijait a két összfegyvernemi hadsereg gyalogságának a közvetlen támogatására szándékozott felhasználni.

Sz. V. Rudnyev vezérőrnagy, egy partizán-magasabbegység komisszárja (balra) és T. A. Sztrokacs vezérőrnagy, a Partizánmozgalom Ukrán Törzsének főnöke

Partizánok a Szlucs folyó hídján. 1944. február

Megjött a hadosztály-újság

Az elsők között érték el a Szovjetunió államhatárát

Az 1. gárda-harckocsihadsereg harckocsijai vízi akadályon kelnek át

Szovjet harckocsizók a felszabadult Csernoveiban

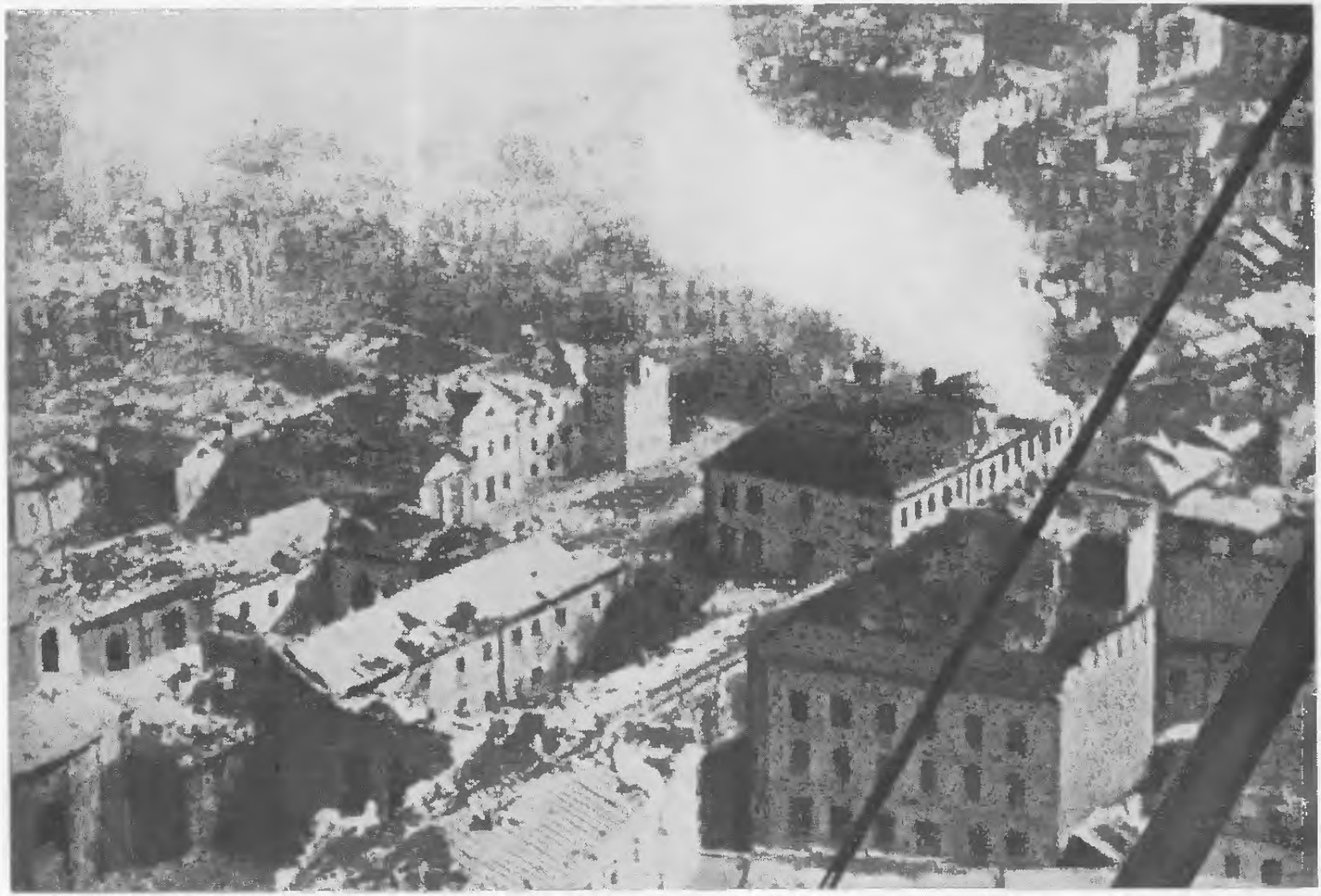

Tyernopol látképe azon a napon, amelyen az 1. Ukrán Front csapatai felszabadították. 1944. április 29.

A „Maty-Rogyina" nevű harckocsi, amely M. I. Orlova megtakarított pénzén épült és a 6. gárda gépesített hadtest egyik kitüntetett kezelőszemélyzetének adtak át, amelynek V. F. Orlov ezredes (az asszony fia) volt a parancsnoka. A félelmetes harci gép, amely több mint 1000 km-t tett meg harcolva, ma emlékmű. A képen a Nagy Honvédő Háború résztvevői, L. T. Szukocsev ezredes, felesége, A. Szukocseva és a magasabbegység veteránjai a fiatal harcosoknak a híres kezelőszemélyzet hőstetteiről mesélnek

A kommunisták gyűlése a harc előtt

Harc után a zene kétszer olyan kedves a szívnek . . .

Lvovi irány. A gyalogság és a harckocsik az ellenség állásait rohamozzák

A harci intézkedés megparancsolta: „...a 6. és 7. gárda-harckocsihadtest 1. 10-kor minden harckocsiját adja át az egyik harckocsidandárnak. A továbbiakban a harctevékenység egy harckocsidandár és egy gépkocsizó lövészdandár kötelékében folyik... A 9. gépesített hadtest valamennyi harckocsiját ossza be egy harckocsiezredbe..."[91]

Gyakorlatilag a helyzet úgy alakult, hogy a 6. gárda-harckocsihadtestnél V. Sz. Arhipov ezredes 53. gárda-harckocsidandárja volt feltöltve harckocsikkal. Ami a 7. gárdahadtestet illeti, a hadseregparancsnok, korábbi harci intézkedését pontosítva, megparancsolta, hogy adja át a 91. önálló harckocsidandárnak először az üzemképes, később pedig a kijavított harckocsikat is, kezelőszemélyzetükkel együtt. Dandárunkat ezenkívül még úgy is megerősítették, hogy hadműveletileg alárendeltek neki egy harckocsivadász- és egy önjáró tüzérezredet, valamint egy gárda-aknavetőosztályt.

A következő két napon a 3. gárda-harckocsihadsereg mindenképpen megpróbálta továbbfejleszteni támadását Hmelnyik ellen, de különösebb siker nélkül. Január 9-én A. A. Grecsko és K. N. Leszelidze hadseregével együttműködve az Ivanopol dél–Buraki terepszakaszon az ellenséges harckocsik rohamait verte vissza. Másnap mindhárom hadsereg mindössze néhány kilométert nyomult előre délnyugati irányban.

Minden jel arra mutatott, hogy a front központi szakaszán a hadművelet vége felé közeledik. Úgy tűnt, hogy a kijevi hídfőállás több mint félhónapos szüntelen forrongása, amely egy tüzet lövellő vulkánra emlékeztetett, elcsitul, de akár a természetben, a háborúban sem csitulnak el egyszerre a tomboló erők, hol itt, hol ott újra fellángol a küzdelem.

Az egyik ilyen nehéz harc a hmelnyiki irányban robbant ki. Itt olyan esemény történt, amely – ha elegendő erő és eszköz áll rendelkezésre – egy új, hatalmas támadás kezdete lehetett volna. Harckocsi-hadseregünk csapatai a gépkocsizó gyalogos deszanttal áttörtek Ulanov városhoz, amely fontos támaszpont és útcsomópont volt ebben az irányban. Az eset a következőképp történt.

Január 11-én reggel az idő erősen megváltozott: sűrű havazás kezdődött. Úgyszólván semmit sem lehetett látni. A 9. gépesített hadtest gyorscsoportja – amelyet az 53. harckocsiezred parancsnoka, D. G. Szuhovarov alezredes, a Szovjetunió hőse vezetett – kihasználva, hogy az ellenség Szmela körzetében a mi 6. gárdahadtestünk elleni ellenlökésekkel volt elfoglalva, a hóesés leple alatt, rejtve és fedve, a horhosokban előrenyomulva merész átkaroló manővert hajtott végre; Hutoriszko-majortól délre áttörte a védelmet és az ellenség hátába került. A harckocsizók és a gépkocsizó gyalogság a gyors portyát délnyugati irányban folytatva menetből elfoglalta Morozovkát, ahol megsemmisítettek 30 gépkocsit és néhány löveget, és már másnap délre Ulanovban voltak.

Csapatainknak a városban való megjelenése teljesen váratlanul érte az ellenséget. Sietett betömni a védelmén keletkezett rést, s igyekezett elvágni harckocsizóinkat és gyalogosainkat.

Szuhovarov alezredes a helyzetet értékelve a városban körvédelmet szervezett. N. F. Vatutyin tábornok a harckocsizók tevékenységének nagy jelentőséget tulajdonított. Bizonyára látta azt, hogy Szuhovarov csoportjának sikerét gyors erő-összpontosítással támadó csapataink általános sikerévé lehet fejleszteni, s utána meg lehet kísérelni a Déli-Bug terepszakaszának az elérését.

Közben a helyzet Ulanovban óráról órára feszültebbé vált. Az ellenség egyre-másra hajtotta végre ellenlökéseit. Szuhovarovnak segítségre volt szüksége.

[91] Ugyanott. F. 315, op. 4440, d. 179, l. 2.

P. Sz. Ribalko harckocsi-hadseregében a 91. és az 53. gárda-harckocsidandárból és néhány hadseregközvetlen alakulatból sürgősen megalakult egy csoport. A mi 91. harckocsidandárunknak az volt a feladata, hogy G. I. Vehin vezérőrnagy 350. lövészhadosztályával együttműködve Beszpecsna, Szmela vonalán áttörje az ellenség védelmét, majd folytassa támadását Szalnyica, Vorobjovka ellen, nyomuljon előre Ulanov és Hmelnyik körzetébe.

A csapás fő célja Ulanov minél hamarabbi elérése volt. Szuhovarov alegységeivel együtt mindaddig tartanunk kellett a várost, amíg a főerők meg nem érkeznek, és fel kellett készülnünk az ellenség Vinnyicából mért csapásainak a visszaverésére. Ebben a körzetben, mint már említettük, a fasiszták ellenlökések céljára erős csoportosítást alakítottak. Sajnos, akkor nekünk a dandárnál nem voltak adataink ennek a csoportosításnak az összetételéről és szándékáról, s ezért feltételeztük: mivel a páncélosezred Ulanovban van, az ellenség a hmelnyiki irányban nem rendelkezik elegendő erővel.

Dandárunk harctevékenysége azzal kezdődött, hogy január 13-ra virradó éjjel 65 km-es utat tett meg és reggel hat órára Hutoriszko körzetében összpontosult. Négy óra múlva, tüzérségi előkészítés után, a dandár alegységei rohamra indultak. Az ellenségnek nem volt összefüggő védelme, de sikerült kedvező terepszakaszokat elfoglalnia. Harckocsizóink azonban lendületesen tevékenykedtek.

Az ellenség védelmének áttörése után a dandár alegységei elvágták a beszpecsna–szmelai országutat, és 12 órára elérték Lipjatyint, ahol elkeseredett harc bontakozott ki. Ebben különösen kitűnt Vaszilij Ivanovics Capenko, a gépkocsizó lövészzászlóalj parancsnokának politikai helyettese.

Capenko hozzáértően vezette a pártpolitikai munkát, és nehéz pillanatokban gyakran volt látható a rohamozó katonák csatárláncában. Így volt ez Lipjatyinnál is. A hitleristáknak tüzérségi és aknavetőtűzzel, valamint ellenlökéssel sikerült géppisztolyos alegységeinket a harckocsiktól elvágni, ami zavart okozott. Ebben a válságos pillanatban, ott, ahol a legveszélyesebb volt a helyzet, megjelent a politikai helyettes és G. G. Gausz őrvezető, zászlóalj Komszomol-szervezővel együtt rohamra vezette a harcosokat.

A dandár nehéz körülmények között támadta Ulanovot; az ellenség ellenállása fokozódott. Ehhez még azt is hozzá kell tennünk, hogy a velünk együttműködő gyalogság nem tudott betörni az áttörésbe. Az ellenség oldalazó tüze a 350., továbbá a szomszédos 117. gárda- és a 30. lövészhadosztály csapatait elvágta a harckocsiktól, s így ők a megindulási terepszakaszon maradtak. A mélységi harcban a harckocsik rohamát a tábori tüzérség sem támogatta. Áttört harckocsijaink nehéz helyzetbe kerültek: kénytelenek voltak a gyalogságtól és a kísérő tüzérségtől elszakadva tevékenykedni.

A harci intézkedésben, amelyet Vatutyin, Kalcsenko és Bogoljubov írt alá, ez állt: „Ribalko és a 91. önálló harckocsidandár fejlessze tovább a sikert Ulanov felé."[92]

A lövész-magasabbegységek is parancsot kaptak arra, hogy fokozzák tevékenységüket a hmelnyiki irányban.

Január 13-án Ulanov körzetében kiéleződött a helyzet. Megjelentek az ellenség harckocsijai, köztük Tigrisek is, gépkocsizó gyalogság kíséretével. Ezek hol az egyik, hol a másik szárnyról hajtottak végre ellenlökéseket dandárunk harcrendje ellen. Az ellenség tüzérsége és aknavetői erősen lőni kezdték a velünk együttműködő lövészcsapatokat, amelyek kénytelenek voltak visszatérni megindulási helyzetükbe.

[92] Ugyanott. F. 236, op. 2673, d. 974, l. 144.

Akkor érthetetlen volt számunkra, hogyan tűnhetnek fel Ulanov, Hmelnyik irányából ellenséges harckocsik és gépkocsizó gyalogság? Hol vannak Szuhovarov harckocsijai és mit csinálnak? Hiszen néhány nappal ezelőtt elfoglalta Ulanovot.

Amint utóbb kiderült, az ellenség délre nagy páncéloserőket[93] és gépkocsizó gyalogságot vonultatott fel Ulanovhoz, csapást mért Szuhovarov csoportjára és elfoglalta Ulanovot. Reggelre az ellenség elérte a Csesznokovka, Lipjatyin, Beszpecsna terepszakaszt, ahol harckocsidandáraink megállították.

Csapataink súlyos veszteségeket szenvedtek, különösen D. G. Szuhovarov ezrede. D. G. Szuhovarov gyorscsoportja és a 91. önálló harckocsidandár tevékenysége az ellenségnek is komoly veszteséget okozott. Megsemmisítettünk mintegy 20 ellenséges harckocsit, továbbá sok katonát és tisztet. Közvetlenül Ulanovban a harckocsizók megsemmisítettek több mint 100 gépkocsit és néhány raktárt.

Szuhovarov ezredének maradványai január 14-re virradó éjjel kitörtek Ulanovból és a szovhoz környékén csatlakoztak saját csapataikhoz. A harckocsizók egy része az ellenség mögöttes területén maradt. Sokuknak sikerült megmenekülniük. Ebben segítették őket a szovjet hazafiak, a helyi lakosok is.

Az egyik kezelőszemélyzet tagjai, G. Durkin rádiós és V. Ivascsenko toronylövész észrevétlenül kimászott az üzemképtelenné vált harckocsiból és elrejtőzött az egyik pincében. Amikor beesteledett, jött egy idős nő és elvezette őket az Ulanovtól néhány kilométernyire délre fekvő Csernyatyinci faluba. Itt 12 harckocsizó gyűlt össze. Két hónapig rejtegették őket a falu lakosai – Szemjon Szencsuk, Praszkovja Osztropovics, Jekatyerina Gluscsuk, Anton Siker, Marija Voznyuk és Jekatyerina Drobinszkaja. Az egész falu részt vett a harckocsizók megmentésében, pedig mindnyájan tudták, hogy ha kitudódik, agyonlövés vár rájuk. És március elején, amikor az 1. Ukrán Front csapatai ismét támadásba mentek át, a harckocsizók visszatértek alakulatukhoz. Örökre emlékezetükbe vésték Csernyatyincit, amelyet joggal neveztek a hazafiak falujának.

E harcok során harckocsiezredünkben mindenki megismerte F. G. Knyazevnek, az 50. önálló motorkerékpáros ezred felderítő szakasza parancsnokának a nevét. Karg faluban született (Nyikolajevszk terület, szkladovszki járás), a háború kitörése óta arcvonalszolgálatot teljesített és sikeres felderítésekért Vörös Csillag-renddel tüntették ki. A kommunista Knyazev ismét felelős harci feladatot kapott: hat emberből álló csoportjával be kellett hatolnia az arcvonal mögé, a Déli-Bug jobb partjára, hogy felderítse az ellenség élőerejét, tűzrendszerét és műszaki létesítményeit, Janov és Hmelnyik körzetében. A merész felderítő ügyesen teljesítette a parancsot. Csoportjával megsemmisített 15 ellenséges katonát és tisztet, 6 gépkocsit, elvágott fontos távbeszélő-vezetékeket, s értékes dokumentumokat és információkat hozott csapatának az ellenség védelméről. Felderítői kiszabadították négy hadifogoly katonánkat is.

Az ulanovi irányban vívott harcokban dandárunk sok harcosa kitüntette magát. Sz. I. Markov tizedes, géppisztolyos rajparancsnok a védelem áttörésekor egy lövészárokban közelharcban megsemmisített 7 ellenséges katonát és tisztet. V. Ruszov őrvezető megsemmisített egy géppuskát és 18 ellenséges katonát. Sok veszteséget okozott a hitleristáknak V. D. Kurahin géppuskás. Nagy katonai tudásról tett tanúbizonyságot A. G. Gusztov őrmester, a dandár törzsszázadának rajparancsnoka. A Hutoriszko környéki harcban biztosította a harckocsikkal való állandó összeköttetést, és még sebesülése

[93] 12 Tigris és mintegy 40 P–IV. (Panzer–IV.) Párduc harckocsi és rohamlöveg. A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 315, op. 4440, d. 309, l. 54.

után is folytatta harci feladatának a végrehajtását. Ezek és más kiváló harcosok magas kormánykitüntetésekben részesültek.

Annak ellenére, hogy a harcosok a szakadatlan harcokban mérhetetlenül kifáradtak és a zsitomir–bergyicsevi hadművelet a végéhez közeledett, a csapatoknál megmaradt a kiváló harci szellem. Ezzel kapcsolatban eszembe jut egy örvendetes esemény, amely dandárunknál történt az ulanovi harcok előtt. Ilyen események a front más magasabbegységeinél is gyakran előfordultak, de nekünk a fasztovi, és Zsitomir után Vörös Zászló-renddel kitüntetett harckocsidandár katonáinak, ez különösen kedves. A Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének 1944. január 10-i rendeletéről van szó. Azon a napon a szárnyaló hír a dandár valamennyi csapatát és alegységét bejárta. A dandár tíz harcosának, akik a Dnyeperért vívott csatában kitűntek, a haza a Szovjetunió hőse magas címet adományozta. Gyarapodott a bátrak családja. Sztálingrád hősei után Ukrajna felszabadításának a hősei is erősítették sorainkat. Most már magasabbegységünk 14 fiának a hőstetteit örökítette meg Arany Csillag.

Ez az emlékezetes esemény éppen abban az időben történt, amikor a sztálingrádi győzelem első évfordulójának a megünneplésére készültünk. Számunkra, a dandár veteránjai számára, ez a történelmi jelentőségű esemény különösen drága és nevezetes volt. A volgai erőd falainál nemrég megalakult harci kollektíva szigorú vizsgát tett harci érettségből. Krónikájába mindörökre beíródtak a Szovjetunió első hőseinek nevei. Ezekben a napokban a hadsereg újságja ismét írt róluk. Láthatatlanul itt, az ukrán földön is velünk voltak a hősök. Bátor tetteiken fiatal harcosok és parancsnokok nevelődtek.

1944. január 14-én a zsitomir–bergyicsevi hadműveletben mindenütt megszűnt a támadó tevékenység, és harckocsi-hadseregünk magasabbegységeit néhány nap múlva kivonták, hogy feltöltsék őket és felkészüljenek az újabb ütközetekre.

Az 1. Ukrán Front csapatainak a védelme majdnem a hónap végéig tartott. Ennek során a balszárny és a közép hadseregei az ellenségnek Vinnyicától délkeletről és Umanytól északnyugatról mért erős csapásait védték ki. Az ellenségnek itt nem sikerült komolyabb sikereket elérnie. A rohamokat abbahagyva kénytelen volt minden figyelmét a bekerített korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosításra koncentrálni, ahol a német fasiszta csapatok számára új Sztálingrád kezdődött.

Az 1. Ukrán Front csapatai a december–januári támadás alatt nagy sikert értek el. A 22 napig tartó megfeszített harcok során majd 700 km széles arcvonalon 100–200 km-t nyomultak előre. Majdnem teljesen felszabadították a kijevi, a zsitomiri területet és a vinnyicai, valamint a rovnói terület számos járását.

A front csapatai észak felől az egész Dél Hadseregcsoportot fenyegették. Ez a továbbiakban lehetővé tette, hogy az 1. és a 2. Ukrán Front sikeresen végrehajtsa a korszuny-sevcsenkovszkiji hadműveletet. A front sávjában tevékenykedő ellenséges csapatok komoly veszteségeket szenvedtek. Az ütközet során szétzúztuk 7 hadosztályukat. Csapataink megsemmisítettek majd 100 000 katonát és tisztet, 2204 harckocsit, 131 repülőgépet, mintegy 1800 löveget és aknavetőt, 5000 gépkocsit és páncélos szállító járművet és rengeteg más fegyvert, harceszközt.

Az a veszély, hogy az ellenség előrenyomul a Dnyeperig és elfoglalja Kijevet, véglegesen megszűnt. A Dél Hadseregcsoport parancsnokának, E. Manstein vezértábornagy Hitlernek tett ígérete, hogy csapatai mindenáron tartani fogják a Dnyeper-kanyart, a Dnyeper jobb partján szétzúzza csapatainkat és kapcsolatot létesít a krími csoportosítással, nem teljesült. Csapásaink alatt az ellenség az elhúzódó harcokban kénytelen volt

felhasználni fő tartalékait, aminek következtében véglegesen meghiúsult az a törekvése, hogy a Dnyeper mentén helyreállítja a védelmi arcvonalat. A német fasiszta parancsnokság támadásunk alatt kénytelen volt az 1. Ukrán Front csapatainak a működési sávjába tizenhat hadosztályt és egy dandárt átdobni az arcvonal más szakaszairól és a tartalékból. Ez megkönnyítette a szovjet csapatok tevékenységét más irányokban, különösen a 2. Ukrán Frontét a kirovogradi hadműveletben, amelyet 1944. január 5-től 16-ig sikerrel hajtott végre.

Az a vereség, amelyet csapataink az ellenségre Kijevtől nyugatra és délnyugatra mértek, még jobban megingatta a német csapatok erkölcsi és pszichikai állapotát, amely a hazug náci propagandán és a porosz vakfegyelmen alapult. Gyakoribbá váltak a szökések, a parancsmegtagadások, és a katonák tömegesen kezdték megadni magukat.

A hitlerista csapatoknál uralkodó hangulatról beszámoltak a foglyok vallomásai. Nézzük, mit mond egy századparancsnok, akinek az alegysége január elején a zsitomiri irányban harcolt: „1943 májusáig von Manstein vezértábornagy törzsénél teljesítettem szolgálatot, segédtiszti beosztásban... Az, amit decemberben Zsitomir környékén láttam és átéltem, teljesen elképesztett és megváltoztatta a háborúra vonatkozó minden elképzelésemet. Zászlóaljunk azt a parancsot kapta, hogy vonuljon vissza 20 km-t Zsitomirtól nyugatra. Amikor azonban megérkeztünk védelmi terepszakaszunkra, már több oldalról dörögtek az orosz tüzérség lövegei. Hamarosan láttuk, hogy a Vörös Hadsereg dél, nyugat és kelet felől bekerített bennünket. Az egyetlen kivezető út – észak – kedvezőtlen volt számunkra. Ellenlökéssel próbálkoztunk, az orosz manőver azonban olyan mesteri volt, hogy erőfeszítéseink hiábavalónak bizonyultak. Az orosz tüzérség és az aknavetők tűzzel árasztottak el bennünket... Századom 120 katonájából és altisztjéből mindössze 32-en maradtak életben... Katonáim pánikszerűen menekültek... Nem volt illő megadni magamat: hiszen emlékéremmel és négy rendjellel – köztük két vaskereszttel – tüntettek ki. Átvágtuk magunkat nyugat felé, elkerültük a lakott helységeket, erdőben és mocsaras vidéken kóboroltunk, ámde az oroszok úgy látszik még gyorsabban törtek előre nyugat felé, és amikor foglyul ejtettek bennünket – a front már messze volt tőlünk."[94]

A zsitomir–bergyicsevi hadművelet ragyogó példa az operatív ellentámadásra, amelyet a főhadiszállás tartalékaival megerősítve egy front hajt végre, saját erőivel és eszközeivel. A hadműveletet rendkívül rövid idő alatt készítették elő. Figyelmet érdemel a támadás időpontjának a szerencsés megválasztása: akkor kezdődött, amikor az ellenség már bevetette nagy hadműveleti tartalékait; meggyengült, de még nem mondott le a Kijev elleni ellencsapás folytatásáról.

A front csapatainak a támadása ebben a hadműveletben ismét meggyőzően mutatta, hogy az összfegyvernemi hadműveleti magasabbegységek sikerének a továbbfejlesztésére a harckocsi-hadseregek a leghatékonyabb eszközök az ellenséges védelem mélységében. A védelem áttörésének gyors befejezése céljából a harckocsi-hadseregeket már a hadművelet első napján ütközetbe vetették. Ez az elhatározás megfelelt a helyzetnek, mivel a gyalogság közvetlen támogatására szolgáló harckocsik sűrűsége kicsi volt (8–9 harckocsi 1 km-es arcvonalszakaszon), de nem tette lehetővé, hogy az összfegyvernemi hadseregek gyors ütemben áttörjék a védelmet. A harckocsi-hadseregek erős csapásai fejezték be az ellenséges védelem áttörését, majd a hadművelet első napján 15–20 km mélyen előrenyomultak. Az elért siker lehetővé tette azt, hogy a hadművelet második napjának

[94] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 236, op. 2721, d. 52, l. 42.

reggelén a 3. gárda-harckocsihadsereg csapatait az ellenség radomišli csoportosításának a szétzúzása végett északnyugatnak fordítsák, az 1. harckocsi-hadsereg csapatait pedig Kazatyin felszabadítására küldjék.

A támadás során a harckocsi-hadseregek, a harckocsi- és gépesített hadtestek mély manővert hajtottak végre. Így a 3. gárda-harckocsihadsereg összes erőinek Korosztisevtől Trojanov felé fordulása, a Zsitomirt délről megkerülő manőver lehetővé tette, hogy az ellenség itt tevékenykedő csoportosítását elszigeteljük a bergyicsevitől, ami az 1. gárda- és a 18. hadsereg számára lehetővé tette Zsitomir felszabadítását. P. Sz. Ribalko hadseregének előrevonása a Glinopjaty folyótól nyugatra levő terepszakaszra és a déli irányú támadás lehetővé tette Ivanopol, Rajgorodok körzetének elérését és a 18. hadsereg sikerének biztosítását – Bergyicsev elfoglalását.

Hasonló manővert hajtottak végre az 1. harckocsihadsereg csapatai is Kazatyin irányában és tovább, Zsmerinka felé. A 4. gárda-harckocsihadtest manővere és előrenyomulása Viszokoja Pecs körzetébe lehetővé tette az ellenség zsitomiri csoportosítása nyugati visszavonulási útjainak elvágását.

Akadtak hiányosságok is. A frontparancsnokság például a következő feladatot adta a hadseregeknek: egyrészt üldözzék a visszavonuló ellenséget a Goriny, Szlucs és Déli-Bug folyókig és foglalják el Szárni, Vinnyica, Zsmerinka városokat; másrészt a 2. Ukrán Front csapataival együttműködve indítsanak támadást Umany irányában, hogy a zvenyigorodka–mironovi kiszögellésben bekerítsék az ellenséget. Ez az elhatározás arra kényszerítette a csapatokat, hogy legyező alakban támadjanak, s ennek következtében erőik szétforgácsolódtak.

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy abban az időben a főhadiszállás nem tudott tartalékokat adni a frontnak, N. F. Vatutyinnak sem voltak tartalékai. Ezért a csapatoknak nem sikerült elérniük a Déli-Bugot és Zvenyigorodka körzetében bekeríteni az ellenséget.

Egészében véve a december–januári támadás az 1. Ukrán Frontnak fontos hadműveleti sikert hozott. A szovjet katonák bizonyságot tettek harci tudásuk gyarapodásáról. A katonák, tiszthelyettesek, tisztek és tábornokok ezreit tüntették ki rendjelekkel és érmekkel, 29-en pedig, akik a legjobban kitűntek, megkapták a Szovjetunió hőse kitüntetést. Sok csapat és magasabbegység zászlóalját harci érdemrendekkel ékesítették.

A mi magasabbegységünk is a kitüntetettek között volt. Több héttel az események után a 91. önálló harckocsidandárnak átnyújtották a Vörös Zászló-rendet. Arra a napra még ma is úgy emlékszem vissza, mintha ma lett volna...

...Díszmenetben vonulnak a dandár alegységei. Ez az arcvonalon – ritka és szokatlan jelenség. Elöl a zászlóvivők. A dandár harci zászlóját a Dnyeper és Fasztov hőse, P. A. Konyev törzsőrmester, a Szovjetunió hőse cím büszke tulajdonosa viszi. Ez a zászló – a mi harci szimbólumunk. Előtte esküdtünk hűséget a hazának.

Akkor, amikor a dandárnak átnyújtották a rendjelet, azt gondoltuk, hogy évek, évtizedek múltával, a mi kedves, sok hadjáratban megfordult zászlónk, mint más sok száz és ezer harci zászló, már nem a miénk, hanem a történelemé lesz. E zászlókat a harcosok új nemzedéke fogja a magasba emelni. E zászlókról írta később a költő a következő sorokat:

Golyószaggatta zászlónk meg ne foltozzátok,
Örökké így tekintsen rá az ég,
Puskaporosan és kormosan,
Hogy aki látja, ránk emlékezzék.

Zászlónk is sebesült, akárcsak hőseink,
Borítják forradások és rendjelek,
Vérünktől piros, s az ellenséget
Fogja el láttán a rettenet!

...A zsitomir–bergyicsevi hadművelet befejeződött, de a kijevi irányban nem csitultak el a harcok. E harcok során az 1. Ukrán Front csapatai gyűjtötték az erőt, hogy újabb, még hatalmasabb csapásokat mérjenek.

5 POLESZJÉTŐL A DNYESZTERIG

A Nagy Honvédő Háború tűzviharából több mint kilencszáz nap múlt el. 1944 elején a Vörös Hadsereg, a hadászati kezdeményezést szilárdan kézben tartva, fő erőfeszítéseit továbbra is a jobb parti Ukrajnában összpontosította. Itt folytatni tudta a hadászati támadást anélkül, hogy nagy átcsoportosításokat kellett volna végrehajtania. Ugyanakkor az ellenségnek korlátozott lehetőségei voltak arra, hogy ukrajnai csapatait az arcvonal más szakaszainak a rovására jelentősen megerősítse. A szovjet csapatok belorussziai aktív tevékenysége és különösen az 1944 januárjában Leningrádtól délre mért hatalmas csapás lekötötte az ellenség erőit.

A Reich vezetősége azonban továbbra is görcsösen ragaszkodott a jobb parti Ukrajnához, mivel végleges elvesztése utat nyitott volna a Vörös Hadseregnek Dél-Lengyelországba és a Balkánra. Nem vesztették el azt a reményt, hogy a helyzetet a saját javukra fordíthatják, elsősorban a kijevi irányban, Korszuny-Sevcsenkovszkij körzetében. Itt csapataink a Dnyeper jobb partján levő hídfőállások kiszélesítéséért folyó harcok során átkarolták egy nagy ellenséges csoportosítás szárnyait. Az ellenség azonban e körzetben szívósan tartotta azt a kiszögellést, amely jelentős szakaszon a folyóra támaszkodott. A kiszögellés elválaszotta egymástól az 1. és a 2. Ukrán Front csapatait, veszélyeztette szomszédos szárnyaikat és jelentős erőket vont el. A német fasiszta parancsnokság abban reménykedett, hogy kedvező körülmények között ezt a kiszögellést és a nyikopoli hídfőállást felhasználva csapásokat mér két frontunk szárnyaira, helyreállítja a védelmet a Dnyeper mentén és felmenti a Krímben levő csapatait. Ugyanebből a célból úgy tervezte, hogy Vinnyica és Umany körzetéből csapást mér Kijev ellen; az előbbi két körzetben ugyanis sikerült jelentős számú harckocsit összpontosítania. Az ellenség reménye azonban nem teljesült. A szovjet csapatok megelőzték, mert január végén a Pripjatytól a Fekete-tengerig terjedő szakaszon támadást indítottak négy Ukrán Front és a Fekete-tengeri Flotta erőivel.

Az ütközet a korszuny-sevcsenkovszkiji kiszögellés körzetében kezdődött. Itt a szovjet parancsnokság erős csapásmérő csoportosítást alakított. Január 24-én a 2. Ukrán Front csapatai, két nap múlva pedig az 1. Ukrán Front balszárnycsapatai koncentrikus irányban csapást mértek Zvenyigorodkára és nemsokára bekerítették az ellenség korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosítását – kilenc hadosztályt, egy dandárt, számos tüzér-, páncélos- és műszaki csapatot és magasabbegységet.

Az ellenség elkeseredett harcokat folytatott a bekerítés külső arcvonalán, megpróbálta felmenteni csapatait. Nyolc páncélos- és hét gyalogoshadosztályt vetett ütközetbe. De minden próbálkozása eredménytelennek bizonyult.

A szétrombolt lövészárkoknál, az út szegélyén némán hevertek az ellenség otthagyott harceszközei. A tűzfergetegben egyre szorosabban összezárult a halálos gyűrű. A levegő zúgott a szakadatlan ágyúzástól. Az égből bombák zúdultak az ellenségre. A hitlerista csapatoknál azokban a napokban úgynevezett „kitartási nyilatkozatokat" írattak alá a katonákkal.

Ebben az időben, amint a Szovjet Tájékoztatási Iroda jelentette, Hitler főhadiszállásán valóságos komédia játszódott le. A német parancsnokság hallgatott arról a számára siralmas tényről, hogy a szovjet csapatok Korszuny-Sevcsenkovszkij körzetében bekerítettek egy nagy német csoportosítást. A fasiszták nem tudták volna elviselni a gyászos beismerést. Csapataik erkölcsi szellemének katasztrofális megrendülésétől tartva nem beszélhettek egy újabb Sztálingrádról.

Akadtak olyan német tábornokok, akik a korszuny-sevcsenkovszkiji katlanban gyalázatosan sorsukra hagyták csapataikat és repülőgépen menekültek a pusztulás elől. Hitler elhatározta, hogy megnyugtatja az ország aggódó lakosságát. Főhadiszállásán pedig fogadta Lieb tábornokot, a 112. gyalogoshadosztály parancsnokát, Gille tábornokot, a Viking SS-hadosztály parancsnokát, valamint más tábornokokat és átnyújtotta nekik a legmagasabb kitüntetéseket.

Február 17-én befejeződött a Korszuny-Sevcsenkovszkij körzetében bekerített ellenséges csoportosítás megsemmisítése. 55 000 fasiszta katona és tiszt pusztult el, illetve sebesült meg, a foglyok száma meghaladta a 18 000-et. A Korszuny-Sevcsenkovszkij körzetében vívott ütközet majdnem egy teljes hónapon keresztül jelentős ellenséges erőket kötött le: mintegy 25 hadosztályt, köztük 9 páncéloshadosztályt. Nagy, de nem könnyű győzelmet arattunk az erős ellenség felett. Ez a győzelem jelentős mértékben megkönnyítette csapataink számára a luck–rovnói, majd utána a nyikopol–Krivoj Rog-i hadművelet feladatainak végrehajtását.

A Luck, Sepetovka, Rovno háromszögben

1944. január végén és februárban az 1. Ukrán Front jobbszárnycsapatai nevezetes helyeken harcoltak. Azokban a napokban magasabbegységeinknél és csapatainknál még szolgáltak olyanok, akik részvevői és tanúi voltak a Rovno, Luck és Dubno körzetében az első imperialista és a polgárháború éveiben vívott kemény ütközeteknek. Olyanok is voltak, akik a Nagy Honvédő Háború elején részt vettek a német fasiszta hódítók elleni harcokban.

Azokban a napokban, amikor csapataink felkészültek a Rovno és Luck elleni csapásra, a jelennel különösen összecsengett két régebbi nagy katonai esemény, amelyeket negyedszázad választott el egymástól – az orosz hadsereg áttörése 1916-ban és a szovjet gépesített hadtestek 1941 nyári ellencsapása. Jellemző, hogy mindkét esemény azzal függött össze, hogy hazánk területére betörtek a német imperializmusnak és csatlósainak a csapatai.

1916-ban az orosz hadsereg, amely nem volt számbeli fölényben az ellenséggel szemben, felszerelés tekintetében pedig elmaradt mögötte, a legtöbbet érte el, amit elérhetett. Akkor itt elestek az ellenség bevehetetlennek tartott erődítményei. Az osztrák–német csapatok halottakban, sebesültekben és foglyokban mintegy 1,5 millió embert vesztettek. Ez a támadás Bruszilov-offenzíva néven vonult be a történelembe. A. A. Bruszilov tábor-

nok, a Délnyugati Front parancsnokának a tiszteletére, aki ezt az áttörést szervezte, s aki méltó utóda volt a nagy orosz hadvezéreknek. A forradalom éveiben Bruszilov mindvégig hű maradt a néphez, és nem engedte meg, hogy nevét a fehérgárdisták sötét céljaikra használják fel.

A Nagy Honvédő Háború negyedik évében, amikor nyugaton még mindig nem nyitották meg a második frontot és a Vörös Hadsereg folytatta győzelmes párviadalát a fasiszta hordákkal, a Bruszilov-offenzíva katonapolitikai eredményeinek határozott történelmi visszhangjuk volt. Bizonyos történelmi analógiát láttak bennük. Nevezetesen, Bruszilov offenzívája a nyugat-európai frontról jelentős német és osztrák–magyar erőket vont el, megmentette a szétzúzástól Olaszországot, megkönnyítette a francia–angol csapatok helyzetét a verduni csata nehéz napjaiban. Az oroszok ukrajnai támadása szétzilálta a császári Németország hadászati terveit, s Oroszország szövetségeseinek értékes időt adott az erős csapások visszaveréséhez, és végső soron hozzájárult a német hadsereg 1918. évi vereségéhez.

Nem kevésbé nevezetes lapja volt hadi dicsőségünk krónikájának az ezerkilencszáznegyvenegy július végi hatalmas ellencsapás, amelyet négy szovjet gépesített hadtest – a 8., 9., 15. és 19. – mért a Kijev felé előretörő fasiszta csapatokra. Parancsnokaik tehetséges tábornokok – D. I. Rjabisev, K. K. Rokosszovszkij, I. I. Karpedzo és N. V. Feklenko – voltak.

Abban az időben különösen D. I. Rjabisev 8. gépesített hadtestének a magasabbegységei tűntek ki. 400 km-es igen nehéz menet után, a szakadatlan légitámadásoktól kimerülten értek Brodi körzetébe, menetből megtámadták az ellenséget és elfoglalták Dubnót, ahol 30 üzemképes harckocsit, 50 löveget és sok egyéb harceszközt zsákmányoltak. A hadtest támadása olyan lendületes volt, hogy a német fasiszta csapatok kénytelenek voltak visszavonulni, és csak újabb nagy erők felvonultatásával sikerült elkerülniük a súlyos vereséget.

A volini és rovnói ütközet, amelyben mindkét részről mintegy kétezer harckocsi vett részt, úgy vonult be a múlt háború történetébe, mint az első nagy harckocsi találkozó ütközet. Gépesített hadtesteink ellencsapásának eredményeképpen az ellenség nagy veszteségeket szenvedett, és zűrzavar támadt soraiban.

Halder tábornok, a német szárazföldi erők akkori vezérkari főnöke, ezekben a napokban ezt írta naplójába: „A Dél Hadseregcsoport frontján folytatódnak az erős harcok. Az 1. páncéloscsoport jobbszárnyán a 8. orosz hadtest mélyen beékelődött állásainkba és a 11. páncéloshadosztály hátába került. Az ellenségnek ez a beékelődése nagy zavart okozott mögöttes területünkön Brodi és Dubno között. Az ellenség délnyugati felől Dubnót fenyegeti, ami tekintettel a Dubnóban levő nagy fegyver- és anyagkészletekre, rendkívül kellemetlen. Az 1. páncéloscsoport háta mögött szintén önálló ellenséges csoportok tevékenykednek harckocsikkal, amelyek jelentős távolságokra előrenyomultak. – A Keitellel folytatott megbeszélés... ismét megmutatta, hogy a Führert nyugtalanítja... a feszült helyzet az 1. páncéloscsoport frontján, Dubnótól délre."[95]

A Dél Hadseregcsoport helyzetének mentése végett a német fasiszta parancsnokság kénytelen volt a csoportot sürgősen friss csapatokkal megerősíteni. A Délnyugati Front csapatai hősi tevékenységükkel az ellenség gyorsanmozgó kötelékeit néhány napra lekötötték Luck, Dubno és Brodi körzetében. A háború kritikus időszakában sikerült értékes időt nyerni. Az ellenség nem tudta egyetlen gyors hadművelettel elfoglalni Kijevet.

[95] *Halder, F.:* Hadinapló. 3. k., 1. kn., 58–60. old. (oroszul).

...Ez történt Dubno, Rovno és Luck alatt, a kijevi irányban, negyvenegy aggasztó és kegyetlen nyarán. A szovjet gépesített hadtestek ellencsapása hadseregünk első lépéseinek egyike volt a győzelem felé vezető úton. És íme, két és fél év múlva, ugyanebben a körzetben, újra elkeseredett harcok lángoltak fel.

Ennek a hadműveletnek, amely a luck–rovnói elnevezést kapta, az volt a jellemző sajátossága, hogy olyan időszakban kezdődött, amikor – mint már említettem – az 1. Ukrán Front balszárnycsapatai a 2. Ukrán Fronttal közösen befejezték a korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosítás bekerítését. Az ellenség Kirovograd körzetéből minden tartalékát bevetette a gyűrű áttörésére. A többi Ukrán Frontnak a nyikopol–Krivoj Rog-i irányban később meginduló támadása a német parancsnokságot véglegesen megfosztotta annak a lehetőségétől, hogy szabadon manőverezzen tartalékaival. Mindez már eleve eldöntötte a Rovno és Luck ellen támadó csapataink sikerét.

Más sajátosságok is voltak. Így, lényegében egy hadsereg, a 13. hadsereg erői hajtották végre a hadművelet feladatait az egész front érdekében. Ennek a hadműveletnek sikeres végrehajtása kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy utána déli irányban hatalmas frontális, kettészelő csapást mérhessünk. Ezenkívül e hadsereg csapatainak nehéz körülmények között, erdős-mocsaras terepen nyitott jobbszárnnyal kellett tevékenykednie. Valamennyi fegyvernem manővere csak egy keskeny szakaszon – a rovno–lucki országút mentén volt lehetséges. Balról, Sepetovka ellen a 60. hadsereg mért csapást a jobbszárnyával.

Csapatainkkal itt a 4. német páncéloshadsereg főerői álltak szemben. Az ellenség fő figyelmét azokra a szakaszokra fordította, ahol az utak voltak. Védelmének gyenge láncszeme a szárni–koveli irány volt, ahol nem volt összefüggő védelmi arcvonaluk és kiépített védelmük. Ez tette lehetővé csapataink számára, hogy Szárni körzetéből meglepésszerű csapást mérjenek az ellenség fedezetlen szárnyára.

Az áttörés szakaszán azonban igen kicsi volt a csoportosításunk erő- és eszközsűrűsége, hiányzott még a minimális fölény is az ellenséggel szemben. Ennek következtében a csapatok közvetlen feladatként nem kaptak nagyobb mélységre terjedő feladatokat.

Ami a támadás előkészítését illeti, nagy figyelmet fordítottunk a szárnyak biztosítására és a felderítésre. Minthogy a csapatoknak külön irányokban kellett támadniuk, egymástól elszigetelt ellenállási gócokat kellett elfoglalniuk, messzemenően alkalmazták a megkerülést és az átkarolást. A hadműveleti mélységben az ellenség felderítésében jelentős segítséget nyújtottak a csapatoknak a rovnói terület partizánjai.

A pártpolitikai munka megszervezésénél szintén figyelembe vették azt, hogy a csapatoknak külön irányokban kellett tevékenykedniük, ahol erősen fokozódott a kis alegységek szerepe. A lövészszázadoknál, a hadtáp és más alegységeknél a legkiválóbb harcosoknak a pártba és a Komszomolba való felvétele révén teljes értékű párt- és Komszomol-szervezetek alakultak.

Egészben véve az 1. Ukrán Frontnál a jobb parti Ukrajnában vívott támadóharcok során az újonnan felvett párttagok száma felülmúlta az 1944 januárjától májusig tartó harcokban elesett kommunisták számát. A front magasabbegységeinél több mint 30 000-en léptek be a pártba.

A luck–rovnói hadművelet előkészítése során és a hadművelet alatt a parancsnokok, a politikai szervek és a pártszervezetek folytatták a harcosok felvilágosítását a Szovjetunió háborújának igazságos céljairól, továbbra is a hősiesség, a hazaszeretet és a népek barátsága szellemében nevelték őket, kiváló erkölcsi-harci tulajdonságokat formáltak ki bennük. Egész tevékenységükben figyelembe vették a harcosok eszmei-politikai neve-

lésével szemben támasztott fokozott követelményeket. Ezeket az új feltételek diktálták, amelyek között 1944 első napjaiban a harctevékenység folyt.

A pártpolitikai munka fontos feladata volt azoknak a fiataloknak az ideológiai nevelése, akik az ellenséges megszállás alól felszabadult körzetekből kerültek a csapatokhoz. Szélesítettük kapcsolatainkat Ukrajna dolgozóival, mindenképpen erősítettük a hadsereg és a nép egységét. A front haditanácsának határozata alapján a magasabbegységek politikai osztályainál, a hadtápnál és szakcsapatoknál kollektívák alakultak, amelyek nagy felvilágosító munkát végeztek a lakosság körében, a felszabadult körzetekben gyűléseket és röpgyűléseket szerveztek, leleplezték a burzsoá nacionalista ideológiát.

Az 1. Ukrán Front jobbszárnycsapatainak harctevékenysége 1944. január 27-én kezdődött és február 16-ig tartott. A rovnói irányban szintén január 27-én kezdődött a támadás, amely kezdetben nem hozta meg az óhajtott sikert. A támadás második napján a csapatoknak csak két szárnyszakaszon sikerült áttörniük a fő védősávot. Különösen elkeseredett összecsapások játszódtak le a 76. lövészhadtest jobbszárnyán, ahol A. A. Szarajev vezérőrnagy 181. lövészhadosztálya támadott. Az ellenség – a rovnói csoportosítás észak felőli átkarolásától félve – itt erős ellenlökéseket hajtott végre és helyreállította az eredeti helyzetet.

Abban a válságos helyzetben, amikor az a veszély fenyegetett, hogy a támadás meghiúsul, döntő jelentősége volt a lovascsoport manőverének. Két lovashadtest főerői, Szárni körzetéből a vasútvonal mentén Kovel ellen támadva január 28-án este, az ellenség számára váratlanul elérték Rafalovka–Csartorijszk körzetét.

A körzet megtartásáért vívott harcokban és további támadás során is a szovjet lovasok példát mutattak kitartásból és hősiességből. Csartorijszk körzetében az ellenség hatodik ellenlökésének visszaverése közben Nametzsan Hakimov őrmester, gárda-szakaszparancsnokhelyettes, és Viktor Jersov sorkatona, gárda-géppuskás a 115. gárda-lovasezredből halhatatlan hőstettet vitt véghez. Kézigránátokat kötöztek magukra és a feléjük tartó két ellenséges harckocsi lánctalpai alá vetették magukat és felrobbantották azokat. A bátor hazafiakat haláluk után a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

Tekintettel az észak felől az egész luck–rovnói ellenséges csoportosítást veszélyeztető lovas-magasabbegységek kedvező helyzetére, a front parancsnoka elhatározta, hogy Sz. V. Szokolov altábornagy 6. gárda-lovashadtestét délnek fordítja, hogy hátulról támadhassák Rovnót és az erők egy részével Dubnót, V. K. Baranov altábornagy 1. gárda-lovashadtestét pedig délnyugatnak, hogy a Sztir folyó keleti partja mentén Luck ellen indulhassanak.

A lovas-magasabbegységek rendkívül nehéz körülmények között támadtak. Elmocsarasodott erdei utakon jártak, az emberek derékig gázoltak a jeges vízben, kezükben vitték a lőszert, az aknavetőket, vontatták a lövegeket.

A lovashadosztályok előrevetett osztagai váratlan rohammal bekerítettek és megsemmisítettek kisebb ellenséges helyőrségeket, utat törtek dél felé a főerőknek. Január 31-én a lovasság elérte Kivercev és Klevany körzetét, másnap pedig a lovas felderítő járőrök Luck pereméig nyomultak előre. A lovascsapatok elvágták a rovno–luck–koveli országutat és vasútvonalat, kettévágták az itt tevékenykedő ellenséges csapatokat. Az ellenség egész luck–rovnói csoportosításának a hadtápja veszélybe került.

A lövészcsapatok a lovas-magasabbegységek sikerét kiaknázva, Rovnótól északra és délre áttörték az ellenséges védelem egész harcászati övezetét, és az ellenség csoportosítását mindkét szárnyon átkarolták. Az ellenség kénytelen volt visszavonulni.

A szovjet csapatok csapása fokozódott. Lovasaink február 2-ára virradó éjjel betörtek Luckba és reggelre teljesen felszabadították a várost.

Luck megtartásáért harc kezdődött, melynek feszültségéről és a szovjet katonák hősiességéről sok tény tanúskodik. Arkagyij Komok tizedes, géppuskás rajparancsnok a 181. lövészhadosztály 271. lövészezredéből, a Luck környéki harcok két napja alatt több mint kétszáz hitleristát semmisített meg. Hatórás, szünet nélküli harc alatt kezelőivel négy ellenséges ellenlökést vert vissza, egy métert sem hátrálva a Sztir nyugati partján elfoglalt terepszakaszról, Szirnyiki környékéről. A fasiszták bekerítették és megpróbálták foglyul ejteni. Komok tizedes a közeledő hitleristákra dobta utolsó kézigránátját, amikor egy golyó véget vetett életének. Alekszandr Komok még aznap átvette fivérének a géppuskáját, és további húsz fasisztát küldött a másvilágra.

Ma Arkagyij Komoknak, a Szovjetunió hősének géppuskáját harci ereklyeként a Szovjetunió Fegyveres Erőinek Központi Múzeumában őrzik.

Miközben Luckért folyt a harc, a 6. gárda-lovashadtest Klevany körzetéből két hadosztállyal az ellenség rovnói csoportosítását támadta, egy hadosztálya pedig Dubnót. A lövész-magasabbegységek tovább szorongatták az ellenséget.

Február 2-án délelőtt D. N. Pavlov vezérőrnagy 8. gárda-lovashadosztálya betört Rovnóba. Vele együtt a város rohamában részt vett D. P. Onuprijenko vezérőrnagy 6. gárda-lövészhadosztálya és A. V. Gladkov ezredes 112. lövészhadosztálya. A városért vívott harcokban a 8. gárda-lovashadosztály állományában küzdött a Tuvin Köztársaság önkénteseinek lovasszázada Kecsel-Ool parancsnoksága alatt. A tuvinok bátran és nagy tudással harcoltak. A század bátor harcosait a Szovjetunió rendjeleivel tüntették ki.

Rovno estére felszabadult. Az ellenség szétzúzott 13. hadseregközvetlen hadtestének maradványai délnyugati irányban Dubno felé vonultak vissza. Ugyanezen a napon lövészhadosztályaink, megtörve az ellenség ellenállását, Rovnótól délre áttörték az ellenség egész harcászati védelmét. A. V. Orlov ezredes 149. lövészhadosztályának ügyes manővere felszabadította Zdolbunov várost, fontos vasúti csomópontot.

Csapataink Lucknál, Rovnónál és Zdolbunovnál elért sikereiről akkor szerzett tudomást az ország, amikor a rádió és a telexek hírül adták az új uráli martinkemence első olvasztásait, azt, hogy a földművesek készülődnek a tavaszi vetésre és a nép megtakarított pénzén új repülőgépek és harckocsik készülnek... A front érezte az ország életének ritmusát, és űzte, kergette és felmorzsolta a hitlerista csapatokat.

Ukrajnában a szovjet csapatok feltartóztathatatlanul közeledtek az államhatárhoz.

Tippelskirch német tábornok kénytelen volt elismerni, hogy „...az oroszok nyugat felé mért csapását, amely február 5-én elvitte őket Luckig és Rovnóig, lehetetlen volt megállítani". E sikerek eredményeképpen „...a Dél és a Közép Hadseregcsoport közé egy majdnem 300 km mély és nagyjából ugyanolyan széles éket vertek..."[96]

Guderian tábornok, akit lesújtottak az arcvonalon elszenvedett balsikerek, ezt írta: „Minden négyzetméterért szívós harcok folytak. A kilátástalan helyzeten egy alkalommal sem segített a kellő időben történő visszavonulás. Hitler, álmos tekintettel nézve rám, nemegyszer kérdezte: »Nem tudom, miért van az, hogy nekünk már két éve semmi sem sikerül?«..."[97] Mindkét hitlerista tábornok jobbnak látta, ha nem beszél sem a következő sikertelenség igazi okairól, sem a fasiszta csapatok szovjet–német arcvonalon ezután várható vereségeinek az okairól.

[96] *Tippelskirch, K.:* A második világháború története. Moszkva, 1956. 354. old. (oroszul).
[97] *Guderian, H.:* Egy katona visszaemlékezései. Moszkva, 1954. 318. old. (oroszul).

Rovno, Luck és Zdolbunov, más felszabadított városainkhoz hasonlóan, magán viselte a hitleristák súlyos gaztetteinek véres nyomait. Rovno háború előtti több mint 45 000 lakosából mindössze 7000–8000 maradt. A megszállók sok lakost Németországba hurcoltak kényszermunkára, és sokan estek áldozatul a fasiszta hóhéroknak. Belaja és Karjeri elővárosokban a hitleristák tömegesen lőtték agyon az embereket. Egyedül 1941 novemberében 10 000 szovjet polgár pusztult el itt. A meggyilkoltak tetemét leöntötték szurokkal és meggyújtották; a város melletti vasúti töltésen napokon át égtek a máglyák.

Ma a város egyik utcájában egy tizenkét méter magas emlékmű áll. A fasizmus áldozatainak emlékére állították. A hitlerista megszállás alatt itt volt a három városi hadifogolytábor közül a legnagyobb, ahol több mint 81 000 szovjet ember pusztult el. A kivégzés előtt az elcsigázott foglyokkal árkokat ásattak és a részeg fasiszták zeneszó mellett lőtték agyon őket csoportonként. A kivégzés helyére meszet szórtak, és a szél a „halálfehér hamvakat" az egész környéken szétvitte. A lakosok nemhiába nevezték ezt az utcát „Fehér"-nek.

Okvetlenül meg kell említenünk Rovno felszabadításának különleges jelentőségét. A városban január 13-ig tartózkodtak a megszállt Ukrajna fasiszta urai; itt rendezkedett be annak idején Erich Koch, birodalmi biztos, hitlerista helytartó, aki a Gestapo és az SS szerveit vezette. A megszállók Rovnón keresztül küldték Németországba az Ukrajnában rabolt nyersanyaggal és élelmiszerrel megrakott szerelvények százait.

Rovno lakosai a fasiszta hatóságok kegyetlen terrorja ellenére sem tették le a fegyvert. Bátran harcoltak a hódítók ellen. Az UK(b)P Rovnói Területi Bizottságának a megbízásából T. F. Novakot – ma a Szovjetunió hőse – a városba küldték illegális munkára. Novak kommunista volt, aki több éven át folytatott forradalmi harcot a burzsoá-földesúri Lengyelországban. Harcos földalatti szervezetet alakított, amellyel együttműködött a P. M. Miruscsenko és N. M. Asztafov pártmunkások vezette másik két szervezet.

Rovno szovjet illegális szervezetével szoros kapcsolatot tartott D. N. Medvegyev ezredesnek, a Szovjetunió hősének partizánosztaga, amely a cumani erdőkben tartózkodott. Ennek az osztagnak a harci tetteit ma sokan ismerik az országban.

„Ha gondolatban visszatekintünk a múltba – mondja Alekszandr Danyilovics Szeregyenko, a partizánszázad volt pártszervezője –, kristálytiszta, lelkes embereket látunk. Medvegyev – csekista, Dzerzsinszkij neveltje, mint parancsnok és mint ember egyaránt kiváló. Határtalanul szerette a személyi állományt. Az öntudaton alapuló fegyelmet bármelyik katonai egység megirigyelhette, bár az osztag 90 főről másfél ezerre növekedett. A konspiráció szabályait a legszigorúbban megtartották. A feladatot csak az ötös csoport vezetője ismerte, az alárendeltek csupán a helyszínen tudták meg, amikor megkezdték a feladat végrehajtását. Ezzel elérte azt, hogy a veszteségek minimálisak voltak. Örökre megmaradt emlékezetemben az osztag komisszárja, Szergej Trofimovics Sztyehov – a parancsnok harci segítőtársa, az osztag lelke."

A rovnói illegális csoportok lényeges segítséget nyújtottak D. N. Medvegyev osztagának. Megállapították, hol vannak a hitlerista törzsek, a megszálló szervek és azok vezetői, segítettek N. I. Kuznyecov felderítőnek, aki Paul Siebert néven német tisztként dolgozott Rovnóban.

A háború utáni években alkalmam volt, bár rövid ideig, Rovnóban tartózkodni. Sok utcáján illatoznak rózsák. Vérvörös színük akaratlanul is Nyikolaj Kuznyecovnak és a többi hősnek a lángoló életét idézte emlékezetembe.

A városnak jó az emlékezete. Emléktábláiról megtudhatjuk, miről híres és bátor. A város utcáin járt a halhatatlan Kobzar – Tarasz Sevcsenko; Balzac; a lánglelkű John Reed; a bátor Jaroslav Hašek. Itt gyarapodott V. G. Koroljenko tehetsége. A város büszke forradalmi múltjára. 1918. január elején Rovnóban vörösgárdista osztagot szerveztek, V. Sz. Kikvidze, a polgárháború hőse vezetésével. Rovnó mellett a szovjethatalomért vívott harcban esett el Oleko Dundić, a szerb internacionalista hős, az Első Lovashadsereg ezredparancsnoka. A gránit emlékművön K. J. Vorosilov szavai olvashatók: „Vörös Dundić! Ki az, aki őt elfelejtheti? Ki lehet hasonló ehhez a szó szoros értelmében mesés hőshöz ügyességben, vakmerőségben, jóságban, elvtársi szívélyességben! Oroszlán volt, akiben egy kedves gyermek szíve lakozott!"

A tömegsír márványtáblája megörökíti Oroszország, Ukrajna, Belorusszia, Grúzia, az Örmény és más köztársaságok fiainak, azoknak a harcosoknak a nevét, akik a Rovnóért vívott harcokban estek el a Nagy Honvédő Háborúban. A város lakosai szívükbe zárták nevüket, és úgy őrzik emléküket, mint a legközelebbi rokonét, akiktől a ma boldogságát kapták.

Amikor befejezem Poleszjében, az 1. Ukrán Front jobbszárnyán lejátszódott eseményekről szóló elbeszélésemet, meg kell mondanom, hogy az itt tevékenykedő csapatok azzal, hogy elérték a Sztir folyó terepszakaszát, lényegében elérték a hadművelet végcélját, de Dubno és Sepetovka környékén még heves harcok folytak. Az ellenségnek sikerült Dubno körzetébe jelentős erőket felvonultatnia, így csapatainknak az a kísérlete, hogy menetből elfoglalják a várost, nem sikerült. Az ellenség február 13-ig itt öt gyalogos- és két páncéloshadosztályt összpontosított, és ezzel több mint háromszoros létszámfölénybe került. Tekintettel erre a körülményre, és arra, hogy a fő feladatot N. P. Puhov hadseregének a csapatai végrehajtották, a front parancsnoka leállította a további déli irányú támadást, és megparancsolta, hogy rendezkedjenek be tartós védelemre a Sztir és Ikva folyók, Dubno állomás, Osztrog terepszakaszon.

Sikeresen folytatták feladatuk végrehajtását a 60. hadsereg jobbszárnyának a csapatai is, amelyek a hadművelet kezdetétől fogva elkeseredett harcokat vívtak Sepetovkáért, ezért az Ukrajna egyik fővonalán fekvő vasúti csomópontért, melynek elfoglalása különösen fontos volt ahhoz, hogy később átcsoportosíthassuk a csapatokat és csapást mérhessünk dél felé – Tyernopol és Csernovci ellen.

Január végén I. M. Afonyin 18. gárda-lövészhadtestének csapatai az ellenség ellenállását megtörve megközelítették a várost. N. J. Csuvakov vezérőrnagy 23. lövészhadtestének magasabbegységei a 60. hadsereg jobbszárnyán Sepetovkától északnyugatra támadva elérték az Osztrog–Szlavuta terepszakaszt. Sepetovkáért hosszan elhúzódó harcok kezdődtek. A város pereme és a közeli helységek, amelyeket az ellenség erősen megerődített, több ízben is gazdát cserélt.

Harcosaink számára Sepetovka nemcsak egy fontos támaszpont volt az ellenség védelmi rendszerében, hanem az a város is, ahol gyermek- és ifjúkorát élte „Az acélt megedzik" című regény írója, Nyikolaj Osztrovszkij, az Első Lovashadsereg harcosa, az első nemzedék bátor komszomolistája. A polgárháború éveiben Sz. M. Bugyonnij, K. V. Vorosilov és N. A. Scsorsz Sepetovkáért vezette harcba legendás hadosztályait.

A szemtanúk mesélik, hogy amikor a német fasiszta megszállók csapatai a városban tartózkodtak, a sepetovkai hazafiak egy napra sem hagyták abba a harcot ellenük. 1944. újévre virradó éjjel Vologya Kovalcsuk, tizenhat éves komszomolista felrobbantotta a kijárati vasúti váltót, és ezzel lezárta az állomást, amelyen több, harceszközökkel és

csapatokkal megrakott szerelvény állt. A fiatal hőssel végeztek ugyan a hóhérok, de példája számtalan követőre talált.

Ma mindenki ismeri a tizenhárom éves úttörőnek, Valja Kotyiknak és társainak, Sztyepan Kiscsuknak, Nyikolaj Truhahovnak és a többieknek a nevét. A partizánok megbízásából felderítésre indultak, fegyvert szereztek, segítettek a szovjet hadifoglyok kiszabadításában. A fiúk végrehajtották a nép ítéletét, elpusztították Könninget, a sepetovkai csendőrség parancsnokát. A fiatal bosszúállók több diverziós cselekményt hajtottak végre a pályaudvaron. Valja Kotyikot a háború után a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

A sepetovkai szovjet illegális szervezet megalakításában nagy szerepük volt az I. Sz. Nyisenko és V. V. Javorszkij vezette kommunistáknak. Az utóbbit a megszállók a körzet fő gyógyszerészévé nevezték ki. Javorszkij az illegális munkába bevonta a sepetovkai koncentrációs tábor foglyait. Minden tőlük telhetőt elkövettek, hogy a szovjet embereket megmentsék a pusztulástól.

Sepetovka körzetében bátran harcoltak az ellenség ellen a partizánok. 1944 elején M. I. Sukajev partizánosztaga váratlan támadást intézett a vasútállomás ellen. A támadók üzemképtelenné tettek 20 mozdonyt és megsemmisítettek 13 üzemanyagtartályt.

Mialatt csapataink Sepetovka megrohamozására készültek, a parancsnokok, a politikai szervek, a párt- és Komszomol-szervezetek sokat tettek annak érdekében, hogy a harcosok minél jobban megismerjék ennek a városnak hősi hagyományait. A lövészárkokban és a földbunkerekben felolvasták „Az acélt megedzik" című regényt. A komszomolisták gyűléseiken és röpgyűléseiken megfogadták: úgy fognak verekedni a gyűlölt ellenséggel, mint Pavel Korcsagin. A front és a hadsereg újságjai beszámoltak a Sepetovka alatti küzdelem hőseiről, olyanokról, mint a két Gyacsenko fivér, Alekszej és Ivan, továbbá a két Donyec fivér, Pavel és Ivan.

Az 1. Ukrán Front lapja, a „Za ceszty Rogyini" novellákat és elbeszéléseket közölt sok hős katonáról, Nyikolaj Osztrovszkij törhetetlen szellemének és harci dicsőségének örököseiről. Íme, egy közülük. Amikor csapataink a Sepetovka környéki erdőből kiverték a hitleristákat, Ivan Petrenko zászlóalj Komszomol-szervező – akit korábban Vörös Zászló-renddel és Vörös Csillag-renddel tüntettek ki – és bajtársai, Djuba tizedes és Ziangirov sorkatonák súlyosan megsebesültek. Elvitték őket a harcmezőről. Alig tértek magukhoz a nagy vérveszteség után, amikor ismét az első vonalba kéredzkedtek. Miután határozott „nem"-et mondtak nekik, a Komszomol-szervező a sebesült harcosok nevében levelet írt csapata fiatal katonáinak: „Az aljas ellenség ideiglenesen harcképtelenné tett bennünket. Mennyire el vagyunk keseredve, hogy ezekben a napokban nem küldhetünk golyót golyó után a bitangok szívébe... Kérünk benneteket, bajtársaim bosszuljátok meg helyettünk is elesett harcostársaink kiontott vérét. Háromszorozzátok meg lépteiteket! Sepetovka közel van... Így újra kiérdemeljük a főváros dísztüzét!"

A levél, amelyet több példányban lemásoltak, sok csapatot bejárt. Megfékezhetetlen lendületet vitt magával, rohamra szólította, hőstettekre hívta fel a katonákat. A Korcsaginok új nemzedéke szóval és tettel egyaránt megerősítette, hogy hű esküjéhez: „Csak előre, csak a tűzvonalba!..."

És íme, elérkezett február tizedike – a Sepetovka elleni roham napja! A 60. hadsereg parancsnoka a város körzetébe csoportosította át P. P. Polubojarov altábornagy 4. gárda-harckocsihadtestét, hogy gyorsabban megtörje az ellenség ellenállását. N. J. Csuvakov vezérőrnagy 23. lövészhadtestének magasabbegységei nyugat felől megkerül-

ték Sepetovkát, és Pluzsnoje körzetében voltak, így a sepetovkai ellenséges csoportosítást mély átkarolás és hátbatámadás veszélye fenyegette. Ez az ügyesen végrehajtott manőver sokban hozzájárult a 18. gárda-lövészhadtest és a 4. gárda-harckocsihadtest sikeréhez, amelyek két oldalról átkarolták az ellenséges helyőrséget. Február 11-én súlyos harcok után Sepetovka felszabadult.

Öt nap múlva a régi Izjaszlav is felszabadult. A városért vívott harcok például szolgálhatnak a Vörös Hadsereg és a partizánok szoros együttműködésére. A partizánmozgalom területi törzse erre a célra tizenkét osztagot jelölt ki Sz. A. Alekszejenko, F. Sz. Kota és A. Z. Oduhi partizán-magasabbegységeiből. Ezek lényeges segítséget nyújtottak a reguláris csapatoknak az ellenséges helyőrség szétzúzásában.

A partizánok nehéz körülmények között harcoltak és így ez a segítség nem volt könnyű. Az élelmezés, az orvosi, a fegyver- és lőszerellátás megszervezésének nehézségeihez még az ellenség háta mögötti harc bonyolultsága is hozzájárult.

A Poleszjében folyó harcok alatt a partizánok az arcvonalon lovas-magasabbegységeket vezettek át, több tucatnyi helységet megtisztogattak az ellenségtől. Cumany körzetében V. A. Begmi partizán-magasabbegysége a lovascsapatokkal együtt bekerítette és szétzúzta az ellenség több rendőrzászlóalját.

Sok partizánosztag és -magasabbegység igazi internacionalista volt. Ilyen volt az a partizán-magasabbegység is, amelynek az ukrán P. P. Versigora volt a parancsnoka, a törzsfőnök a belorusz V. A. Vojcehovics, az ezredparancsnok a grúz D. I. Bakradze, az ezred törzsfőnöke az orosz I. I. Berezsnoj, a felderítőszázad parancsnoka a német R. Klein, az ezredorvos a cseh B. Zimma, a felderítő a francia J. Charron, a tolmács az osztrák W. Brun, az összekötő tiszt az olasz D. Giovanni volt. A partizán-magasabbegység egyik zászlóaljkomisszárja, Tóth József, halála előtt ezt írta: „Én – a magyar nép fia vagyok, és büszke vagyok erre. Az a nagy megtiszteltetés ért, hogy védelmezhetem Oroszországot – második hazámat. Az ő ellenségei – az én ellenségeim. Azzal, hogy Oroszországért harcolok, közelebb hozom a magyar nép felszabadulásának óráját..."

N. F. Vatutyin hadseregtábornok nagyra értékelte a partizánok 1944 elején folytatott tevékenységét. Megállapította, hogy a reguláris csapatok és magasabbegységek érezték a partizánok nagy, közvetlen segítségét, akik számos csapást mértek a hitleristák hadtápjára, nagyszerűen együttműködtek csapatainkkal, különösen az Ovrucsért, Rovnóért, Luckért és más városokért vívott harcokban.

A luck–rovnói hadművelet eredményeképpen az 1. Ukrán Front jobbszárnycsapatai korlátozott erőkkel fontos hadműveleti feladatot hajtottak végre: súlyos vereséget mértek a 4. német páncéloshadseregre, lekötötték tartalékait, megakadályozták Korszuny-Sevcsenkovszkij körzetébe való átdobásukat. A szovjet csapatok majdnem az egész rovnói területet és a volinszki terület egy részét is felszabadították.

Csapataink az erdős-mocsaras terepről előrenyomultak a Sztir, Ikva folyók terepszakaszára és tovább Izjaszlavig, ami nemcsak kedvező átkaroló helyzetet teremtett számunkra az ellenség Dél Hadseregcsoportjával szemben, hanem jelentősen növelte a Dél és a Belorussziában tevékenykedő Közép Hadseregcsoport közötti hézagot. Mindez kedvező feltételeket teremtett a szovjet csapatok számára ahhoz, hogy csapást mérjenek a Dél Hadseregcsoport szárnyára.

A luck–rovnói hadművelet csapataink támadásának egyik legfontosabb láncszeme volt a kijevi hadászati irányban, a jobb parti Ukrajna felszabadítása során. Gazdagította a szovjet hadtudományt és gyakorlatot a csapatok erdős-mocsaras területen való hadműveleti és harcászati alkalmazásának a tapasztalataival. Ebben a hadműveletben a hely-

zet gyökeres megváltoztatására és a siker elérésére az ellenséges csoportosítás szárnyának mély átkarolását alkalmaztuk, erős frontális csapással, és az ellenség mögöttes területén nagy partizánerők merész tevékenységével kombinálva.

A vinnyicai irányban

Az 1. Ukrán Front bal- és jobbszárnycsapatainak harca alatt a front hadműveleti felépítésének a közepén levő hadseregek is aktív harctevékenységet folytattak. Visszaverték az ellenség nagy csoportosításának ellencsapását és tartották az óriási, majdnem háromszáz kilométeres terepszakaszt Ljubartól Oratovig.

A Ljubar, Petrikovci szakaszon az ellenség erős páncélosrohamainak visszaverése után A. A. Grecsko vezérezredes 1. gárdahadserege szilárdan megvetette a lábát. Tőle balra, Bergyicsevet és Kazatyint fedezve J. P. Zsuravljov altábornagy 18. hadserege védett. A legjelentősebb és legfelelősebb szakaszt K. Sz. Moszkalenko vezérezredes 38. hadserege tartotta, amely visszaverte az ellenség gyalogos- és páncéloserőinek szüntelen rohamát, amelyek Vinnyica körzetéből Belaja Cerkov irányában támadtak.

A front közepén levő összfegyvernemi hadseregek sávjában kezdetben P. Sz. Ribalko vezérezredes 3. gárda-harckocsihadserege és M. J. Katukov 1. harckocsi-hadserege tevékenykedett. Nem sokkal később Sz. I. Bogdanov altábornagy 2. harckocsi-hadseregének a magasabbegységeit is ide irányították, amelyeket a főhadiszállás tartalékából adtak át frontunk állományába. P. Sz. Ribalko és M. J. Katukov hadserege meglehetősen legyengült. Az előbbinek január végén–február elején 230, az utóbbinak január közepén 156 harckocsija volt. Teljesebb létszámú és harcképesebb volt Sz. I. Bogdanov hadserege. Egészében véve az 1. Ukrán Front középső szakaszán három hadseregből álló meglehetősen erős harckocsicsoportosítás összpontosult. Ez, mint majd látni fogjuk, döntő szerepet játszott azoknak az erős csapásoknak a visszaverésében, amelyeket az ellenség a vinnyicai irányból január második felében mért.

A felek akkori helyzetét elemezve meg kell jegyeznünk azt, hogy csapataink már igen közel voltak a Déli-Bughoz, a Dnyeszterhez és a Kárpátokhoz, így állandóan azzal a veszéllyel fenyegették az ellenséget, hogy egész hadászati frontját kettévágják a jobb parti Ukrajnában. Ez a körülmény arra kényszerítette az ellenséget, hogy jelentős erőket tartogasson ellenük, és megpróbálja felszámolni az északkelet felőli kiszögellést. Az ellenségnek itt tizenöt páncélos- és gyalogoshadosztálya volt az 1. és a 4. német páncéloshadsereg állományából. A zsitomiri, bergyicsevi és kazatyini harcok során nagy veszteségeket szenvedtek, de harcképesek maradtak, mert állandóan feltöltötték őket. A német fasiszta parancsnokság ezekkel az erőkkel ellencsapást tervezett Belaja Cerkov ellen, és csak utóbb csoportosított át néhány hadosztályt délre, hogy segítsen a Korszuny-Sevcsenkovszkij alatt bekerített csoportosításán.

Az abban az időben frontunk hadműveleti felépítésének közepén levő összfegyvernemi és harckocsi-hadseregek nagy érdeme, hogy nemcsak megfosztották az ellenséget annak a lehetőségétől, hogy a bajba jutott szakaszokon az erőkkel és az eszközökkel időben manővert hajtson végre, hanem a vinnyica–Belaja Cerkov-i irányból indított erős ellencsapását is meghiúsították.

Mint az események közvetlen részese és tanúja, szeretném elmondani megfigyeléseimet arról a harctevékenységről, amely a középső szakaszon január második felében folyt.

Az 1. gárdahadsereg és a 18. hadsereg szárnyán a harcot nem jellemezte különösebb hév és dinamika. Az akkori hadműveleti jelentések rendszerint azt közölték róla, hogy „az arcvonal többi szakaszán a helyzet változatlan." A frontkatonák azonban jól tudják, hogy e szűkszavúság mögött ott van katonáink kiontott vére és a parancsnokok, törzsek álmatlan éjszakáin. A. A. Grecsko és J. P. Zsuravljov sávjában az ellenség nem szánta rá magát a támadásra, de itt is állandóan dörögtek az ágyúk és egy pillanatra sem szűnt meg a puska- és géppuskatűz. A védelmi állásokat gyakran bombázta az ellenség. Éjjel-nappal folyt a felderítés, így a harcfelderítés is. Az egész helyzet nem az ellenség gyengeségét, hanem védőcsapataink erejét mutatta, akik állandóan készen voltak az ellenség újabb csapásainak visszaverésére.

Magasabbegységeink és csapataink a sztarokonsztantyinovkai és hmelnyiki irányban rövid idő alatt szilárd, mélyen lépcsőzött védelmet tudtak kiépíteni, amely három állásból állt. Ezek lövész- és összekötőárkokból, géppuska és tüzérségi tüzelőállásokból, a személyi állomány óvóhelyeiből és fedezékeiből, parancsnoki harcálláspontokból, hírközpontokból és segélyhelyekből álltak. Az első és a második védőöv előterepét s a mélységben minden utat elaknásítottak, csupán a csapatok ellátása céljából hagytak átjárókat. A főirányokban a vébelem egész mélységében páncélelhárító körleteket alakítottak. Erre nemcsak üzemképes és külön erre a célra szolgáló eszközöket, hanem az összes mozgásképtelen harckocsit és rohamlöveget is felhasználták, ezenkívül a vontatók nélküli lövegeket és a zsákmányolt fegyvereket is. Arra az esetre, ha az ellenség mégis áttörne, a hadosztályoknál, hadtesteknél és hadseregeknél mozgó páncélelhárító tartalékokat alakítottak.

A védelmi terepszakaszok műszaki berendezéséből a felszabadított körzetek polgári lakossága is derekasan kivette részét. Különösen nagy segítséget nyújtottak az arcvonal menti helységek – Troscsa, Pevna, Dubrovka, Ivanopol, Lesznaja Szloboda, Konsztantyinovka, Lemesej, Krapivna, Jurovka, Rajgorodka és mások – lakosai. A lakosság és a csapatok által végzett földmunka roppant méreteiről beszélnek a következő számok. Február közepéig, például, az 1. gárdahadsereg védelmi sávjában kiástak és berendeztek 4872 különböző rendeltetésű tüzelőállást; berendeztek 361 betonerődöt, 675 parancsnoki harcálláspontot, 1378 fedezéket és óvóhelyet. Leraktak 48 213 harckocsiaknát és 24 508 gyalogsági aknát. Mindkét hadsereg sávjában több mint 80 km lövész- és közlekedőárkot ástak.

A földmunkát, különösen a fővédősávban, a csapatok éjjel végezték. Ez a kimerítő munka nemcsak fizikai állóképességet, hanem hozzáértést, nagy szervezettséget és fegyelmet is követelt. Mint mindenütt, itt is a kommunisták és a komszomolisták mutattak példát, soraik állandóan gyarapodtak. Az 1. gárdahadseregnél januárban 1806 embert vettek fel a pártba.

Más helyzet alakult ki január második felében a 38. hadsereg sávjában, amely a kiszögellés élénél Vinnyica körzetében tartózkodott. Az ellenség itt erős csapást mért, újra kísérletezve a Belaja Cerkov elleni támadással. Ugyenebben az irányban tevékenykedett három harckocsi-hadseregünk több magasabbegysége és csapata is.

A fő események január 24. és 29. között játszódtak le. Az ellenség a lövész- és harckocsi-magasabbegységeink védelme ellen, K. Sz. Moszkalenko hadseregének sávjában 3 gyalogos- és 2 páncéloshadosztályt vetett harcba, köztük a teljes létszámú Adolf Hitler SS-páncéloshadosztályt. Voltak napok, amikor az ellenség egyszerre 200–250 harckocsival rohamozott, melyeket nagy bombázócsoportok támogattak. Az áttörés szakaszán teljes erővel működött az ellenséges tüzérség. Ennek következtében sikerült védelmün-

ket áttörniük, több helységet elfoglalniuk és legyengült magasabbegységeink egy részét bekeríteniük. Döntő eredményt azonban nem tudtak elérni. Az ebbe az irányba átcsoportosított harckocsicsapatok aktív tevékenysége véglegesen meghiúsította az ellenség szándékát.

Ez az elkeseredett harc bővelkedik drámai eseményekben és válságos helyzetekben. Jól emlékszem azokra az eseményekre, amelyek akkor játszódtak le Vinnyicától keletre. Ezeket az eseményeket még nem világította meg kellőképpen a sajtó, s éppen ezért szeretnék róluk beszélni.

Január 24-én reggel erős tüzérségi és légi előkészítés után, amelyben 70 bombázógép vett részt, az ellenség a vinnyicai irányból újból aktív tevékenységbe kezdett. Egy nagy gyalogoscsoportosítás páncélos szállító járműveken, több mint 100 harckocsi támogatásával csapást mért a 38. hadsereg harcrendjének a közepe ellen. Az ellenséges roham éle L. D. Vasziljevszkij ezredes 183. lövészhadosztálya ellen irányult, Konsztantyinovka, Vahnovka szakaszán.

Az ellenség más csapatainkat és magasabbegységeinket is megrohamozta. Estére 7 km széles szakaszon áttörte védelmünket, és elfoglalta Konsztantyinovkát, Brickojét és Bilát. Az ellenség légiereje fokozta aktivitását. A nap folyamán több mint 700 felszállást hajtott végre. A fasiszták éjszaka is rohamoztak. Két gyalogezreddel és 60 páncélossal sikerült elfoglalniuk Rotmisztrovkaját. Másik páncéloscsoportjuk, egy géppisztolyos deszanttal elérte Zozovka északnyugati peremét.

Másnap heves harcok kezdődtek Alekszandrovka és Zozovka körzetében. De nem egyenlő erők csaptak össze, így csapatainknak ki kellett ürítenie ezeket a helységeket. Különösen heves harc dúlt január 26-án a hadsereg közepén és balszárnyán. Reggel a hitleristák 50 páncélosa és több mint 2 gyalogosezrede, egy nagy bombázócsoport támogatásával megtámadta és elfoglalta Ganovkát. Délben az ellenség 50–80 páncélossal más szakaszokon is rohamozott. Védelmünket több helyen áttörték.

Az ellenség számos rohamot hajtott végre és január 27-én mérte a főcsapást a 17. gárdahadtest balszárnyára és a 21. lövészhadtest jobbszárnyára. Igyekezett elvágni 17. hadtest csapatainak a visszavonulását kelet felé, hogy utána Roszosétól délkeletre egyesüljön főerőivel. Egyidejűleg a 21. hadtestet is veszély fenyegette. Az ellenség nagy gyalogoserőkkel és 120 páncélossal csapást mért Oratov állomásra, vagyis oldalba és hátba támadta a hadtestet.

Ugyanezen a napon a 38. hadsereg csapatai a harckocsi-hadseregek vegyes osztagaival együtt számos ellencsapást hajtottak végre a védelmünkbe hatolt ellenség ellen, de jelentős veszteségeket szenvedtek és sikert mégsem értek el.

A védekező csapataink és magasabbegységeink számára legdrámaibb események január 28-án játszódtak le. Az Adolf Hitler SS-páncéloshadosztály erőinek zöme a Szinarna-szovhoz irányába rohamozott. Egyidejűleg mintegy 200 ellenséges páncélos és egy gyalogoshadosztály támadott Oratov vasútállomás ellen, melyet el is foglalt. Így az ellenség két csapásmérő csoportosításának sikerült egyesülnie és bekerítenie a Lipovec, Ilnyici, Szinarna körzetében védő csapatainkat. K. Sz. Moszkalenko tábornok intézkedésére a 17. gárdahadtest és a 21. lövészhadtest erőinek zöme azonban kitört a gyűrűből.

Ezekben a harcokban sok csapat és magasabbegység kitűnt. Íme, néhány példa. Január 26-án L. A. Kolobov ezredes 389. lövészhadosztályának csapatai majdnem teljesen bekerítve a sötétség beálltáig feltartóztatták az ellenséget, s utána elvonultak Lipovec északi körzetébe. Két nap múlva ismét kitüntették magukat a hadosztály csapatai, külö-

nösen az 1279. lövészezred. Szkitka környékén visszaverte az ellenség erős gyalogsági rohamát, amelyet 32 páncélos támogatott. Az ezred egyik lövegparancsnoka, Lukjanyenko őrmester a roham válságos pillanatban nyílt tüzelőállásba vontatta lövegét és közvetlen irányzással lőtte a hitleristákat. Ezek bekerítették a hős tüzért, de az őrmester az utolsó gránátig harcolt. E harcban mintegy 80 ellenséges katonát és tisztet semmisített meg.

Az 545. lövészezred nehézpuskás szakaszának harcosai szintén hőstettet vittek véghez. Harcelőőrsben voltak parancsnokukkal, a kommunista Nyefedov törzsőrmesterrel együtt, és az utolsó töltényig harcoltak a németek ellen. Amikor pedig a lőszer kifogyott, a harcosok kézigránáttal és szuronnyal rohamozták az ellenséget. Parancsnokukkal együtt mindnyájan hősi halált haltak, de addig tartották az elfoglalt terepszakaszt.

Állhatatosságból a 107. lövészhadosztályból Kaszparjan százados tüzérosztályának a harcosai is példát mutattak. A tüzérek két napon át gyalogsági fedezet nélkül harcoltak és szilárdan tartották állásukat. A harcban kitűntek Amelin, Pivovarov, Zavalkov lövegparancsnokok és különösen a kommunista Ruszak törzsőrmester, aki az ellenségtől 150 méterre rendezte be figyelőhelyét és onnan vezette a tüzet. Az ő vakmerősége és leleményessége folytán a tüzérosztály megsemmisített több ellenséges löveget, számos katonát és tisztet, és lefogta négy üteg, továbbá tizenkét géppuska tüzét.

A hadseregnek azok az alegységei is bátran harcoltak, amelyek nem tudták átverekedni magukat az ellenséges gyűrűn. A szemtanúk és a hadműveleti okmányok tanúsága szerint mindvégig teljesítették kötelességüket a hazával szemben. Néhányan kijutottak a bekerítésből vagy csatlakoztak a partizánokhoz, és sokan hősi halált haltak.

Harci tetteikről N. Sz. Ledvig százados, a 100. lövészhadosztály felderítő tisztje számolt be, aki február 21-én egy csoport katonával és tiszttel áttört a saját csapatokhoz. Egyes alegységek és csoportok, zömmel a főerők kitörését fedező csapatok állományából, Parhomovkától délre az erdőben gyülekeztek, ahol azelőtt egy partizántábor volt. Jeliszejev alezredes vezette őket, aki az erdőben körvédelmet szervezett. Az ellenség azonban felfedezte őket, és már február 4-én 300 géppisztolyos, 4 páncélos és 12 géppuskás páncélos szállító jármű támogatásával támadást intézett a tábor ellen. Harcosaink kevés lőszerrel, tüzérség nélkül szívósan védekeztek, ügyesen alkalmazva a nehézpuskákat, aknákat és a kézigránátokat. A tábor védői öt napon át az erejét szüntelenül növelő ellenség minden rohamát visszaverték.

De eljött február 9. E napon öt ellenséges zászlóalj, géppuskatűz kíséretével és tüzérségi támogatással koncentrikus támadást intézett négy irányból. Ütött a hős védők utolsó órája. Harcosaink délre kénytelenek voltak visszavonulni a táborközpontba. Az ellenség összefüggő gyűrűvel vette körül őket, és miközben géppuskával, tüzérséggel és aknavetőkkel folytatta a tüzelést, megadásra szólította fel őket. A fasiszták azonban a szovjet harcosok szilárd hitével találták magukat szemben. Katonáink utolsó töltényeikkel tüzet nyitva rárohantak a hitleristákra és három helyen áttörték a gyűrűt.

Január 29-én a 38. hadsereg sávjában az ellenség kelet felé ismét támadással próbálkozott, de sem akkor, sem a következő napokon nem ért el sikert. Ezenkívül a Korszuny-Sevcsenkovszkij körzetében kialakult helyzet arra kényszerítette a fasiszta parancsnokságot, hogy csapatainak, mindenekelőtt páncéloscsapatainak egy részét Vinnyica alól Manyovka északi körzetébe dobja át, ahonnan segítségükkel rést szándékozott ütni a szovjet védelmen Liszjanka irányában, hogy kiszabadítsa bekerített csoportosításukat. Amint már említettük, az ellenségnek nem sikerült a Korszuny-Sevcsenkovszkij körzetében levő csapatait megmentenie.

Ehhez sokban hozzájárult az 1. Ukrán Front középső szakaszán levő hadseregek szívós védőharca, különösen a 38. hadsereg sávjában tevékenykedő csapatoké és magasabbegységeké. Itt a véres harcokban csapatainknak is, de az ellenségnek is roppant veszteségei voltak, meghiúsult az a szándéka, hogy kettévágja a kijevi hadászati hídfőállást. A hitleristák több mint 250 páncélost és rohamlöveget – köztük Tigris és Ferdinand típusúakat – vesztettek. Ez a szám nemcsak katonáink bátorságáról és kiváló harci tudásáról, hanem az ellenséges csapások méreteiről is tanúskodik.

A páncélosok visszaverésében fontos szerepük volt harckocsicsapatainknak. Ezt ismét P. Sz. Ribalko gárda-harckocsihadseregének a példáján szeretném bemutatni. Úgy vélem, hogy az olvasó már elég jól ismeri a hadsereg parancsnoki és politikai állományát, sok vakmerő gárdistáját és a hadsereg hagyományait. Ezzel kapcsolatban röviden csak azt jegyzem meg, hogy 1944 elejére ez a harckocsi hadműveleti magasabbegység nagy tapasztalatot szerzett, amely lehetővé tette a front parancsnoksága számára, hogy a hadsereget a legbonyolultabb feladatok végrehajtására is használja.

A 3. gárda-harckocsihadsereg harci lehetőségeit még az is növelte, hogy állandóan gyarapodtak kommunistáinak és komszomolistáinak sorai. A kommunisták száma a hadseregben január végén több mint 7500[98] volt, minden csapatnál teljes pártszervezetek alakultak, s a hadsereg parancsnokokból és pártpolitikai munkásokból tartalékkal rendelkezett. A hadsereg személyi állományának harci tapasztalatairól és erkölcsi-politikai szelleméről az is meggyőzően tanúskodik, hogy 1943 három utolsó hónapjában és 1944 januárjában több mint 7000 embert tüntettek ki magas kormánykitüntetésekkel, és a 125 legbátrabb megkapta a Szovjetunió hőse címet.[99] Ezek az emberek tették szilárddá a gárda sorait, ezek alkották hadseregünk legmegbízhatóbb magját.

Mialatt a vinnyicai irányban folytak a harcok, a 3. gárda-harckocsihadsereg magasabbegységei az arcvonal különböző szakaszain küzdöttek. Sz. A. Ivanov tábornok 7. gárda-harckocsihadteste például, hadműveletileg K. Sz. Moszkalenko tábornok hadseregének volt alárendelve. Rá különösen nehéz szerep hárult. A hadtest magasabbegységeit egy hosszú menet után nyomban harcba vetették, anélkül, hogy a csapatoknak idejük lett volna felderíteni az ellenséget és a terepet.

Emlékszem, január 24-én az ellenség erős csapást mért Rotmisztrovka irányába. A 38. hadsereg jobbszárnya és a közepe nehéz helyzetbe került. A hadsereg 74. lövészhadtestének a parancsnoka, F. J. Severgyin tábornok éjjel parancsot kapott: L. D. Vasziljevszkij ezredes 183. lövészhadosztályának erőivel, a 7. gárda-harckocsihadtesttel és a 211. lövészhadosztály egy ezredével január 25-én estig állítsa helyre az eredeti helyzetet, és nyomuljon előre a Konsztantyinovka, Massziv-szovhoz terepszakaszra.

A támadás kora reggel, félórás tüzérségi előkészítés után kezdődött. A tűzhenger nyomában Vasziljevszkij ezredes csapatai betörtek Sengyerevka falucskába és 11 órára elfoglalták. Sz. I. Ugrjumov ezredes 54. gárda-harckocsidandárja ezalatt elfoglalta Bila falu északi peremét, M. Sz. Novohvatyko ezredes 56. gárdadandárja pedig Konsztantyinovka északi részét.

Az ellenség zászlóaljainknak nem hagyott időt arra, hogy megvessék lábukat Sengyerevkában, gyalogsággal és 30 páncélossal ellenlökést hajtott végre. A lövészcsapatok ideiglenesen kénytelenek voltak visszavonulni, de egy óra múlva A. A. Golovacsev alezredes gárda gépkocsizó lövészdandárával közösen – amely dél felől támadta Sen-

[98] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 315, op. 4451, d. 43, l. 51.
[99] Ugyanott. F. 315, op. 4451, d. 43, l. 60.

gyerevkát – ismét rohamra indultak. A sikert csak a csapatok pontos együttműködésével és személyi állományuk vitézségével sikerült elérni.

Bátran küzdött ebben a harcban a 467. gárda-aknavetőezred 1. osztályának a parancsnoka, Mehnosin hadnagy. A válságos percben, amikor az előrevetett gépkocsizó lövész alegységek az ellenség csapásai alatt megkezdték a visszavonulást, Mehnosin az ellenségre zúdította az osztály tüzét, amivel fedezésre, majd visszavonulásra kényszerítette őket.

Akkor sok üteg- és szakaszparancsnok megsebesült, de az osztály az ő vezetésével tovább harcolt. Rjazancev alhadnagy, a 3. üteg pártszervezője, a kommunista Bazajev hadnagy és Poljakov alhadnagy, bár súlyosan megsebesültek, de a harc győzelmes befejezéséig nem hagyták el helyüket. Amint akkoriban a frontkatonák mondták, életükkel agitálták az alárendelt harcosokat. És a gárda-tüzérosztály nemcsak helytállt, hanem az elkeseredett összecsapás sorsát is eldöntötte.

M. Sz. Novohvatyko ezredes harckocsizói is nehéz helyzetben voltak. Az ellenség páncélosokkal ellenlökést hajtott végre ellenük és pergőtüzet zúdított rájuk. Repülőgépei a nap folyamán 300 bevetésben támadták a dandár harcrendjét. A dandár 23 harckocsit vesztett, egy részük manőver közben elmocsarasodott terepre került és mozgásképtelenné vált, de a hitleristák is sok harckocsit, páncéltörő ágyút és más harceszközt vesztettek.

Az ellenség erős ellentevékenysége ellenére a 7. gárda-harckocsihadtest magasabbegységei január 25-én estig mégis elérték a 38. hadsereg parancsnoka által kitűzött terepszakaszt – Moncsin, Szopin helységeket –, és felkészültek arra, hogy Rotmisztrovka, Kszaverovka-szovhoz és Ocseretnya irányában tevékenykedjenek.

A január 26-ra virradó éjjel lélegzetvételi szünetet sem hozott a hadtest magasabbegységeinek. Sz. I. Utrjumov, M. Sz. Novohvatyko és A. A. Golovacsev dandárai szívósan folytatták az előrenyomulást Rotmisztrovka felé és reggelre harcot kezdtek a helység peremén. Úgy látszott, hogy a csapataink által három oldalról körülvett helyőrség képtelen a hosszabb ellenállásra, és sikerül szétzúzni. Az ellenség azonban tartalékokat vonultatott fel – mintegy 20 páncélos és két gyalogoszászlóaljat – és ellenlökést hajtott végre. A harc Rotmisztrovkáért másnap is egész napon át tartott.

A hitleristák szívósan ellenálltak. A kis ukrán falu véres párviadal színhelyévé vált. Megközelítési útjain és utcáin egy nap leforgása alatt 30 ellenséges páncélost és rohamlöveget lőttek ki és gyújtottak fel csapataink, s mintegy 800 katonát és tisztet semmisítettek meg.

A 7. gárda-harckocsihadtest három napon át rendkívül súlyos körülmények között, éjjel-nappal harcolt. Arra sem volt ideje, hogy lőszerkészletét feltöltse, pedig vele és az együttműködő magasabbegységekkel szemben az ellenség egy keskeny szakaszon összpontosított erős páncéloscsoportosítása állt.

A harc következő napjai sem voltak könnyűek a hadtest számára. Sengyerevka, Rotmisztrovka terepszakaszát védelmezve az ellenség számos ellenlökését verte vissza február 3-áig, majd éjjeli menetben Novoje Miropolje körzetébe dobták át. Ott a 60. hadsereg parancsnokának alárendeltségébe került, azzal a feladattal, hogy a lövészhadosztályokat támogassa a védelemben.

Az említett időszakban a rám bízott 91. önálló harckocsidandár Ulanovo és Lipjatyin alatt vívott igen súlyos harcok után szintén fontos feladatot hajtott végre. Még fel sem tudtuk tölteni a személyi állományt és a harci technikát, amikor január 29-re virradó éjjel parancsot kaptunk, hogy hajtsunk végre több mint 60 km-es menetet, összponto-

suljunk Kordisevka körzetében, majd menjünk át védelembe Kazatyin város délnyugati szélén, s fedezzük a harckocsival járható szakaszokat. Ez a feladat zömmel H. G. Musztafajev őrnagynak, a Szovjetunió hősének gépesített géppisztolyos zászlóaljára, a légvédelmi géppuskás századra és egyéb alegységekre hárult. A dandár erősen megritkult harckocsizászlóaljai ezalatt rendbe szedték magukat és Malaja Csernyavka körzetében harckiképzéssel foglalkoztak.

A dandár tíz napon át védett Kazatyin alatt, erőre kapott és begyógyította sebeit. Volt idő arra, hogy figyelmesebben szemügyre vegyük a harcok eseményeit, elgondolkozzunk rajtuk, alaposabban foglalkozzunk a harcosok és a parancsnokok hőstetteinek, s a dandár hagyományainak a propagálásával – amely már a „fasztovi" nevet viselte és a Vörös Zászló-rend birtokosa volt.

A lélegzetvételi szünet rövid perceiben egy katonaköltő dalt írt dandárunkról, hogy – amint politikai munkásaink mondták – fokozza a harci kedvet.

Volokonovkában születtél,
És Sztálingrádnál az első nap
A Volgánál megkereszteltettél,
Tűzzel, bombával, gránáttal
Az egész Urál-vidék égett,
Nem féltük mi az ellenséget,
S hogy mire képes a dandár,
Megmutattuk a kurszki kanyarnál
Mint páncélos lavina,
Zúdultál falun s városon át,
Fasztovból a németet elűzted,
Szálljon ezért dicsőség reád...

Nem volt nagy baj, hogy a dal irodalmi szempontból nem volt kifogástalan és a dallam sem volt mesterműi. A fő az, hogy a harcosokban és a parancsnokokban erősödött a kollektív szellem és egyre büszkébbek lettek a dandár dicső tetteire. Ez pedig azt jelentette, hogy lelkükben magukévá tették a magasabbegység hagyományait, örököseinek tekintették magukat. A dal megszületése után új hőstettek születtek: így új strófákkal kellett kiegészíteni a dalt; a legutolsó sorokat Berlinben és Prágában írták.

Február közepén a dandár megkapta a megérdemelt pihenőt, feltöltés végett Tyiranovka körzetébe vezényelték. Előtte azonban újabb 120 km-t kellett megtennie, ismét álmatlan éjszakákon, tönkretett utakon, nagyrészt gyalogmenetben. Ez ismét próbára tette a személyi állomány állóképességét. Az emberek a végsőkig megfeszítették erejüket, de senki sem zúgolódott.

Nemsokára az egész 3. gárda-harckocsihadsereget is átvezényelték a vinnyicai irányból Sztaroje és Novoje Miropolje körzetébe, hogy rövid szünet után ismét az ellenségre zúdítsa súlyos páncélos öklét.

M. J. Katukov és Sz. I. Bogdanov tábornok harckocsizói szintén bátran harcoltak az ellenséggel a vinnyicai irányban. A Sengyerevka, Roszose terepszakaszon a gyalogsággal és a tüzérséggel közösen verték vissza az ellenség rohamait az 1. harckocsi-hadsereg csapatai, V. J. Grigorjev vezérőrnagy 31. harckocsihadteste és I. F. Dremov vezérőrnagy 8. gárda gépesített hadteste. Tőlük balra a 2. harckocsi-hadsereg csapatai tevékenykedtek – A. A. Samsin vezérőrnagy 3. harckocsihadteste és N. M. Kosajev ezredes 11. gárda-

harckocsidandára. A hadsereg többi magasabbegysége is útban volt a harctevékenység körzetébe, de február elején a front jobbszárnyán erősen megváltozott a helyzet. Az ellenség bekerített korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosításának külső gyűrűjét sürgősen meg kellett erősíteni gyorsanmozgó csapatokkal. Rizino körzetében az ellenségnek sikerült beékelődnie védelmünkbe. Éppen ide csoportosították át a 2. harckocsi-hadsereget, amely az áttörés helyére megérkezett lövész-magasabbegységekkel és tüzérséggel megállította a német fasiszta csapatok előrenyomulását. Ily módon ez a hadsereg, nagy manőverező és csapásmérő lehetőségeit kiaknázva, viszonylag rövid idő alatt lényegesen befolyásolni tudta a harctevékenység kimenetelét a vinnyicai és az umanyi irányban.

Később a 2. harckocsi-hadsereg, amely előzőleg a kurszki kiszögellésben kitüntette magát, nehéz vizsgát állt ki az umany–botoşani hadműveletben. Miután megkapta a gárda címet, részt vett Lengyelország felszabadításában és Berlin rohamában. Olyan ember állt az élén, akinek nevét joggal emlegetik a múlt háború híres szovjet hadvezérei között. Harckocsizóink különleges tisztelettel, megbecsüléssel és szeretettel zárták szívükbe Sz. I. Bogdanovot. Részt vett az első világháborúban és a polgárháborúban, s a Nagy Honvédő Háború első napjától az utolsóig nagy harckocsi- és gépesített magasabbegységeket vezényelt. Ennek során a régi harcos, akit már 1920-ban Vörös Zászló-renddel tüntettek ki, a Szovjetunió kétszeres hőse és számos rend lovagja lett. Katona, vöröskatona, parancsnok, a páncéloscsapatok marsallja – ezek katonaéletének mérföldkövei. Szemjon Iljiccsel a nehéz háborús időkben és a háború utáni években is sokszor találkoztam, s örökre megőrzöm emlékezetemben, nemcsak mint rettenthetetlen és fáradhatatlan harcost, ragyogó szervezőt és tehetséges hadvezért, hanem mint nagyszerű, szívélyes embert, régi elvtársat, a katonai káderek gondos oktatóját és nevelőjét is. Rendkívüli fizikai tulajdonságai életvidám természettel párosultak. Igazi kommunista volt, aki harc közben lángra tudta gyújtani a katonák szívét, beléjük tudta oltani a győzelmi hitet.

...Február végén befejeződött a szovjet csapatok hadászati támadásának első szakasza a jobb parti Ukrajnában. A vinnyicai irányban és a Korszuny-Sevcsenkovszkij körzetében vívott ütközettel majdnem egy időben hadseregeink Ukrajna déli részén is sikeresen verték az ellenséget, felszabadították Nyikopolt és Krivoj Rogot, s elérték az Ingulec folyót. Ennek eredményeképpen a jobb parti Ukrajnában létrejöttek a kedvező feltételek ahhoz, hogy teljesen megtisztítsuk a német fasiszta betolakodóktól.

A tavaszi támadás előtt

Március elejére, kéthónapos feszült harc után a Vörös Hadsereg a jobb parti Ukrajnában befejezte a kijevi, dnyepropetrovszki, zaporozsjei, zsitomiri terület és más területek sok körzetének felszabadítását. Megkezdődött a lerombolt üzemek helyreállítása, az ipari és a mezőgazdasági termelés beindítása. Az újjászülető Ukrajnának valamennyi testvéri köztársaság segítséget nyújtott, ami országunk népei igazi barátságának ragyogó megnyilvánulása volt.

A német fasiszta hódítók kiűzése a haza területéről példátlan erkölcsi-politikai felbuzdulást szült népünkben. A felszabadult területeken folyt a Vörös Hadsereg sorainak a feltöltése. 1944 február–márciusában közvetlenül az 1. Ukrán és az 1. Belorusz Fronthoz mintegy 76 000 harcos áramlott a rovnói, volinszki és a tyernopoli terület lakosai-

ból. Gyakran előfordult, hogy egy családból minden katonai szolgálatra alkalmas férfi jelentkezett a hadseregbe. Íme, a hazafiság igazi példája. Raduv falu szélén egy nagy csoport bevonuló hozzátartozóit búcsúztató paraszt előtt Artyom Makszimovics Morozsenko katona, a múlt háborúk veteránja, aki négy fiát küldte a hadseregbe, így beszélt:

– Fiaim, halhatatlan igazságot ültetek szívetekbe. Kilenc évig teljesítettem katonai szolgálatot, öt évig harcoltam, százszor mentem rohamba – és látjátok, élek! Négy György-kereszttel és érdemérmekkel tüntettek ki... Fiaim! Artyom Morozsenko pontos, lelkiismeretes, törekvő, ügyes katona volt... Ki rohant elsőnek a harcba? Ki rángatta elő az ellenséget még a föld alól is? Ki taposta sárba az ellenség zászlaját? Kinek volt olyan szerencséje, hogy egy német tábornokot megkötözzön? Ki volt az, aki bár megsebesült, nem hagyta el a csatateret és nem is egyszer, nem is kétszer mentette meg parancsnoka életét? Artyom Morozsenko! Ha egyszer harcolni kezdett, akkor szenvedélyesen, az utolsó csepp véréig harcolt... Fiaim, a mai napig paraszti lelketek volt. Ezt hagyjátok itthon és hazatérésetekig felejtsétek el. Új lelket kell kikovácsolnotok magatokban – katonalelket...

A nép hazafias felbuzdulásának élén, mint mindig, az Ukrán Kommunista Párt állt. Minden módon segítette az arcvonalat, szervezte a népgazdaság helyreállítását, és egyidejűleg sokoldalú munkát végzett a nép harcának a kibontakoztatására az ideiglenesen megszállt területen. Az UK(b)P Központi Bizottsága és a partizánmozgalom ukrán törzse ebben az időszakban nagy figyelmet szentelt a partizán-magasabbegységek és -osztagok, valamint a reguláris csapatok tevékenysége koordinálására. Az ütközetek során maximális mértékben bevonta a partizánerőket a hadsereg magasabbegységeivel és csapataival való közvetlen együttműködésbe.

A szovjet–német arcvonalon az általános hadműveleti-hadászati helyzetet ebben az időszakban az jellemezte, hogy a német fasiszta csapatok, miután 1944 január–februárjában a hadászati szárnyakon – Leningrád és Novgorod alatt és a jobb parti Ukrajnában – nagy vereséget szenvedtek, mindenáron tartani akarták a megmaradt szovjet területet. A hitlerista parancsnokság fő figyelmét továbbra is országunk déli részére irányította.

A német fasiszta parancsnokság az arcvonalon február közepére beállt ideiglenes fegyvernyugvást egy hosszabb lélegzetvételi szünet kezdetének tekintette. Úgy számított, hogy tavaszig helyreállítja csapatainak harcképességét. Manstein tábornok, a Dél Hadseregcsoport akkori parancsnoka, Zeitzler tábornokkal, a szárazföldi csapatok vezérkari főnökével folytatott 1944. február 18-i megbeszélésére hivatkozva így ír emlékirataiban: „Hitler azt mondja, hogy valamikor az oroszok is abbahagyják a támadást. A múlt év júliusától szüntelenül támadnak. Ez nem tarthat soká... Hitler, mint korábban is, arra számított, hogy az erők kimerülése és az időjárás arra fogja kényszeríteni az ellenséget, hogy a közeli jövőben abbahagyja támadó hadműveleteit, így ő a májusig rendelkezésére álló időben újonnan megalakított hadosztályokkal erősítheti meg csapatait."[100]

1944 tavaszán, a korábbi hadműveletekben elszenvedett veszteségek ellenére az ellenség még mindig jelentős erőkkel rendelkezett a jobb parti Ukrajnában. A Déli-Poleszjétől a Dnyeper torkolatáig a Dél és az „A" Hadseregcsoport csapatai védtek – összesen 83 hadosztály, köztük 18 páncélos- és 4 gépkocsizó hadosztály és egy dandár. A hit-

[100] *Manstein, E.:* Elvesztett győzelmek. Moszkva, 1957. 524. old. (oroszul).

lerista parancsnokság tartalékában Iași körzetében ott volt a 4. román hadsereg, Magyarországon pedig az 1. magyar hadsereg, mintegy 24 hadosztály. Ezeket a csapatokat a 4. német légi flotta támogatta, 800 harci géppel. Az ellenség legerősebb csoportosítása a vinnyicai és az umanyi irányban összpontosult, ahol 12 páncéloshadosztály tevékenykedett.

A szovjet parancsnokság az általános politikai és hadászati feladatokból kiindulva és figyelembe véve az ellenségnek azt a szándékát, hogy tartja az elfoglalt terepszakaszokat, elhatározta, hogy március elején ismét megkezdi a hadászati támadást az ország déli részén, és befejezi a jobb parti Ukrajna felszabadítását. Az elgondolás az volt, hogy a proszkurov–csernovci és az umany–botoșani irányban egyidejűleg mért hatalmas csapásokkal kettévágjuk a német fasiszta arcvonal déli szárnyát, szétzúzzuk a velünk szemben álló ellenséges csoportosítást, és a Kárpátokig előrenyomulva kedvező feltételeket teremtünk az utána következő tevékenységhez Romániában és a Balkán félszigeten. A főcsapást az 1. és a 2. Ukrán Frontnak kellett mérnie. Észak felől harctevékenységüket a 2. Belorusz Front[101] biztosította, amelynek a koveli irányban kellett támadnia. Délen, Krivoj Rog körzetéből Nyikolajev és Ogyessza ellen a 3. Ukrán Front mért csapást. Csapataink küszöbönálló tevékenységét egységes elgondolás egyesítette, és feltételezte a három Ukrán front szoros hadműveleti együttműködését.

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság, amikor erre a döntő hadműveletre készült, amelynek célja a hitleristák végleges kiűzése volt a jobb parti Ukrajnából, nemcsak az ott tevékenykedő erőket vonta be erre a célra, hanem nagy, frontok közti átcsoportosítást is hajtott végre és e csapatokat tartalékokkal is megerősítette. Csapatainkat feltöltötte személyi állománnyal és fegyverrel, különösen harckocsikkal és önjáró lövegekkel. Egyre nagyobb mennyiségben érkeztek az ISZ–2 mintájú elsőrendű nehéz harckocsik, továbbá az ISZU–122, ISZU–152 és SZAU–100 mintájú önjáró lövegek.

A szovjet parancsnokság, a jobb parti Ukrajna felszabadítását célzó befejező hadműveletet tervezve, igyekezett az előkészítést a legszigorúbb titokban és igen rövid idő alatt végrehajtani, hogy biztosítsa a hadászati meglepést, ami az adott helyzetben a győzelem egyik döntő tényezője lehetett.

A főirányban együttműködő két front közül a fő szerep a legnagyobb erővel rendelkező frontnak, a mi 1. Ukrán Frontunknak jutott. A következő parancsot kapta: mérjen csapást Dubno, Sepetovka, Ljubar terepszakaszról déli irányba, zúzza szét a németek csoportosítását Kremenyec, Sztarokonsztantyinov, Tyernopol körzetében, és foglalja el a Beresztecsko, Brodi, Tyernopol, Proszkurov (Hmelnyickij), Hmelnyik terepszakaszt. Biztosítsa magát Lvov felől és folytassa támadását Csortkov általános irányban, hogy a Dnyesztertől északra eső sávban elvágja a hitleristák déli csoportjának a visszavonulását nyugat felé. A front csapatainak a támadást március 1–6. között kellett megkezdeniük.

Amikor az új feladatokat megkaptuk, frontunk csapatai 740 km-es sávban helyezkedtek el a Pripjaty folyótól Vinogradig, az úgynevezett liszjanszki kiszögellésben, ahol továbbra is visszaverték az ellenség ellenlökéseit a korszuny-sevcsenkovszkiji irányban. A nagy, frontok közti átcsoportosítások és az új sávhatárok megállapítása következtében a támadási sáv majdnem a felére csökkent, ami lehetővé tette egy hatalmas csapásmérő csoportosítás képzését a főirányban. Február végén a front állományában 57 lö-

[101] A 2. Belorusz Front a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának 1944. február 17-i direktívájára alakult meg 1944. feburár 25-én az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front csatlakozásánál.

vész, 6 lovas- és 1 légideszant-hadosztály, 7 harckocsi-, 3 gépesített hadtest és 3 önálló harckocsidandár volt.

Csapatainkkal a Lucktól Ilnyicig terjedő szakaszon két páncéloshadsereg állt szemben. Ezek csoportosítása néhány nappal a támadás megkezdése előtt jelentősen változott. A német parancsnokság e hadseregek szomszédos szárnyain megerősítette a védelmet. Új sávhatárt állapított meg, amely Proszkurovtól nyugatra Csernij Osztrov körzetében húzódott, ugyanakkor azt a két hadtestet, amely az Izjaszlav, Ilnyici szakaszon védett, a 4. páncéloshadsereg állományából átadta az 1. páncéloshadseregnek. Ennek következtében a 4. páncéloshadsereg védelmi sávja jelentősen keskenyebbé vált. Ez a hadsereg március elején erőfeszítéseit elsősorban arra összpontosította, hogy fedezze a koveli, lvovi és a tyernopoli irányt, az 1. német páncéloshadsereg pedig a Proszkurovba és Vinnyicába vezető utakat zárta le. A legfontosabb, amit a németeknek sikerült megvalósítaniuk és amiről parancsnokságunk csak a támadás során szerzett tudomást, az volt, hogy más irányokból hat páncélos- és három gyalogoszászlóaljat dobtak át Tyernopol, Proszkurov és Sztarokonsztantyinov körzetébe. Ezeknek az ellenséges erőknek a rejtett összpontosítása később jelentősen lelassította csapataink támadását a hadműveleti mélységben, és megnehezítette a hadművelet döntő céljainak elérését.

A német fasiszta parancsnokságnak az átcsoportosítás után frontunk sávjában 24 gyalogos, 10 páncélos- és 1 gépkocsizó hadosztálya, 1 gépkocsizó dandárja és egyéb csapatai voltak.

Az ellenséges csoportosítás elemzése azt mutatja, hogy az ellenség a szovjet csapatok támadásának megindulásáig fő erőfeszítéseit a tyernopoli és a proszkurovi irányban összpontosította. Aktív védelemre készült, a szárnyakról erős ellencsapásokat mérve Proszkurov körzetéből északnyugat, Tyernopol körzetéből pedig északkelet felé. Az a tény, hogy a főcsapás irányában az 1. Ukrán Front erők és eszközök tekintetében általános fölényben volt a fasisztákkal szemben, és az, hogy a frontnak nagy tartalékai voltak, elsősorban harckocsikban, biztosította a főhadiszállás által kitűzött feladatok sikeres végrehajtását.

A támadás előkészítésére és végrehajtására erősen rányomták bélyegüket a kedvezőtlen út- és időjárási viszonyok. Csapataink összpontosítási és harctevékenységi körzetében a vasutak és a gépkocsiutak erősen tönkrement állapotban voltak. Használhatatlanná vált sok tábori repülőtér. Mindez korlátozta a front csapatainak a lehetőségeit átcsoportosítások és manőverek végrehajtására, megnehezítette anyagi-műszaki és egészségügyi biztosításukat. Ilyen körülmények között az országutakért vívott harc különös jelentőségre tett szert. A hadművelet megtervezésénél számoltunk ezzel.

A frontparancsnokság elgondolása az volt, hogy az ellenséges csoportosítást mély frontális csapással kettészeli és a szárnyak egyidejű átkarolásával szétzúzza. Fő figyelmét annak szentelte, hogy megteremtse a szükséges feltételeket a front csapásmérő csoportosítása déli irányú gyors támadásához, s ezzel a Dnyeszter-kanyartól északra levágja az ellenség főerőinek a visszavonulását nyugat felé.

1944. február 29-én az 1. Ukrán Front csapatait szomorú hír járta be: N. F. Vatutyin tábornokot a front csapatainál tett szemleútján bangyerista banditák súlyosan megsebesítették. Április 15-én Kijevben belehalt sebesülésébe. Ukrajna fővárosa, amelynek felszabadulása elválaszthatatlan az ő nevétől, mélységes gyásszal kísérte utolsó útjára. A haza és a kommunista párt hűséges fiát az egész ország búcsúztatta. Április 17-én, a legfelsőbb főparancsnok parancsára a sztálingrádi, kurszki és a dnyeperi csata hőse Nyikolaj Fjodorovics Vatutyin hadseregtábornok temetésének órájában Moszkvában

tüzérségi dísztűz dördült el. „A Szovjetunió hadseregе és flottája – mondta a parancs – meghajtja zászlóját Vatutyin sírja előtt és tisztelettel adózik a Vörös Hadsereg egyik legjobb hadvezérének."

A front csapatainak vezetését G. K. Zsukov, a Szovjetunió marsallja vette át. Ő némileg módosította a hadművelet tervét, amely a proszkurov–csernovci hadművelet nevet kapta. Többek között módosította N. P. Puhov tábornok hadseregének a feladatát. Eredetileg ennek a hadseregnek az lett volna a feladata, hogy Kremenyec várost nyugat felől megkerülve csapásokat mérjen Brodi ellen, most pedig szilárdan tartania kellett az elfoglalt terepszakaszt, és csak a balszárnyán kellett támadnia egy lövészhadosztállyal, kiaknázva szomszédja sikerét. Ennek az volt a magyarázata, hogy a hadsereg nem volt kellőképpen felkészülve a támadásra, s a frontnak nem volt elég tüzérsége, s így nem tudta tüzérséggel megerősíteni. A harctevékenység menete azonban megmutatta, hogy a 13. hadsereg feladatainak módosítása lehetővé tette az ellenség számára az erők egy részének kivonását és átcsoportosítását a tyernopoli irányba. Ezt a 60. hadsereg sínylette meg, amelynek egész idő alatt legyezőirányban – Tyernopol és Volocsinszk irányában – kellett tevékenykednie, ami megnehezítette a csapatvezetést és az együttműködés megszervezését.

A végleges terv szerint a front csapásmérő csoportosításának csapatai a következő feladatokat kapták: I. D. Csernyahovszkij 60. hadserege mérte a főcsapást Tyernopol ellen; A. A. Grecsko 1. gárdahadserege – Sztarokonsztantyinov, Proszkurov ellen támadott; V. M. Badanov 4. harckocsi-hadseregének (március 13-tól kezdve parancsnoka D. D. Leljusenko) és P. Sz. Ribalko 3. gárda-harckocsihadseregének a 60. hadsereg sávjában nyitott résbe a támadás első napján kellett benyomulnia és a támadás hatodiknyolcadik napjának estjéig el kellett foglalnia Proszkurov körzetét. Ezenkívül P. Sz. Ribalko hadserege azt a parancsot kapta, hogy Teofipolje körzetéből irányítson egy harckocsihadtestet Sztarokonsztantyinovba és az támogassa A. A. Grecsko hadseregét a város elfoglalásában.

A front csapásmérő csoportosítása balszárnyának a biztosítása a 18. és a 38. hadsereg feladata volt. J. P. Zsuravljov 18. hadseregének Osztropol ellen mérve csapást, A. A. Grecsko hadseregével együttműködve kellett bekerítenie és megsemmisítenie az osztropoli csoportosítást, majd tovább támadni Hmelnyik ellen. K. Sz. Moszkalenko vezérezredes 38. hadseregét a front parancsnoksága eredetileg arra akarta felhasználni, hogy támogassa a 2. Ukrán Frontot Gajszin elfoglalásában, de az a hadművelet során szükségtelenné vált, így a hadsereg azt a feladatot kapta, hogy intézzen támadást Zsmerinka ellen. M. J. Katukov altábornagy 1. harckocsi-hadserege a frontparancsnok tartalékát alkotta. Azt a parancsot kapta, hogy maradjon az elfoglalt terepszakaszon, s legyen készenlétben a főcsapás továbbfejlesztésére a proszkurovi irányban. Volt egy másik változat is, amely szerint esetleg K. Sz. Moszkalenko hadseregével kell együttműködnie, hogy továbbfejlessze a támadást délnyugati irányban.

Ami a hadseregek támadásának megtervezését illeti, elmondható: annak ellenére, hogy nem voltak megbízható adatok az ellenség tartalékairól, kellő időben befejeződött. A hadseregparancsnokok elhatározásait az a törekvés jellemezte, hogy a helyzet konkrét feltételeiből kiindulva, alkotóan továbbfejlesszék és részletezzék a front általános elgondolását. Így, a 60. hadseregben, amelynek két irányban kellett támadnia, a tüzérség zöme mégis egy irányban – a proszkurovi irányban – összpontosult. Éppen itt, ebben az irányban nyomult be az áttörés nyomán támadt résbe két harckocsi-hadsereg, ami eleve eldöntötte az egész hadművelet sikerét. Viszont a nagy harckocsi-ma-

gasabbegységek hiánya az 1. gárdahadsereg sávjában arra kényszerítette a hadsereg parancsnokát, hogy meghozza az egyedüli helyes elhatározást: egyetlen, keskeny szakaszon töri át a védelmet. Éppen az erőknek és az eszközöknek a hadsereg főcsapása – Sztarokonsztatyinov, Proszkurov – irányában való tömeges összpontosítása biztosította a sikeres támadást a front csapásmérő csoportosításának a balszárnyán.

Az az elgondolás, hogy a fő erőfeszítéseket a kiválasztott irányban kell összpontosítani, a harckocsi-hadseregek parancsnokainak az elhatározásait is jellemzi. Így P. Sz. Ribalko harcparancsában ez az elgondolás a következőképpen jutott kifejezésre: „A 3. gárda-harckocsihadsereg a 60. hadsereg sávjában támadását a főerőkkel Poljahovo, Sztroki és egy harckocsihadtesttel Belgorodka, Kucsmanovka irányában továbbfejlesztve, a hadművelet első napján estig elfoglalja a Teofipol, Sztroki, Kolki, Legyanka, Malaja Puzirka, Zelenaja terepszakaszt, és előrevetett osztagai átkelőhelyeket foglalnak a Szlucs folyón Bazalija, Mekerenci körzetében." A főirányban a hadsereg első lépcsőjében a következő hadtestek voltak: K. A. Maligin vezérőrnagy 9. gépesített hadteste és A. P. Panfilov vezérőrnagy 6. gárda-harckocsihadteste. A mi 91. önálló harckocsidandárunknak is itt kellett támadnia. Az 1. gárdahadsereg csapataival való együttműködésre és a Sztarokonsztantyinov ellen északnyugat felől mérendő csapásra Sz. A. Ivanov vezérőrnagy 7. gárda-harckocsihadtestét jelölték ki.

Ahhoz, hogy a front csapatai sikeresen végrehajthassák feladatukat, gondosan meg kellett szervezni a fegyvernemek és a légierő harci felhasználását. A tüzérségből ezredtől hadseregig terjedő csoportokat alakítottak. Ezenkívül a tüzérségi előkészítésbe a harckocsi-hadseregek tüzérségét is bevonták, önálló csoportokat szervezve belőlük. A csősűrűség növelésére igénybe vették a másodrendű irányok tüzérségét.

A légierőnek az előkészítés időszakában a vinnyicai, kalinovkai, sztarokonsztantyinovi és a proszkurovi repülőtéren levő ellenséges repülőgépek megsemmisítése útján meg kellett teremtenie a légi fölényt. Rá várt a feladat, hogy felderítést végezzen, állandóan támadja az ellenséget, meghiúsítsa vasúti szállítását, szétzilálja csapatvezetését, hírközlését. A légierőnek a támadás megindulásától kezdve tömeges bombatámadásokkal és a csatarepülők csapásaival támogatnia kellett a főirányban tevékenykedő hadseregeket, továbbá fedeznie a többi földi csapatot.

A műszaki csapatok harci felhasználásának és különösen elosztásuknak megtervezésében, véleményem szerint, hibák történtek. Így, például a legnagyobb mérvű megerősítést az 1. gárdahadsereg kapta,[102] holott a 60. hadsereg sávjában két harckocsi-hadseregből álló gyorscsoport került bevetésre.[103] Sőt mi több, a harckocsi-hadseregeket nem erősítették meg műszaki csapatokkal. Bár jelöltek ki erre a célra műszaki csapatokat, ezek azonban nem érkeztek meg a hadművelet megkezdésére.[104] Csak a támadás során került sor a műszaki erők és eszközök újraelosztására a harckocsi-hadseregek javára, amikor már a csapatoknak az út minden kilométeréért harcolniuk kellett.

A támadás szervezésénél minden rendű és rangú parancsnok és törzs jelentős nehézségekkel küzdött. Fő gondjuk a csapatok felkészítése volt. A parancsnokok mindnyájan jól tudták, hogy a helyzet részletei csak a támadás során válnak ismertté és akkor pontosítják majd a feladatokat. Ám ha a csapatok gyengén felkészülve kezdik meg a harcot, ezen már nehezen lehet segíteni a támadás közben.

[102] A 6. és 9. műszaki-utász dandárról van szó.

[103] A hadsereg csak az 59. műszaki-utász dandárt és a 235. önálló műszaki zászlóaljat kapta.

[104] A 3. ponton-hidász és a 42. gépkocsizó műszaki dandár.

A front főcsapásának irányában és az áttörési szakaszokon rejtve, rövid idő alatt erős gyalogos-, harckocsi- és tüzérségi csoportosításokat kellett képezni. A kedvezőtlen időjárás és a rossz útviszonyok ellenére ezt a fontos feladatot időben és szervezetten végrehajtottuk.

A legbonyolultabb és a legnehezebb a 60. hadsereg magasabbegységeinek az átcsoportosítása volt. Harcolva kellett előrenyomulniuk mintegy 30 km-t, új terepszakaszt kellett elfoglalniuk a Goriny folyó mellett, hogy ezzel biztosítsák a harckocsi-csapatok összpontosítását és szétbontakozását a proszkurovi irányban. A lövészhadosztályok sikeres tevékenysége folytán mindkét harckocsi-hadsereg magasabbegységei már március 4-én reggelre elfoglalták a megindulási helyzetet a támadáshoz. A 3. gárdahadseregnek Bergyicsev körzetéből 150 km-es menetet kellett végrehajtania az arcvonallal párhuzamosan, a 4. harckocsi-hadseregnek pedig Kijev alól vasúton és önálló menetben mintegy 350 km-t kellett megtennie.

Más hadseregeknél is nagy átcsoportosítások történtek. Ennek eredményeképpen a támadás kezdetére a főirányban, a 60. és az 1. gárdahadsereg sávjában tizennyolc lövészhadosztály, négy harckocsi- és két gépesített hadtest, két önálló harckocsidandár, kilenc önálló harckocsi- és rohamtüzérezred vonult fel.

A csapatok támadásra felkészítésében ugyanilyen fontosak voltak a magasabbegységek és csapatok személyi állománnyal, technikával és fegyverzettel való feltöltését szolgáló intézkedések. Különösen bonyolult volt a csapatok anyagi-műszaki eszközökkel való ellátása. A felkészülés szakaszában a csapatoknál nem történt lényeges változás a lőszer- és üzemanyag-felhalmozás terén. Ennek ellenére, a front parancsnoksága úgy határozott, hogy a hadműveletet a meglevő készletekkel kell elkezdeni, mivel az útviszonyok rosszabbodtak, és a lélegzetvételi szünet az ellenségnek kedvezett volna. A front parancsnoka március 2-án jelentette a főhadiszállásnak, hogy az átcsoportosítás befejeződött.

A támadásra való felkészülés során nagy figyelmet fordítottunk arra, hogy a csapás meglepje az ellenséget. A csapatok minden fontos mozgást éjjel és rossz látási viszonyok között hajtottak végre. Ezenkívül mindent elkövettünk az ellenség megtévesztése érdekében. Ebből a szempontból igen hasznos volt a K. Sz. Moszkalenko hadseregénél végrehajtott félrevezető csapatmozgatás, amelynek célja a főcsapás irányát illető hamis elképzelés kialakítása volt. Ez arra kényszerítette az ellenséget, hogy frontunk balszárnyával szemben jelentős erőket tartson.

A frontok és hadseregek haditanácsainak, valamennyi parancsnoknak, politikai szervnek, párt- és Komszomol-szervezetnek igen fontos feladata volt a személyi állomány mozgósítása a haza parancsának sikeres végrehajtására, amely a fasiszta hódítók végleges kiűzését tűzte ki feladatul a Szovjetunió területéről. A csapatok erkölcsi és harci szellemének erősítésében fontos szerepe volt az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottsága felhívásának az Ukrán Frontok harcosaihoz, továbbá annak a köszönetnyilvánításnak, melyet az Ukrán SZSZK Legfelső Tanácsa intézett az ukrán földön harcoló szovjet csapatokhoz.

A parancsnokok és a politikai munkások sokoldalú munkát végeztek az előző harcok tapasztalatainak általánosítása és népszerűsítése érdekében. Különös figyelmet fordítottak a támadásnak a rossz útviszonyok miatt várható nehézségeire. Tudatosították a csapatokkal, hogy a győzelem nem lesz könnyű.

A front csapatainak nagy vízi akadályokon kellett átkelniük, a Déli-Bugon és a Dnyeszteren s ezenkívül még számos kis folyón is. Az alegységeknél tartott foglalkozá-

sokon olyanok szólaltak fel, akik részt vettek a Dnyeperen való átkelésben. A front politikai csoportfőnöksége a csapatok számára emlékeztetőket adott ki, amelyek általánosították a szükségeszközök felhasználásával történő átkelés tapasztalatait.

A támadásra való felkészülés során különös figyelmet fordítottunk a pártszervezetek erősítésére. Pártszervezeteink soraik feltöltésénél a lenini útmutatást tartották szem előtt: „Minél több új dolgozót a pártba a tömegből, hogy önállóan vegyenek részt az új élet építésében – ilyen módon harcolunk minden nehézség ellen, ez a mi győzelmünk útja."[105]

1944 februárjában az 1. Ukrán Frontnál a pártba 13 546 embert vettek fel, és a márciusi támadás megindulásakor a pártszervezetek 181 603 kommunistát tartottak nyilván. A kommunisták fokozták a csapatok összeforrottságát, a nehézségek leküzdésére és győzelemre mozgósították a harcosokat.

A parancsnokoknak, politikai szerveknek és a front pártszervezeteinek a csapatok és alegységek összekovácsolása és a támadásra való felkészítése közben sok gyakorlati kérdést kellett megoldaniuk, amelyek abból adódtak, hogy a csapatok számos nemzetiség fiaiból tevődtek össze. Itt a sajtó nyújtott nagy segítséget. Frontunknál ebben az időben az orosz újságon kívül még négy másik jelent meg: ukrán nyelven naponta; üzbég, kazah és tatár nyelven pedig hetente két alkalommal. A lapok a területek, határterületek és köztársaságok dolgozóitól a katonáknak szóló leveleket is közölték. 1944 januárjában a Tatár ASZSZK dolgozói „Hogyan teljesítitek népetek kívánságát?" címmel írtak levelet frontunknál szolgáló földijeiknek. Hasonló leveleket írtak Üzbegisztán, Kazahsztán és más köztársaságok dolgozói is. A frontújságok széles körben propagálták a különböző nemzetiségű harcosok válaszleveleit. A harcosok köszönetet mondtak azoknak, akik a győzelem fegyvereit kovácsolták, akik gabonát termeltek. Az üzbég katonák levelükben ezt írták: „A dalia kard nélkül, a sólyom szárny nélkül – semmi. Nekünk ti adjátok a kardot és a szárnyat." A front a hátországtól nemcsak embereket, technikát és fegyvert, hanem lelkesítést is kapott a harchoz.

Rés a védelemben

A proszkurov–csernovci hadműveletet három szakaszra oszthatjuk. Az első szakaszban, amely március 4-től 11-ig tartott, a csapatok a főirányban teljes mélységben áttörték az ellenség védelmét, és Proszkurov körzetében átkarolták az ellenség csoportosítását. A második, március 12-től 21-ig tartó szakaszban csapataink az ellenség erős ellencsapásainak a visszaverésére kényszerültek a Tyernopol, Proszkurov terepszakaszon, és kénytelenek voltak átcsoportosítást végrehajtani, hogy újból megkezdhessék a támadást. A harmadik, a március 22-től április 17-ig tartó szakaszban a front csapatai befejezték a német fasiszta csapatok szétzúzását a Dnyeszter megközelítési útjain, majd átkeltek a folyón, s a Kárpátok előtt elérték a Prut folyót.

A jobb parti Ukrajnában tevékenykedő szovjet csapatok majdnem egy időben mentek át támadásba: március 4-én az 1. Ukrán Front, másnap pedig a 2. Ukrán Front csapásmérő csoportosítása. A hatalmas csapás a proszkurovi és umanyi irányban megrendítette az ellenség védelmét.

[105] *Lenin* Összes Művei. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 39. köt. 216. old.

A támadás első napján frontunk csapatai 15 km mélyen áttörték az ellenség védelmét, a harckocsi-hadseregek pedig 25–30 km mélyen nyomultak előre. A szemben álló ellenséges csapatokat mély átkarolás veszélye fenyegette.

Nyilvánvalóvá vált, hogy a 4. és a 3. gárda-harckocsihadsereg önállóan folytatni tudja a támadást Proszkurov ellen. Ezért a 60. hadsereg másnap reggeltől kezdve a tyernopoli irányba tette át tevékenységének a súlypontját.

Tyernopol megközelítési útjait legkorábban P. P. Polubojarov tábornok 4. gárda-harckocsihadteste érte el, és március 8-án harcot kezdett Zbarazsért. Üzemanyaghiány és a rossz útviszonyok miatt azonban a támadás lelassult. A mögötte előrenyomuló lövész-magasabbegységek is megtorpantak. Az ellenségnek sikerült Tyernopol körzetébe három gyalogos- és egy páncéloshadosztályt felvonultatnia.[106] Tyernopol szélén heves harcok kezdődtek.

Harckocsi-hadseregeink három napon át üldözték a visszavonuló ellenséget a hadműveleti mélységben, egyetlen irányban, a proszkuroviban tevékenykedve. A Volocsiszk körzetében felbukkanó ellenséges tartalékok azonban arra kényszerítették a front parancsnokát, hogy megváltoztassa a gyorscsapatok tevékenységének irányát.[107] Ennek megfelelően a 4. harckocsi-hadsereg – anélkül, hogy elhúzódó harcokba bocsátkozott volna – nyugat felől, a 3. harckocsi-hadsereg főerői pedig kelet felől kerülték meg Bazaliját és Kupelt. A lövészhadtestek beérkezése után azonban megtörtük az ellenség ellenállását. Csapataink március 8-án bevették Bazaliját, másnap pedig Kupelt.

E faluk felszabadítása után a 4. harckocsi-hadsereg összes erőivel Volocsiszk ellen, a 3. gárda-harckocsihadsereg pedig Proszkurov ellen fordulhatott. Az előbbi helyzetét azonban nehezítette az üzemanyaghiány: a felázott utakon lehetetlenség volt gépkocsikon gázolajat szállítani. A hadsereg magasabbegységei sok tucat kilométerre széthúzódtak a Goriny folyótól Volocsiszkig.

A harckocsizóknak az üzemanyag-utánpótlásban nagy segítséget nyújtott a légierő. Ezt a feladatot Sz. I. Feduljev ezredes 326. éjszakai bombázó hadosztálya hajtotta végre. A magasabbegység pilótái a hadművelet alatt 3100 felszállást hajtottak végre, rendkívül nehéz időjárásviszonyok között, s több mint 400 tonna különféle rakományt juttattak el a csapatokhoz.

Március 10-én a 4. harckocsi-hadsereg megkapta a szükséges üzemanyagot, s támadását ismét megkezdve másnap estig a 60. hadsereg magasabbegységeivel együttműködve Volocsiszk körzetében elvágta a lvov–ogyesszai vasútvonalat, amely az ellenség jobb parti Ukrajnában levő csoportosítását a fasiszta Németországgal kötötte össze. A Volocsiszkért vívott harc azonban még hosszú ideig tartott. A támadó csapatok számára nehéz akadályt jelentett a Zbrucs folyó. A folyó környéke rendkívüli módon elmocsarasodott.

Ebben a körzetben csak március 17-én fejeződtek be a heves harcok. Ezen a napon Volocsiszkot véglegesen felszabadították a 10. gárda-harckocsihadtest és a 8. gárda-lövészhadosztály csapatai. A városban, amint később kiderült, koncentrációs tábor volt, amelyben a fasiszták 8634 szovjet embert kínoztak és gyilkoltak meg.

[106] A 357., 359. és a 68. gyalogoshadosztály közvetlenül a várost védte, a 7. páncéloshadosztályt pedig előrevonták a Tyernopol, Volocsiszk terepszakaszra.

[107] A 4. harckocsi-hadsereg azt a feladatot kapta, hogy a 60. hadsereggel együttműködve a 10. gárda-harckocsihadtesttel foglalja el Podvolocsiszk, Volocsiszk körzetét, a 6. gárda gépesített hadtestet pedig irányítsa Proszkurovhoz, hogy együttműködjék a 3. gárda-harckocsihadsereggel, amelynek feladata nem változott.

A Volocsiszk körzetében folyó harcok idején leváltották a 4. harckocsi-hadsereg parancsnokát. A betegeskedő V. M. Badanov altábornagy helyébe március 9-én D. D. Leljusenko altábornagyot nevezték ki. D. D. Leljusenko részt vett a pogárháborúban és már a két háború közti években az ismert szovjet katonai vezetők közé tartozott. A finnek elleni harcokban tanúsított bátorságáért és vakmerőségéért a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

A fasiszta Németország elleni háború elején D. D. Leljusenko a 21. gépesített hadtestet vezényelte súlyos védelmi harcokban, a Nyugati-Dvina mentén. Parancsnoksága alatt az 5. és a 30. hadsereg katonái bátran harcoltak a főváros megközelítési útjain, majd üldözték a Moszkva falai alól előzött ellenséget nyugat felé. Utána D. D. Leljusenko az 1. és a 3. gárdahadsereg parancsnoka volt, amelyek sikeresen verték a fasisztákat Sztálingrádnál, a Donyec-medencében és a Dnyeper mellett. Katonai pályafutása a háború végéig azután a 4. harckocsi-hadsereggel fonódott össze.

Ez a hadsereg már lengyel földön, az Odera partján gárdahadsereg lett, parancsnoka pedig megkapta a második Arany Csillagot.

Még sokszor fogjuk említeni D. D. Leljusenko harckocsizóit, mint ahogy az 1. Ukrán Front állományába tartozó más hadseregek harcosait is. Egyelőre csak annyit szeretnék mondani, hogy az új hadseregparancsnokon kívül ebben az időben a 10. gárda önkéntes harckocsihadtest is új parancsnokot kapott. G. Sz. Rogyin altábornagyot egészségi állapota miatt felmentették beosztásából, és helyébe J. J. Belov vezérőrnagyot nevezték ki. Jevtyihij Jemeljanovics szintén tapasztalt parancsnok volt. Még a polgárháború alatt kezdte katonai szolgálatát, megjárta az összes lépcsőfokot, jól elsajátította a csapatok és a magasabbegységek vezetésének mesterségét. Parancsnoksága alatt a gárda önkéntes hadtest gyarapította harci hagyományait, nemegyszer kitűnt a hitleristák elleni csatákban. Ezt meggyőzően tanúsítják a gárdisták harci tettei.

A mi 3. gárda-harckocsihadseregünk is sikeresen tevékenykedett. Miután a proszkurovi irányban kifejlesztette támadását, főerői március 11-én estére elérték Csernij Osztrov körzetét. Ez a városka egy szigeten fekszik, ahol a kis Msanyec folyócska a Déli-Bugba ömlik.

Csernij Osztrov felszabadításával a 3. gárda-harckocsihadseregünk magasabbegységei átvágták a lvovi vasútvonalat. Megkísérelték menetből elfoglalni Proszkurovot, ez azonban nem sikerült, de sikerült északnyugat és nyugat felől mélyen átkarolni az ellenség egész proszkurovi csoportosítását.

A harckocsi-hadsereg bonyolult körülmények között nyomult előre, dél felé. Szárnyai állandóan veszélyben forogtak, ellenséges csapatok voltak a háta mögött. Ezeknek a felszámolásához jelentős erőfeszítésekre volt szükség. Ezt szeretném a mi 91. önálló harckocsidandárunk harctevékenységének a példáján bemutatni. A dandár a 6. és 7. gárdaharckocsihadtest csatlakozásánál támadott és szüntelenül harcolt a visszavonuló ellenséges oszlopokkal. Különösen kemény harcok voltak Csapajevka falu környékén.

A dandár március 6-án kora reggel a Proszkurovtól 20 km-re északnyugatra fekvő Velikaja Klitna körzetében elérte a Szlucs folyót. Mögöttük azonban bonyolult helyzet alakult ki. Ahogy megtudtam, tőlünk mintegy három óra járásra, majdnem dandárunk útvonalán és attól jobbra, csapatoszlopok mozogtak. Kezdetben feltételezhettük, hogy a 3. gárda-harckocsihadsereg utóvédcsapatai, de harci körülmények között, és még inkább ilyen rendkívül gyorsan változó helyzetben, veszélyes dolog feltételezésre hagyatkozni. Ezért sürgősen felderítőket küldtem ki. Kiderült, hogy a dandárunk mögött észlelt osz-

lopok – az ellenség még szét nem vert csapatai, amelyek a Szlucs folyó átkelőhelye felé igyekeztek, hogy Bazalija körzetében egyesüljenek saját csapataikkal.

Reggel kilenc órára az ellenség egy zászlóaljnyi gyalogossal, mintegy 15 páncélossal, tüzérséggel és számos rádiós kocsival elérte Korcsevka déli peremét, délre elfoglalta Csapajevkát és később a legközelebbi falut, Dvorakot. A beérkező alegységek óráról órára növelték az ellenség csoportosítását. Nem tudtuk mire vélni, hogy az ellenség ebben a körzetben olyan aktív légi tevékenységet folytat. Mi ennek az oka? Vajon miért szentel az ellenség Csapajevka környékének akkora figyelmet? A levegőben állandóan voltak gépek. Rávetették magukat minden harckocsira, gépkocsira, amely Csapajevka irányában halad, ágyúval és géppuskával lőtték őket. A hitleristák védelmi körletében a Ju–88-as gépek ejtőernyővel fegyvereket, lőszert és élelmiszert dobtak le.

A foglyul ejtett német katonák vallomásai ellentmondók voltak. Azt mondták, hogy a csapajevkai csoportosítás tevékenységét valamilyen százados irányítja, aki nemrég érkezett oda néhány tiszttel, akiket ők korábban nem láttak.

Más hitlerista foglyok kihallgatása nyomán némi alapunk volt feltételezni, hogy ebben a faluban parancsnoki harcálláspont van, amely felsőbb parancsnokságokkal tart kapcsolatot és repülőgépeket tud hívni. A helyzet gondos elemzése alátámaszotta azt a következtetésemet, hogy Csapajevkában egy nagy törzs tartózkodik. Véleményemet jelentettem P. Sz. Ribalkónak, s ezt egy újabb rádióbeszélgetés során megismételtem, amikor jelentenem kellett a dandár harctevékenységét. Éreztem, hogy a hadseregparancsnok nem ért teljesen egyet az ellenséges csoportosításra vonatkozó következtetésemmel. Megparancsolta, hogy semmisítsük meg saját dandárunk erőivel. És P. Sz. Ribalko csak azután módosította döntését, amikor a hadsereg törzsénél több ízben is kértem, hogy Csapajevkára fordítsanak nagyobb figyelmet. Ennek eredményeképpen a dandárt megerősítették az 50. motorkerékpáros lövészezreddel. Azt a feladatot kaptuk, hogy tartóztassuk fel az ellenség előrenyomulását, akadályozzuk meg, hogy az ellenség csoportosítása Csapajevkából déli irányban áttörjön, kerítsük be és semmisítsük meg.

A parancsot végrehajtva a Csapajevkából kivezető utakat harckocsikkal, tüzérséggel és gépkocsizó gyalogsággal elzártuk, a motorkerékpáros lövészezreddel együttműködve bekerítettük a falut és még aznap csapást mértünk az ellenség csoportosítására. A fasiszták igen szívósan védekeztek, bár minden oldalról be voltak szorítva, mindenáron igyekeztek kitörni a gyűrűből és elkeseredett ellenlökéseket hajtottak végre. Mi megpróbáltunk az első napon végezni a bekerített ellenséggel, ez azonban nem sikerült.

Március 8-ra virradó éjjel elkezdődött a döntő roham Csapajevka ellen. Elszabadult a pokol... Az ellenségre iszonyatos erővel zúdult a tűz és a vas. A falu felett a vörösfekete ég felé a robbanások füstje szállt. Több helyen tűz keletkezett. Láttuk az égő harckocsikat és gépkocsikat. Amint ez később kiderült, az ellenség technikájában nemcsak a mi tüzünk tett kárt. A hitleristák, miután látták, hogy a gyűrűből nem tudnak kitörni, maguk robbantották és gyújtották fel technikájukat. Nemcsak harci gépeikkel, hanem sebesült katonáikkal is elbántak. A mozgásképteleneket vadállati kegyetlenséggel agyonlőtték.

Az éjszaka második felében Csapajevka északi peremén jelentősen gyengült az ellenség ellenállása, de megmaradt erőit rohamcsoportba fogva össze, a falu déli oldala felől dühödt ellenlökésekkel próbálkozott. Miután ellenállásba ütközött, csapását Malenki felé irányította. Az éjszaka leple alatt erői egy részének sikerült átverekednie magát

oldalvédünkön. A mezőn azonban nem jutottak messze. Csapataink rajtuk ütöttek és szétverték őket.

A Csapajevka körzetében levő ellenség teljes megsemmisítése március 8-án délre befejeződött. A falu utcáin és szélén több mint húsz kilőtt és kiégett páncélos, páncélos szállító jármű, vontató, sok rádióskocsi és egyéb technikai felszerelés maradt. Több tucat hitleristát foglyul ejtettünk, a legtöbbet annak a gépesített géppisztolyos zászlóaljnak a harcosai fogták el, amelynek parancsnoka H. G. Musztafajev őrnagy, a Dnyeper és Fasztov hőse volt. A foglyok elmondták, hogy a bekerített csoportosítás harctevékenységét az 59. hadseregközvetlen hadtest törzsének hadműveleti csoportja vezette, élén egy százados egyenruhába öltözött tábornokkal. Néhány tiszttel és katonával, szerencsével határos módon sikerült megmenekülnie a haláltól. Így esett el a hitleristáknak egy újabb ellenállási góca Proszkurov megközelítési útjain.

Ezekre a mai Hmelnyiki terület földjén vívott súlyos harcokra gyakran visszagondolok. Volt katonatársaim is gyakran írnak róluk leveleikben, mély tisztelettel adózva azoknak a barátainknak és elvtársainknak, akik itt hősi halált haltak. 1970 tavaszán ismét jártam ezeken az emlékezetes helyeken. N. D. Bubnovszkijjal, a területi pártbizottság titkárával együtt egy répaföldön találkoztunk Csapajevka és a közeli faluk lakosaival. Azok között a nők között, akik a répát kapálták, sokan voltak olyanok, akik nemcsak hallomásból ismerték a háborút. A háború szörnyű évei alatt lettek özvegyek és árvák, sok nehézséget és fájdalmat éltek meg. Az idő begyógyította a sebeket, mindegyik asszony házában bőség, öröm és boldogság honolt.

Nyikita Dmitrijevics Bubnovszkij megkérdezte a kolhozparasztnőket, tud-e valaki közülük a Csapajevka felszabadításáért 1944. március elején vívott harcokról? Akadtak idősebb nők, akik emlékeztek egyes epizódokra, valaki megemlítette, hogy a német helyőrség bekerítését Jakubovszkij ezredes, egy hórihorgas, sovány tiszt vezette. A harc után, úgymond, beszélgettünk vele egy rövid ideig, megköszöntük katonáinknak, hogy felszabadítottak bennünket, ők pedig üdvözöltek bennünket a nemzetközi nőnap alkalmából.

Őszintén megmondom, ezek mélységesen megható, feledhetetlen percek voltak. Csodálkoztam rajta, hogy az emberek megőriznek emlékezetükben ilyen távoli eseményeket, sőt a katonák nevét. Méregettük egymást tekintetünkkel, megpróbáltunk ismerős vonásokat felfedezni. Az asszonyok kitalálták, hogy azzal a dandárparancsnokkal állnak szemben, aki azért jött, hogy megismerje az újjászületett földet és gazdáit, gondolatban találkozzék a harcban elesett barátaival. Hallgattunk, és ebben a csendben úgy tűnt, mintha egy műszer felerősített ketyegése messzire hallatszóan számolná szívünk dobbanásait.

Dandárunkat Csapajevka felszabadítása után sürgősen átdobták Csernyelevkához. Itt nyugat felől fedezte csapataink átkelését a Szlucs folyón és a 7. gárda-harckocsihadtest harctevékenységét, amikor az elérte Kraszilov, Nyikolajev körzetét.

A sztarokonsztantyinovi irányban a hadművelet kezdetétől fogva A. A. Grecsko tábornok 1. gárdahadseregének a csapatai támadtak. A hadsereg előrevetett magasabbegységei, miután a fővédőövben megtörték az ellenség ellenállását, estig 10–12 km-t nyomultak előre. Az ellenség utóvédharcokat folytatva kénytelen volt megkezdeni a visszavonulást Sztarokonsztantyinov megközelítési útjain, csapatait páncélosok nagy erejű ellenlökésével biztosította. A. A. Grecsko a csapás erejének növelése céljából ütközetbe vetette hadseregének második lépcsőjét – D. V. Gorgyejev vezérőrnagy 107. lövészhadtestét – és Sztarokonsztantyinov megkerülésével délnek irányította.

Március 7-én az 1. gárdahadsereg magasabbegységei és csapatai sikeres manőverének eredményeképpen a fasiszták a városba vezető úton az utolsó támaszpontjukat – Sztarokonsztantyinov–2. vasútállomást – is elvesztették. A. A. Grecsko csapatai elérték a várost és a szélén megkezdték a harcot. A harc két nap múlva kezdődött. Harckocsik és gyalogosok indultak rohamra, akiket a levegőből csatarepülők és bombázók támogattak. Az ellenség nem állta csapataink erős nyomását és pánikszerűen menekült. A felszabadult város fölé felszökött a vörös zászló. A. Sz. Kirejov ütegparancsnok tűzte ki az egyik épületre. A bátor tiszt később hősi halált halt.

A Proszkurovot fedező Sztarokonsztantyinovnak – az ellenség fontos ellenállási gócának – elfoglalásában harckocsi-hadseregünk 7. gárda-harckocsihadteste is részt vett. Mély átkaroló manővert hajtott végre északnyugat felől.

Közben az 1. gárdahadsereg csapatai, nem csökkentve a támadás ütemét, Proszkurov felé törtek előre. A Buzsok folyócska partján erős ellenállási gócokba ütköztek, különösen Kuzmin, Kraszilov és Zapadnyica körzetében, ezeket azonban megkerülték. Ennek eredményeképpen az ellenség proszkurovi csoportosítását, amely öt páncélos- és három gyalogoshadosztályból, valamint más magasabbegységek maradványaiból állt, két oldalról átkarolták A. A. Grecsko és P. Sz. Ribalko hadseregének a csapatai.

Proszkurov megközelítési útjain elkeseredett harcok kezdődtek. Az ellenség, érezve azt a veszélyt, amely észak felől, a Déli-Bug és a Dnyeszter folyók között fenyegette, szívós ellenállást tanúsított az 1. Ukrán Front fő csapásmérő csoportosításával szemben. Mindenekelőtt a Tyernopoltól Proszkurovig terjedő terepszakaszt és az ottani fontos, lvov–ogyesszai vasútvonalat igyekezett tartani.

Meg kell említenem, hogy március 11-re a front csapásmérő csoportosításának a támadási sávja 150 km-ről 250 km-re növekedett. Ennek következtében gyengült a csapás ereje, bevetésre kerültek a front és a hadseregek tartalékai, a hadtest- és a hadosztálytartalékokról már nem is beszélve. Arról, hogy ebben az irányban az ellenség nagy páncéloserőkkel rendelkezik, a front és a hadseregek parancsnoksága már csak a támadás során értesült. Mindez azzal a következménnyel járt, hogy az ellenségnek sikerült feltartóztatnia csapataink előrenyomulását Tyernopol és Proszkurov megközelítési útjain, továbbá Volocsiszk körzetében is.

A front balszárnyán, ahol a csapatok a csapásmérő csoportosítást dél felől biztosították, a helyzet a következőképpen alakult. A 18. hadsereg összes erői a Déli-Bug irányában támadtak, hogy előbb érjenek a folyóhoz, mint az ellenség, és megfosszák a védelem megszervezésének a lehetőségétől. Feladatukat sikeresen végrehajtották, a jobb parton több hídfőállást foglaltak el. A többiek után kezdte meg támadását a 38. hadsereg, amely a vinnyicai irányban tevékenykedett.

Ily módon a csapatok a nyolcnapos támadás eredményeképpen elérték Tyernopolt, Volocsiszkot, Proszkurovot és a Déli-Bugot. A támadás alatt katonáinknak nemcsak az ellenséggel, hanem az elemekkel is harcolniuk kellett. A havas esővel váltakozó állandó esők sártengerré változtatták a földutakat, de a front és a hadseregek parancsnoksága, a magasabbegységek és a csapatok parancsnokai igyekeztek a harc és a hadművelet vezetésének olyan módjait megtalálni, amelyek nemcsak a nehéz időjárásviszonyoknak, hanem a helyzet egyéb sajátosságainak is megfelelnek. Ezt a mi 3. gárda-harckocsihadseregünk példáján szemléltethetjük.

A nehéz útviszonyok közepette a hadsereg a megindulási körzetet a támadáshoz kénytelen volt szakaszosan elfoglalni – vagyis először egy harckocsihadtesttel, majd a többi magasabbegységgel. Közben nemcsak a megindulási körzetet foglalta el, hanem harc-

tevékenységet is folytatott a Goriny folyó déli partján levő hídfőállás tartásáért. A harckocsi és gépesített magasabbegységek a roham előtt közvetlenül a lövészcsapatok harcrendjében helyezkedtek el. És ez teljesen helyes. Az utak állapota megkövetelte azt, hogy a harckocsicsapatok minél jobban megközelítsék a peremvonalat, mert így tudják időben megkezdeni támadásukat. Ezenkívül félő volt, hogy amennyiben az ellenség ellencsapást hajt végre, hadseregünk elvesztheti az alkalmas megindulási terepszakaszt.

A tavaszi útviszonyok jelentős mértékben megszabták a harckocsicsapatok támadásának ütemét és ezzel együtt tevékenységük módját is. Jellemző, hogy harckocsicsapataink a lövészcsapatok előtt nyomultak előre és elsőnek bocsátkoztak harcba. Ezzel lekötötték az ellenséget és lehetővé tették a lövészcsapatok számára, hogy megkerüljék az ellenség ellenállási gócait. Amikor pedig a gyalogság bekapcsolódott a harcba, harckocsizóink ismét előretörtek. Az akkori konkrét helyzetben, amikor az ellenség különösen makacsul ragaszkodott az országutakhoz, harckocsi csapataink azzal, hogy nemcsak a fő visszavonulási utakon, hanem a párhuzamos útvonalakon is megjelentek, fokozták az ellenség üldözésének az ütemét.

E harcok során hadseregünk hasznos tapasztalatokat szerzett a különleges osztagok szervezésében és alkalmazásában. Ezeket az osztagokat előrevetettük az ellenség visszavonuló útjaira, abból a célból, hogy rombolják az átkelőhelyeket, a vasutakat és az országutakat, támadják az ellenség hadtápját. M. L. Pleszko alezredes 52. gárda-harckocsidandárja különleges osztagként sikeresen tevékenykedett a vasútvonal mentén Nizsnije Volkovci körzetében, ahol sikerült feltartóztatnia a Proszkurovból visszavonuló ellenséges szerelvényeket.

Amikor a kedvezőtlen időjárási viszonyoknak a front csapatai támadására gyakorolt hatásáról beszélünk, hangsúlyoznunk kell azt, hogy a tavaszi rossz útviszonyok különösen a tüzérség tevékenységén mutatkoztak. A tüzérség sok esetben nem tudott lépést tartani a támadó lövész- és harckocsi-magasabbegységekkel és -csapatokkal. A szakcsapatok harcosainak helyzete sem volt könnyű. Jóllehet, a híradók a híradás biztosításának feladatával a bonyolult feltételek között általában sikeresen megbirkóztak, ezt a rádió és a mozgó híradó eszközökkel, különösen a repülőgépekkel érték el. Ezzel szemben a vezetékes híradás a nehéz útviszonyok és a távíróvonalak erős rongálódása miatt a főirányban csak megszakításokkal működött. A harckocsi-hadseregekkel néha napokra is megszakadt az összeköttetés.

Ebben az időszakban nagy munkát végeztek a front műszaki csapatai. Eltávolították a műszaki zárakat, felszedték az aknákat, az ellenlökések visszaverésekor pedig elaknásították a veszélyeztetett irányokat, javították az utakat és a hidakat. Legalább ezer kilométer utat derítettek fel; ennek több mint a felét közlekedésre alkalmassá tették, mintegy 90 hidat pedig helyreállítottak.

Sikeresen tevékenykedett a front légiereje, amely bombázógépeivel és csatarepülőivel csapásokat mért az ellenségre. Pilótáink, a rendkívül kedvezőtlen időjárásviszonyok ellenére 21 légi harcot vívtak és lelőttek 41 ellenséges repülőgépet, ugyanakkor a légierő alkalmazásban hiányosságok is akadtak. Legaktívabban az 1. gárdahadsereg és részben a 18. hadsereg sávjában tevékenykedett, ezzel szemben a front többi csapatának viszonylag kevés légi támogatást biztosított. A harckocsi-hadseregek érdekében mindössze egy bombatámadást hajtott végre (március 11-re virradó éjjel, a 208. éjjeli bombázó hadosztály erőivel, Podvolocsiszktól északra). A vadászfedezet sem volt kielégítő, különösen március 8-án és 9-én, amikor csapataink elkeseredett harcokat vívtak Bazalijáért, Kupelért és Volocsiszkért, pedig ekkor az ellenséges bombázók naponta két-három ízben

százas csoportokban akadálytalanul támadták ezeket a körzeteket. Ezt részben a repülőterek hiánya, részben pedig az magyarázza, hogy a meglevő repülőterek is jelentős távolságra voltak a front főerőinek működési körzetétől.

A támadás ideiglenes elakadása arra kényszerítette a front parancsnokát, hogy átcsoportosítást és egyéb intézkedéseket hajtson végre az erők növelése érdekében a főcsapás irányában. Ezalatt az ellenség folytatta csapatainak erősítését Tyernopol, Volocsiszk és Proszkurov körzetében. Az volt a szándéka, hogy szívós védelemmel és ellenlökésekkel feltartóztatja további előrenyomulásunkat a Dnyeszter felé. A fasiszta hadvezetés Németországból dobott át csapatokat, hogy a Dél Hadseregcsoportot hat hadosztállyal, köztük két páncéloshadosztállyal megerősítse.[108] Ezenkívül Besszarábiában megkezdődött a 4. román hadsereg, Sztanyiszlav és Kolomea körzetében pedig az 1. magyar hadsereg felvonulása.

Az 1. Ukrán Front parancsnoksága mindenekelőtt arra intézkedett, hogy biztosítsa a sikert a proszkurovi irányban, s e célból bekapcsolta a támadásba a 13. hadsereget a jobbszárnyon, s aktivizálta a front balszárnyán támadó 18. és 38. hadsereg tevékenységét. A főhadiszállás némileg módosította a csapatok további tevékenységének tervét. J. P. Zsuravljov és K. Sz. Moszkalenko hadseregét Kamenyec-Podolszkij és tovább, Csernovci ellen irányította, N. P. Puhov hadseregének pedig Brodi körzetét kellett elfoglalnia. Ezután a front jobbszárnyának megerősítésére átcsoportosította a gyorscsapatokat, hogy megindulhasson a támadás Lvov ellen és csapataink kijussanak a Nyugati-Bughoz.

A 2. Ukrán Front támadásának irányát is pontosították. Jobbszárnycsapatainak a Dnyeszter mentén mért csapással el kellett vágniuk az 1. német páncéloshadsereg esetleges visszavonulását a folyón túlra, hogy létrejöjjenek a szükséges feltételek Zsuravljov és Moszkalenko csapatai számára ahhoz, hogy dél felől átkarolják az ellenséges csoportosítást.

Frontunk csapatai általános támadásának újrakezdését március 20–21-re tervezték, de addig is számos, a támadás első szakaszában eddig meg nem oldott részfeladatot kellett megvalósítani. Így, a csapásmérő csoportosításnak legkésőbb március 14–15-ig el kellett foglalnia Tyernopolt és Proszkurovot. A front jobbszárnycsapatainak meg kellett kezdeniük a támadást a brodi irányban, a balszárnycsapatoknak pedig folytatniuk kellett a harcot a Déli-Bug menti terepszakasz elfoglalásáért.

A feladat végrehajtása céljából a front csapásmérő csoportosítását a főhadiszállás utasítására az 1. harckocsi-hadsereggel megerősítették, amely Tyernopol keleti körzetébe nyomult előre. Erre a hadseregre várt a legfontosabb feladat: Csortkov, Csernovci irányában mért csapással ketté kellett vágnia az ellenséges csoportosítást, előre kellett nyomulnia a Dnyeszterig és el kellett vágnia az ellenség visszavonulási útjait.

A harctevékenység feszültsége egyre fokozódott. Március 13-án a helyzet különösen kiéleződött Tyernopol és Volocsiszk alatt. A 60. hadsereg egész sávjában heves harcok bontakoztak ki a 4. német páncéloshadsereg magasabbegységeivel, amelyek állandóan ellenlökésekkel próbálkoztak.

Az ellenség ismét elfoglalta Volocsiszkot és I. D. Csernyahovszkij hadseregét kettévágással fenyegették. D. D. Leljusenko és a vele közösen harcoló harckocsi-magasabbegységek Volocsiszk és Vojtobic között húzódtak szét. Tyernopolnál az ellenség erős

[108] Abban az időben az 1. Ukrán Front sávjában az ellenségnek 44 hadosztálya volt, köztük 12 páncélos- és egy gépkocsizó hadosztály.

ellencsapást mért, elvágta erőink egy részét, és megkezdte az előrenyomulást észak felé a tyernopol–szkalati országúton. Mindkét hadsereg csapatai kénytelenek voltak visszavonulni a várostól. Két nappal később pedig, már Tyernopoltól keletre, Barke Belke körzetében I. D. Csernyahovszkij és D. D. Leljusenko hadseregének magasabbegységei súlyos harcokat vívtak az ellenség beékelődött 68. gyalogos- és 7. páncéloshadosztályának csapataival.

Ekkorra azonban beérkeztek a front tartalékai. Az 1. harckocsi-hadsereg élegységei azonnal megkezdték felvonulásukat az arcvonalra. A Tyernopol–Volocsiszk terepszakaszon az erőviszonyok erősen a mi javunkra változtak meg.

A 60. hadsereg és a 4. harckocsi-hadsereg magasabbegységei március 17-én reggel Romanovka körzetében erélyesen visszaverték az ellenség ellencsapását. Az ellenség nagy veszteségeket szenvedett, és csapataink a tyernopoli országúttól délre vetették vissza.

A proszkurovi irányban is ugyanilyen feszült volt a helyzet. Az 1. gárdahadsereg március 12-én reggeltől kezdve erőfeszítéseit főként arra fordította, hogy kelet felől befejezze az ellenség proszkurovi csoportosításának az átkarolását. A vele együttműködő 3. gárda-harckocsihadseregünk Csernij Osztrov körzetéből igyekezett támadást indítani Proszkurov ellen.

A. A. Grecsko hadserege a front tartalékából erősítésként megkapta I. Sz. Smigo 47. lövészhadtestét, de a hadsereg támadásai mégsem hozták meg az óhajtott sikert. A németek 16. páncéloshadosztálya, a légierő támogatásával ellenlökést hajtott végre a hadsereg csapatai ellen, amelyek – bár jelentős veszteséget okoztak az ellenségnek – nem tudtak előrenyomulni Proszkurovig.

Ebben az időszakban P. Sz. Ribalko hadserege merész kísérleteket tett arra, hogy Proszkurovot nyugat felől megkerülje. Tevékenysége rendkívül aktív volt. Proszkurov körzetében állandóan veszélyeztette az ellenség balszárnyát. Az ellenség azonban szakadatlan ellenlökéseket hajtott végre hadseregünk előrevetett csapatai ellen, igyekezett mindenáron felszámolni azt a kiszögellést, amely Proszkurov körzetében veszélyeztette csoportosítását. Március 17-én kelet felől egy páncéloshadosztály erőivel különösen nagy ellenlökést kezdett Csernij Osztrov ellen. A fasiszták a kiszögellés alapjánál megpróbálták áttörni csapataink védelmét, hogy hátba támadhassák a harckocsi-hadsereget.

Ezek nehéz harcok voltak, amelyekből a mi dandárunk is derekasan kivette részét. Március 18-án védelmet foglaltunk a Jefimovci, Redkodubi terepszakaszon, azzal a feladattal, hogy akadályozzuk meg az ellenség áttörését Csernij Osztrov felé. Jobbról N. L. Mihajlov alezredes 22., balról pedig A. A. Golavacsov alezredes 23. gárda gépkocsizó lövészdandára védett.

Tekintettel arra, hogy a németek tekintélyes számú harckocsival rendelkeztek, amelyek között sok Tigris és Párduc is volt, úgy határoztam, hogy elsősorban páncélvédelmet szervezek. E célból a tüzérségen kívül harckocsiszakaszokat és -századokat is felhasználtam, amelyeket az első vonalban helyeztem el, hogy manővert tudjanak végrehajtani és oldalozó tűz alá tudják venni az ellenséges páncélosokat. A dandár kétlépcsős harcrendet épített fel, hogy a védelem elég mély legyen, és biztosítsa az aktív tevékenységet és az ellenlökéseket. Az első lépcsőben két harckocsi-zászlóalj (parancsnok P. V. Luszta őrnagy és Sz. F. Guszev százados) és H. G. Musztafajev őrnagy gépkocsizó géppisztolyos zászlóalja harcolt. A második lépcső A. V. Bahvalov százados harckocsizászlóaljából és a dandárnak átadott hadseregközvetlen rohamlövegezredből állt. A dandár összes többi alegysége tartalékban volt.

Másnap reggel az ellenség ismét megkezdte az ellenlökéseket Csernij Osztrov irányában. Túlerőben volt, de a dandár csapatai merészen felvették az egyenlőtlen harcot. Az ellenség Trityelnyiki és Dzelenci körzetéből támadott, védelmünk szárnyait véve célba. A légierő csapásai után a fasiszták nehéz, majd közepes harckocsikat és páncélos szállító járműveken ülő gyalogságot vetettek harcba.

Harckocsizóink a csatatéren manőverezve a sebezhető helyek felől megközelítették a Tigriseket és a Párducokat, majd közvetlen közelből lőtték őket. A németek már az első rohamban hét nehéz harckocsit hagytak a csatatéren.

Az ellenség aznap ötször próbálkozott dandárunk védelmének áttörésével, de mindannyiszor visszavertük. Az éjszakai roham sem sikerült, amelyet ott hajtott végre, ahol csapataink csatlakoztak N. L. Mihajlov csapataihoz. A foglyok elbeszélése szerint mindenáron el kellett volna érniük a sztarokonsztantyinovkai országutat, hogy csatlakozzanak a Proszkurov felé visszavonuló csoportosításhoz.

Három napig tartottak az elkeseredett összecsapások Csernij Osztrov megközelítési útjain. Védelmünk előtt és annak mélységében, ahova az ellenségnek rövid időre sikerült beékelődnie, mindenütt kiégett vagy mozgásképtelenné vált páncélosok, lövegek, páncélos szállító járművek voltak láthatók.

Rendkívül kimerítő harcok voltak ezek, melyeket igen rossz időben vívtunk. Az eget alacsonyan szálló felhők borították. A heves szélrohamok jéghideg havas esőt zúdítottak az emberekre. A föld összefüggő sártengerré változott. Különösen nehéz dolguk volt a gépkocsizó gyalogosoknak és a tüzéreknek, akiknek lövészárkait és tüzelőállásait elborította a víz. De bőven akadt dolguk a híradósoknak, az utászoknak és a biztosító alegységek harcosainak is. Erejük fogytán volt, mégis becsülettel teljesítették harci feladatukat.

Katonáink kiváló harci szellemének fenntartása érdekében sokat tettek a pártapparátus tisztjei és különösen a parancsnokok politikai helyettesei, A. V. Balahnyin alezredes, V. J. Trofimenko, I. F. Knyazev, M. P. Kuvtunyenko és V. Sz. Capenko századosok. Ők állandóan az első vonalban tartózkodtak. A csapatvezetésben aktív szerepet játszott a dandár törzse, A. P. Szugrobov alezredessel és N. G. Abramov őrnaggyal az élén. A hadtáp munkatársai is megérdemlik az elismerést: ezek a tisztek és katonák, rendszerint éltes emberek, akik sokunknak apái lehettek volna, mindent elkövettek annak érdekében, hogy a harcoló alegységeket ellássák lőszerrel és üzemanyaggal. Az ellenség tüzében kúszva kellett megközelíteniük a tüzelőállásokat, hogy eljuttassák a meleg élelmet a harcosokhoz. Fáradtságot nem ismerve dolgoztak az egészségügyiek, az ápolónővérek és az orvosok.

Csernij Osztrovnál az ellenség nem tört át. Számos dühödt rohamát visszavertük és nagy veszteségeket okoztunk neki. Az elkeseredett harcokban különösen kitűntek P. V. Luszta őrnagy harckocsizói. Csupán A. Sz. Pikunov alhadnagy harckocsijának kezelői három Tigrist, négy páncélos szállító járművet és néhány tucatnyi hitleristát semmisítettek meg.

D. A. Dragunszkij 55. gárda-harckocsidandára, amely a mienktől délre védett, szintén állta az ellenség erős csapását. A proszkurov–tyernopoli országutat, Lankovci és Danyuki falu körzetében A. P. Vanyusev hadnagy százada szállta meg, amely a géppisztolyosok gépkocsizó zászlóaljához tartozott. A század egyik volt szakaszparancsnokának, G. V. Galimov mostani gárda alezredesnek elbeszélése szerint az alegység azt a parancsot kapta, akadályozza meg az ellenséges harckocsik áttörését Proszkurov irányában: „Ahogy emlékszem – mondta –, a század mintegy harminc emberből állt. Mindössze

két nehézpuskánk és vagy tucatnyi töltényünk öt-hét PPS-típusú géppisztolyunk volt, amelyekkel a tisztek és a tiszthelyettesek voltak felszerelve. A többieknek karabélyuk volt. Ennek ellenére a század négy napon át visszaverte az ellenség rohamait. Március 17-én harmincnégy ellenséges páncélos tört rá állásainkra. Sikerült kilőnünk a vezérgépet és még kettőt üzemképtelenné tettünk. Az ellenséges gépek egy része, miután letért az országútról, beragadt a felázott földbe. Nemsokára megérkeztek a mi vörös csillagos harckocsijaink és megtették a magukét. A hitleristáknak nem sikerült áttörniük az oldalvéden. A harc végére a században mindössze tizenkét ember maradt."

A frontutakon több ízben volt alkalmam találkozni az 55. gárda-harckocsidandárral, parancsnokával és a politikai helyettesével. A dandárparancsnok a Szovjetunió kétszeres hőseként fejezte be a háborút, politikai helyettese, A. P. Dmitrijev alezredes, szintén a Szovjetunió hőse cím büszke tulajdonosa lett. Mindkét tiszt határozott és bátor ember volt, feltétlen tekintélynek örvendtek a katonák előtt. A dandár lelke Alekszandr Pavlovics Dmitrijev volt. A háború utáni években kiváló politikai munkássá nőtte ki magát, tagja volt a körzet haditanácsának. Azok az emberek, akik közelebbről ismerték őt, mindig jó szívvel emlékeznek rá. A hadseregnek szentelte életét és hajthatatlan jellemű harcosokat tudott nevelni.

A Proszkurovtól nyugatra keletkezett kiszögellés tartásáért vívott harcban igazi szívósságot és kitartást tanúsított az 54. gárda-harckocsidandár személyi állománya, különösen pedig a dandár 1. harckocsi-zászlóalja, a legendás hírű, bátor Sz. V. Hohrjakov parancsnoksága alatt. Sokszor láttam őt harchelyzetben, pihenőben. Szemjon Vasziljevics a szó szoros értelmében lenyűgözte a harcosokat azzal az olthatatlan vágyával, hogy a sokszoros túlerőben levő ellenséggel is összemérje erejét. Erős akaratú ember volt, mindig készen állt a harcra, személyes példaadásával lelkesítette alárendeltjeit.

Így volt ez Proszkurovnál is. Miután Hohrjakov zászlóalja azt a parancsot kapta, hogy vágja át a proszkurov-volocsiszki országutat, biztos ellenőrzése alatt tartotta annak egyik szakaszát, megakadályozta, hogy a hitleristák áttörjenek egy kis folyóhoz és meghiúsítsák gyalogságunk átkelését.

Hét szovjet harckocsi felvette a harcot a túlerőben levő ellenséggel. A német Tigrisek öt harckocsinkat kilőtték, de a két megmaradt harckocsi, ügyesen kihasználva a terepet és gyakran változtatva helyzetét, megtévesztette a fasisztákat. Az ellenség nyilvánvalóan úgy vélte, hogy legalább egy harckocsiszázad harcol ellene.

A zászlóalj harckocsikból erősítést kapott, de újból súlyos veszteségeket szenvedett. Hohrjakovnak hat harckocsija és rohamlövege maradt, az alegység mégis állta a majdnem negyven német páncélos veszett rohamát. Ezek közül nyolcat sikerült kilőniük, amelyek kiégve ottmaradtak az út szélén. A roham meghiúsult. A harckocsizók a végsőkig kitartottak, sokan haltak hősi halált közülük. A zászlóaljparancsnok is súlyosan megsebesült. Mellét, hátát, mindkét karját repeszdarabok érték. Később Hohrjakov elmondta, hogy harc közben találatot kapott a torony, üzemképtelenné vált a rádió, a motor azonban működött, így sikerült megmenekülnie.

A harckocsi-zászlóalj parancsnokát Lenin-renddel és az Arany Csillaggal tüntették ki. Sz. V. Hohrjakov őrnagy, a Szovjetunió kétszeres hőse 1945 áprilisában esett el a berlini hadműveletben, a Spree folyó menti harcokban. Szemjon Vasziljevics hősi halála után – nem sokkal a Győzelem Napja előtt – másodízben is megkapta a magas kitüntetést.

Harckocsi-hadseregünk Csernij Osztrov körzetében vívott védelmi harcainak eredményét összegezve megállapíthatjuk, hogy a hadseregnek sikerült feltartóztatni és szétzúzni az ellenség támadó csapatait. P. Sz. Ribalko harckocsi- és gépesített magasabb-

egységei fedezték A. A. Grecsko csapatainak átcsoportosítását és a támadás folytatására való felkészülését.

Proszkurov körzetében jelentősen fokozódott az ellenséges légierő elleni tevékenységünk. A levegőben elkeseredett harcok bontakoztak ki, amelyekben a szovjet pilóták jelentős veszteséget okoztak az ellenségnek, 57 repülőgépüket lőtték le.

Március 13-ra virradó éjjel a bombázók az ellencsapásra készülő proszkurovi fasiszta csoportosítást támadták, sikerült jelentős veszteségeket okozniuk az ellenségnek. A szállítógépek pilótái is mindent megtettek, hogy időben eljuttassák a harcoló csapatokhoz, elsősorban a harckocsi-hadseregekhez a szükséges lőszer és üzemanyagot.

A tíz napig tartó védelmi harcban a fasisztáknak minden ellencsapását visszavertük. Az ellenség jelentősen meggyengült, viszont az 1. Ukrán Front csapásmérő ereje megnövekedett, mert állományához csatolták az 1. harckocsi-hadsereget, több magasabbegységet és csapatot.

Katonáink az arcvonal más szakaszain még jelentősebb sikereket értek el. N. P. Puhov hadserege a dubnov–brodi irányban március 15-én megindította a támadást és két csapást mért: az egyiket Mlinov körzetéből Brodi ellen, a másikat Kremenyec, Brodi ellen. Cserokmanov vezérőrnagy 27. lövészhadtestének magasabbegységei estére áttörték az ellenség védelmét; N. I. Kirjuhin altábornagy 24. lövészhadteste Kremenyec körzetében délről átkarolta az ellenséget. Ugyanezen a napon bevetették a hadsereg gyorscsapatait is: F. G. Anyikuskin vezérőrnagy 25. harckocsihadtestét, V. K. Baranov altábornagy 1. gárda-lovashadtestét, március 16-án pedig Sz. V. Szokolov altábornagy 6. gárda-lovashadtestét. A két lovashadtestnek hamarosan sikerült csapást mérnie a Dubnóban védekező ellenséges erők hátába.

1944. március 17-én csapataink – miután a várost patkó alakban átkarolták – megindították támadásukat a dubnói magaslatokat megszállva tartó hitlerista csapatok ellen. A fasiszták a teljes bekerítéstől félve sietve menekültek. Amikor csapataink bevonultak Dubnóba, siralmas látvány tárult szemük elé. A hajdani sok ezer lakosú város romokban hevert, kihalt utcáin alig lehetett érezni az élet lüktetését.

N. P. Puhov hadseregének csapatai már két nap múlva felszabadították Kremenyecet és Cservenoarmejszkot. Az előrevetett csapatok megkezdték a harcot Brodiért.

Az elkeseredett harcok tüzében Ukrajna egyre újabb és újabb városai és falvai szabadultak fel a megszállás alól. Az ukránoknak országunk összes népeinek a fiai vitték el a szabadságot. Mindenki, aki részt vett a háborúban, a harci testvériség sok ragyogó példájára emlékszik. A hadseregek és frontok újságai sokat írtak erről azokban a napokban. „Én tősgyökeres orosz ember vagyok – mondta Mihail Baharjov gárda alhadnagy. – Népem olyan szellemben nevelt, hogy tiszteljem és szeressem a szovjet ország testvéri népeit. Az a szerencse jutott osztályrészemül, hogy az ukrán Grigorij Makarovics Sevcsenkónak, a Szovjetunió hősének a zászlóaljában harcolhatok Ukrajnáért... Én mint orosz tiszt, minden erőmet, véremet, és ha kell, életemet is feláldozom érted, drága Ukrajna!" – „Kazahsztántól messze van Ukrajna. Ám a hű szívek számára nincs távolság" – írta a véres harcok után Tulikes Kuvanysev kazah gárdatörzsőrmester. „Testvérien összefogva kergetjük el a következő támadásokban az ellenséget az ukrán földről" – jelentette ki Arab Hajdarov üzbég gárda-szakaszvezető, megingathatatlan meggyőződéssel.

Minden szovjet ember szívből üdvözölte országunk népeinek harci testvériségét. Az új állami himnusz szavai legbensőbb gondolatainknak adtak hangot azokban a napokban. Emlékszem, amint a heves összecsapások közti rövid percekben tanulgattuk.

Abban az időben a front balszárnyán tevékenykedő hadseregek a vinnyicai irányban harcoltak. J. P. Zsuravljov 18. hadserege március 21-én estére két lövészhadtestével elérte Letyicsev északkeleti körzetét. A csapatoknak, mielőtt ezt a terepszakaszt elérték, át kellett kelniük a Déli-Bugon, amelynek jobb partján az ellenség dühödten védekezett. Igyekezett megakadályozni, hogy csapataink hídfőállásokat foglaljanak.

A 38. hadsereg magasabbegységei március 15-re virradó éjjel megközelítették Vinnyicát és Gnyivanyt, Szutiszki körzetében pedig hídfőállást foglaltak a folyó jobb partján. K. Sz. Moszkalenko hadserege itt kapta meg a frontparancsnok parancsát: „A főcsapást Zsmerinka ellen mérje. Zsmerinka elfoglalása után öt, tüzérséggel és rohamlövegekkel megerősített lövészhadosztállyal mérjen csapást Volkovinci, Gyerazsnya általános irányban, és kerítse be az ellenség vinnyica–letyicsev–hmelnyiki csoportosítását."

A parancs végrehajtása érdekében a hadsereg főerőinek mindenekelőtt át kellett kelniük a Déli-Bugon. Az átkelőeszközök lemaradása miatt ezt a feladatot csak március 17–18-án hajtották végre, így a 67. lövészhadtest hadosztályai csak ekkor kezdték meg a harcot Zsmerinkáért.

A várost erős helyőrség védelmezte. Az ellenség ellenlökésekkel és nagy légitámadásokkal késleltette csapataink előrenyomulását. A 67. lövészhadtest csapatainak csak március 20-án estére sikerült teljesen körülvenniük Zsmerinkát.

Addigra a hadsereg jobbszárnyán sikeresen tevékenykedő 74. lövészhadtest befejezte Vinnyica felszabadítását. A hadsereg balszárnyán a 101. lövészhadtest előrevetett magasabbegységei az ellenséget dél felől mélyen átkarolva március 21-én este megkezdték a harcot Barért. A fasisztáknak azonban sikerült visszavonniuk a csoportosításuk főerőit.

K. Sz. Moszkalenko hadseregének harctevékenységét dinamizmus és manőverezés jellemezte. Ez sokban hozzájárult a front sikeréhez, amikor újból megindult az általános támadás.

Nehéz siker

Március 21-re virradó éjjel a front parancsnoksága megkapta a főhadiszállás utasítását – kezdje meg a támadását a tyernopoli, csernovci és kamenyec–podolszkiji irányban. Reggel a front főcsoportosítása csapást mért Tyernopolra, Csortkovra, Csernovcire, Kamenyec–Poldolszkijra és Jarmolincira. A front jobbszárnyán a 13. hadsereget lekötötték a Brodiért vívott harcok. A balszárny hadseregei üldözték az ellenséget Kamenyec–Podolszkij általános irányban.

I. D. Csernyahovszkij és A. A. Grecsko hadserege Tyernopoltól keletre és Proszkurovtól nyugatra már a támadás első napján áttörte az ellenség védelmét. Az áttörésbe két harckocsi-hadsereg nyomult be.

A legsikeresebben M. J. Katukov altábornagy 1. harckocsi-hadserege támadott. Március 23-án elérte és felszabadította Nyugat-Podolia második legnagyobb városát, Csortkovot, március 24-én hajnalban pedig menetből átkelt a Dnyeszteren.

I. F. Dremov vezérőrnagy 8. gárda gépesített hadtestének magasabbegységei közül elsőnek az 1. harckocsidandár és A. H. Babadzsanyan ezredes (ma a harckocsicsapatok marsallja) 20. gárda gépesített dandára érte el a Dnyesztert. Az előbbi Usztyecsko körzetében, az utóbbi Zalescsikov körzetében kelt át a folyón.

Ezeken a helyeken a Dnyeszter jobb partja meredek. Ez megnehezítette az átkelést, de a felderítő alegységeknek sikerült az ellenséges tüzérség és légierő tüzében páncélos járműveken átjutni a jobb partra.

A harckocsi-hadsereg élegységei nem álltak meg a folyónál, hanem előretörtek és hídfőállást foglaltak Gorogyenka körzetében. Ezután a hadsereg főerőinek – sok ezer gépnek, gyalogságnak, tüzérségnek kellett átkelniük – át kellett szállítani a lőszert és az üzemanyagot is. Ehhez már híd kellett. Elhatároztuk, hogy Usztyecsko körzetében helyreállítjuk a felrobbantott vasbeton hidat. Ezt a feladatot harminchat óra alatt végrehajtották az utászok, a 8. gárda gépesített hadtest mérnökének, P. I. Abbakumovnak a vezetése alatt. Kővel megrakott zsákmányolt német tehergépkocsikból építették fel a lerombolt, 15 méter magas hídlábat.

Március 26-ra a helyi lakosok segítségével helyreállítottuk a hidat. Az átkelés azonban ez előtt sem szünetelt: a harckocsik átgázoltak, a gyalogság és a könnyűtüzérség szükségeszközökön, a hadtáp egy része pedig az ellenségtől zsákmányolt pontonokból készült tutajokon kelt át.

I. F. Dremov gépesített hadtestével egy időben A. L. Getman altábornagy harckocsihadteste is elérte a Dnyesztert. A harckocsi-hadsereg nyomában lövész-magasabbegységek haladtak a folyó felé. A hadsereg főerői március 27-én este megkezdték a harctevékenységet a hídfőállásban.

M. J. Katukov még az átkelés megkezdése előtt tartalékából hadsereg előrevetett osztagként kiküldte a 64. önálló gárda-harckocsidandárt. Ennél a magasabbegységnél az igazi bajtársiasságnak nagyszerű hagyományai voltak. A front sajtója azokban a napokban izgalmas beszámolót közölt az egyik parancsnokukról, A. F. Burda alezredesről, aki erős akaratú, bátor tiszt és jó parancsnok volt. A dandárt (a 49. dandár, amely később a 64. gárdadandár nevet kapta) negyvenhárom február közepén vette át. Alekszandr Fjodorovics arról álmodozott, hogy győztesen járja végig a vinnyicai területnek azokat az útjait, amelyeken valamikor visszavonult kelet felé, és kiverekszi, hogy kedves kollektívája megkapja a gárda címet. Ezenkívül volt még egy kívánsága: szerette volna kiskorú fiát saját csapatában látni. A fiú maga is kérte, hogy a dandárhoz kerülhessen.

Az álmok teljesültek. A. F. Burda alezredes Ukrajna földjén harcolt, a visszavonulási utakon most nyugat felé kergette a betolakodókat. Kedves dandárja pedig gárda lett. Negyvennégy január végén azonban, az egyik heves összecsapásban Alekszandr Fjodorovics életét vesztette.

Nem sokkal ezután a dandár elhatározta, hogy teljesíti parancsnoka végakaratát: felneveli a Burda fiút és harckocsizó tisztet farag belőle. Ezt levél adta hírül Rovenyki városba, a Donyec-medencébe Anna Ivanovna Burdának.

„Tisztelt Anna Ivanovna!

Az Ön férje, Alekszandr Fjodorovics Burda, gárda alezredes hosszú időn át volt a parancsnokunk. Harcba vezetett minket, az ő vezetésével tanultuk meg legyőzni az ellenséget, mindig azt mondta, hogy ha a halállal nézünk is farkasszemet, maradjunk hívek társainkhoz.

Alekszandr Fjodorovics harcolt Moszkvánál és Orjolnál, a kurszki kiszögellésben és Vinnyicánál. Nekünk nemcsak nagyszerű parancsnokunk, hanem apánk is volt. Szerettük őt bátorságáért és igazságosságáért, azért, hogy mindenkihez volt egy jó szava, harc közben mindenkinek segített. Amíg csak élünk, mindnyájan megőrizzük szívünkben ezt a szeretetet.

Alekszandr Fjodorovics neve minden harckocsizónak kedves. Ezért elhatároztuk, hogy Jevgenyijt fiunkká fogadjuk. A Szuvorov-tanintézetbe küldjük tanulni. Azt akarjuk, hogy Jevgenyijből tiszt legyen és a mi csapatunkhoz térjen vissza parancsnokként. Hogy nevelését figyelemmel kísérhessük, apa-tanácsot alakítunk, amelynek tagjai: Romanov gárdaőrnagy, Fjodorenko gárdaőrnagy, Jepatko gárdaszázados, Mironov gárdaőrnagy és Rozisigov gárda műszaki főhadnagy – Alekszandr Fjodorovics bajtársai.

Kérjük az Ön hozzájárulását ahhoz, hogy 1944. április 1-vel növendéki minőségben felvehessük a fiát az 1. harckocsi-zászlóalj személyi állományának a névjegyzékébe. Reméljük, hogy Jevgenyij a mi dandárunk tisztje lesz és becsülettel folytatja azt az ügyet, amelyért apja harcolt és életét áldozta."

A levelet N. N. Bojko alezredes, a Szovjetunió hőse, A. Sz. Bojarszkih alezredes, A. D. Romanov őrnagy, V. Sz. Fjodorenko őrnagy és az apák tanácsa írta alá.

És a dandár, amelyet most már A. F. Burda utóda, I. N. Bojko alezredes vezényelt, a dnyeszteri hídfőállásban fontos feladatot kapott: nyomuljon előre a Prut folyóig, foglalja el Csernovcit, és a hadsereg főerőinek a beérkezéséig tartsa ezt a várost.

A 64. önálló gárda-harckocsidandár ragyogóan végrehajtotta feladatát, amiért sok harcosa magas kormánykitüntetést kapott, parancsnoka pedig, I. N. Bojko, a Szovjetunió hőse, a második Arany Csillagot is elnyerte.

Az új parancsnok családja – a vakmerő, bátor harcosok családja volt. Bátyja, Geraszim, még a háború előtt egy harckocsi-zászlóalj parancsnoka volt Bresztben, majd dandárparancsnok lett. A Volgánál halt hősi halált. Ivan Bojko a harmincas évek elején lett harckocsizó, részt vett a halhin-goli harcokban, ahol egy harckocsiszázadot vezényelt. És I. N. Bojkónak még két harckocsizó fivére volt – Vaszilij és Roman. Harci tetteikért mindnyájan magas kormánykitüntetéseket kaptak.

I. N. Bojko dandárja lendületesen tört előre a Prut folyóhoz. Hét óra alatt 80 km-t tett meg harcolva és március 25-én estére elérte Csernovci északi szélét. A dandár vakmerő éjjeli rohammal elfoglalta az előváros pályaudvarát és több szerelvényt zsákmányolt, köztük harckocsikkal és lőszerrel megrakott szerelvényeket is. A Pruton nem sikerült menetből átkelnie és betörni Csernovciba. A folyó egyetlen hídját aláaknázták, és erős ellenséges osztag védte. Bojko gárdistái kitartóan keresték azokat az utakat, amelyeken megkerülhetik Csernovcit, ezt az erős ellenállási gócot. A várostól keletre, Kalancsak körzetében felfedeztek egy gázlót, március 28-án délben átkeltek a Pruton, s kelet felől csapást mértek Csernovcira. Addigra a főerők is odaértek. N. V. Morgunov alezredes 45. gárda-harckocsidandárja és F. A. Prohorov 24. lövészhadosztálya a várost nyugat felől megkerülve Lenkovci körzetében megkezdte az átkelést a folyón.

Az itt védekező ellenséges csoportosítás kétségbeesetten próbálta tartani magát. A fasiszták repülőgépekkel is rendelkeztek, de a csernovci repülőtéren levő, mintegy negyven felszállásra előkészített repülőgépen váratlanul rajtaütöttek a szovjet harckocsik és megsemmisítették őket. Az ellenség a bekerítés veszélye miatt megkezdte a visszavonulást dél felé. Szétzúzásukat A. A. Lozsecsnyikov ezredes csatarepülő-hadosztálya fejezte be. Március 29-én felszabadult Csernovci, Ukrajna egyik területi központja, a Prut menti ellenséges védelem egyik erős támaszpontja, amely a magyar és a román határhoz vivő utakat fedezte.

A várost felszabadító szovjet harckocsizók hőstettének emlékét a lakosok kérésére annak a harckocsinak a talapzatán örökítették meg, amely az elsők között hatolt be Csernovciba. A város egyik utcája ma is e harckocsi dicső parancsnokának, P. F. Nyikityinnek a nevét viseli, aki ebben a harcban halt hősi halált.

M. J. Katukov harckocsi-hadserege április 8-án a Kárpátok nyúlványainál harcolva érte el Csehszlovákia és Románia határát. Tevékenységét nagyra értékelte a szovjet kormány. A hadsereg átalakult gárdahadsereggé, sok dandárja megkapta a megtisztelő csernovci, hadtestei pedig a kárpátaljai címet.

M. J. Katukov hadseregének hadműveleti eredményeit értékelve hangsúlyoznunk kell, hogy ez a hadsereg D. D. Leljusenko hadseregével közösen nemcsak teljes mélységében kettévágta az ellenség Dél Hadseregcsoportját, hanem a Kárpátok nyúlványaiban és a Prut folyónál a Déli-Bug és a Dnyeszter közé szorított 1. német páncéloshadsereget bekerítő külső gyűrű jelentős szakaszát is kialakította. Március végére más szakaszokon is kialakult a bekerítés gyűrűje. Nyugaton N. P. Puhov csapatai Brodit észak és dél felől átkarolva a Trisztyeny, Beresztyecsko, Podkomeny terepszakaszon harcoltak. Tőlük balra I. D. Csernyahovszkij hadserege tevékenykedett – bekerítette Tyernopolt és létrehozta a külső gyűrűt a Zalozscitól Podgajciig terjedő terepszakaszon. A 18. gárda-lövészhadtest, amelyet a 60. hadsereg állományából átadtak az 1. gárdahadseregnek, a Podgajci, Gorozsanka terepszakaszig és a Dnyeszterig nyomult előre. Mellesleg az új alárendeltség megnehezítette a hadtest vezetését, amely a hadsereg törzsétől 100 km-re tartózkodott. Ez, mint majd látni fogjuk, kedvezőtlen hatással volt annak az ellencsapásnak a visszaverésére, amelyet az ellenség nyugat felől mért.

A déli oldalon a külső gyűrűt a Dnyeszter felől a 2. Ukrán Front magasabbegységei alakították ki, amelyek március 31-én este csatlakoztak az 1. harckocsi-hadsereg csapataihoz és elzárták az ellenség visszavonulásának útjait Hotyin felé.

Abban az időben, amikor az ellenséges csoportosítás körül kialakult a külső gyűrű, D. D. Leljusenko harckocsi-hadserege, J. J. Katukov magasabbegységeinek sikerét kiaknázva déli irányban támadott. Március 24-én felszabadította Guszjatyint – Szeverin Nalivajkónak, az ukrán nép híres fiának a szülővárosát.

D. D. Leljusenko hadseregének harckocsizói gyalogságunkat megelőzve törtek előre dél felé. J. J. Belov vezérőrnagy 10. gárda-harckocsihadteste március 25-én az ellenség oldalvédjei ellen harcolt a Szklo, Ljanckoruny terepszakaszon, A. I. Akimov altábornagy 6. gárda gépesített hadteste pedig Kolendzjan körzetében.

Az előrevetett harckocsi- és gépesített csapatok elérték Podolia legnagyobb városának – a régi határunk közelében levő Kamenyec-Podolszkijnak a megközelítési útjait. A város mintha csak magán viselte volna annak a kilenc évszázados harcnak a történetét, amelyet a podoliaiak vívtak a nagyszámú és különböző nemzetiségű ellenség ellen.

Kamenyec-Podolszkijt sajátos, eredeti emlékművei miatt a kő gyöngyének nevezik. A városban még áll a valaha félelmetes régi erőd, a régi harcok, drámai események tanúja.

A nép körében él egy hagyomány, amely még abból az időből származik, amikor II. Ozmán török szultán csapatai ostromolták az erődöt. Amikor a szultán látta a hatalmas erődfalakat, a félelmetes bástyákat és a keskeny lőréseket, állítólag lemondott az ostromról és kijelentette: „Ha Allah felépítette ezt a kőpajzsot, ám ostromolja ő maga." A múlt század közepén a régi erődben három ízben tartották fogva a podoliai parasztmozgalom vezérét, Usztyin Karmeljukot. A kőfalhoz láncolva szerzette híres dalát arról a harcról, amelyet a szabadságért, az elnyomott nép jobb sorsáért vívott. Az Ukrajnáért vívott harcok alatt több alkalommal hallottam ezt a lelkesítő dalt.

Kamenyec-Podolszkij fontos támaszpont volt az ellenséges védelmi rendszerben. A hitleristák azt remélték, hogy proszkurovi csoportosításuk megérkezéséig tartani tudják magukat. N. G. Zsukov alezredes 61. gárda-harckocsidandárjának vakmerő tevé-

kénysége halomra döntötte ezeket a számításokat – a dandár március 24-én este elérte Kamenyec-Podolszkij megközelítési útjait és elfoglalta Zinkovci helységet. A harckocsizók felgyújtott fényszóróval vonultak be a faluba, mire a meghökkent ellenség rendetlen menekülésbe kezdett.

Csapataink előtt nehéz harc állt Kamenyec-Podolszkijért, ahol tevékenységünket erősen megnehezítette a szakadékos partú Szmotrics folyó. A folyón levő egyetlen hidat, a Török-hidat az ellenség aláaknázta és tűzzel fedezte.

A rohamot megelőzően tüzérségi támadást hajtottunk végre és légierőnk is bombázta az ellenséges helyőrséget. Március 25-én délben elkezdődött a roham. Ez olyan heves volt, hogy a fasisztáknak nem volt idejük felrobbantani a hidat, az erőművet, s a város más fontos berendezéseit és üzemeit.

Kamenyec-Podolszkij március 26-án felszabadult. D. D. Leljusenko hadseregének csapatai 72 harckocsit, köztük 19 Tigrist és 400 gépkocsit zsákmányoltak. Másnap Moszkva dísztűzzel üdvözölte a város felszabadítóit. Azok a csapatok, magasabbegységek, amelyek a harcban különösen kitűntek, megkapták a kamenyec-podolszkiji címet.

A városért vívott harcok során D. D. Leljusenko messze előretört hadseregének G. Sz. Lazko vezérőrnagy 30. lövészhadteste nyújtott segítséget, amely A. A. Grecsko hadseregének állományába tartozott. Március 26-án este elérte Kamenyec-Podolszkij körzetét, és másnap alárendelték D. D. Leljusenkónak. Csapataink itt a belső gyűrű egy részét alkották. Nyugat és délnyugat felől átkarolták a velük szemben álló csoportosítást. Kelet felől az ellenséget J. P. Zsuravljov és K. Sz. Moszkalenko hadserege szorongatta. Észak felől A. A. Grecsko hadseregének és P. Sz. Ribalko harckocsi-hadseregének a csapatai karolták át. Nekik kellett bezárniuk a gyűrűt, csatlakozva a kamenyec-podolszkiji csoportosításunkhoz.

Közben a helyzet Kamenyec-Podolszkij körzetében napról napra aggasztóbbá vált. Az 1. német páncéloshadsereg főerői fokozatosan gyarapodtak. Az ellenség szervezett visszavonulásra készült. Csupán egyet nem tudtunk: merre fog visszavonulni. Felderítésünk erre vonatkozóan ellentmondó adatokat szolgáltatott.

Március 28-án északkelet felől az ellenség erős elővédcsapatai közeledtek Kamenyec-Podolszkijhoz. Másnap a város környéki csapataink helyzete válságosra fordult. Elszakadtak a többi magasabbegységtől. Az ellenség oszlopai, amelyekben sok harckocsi és tüzérség volt, átkarolással és bekerítéssel fenyegették az ebben a körzetben tartózkodó csapatainkat. A helyzetet még az is bonyolította, hogy D. D. Leljusenko hadseregének addigra mindössze 67 harckocsija maradt, G. Sz. Lazko lövészhadtestében pedig csak 10 löveg volt és ugyanannyi gránát mindegyikhez. D. D. Leljusenko március 29-én este kérte a frontparancsnokot, hogy gyorsítsa meg észak felől a csapatok támadását és fedezzék Orinyin, Kamenyec-Podolszkij körzetét. A harckocsi-hadsereg parancsnokának nyugtalanságára minden ok megvolt. A jelen körülmények között az ellenséges csoportosítás bekerítése, amelynek zöme már elérte Kamenyec-Podolszkijt, észak és kelet felől támadó csapataink erélyes tevékenységétől függött. Minél hamarabb össze kellett zárni A. A. Grecsko és D. D. Leljusenko, J. P. Zsuravljov és K. Sz. Moszkalenko hadseregének a szárnyait.

Kamenyec-Podolszkijban és környékén március 28-ától április 2-ig ismét heves harcok folytak. Az ellenség csapatai visszavonulásának a biztosítása céljából igyekezett elfoglalni azt az egyetlen országutat, amely Kamenyec-Podolszkijon és Orinyinon át vezetett. Közvetlenül Kamenyec-Podolszkijban szívósan védekeztek a harckocsi, gépesí-

tett és lövész-magasabbegységek J. J. Belov vezérőrnagy vezetése alatt. A csapatok egy részét Orinyin és Zsergye védelmére, továbbá arra a célra különítették ki, hogy Zsvanyec körzetében tartsák a Dnyeszter átkelőhelyeit. Ennek következtében az ellenség sokszoros túlereje ebben az irányban nem érvényesült. Nem sikerült elfoglalnia az országutat, és kénytelen volt nyugat felé a terepen visszavonulni, otthagyva nehéz harci eszközeit.

Kamenyec-Podolszkij védelmében a katonákkal együtt a város dolgozói is részt vettek. A szovjet hazafiak zsákmányolt fegyverekkel egy sorban harcoltak a gárdistákkal.

A városban hősi halált halt Mihail Szemjonovics Szmirnov ezredes, a 29. gárda gépkocsizó lövészdandár parancsnoka. J. J. Belov vezérőrnagy zúzott sebet szerzett. A 10. gárda-harckocsihadtest parancsnoksága és politikai osztálya Ilja Fjodorovics Zaharcsenko ezredessel, a tapasztalt és erélyes politikai munkással az élen mindent megtett annak érdekében, hogy szentül tartsa a földijeinek tett fogadalmát: nem hoznak szégyent az uráliak sok évszázados jóhírére.

Ebben az időben Orinyin helységben az ellenség ellenlökéseinek visszaverésében az ott tartózkodó hadseregek és törzsek valamennyi tisztje és tábornoka is részt vett. Kiderült, hogy nemcsak a harcot tudják vezetni, hanem ügyes harcosok is. Állhatatosságból példát mutatott Nyikolaj Gavrilovics Kladovoj ezredes, a 4. harckocsi-hadsereg politikai osztályának vezetője. Bátorságból G. Sz. Lazko vezérőrnagy, a 30. lövészhadtest parancsnoka; N. V. Bzirin alezredes, a harckocsihadsereg felderítőinek parancsnoka; A. I. Akimov altábornagy, a 6. gárda gépesített hadtest parancsnoka és még sokan mások mutattak példát.

A front általános támadásának újrakezdése után szorosan együttműködött az 1. és a 3. gárda-harckocsihadsereg. A. A. Grecsko vezérezredes hadseregének mind az öt hadteste támadásba ment át és az első két napon mintegy 10–15 km-t nyomult előre. Ebben az időszakban bonyolult szervezési intézkedések, átcsoportosítások történtek, amelyeket a hadsereg a front utasítására hajtott végre. Mindez mérhetetlenül bonyolította a parancsnoknak és a törzsnek a csapatvezetéssel kapcsolatos munkáját az ütközet során, és kétségtelen, hogy az előrenyomulás ütemén is meglátszott.

A. A. Grecsko és P. Sz. Ribalko tábornokok előtt már régen az a feladat állt, hogy szétzúzzák a proszkurovi csoportosítást, amely késleltette csapataink előrenyomulását nyugat és délnyugat felé. Előttünk állt Proszkurov. A város védelmének erejét fokozta a környező terep. Proszkurov, amelyet minden oldalról természetes akadályok – a Déli-Bug, a Ploszkaja folyócska és járhatatlan mocsár – határoltak, komoly akadályt jelentett a támadó csapatok számára.

Csapatainkat aktívan támogatták a helyi partizánok. A déli körzetek erdőiben N. L. Hranovszkij vezette osztag tevékenykedett. Hősiesen harcolt O. Sz. Poliscsuk és A. F. Klimenko osztaga. Közvetlenül Proszkurovban tevékenykedett I. V. Akszenov csoportja, a grecsani vasúti csomóponton pedig L. A. Prikovszkij csoportja. A proszkurovi partizánok több mint két tucatnyi szerelvényt kisiklattak, kétszáz mozdonyt és ugyanannyi vasúti kocsit tettek használhatatlanná.

Hallgassuk meg, mit mond a proszkurovi hazafiakról M. N. Csenas, az akkor illegalitásban működő területi pártbizottság összekötője:

„Nyikolaj Hranovszkij, iskolánk Komszomol-szervezője kezdeményezte a városi illegális csoport és az első partizánosztag megalakítását – emlékezik vissza Marija Nyikolajevna. – Először kisebb csoportok alakultak a város üzemeiben, amelyek később erős illegális mozgalomban egyesültek. Abban az időben a németek nyomdájában dolgoztam és több ízben át kellett mennem az arcvonalon. Illegalitásban nemcsak bátor-

ságra és a harc akarására van szükség, hanem azt is tudni kell, hogy mit hogyan tegyünk. Én például tudtam orosz és német nyelvű szöveget szedni, tudtam ápolónővérként működni, el tudtam változtatni külsőmet, ki tudtam térni a kopók elől és még sok egyebet."

A partizánok és a proszkurovi illegális mozgalom harca szervesen hozzátartozott ahhoz a győzelemhez, amelyet 1944. március 25-én arattunk, amikor az 1. és a 3. gárda-harckocsihadsereg felszabadította Proszkurovot.

A támaszpont elfoglalásának nagy jelentősége volt frontunk támadó hadműveletének további sikeres fejlődése szempontjából. Az ellenség elvesztette legnagyobb közúti és vasúti csomópontját.

A Proszkurov körzetében levő német fasiszta csoportosítás elleni harcban aktív szerepet játszott a 3. gárda-harckocsihadsereg manőverező tevékenysége. A támadás újrakezdése után a hadsereg dél felé tört előre azzal a feladattal, hogy A. A. Grecsko tábornok 1. gárdahadseregének utat nyisson a Gorodok, Jarmolinci terepszakaszra, elvágja az ellenség visszavonulását Proszkurov felé, majd a támadását J. P. Zsuravljlov és K. Sz. Moszkalenko tábornok 18., illetve 38. hadseregének előrevetett magasabbegységei felé folytatta, amelyek Dunajevci és Kamenyec-Podolszkij irányában támadtak.

Annak ellenére, hogy nagy volt a hiány harckocsikból, fegyverekből és egyéb harceszközökből – március 23-án mindössze 89 harckocsink és 17 rohamlövegünk volt –, P. Sz. Ribalko hadserege, A. A. Grecsko csapataival együttműködve sikeresen végrehajtotta feladatát. Elérte a proszkurovi országutat és elvágta az ellenség visszavonulási útjait. A front balszárnyhadseregei azonban késve érték el ezt a terepszakaszt, így csapatainknak nem sikerült teljesen bekeríteniük és szétzúzniuk a Proszkurovból visszavonuló ellenséget.

A 3. gárda-harckocsihadsereg ebben az időszakban A. A. Grecsko hadseregének lövész-magasabbegységeivel egy időben és közösen ment át támadásba. Természetes, hogy a harckocsi- és gépesített hadműveleti magasabbegységek terepen vagy rossz útviszonyok közepette mozgékonyabbak voltak, mint a többi csapatok. Szabadon változtatták a csapás irányát, rövid idő alatt elérték a kijelölt terepszakaszokat. Ezt a harckocsi- és gépesített hadtestek, valamint a 91. önálló harckocsidandár tevékenységén szeretném szemléltetni.

Miután dandárunk a csapajevkai ellenséges csoportosítást megsemmisítette, új feladatokkal bízták meg. A hadművelet során harcolva sok tucat kilométert tett meg, ellencsapásokat vert vissza, részt vett számos nagy helység felszabadításában, üldözte a visszavonuló hitlerista csapatokat. Harckocsizóink tevékenysége annyira lendületes volt, hogy gyakran meglepte az ellenséget.

Dandárunk déli irányú támadásával meghiúsította az ellenséges csapatoknak azokat a kísérleteit, hogy Csernij Osztrov irányában áttörjenek és hátba támadják csapatainkat. A március 22-én reggel Klimovcsi falu körzetében összpontosult dandár azt a feladatot kapta, hogy vágja át a proszkurov–kamenyec-podolszkiji országutat, indítson támadást Jarmolinci ellen, s akadályozza meg, hogy az ellenség Proszkurovból visszavonuljon dél felé. A dandár, a kapott feladatnak és parancsomnak megfelelően, harcolva előretört Koritnaja helységig, éjjeli rohammal elfoglalta a legközelebbi falut, Voludrincit, és készen állt arra, hogy folytassa támadását Jarmolinci ellen.

Abban az időben 3. gárda-harckocsihadseregünk támadási sávjában a következő volt a helyzet. A 7. gárda-harckocsihadtest csapatai délkelet felé támadtak, azzal a céllal, hogy átvágják a Jarmolinciból Alekszinyec Polnijon keresztül nyugat felé vezető or-

ságutat. A 6. gárda-harckocsihadtest jobb felől tevékenykedő csapatai az előző harcokban nagy veszteségeket szenvedtek, és csak kevés harckocsival rendelkeztek.

P. Sz. Ribalko tábornok, a hadsereg parancsnoka elhatározta, hogy parancsnoki harcállláspontját közelebb viszi a tűzvonalhoz, és Szlobodka Alekszinyeckaja északi peremén helyzete el.

Az ellenség az országúton ismételten megpróbált előretörni Gorodok felé. E célból megerősítette Alekszinyec Polnijban levő csoportosítását, amely így már egy gyalogosezredből, több mint három tucat harckocsiból és rohamlövegből, és egy tüzérosztályból állt. Igyekezett kiterjeszteni működési körzetét, szívósan tartotta Alekszinyec Polnij megközelítési útjait és elfoglalta Szlobodka Alekszinyecka déli peremét. (Az északi peremen volt a 3. gárda-harckocsihadsereg parancsnoki harcállláspontja, amely veszélyben forgott.)

A hadseregparancsnok elhatározta, hogy meghiúsítja az ellenség szándékát, és egyidejűleg gondoskodott harcállláspontja biztonságáról. P. Sz. Ribalko a távbeszélő-készülékhez hívatott és megparancsolta:

– Az előrevetett alegységeket, az egyik zászlóaljparancsnokkal az élen, hagyja az elfoglalt terepszakaszon. Ön pedig a dandárral sürgősen jöjjön parancsnoki harcállláspontom körzetébe.

Amikor Szlobodka Alekszinyecka északi szélére érkeztem, megtudtam, hogy G. K. Zsukov, a frontparancsnok, nem engedélyezte P. Sz. Ribalkónak a parancsnoki harcállláspont áthelyezését. A dandár így azt a feladatot kapta, hogy verje ki az ellenséget Szlobodka Alekszinyecka déli széléről. Utána az 520. lövészezreddel és a 7. gárda-harckocsihadtest csapataival együttműködve, hadseregtüzérségünk támogatásával el kellett foglalnia Alekszinyec Polnijt.

A feladatot nagy erőfeszítések árán sikeresen végrehajtottuk. Március 27-én reggelre Alekszinyec Polnijt teljesen megtisztítottuk a megszállóktól. A hadseregparancsnok szóbeli parancsa alapján a dandár más harckocsi- és gépkocsizó lövész csapatokkal együtt üldözte a sietve visszavonuló ellenséget. A hitleristák siettek egyesülni Marmolinciban levő erőikkel, hogy feltartóztassák csapataink támadását. Marmolinci azonban már estére felszabadult.

A hitleristák visszavonulását Gorodok felé megakadályoztuk. Amint később kiderült, a fasiszta parancsnokságnak az volt a szándéka, hogy bekerített csapatait innen a Proszkurovból Jarmolinciba vezető úton vonultatja vissza. Az országút és a felázott mezei utak tele voltak otthagyott harci technikával. Az ellenség felrobbantotta, felgyújtotta őket. A láng több kilométerre ellátszott.

P. Sz. Ribalko tábornok, miután értesült sikerünkről, a hadseregtörzs több tisztjét Marmolinciba küldte, hogy segítsenek megszervezni a csapatok és magasabbegységek további harctevékenységét. M. P. Kamenycsuk, a csoport rangidőse közölte, hogyan értékelte harci tetteinket G. K. Zsukov marsall, a front parancsnoka, tolmácsolva nekünk a marsall buzdító szavait: „A jövőben is harcoljanak úgy, mint ahogy Fasztovban harcoltak!" Ez afféle kitüntetés volt katonáinknak bátorságukért, vakmerőségükért és tudásukért, harci merészségükért és lendületes tevékenységükért.

A legfelsőbb főparancsnok hadseregünk valamennyi csapatának köszönetet mondott a Proszkurov, Csortkov, Guszlatyin körzetében vívott sikeres harcokért. E tevékenységével hadseregünk megmutatta, hogy aktív védelem közben, azzal egy időben támadás előkészítésére is képes. Sőt mi több, nincs szüksége szünetre az ellenség ellencsapásának visszaverése és a támadás megindítása között akkor, ha az ellenség már visszavonulóban

van. Hadseregünk proszkurovi irányban folytatott tevékenységéből és tapasztalataiból még egy fontos következtetést vontunk le: a hadműveleti harckocsi-magasabbegységek még a tavaszi rossz útviszonyok között is képesek támadás végrehajtására, s nagy hadműveleti és harcászati eredmények elérésére. Ehhez mindenekelőtt az utaknak, a szétbontakozási terepszakaszoknak, az átkelőhelyeknek gondos műszaki előkészítése és pontos anyagi-műszaki biztosítása szükséges.

Március utolsó napjaiban két harckocsihadtestből álló hadseregünket kiegészítés végett tartalékba helyezték. A hadsereg megmaradt harckocsijait átadták a 9. gépesített hadtestnek és a 91. önálló harckocsidandárnak, amelyeket hadműveletileg az 1. gárda-hadseregnek rendeltek alá, ezek a hadművelet végéig folytatták a harctevékenységüket.

Az időben kissé előrehaladva megjegyzem, hogy az ellenség proszkurovi csoportosítása elleni harcok után dandárunk csupán a március 28-tól április 7-ig terjedő időszakban harcolva mintegy 200 km-t tett meg nyugat felé, hogy átkarolja a Bucsacs felé visszavonuló ellenséget.

Íme, e harc fő mérföldkövei. A dandár csapatai március 29-én reggelre, miután Jarmolinciból Gorodokon és Zakupnojén keresztül 65 km-es menetet hajtottak végre, elérték Csemerovcit, és a 62. gárda-harckocsidandárral és a 2. gárda-légideszanthadosztály csapataival közösen estére elfoglalták Berezsankát és Andrejevkát. Ennek következtében az ellenség kénytelen volt lemondani arról a szándékáról, hogy a guszjatyini országúton áttörjön északnyugat felé, de nem mondott le viszont arról, hogy egyesüljön saját csapataival, ezért erős csoportosítást vont össze Szkali körzetében, hogy Ozerjanin és Borscsovon keresztül áttörjön nyugat felé.

Parancsnokságunk az ellenség tervének meghiúsítására megtette a szükséges intézkedéseket. Elhatározta, hogy elsősorban a gyorscsapatokat veti be. Dandárunkat is az ellenség visszavonulásának várható terepszakaszára irányították.

Újabb erőltetett, majdnem 50 km-es menet következett. Március 30-án reggel dandárunk Sidlovci körzetében átkelt a Zbrucs folyón, és Ciganin keresztül előrevetett csapatai délutánra elérték Loszjacs falu déli szélét.

A dandárhoz nemsokára megérkezett A. A. Murasov ezredes, a front hadműveleti csoportfőnökének a helyettese. Közölte G. K. Zsukov marsall utasításait, aki megparancsolta, hogy vágjuk el az ellenség dunajeci csoportosításának útját nyugat felé. A 93. harckocsidandárt, az 1218. rohamlövegezredet, más csapatokkal együtt, a mi dandárunknak rendelték alá. A. A. Murasov ezredes közölte, hogy segít nekünk a harctevékenység megszervezésében, és elutazott Zbirzsa körzetébe, ahol felvette a kapcsolatot és megszervezte az együttműködést a nekünk ideiglenesen alárendelt csapatokkal. Ezek a csapatok azonban nem érkeztek meg hozzánk. Kénytelenek voltak harcolni a túlerőben levő ellenség ellen és jelentős veszteségeket szenvedtek. Mi pedig ténylegesen csak a harckocsidandárral és a rohamlövegezreddel működtünk együtt.

A 3. gárda-harckocsihadsereg parancsnokának harcparancsát Matjev Polikarpovics Kamencsuk ezredes, a műszaki csapatok főnöke juttatta el hozzánk. Mi azonnal megkezdtük a parancs teljesítését. A dandár és a rohamlövegezred csapatai Loszjacs keleti és déli szélén foglaltak védelmet. A nekünk hadműveletileg alárendelt 93. harckocsidandár Csernokonyeckaja Volját védelmezte, Gyenbukvi irányából fedezve az utat.

Dandárunk szakaszán az ellenségnek két ezrednyi gyalogsága, körülbelül két tüzér- és aknavetőezrede, és mintegy harminc harckocsija volt a 6. páncéloshadosztály állományából. Az ellenségnek az volt a szándéka, hogy miután Loszjacs falu körzetében megtörte védelmünket, Szkala-Podolszkajából áttör Bucsacs felé.

A kis Loszjacs falu nagy jelentőségre tett szert. Itt haladt át az egész környék egyetlen kövezett útja, amelyen a tavaszi rossz útviszonyok közepette a harceszközök és gépkocsik közlekedni tudtak. A nemrég esett hó elolvadt, s ettől a mező sártengerré vált. Davidkovcitól és Loszjacstól északra sietve vonultak gépkocsizó lövészcsapataink, hogy megakadályozzák a hitleristák visszavonulását. Nem nehéz felmérni, milyen nagy szükség volt ezen a helyen a különösen megbízható védelemre.

Az ellenség március 31-én támadást kezdett. Harckocsijai és gyalogsága dühödten rohamozott. A rohamot erős tüzérségi és aknavetőtűz támogatta. Az ellenség többszörös túlerőben volt, csak nehezen sikerült feltartóztatni. Egy nap alatt öt ellenséges csapást vertünk vissza, amelyek különböző irányokból egymás után következtek.

A dandár és a rohamlövegezred személyi állománya rendkívüli bátorságról és győzni akarásról tett tanúbizonyságot. A Loszjacs környéki harcban a katonai eskühöz való hűségből példát mutatott Mihail Grigorjevics Makunov, egy állványos géppuska irányzója. Amikor a szakaszparancsnok elesett, átvette a parancsnokságot és egy egész napon át vezette a harcot; ő maga több mint húsz hitleristát semmisített meg. Szívének utolsó dobbanásáig helyén maradt, győzelemre lelkesítette a harcosokat. A harcban Vaszilij Vasziljevics Gavricsenko rajparancsnok sem ismert félelmet. Harcosaival egy egész ellenséges századot feltartóztatott. Súlyos sebesülésük ellenére egy percre sem hagyták el a harcmezőt Mihail Prokofjevics Tajanovics századparancsnok és Jurij Petrovics Kuznyecov szakaszparancsnok.

Erős tüzérségi tűzben, nem törődve a halállal, öt ízben ment ki a peremvonalba Sztyepan Grigorjevics Sesztyakov híradó őrmester, hogy helyreállítsa az összeköttetést. Az ilyen harcosok és parancsnokok kitartása, vakmerősége és katonai tudása tette lehetővé számunkra azt, hogy viszonylag kis erőkkel tartani tudjuk az elfoglált terepszakaszt. Ha abban a válságos helyzetben megingunk, a számbeli fölényben levő ellenség elsöpört volna bennünket.

Egyenlőtlen harcot vívó védőcsapataink április 1-én estére kénytelenek voltak új terepszakaszra – Loszjacstól északnyugatra levő erdőhöz – visszavonulni. Itt – a Szkala Podolszkajából Csorkovba és Bucsacsba vezető országút mentén – megállítottuk az ellenség további előrenyomulását. Április 2-án reggeltől kezdve az ellenség ismét kísérleteket tett arra, hogy nyugat felé áttörjön, de az 1. gárdahadsereg előrevetett lövészcsapatai megállították.

Miután Loszjacs körzetében a gyalogság felváltott bennünket, a dandár azt a feladatot kapta, hogy menjen Ridodubi, Dzsurin körzetébe, és akadályozza meg, hogy az ellenség Dzsurinon keresztül Bucsacsba visszavonuljon. Harckocsidandárunk április 6-án délben, 75 km-es menet után elérte Ridodubi délnyugati szélét, s megszervezte az együttműködést a 9. gépkocsizó hadtest és a 309. lövészhadosztály csapataival. Másnap este megindult a közös roham Dzsurin ellen. Két óráig tartó harc után sikerült felszabadítanunk ezt a fontos helységet.

91. önálló harckocsidandárunk manőverező tevékenységet folytatott egészen a hadművelet végéig. A rossz útviszonyok közepette több mint 450 km-t tett meg, más magasabbegységekkel és csapatokkal közösen több tucat helységet szabadított fel, megsemmisített sok száz ellenséges katonát és tisztet, 46 páncélost és rohamlöveget, több mint 80 löveget és sok egyéb harceszközt.

Az 1. Ukrán Fronton 1944. március végén a következő volt a helyzet. A. A. Grecsko hadserege folytatta a támadást déli irányban; Kamenyec-Podolszkij körzetében akart egyesülni a többi hadsereg csapataival, hogy nyugat felől véglegesen bezárja a bekerítés belső gyűrűjét.

J. P. Zsuravljov és K. Sz. Moszkalenko hadserege nehéz körülmények között tevékenykedett. Gyorscsapataik, amelyeket üldöző osztagok alakítására lehetett volna felhasználni, nem voltak. A csapatok gyalog meneteltek a tönkrement utakon. Az ellenségnek sikerült elszakadnia tőlük, különösen a 38. hadseregtől, ahol a visszavonulására felhasználhatta a jaltkuskov–dunajeci országutat is. A front balszárnyhadseregeinek előrevetett csapatai március 31-én estére elérték Kamenyec-Podolszkijt és Sztaraja Usica körzetében egyesültek D. D. Leljusenko magasabbegységeivel.

Eddigre megélénkült a front légierejének tevékenysége is. Javultak az ehhez szükséges körülmények. Új repülőterek létesültek Szudnyilkovban, Sztarokonsztantyinovban, Tyiranovkában, aminek következtében a repülő-magasabbegységek lényegesen közelebb kerültek a front csapataihoz, de a kedvezőtlen időjárásviszonyok továbbra is korlátozták a felszállásokat. Légierőnk a legtöbb felszállást március 21-én és 22-én, továbbá 28-án hajtotta végre a proszkurovi irányban, amikor erős csapást mért az 1. német páncéloshadsereg főerőire Dunajec, Szmotrics és Kamenyec-Podolszkij körzetében. Pilótáink ebben az időszakban légi harcban 52 ellenséges repülőgépet lőttek le.

A front támadásának eredményeképpen március végén létrejött a bekerítés belső gyűrűje az ellenség 1. páncéloshadseregének – tíz gyalogos-, kilenc páncélos-, gépkocsizó és tüzérhadosztály, valamint több önálló csapat – Csemerovci, Dunajec, Sztugyenyica és Kamenyec-Podolszkij körzetébe szorult csapatai körül.

A gyűrű azonban nem volt összefüggő. A. A. Grecsko magasabbegységei között Csemerovci körzetében, D. D. Leljusenko csapatai között pedig Ljanckorun körzetében egy-egy 15–20 kilométeres rés maradt, ahol az ellenség áttörhetett nyugat felé. Sőt az északi és a keleti arcvonalon tevékenykedő három összfegyvernemi hadseregünk sem tudta felaprózni az ellenség csoportosítását, hogy részenként semmisítse meg őket. Ehhez nem volt elég harckocsijuk. Az egyetlen reális erő, amely ezt a feladatot végrehajthatta volna, M. J. Katukov harckocsi-hadserege volt, ez azonban a belső gyűrűtől 150 km-re tartózkodott, a Kárpátok nyúlványaiban.

Ilyen körülmények között a front parancsnoksága megpróbálta lezárni az ellenség visszavonulásának útjait, hogy feltartóztassa és megsemmisítse csapatait. A teljes sikerhez fel kellett volna fedni az ellenség szándékát, ez azonban a front törzsének nem sikerült. Parancsnokságunk március utolsó napjáig úgy vélte, hogy az ellenség 1. páncéloshadserege dél felé vonul vissza, a Dnyeszteren keresztül Romániába. Az 1. Ukrán Front március 29-i parancsa megállapította: „Az ellenség dunajeci csoportosítását teljesen bekerítettük... (ami nem felelt meg a valóságnak – *I. I. Jakubovszkij*). A csoport március 27–28-án megpróbált áttörni Kamenyec-Podolszkij általános irányban a Dnyeszteren túlra."

Az ellenség szándékának értékeléséhez az 1. Ukrán Front törzsének csak kevés felderítési adat állt rendelkezésére. Azt tudta, hogy több helyen hidat vert a Dnyeszteren, fedező osztagokat küldött ki, s egyes csapatai és törzsei átkeltek a déli partra. A front törzse azonban csak április 1-én állapította meg, hogy az 1. német páncéloshadsereg, miután elérte Dunajec, Kamenyec-Podolszkij körzetét, nem dél, hanem nyugat felé, Csortkovon és Bucsacson keresztül vonul vissza. Később megtudtuk, hogy az ellenség Bucsacs ellen nyugat felől csapásra készül. A törzs abban az időben még nem tudott

arról, hogy közeledik az ellenség egy nagy csapásmérő csoportosítása abból a célból, hogy felmentse bekerített csapatait.

Ezért a belső gyűrű körzetében április 1-re kialakult helyzetet a front parancsnoksága kedvezőnek tartotta ahhoz, hogy észak felől mért csapásokkal véglegesen szétzúzza a visszavonuló ellenséget. A front törzsénél nyilvánvalóan úgy vélekedtek, hogy az 1. német páncéloshadsereg megsemmisítését rövid időn belül be tudják fejezni azok az erők, amelyek a belső gyűrűt alkotják.[109] Ezért nem tettek erélyesebb intézkedéseket annak érdekében, hogy a gyűrű nyugati részét bezárják és megerősítsék a belső arcvonalon levő csapatokat. Igaz, azt tervezték, hogy Kamenyec-Podolszkij alól elvonják D. D. Leljusenko harckocsi-hadseregét, majd több lövészhadtestet és ezeket nyugatra dobják át. Abban a helyzetben azonban ezek az intézkedések már későinek bizonyultak és nem jártak a várt eredménnyel.

A helyzet mind a külső, mind a belső bekerítő arcvonalon bonyolult volt. Az 1. német páncéloshadsereg elővédcsapatai, majd a főerők, a veszteségekkel nem törődve törtek nyugat felé a Dnyeszter Sztripa nevű mellékfolyója irányában. Ugyanide irányították az ellenség Lvov körzetéből érkező csapásmérő csoportosítását is.

A német hadvezetés messzemenő célokat tűzött maga elé. Nem akart belenyugodni abba, hogy a szovjet csapatok Csernovci és Kamenyec-Podolszkij ellen mért csapása következtében a német védelemben Tyernopoltól Sztanyiszlavig terjedő óriási rés keletkezett. Új védelmi arcvonal és csapásmérő csoportosítások létrehozása céljából Franciaországból, Dániából, Jugoszláviából és Németországból tizenkét hadosztályt dobott át ide, köztük négy páncéloshadosztályt, továbbá két dandárt.

Az ellenséges csapatok áttörésének megakadályozására a front parancsnokságának mindössze az 1. gárdahadsereg két lövészhadteste állt rendelkezésére, amelyek már megérkeztek Csortkov, Kolendzjani körzetébe. A többi, ugyanerre a célra szánt csapat még menetben volt. F. J. Severgyin altábornagy és F. I. Perhorovics vezérőrnagy 74. és 52. lövészhadteste azt a feladatot kapta, hogy a Szeret folyó terepszakaszon, Ozerjani és Tolsztoje körzetében akadályozza meg az ellenség visszavonulását nyugat felé. A hadtestek arccal kelet felé szétbontakozva nem várták be az összes erők beérkezését, hanem egy hosszú menetelés után közvetlenül menetből harcba léptek.

Az ellenség erős páncéloscsoportjaival elkeseredett harcok bontakoztak ki április 1-én és 2-án Csortkovtól délre, a Szeret és a Sztripa folyó között. Lövész-magasabbegységeink, amelyek széles arcvonalon tevékenykedtek és úgyszólván alig volt harckocsijuk, nem tudták feltartóztatni az ellenség nyomását, és visszavonultak észak felé. A visszavonuló ellenséges csoportosítás főerői Bucsacs felé nyomultak, és előrevetett egységeik április 4-re elérték ezt a körzetet.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az ellenséget körülvevő gyűrű egész északi felén levő csapatok harckocsihiányát parancsnokságunk azzal tudta ellensúlyozni, hogy a harckocsicsapatokat gyakorta átcsoportosította egyik irányból a másikba. A rossz terepviszonyok miatt ezt rendszerint csak az országutak tették lehetővé, amelyeken az ellenség erős csoportosításokat összpontosított, és a veszteségekkel nem törődve tartani is igyekezett.

A helyzetet még az is bonyolította, hogy a front felderítése egészen április 3-ig nem fedezte fel, hogy nyugat felől friss ellenséges erők érkeztek. Ezért az a csapás, amelyet

[109] Az I. Ukrán Front már március 29-i parancsában azt a feladatot adta a csapatoknak, hogy március 31-re fejezzék be a bekerített ellenség megsemmisítését, akadályozzák meg, hogy áttörjön a Dnyeszter felé.

az ellenség másnap Podgajci körzetében mért, váratlanul érte csapatainkat. A csapás a 23. és a 18. gárda-lövészhadtest csatlakozása ellen irányult. A lövészcsapatok nagy veszteségeket szenvedtek, és megkezdték a visszavonulást a Dnyeszteren túlra.

Április 5-én az ellenséges csapatok elővédének Bucsacs körzetében sikerült egyesülnie a nyugati csapásmérő csoportosítás előrevetett csapataival. Ennek következtében lehetőség nyílt arra, hogy az 1. német páncéloshadsereg kiszabaduljon a gyűrűből. A körzetben azonban még hat napig elkeseredett harcok folytak. A hitleristák egymás után hajtották végre ellenlökéseiket. Az ellenséges csoportosítás fele – óriási veszteségek árán –, nehézfegyvereit és harceszközeit elhagyva kitört a bekerítésből.

Március végén megkezdődött a harc Tyernopolért, ahol az ellenség csoportosítása több mint 12 000 emberből állt. Itt elhúzódott a harctevékenység. Az ellenség kitartott, mert külső segítségben reménykedett.

A bekerített csoportosítás elleni harc sok időt vett igénybe. Ezért parancsnokságunk végül is elhatározta, lemond a módszeres ostromról és döntő rohamot intéz az ellenség ellen. Március 31-én reggel háromórás tüzérségi előkészítés kezdődött, ami után csatarepülőink mértek csapást. A 94. és a 15. lövészhadtest betört Tyernopolba és több lakónegyedet elfoglalt. Az utcai harcok tizennégy napig tartottak, amelyek során katonáink feltartóztathatatlan támadó lendületről, bátorságról és vakmerőségről tettek tanúbizonyságot.

Április 4-re Tyernopol nagy része a kezünkbe került, de a fasiszták továbbra is ellenálltak, nagy reményeket fűzve csapataiknak Podgajci körzetében mért ellencsapásához. Ez az ellencsapás arra kényszerítette I. D. Csernyahovszkij tábornokot, a 60. hadsereg parancsnokát, hogy csapatainak egy részét Tyernopol alól délre, Tyerebovlje körzetébe dobja át, a hadsereg balszárnyának fedezése céljából.

Április 14-én estére sikerült a tyernopoli helyőrség erőinek zömét szétzúznunk. Három nap múlva Zagroblje elővárosában a helyőrség maradványait is megsemmisítettük.

A mi magasabbegységünk katonái is ennek az elővárosnak a körzetében harcoltak. A 91. önálló harckocsidandár a Bucsacstól keletre vívott harcok után egy ideig Guszjatyinban, majd Tyernopoltól keletre, Romanovoje Szelóban tartózkodott. Tyernopol felszabadításának befejezésekor Zagroblje körzetében bontakozott szét és más csapatokkal együtt szívósan verte vissza az ellenség ellenlökéseit. A város nyugati megközelítési útjain hosszú ideig tartottak a harcok, de a hitleristák Tyernopol visszafoglalására irányuló kísérletei nem jártak eredménnyel.

Azokban a napokban a tyernopoli helyőrség parancsnoka voltam. Katonáink tőlük telhetően mindenben segítették a lakosokat. Óriási erőfeszítésekre volt szükség ahhoz, hogy a városban helyreállítsák az életfeltételeket. Ma is előttem van a rombolás szörnyű képe. Szolgálati kötelességem Tyernopolnak hol ebbe, hol abba a részébe szólított, s mindenütt láttam a fasiszta megszállás és a nemrég véget ért harc nyomait. Mindenütt üszkös romok. Az utcák tele voltak hullákkal, kilőtt harckocsikkal, szétlőtt lövegekkel és gépkocsikkal. Csupasz falak, ablaktalan épületek meredtek az ég felé. A város sehol sem volt. Helyén füstölgő romhalmaz tornyosult.

... 1944. április 17-én a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának a parancsára frontunk csapatai ideiglenesen abbahagyták a támadó tevékenységet, megálltak az elért terepszakaszon és védelembe mentek át. A tavaszi támadás alatt a Déli-Bugtól a Dnyeszterig és a Prutig 350 km mélyen nyomultak előre, felszabadítottak 59 várost és több száz helységet. Frontunk súlyos csapást mért a Dél Hadseregcsoport magját alkotó 1. és 4. német páncéloshadseregre. Az 1. és a 2. Ukrán Front azzal, hogy elérte a Kárpátok nyúl-

ványait, az ellenség egész hadászati csoportosítását kettévágta. Az Ukrajna nyugati területein tartózkodó ellenséges csapatokat elvágta a Románia területén összpontosított csapatoktól.

Kétségtelen, hogy a proszkurov–csernovci hadművelet sikeres végrehajtása a jobb parti Ukrajnában folyó hatalmas hadászati támadás egész menetéből következett, és elsősorban az tette lehetővé, hogy a 2. Ukrán Front csapatai ragyogóan végrehajtották az umany–botoşani hadműveletet. Március 26-án elérték a Szovjetunió és Románia határát, majd román területre léptek, és április közepén már Iaşi megközelítési útjain álltak.

Az 1. és a 2. Ukrán Front lendületes támadása megkönnyítette a 3. Ukrán Front számára, hogy a bereznyegovatij–sznyigirevi és ogyesszai hadműveletben szétzúzza az Ukrajna déli részén tartózkodó ellenséges csoportosítást.

A szovjet csapatoknak a jobb parti Ukrajnában végrehajtott támadása az 1944. évi téli hadjárat döntő hadászati hadművelete volt, melynek eredményeképpen ipari és katonai szempontból fontos területeket szereztünk vissza. Hadseregeink elérték Dél-Lengyelország megközelítési útjait, a Kárpátok nyúlványait és Észak-Romániát. Ez kedvező helyzetet teremtett egy nagyszabású támadás kibontakoztatásához.

A jobb parti Ukrajnát felszabadító hadműveletek az összes fegyvernemek harci alkalmazásának tanulságos példáival gazdagították a szovjet hadművészetet.

Különösen szeretném kiemelni a harckocsi- és gépesített csapatok döntő szerepét az 1. és a 2. Ukrán Front eredményeinek elérésében. A korszuny-sevcsenkovszkiji hadművelet végrehajtásánál a front egy, a proszkurov–csernovci és az umany–botoşani hadművelet végrehajtásánál pedig három harckocsi-hadsereget alkalmazott.

A frontok fő csapásmérő erejét képező gyorsanmozgó erők alkalmazása tette lehetővé, hogy a támadást nagy mélységben továbbfejlesszük. A főirányokban alakított erős páncélos-csoportosításokkal feltartóztathatatlan csapásokat mérhettünk az ellenséges csapatok kettévágása és bekerítése céljából. Így a korszuny-sevcsenkovszkiji hadműveletben az 5. gárda- és a 6. harckocsi-hadsereg egybehangolt csapásai tették lehetővé, hogy rövid idő alatt nagy ellenséges csoportosítást kerítsünk be, és megteremtsük szétzúzásának feltételeit. A proszkurov–csernovci hadműveletben az 1. és a 3. gárda-, valamint a 4. harckocsi-hadsereg tevékenységének eredményeképpen az egész hadműveleti mélységben sikerült áttörnünk az ellenség védelmét. Sőt az 1. harckocsi-hadsereg, amikor elérte a Dnyeszter és a Prut folyók közötti terepszakaszt, a 4. harckocsi-hadsereg pedig Kamenyec-Podolszkijt, lényegében bezárult a gyűrű az 1. német páncéloshadsereg körül. Az umany–botoşani hadműveletben a 2., az 5. gárda- és a 6. harckocsihadsereg nagy mélységű, kettészelő csapást mért és a Prutig előrenyomult, biztosítva ezzel a front elgondolásának megvalósítását.

A harckocsi- és gépesített csapatok tömeges alkalmazása a jobb parti Ukrajnában elősegítette az ellenség harci erejének gyors megtörését, és megfosztotta attól a lehetőségtől, hogy feltartóztassa vagy akár késleltesse frontjaink gyors ütemű előrenyomulását.

Az ellenség elkeseredett ellenállása, a nehéz útviszonyok és a gyakran akadozó üzemanyag-utánpótlás ellenére harckocsizóink gyors ütemben üldözték az ellenséget a hadműveleti mélységben. Így, a 3. gárda- és a 4. harckocsi-hadsereg a támadás első három napja alatt a proszkurovi irányban 100 km-t nyomult előre, az 1. harckocsi-hadsereg pedig, amikor előretört a Dnyeszterhez, ugyanezen idő alatt, harcolva 120 km-t tett meg.

Amikor a harckocsicsapatoknak a támadó hadműveletekben játszott döntő szerepéről beszélünk, hangsúlyoznunk kell azt, hogy fő feladatunk a siker gyors továbbfejlesztése volt a hadműveleti mélységben, miután az összfegyvernemi magasabbegységek át-

törték az ellenség védelmét. Ezzel együtt igen figyelemre méltó a harckocsi-hadseregek, harckocsi- és gépesített hadtestek közös alkalmazása az összfegyvernemi magasabbegységekkel az ellenség gyenge védelmének az áttörésére és a hadműveleti térség minél hamarabbi elérésére. Ukrajnában a harckocsi-hadseregek télen és tavasszal több esetben a hadművelet első napján léptek ütközetbe és az összfegyvernemi magasabbegységekkel együtt fejezték be az ellenség védelmének az áttörését. Így időben növelhettük azoknak a lövészcsapatoknak az erejét, amelyek nem rendelkeztek kellő számú, a gyalogságot közvetlenül támogató harckocsival az ellenséges védelem áttöréséhez.

A harckocsicsapatok támadása szemléltetően mutatta, hogy hatékony alkalmazásukhoz, különösen rossz útviszonyok között sokoldalú műszaki biztosításra, a csapatok üzemanyaggal és lőszerrel kellő időben való feltöltésére, a harci veszteségek gyors pótlására és a hadtáp pontos munkájára van szükség.

A jobb parti Ukrajnában vívott ütközetekben szerzett tapasztalatok ismét bebizonyították, hogy a szárazföldi csapatok fő csapásmérő erejét a harckocsi- és gépesített csapatok alkotják. Ez az értékes tapasztalat igen tanulságos. A mai körülmények között sem vesztette el jelentőségét.

...A jobb parti Ukrajnában a téli és tavaszi ütközetekben a szovjet csapatok szétzúzták az ellenség nagy csoportosításait, s ezáltal lehetővé vált, hogy támadásukat a lublini irányban Lvov felé, és Románián keresztül a Balkán felé folytassák. Azokon az utakon álltak, amelyek a Németország számára létfontosságú hadászati nyersanyagforrásokhoz, hadiipari és közigazgatási központokhoz vezettek. Az Ukrán Frontoknak azonban hadműveleti szünetre volt szükségük, s ezért a főhadiszállás parancsára április közepén védelembe mentek át, hogy pótolják emberveszteségeiket és feltöltsék csapataikat harci technikával, hogy a lemaradt hadtáp felvonulhasson és megkezdhessék a felkészülést az újabb, még nagyobb szabású nyári támadásra.

6 A VISZTULA FELÉ

A lvov–sandomierzi hadművelet előkészületei

Az arcvonalon aratott győzelmeink és a hátországi sikereink kedvező feltételeket teremtettek ahhoz, hogy 1944 nyarán nagy támadó hadműveleteket indítsunk abból a célból, hogy véglegesen elűzzük az ellenséget a szovjet földről és felszabadítsuk Közép-Európa népeit. A Vörös Hadsereg az 1944 eleji téli hadjáratban olyan nagy sikereket ért el, hogy még a burzsoá sajtó is kénytelen volt írni róla. Így, a londoni Reynold's News így írt azokban a napokban: „. . . Oroszország eloszlatta a németek legyőzhetetlenségének a legendáját. Oroszország megsemmisítette a német hadsereg színe-virágát."

Ebben a helyzetben a nyugati hatalmak 1944. június 6-án megnyitották a második frontot Európában, mert már világos volt, hogy a Vörös Hadsereg a szövetségesek segítsége nélkül is győzni tud. Ma a burzsoá történelemhamisítók igyekeznek eltúlozni a második front jelentőségét, főszerepet tulajdonítanak neki a hitlerista hadsereg szétzúzásában. A tények viszont teljesen meggyőzően bizonyítják, hogy a második világháború végéig Európában a fő arcvonal a szovjet–német arcvonal maradt. Itt harcolt a német szárazföldi csapatok hetven százaléka és a német légierő zöme.

1944 nyár elején megkezdődött a szovjet csapatok széles körű támadása. A Leningrádi és a Karéliai Front csapatai a Karéliai-földszoroson és Dél-Karéliában mértek csapást az ellenségre. Ezután négy szovjet front hatalmas támadása következett Belorussziában.

Csapataink gigászi hadászati támadásában fontos helyet foglal el az 1. Ukrán Front Ukrajna nyugati területeit és Lengyelország délkeleti körzeteit felszabadító tevékenysége, amely a lvov–sandomierzi hadművelet néven vonult be a Nagy Honvédő Háború történetébe.

Én a 3. gárda-harckocsihadsereg 6. gárda-harckocsihadtest parancsnokának helyetteseként vettem részt ebben a hadműveletben.

A lvov–sandomierzi hadművelet elejére kialakult helyzet kedvező volt csapataink számára. A német hadvezetés úgy vélte, hogy 1944 nyarán a Vörös Hadsereg fő erőfeszítései a szovjet–német arcvonal déli részén fognak kibontakozni. Ezért itt tartotta a legerősebb csoportosítást; az volt a szándéka, hogy hadászati védelemmel feltartóztatja nyugati irányú előrenyomulásukat, amíg szakadás áll be a Hitler-ellenes koalícióban. A hitlerista vezetés politikai és katonai tervei azonban meghiúsultak.

A szovjet legfelsőbb főparancsnokság – szilárdan kézben tartva a kezdeményezést – elhatározta, hogy sorozatos csapásokat mér az ellenségre, s ezzel arra kényszeríti, hogy erejét és idejét a tartalékokkal való manőverezésre, olyan csoportosítások alakítására

fordítsa, amelyekkel elháríthatja csapásinkat. A főcsapást Belorussziában, a szovjet–német arcvonal közepén mérte. Az 1. Balti, a 3., 2. és 1. Belorusz Front csapatai azt a feladatot kapták: zúzzák szét a Közép Hadseregcsoportot, hogy megnyíljon a szovjet csapatok előtt a Lengyelországba és Németországba vezető legrövidebb út. A feladat sikeres végrehajtása az ellenség Észak és az Észak-Ukrajna Hadseregcsoportját egyben a szárnytámadás veszélyével is fenyegette.

Az 1. Ukrán Front csapatainak nyári támadásukat a belorusz hadművelet közben kellett megindítaniuk. A főhadiszállás megparancsolta I. Sz. Konyev marsallnak, a front parancsnokának, hogy alakítsa ki az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport szétzúzására és Ukrajna felszabadításának a befejezésére irányuló hadművelet elképzeléseit. A front csapatai addigra a proszkurov–csernovci hadművelet sikeres végrehajtásának eredményeképpen 440 km széles sávban elérték a Kárpátok nyúlványait és a támadás újrakezdésére készülődtek.

A front csapatainak három hadműveleti irányban – a lvovi, rava-russzkajai és a halics–sztanyiszlavi irányban kellett tevékenykedniük. Katonai földrajzi szempontból a támadó hadművelet számára a legnagyobb nehézséget a volhíniai–podóliai fennsík jelentette, amelyet nyugat felől hegyek határoltak: a Kremenyeci-, Gologori- és a Toltri-hegylánc. A Tyernopoltól nyugatra elterülő Toltri majdnem 150 km hosszú, átlagmagassága 450 m. Az erdő borította hegyoldalak alkalmas védelmi terepszakaszul szolgáltak a fasiszták számára. Az első világháborúban ezen a terepszakaszon foglaltak el védőállásokat az osztrák–magyar csapatok, amelyek Ruzszkijnak és Bruszilovnak a Délnyugati Front állományába tartozó hadseregeivel álltak szemben. A lvovi irányban most az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport tartotta a védelmet.

A támadók számára nem kis nehézséget jelentett a Nyugati-Bug, a Visztula és a Dnyeszter vízgyűjtő medencéjéhez tartozó sűrű folyóhálózat is. A folyók többsége nagyjából észak–déli irányú, átszeli a kelet–nyugati irányú utakat.

Lvov körzetének a fasiszta hadvezetés – a fontos ipari központok és a sok üzem miatt, amelyek mind a hadigépezetük számára dolgoztak – nagy jelentőséget tulajdonított. Lvovban és környékén olajipari berendezéseket gyártó üzemek, elektrotechnikai és vagongyárak, bőr- és textilgyárak, élelmiszeripari vállatok működtek. Lvovtól nyugatra hadiipari gyárak voltak: Krosnóban – lőporgyár és acélöntő, amely a löveggyártáshoz acélötvözeteket és a harckocsikhoz páncéllemezeket állított elő. Rzeszówban – ágyúgyár, repülőgép-motorgyár, szerszámgépgyár és kohászati üzem; Melecben – repülőgépgyár, amely havonta 60 gépet állított elő; Demlicben – szintetikusgumi-gyár és vagongyár. Jaslóban és Krosnóban olajat termeltek ki, olajlepárló üzemek működtek.

Itt volt a legsűrűbb a vasút- és úthálózat. Lvov 16 út csomópontja volt, jó összeköttetéssel rendelkezett Lengyelországgal, Csehszlovákiával és Németországgal. Lvov környékén jól ki voltak építve a távbeszélővonalak. A legfontosabb az a föld alatti kábel volt, amely Németországból indult ki, és Krakkón, Przemyślen keresztül Lvovba vezetett. Ez volt az az idegszál, amelyet a fasiszta parancsnokság számára lehetővé tette az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport hadműveleti vezetését.

Több mint 30 tábori és két jól felszerelt repülőtér volt Lvovban és Rzeszówban – ami lehetővé tette a hitleristák számára, hogy a körzetben nagy repülőerőket összpontosítsanak.

A németek a hegyeket, folyókat, mocsarakat, erdőket kihasználva Lvov körzetében erős páncélelhárítással rendelkező védelmet létesítettek, amelynek mélysége elérte a 40–50 km-t.

Az első védőöv három-négy sor lövészárokból és számos fa-föld erődből állt, egyes szakaszokon beásott harckocsikat is alkalmaztak. A második védőövet, az úgynevezett Prinz Eugen-vonalat – amely a peremvonaltól 10–15, helyenként pedig 20 km-re volt – az ellenség a fő védelmi vonalnak tekintette, arra számítva, hogy tüzérségi előkészítésünk idején ide vonja majd vissza a főerőket. Ez összefüggő lövészárok-rendszerből állt, fedezékekkel és fa-föld erődökkel megerősítve. Azokon a helyeken, ahol harckocsiveszélytől lehetett tartani, harckocsiárkok voltak. A harmadik védőöv a Nyugati-Bug és a Gnyilaja Lipa folyók mentén haladt, de még nem építették ki teljesen.

Tudomásunk volt róla, hogy a nagy helységeket, különösen olyan városokat, mint Vlagyimir-Volinszkij, Brodi, Lvov, Sztanyiszlav, Grubeszów, Rava-Russzkaja és Halics, erős ellenállási gócokká építették ki. Jól emlékszem, milyen erősen megerődítették Lvovot és Przemyślt, amelyet körvédelemre rendeztek be, s ahol még megvoltak az első világháborús erődök. Az ellenséges védelmet megtűzdelték aknazárakkal. Az aknásítás átlagos sűrűsége arcvonal-kilométerenként 700 harckocsi- és 430 gyalogsági akna volt. Ezenkívül az útcsomópontok, hidak és a középületek is elő voltak készítve aláaknázásra.

Az 1. Ukrán Fronttal az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport állt szemben, állományában a 4. és az 1. német páncéloshadsereggel és az 1. magyar hadsereg csapataival. A német hadseregcsoportot a 4. légiflotta repülőkötelékei támogatták. Amikor a belorusz hadművelet elkezdődött, amint ezt a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása előre látta, ezt a hadseregcsoportot meggyengítették, mintegy 6 hadosztályát átdobták Belorussziába, így a lvov–sandomierzi hadművelet megkezdésekor 34 gyalogos-, 5 páncélos- és 1 gépkocsizó hadosztályból, valamint 2 gyalogosdandárból állt. Az ellenségnek több mint 600 000 katonája (a hadtáp figyelembevételével 900 000), 900 harckocsija és rohamlövege, 6300 lövege és aknavetője és 700 repülőgépe volt.

A legerősebb csoportosítás a lvovi volt. A fasiszták ebben az irányban nem rendelkeztek hadászati tartalékokkal. Az ellenállás erejét csak a hadműveleti tartalék rovására tudták növelni, amely 5 páncélos-, 1 gépkocsizó és 3 gyalogoshadosztályból és 1 gyalogosdandárból állt. A páncéloshadosztályok a peremvonaltól mintegy 10–12 km távolságban helyezkedtek el, ami manőverezőképességüket szélességben és mélységben egyaránt korlátozta.

Mivel az ellenség védelme a harcászati mélységben jól elő volt készítve és sűrűn meg volt szállva, az áttöréshez erős támadó csoportosításokat kellett alakítani, ezért az 1. Ukrán Front csapatait feltöltötték személyi állománnyal, harci technikával és fegyverekkel, különösen harckocsikkal és tüzérséggel. Erősítésként tetemes mennyiségű lövész- és repülőhadosztályt, tüzér és különleges csapatot kapott.

A hadművelet megkezdésekor frontunk állományához 7 összfegyvernemi és 3 harckocsi-hadsereg, 2 lovas-gépesített csoport – összesen 80 lövész- és lovashadosztály, 10 harckocsi- és gépesített hadtest és több önálló harckocsi- és rohamtüzérdandár tartozott. A frontnak 843 000 katonája, 2200 harckocsija és rohamlövege, mintegy 14 000 lövege és aknavetője volt. A csapatok tevékenységét a 2. légi hadsereg biztosította, amely 9 repülőhadtestből, 3 önálló hadosztályból és 4 önálló ezredből – több mint 3000 harci repülőgépből állt. Egészben véve a front csapatai az ellenséggel szemben élőerő tekintetében 1,4-szeres, harckocsik tekintetében 2,4-szeres, tüzérség tekintetében 2,2-szeres és repülőgépek tekintetében 4,3-szeres fölényben voltak. Erőink túlsúlya a főcsapások irányában még lenyűgözőbb volt.

Az erős támadó csoportosításra azért volt szükség, mert a fontos hadászati célt egyetlen front erőivel kellett megvalósítani. Ilyen feladatot eddig rendszerint több front haj-

tott végre. Az egy front állományában összpontosított nagy mennyiségű erő és eszköz, a hadművelet roppant méretei minden parancsnoktól, törzstől és a politikai szervtől a támadás sokoldalú előkészítését, a harc és a hadművelet átgondolt megtervezését követelte.

A front törzse által kidolgozott, két hatalmas csapást tervező lvov–sandomierzi hadművelet elgondolását gondosan tanulmányozta I. V. Sztálin, a legfelsőbb főparancsnok, a Politikai Bizottság és az Állami Honvédelmi Bizottság tagjai, továbbá a főhadiszállás és a vezérkar.

A főhadiszállás néhány módosítással jóváhagyta az elgondolást, mert a front képes volt arra, hogy egyidejűleg két hatalmas csapást mérjen; elegendő élőerővel és eszközzel rendelkezett ehhez.

Az elgondolás szerint az ellenséges védelmet a rava-russzkajai és a lvovi irányban kellett áttörni, az ellenség szétzúzása után előrenyomulni az Arubesów, Tomasów, Javorow, Nyikolajev, Halics terepszakaszra, egyidejűleg bekerítve és megsemmisítve az ellenség brodi csoportosítását, majd továbbfejleszteni a támadást a Visztula és a Kárpátok nyúlványai felé.

A főcsapást a lvovi irányban három összfegyvernemi hadsereg – a 60. hadsereg (parancsnok P. A. Kurocskin vezérezredes), a 38. hadsereg (parancsnok K. Sz. Moszkalenko vezérezredes) és az 5. gárdahadsereg (parancsnok A. Sz. Zsadov altábornagy) – két harckocsi-hadsereg – a 3. gárda-harckocsihadsereg (parancsnok P. Sz. Ribalko vezérezredes) és a 4. harckocsi-hadsereg (parancsnok D. D. Leljusenko vezérezredes) – és Sz. V. Szokolov altábornagy lovas-gépesített csoportjának erői mérték. Ezekre a csapatokra várt az ellenséges csoportosítás kettévágása, kedvező feltételek teremtése a drogobicsi iparvidék elfoglalásához és a Visztula irányában való támadáshoz.

A második csapást a rava-russzkajai irányban terveztük, két összfegyvernemi hadsereg – a 3. gárdahadsereg (parancsnok V. N. Gordov vezérezredes) és a 13. hadsereg (parancsnok N. P. Puhov altábornagy), valamint az 1. gárda-harckocsihadsereg (parancsnok M. J. Katukov vezérezredes) és a V. K. Baranov altábornagy parancsnoksága alatt álló lovas-gépesített csoport erőivel. Ezeknek a csapatoknak az 1. Belorusz Front balszárnycsapataival szorosan együttműködve kellett támadniuk és a legrövidebb úton el kellett érniük a Visztulát.

A főcsoportosítás támadásának déli biztosítására kisegítő csapásokat terveztünk Halics és Sztanyiszlav ellen a front balszárnyának két hadseregével – az 1. gárdahadsereggel (parancsnok A. A. Grecsko vezérezredes) és a 18. hadsereggel (parancsnok J. P. Zsuravljov altábornagy).

A front parancsnoka az erőket és eszközöket a rava-russzkajai és a lvovi irányban összpontosította. 225 km széles arcvonalon 41 hadosztályt, 3 harckocsi-hadsereget és 2 lovas-gépesített csoportot vont össze. A két áttörési szakaszon, amelyeknek kiterjedése 26 km körül volt (az arcvonal kiterjedésének mintegy 6 százaléka) a lövészhadosztályok több mint 50 százaléka, a harckocsik és a rohamlövegek majd 90 százaléka, a tüzérség több mint 70 százaléka összpontosult, ide irányult a front egész légierejének tevékenysége is.

A frontnak mély hadműveleti felépítése volt. Az első lépcsőben hat összfegyvernemi hadsereg, a másodikban egy tartózkodott. A siker továbbfejlesztésére összevont erő három harckocsi-hadseregből és két lovas-gépesített csoportból állt. Egy lövészhadtest (a 47.) tartalékban maradt. Ez tette lehetővé, hogy a hatalmas kezdeti csapást a támadás során tovább fokozzuk.

A hadseregek, magasabbegységek, csapatok aktív feladatokat kaptak, amelyek sikeres végrehajtása nagy mértékben függött a pontos együttműködéstől, az alkotó kezdeményezéstől, a merész, lendületes tevékenységtől. Az összfegyvernemi hadseregeknek át kellett törniük a harcászati védelmet, szét kellett zúzniuk az ellenség hadműveleti tartalékait, biztosítaniuk kellett a front gyorscsapatainak harcbavetését és velük együttműködve be kellett fejezniük az ellenséges csoportosítás szétzúzását.

Az ellenséges védelem gyors áttörése és a siker továbbfejlesztése a hadműveleti mélységben, főként a harckocsik és a rohamlövegek helyes felhasználásán múlott.

A Nagy Honvédő Háború első időszakában a harckocsikat rendszerint decentralizáltan alkalmazták. Ennek az volt a magyarázata, hogy a csapatok nem rendelkeztek kellő mennyiségű páncélostechnikával. A háború későbbi időszakaiban lehetővé vált, hogy a frontok és a hadseregek gyorscsoportjain kívül különleges csoportokat is alakítsunk a gyalogság közvetlen támogatására.

A harckocsik a várakozási vagy megindulási körletekből elindulva a tüzérségi és a légi előkészítés során áthaladtak a gyalogság harcrendjén, majd az aknamezőket leküzdve betörtek az ellenség első állásába és legázolták tűzeszközeit. A harckocsik rendszerint 400–500 méterrel a gyalogság előtt haladtak. Utánuk a rohamlövegek következtek, amelyek a gyalogság és a harckocsik előretörését akadályozó tűzeszközöket küzdötték le.

A lvov–sandomierzi hadműveletben a két áttörési szakaszon a gyalogság közvetlen támogatására a 60. és a 38. hadseregnél 185, a 3. gárdahadseregnél és a 13. hadseregnél 164 harckocsit és rohamlöveget jelöltek ki, ami arcvonal-kilométerenként legfeljebb 13 harckocsit és rohamlöveget jelentett. Ez a sűrűség nem biztosíthatta a lövészcsapatok sikeres tevékenységét az ellenséges védelem harcászati övének áttörésekor. Ezért a frontparancsnok úgy határozott, hogy az áttörés meggyorsítására igénybe veszi a harckocsihadseregek erőinek egy részét.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának az volt a véleménye, hogy a harckocsi-hadseregeknek az ellenséges védelem harcászati övezetének áttörésére való felhasználása nagy veszteségekkel jár, így csökkenti harctevékenységük hatékonyságát a hadműveleti mélységben. A főhadiszállás az elhatározás jóváhagyásakor megparancsolta, hogy a harckocsi-hadseregeket és a lovas-gépesített csoportokat ne az áttörésre, hanem a siker továbbfejlesztésére használják fel. A harckocsi-hadseregeknek az áttörésbe a hadművelet második napján, a lovas-gépesített csoportoknak pedig ezután két nappal kellett benyomulniuk.

A főhadiszállás utasításainak megfelelően a frontparancsnok pontosította a harckocsi-hadseregek alkalmazásának tervét. Az újabb döntés szerint ezeknek csak az ellenséges védelem mélységében, a peremvonaltól 20–25 km-re kellett harcba lépniük. A harckocsi-hadseregek első lépcsőjének hadtesteiből előrevetett osztagokat – megerősített harckocsidandárokat – különítettek ki. Ezeknek az volt a feladatuk, hogy a lövészmagasabbegységekkel együtt befejezzék az ellenséges védelem harcászati övének az áttörését.

A harckocsi-hadseregekre és a lovas-gépesített csoportokra az a feladat várt, hogy harcbavetésük után lendületesen továbbfejlesszék a támadást a döntő irányokban, és biztosítsák a hadművelet feladatainak rövid idő alatti végrehajtását.

M. J. Katukov vezérezredes 1. gárda-harckocsihadseregének, a 3. gárda- és a 13. hadsereg sávjában, harcbavetése után menetből át kellett kelnie a Nyugati-Bugon, el kellett foglalnia Rava-Russzkaját, előrevetett osztagainak pedig Nymirov, Zsolkov

(Nyesztyerov) körzetébe előrenyomulva fel kellett venniük a kapcsolatot a 3. gárda-harckocsihadsereggel és el kellett vágni az ellenség brodi csoportosításának nyugati irányú visszavonulási útjait.

P. Sz. Ribalko 3. gárda-harckocsihadseregének, amelynek 454 harckocsija és rohamlövege volt, a 60. hadsereg sávjában kellett harcba lépnie, a hadművelet második napján. A hadseregnek – észak felől megkerülve az ellenséget – a negyedik napon el kellett foglalnia Zsolkov és Mokrotin körzetét. Előrevetett osztagainak – miután Javorowot elfoglalták és Jaroszlavnál átkeltek a San folyón – Zsolkov körzetében fel kellett venniük a kapcsolatot az 1. gárda-harckocsihadsereggel, Velkopolnál pedig a 4. harckocsi-hadsereggel, s utána el kellett vágniuk az ellenség lvovi csoportosításának a visszavonulási útjait. Ribalko a főcsapást két harckocsihadtest erőivel, a kisegítő csapást pedig az első lépcső jobbszárnyán levő 9. gépesített hadtesttel mérte. A hadsereg balszárnya mögött, a második lépcsőben haladt a mi 6. gárda-harckocsihadtestünk, nekünk a támadás második napján kellett harcba lépnünk. A hadseregparancsnok tartalékát a 91. önálló harckocsidandár és egy motorkerékpáros ezred alkotta. A páncélelhárító tartalékot egy harckocsivadász-dandár és két aknavetőezred alkotta. A harckocsi-hadseregnek négy útvonalon kellett megközelítenie a harcbavetési terepszakaszt.

D. D. Leljusenko vezérezredes 4. harckocsi-hadseregének – amely a 10. harckocsi- és a 6. gépesített gárdahadtestből állt – a 38. hadsereg sávjában kellett harcba lépnie. Lvovot dél felől megkerülve a negyedik napon estére kellett elfoglalnia Velkopol, Gorodok körzetét, és elvágnia az ellenség lvovi csoportosításának visszavonulási útjait nyugat és délnyugat felé. A hadsereg előrevetett osztagainak a 3. gárda-harckocsihadsereggel Lvovtól nyugatra kellett felvennie az összeköttetést, Rudkovtól délnyugatra pedig átkelőhelyet kellett foglalnia a Dnyeszteren.

A lovas-gépesített csoportoknak[110] – amelynek állományában 516 harckocsi és rohamlöveg volt – a rava-russzkajai és a lvovi irányban a harckocsi-hadseregek után kellett harcba lépniük, abból a célból, hogy növeljék a csapás erejét. A hadműveleti elgondolás értelmében a hadműveleti mélységben a harckocsi-, gépesített és lovashadtesteknek kellett felaprózni az ellenséges erőket és biztosítani gyors szétzúzásuk feltételeit.

A hadművelet előkészítése során nagy figyelmet szenteltünk az együttműködés megszervezésének és gyakorlati kérdéseinek, különösen a gyorscsapatok és a támogató légierő együttműködésének. A hadművelet első napjaiban a légierőnek a német csapatok főcsoportosításai ellen kellett tevékenykednie a védelem harcászati övében. A repülőparancsnokok figyelőpontjait az összfegyvernemi és a harckocsi-hadseregek figyelőpontjaival együtt vagy azok közvetlen közelében telepítették. Sz. A. Kraszovszkij vezérezredes, a 2. légi hadsereg parancsnoka, hadműveleti csoportjával együtt a frontparancsnok figyelőhelyén tartózkodott; a repülőhadtestek parancsnokai pedig a támogatott hadseregek parancsnokainak figyelőhelyein. A harckocsi-hadseregek előrevetett osztagainál szintén ott voltak a légierő képviselői.

A légi hadseregen kívül[111] a földi csapatok támogatásába a távolsági légierőt és az országos légvédelem vadászrepülőit is bevonták.

[110] V. K. Baranov altábornagy lovas-gépesített csoportjának állományába a 25. harckocsi- és az 1. gárda-lovashadtest tartozott; Sz. V. Szokolov altábornagy csoportja a 31. harckocsi- és a 6. gárda-lovashadtestből állt.

[111] Július 17-től kezdve a rava-russzkajai irányban tevékenykedő repülő-magasabbegységeket a 8. légi hadsereg parancsnoksága vezette, amelyet a főhadiszállás a 2. légi hadsereg parancsnokságához rendelt ki segítségül.

Az összfegyvernemi és a harckocsi-hadseregeket műszaki és pontoncsapatokkal erősítették meg, amelyek már előre sok átkelőeszközt készítettek a kéznél levő anyagokból. Készültek szétszedhető fahidak sekély vizekhez, szétszedhető fahidak harckocsik számára, ezenkívül ladikok és tutajok a partraszálláshoz. A front műszaki csapatai másfél hónap alatt építettek, helyreállítottak és kijavítottak 3300 km utat és 360 hidat. A Dnyeszteren, a Nyugati-Bugon, a Pruton és Szereten 30–60 tonna teherbírású hidak épültek.

Ebből a munkából derekasan kivették részüket a helyi lakosok. Az ő segítségükkel több mint 2200 km utat javítottak ki, mintegy 400 hidat építettek, illetve állítottak helyre. A Dnyeszter jobb partján a vasutakat a nyugat-európai szabványról átállították a mi nyomtávunkra, áteresztőképességüket 1,5–2-szeresére növelték.

Az utak és repülőterek építésén önfeláldozóan dolgoztak a volhíniai, rovnói, tyernopoli és a hmelnyiki terület lakosai. Segítségükkel a repülőterek műszaki zászlóaljai tíz nap alatt 33 új repülőteret létesítettek, helyreállították a megrongált leszállóhelyeket és újakat építettek az arcvonaltól 8–20 km távolságban. A légierő állomásoztatásának álcázására 33 színlelt repülőteret építettek, amelyek ellen az ellenség június–július hónapokban 87 támadást intézett.

Gyors ütemben javították a korábban megrongálódott harceszközöket, karbantartották az üzemektől kapott új harckocsikat. A csapatoknál és a raktárakban a támadás megindulásakor 2,5–5 javadalmazás lőszer, a harckocsik és a gépkocsik számára 6–10 javadalmazás üzemanyag és 15–30 napra elegendő élelem volt a fő élelmiszerekből.

Az 1. Ukrán Front hadtápszervei a hadművelet előkészítésére és különösen a végrehajtása alatt igen nagy erőbevetéssel tevékenykedtek, minden nehézség és váratlan harci esemény ellenére meg tudtak birkózni az óriási munkával. Ezt a 3. gárda-harckocsihadsereg hadtáposainak tapasztalatai alapján is meg tudom ítélni, akiket közvetlenül Ivan Karlovics Nyikolajev vezérőrnagy irányított, aki 1943 májusától kezdve volt a hadsereg hadtápfőnöke, és a gazdasági munka szervezésében komoly tapasztalatokkal rendelkezett. Nem mindennapi tehetség lakott benne, a becsületes, lelkiismeretes munkában példát mutatott, amit rábíztak, mindig maradéktalanul teljesítette. Alárendeltjeit hozzáértéssel vezette. Szervezőképességéről elismerően nyilatkozott I. Sz. Konyev marsall. Minden alapunk megvan ahhoz, hogy kijelentsük: a hadtápcsapatok és alegységek segítettek lerakni a küszöbönálló hadművelet sikerének biztos fundamentumát.

A főhadiszállás direktívái alapján a csapatoknál megfeszített erővel folyt a személyi állomány és a törzsek harckiképzése. A fő figyelmet arra fordítottuk, hogy a csapatokat legújabb tapasztalataink alapján képezzük ki. Valamennyi fegyvernem tisztjei tanfolyamokon, hadijátékokon vettek részt, ahol elemezték a tavaszi támadóharcokat. A hadseregparancsnokoknak, a törzsfőnököknek és a hadtestparancsnokoknak maga a frontparancsnok tartotta a támadó hadműveleteket elemző foglalkozásokat. A csapatok különböző időjárási viszonyok között, éjjel és nappal gyakorolták a folyón való átkelés és a német védelem mintájára berendezett erődövezetek áttörésének mesterségét.

Mivel sok csapatnál, különösen a lövészcsapatoknál az egész személyi állomány 60–90 százaléka olyan harcosokból állt, akiket az ellenséges megszállás alól felszabadult területekről hívtak be és korábban nem szolgáltak a hadseregben, a kiképzésükkel igen intenzíven kellett foglalkozni, napi 12–14 órát fordítottak erre. A fiatal katonák találkoztak a harcok veteránjaival, átvették tapasztalataikat.

A harckocsi-hadseregeket a hadművelet kezdetére feltöltötték az üzemekből érkező új technikával. A tanintézetekből megérkeztek az új tisztek – harckocsiparancsnokok és harckocsivezetők, akiknek pótfoglalkozásra volt szükségük ahhoz, hogy átszeldelt te-

repen vezetni tudják a gépeket. Különös figyelmet fordítottunk a kezelőszemélyzet összekovácsolására, új harckocsivezetők képzésére. Számukra rövid tanfolyamokat rendeztünk. A tapasztaltabb harckocsizókat szakmai továbbképző tanfolyamra küldték.

A harckocsi-hadseregek csapatainál és magasabbegységeinél háromnapos foglalkozást szerveztek az ezred-, zászlóalj- és századparancsnokok technikai helyettesei részére. A bemutató foglalkozásokon gondosan kidolgozták a harckocsik nyári üzemeltetésével kapcsolatos kérdéseket. Ennek eredményeképpen a hadművelet megkezdésére valamennyi gép minőségi karbantartásban részesült. Az a lelkiismeretesség, amellyel a mérnöki és technikusi állomány szolgálati kötelességét teljesítette, növelte a harckocsik üzemeltetésének a biztonságát és elősegítette a harckocsizók előtt álló feladatok végrehajtását.

Ezalatt a csapatok rejtett átcsoportosítást hajtottak végre a főcsapások irányában. A menetek hossza elérte a 100–200 km-t, egyes esetekben pedig a 400 km-t, sőt még ennél is többet. A csapatok légvédelmét úgy a támadás megkezdése előtt, mint a támadás alatt a főirányokban tömegesen összpontosított légvédelmi eszközökkel biztosítottuk, gondosan megszerveztük az összfegyvernemi hadseregek és a gyorscsoportok légvédelmi rendszerét.

Aktívan folytattuk az ellenség felderítését. A felderítés a hadművelet megkezdése előtti éjjel megerősítette a parancsnokságnak azt a feltevését, hogy az ellenséges csapatokat a peremvonalból visszavonták a védelem mélységébe, hogy elkerüljék a veszteségeket tüzérségi és légi előkészítésünk alatt.

A parancsnokok és törzsek roppant figyelmet szenteltek a központosított, rugalmas csapatvezetés megszervezésének. A támadás sikere szempontjából nagy jelentősége volt az előkészítés rejtettségének és a meglepésnek, a hadműveleti álcázásnak. A fasiszta parancsnokság sejtette, hogy küszöbön áll a szovjet csapatok támadása. Az ellenség állandó légi felderítést végzett, hogy felfedje csoportosításainkat és magasabbegységeinket, elsősorban harckocsi-hadseregeinket. Ilyen körülmények között a küszöbönálló hadművelet előkészületeinek rejtése különösen fontos volt. Ezért mindent megtettünk annak érdekében, hogy elejét vegyük a parancsnokságunk szándékaira vonatkozó információ kiszivárgásának. A harci okmányok kidolgozásában csak a legszükségesebb emberek vehettek részt.

A mi 3. gárda-harckocsihadseregünknél a hadművelet előkészítésével kapcsolatos munkálatokat kezdetben maga a parancsnok és a törzsfőnök irányította. Öt nappal a hadművelet megkezdése előtt vonta be az előkészítésbe a hadműveleti osztály főnökét, és támadás előtt három nappal az egész törzset, amely a vertyiljackiji erdőben tartózkodott.

A fő okmányokat – harcparancs, hadműveleti terv, együttműködési terv – kézzel írták. A várakozási körzetekben való összpontosulásra vonatkozó intézkedéseket maga a hadseregparancsnok, P. Sz. Ribalko tábornok adta ki. A hadtestek személyi állománya az új elhelyezés céljait és feladatait nem ismerte. Az új parancsnoki harcálláspont helyét a hadseregtörzs tisztjei is csak akkor ismerték meg, amikor a törzs áttelepült az új helyre. A csapatmozgás intenzíven, menetrendszerűen folyt, zömmel éjjel, világítás nélkül; a csapatok nem álltak meg egy helységben sem. A katonáknak ebben az időszakban tilos volt érintkezniük a helyi lakossággal.

Az ellenség félrevezetése céljából a sztanyiszlavi irányban színlelt rádióhálózatot építettek ki és a forgalmazással azt a látszatot keltették, mintha ott két harckocsi-hadsereg és egy harckocsihadtest összpontosítása folyna, a vasutakon színlelt harckocsi-szállí-

tásokat hajtottak végre, az utakon harckocsicsapatok mozogtak. A színlelés körzetében több mint 450 harckocsi és több mint 900 löveg makettjét állították fel.

Az ellenség július elején közvetlen mögöttünk ejtőernyősöket dobott le, hogy adatokat szerezzen szándékainkról. Ezeknek többek között az volt a feladatuk, hogy megállapítsák, hova lettek P. Sz. Ribalko vezérezredes 3. gárda-harckocsihadserege. Hála csapataink éberségének, az ejtőernyősöket hamarosan megsemmisítették.

Az ellenség, hogy parancsnokságunkat az erők csoportosítását illetően megtévessze, ügynököket küldött át hozzánk, akik azt állították, hogy úgy szöktek át. Emlékszem, az egyik kihallgatás közben azt mondta, hogy Bucsacs állomáson látott egy szerelvényt, amelyből 90 Tigrist raktak ki és még két szerelvényt várnak, továbbá Bucsacs körzetében 12 nehézüteget és egy nagy légvédelmi tüzércsoportosítást összpontosítottak. Az ellenség egy hatásos „titkos fegyver" bevetésére készül, amely Németország javára változtatja meg a háború menetét. A szökevényt rajtakaptuk a hazugságon, mire bevallotta, hogy a német felderítőszolgálat megbízásából akarja megtéveszteni parancsnokságunkat.

Az ellenség összes próbálkozását lelepleztük, de a rejtést szolgáló intézkedéseink hatékonyságát csökkentette, hogy a hadtáp alegységek és -intézmények szállításai megsértették az álcázás szabályait. Az ellenségnek, ha nem is teljesen, de sikerült felfednie csapataink átcsoportosítását, és már július elején adatok voltak birtokában arra vonatkozóan, hogy a csapás a lvovi és a rava-russzkajai irányban várható. Az ellenség felderítése azonban nem tudta időben felfedni a 38. hadsereg átcsoportosítását, a 10. és a 11. gárda-harckocsihadtestek helyzetváltoztatását. Az ellenséget a foganatosított intézkedések ellenére – a szovjet csapatok csapása elég váratlanul érte.

A hadművelet előkészítése alatt és a hadművelet során a parancsnokok, törzsek, a politikai szervek és a pártszervezetek eredményes munkát végeztek a csapatoknál. A front haditanácsa és politikai csoportfőnöksége nagy súlyt helyezett a pártpolitikai apparátus, a párt- és Komszomol szervezetek erősítésére, a pártpolitikai munkások eszmei-elméleti fejlesztésére vonatkozó direktíva végrehajtására. A front haditanácsa ebben a dokumentumban előírta, hogy a politikai munkások elméleti ismeretei a gyakorlati munkájukban, a gyűlölt ellenség elleni aktív harctevékenységre való mozgósításában testesüljenek meg. A hadművelet előtti időszakban minden politikai munkást sokoldalúan felkészítettek. Így a haditanácsok tagjai és a hadseregek politikai osztályának vezetői értekezleteket tartottak, az önálló magasabbegységek, a különleges és hadtápcsapatok politikai szerveinek a főnökei és a politikai osztályok más tisztjei számára szemináriumokat rendeztek, a front, a magasabbegységek és csapatok pártaktívája gyűléseket tartott.

A parancsnokság és a politikai szervek hatékony intézkedéseket tettek annak érdekében, hogy azoknál a századoknál, ütegeknél, lovas- és repülőszázadoknál, amelyek az előző harcokban veszteségeket szenvedtek, megalakítsák és erősítsék a párt- és Komszomol-szervezeteket. Ezek nagyrészt új erőkből kaptak feltöltést. 1944. július 1-én az összfegyvernemi hadseregeknél a kommunisták és komszomolisták aránya a teljes személyi állományhoz viszonyítva 32–41 százalék, a harckocsi-hadseregeknél 50–75 százalék, a 2. légi hadseregnél mintegy 80 százalék volt. Szigorú előírás szerint kellett kiválasztani és felkészíteni a század- (üteg-) pártszervezőket és -agitátorokat. Sokan még nem rendelkeztek a szükséges tapasztalatokkal, csak nemrég váltották fel elvtársaikat a munkának e fontos szakaszán.

Tekintettel arra, hogy a front pártszervezeteinek állománya jelentős mértékben megújult (az új párttagok aránya a hadművelet megkezdésekor meghaladta a 70 százalékot),

a parancsnokság és a politikai szervek megszervezték tervszerű felkészítésüket a harci körülmények között folyó pártpolitikai munkára. Ebbe a munkába az egész vezető állományt bevonták.

Mivel a front csapatainak a támadás során meg kellett kezdeni a lengyel nép felszabadítását, a kommunisták megmagyarázták a harcosoknak hadseregünk felszabadító küldetésének történelmi jelentőségét, hadseregünk internacionalista kötelességét, beszéltek a katonáknak az orosz és a lengyel nép évszázados barátságáról, a fasiszta német területrablók elleni közös harcunkról.

Egyes csapatokhoz a támadás előtt küldöttségek érkeztek a gyárakból és az üzemekből. Ezeknek az eseményeknek mindig nagy figyelmet szentelt az 1. Ukrán Front haditanácsának tagja, Konsztantyin Vasziljevics Krajnyukov tábornok, aki a hadsereg és a nép kapcsolatának megtestesülését látta bennük.

Örömmel mondhatom, hogy mi, frontkatonák, állandóan éreztük a nép megható gondoskodását. A felszabadított körzetek lakossága nemcsak lelkesített minket, hanem megtakarított pénzükön vásárolt fegyverekkel is elláttak bennünket. Jól emlékszem az általunk felszabadított Szinguri falu négy kolhozparasztnőjének – Anna Ivanovna Majevszkajának, Anna Alekszandrovna Boroviknak, Szerafima Ivanovna Prilickónak és Ligyija Mihajlovna Koskarovának – a négy barátnőnek – hazafias cselekedetére. A 91. önálló harckocsidandár katonáinak, akik elsőnek vitték el a faluba a boldogságot és a szabadságot, egy harckocsit adtak át, amely a honvédelmi alapnak adományozott pénzükből épült. A harckocsit a dandár egyik legjobb kezelőszemélyzete kapta.

A Zsitomir járás Psziscsi falujából származó Ivan Mihajlovics Tkacsuk kolhozparaszt megtakarított pénzét szintén odaadta, hogy építsenek belőle harckocsit. A szinguribeli lányok és Ivan Tkacsuk kezdeményezésére a zsitomiri terület falusi dolgozói 25 millió rubelt és nagy mennyiségű értéket gyűjtöttek, amelyet a Radjanszka Zsitomirscsina harckocsioszlop megalakítására fordítottak.

Abban az időben egy küldöttség érkezett hozzánk a zsitomiri terület dolgozóitól. Tagjai: Szergyukov, a zsitomiri városi pártbizottság titkára, Melnyikov, a területi Komszomol-bizottság instruktora, Tkacsuk és Majevszkaja Koskorova kolhozparasztok, Tyerehov, Kulakov és Sulc munkások, hogy átadják a dandárnak a terület áldozatkészsége segítségével épített harci gépeket.

A napsütésben 30 új harckocsin csillogott a friss festék. A katonák beszélgettek a küldöttség tagjaival. Sok földijükkel találkoztak: a dandárban a zsitomiri terület 35 harcosa és tisztje szolgált. Az egyik harckocsi körül, melyet I. M. Tkacsuk földije, Sztyecenko főhadnagy századának ad át, különösen sokan sereglettek össze. Tkacsuk gazda módjára nézegeti harckocsiját, megkopogtatja páncélját, ujjával méregeti vastagságát.

A harckocsik kezelőszemélyzete déli egy órakor felsorakozik a gépek mellett. Velük szemben századonként a géppisztolyosok állnak fel. A küldöttek és a parancsnokság elindul az emelvény felé.

A gyűlést megnyitottam, és a dandár egész személyi állománya nevében biztosítottam a zsitomiri terület dolgozóit arról, hogy ezeket a harci gépeket, amelyek a nép megtakarított pénzéből készültek, a fasztovi harckocsizók szörnyű erővel fordítják az ellenség ellen.

Szergyukov, az UK(b)P Zsitomir városi pártbizottságának titkára felszólalásában részletesen elmondta, hogy a terület dolgozói milyen hősiesen és önfeláldozóan dolgoznak a hitleristák által tönkretett gazdaság helyreállításán, beszélt az emberek felszabadítóik – a front hősei – iránt érzett hálájáról. „Dicső harckocsizóink, teljesítsétek becsülettel

népünk akaratát a harcmezőn. Lavinaként gördüljetek ezeken a gépeken nyugat felé, semmisítsétek meg az ellenséget, vigyétek el a felszabadulás örömét azoknak a testvéreinknek, akik még a fasiszta járom alatt nyögnek. Álljatok bosszút az ellenségen azokért a szörnyű gaztettekért, amelyeket az emberiség ellen elkövetett."

Ezután Tkacsuk kolhozparaszt, a terület ifjúsága nevében pedig Melnyikov szólt a felsorakozott harcosokhoz.

A gyűlés végén P. Sz. Ribalko mondott beszédet: „Dandárunk keményen harcol a szovjet hazánkra tört fasiszták ellen. Ezt bizonyítja, hogy a dandárnál 14 Szovjetunió hőse van, és az egész személyi állomány kitüntetésben részesült – rendjeleket és érdemérmeket kapott, de még jobban, még bátrabban, még merészebben, az ellenséget még jobban gyűlölve is lehet, sőt kell harcolnunk! Ezek a harci gépek – népünk ajándékai. A legközelebbi harcokban becsülettel kell igazolnunk, hogy méltók vagyunk a nép bizalmára..." – fejezte be beszédét a hadseregparancsnok.

Ezután az emelvény előtt nagy sebességgel vonult el a 30 harckocsi. Zöld ágakkal és fagyalbogyókkal díszítve, a vezérgépen harci zászló lobogott. A harckocsikon géppisztolyos katonák ültek.

A harckocsik nyugat felé tartottak, ahol kemény harcokban a haza sorsa dőlt el.

A nekünk átnyújtott harminc T–34-es harckocsi dicső szolgálatot tett a német fasiszta megszállók elleni harcokban.

A front csapatainak fegyvereit országunk összes népei alkották. A harckocsik és a repülőgépek Moszkva és Leningrád, Baku és Tambov, Taskent és Tbiliszi, Kijev és Kisinyov, Csimkent és Jakutszk nevét viselték...

A hadműveletre való felkészülés napjaiban ünnepélyesen megemlékeztünk csapataink jubileumi dátumairól, a gárdazászlók és a kormánykitüntetések átnyújtásáról.

Akárcsak az előző hadművelet előkészítése során, most is nagy figyelmet fordítottunk arra, hogy népszerűsítsük azoknak a magasabbegységeknek és csapatoknak harci hagyományait, amelyek rendjeleket hordoztak zászlóikon, megkapták a gárda címet vagy más megtisztelő elnevezést, ahol a Szovjetunió hőseinek népes osztaga és a bátor harcosok százai, ezrei harcoltak. A parancsnokok és a politikai munkások minden tőlük telhetőt elkövettek annak érdekében, hogy a harci hagyományokat, mint a jövendő hőstettek zálogait, minden harcos szívébe zárja; hogy mindenkit áthasson a dandára, ezrede, hadosztálya iránti szeretet, hogy büszke legyen arra, hogy hozzá tartozik és kész legyen folytatni a harcok veteránjainak hősi tetteit.

A harcosok csapatuk iránt érzett szeretetét különösen jól ismerik a frontkatonák. Mindegyikükben ott él az alegységükhöz, egységükhöz való tartozás kitörölhetetlen érzése, ahol harci érettségből vizsgáztak; ahol megtanultak hinni saját erejükben; ahol testi-lelki barátságba kerültek az ezredtársakkal, együtt örültek a győzelmeknek és bánkódtak a balsikereken; ahol velük együtt éltek a nehéz harcokban és az arcvonal nehéz útjain elvesztették hősi halált halt jó bajtársaikat. Mindegyikünk emlékezetében sok olyan eset él, amikor a sebesüléssel kórházba került harcosok és parancsnokok állhatatosan kérték, okvetlenül küldjék vissza őket ezredükhöz, csapatukhoz, mert az többet jelent számukra mindennél.

Még ma is meghatottság fog el, amikor visszagondolok egy, a szovjet harcosokat jól jellemző esetre. Negyvenhárom januárjában, Sztálingrád környékén dandárunk harckocsizói részt vettek egy ellenséges repülőtér megrohamozásában. Feladatukat sikeresen végrehajtották, de többen megsebesültek. A súlyos sebesültek között volt Hidir Hasszán-ogli Musztafajev százados. Már alig volt benne élet, amikor barátai kihúzták

harckocsijából. A tiszt akart mondani valamit és odaintett magához. Egyet kért: ne küldjék a hátországba, hanem gyógyítsák őt a dandárnál. Itt hamarabb lábra áll és visszatérhet a sorba. Az orvosok azonban kérlelhetetlenek voltak – a tisztet a hadseregkórházba küldték. Amikor felgyógyult, valahogy sikerült elintéznie, hogy ismét kedves dandárához küldjék. Vele együtt nehéz utat járt meg, a dandár soraiban kapta meg a Szovjetunió hőse címet.

Feledhetetlen barátairól, a négy rendjelet viselő dandárról a háború után a tiszt könyvet írt, amelyet a szív melege és a hazafiság érzése hat át.

Egy másik eset, amelyet okvetlenül meg kell említenem, Nyikolaj Alekszandrovics Tyimofejevvel, a dandár volt első komisszárjával történt. N. A. Tyimofejev a 91. dandárral még abban az időben forrt össze, amikor a dandár Kazany alatt és a gorkiji területen megalakult. A veteránokkal együtt átélte az alakulás sok-sok nehézségét és az első harcok megpróbáltatásait. Az egyik ilyen megpróbáltatás dandárunk személyi állományát 1942 júliusában Volokonovka alatt érte, a jelenlegi belgorodi területen. Akkor késleltető harcokat vívtunk. Súlyos, véres harcokat. N. A. Tyimofejev, mint mindig, most is ott harcolt, ahol a legveszélyesebb volt a helyzet, ahol különösen nagy szükség volt a személyes példamutatásra és a politikai munkás buzdító szavára. Egyszer az a harckocsi, amelyen együtt mentünk a legfontosabb szakaszra, aknára futott. Az egész kezelőszemélyzet megsérült. Tyimofejevnek eltörött néhány bordája és elvesztette eszméletét. Az első adódó alkalommal kórházba küldtük.

Még jóformán fel sem épült, visszatért a dandárhoz; kereken kijelentette, hogy nem hajlandó a kórházzal együtt a hátország mélyére evakuálni. „Amikor a kórterem ablakában az utcán robogó harckocsik oldalán megpillantottam dandárunk jelvényét, megremegtem az izgalomtól – mesélte később Nyikolaj Alekszandrovics. – Lehet, hogy elvesztem a dandár nyomát. Nélküle pedig nem élet az élet."

A veteránok a háború után minden évben megemlékeznek csapatukról, földiként, testvérként találkoznak, őrzik a kedves relikviákat, mindent, ami a csapat történetével, távoli harci múltjával összefügg: a barátok leveleit és fényképeit, a csapat érdemeiről szóló újságkivágásokat, az arcvonalon viselt gimnasztyorkát és sapkát, amelyet különösen ünnepélyes alkalmakkor felöltenek, az okleveleket és köszönőlapokat... Nemegyszer hallottam, hogy a háborúból visszatért katonák hadosztályuk vagy dandáruk emlékére annak a szobának a falára, ahol a fronton készült fényképeket helyezték el vagy a családi albumba berajzolták csapatuk vagy magasabbegységük háborús megkülönböztető jelét. Ezek a jelek a frontkatonák számára ahhoz a szent ügyhöz való hűség szimbólumai, amelyre életre-halálra feleskü dtek.

És ez a hűség súlyos harcokban született. Megerősödésében segítette az a propaganda, amelyet parancsnokaink és politikai munkásaink folytattak. Ezzel kapcsolatban a lvov–sandomierzi hadműveletet megelőző időszakban és a hadművelet alatt is sokat tettek.

A parancsnokság, a politikai szervek és a pártszervezetek igazán harcos, tevékeny segítője volt a sajtó: a front-, a hadsereg- és a hadosztályújságok. Ezek fáradhatatlanul népszerűsítették az ütközetekben szerzett tapasztalatokat, írtak a magasabbegységek, csapatok és alegységek harci hagyományairól és konkrét harci tetteiről, a hőstettekről és a hősökről.

A sajtó a harci kedv fokozására a nevettetés fegyverét is felhasználta. A sziporkázó humor bátorította a harcosokat, a maró szatíra élezte az ellenség iránti gyűlöletüket. A nagy támadásokat megelőző napokban ezekre különösen nagy szükség volt. A hadi-

tudósítók, ezek a mindenütt jelenlevő emberek, kellő mennyiségben ellátták szerkesztőségüket levelekkel, amelyeket a katonák „zaporozsjei szokás szerint diplomáciai illem nélkül fogalmaztak és a „kutya Führer árja törzsének" címeztek. Az újságokból nem hiányoztak azok a szatirikus oldalak, amelyeknek szerzői az olvasók, a Vaszilij Tyorkinok voltak, akiket minden szakasz vagy század állományában meg lehetett találni.

Emlékszem az egyik ilyen levélre: „Foma Szmiszlov volt orosz katona intő szava arról, hogy miként kell támadni az ellenséget." Az újságírók felkapták, és még találóbban, szenvedélyesebben, lelkesítőbben juttatták vissza a katonatömegekhez. Legyen szabad egy részletet idéznem az „intő szóból", amelyet abban az időben annyira kedveltek katonáink.

„...Nézzétek csak, hogyan dolgozik tüzérségünk. Szinte forr a föld. Előttünk a robbanások fellegei. A szovjet géppuskák kaszálják az ellenség terepszakaszait, de te ne feküdj le, hanem a jelre bátran szaladj egyik tölcsértől a másikig.

Mutasd meg, földi, az ellenségnek, hogy milyen a katona bátorsága. Hogy lássa a fasiszta dög, hogy megértse, nem valami nyimnyám ember megy ellene, hanem daliás orosz erő! Ha rohamba indulsz – üsd-vágd és lőj, törj rá peremvonalukra! Űzd, vágd, állj bosszút!

El kell mondanom nektek, harcosok, saját tapasztalataimat. Ha élni akarsz – juss el a fasiszta lövészárkokig. Menj oda és vívj hatalmas, rettenthetetlen kézitusát. Addig üsd a fasisztát, amíg élet van benne; újból és újból rohamozz. Ne hagyd, hogy az ellenség felocsúdjon, észhez térjen. Vágd el visszavonulását.

Add át magad a harc szenvedélyének! A katonák előreszaladtak? Vidd közel hozzájuk a géppuskákat, az új helyen állítsd fel az aknavetőt. Annak, aki merészen mozog, tűztámogatásra van szüksége. A katona, ha segítség van a háta mögött, ha tűzeső van előtte, elsöpri az ellenséget."

Nem véletlen, hogy ismét szóltam katonai sajtónk szervező és mozgósító szerepéről. Mind a hadművelet előkészítésének feszültséggel teli napjaiban, mind a hadművelet alatt a sajtó együtt haladt a harcosokkal és a tisztekkel, barátjuk és tanácsadójuk volt, tudást és bátorságot öntött beléjük, felvértezte őket az arcvonal tapasztalataival és hőstettekre buzdított.

Mindent egybevetve elmondhatom, hogy a parancsnokság, a politikai szervek, a párt- és Komszomol-szervezetek pártpolitikai munkája már a hadművelet előtt jelentős mértékben hozzájárult a harckészültség biztosításához és a csapatok harci kiképzésének a fokozásához. A pártpolitikai munka súlypontja közvetlenül az alegységekhez tevődött át, és ez hamarosan megmutatkozott a front személyi állományának erkölcsi-politikai állapotán.

Ellenállhatatlan csapások

I. Sz. Konyev marsall, a front támadásának előestéjén harcfelderítést hajtatott végre. A felderítő osztagok megállapították, hogy a fővédőövet megszálló ellenséges csoportosításban nem történtek lényeges változások. Ugyanakkor beigazolódott az, hogy az ellenséges parancsnokság erőinek egy részét vissza akarja vonni az első állásból, helyenként 6–8 km-re, hogy kivonja a személyi állományt tüzérségünk pusztító tüzéből. Az ellenség egyidejűleg tűzcsapdákat készített elő előrevetett zászlóaljaink számára.

Régóta tudtuk, hogy Brodi körzetében az ellenséges parancsnokság nagy ellenállási gócot hozott létre, amely északkelet felől fedezte a lvovi csoportosítást. Itt az ellenség három hónap alatt műszaki szempontból is jól berendezett védelmet épített ki, tömörítette csapatainak harcrendjét. A fővédőövben az ellenség jelentős számú harckocsit és rohamlöveget vonultatott fel. A nagy erdőségek, a mocsaras szakaszok, szakadékok, magaslatok és egyéb természetes akadályok, Brodi körzetében a műszaki berendezések fejlett rendszere, továbbá – a Lvovba vezető utak kivételével – az utak hiánya miatt az ellenség védelmét Gorohovtól Brodiig és tőle délre megközelíthetetlennek tartotta.

Az ellenségre vonatkozó adatok gondos tanulmányozása alapján a frontparancsnok úgy határozott, hogy a támadást július 14-én kezdi meg. Egy nappal előtte a 60. és a 38. hadsereghez a következő harci intézkedést küldte: „Az ellenség a 3. gárdahadsereggel és a 13. hadsereg jobbszárnyával szemben erős utóvédek fedezete alatt megkezdte a visszavonulást a Nyugati-Bugon túlra. Nincs kizárva annak a lehetősége, hogy az ellenség erős utóvédek fedezete alatt a 60. és a 38. hadsereg előtt is visszavonul.

Az ellenség visszavonulásának megakadályozása céljából megparancsolom:

A 60. hadsereg parancsnoka a 336. lövészhadosztály szakaszán egy lövészezreddel, az első lépcső más hadosztályainak szakaszain pedig az előrevetett zászlóaljakkal indítson támadást és mélyen ékelődjön be az ellenség védelmi rendszerébe.

A 38. hadsereg parancsnoka a 211. lövészhadosztály szakaszán egy lövészezreddel, az első lépcső más hadosztályainak a szakaszain pedig az előrevetett zászlóaljakkal június 14-én indítson támadást ugyanazzal a céllal, mint a 60. hadsereg."[112]

A parancsnoki állománynak a támadás alatt saját parancsnoki harcálláspontján tartózkodva tartalékokat kellett készenlétben tartania az előrevetett zászlóaljak támadásának a továbbfejlesztésére. Úgy terveztük, hogy két nappal a támadás megkezdése előtt átjárókat nyitunk aknamezőinken. Az ellenség aknáit a rohamot megelőző éjjel szándékoztuk felszedni.

Számolva azzal a lehetőséggel, hogy az ellenség visszavonul állásaiból, a front parancsnoka kiadta az utasítást, hogy a kitűzött időpont előtt kezdjék meg az aknák felszedését. A műszaki csapatok már július 10-re a 3. gárdahadsereg, a 13., a 60. és a 38. hadsereg sávjában 585 átjárót nyitottak, 37 000 saját és 24 000 ellenséges aknát szedtek fel. Az ellenség drótakadályaira nyújtott tölteteket helyeztek. Ezeket a tüzérségi előkészítés alatt szándékoztak felrobbantani.

Július 13-án a rava-russzkajai irány áttörési szakaszán rövid, de hatásos tüzérségi előkészítést hajtottak végre, majd megindultak a harckocsikkal megerősített előrevetett zászlóaljak. Beékelődtek a 291. gyalogoshadosztály védelmébe, amely még az első állásban tartózkodott és jelentős veszteségeket okoztak neki. Az ellenség kénytelen volt visszavonulni.

Estére V. N. Gordov vezérezredes 3. gárdahadseregének előrevetett zászlóaljai 8–15 km mélyen, P. N. Puhov altábornagy 13. hadseregének előrevetett zászlóaljai pedig 6–8 km mélyen nyomultak előre, itt azonban szervezett ellenállásba ütköztek. A második védőöv áttörése céljából másnap reggel harcba vetették e hadseregek főerőit is.

Broditól északra az ellenség igyekezett mindenáron tartani a második védőövet és megakadályozni, hogy csapataink elfoglalják a Nyugati-Bug terepszakaszát. Különösen makacs ellenállást tanúsított Kuti és Gorohov körzetében, ahol a német fasiszta parancsnokság bevetette hadműveleti tartalékait, a 16. és a 17. páncéloshadosztályt. Csapataink

[112] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 236, op. 2673, d. 1275, l. 57.

a csapás erejét fokozva és visszaverve az ellenség szakadatlan ellenlökéseit, a szárnyak irányában kiszélesítették az áttörést. A második védőövet azonban nem sikerült menetből áttörniük.

Elkeseredett harcokra került sor a levegőben is. A szovjet pilóták megsemmisítették az ellenség repülőgépeit, együttműködtek a légvédelmi tüzérséggel, igen nagy tudásról és bátorságról tettek tanúbizonyságot. A hadművelet első napjaiban különösen kitűntek A. I. Pokriskin ezredes 9. gárda-vadászhadosztályának pilótái. Az egyik légi harcban tizenkét szovjet repülő G. A. Recskalov, A. I. Pokriskin és A. I. Trud vezetésével megtámadott és megfutamított 40 német bombázót, amelyeket 8 vadász fedezett. A szovjet légi hősök ebben a harcban 9 fasiszta gépet lőttek le anélkül, hogy maguk veszteséget szenvedtek volna. A rava-russzkajai irányban csak a támadás négy napja alatt 115 ellenséges gépet lőttünk le. A német légierő kénytelen volt csökkenteni tevékenységét.

A rava-russzkajai irányban július 15-én kezdődött meg újra a támadás. Egyórás tüzérségi és légi előkészítés után a 3. gárda- és a 13. hadsereg csapatai ismét támadásra indultak, teljes harcászati mélységben áttörték az ellenség védelmét és 15–20 km-t nyomultak előre. Kedvező feltételek alakultak ki az ellenség brodi csoportosításának bekerítéséhez.

A frontparancsnok elhatározta, hogy ebből a célból az áttörésbe beveti V. K. Baranov altábornagy lovas-gépesített csoportját. A csoportnak július 16-án reggel kellett harcba lépnie a 13. hadsereg sávjában, a következő nap reggelre pedig el kellett foglalnia Kamenka-Sztrumilovszkaját (Kamenka-Bugszkaja) és el kellett vágnia a brodi csoportosítás nyugati irányú visszavonulási útjait. A lovas-gépesített csoport azonban nem tudott kellő időben benyomulni az áttörésbe. Magasabbegységei a 13. hadsereg csapatait csak néhány kilométerrel megelőzve érték el Holojuv körzetét. A csoport a támadást folytatva szétzúzta a 20. német gépesített hadosztályt, átkelt a Nyugati-Bugon és július 17-én estére elfoglalta Kamenka-Sztrumilovszkaját, másnap pedig Gyerevljanit. Az ellenség brodi csoportosításának nyugati irányú visszavonulási útjait ezzel elvágtuk.

Az első lovas-gépesített csoport után a 13. hadsereg sávjában az 1. gárda-harckocsihadsereg is benyomult az áttörésbe. A harckocsizók a támadást Szokal, Rava-russzkaja felé kifejlesztve átkeltek a Nyugati-Bugon, átlépték a Szovjetunió állami határát, Dobracsin körzetében hídfőállást foglaltak el a folyón, s július 18-án itt összpontosították főerőiket.

Az 1. gárda-harckocsihadsereg Szokal irányában délkeletről mért csapása váratlanul érte az ellenséget. Itt levő jelentős erői a hadsereg nyomása elől nyugat felé visszavonultak.

A támadás első napján a legnagyobb sikert A. L. Getman altábornagy 11. gárda-harckocsihadtestének 44. gárda-harckocsidandára érte el. I. I. Guszakovszkij ezredes parancsnoksága alatt, aki később a Szovjetunió kétszeres hőse lett, a dandár elsőnek foglalt hídfőállást a Nyugati-Bugon. A harckocsihadtest parancsnoka azonban a sikert nem fejlesztette tovább. Az ellenség ezt kihasználva július 18-ra virradó éjjel átdobta a bal partra a 17. páncéloshadosztályt és hosszan elhúzódó harcok kezdődtek.

Amikor az 1. gárda-harckocsihadsereg Szokal délkeleti körzetébe eljutva a bekerítés veszélyével fenyegette az ellenség Tartakuvától keletre tartózkodó páncélos- és gyalogoshadosztályait, a német parancsnokság megkezdte csapatainak visszavonását a Nyugati-Bugon túlra.

A harckocsi- és gépesített csapatok lendületes tevékenységét kiaknázva az összfegyvernemi hadseregek is fokozták nyomásukat. Július 17-én este a 3. gárdahadsereg Vlagyimir-Volinszkijért harcolt, a 13. hadsereg pedig elfoglalta a Krisztinopol (Cservono-

grad), Szelec-Belszkij terepszakaszt. Az előrevetett csapatokat az arcvonal útjain a lőszert, üzemanyagot és élelmiszert szállító gépkocsioszlopok követték.

A lvovi irányban a támadás jóval bonyolultabb volt. Az ellenség csapatai időben megszállták a két védőövet és dühödten ellenálltak. Az előrevetett zászlóaljak tevékenysége itt nem járt eredménnyel.

P. A. Kurocskin vezérezredes 60. hadseregének és K. Sz. Moszkalenko vezérezredes 38. hadseregének főerői erős tüzérségi és légi előkészítés után július 14-én délután kezdték meg a támadást.

A rohamozó lövészcsapatok harcrendjében nem volt elég harckocsi, s ezért estig mindössze 3–8 km mélyen sikerült beékelődniük az ellenséges védelembe. Másnap elhatározták, bevetik a 3. gárda-harckocsihadsereg 69. gépesített dandárát.

A hitlerista parancsnokság már határozottan tudta, hogy frontunk csapatainak nagy, esetleg igen fontos következményekkel járó hadművelete kezdődött. Ezért kétségbeesett kísérleteket tett meghiúsítására. Hitler aláírta az Észak-Ukrajna Hadseregcsoportnak szóló parancsát, amelyben többek között ez állt:

„...Az önök szakaszán várható súlyos harctevékenység idején az a hadosztály, amely az oroszok áttörése esetén nem hajt végre azonnal ellenlökéseket a rés felszámolása és állásainak az utolsó katonáig való tartása végett, súlyos veszélybe döntheti az egész csoportosítást, ahogy ez a Közép Hadseregcsoportnál történt.

Azok a tartalék erők, amelyek sikertelenül és erélytelenül hajtják végre az ellenlökést, sok százezer német katona halálát okozhatják.

Az ellenségnek az a célja, hogy egész Európát és mindenekelőtt Németországot elfoglalja. Hogy ez mit jelentene, mindenki tudja.

Egész Németország tekint önökre ezekben a nehéz napokban és hetekben.

Ha teljesítik kötelességeiket, letörjük és vérbe fojtjuk a bolsevik támadást.

Ezért minden tiszttől és katonától olyan hőstetteket várok, hogy a főparancsnokság hadijelentésében közölhessem hazámmal: az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport frontja sziklaszilárd, mint a hátország, amely nemcsak hogy nem csüggedt ellenségeink terrortámadásai láttán, hanem egyre félelmesebb fegyvert kovácsol a végső győzelem számára.

Ezekben a döntő órákban minden katonának maximálisan meg kell feszítenie erejét, hogy teljesítse kötelességét."[113]

E parancsnak megfelelően az ellenség elkeseredetten harcolt, igyekezett megakadályozni, hogy gyorsanmozgó magasabbegységeink benyomuljanak a résbe.

I. Sz. Konyev marsallt, a front parancsnokát igen nyugtalanította az események alakulása a lvovi irány áttörési sávjában, és a haditanács tagjával együtt azonnal K. Sz. Moszkalenkónak, a 38. hadsereg parancsnokának harcálláspontjára ment, hogy segítsen korrigálni a helyzetet. Meg kell mondanom, hogy a marsallnak megvolt az a szokása, hogy a helyszínen ellenőrizte parancsainak végrehajtását és a hibákért igen szigorúan fenyített.

Ebben a bonyolult és feszült helyzetben rendkívüli és erélyes intézkedésekre volt szükség. Abban az időben Vasziljevics Novikov tábornoknak, a 6. gárda-harckocsihadtest parancsnokának a megbízásából gyakran kellett összehangolnom a hadtest csapatainak a harctevékenységét a lvovi irányban támadó magasabbegységekkel, így tájékozott voltam az eseményekről.

Ivan Sztyepanovics Konyev marsall gondosan kivizsgálta, milyen körülmények aka-

[113] Ugyanott. F. 236, op. 2673, d. 1289, l. 48–49.

dályozták meg július 15-én a 38. hadsereget feladata végrehajtásában. Többek között megállapította, hogy a hadsereg felderítése nem tudta kellő időben felfedni az ellenség páncéloscsoportosítását, a csapás irányát és idejét. A hadsereg páncéltörő tüzérsége néhány kilométerrel lemaradt a gyalogság harcrendje mögött, és a mélységben folyó harcban nem használták ki teljes mértékben a tüzérség tűzerejét. A csapatvezetés hiányosságait is feltárta. Ezeket Konyev marsall külön rejtjelezett táviratban a többi parancsnok tudomására hozta, hogy levonhassák a megfelelő tanulságokat és ne kövessenek el hasonló hibákat.

A frontparancsnok teljesen érthető erélyességét és nagyfokú igényességét az egész parancsnoki állomány kedvezően fogadta. Minden katonai vezető jól tudta, a hadművelet sikeréért milyen óriási felelősség hárul rá, és mindent elkövetett a hibák mielőbbi kiküszöbölése érdekében.

I. Sz. Konyevnak kétségbevonhatatlan tekintélye volt a csapatoknál, minden katona és tábornok mélységesen hitt tudásában és gazdag tapasztalataiban, amelyeknek megszerzését még az első világháborúban kezdte. 1918-ban Konyev, az ifjúkommunista, egy osztag komisszárja lett, és harcolt az ellenforradalmi csapatok ellen. Egy év múltán M. V. Frunze búcsúztatja, amikor önként jelentkezett a polgárháború frontjára. Kinevezik a nevezetes Groznij páncélvonat komisszárjává, amely a Bajkálontúl, az ellenség mögöttes területén végrehajtott merész portyázásaival tett szert hírnévre. A párt ezután I. Sz. Konyevet dandárkomisszári beosztásba nevezi ki.

Nem sokkal ezután Ivan Sztyepanovicsot – akárcsak barátját, Alekszandr Fagyejevet, az amuri partizánok dandárjának katonai komisszárját, a későbbi híres szovjet írót – a távol-keleti kommunisták megválasztják az OK(b)P X. kongresszusa küldöttének. Több más küldöttel együtt részt vesz a kronstadti lázadás leverésében. Később a Távol-keleti Köztársaság forradalmi hadserege törzsének katonai komisszárjaként és a 17. amuri hadtest katonai komisszárjaként is jól ismerték a nevét.

A komisszár rendkívüli tulajdonságai nála parancsnoki tehetséggel párosultak. A polgárháború befejezése után egy lövészezred, majd egy magasabbegység parancsnoka lesz. Amikor a japán imperialisták betörtek Mandzsúriába és Mongóliába, és a Szovjet-Távol-Kelet függetlenségét veszélyeztették, I. Sz. Konyev sikeresen harcol ellenük. Amikor a Nagy Honvédő Háború elkezdődött, Konyev hadseregparancsnoki beosztásban volt.

Ivan Sztyepanoviccsal sokszor találkoztam azokban a lázas években, de legtöbbször nem a front törzsénél, hanem az első lépcső csapatainál, az első vonal közelében: a marsall igyekezett, hogy a harci események áradatában mindig együtt legyen azokkal az emberekkel, akiken az ütközet sorsa múlik. I. Sz. Konyev marsallban megvolt az a ritka képesség, amely lehetővé tette, hogy helyesen ítélje meg a parancsnokok és politikai munkatársak harci tulajdonságait. Íme, egy példa: lássuk, hogyan jellemezte P. Sz. Ribalkót, a 3. gárda-harckocsihadsereg parancsnokát: „Pavel Szemjonovics Ribalko nem ismerte a félelmet, de sohasem kérkedett bátorságával. Meg tudta különböztetni a valóban döntő pillanatokat a látszólagosaktól, és pontosan tudta, mikor, hol kell lennie. Ez rendkívül fontos tulajdonsága egy parancsnoknak. Nem sürgött-forgott, mint némelyek szokták, vagy futkosott egyik egységtől a másikig, de ha a helyzet úgy kívánta, a veszéllyel nem törődve megjelent ott, ahol személyes jelenlétére éppen akkor szükség volt. És ilyen esetekben semmi sem tudta őt visszatartani."[114]

[114] Konyev, I. Sz.: A negyvenötös esztendő. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1968. 46. old.

Először, ez a jellemzés nagyon-nagyon pontos. Másodszor, teljes joggal, úgy vélem, hogy ugyanezek a tulajdonságok voltak meg magában Konyevban is, csak magasabb fokon.

A katonai szolgálat I. Sz. Konyevvel a háború utáni időben is több ízben összehozott. E találkozások során jó alkalmam volt meggyőződni a hadvezér kemény akaratáról, arról, hogy állandóan igyekezett átadni a környező embereknek céltudatosságát, annak a tudatát, hogy a parancsot vagy az elöljáró utasítását mindenáron, még a legrosszabb körülmények között is teljesíteni kell. Erre sok példát találunk a frontélet vagy a háború után történt események között.

1945. november 3-án hívattak a Központi Csoportosítás Törzséhez, I. Sz. Konyevhez. Ivan Sztyepanovics, mint mindig, rendkívül röviden adta ki az utasításait:

– November 5-én reggel legyen Kijevben. Megbízom azzal, hogy üdvözölje a kijevieket a volt 1. Ukrán Front parancsnoksága és csapatai nevében abból az alkalomból, hogy a város két éve szabadult fel a hitlerista megszállás alól. Nincs sok ideje. A kijevieknek szóló üdvözlőlevelet megkapja a politikai csoportfőnökségen.

Mivel a múlt évben a 3. gárda-harckocsihadsereg nevében már teljesítettem ilyen küldetést, megkérdeztem, illik-e ezt újból megtennem.

– Illik – felelte a marsall. – Már van tapasztalata. De a fő, ismétlem, az idő; oldja meg a feladatot, bármilyen nehéz is. Az idő alkalmatlan a repülésre. Válasszon akármilyen közlekedési eszközt, csak időben ott legyen.

Nincs szükség arra, hogy részletesen elmeséljem úti kalandjainkat. Csak annyit mondok, hogy tisztekből és tábornokokból – a Szovjetunió hőseiből – álló csoportunk hihetetlen nehézségek közepette tette meg személygépkocsin az utat Krakkóig, az utazást tehergépkocsin folytattuk. Alvás nélkül, jeges szélben és havas esőben. Ötödikén kora hajnalban érkeztünk Lvovba. Hogyan tovább? Ahhoz, hogy Kijevbe eljussunk, mindössze néhány óra állt rendelkezésünkre. Kihajtottunk a repülőtérre. Ott egyetlen repülőgépet találtunk. Amint kiderült, ez L. P. Kornyijcnak az USZSZK minisztertanácsa elnökének a gépe volt. Haladéktalanul kapcsolatba lépünk vele és megkaptuk a „rendben"-t. Nemsokára pedig már a vendégszerető kijeviek öleltek bennünket. És néhány perc múlva hallottuk, amint a telefonkagylóban megszólal I. Sz. Konyev elégedett hangja: „Elvégre nem sétálni küldtem magukat."

Van egy másik eset. Ötvenhárom telén történt. Ivan Sztyepanovics Konyevnek, a Kárpáti Katonai Körzet csapatai parancsnokának a munkanapja késő estig tartott. Hivatnak a marsallhoz és a következő feladatot kapom: reggel vele és a törzs néhány tábornokával kiszállunk az ezredgyakorlat színhelyére. G. K. Malangyin tábornok, a körzeti törzs főnöke, aki jelen volt beszélgetésünkön megjegyezte, hogy a lőtérre igen nehéz lesz eljutni, mivel az utakat befújta a hó. I. Sz. Konyev most már szigorúbban beszélt: ha egyszer az ezredparancsnok rövid idő alatt el tudott jutni a gyakorlat körzetébe, akkor nekünk is el kell jutnunk.

Lvovtól Nyesztyerov irányában teljesen behavazottak voltak az utak. Gépkocsijainkat vontatni kellett. Minden méterért külön meg kellett küzdenünk. Egyesek azt remélték, hogy I. Sz. Konyev elrendeli a visszafordulást. Ő azonban hajthatatlan maradt. Útközben utolértük a csapat parancsnokának a gépkocsiját, amely elakadt egy hóbuckában. Ivan Sztyepanovics megkérdezte a bajba jutott tábornokot, mit tud felhozni mentségére: elakadt és valamilyen segítséget vár, ahelyett, hogy cselekednék. Konyev megparancsolta a körzet tüzérségi parancsnokának, hogy hivasson vontatókat. Az azt felelte, hogy a legközelebbi katonai alakulatnál csak egy van. „Jó – mondta a marsall. –

Kiszellőztetjük magunkat." Nemsokára kiszálltunk személygépkocsijainkból és átszálltunk a vontatóra. A gyakorlat körzetébe idejében megérkeztünk.

Több példát nem említek, csupán annyit mondok, hogy I. Sz. Konyev marsall kemény jelleme mindenkit a feladatainak pontos végrehajtására sarkallt.

I. Sz. Konyev az arcvonalon gyorsan és alaposan tudott tájékozódni a harci helyzetben, és idejében tudta befolyásolni alakulását. Emlékszem, a lvov–sandomierzi hadművelet előkészítése előtt egyik napon Konyev felkereste 3. gárda-harckocsihadseregünket. A nagy sátorban dandárparancsnokig bezárólag egybegyűlt a parancsnoki állomány. Konyev megkérdezte, minek hívtak össze ennyi tábornokot és tisztet. P. Sz. Ribalko hadseregparancsnok azt felelte, hogy mindenki jelenteni fogja elhatározását. Ivan Sztyepanovics megjegyezte, hogy mindenkit nem tud meghallgatni. Jobb lesz, ha a hadseregparancsnok a saját elhatározását és a hadtestparacsnokok elhatározását elemzi részletesen. A háború megköveteli a számítások és a harctevékenység összes körülményeinek alapos ismeretét. Mivel azonban már minden parancsnokot ide hívtak, itt hallgatom meg a jelentéseket. Kezdjük a hadseregparancsnokokkal.

I. Sz. Konyev részletesen megismerkedett Ribalko, Mitrofanov, Novikov, Szuhov tábornokok, majd a hadtestparancsnokok jelentésével, tisztázta az együttműködés megszervezését, a hadművelet biztosítását. Miután a jelentéseket meghallgatta és a hadművelet előkészítésének számos kérdését pontosította, megparancsolta a parancsnokoknak, hogy a fő figyelmet közvetlenül a csapatoknál folyó munkára összpontosítsák. A hadsereg gazdag harci tapasztalatokkal rendelkezik, de a küszöbönálló hadművelet bonyolult, nem szabad a régi ismeretekre hagyatkozni. A győzelem nem lesz könnyű. Gondosan kell tanulmányozni az ellenség helyzetét és a nehéz harcokra gondosan fel kell készíteni a csapatokat.

A hadművelet közben a frontparancsnok a régi szabály alapján járt el: nem elég parancsot adni, minden pillanatban tudni kell, hogyan hajtják azt végre. Csak így tudunk azonnal reagálni az ellenség váratlan húzásaira a harcban.

A frontparancsnok a 38. hadsereg sávjába irányította a 4. harckocsi-hadsereg magasabbegységeit és a páncéltörő tüzérséget, hogy két összfegyvernemi hadműveleti magasabbegységünk csatlakozásánál megakadályozza az ellenség további előrenyomulását. I. Sz. Konyev marsall parancsára P. A. Kurocskin vezérezredes a 60. hadseregtől a veszélyeztetett szakaszra tarackos, ágyús és páncéltörő tüzérdandárokat különített ki. P. Sz. Ribalko tábornok Olejuv körzetében szétbontakoztatta a 91. önálló harckocsidandárt, hogy az ellenséges páncélosok áttörése esetén hadseregét balról fedezze. Lopusan körzetébe a 10. gárda páncéltörő tüzérdandár vonult fel.

A frontparancsnok azt a feladatot adta a 2. légi hadseregnek, hogy tömeges légitámadásokkal zúzza szét a 38. hadsereg harcrendjébe beékelődött páncélosokat. Július 15-én délben P. P. Arhangelszkij altábornagy 4. bombázó repülőhadtestének 135 gépe végrehajtotta az első légitámadást. Ezt I. Sz. Polbin vezérőrnagy 2. gárda bombázó repülőhadtestének, V. G. Rjazanov altábornagy 1. gárda- és V. V. Nanyejsvili altábornagy 8. csatarepülő-hadtestének, továbbá A. N. Vitruk vezérőrnagy 10. gárda-csatarepülőhadtestének csapása követte. Pilótáink több mint 3000 felszállást hajtottak végre, pusztították az ellenséges páncélosokat, a célterületen négyzetkilométerenként több mint 100 tonna bombát dobtak le. A földi csapatok szívós ellenállásának és a légierő tevékenységének eredményeképpen meghiúsult a fasiszták ellencsapása. Az ellenség nagy veszteségeket szenvedett.

A helyzet azonban még július 15-én este is bonyolult volt. A rava-russzkajai irányban

csapataink ismét megindítva támadásukat, befejezték a védelem harcászati övezetének az áttörését, ezzel szemben a főcsapás egész sávjában ezt nem sikerült végrehajtani; nem jöttek létre a harckocsi-hadseregek ütközetbe vetéséhez szükséges feltételek. Csapataink csak egy keskeny arcvonalszakaszon a 60. hadsereg sávjában, Koltov körzetében ütöttek rést a védelem első és második védőövén. Az ellenségnek szüntelen ellenlökésekkel sikerült felszámolni az elért eredményeket. Minél gyorsabban be kellett volna fejezni az ellenséges védelem áttörését, de a 60. és a 38. hadsereg erre saját erőivel képtelen volt. Ekkor P. Sz. Ribalko vezérezredes, a 3. gárda-harckocsihadsereg parancsnoka a front haditanácsának engedélyével nem várta be, amíg a gyalogság megérkezik Szaszov–Zolocsev terepszakaszra, hanem azonnal megkezdte hadseregének harcbavetését Krasznoje, Dziedzilow általános irányban. Ez volt az a pillanat, amelyre P. Sz. Ribalko azt mondta, ha van szükségszerűség, ez az: tetszik vagy nem, de be kell menni az áttörésbe, bár annak szélessége semmiképpen sem elegendő ehhez.

Az áttörésbe való benyomulást Sz. A. Ivanov vezérőrnagy (július 21-től kezdve V. A. Mitrofanov vezérőrnagy) 7. gárdahadteste és I. P. Szuhov altábornagy 9. gépesített hadteste élosztagainak sikeres éjszakai tevékenysége előzte meg. Nekik kellett elfoglalniuk azt a terepszakaszt, ahonnan a harckocsi-hadsereg harcbavetését tervezték. Z. K. Szljuszarenko ezredes 56. gárda-harckocsidandára és Sz. G. Litvinov ezredes 69. gépesített dandára beékelődött az ellenség védelmébe, átvágta a szaszov–zolocsevi országutat, és július 16-án reggelre elérte Zolocsev északi körzetét. Ugyanakkor Koltovtól délre is kialakult az úgynevezett koltovi folyosó, amely sokban meghatározta a további események alakulását. Itt, egy keskeny (4–6 km széles és 18 km hosszú) erősen átszeldelt és elmocsarasodott szakaszon, amelyet az ellenség tüzérsége, de még a géppuskái is pásztáztak, az állandó esőktől felázott földutakon, egymás után, egy útvonalon kellett bevonulnia az áttörésbe két harckocsi-hadseregnek. Ki kellett szélesíteni ezt a létfontosságú folyosót, aminek eredményeképpen létrejöttek egy újabb, hatalmas előrelendülés előfeltételei. A folyosó szélessége július 16-án estére az áttörés alapjánál elérte a 20, középen a 13 és a csúcsnál a 6 km-t.

A koltovi folyosót nemcsak a harckocsizók, hanem mindenki jól emlékezetébe véste. Ez a szovjet katonák bátor és nehéz harci útja volt, amely próbára tette a szovjet harci technika tartósságát, és újból bebizonyította, hogy kitűnő tulajdonságokkal rendelkezik.

Az ellenséges parancsnokság igyekezett felszámolni a folyosót és megakadályozni, hogy gyorscsapataink kijussanak a hadműveleti területre. Ezért július 16–18-án észak felől, Koltov körzetéből és délről Iwanow, Wolckowcze körzetéből nagy gyalogoserőkkel és közel 120 páncélossal több erős ellenlökést hajtott végre. Ezeknek az ellenlökéseknek visszaverésére a koltovi folyosó elején felvonult a 6. gárda-harckocsihadtest (145 harckocsi és rohamlöveg, több mint 200 löveg és aknavető). A hadtest biztosította a 3. gárda-harckocsihadsereg hátát. Ezenkívül az áttörés torkolatának kiszélesítésére és az ütközetbe vetett harckocsi-magasabbegységek szárnyainak biztosítására a folyosó körzetébe tüzércsapatokkal együtt felvonultatták A. N. Nyecsajev altábornagy (július 21-től kezdve I. A. Kuzovkov vezérőrnagy) 106. lövészhadtestét – a 60. hadsereg második lépcsőjét, továbbá P. P. Polubojarov altábornagy 4. gárda-harckocsihadtestét és V. J. Grigorjev vezérőrnagy 31. harckocsihadtestét. Ezek a csapatok tartották a folyosót, visszaverték az ellenségnek azokat a kísérleteit, amelyekkel a folyosót felszámolni igyekezett.

A harckocsi-magasabbegységek harcbavetésénél igen nehéz feladatok hárultak a műszaki csapatokra. A 15. rohamutász- és az 53. műszaki utászdandárnak, továbbá a 60. hadsereg műszaki csapatainak kerülőutakat kellett keresniük, oszloputakat kellett nyit-

niuk és helyreállítaniuk, el kellett távolítaniuk a harckocsiakadályokat és aknákat kellett lerakniuk azokon a szakaszokon, ahol az ellenség ellenlökései voltak várhatók. A front 42. gépkocsizó műszaki dandárja csupán július 16-án tizenhat aknamezőt és számos egyéb műszaki zárat telepített.

Július 17-én estére a 3. gárdahadsereg első lépcsője – a 9. gépesített és a 7. gárda-harckocsihadtest elérte a Peltev folyót és megkezdte az átkelést, amely igen nehéznek bizonyult. P. Sz. Ribalko hadseregparancsnok két hónap múltán a hadsereg csapatainak a lvov–sandomierzi hadműveletben folytatott tevékenységét elemezve megállapította, hogy Kutkorzs körzetében igen hosszú ideig tartózkodtunk a Peltev átkelőhelyénél. Kutkorzs a második koltovi folyosó volt a számunkra. Tudtuk, hogy a Peltev rossz folyócska, száraz időben mégsem jelentett volna komoly akadályt, de az esőtől igen megemelkedett a folyó vízszintje és járhatatlanná tette a völgyet. A késlekedés még a jelentés pontatlanságából is adódott. A 7. gárda-harckocsihadtest parancsnoka azt jelentette, hogy a hadtest már átkelt a folyón, holott a valóságban még nem fejezte azt be. A csapatok erősen összezsúfolódtak. Egy teljes napon át vesztegeltek. A tervezésnél, hangsúlyozta Ribalko, mindennel számolni kell, amivel a harctevékenység alatt találkozhatunk, egészen a folyó esetleges megáradásáig.

6. gárda-harckocsihadtestünk, amelynek V. V. Novikov vezérőrnagy volt a parancsnoka, ugyanezen a napon a 60. hadsereg előrevetett magasabbegységeivel együttműködve elfoglalta Zolocsev várost. Estére érte el a Peltev folyót, de nem sikerült menetből átkelnie. Nem kevés erőfeszítésre volt szükség ahhoz, hogy saját műszaki alegységei rövid idő alatt hidat verjenek rajta. A hadtestnek Wyrow, Rudanyce, Zasztave körzetébe kellett előrenyomulnia.

E nehézségek ellenére folytatódott a 3. gárda-harckocsihadsereg támadása. Az áttörésbe való sikeres benyomulást megkönnyítette a 2. légi hadsereg megbízható támogatása. A csatarepülők és bombázók az áttörési szakasz szárnyain és harckocsijaink útvonala mentén megsemmisítették az ellenség tűzfészkeit. Különösen hatásosan tevékenykedtek az 1. gárda-csatarepülőhadtest pilótái. Parancsnokuk V. G. Rjazanov altábornagy az operatív csoporttal együtt a koltovi folyosó legszűkebb szakaszán tartózkodott. Három nap alatt, július 16-tól 18-ig, a hadsereg pilótái 4500 felszállást hajtottak végre.

A 3. gárda-harckocsihadsereg határozott tevékenységének nagy jelentősége volt a Lvov irányában folyó támadás továbbfejlesztésében, de szárnyai fedezetlenek voltak, és nem maradt elég ereje ahhoz, hogy a front érdekében további manővert hajtson végre. Ezért a frontparancsnok elhatározta, hogy gárdahadseregünk nyomában ütközetbe veti a 4. harckocsi-hadsereget, amelynek Gorodok irányában kellett előrenyomulnia. A két harckocsi-hadsereg előrenyomulása a Dziedilow, Olsanici terepszakaszra az ellenség brodi csoportosítása körül létrehozta a külső gyűrű ebben az irányban levő szakaszát és kedvező feltételeket teremtett a Lvov elleni támadáshoz. A rava-russzkajai irányban az 1. gárda-harckocsihadsereg és a 13. hadsereg Nyugati-Bughoz való előrenyomulásával jött létre a külső gyűrű.

Július 18-án a 3. gárda-harckocsihadsereg főerői az ellenség heves ellenállása ellenére átkeltek a Peltev folyón és elérték Dziedzilow körzetét, A. D. Kocsetov ezredes 71. gépesített dandára (9. gépesített hadtest) pedig elfoglalta Buszkot, és Gyerevljan körzetében egyesült a 2. gárda-lovashadosztály csapataival. Ezzel kialakult Brodi körül a bekerítés belső gyűrűje is.

A koltovi folyosón átvonult 4. harckocsi-hadseregnek az ellenség erős ellenlökései miatt július 17-én és 18-án nem sikerült teljesen benyomulnia az áttörésbe. Csak J. J.

Belov vezérőrnagy 10. gárda-harckocsihadteste érte el 18-án estére Olsanici körzetét és dél felől átkarolta az ellenség brodi csoportosítását. 19-én reggelre a 60. hadsereg lövészeivel együtt elfoglalta Olganicest. A. I. Akimov altábornagy 6. gárda gépesített hadteste ezalatt Zolocsevtól délre az ellenség dühödt ellenlökéseit verte vissza.

Ily módon július 18-án estére a front sávjában a hadműveleti mélységbe három harckocsi-hadsereg és a lovas-gépesített csoportok törtek előre. A csapatok mindkét irányban mintegy 200 km-es sávban 80 km mélyen nyomultak be a fasiszták védelmébe. Brodi körzetében bekerítettek nyolc ellenséges hadosztályt, több mint 50 000 embert. Létrejöttek a feltételek a döntő támadáshoz, amelynek célja az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport felaprózása és szétzúzása volt.

Az ellenség megpróbálta áttörni a gyűrűt és egyesülni a Zolocsevtól délre és délkeletre tevékenykedő csapatokkal, próbálkozásai azonban nem jártak eredménnyel. A lovasgépesített csoportok főerői és a 4. gárda-harckocsihadtest a 13. és a 60. hadsereg összfegyvernemi magasabbegységeivel és a 4. harckocsi-hadsereg csapataival együttműködve meghiúsították az ellenség szándékait.

Ezeknek a harcoknak az elkeseredett jellegéről számos tény tanúskodik. A csapatok és a magasabbegységek azokban a napokban újabb hőstetteket hajtottak végre. Emlékszem, abban az időben a front csapatait bejárta az a hír, hogy milyen hőstettet hajtott végre Vaszilij Jegorovics Csurkin gárdaőrvezető, kommunista lövegirányzó.

Harci érdemeinek elismeréséül 1944 júliusában megkapta a Honvédő Háború-rend I. fokozatát és a Vitézségért érmet. A hitleristák brodi csoportosításának megsemmisítése során részt vett több ellenlökés visszaverésében. Az üteget az ellenség két zászlóaljnyi ereje támadta. A gárdisták közvetlen irányzással lőtték a támadó ellenséget. Úgy tűnt, hogy a tüzelőállásban nincs hely, ahol bármilyen élőlény meghúzhatta volna magát a rázúduló tűz és vas elől. Elesett a négy utolsó kezelő, Vaszilij Csurkin, az üteg egyetlen megmaradt irányzója a vállán sebesült meg, de tovább tüzelt a lövegből. A harc után az üteghez vezető úton több mint százhegyven leküzdött fasisztát számláltak össze. V. Sz. Csurkin gárdista az arcvonalon töltött három év alatt huszonhét ellenséges harckocsit pusztított el, köztük kilenc Tigrist.

A történelem egy mélységesen megrendítő okmányt hagyott ránk Ivan Pavlovics Pjatyin főhadnagy hősi életéről, aki részt vett az ellenség brodi csoportosításának megsemmisítésében: levele és Komszomol-tagkönyve, amelyet ellenséges golyó ütött át, tanúskodik a fiatal tiszt bátorságáról.

„Az én kis, szerény életem – írta I. P. Pjatyin – barátaim számára nem volt feltűnő... de életemet, mint a többi hazáját és népét szerető szovjet emberét, gyermekkorom óta az a törekvés irányította, hogy csak a népet és szeretett hazámat szolgáljam. A haza érdekeit, a nép érdekeit mindennapi életemben a fő dolognak tartottam és saját érdekeim elé helyeztem. Saját érdekeimmel szinte sohasem törődtem.

Amikor a honvédő háború megkezdődött, nem sikerült azonnal az arcvonalra kerülnöm, a vasútnál dolgoztam, égtem a vágytól, hogy az arcvonalra kerüljek, és közvetlenül pusztítsam a hitlerista dögöket.

...Megsebesültem. Most újra az arcvonalon vagyok. Pusztítani fogom a fasisztákat, amíg a szívem ver, amíg vér folyik az ereimben, az utolsó leheletemig. A heves harc percében véremmel írok hazaszeretetemről.

Ezt a levelet azért írtam, hogy elküldjem a Komszomol Központi Bizottságának és azoknak a komszomolistáknak, akik búcsúztattak, amikor az arcvonalra indultam, hogy megtudják: a lenini Komszomol és pártunk neveltje beváltja a beléje helyezett bizalmat."

Így harcoltak az ádáz ellenség ellen dicső katonáink és tisztjeink, a kommunisták és komszomolisták.

A front parancsnoksága július 16-án megparancsolta a 3. gárda- és a 4. harckocsihadsereg csapatainak, hogy a külső gyűrűben fokozzák a csapás erejét, a belsőben pedig kezdjenek aktívabb támadó tevékenységet, hogy gyorsabban megtörjék a bekerített brodi csoportosítás ellenállását.

Lövész- és harckocsizó csapataink, a légierőnk erélyes csapásokkal felaprózta az ellenség brodi csoportosítását. Az ellenséget demoralizáltuk, pszichikai ellenállását megtörtük. A gyűrű valamennyi szakaszán óráról órára egyre több katona és tiszt adta meg magát, a megadás tömeges jelleget öltött. Jellemző, hogy szaporodtak az olyan esetek, amikor a fasiszta katonák maguk keresték az utat csapatainkhoz és törzseinkhez, és egész alegységek tették le a fegyvert. Csapataink foglyul ejtették a 13. hadseregközvetlen hadtest parancsnokát törzsével együtt, a 361. gyalogos- és a 454. őrhadosztály parancsnokát, a 340. gyalogoshadosztály törzsét.

A 13. hadseregközvetlen hadtest egyik fogoly tisztje ezt mondta: „Amikor kiderült, hogy be vagyunk kerítve, elhatároztuk, hogy a csoportosítás ...összes erőit délre, Pocsapi, Knyazse, Jaszinovce körzetébe irányítjuk és áttörünk a tőlünk 3–4 km-re levő saját csapatokhoz. Ezt az elhatározást rádió útján közöltük az 1. páncéloshadsereg törzsével, ahonnan az a válasz érkezett, hogy a 8. páncéloshadosztály segítségünkre siet, áttör hozzánk és egyesülünk...

Az áttörésnek július 22-re virradó éjjel két órakor kellett volna megtörténnie, de az oroszok nyilvánvalóan számoltak az áttörés lehetőségével és harckocsikat küldtek. Roppant veszteségeket szenvedtünk. 30 rohamlövegünk és 4 páncélosunk maradt. Az orosz tüzérség később ezeket a lövegeket és harckocsikat is kilőtte. Ellenlökésünk után csapataink ellenállása majdnem teljesen megszűnt.

Aufe tábornok, a 13. hadseregközvetlen hadtest parancsnoka izgatott volt, mert a 8. páncéloshadosztály részéről semmilyen komoly kísérlet sem történt annak érdekében, hogy áttörjön hozzánk.

Nagy kárt okozott az orosz légierő is. Különösen hevesen bombázott bennünket július 20-án és 21-én Belij Kameny körzetében, ahol sok fogat, gépkocsi és ember zsúfolódott össze. Az oroszok bombázógépei és csatarepülői egész napon át szüntelen hullámokban támadtak. Tudtuk, hogy az orosz légierő aktívan tevékenykedik az arcvonal középső szakaszán (Belorussziában), de sohasem gondoltuk, hogy ilyen sok repülőgépet tudnak bevetni ellenünk. Szüntelenül bombáztak, még arra sem adtak lehetőséget, hogy felemeljük fejünket. Ez még azokat a régi tiszteket is demoralizálta, akik részt vettek az 1914–1918-as háborúban.

Aufe tábornok több ízben rádióüzenetet küldött a hadsereg törzséhez, kérte, küldjenek repülőgépeket, de nem voltak repülőgépeink.

Bár nem volt élelmiszerünk – az utolsó négy napon a katonák egyáltalán nem kaptak meleg ételt –, a repülőgépek nem dobtak le ejtőernyővel élelmiszereket, az egész bekerítés alatt csak néhány hordó üzemanyagot, legfeljebb 8 tonnát hoztak.

Minden tisztnek az volt a véleménye, hogy az oroszok az áttörés helyét Broditól délre igen szerencsésen választották meg. Az arcvonalat ott törték át, ahol a legkevésbé vártuk: a 349. gyalogoshadosztály szakaszán; ráadásul a 349. gyalogoshadosztály volt a legkevésbé állóképes és nem is volt feltöltve."[115]

[115] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 236, op. 2673, d. 1289, l. 53–54.

Az ellenséges csapatvezetést szétziláltuk. Ezért nem sikerült elkerülnie a csoportosítás felaprózását és részenkénti megsemmisítését.

A brodi csoportosítást július 22-én teljesen szétzúztuk. A harc során több mint 38 000 katonát és tisztet semmisítettünk meg és több mint 17 000-et ejtettünk foglyul.

A bekerített ellenség megsemmisítése közben csapataink harctevékenységét több sajátosság jellemezte. Kezdetben erőfeszítései arra irányultak, hogy korlátozzák az ellenség manőverezési szabadságát, hogy megakadályozzák az erők és eszközök összpontosítását a számunkra fontos irányokban. Ezután az ellenség fő csoportosítását néhány egymástól elszigetelt csoportra daraboltuk fel. A csoportosítás megsemmisítése úgy történt, hogy csapataink széles manővert hajtottak végre és hatalmas csapásokat mértek mind a bekerített ellenségre, mind a fő arcvonalon tevékenykedő magasabbegységeire. Az ellenséges csoportosítás megsemmisítésében különösen hatékony szerepet játszottak a harckocsi-, a tüzér-magasabbegységek és a légierő, amelyek csapásaikkal dezorganizálták az ellenséget.

Nagy jelentőségű volt V. J. Grigorjev vezérőrnagy 31. harckocsihadtestének a tevékenysége, amely a dél felé áttörni akaró ellenség szárnyára mért csapást. P. P. Polubojarov altábornagy 4. gárda-harckocsihadtestével együtt kettévágta az ellenséges csoportosítást, így segítve elő e gyors megsemmisítésüket.

Meg kell jegyeznem, hogy az ellenség brodi csoportosítása megsemmisítésének nagy jelentősége volt a lvov–sandomierzi hadművelet, a Nagy Honvédő Háború egyik legnagyobb hadművelete menetének és kimenetelének szempontjából, amelynek eredményeképpen csapataink szétzúzták az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport főerőit. Felszabadították a megszállás alól Ukrajna nyugati területeit és Lengyelország területének egy részét és kedvező feltételeket teremtettek a kelet felől Csehszlovákiába irányuló és a lengyelországi nagyipari központok elleni támadáshoz.

Az ellenség brodi csoportosításának megsemmisítésével egy időben folyt a front főerőinek a támadása. A leglendületesebb tevékenység továbbra is a front jobbszárnyán folyt, melyet az segített elő, hogy július 18-án az 1. Belorusz Front balszárnycsapatai ismét megkezdték támadásukat a lublini irányban. M. J. Katukov 1. gárda-harckocsihadseregének harckocsizói július 20-án estére elkezdték a harcot Grodiszlavicétől délre, N. P. Puhov tábornok 13. hadserege pedig elfoglalta Rava-Russzkaját. V. N. Gordov tábornok 3. gárdahadserege, sikeresen harcolva átkelt a Nyugati-Bugon, és július 23-án elfoglalta Grubeszówot.

Addigra az 1. gárda-harckocsihadsereg, a visszavonuló ellenséget üldözve elérte a San folyó keleti partját, előrevetett csapatai átkeltek és július 27-én az odaérkező 13. hadsereg csapataival közösen elfoglalták Jaroszlavot. A 13. hadsereg ezenkívül felszabadította Psorovszkot.

Az ellenség 4. páncéloshadseregének főerőivel elkeseredett harcokat folytató 3. gárdahadsereg lemaradása miatt a hadsereg szárnya és a 13. hadsereg szárnya között hézag keletkezett. Az ellenség a helyzetet kihasználva a San folyóig előrenyomult csapataink hátába mért csapást. Ezért a frontparancsnok elhatározta, hogy Sz. V. Szokolov altábornagy lovas-gépesített csoportját és a 3. gárdahadsereg erőit a visszavonuló ellenséges csoportosítás szárnyára és a háta mögé irányítja. A front jobbszárnycsapatainak sikeres előretörése veszélyeztette a Lvov körzetében tevékenykedő ellenséget, és megkönnyítette az ellenség szétzúzását a lvovi és a sztaniszlavi irányban.

Lvov megközelítési útjain rendkívül szívós volt az ellenség ellenállása. Azt remélte, hogy ezzel időt nyer és a San folyó mentén új védelmi terepszakaszt építhet ki. A front

parancsnoksága az ellenség szándékának a meghiúsítására megtette a szükséges intézkedéseket.

Július 19-én kora reggel a 3. gárda-harckocsihadsereg és a 4. harckocsi-hadsereg parancsnoka a front haditanácsától táviratot kapott, amelyben az állt, hogy az ellenségnek Lvov körzetében nincsenek tartalékai. A 3. gárda-harckocsihadsereg azt a parancsot kapta, hogy legkésőbb másnap reggel észak–északnyugat felőli megkerülő manőverrel foglalja el Lvovot. V. K. Baranov altábornagy csoportjának július 19-én Zolkiewet kellett felszabadítania. Lvovot dél felől megkerülve a 4. harckocsi-hadseregnek lendületes csapással, P. Sz. Ribalko vezérezredes csapataival együttműködve, szintén Lvovot kellett elfoglalnia.

A feladat rendkívül nehéz volt, annál is inkább, mivel végrehajtását számos körülmény nehezítette. Így a 3. gárda-harckocsihadsereghez beosztott két, ágyús tüzérdandár a 60. harsereg állományából a megadott időpontra nem érkezett meg a kijelölt körzetbe. A Ribalko vezérezredesnek alárendelt 31. harckocsihadtest szintén nem érkezett meg.

Előzőleg a záporesők feláztatták a talajt, így az utak, a folyók árterületei járhatatlan sártengerré váltak. A megmaradt átjárókat védelmezte az ellenség. Ez lényegesen csökkentette a csapatok támadásának az ütemét. A csapatok menetoszlopait gyakran lőtte a fasiszták tüzérsége és bombázták repülőgépei. A hadtáp lemaradt. A hadtestek kénytelenek voltak megvárni a tüzérség, a lőszer, az üzemanyag és a vezetési eszközök megérkezését – ami nélkül lehetetlenség ütközetet nyerni.

Mindez azt eredményezte, hogy a hadsereg csapatainak tevékenysége részben megbénult. A mi 6. harckocsihadtestünk dandárjainak – az 51., 52. és 53. gárda- és a 22. gárda harckocsizó lövész – manőverét szintén korlátozta a kialakult helyzet. A hadtest törzséhez jelentések érkeztek I. I. Csugunkov, M. L. Pleszko és V. Sz. Arhipov dandárparancsnokoktól, akik bár nem panaszkodtak a harchelyzet nehézségeire, de felvetették azt a kérdést, hogy magasabbegységüket célszerű lenne kivonni a nehezen járható övezetekből.

V. V. Novikov vezérőrnagy hadtestparancsnok és én abban az időben rendszerint a csapatoknál tartózkodtunk. A parancsnokokkal tanácskozva kivezető utat kerestünk a helyzetből. Július 19-én este Vaszilij Vasziljevics Novikov egybegyűjtötte a helyetteseit és a dandárparancsnokokat, meghallgatta jelentésüket és javaslataikat. Mi Sz. V. Lebegyev ezredessel, a hadtest törzsfőnökével jelentettük, hogy véleményünk szerint kisiklott kezünkből annak a lehetősége, hogy Lvovot menetből elfoglaljuk. Erre egy-két nappal ezelőtt volt remény, de most szerfölött kétes. Igaz, még megvan az a lehetőség, hogy az ellenség nem tud Lvovhoz nagy tartalékokat felvonultatni, és akkor a város viszonylag kis helyőrségét szétverhetjük.

A következőt javasoltuk: kérjük meg a hadseregparancsnokot, vezényelje a hadtestet a Lvovtól északra 30–40 km-re levő Ziolkiew körzetébe, ahonnan Nyemirov ellen, majd délre Javorow, Szudovaja Visnya, Mosztyiszk irányába mérhetünk csapást. Ezzel a manőverrel a lvovi csoportosítás hátába kerülhetnénk, elvágnánk útját Przemyśl felé. Ezután a helyzet megmutatná, hova kell csapást mérni a harckocsikkal – Lvov ellen hátulról vagy Przemyśl ellen.

Novikov tábornok megjegyezte, hogy a hadseregparancsnok annak a parancsnak a végrehajtását követeli, amely azt rendeli el, hogy észak felől támadjuk Lvovot, mi pedig a saját elképzelésünkkel hozakodunk elő. Mi tiltakoztunk, mondván, hogy Lvov elfoglalásának a tervéről van szó, nem ellenkezik a parancs legfőbb részével, csupán módosításról van szó.

Éreztük, hogy a hadtestparancsnok, bár osztja véleményünket, mégis alaposabban át akarta gondolni a manővert, mielőtt jelentené a hadseregparancsnoknak. Nemsokára a hadtestparancsnokokat, helyetteseiket és egyes dandárparancsnokokat hívatták a hadseregparancsnok harcálláspontjára, ahova megérkezett I. Sz. Konyev marsall. Ivan Sztyepanovics, amint ez beszédéből kitűnt, elégedetlen volt amiatt, hogy a csapatok előrenyomulása valahol megtorpant. Ezért azonban nem hibáztatta a hadtestparancsnokokat, hanem igyekezett jóindulatúan tájékozódni a helyzetben.

Miután P. Sz. Ribalko részletes jelentést tett a hadsereg harctevékenységéről, V. V. Novikovval egy kis szünetben megkérdeztük, támogatja-e a hadseregparancsnok azt a javaslatot – amelyről már tudott, hogy a 6. gárda-harckocsihadtest nyomuljon előre Ziolkiew, Nyemirov, majd dél felé. Mire Ribalko ezt felelte: „A maguk terve – jelentsék. A tanácsot mindig meg kell hallgatni és racionális alapját el kell fogadni."

A szünet után I. Sz. Konyev részletesen elemezte a 3. gárda-harckocsihadsereg sávjában fennálló helyzetet, értékelte a hadsereg tevékenységét és közölte, hogy Lvov környékére a fasisztáknak sikerült átdobni a sztanyiszlavi irányból három hadosztályt, amelyek a védelem számára alkalmas terepszakaszokat és támaszpontokat foglaltak el. Az ellenség észak felől jelentősen megerősítette állásait, mert úgy látta, onnan fenyegeti a fő veszély. A mi hadtesteink, bár megfeszítették erejüket, mégsem tudtak jelentősen előrenyomulni. Az ellenséges csapatok tartották az útcsomópontokat, magaslatokat, helységeket, a harckocsikkal járható körzeteket és az átkelőhelyeket. Hadseregünk 7. gárda-harckocsihadtestét azonban az egyik helyen már mindössze 6 km választja el Lvovtól. Parancsnoki harcálláspontjáról már láthatók a város épületei, templomai, parkjai és utcái. Az ellenség azonban friss erősítéseket vetett be, mert félt áttörésünktől.

A frontparancsnok azt mondta, meg kell gondolni, hogyan számoljunk le ezzel a csoportosítással. Nem kell fejjel menni a falnak. A harckocsicsapatok képesek arra, hogy akkor és ott jelenjenek meg, amikor és ahol nem várja őket az ellenség, és ezt kell tenniük, ezért hívjuk őket manőverező fegyvernemnek. A harckocsi-hadsereg – igen erős és mozgékony katonai szervezet. El tud szakadni a lövész-magasabbegységektől, be tud törni az ellenség mögöttes területére, szét tudja zúzni tartalékait, kedvező helyzetet tud elfoglalni mögöttes terepszakaszokon: el tudja vágni az ellenség visszavonulását, tud tevékenykedni a hadműveleti térségben.

A frontparancsnoknak ez az értékelése szárnyat adott nekünk, arról tanúskodott, hogy I. Sz. Konyev jól tudja, miben áll a harckocsicsapatok ereje. Beszéde végén egy éles és váratlan kérdéssel fordult P. Sz. Ribalko tábornokhoz:

– Mit tud felhozni a harckocsi-hadsereg tevékenységének a mentségére?

A hadseregparancsnok nem bocsátkozott magyarázatokba, hanem azt javasolta, hogy hallgassuk meg a 6. gárda-harckocsihadtest parancsnokát, V. V. Novikov tábornokot. Neki ugyanis van egy figyelemre méltó javaslata.

I. Sz. Konyev megkérdezte:

– Újra hallgassuk meg elhatározását? Vagy talán Novikov tábornoknak van valami új gondolata? Lehetetlen, hogy egy régi katona és parancsnok ne legyen biztos korábbi elhatározásában, nyilván a helyzet diktált új elképzelést. Igen, erről lehet szó. Nagyon jól ismerem. Tapasztalt tábornok.

Vaszilij Vasziljevics, aki némileg zavarba jött ettől a dicsérettől, azonnal szabatosan jelentette a hadtest tevékenységének tervét, amelyet törzsünknél dolgoztak ki. Végrehajtása okvetlenül maga után vonta volna az egész 3. gárda-harckocsihadsereg tevékenységének módosítását.

– A hadseregre vonatkozóan a hadseregparancsnok jelenthet. Ami pedig azt a tervet illeti, hogy az ön hadteste az ellenség lvovi csoportosításának a hátába kerül, erről Bahmetev tábornok, hadsereg-törzsfőnök véleményét is szeretném tudni. Úgy látszik, a törzsnél már ismerik az ön javaslatát és gondolkoztak rajta.

D. D. Bahmetev tábornok meggyőződéssel jelentette, hogy Novikov hadtestparancsnok terve összhangban van a helyzettel, de nyomban kételyének adott kifejezést: indokolt-e annak a kockáztatása, hogy a 6. gárda-harckocsihadtestet olyan messzire hátra küldjük. Ki kell alakítani a kollektív véleményt.

I. Sz. Konyev marsall figyelmesen nézte a térképet, halkan tanácskozott P. Sz. Ribalkóval, majd kijelentette:

– Osztom Novikov tábornok véleményét. Vaszilij Vasziljevics, készüljön fel az ön által javasolt feladat végrehajtására. Jóváhagyom a tervét, mely az egész harckocsi-hadsereg tevékenységének a helyesbítését vonja maga után. Erre vonatkozóan azonban a hadseregparancsnok utasításokat kap. Önnel végeztem.

A frontparancsnok alkotó tanácskozása mindannyiunkat bizakodással töltött el. A marsall nem diktált, hanem az összes jelenlevőket bátor, nyílt beszédre szólította fel, hogy megtaláljuk a legésszerűbb kivezető utat a nehéz helyzetből, amely részletes elemzés után egy parancsban öltött testet. Ezt a harcosok és parancsnokok ezreinek, tízezreinek feltétlenül végre kellett hajtaniuk. A parancsnok a front ütőerén tartotta kezét és hibátlanul intézkedett.

Az események alakulása megmutatta, hogy az elhatározás helyes volt. Az adott feltételek között a hadsereg további támadása Lvov ellen, észak felől, célszerűtlen volt. P. Sz. Ribalko vezérezredes később a hadsereg tevékenységét szemügyre véve így értékelte az akkori helyzetet:

„Lvovot északról csak nagy veszteségek árán tudtuk volna elfoglalni, és a hadseregnek nem lett volna lehetősége a támadás folytatására. Ezért... elhatároztuk, hogy kilépünk a harcból és menetet hajtunk végre. A történelem nem egy példát ismer, amikor hadseregek nyugatról próbálták Lvovot elfoglalni. 1920-ban az Első Lovashadsereg szintén ebből az irányból vette be Lvovot. A várost ők is megkerülték. 1939-ben a németek a várost észak felől próbálták bevenni. Tíz napig tartott az ostrom, de eredményt nem értek el. A mi elhatározásunk (P. Sz. Ribalko a város nyugat felőli megkerülésére gondolt. – *Jakubovszkij.*) helyes volt. Anélkül, hogy veszteséget szenvedtünk volna, a városból kivezető összes utat elzártuk és szétzúztuk az ellenség hadtápját."[116]

Annak ellenére, hogy a 3. gárda-harckocsihadsereg észak felőli támadásával nem sikerült a hadművelet egyik célját elérni – Lvovot menetből elfoglalni –, egymagában az, hogy a hadsereg előre tudott nyomulni abban a körzetben, nagy befolyással volt az egész front sikerére. Az ellenség kénytelen volt gyengíteni a sztanyiszlavi irányban levő csoportosítását, ezenkívül ideiglenesen lemondani arról, hogy ellenlökéseket hajtson végre a 38. hadsereg és a 60. hadsereg balszárnya ellen. Ebben rejlik P. Sz. Ribalko hadserege Lvovtól északra folytatott harctevékenységének nagy jelentősége.

A helyzet változását figyelembe véve a front haditanácsa július 20-án reggel 3 óra 30 perckor ezt táviratozta a 3. gárda-harckocsihadsereg parancsnokának: „Abban az esetben, ha Lvov észak–északkeleti megrohamozásakor erős ellenállásba ütközik, kerülje meg Lvovot mélyen nyugat felől."[117]

[116] Ugyanott. F. 236, op. 2673, d. 1382, l. 11–12.
[117] Ugyanott. F. 315, op. 4440, d. 191, l. 41.

A város megközelítési útjain továbbra is dúlt a harc, de a 3. gárda-harckocsihadsereg megkezdte az ellenség hátába irányuló mély manőverét. Harckocsi-hadseregünk főerői azt a parancsot kapták, hogy gyorsan érjék el Javorow, Szudovaja Visnya, Mosztyiszka körzetét, és akadályozzák meg az ellenség lvovi csoportosításának visszavonulását. A hadseregnek el kellett érnie a nagy janówi erdőséget, hogy elkerülje az összecsapást az ellenséggel a harckocsik számára nehéz terepen.

P. Sz. Ribalko vezérezredes a feladatot végrehajtva a 9. gépesített hadtest két tüzérséggel megerősített zászlóalját, a 7. gárda-harckocsihadtest egy harckocsidandárját és a 31. harckocsihadtestet hátrahagyta hogy fedezzék a hadsereg északra eső terepszakaszokra való előrenyomulását.

Jól emlékszem arra, hogy a harckocsizók milyen önfeláldozóan készültek erre a 125 km-es menetre, melyet harcolva, nehéz útviszonyok között tettek meg. Valamennyi harckocsit igyekeztünk igen gondosan előkészíteni. A tartalék tartályokat is feltöltöttük üzemanyaggal. Annyi lőszert raktunk be, amennyit csak lehetett, és még további 5-6 rakaszt helyeztünk el kívül a páncélon. Ezenkívül minden harckocsiban volt lőszer, kézigránát, jelzőrakéta, négy napra elegendő hideg élelem és egyéb szükséges kellék. A harckocsikon géppisztolyosok ültek. Minden harckocsi igazi mozgó erőddé vált.

A Lvovot nyugat felől megkerülő manővert a mi hadtestünk kezdte meg. A szakadó eső megnehezítette a harckocsik mozgását, de elrejtett bennünket az ellenség repülői elől. Július 23-án hadtestünk 22. gárda gépkocsizó lövészdandárja, amelynek N. L. Mihajlov alezredes volt a parancsnoka, elfoglalta Javorowot, M. L. Pleszko ezredes 52 gárda-harckocsidandára pedig Janów helységet. Július 24-én reggelre I. I. Csugunkov ezredes 51. harckocsidandára felszabadította Szudovaja Visnyát.

Hozzáértően és rendkívül bátran, az alárendelteknek példát mutatva harcolt az ellenséggel J. I. Afanaszjev gárdafőhadnagy, az 51. gárda-harckocsidandár századparancsnoka. Százada Visznoboki falut támadva ügyes manőverrel az ellenség oldalába került és bekerítéssel fenyegette. A tiszt kilőtt egy ellenséges ágyút, egy páncélos szállító járművet, és megsemmisített húsz hitleristát. Alegysége lendületesen tört előre Szudovaja Visnya vasútállomása felé, elfoglalt két hadianyaggal megrakott szerelvényt, és egy nagy üzemanyagraktárt.

Ugyanezen a napon V. Sz. Arhipov ezredesnek, a Szovjetunió hősének vezetésével (később másodszor is kitüntették ezzel a magas címmel) az 53. gárda-harckocsidandár felszabadította Mosztyiszkát.

A 6. gárda-harckocsihadtest előrenyomult és Javorow, Szudovaja Visnya, Mosztyiszka körzetének elfoglalásával elvágta az ellenség jaroszlawi és przemyśli összeköttetését.

Ezeknek a harcoknak a sikerét, sok előző harchoz hasonlóan, jelentős mértékben Vaszilij Vasziljevics Novikov vezérőrnagy, hadtestparancsnokunk kemény és hozzáértő vezetése tette lehetővé. Sok hónapot töltöttem vele a fronton. Vaszilij Vasziljevics egyike volt azoknak az embereknek, akiknek az életútja elválaszthatatlanul összefügg a Vörös Hadsereggel.

1918-ban vöröskatona volt, részt vett a kulákmegmozdulások leverésében. Azokon a helyeken, ahol most utunk vezetett, még a polgárháború éveiben harcolt, részt vett Sz. M. Bugyonnij lovasportyáin, kétszer is megsebesült, de megmaradt a lovasok soraiban.

Akkoriban alig múlt el húszéves, és már törzsfőnök volt az 1. lovasdandár híres parancsnoka – V. I. Knyiga – mellett. Olyan legendás hadosztályparancsnokok alatt szolgált, mint O. I. Gorodovikov, F. V. Litunov, Sz. K. Tyimosenko.

A háború előtt V. V. Novikov egy gépesített ezred parancsnoka volt a Belorusz Katonai Körzetben, a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg katonai akadémiáján pedig a gépesítési és motorizálási tanszéket vezette. A Finnországgal való háborús konfliktus idején egy hadseregközvetlen csoport parancsnokhelyetteseként tevékenykedett, ezredeket vezetett rohamra a Finn-öbölben levő Koivisto-sziget ellen. A Nagy Honvédő Háborút egy gépesített hadtest parancsnokaként kezdte, utána a 47. hadsereg parancsnoka lett a Kaukázusontúlon. 1941 decemberéig az Iránban tartózkodó szovjet csapatok parancsnoka. Utána a Krími Fronthoz vezényelték a 45. hadsereg hadműveleteinek a vezetésére. Ezerkilencszáznegyvenkettő májusától negyvenkettő végéig a Vörös Hadsereg gépkocsi közlekedési és útügyi főcsoportfőnökének helyettese volt.

Egy szóval, irigylésre méltó harci tapasztalatokkal rendelkezett, sok hadszínteret ismert és jelentős katonai vezetővé vált. Vitézségéért és bátorságáért később a Szovjetunió hőse címmel és más magas kitüntetésekkel tüntették ki.

V. V. Novikov tábornok szerintem a legbonyolultabb körülmények között is biztos kézzel vezette harckocsihadtestét, pontosan megszervezte az együttműködést a különböző fegyvernembeli magasabbegységek és csapatok között.

Vaszilij Vasziljevics, mindkét fiából bátor és erős jellemű embert nevelt. Sok harci érdemrenddel tüntették ki hőstetteiért fiát, Jurij Novikovot, aki negyvenöt áprilisában, a Berlin elleni roham közben halt hősi halált. A másik fia, Dmitrij Novikov Moszkva és Sztálingrád alatt s nyugaton harcolt önfeláldozóan az ellenséggel, dicső hőstetteiért szintén magas kormánykitüntetésekben részesült.

A családban Vaszilij Vasziljevics nemcsak az apa jogán, hanem mint tapasztalt katona is igen nagy szeretetnek és tiszteletnek örvendett. Ugyanígy érzett a 6. gárda-harckocsihadtest személyi állománya is, amellyel összeforrt a harc nehéz megpróbáltatásai alatt.

A Lvovtól nyugatra folyó harcokban igen súlyos volt a helyzet. Nehéz körülmények között tevékenykedett a 4. harckocsi-hadsereg is, amely Lvov peremén utcai harcokat folytatott. A frontparancsnok tudva, hogy az ellenség tartalékokat vont össze, megparancsolta, hogy a hadsereg ne törjön be a városba, kerülje meg délről. Július 21-én a következő parancsot adta: „...A kapott feladatot hajtsa végre, nyomuljon előre Gorodok felé",[118] és két nap múlva újabb figyelmeztetés következett: „Leljusenko elvtárs, megtiltom, hogy a 6. gárda-gépesített hadtest Lvovért harcot kezdjen"[119] – megparancsolta, hogy estére foglalja el Gorodokot.

A 4. harckocsi-hadsereg azonban nem tudta teljesíteni ezeket a parancsokat: Lvov déli és délkeleti szélén mindkét hadteste az ellenség erős ellenállásába ütközött és feltartóztatták őket ezen a terepszakaszon. A csapatokat igen nehéz volt kivonni a harcból. A nehézségeket még az is tetőzte, hogy a hadsereg erői egy részét kénytelen volt elvonni más feladatok végrehajtására, többek között annak a kitörésnek a felszámolására, amelyet a bekerített brodi csoportosítás erői hajtottak végre déli irányban, Zolocseven keresztül. Az ellenség kitörését visszaverő csapatokat K. I. Upman vezérőrnagy, a hadsereg törzsfőnöke vezette. Ezen a szakaszon tevékenykedett Sz. Sz. Marjahin ezredes, a hadseregtörzs hadműveleti osztályának főnöke.

Szergej Sztyepanovics Marjahinról sok jót hallottam már abban az időben is, amikor egy harckocsidandár parancsnoka volt. Rendkívül munkaszerető, erős akaratú, bátor és szívós ember volt, bonyolult feladatok végrehajtását is meg tudta szervezni. E tulajdon-

[118] Ugyanott. F. 324, op. 4761, d. 6, l. 170.
[119] Ugyanott. F. 324, op. 4761, d 3, l. 219.

ságai révén már akkor feltűnt ez a tiszt. Az arcvonalon gyakran kerültünk egymás közelébe. A szomszédos 4. harckocsi-hadsereg legjobb embereinek tetteiről – köztük Sz. Sz. Marjahinéről – elöljáróinktól, a sajtóból és a veteránoktól értesültünk.

Szergej Sztyepanovicsot mint embert, közelről, a háború utáni szolgálatban ismertem meg, amikor a vezérkar hadiakadémiájának sikeres elvégzése után hadosztályparancsnoki beosztásban működött. A gárdahadseregben helyettesem volt, majd hadseregparancsnok, a Belorusz Katonai Körzet parancsnoka, később a honvédelmi miniszter helyettese – a Szovjetunió Fegyveres Erőinek hadtápfőnöke lett.

Sz. Sz. Marjahin abban a számunkra emlékezetes időben is, amikor a hitleristák bekerített brodi csoportosítása ellen harcoltunk, tanúbizonyságot tett rendkívüli tehetségéről.

A Zolocsev és Knyazse körzetében vívott háromnapos harc, amint Szergej Sztyepanovics elmesélte, igen elkeseredett volt. Az ellenség nem látva más kivezető utat, déli irányban próbált kitörni a tűzgyűrűből, de ott pusztult el. A Zolocsev és Knyazse közti völgyecskét majdnem teljesen elborították a fasiszta katonák és tisztek hullái.

Az összfegyvernemi hadseregek hadműveleti magasabbegységei is sikeresen folytatták támadásukat. Július 23-án a 60. hadsereg északkeletről és keletről 15 km-re közelítette meg Lvovot, a visszavonuló ellenséget üldöző 38. hadsereg pedig elérte a Gnyilaja Lipa folyót. Az ellenség lvovi csoportosítása számára veszélyessé vált helyzet miatt a német parancsnokság megkezdte csapatainak visszavonását délnyugat felé, a Szamborba vezető úton. Ez volt az egyetlen út, amelyet még nem vágtak el csapataink.

Abban az időben fontos információk érkeztek a 3. gárda-harckocsihadsereg parancsnokától, aki jelentette, hogy Przemyślben az ellenségnek csak jelentéktelen erői vannak, nyugat felől azonban a város felé vasúton szállított csoportok közelednek azzal a szándékkal, hogy védelmet foglaljanak el a San folyó mellett. P. Sz. Ribalko vezérezredes elhatározta, hogy egy időben három irányban mér csapást: a 6. gárda-harckocsihadtesttel, a 91. önálló harckocsidandárral és az 50. motorkerékpáros ezreddel Przemyśl ellen; a főerőkkel Lvov ellen; a 9. gépesített hadtest erőivel pedig Szambor ellen.

Az arcvonal helyzete az ellenség lvovi csoportosításának minél gyorsabb szétzúzását követelte. Erre is irányultak a front fő erőfeszítései. A lvovi csoportosítás megsemmisítésének és Lvov elfoglalásának nemcsak hadműveleti, hanem nagy politikai jelentősége is volt. Lvov visszaszerzése Ukrajna teljes felszabadítását jelentette.

A csapásmérő csoportosítás dél felőli biztosítása végett még július 21-én megkezdte támadását A. A. Grecsko vezérezredes 1. gárdahadserege és J. P. Zsuravljov altábornagy 18. hadserege. A két hadsereg átkelt a Dnyeszteren, és július 27-re felszabadította Sztanyiszlavot és Bogoradcsanit.

Július 26-án reggel Lvov ellen két irányból, a Grudek Jagellonski–lvovi országút mentén és Janów felől indítottak támadást a 3. gárda-harckocsihadsereg csapatai. Az első irányban a 7. gárda-harckocsihadtest, a második irányban pedig M. L. Pleszko alezredes és Z. K. Szljuszarenko ezredes 52. és 56. gárda-harckocsidandára és a 9. gépesített hadtest egységei, továbbá a 13. összfegyvernemi hadsereg Szimacsenko ezredes vezette 280. lövészhadosztálya tevékenykedett, amely ideiglenesen a hadseregparancsnoknak volt alárendelve.

Ezek elég nagy erők voltak, de az ellenség ellenállási gócokra épített védelmét nem volt könnyű áttörni. A nyílt, mocsaras terepen épült falvakban létesített támaszpontok lehetővé tették a hitleristák számára, hogy viszonylag kis erőkkel széles szakaszt tartsanak. Csapásaink ereje, a jól megszervezett együttműködés és a személyi állomány támadó

lendülete mégis lehetővé tette, hogy ennek ellenére rövid idő alatt leküzdjük az ellenség ellenállását. Már egy nap múlva betörtek Lvovba az 56. gárda-harckocsidandár és a 280. lövészhadosztály főerői és a város északnyugati peremén megvetették lábukat.

A 38. és a 60. hadsereg, a 3. gárda- és a 4. harckocsihadsereg csapatai – a távolsági légierő és a 2. légi hadsereg támogatásával – Lvov erős körvédelmét egyszerre több irányban is áttörték. A harcok sikerét az erőfeszítések pontos megtervezése biztosította.

Lvov rohama, amelyet a 4. harckocsi-hadsereg előrevetett csapatai július 22-én kezdtek meg, július 27-én fejeződött be. E napon hajnalban csapataink döntő csapást mértek az ellenségre. Több mint 8000 hitleristát pusztítottak el. Az ellenséges csapatok maradványai Szamborba menekültek, otthagytak 20 hadianyag-szerelvényt, több tucat harckocsit, löveget és számos gépkocsit.

A régi ukrán város visszatért az országhoz. Története a szabadságharc hősi története. Valamikor a kijevi fejedelemséghez tartozott, 1250 körül alapította Danyilo Romanovics fejedelem, és Lev nevű fiáról nevezte el. Rendkívül kedvező földrajzi fekvése folytán erődváros lett – magaslaton terül el, fontos utak kereszteződésénél, amelyek a Baltitengert a Fekete-tengerrel és a Nyugatot Kelettel kötik össze.

A város területe sokszor volt a tatárok, a lengyel és a magyar hűbérurak és más idegen hódítók elleni harcok színhelye. Lvov története régóta összefonódott Oroszország és Ukrajna történetével. A lvoviak – Makszim Krivonosz osztagában – részt vettek az ukrán nép Bogdan Hmelnyickij vezette szabadságharcában, együtt ostromolták a fellegvárat, és foglalták el a városnak ezt a fontos támaszpontját. Hmelnyickij egyesült orosz és ukrán seregei oltalmuk alá vették Lvovot. Nem érdektelen Hmelnyickijnek a város iránti személyes rokonszenve, amelyhez tanulóéveinek emlékei és apjának szolgálata fűzte.

Lvov hosszú időn át sínylődött az Osztrák–Magyar Monarchia és a földesúri Lengyelország uralma alatt. A XIX. század végén és a XX. század elején Lvov a galíciai munkásosztály forradalmi harcának és az ukrán nép nemzeti felszabadító harcának a központja lesz. 1939 októberében Nyugat-Ukrajna népgyűlése egyhangúlag elfogadta a szovjethatalom megalakításáról szóló deklarációt, és kérte, vegyék fel Nyugat-Ukrajnát a Szovjetunió kötelékébe és egyesítsék az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársasággal.

A szovjet korszakban Lvov ipari és kulturális központtá kezdett válni. A hitleristák támadása azonban félbeszakította szocialista fejlődését. A németek Lvovból, a régi ukrán városból német Lemberget akartak csinálni, ahol semmi sem emlékeztetett volna az ukrán kultúrára.

A német fasiszta területrablók már lvovi garázdálkodásuk első napjaiban az ártatlan emberek ezreit tartóztatták le és végezték ki. A hitlerista hóhérok a megszállás alatt a janówi koncentrációs táborban mintegy 200 000 békés lakost, az erődben pedig 140 000 hadifoglyot semmisítettek meg.

A lvoviak nem hajtottak fejet a fasiszta rendszer előtt. A városban az „Ivan Franko Népi Gárdája" elnevezésű antifasiszta szervezet működött. Az illegális sajtó révén elmondta a népnek az igazságot, harcolt a fasiszták és lakájaik – a burzsoá nacionalisták ellen. Az ukrán hazafiak kisiklatták az ellenség vonatait, levegőbe röpítették a hidakat, megsemmisítették az ellenség élőerejét.

Ugyancsak Lvovban tevékenykedett N. I. Kuznyecov, a félelmet nem ismerő felderítő, aki nappal, az ellenség szeme előtt lőtte agyon Otto Bauer kormányzóhelyettest.

A város lakosai szentül őrzik azoknak a szovjet katonáknak emlékét, akik életük árán visszaadták nekik a munka boldogságát és a teljes, szabad szovjet életet. Lvov területein

és utcáin, a Dicsőség-dombon ma emlékművek emelkednek a legendás harcosok és parancsnokok tiszteletére. Sohasem hiányzik a virág N. I. Kuznyecovnak, a Szovjetunió hősének a sírjáról, aki Lvovnál a nacionalista banditák, a hitleristák csatlósai kezétől pusztult el. Kuznyecov derítette fel, hogy a teheráni konferencia részvevői ellen merényletet akarnak elkövetni, felfedte a hitlerista parancsnokság Vinnyica közelében levő főhadiszállását, fontos értesüléseket szerzett az ellenség Kurszknál készülő támadásáról, és sok más hősi tettet vitt véghez a haza szabadsága és függetlensége érdekében.

A Dicsőség-dombhoz vezető Lenin utcában helyezték el a legendás Gvargyija nevű harckocsit, amely a 10. gárda uráli önkéntes harckocsihadtest 63. gárda cseljabinszki harckocsidandárának az állományába tartozott. A harckocsi kezelőszemélyzetének – A. N. Dodonov hadnagy komszomolista parancsnoknak, F. P. Szurkov kommunista harckocsivezetőnek (ő maradt egyedül életben), A. A. Mordvincev (komszomolista toronylövésznek és A. P. Marcsenko kommunista rádiósnak – megtisztelő feladatot kellett végrehajtania. Azt a parancsot kapták, hogy törjenek előre a hitleristák által megszállt város központjába, és a városi szovjet épületére húzzák fel a vörös zászlót. a felszabadulás és a győzelem jelképét

Két napba telt, mire a harckocsizók átverekedték magukat addig a kis térig, ahol a régi városház állt. Miután megsemmisítették az épületet őrző hitleristákat, Marcsenko őrmester egy géppisztolyos csoporttal behatolt az épületbe és a toronyra kitűzte a vörös zászlót. Ez július 23-án történt. Ezen a napon Marcsenko halálosan megsebesült, a gárdisták azonban folytatták az ellenség pusztítását, több mint száz hitleristát megsemmisítettek és kilőttek nyolc ellenséges páncélost. Az egyik összecsapás alkalmával azonban egy Párduc eltalálta a Gvargyiját. A robbanás F. P. Szurkov harckocsivezetőt kidobta a gépből. A helyi lakosok és felderítőink szállították súlyos égési sebekkel kórházba a katonát. A hős nevét csak ott sikerült megállapítani. A sebesülés igen súlyos volt, de erős szervezete legyőzte a halált. F. P. Szurkov felgyógyult és visszatért a csapathoz.

A Lvovért vívott harcokban hősi halált halt hős katonák tömegsírban nyugszanak a Dicsőség-dombon. A. P. Marcsenko volt az első a város díszpolgárai között. F. P. Szurkov őrmester a Szovjetunió hőse lett. Van valami jelképes abban, hogy a volt harckocsizó Lvovban telepedett le, ahol elvesztette bajtársait, ahol talapzaton áll az a harckocsi, amellyel előretörtek a városi szovjet épületéhez, hogy tudtul adják a városnak a felszabadulás hajnalát. Lvov felszabadítója lvovi dolgozó lett.

A régi ukrán városért vívott ütközetben a 10. gárda uráli önkéntes harckocsihadtest sok más harcosa és parancsnoka vált híressé, az elkeseredett csaták alatt gazdag harci hagyományai alakultak ki a hadtestnek, amelyet születési helyéről neveztek el. Családfáját a 30. önkéntes hadtestre vezeti vissza, amely a Nagy Honvédő Háború hevében alakult. Valóban nagyszerű a története – a front és a hátország hősi erőfeszítéseinek, a hadsereg és a nép egységének ragyogó megtestesülése. Ismeretes, hogy a háború alatt a tambovi kolhozparasztok kezdeményezésére az országban hazafias tömegmozgalom alakult ki – a nép megtakarított eszközeit odaadta a honvédelmi alapnak. Az uráli munkások 1943 elején új kezdeményezéssel jelentkeztek: önkéntes harckocsihadtestet alakítanak, ellátják emberekkel és azzal a fegyverrel, amelyet a termelési programon felül állítanak elő.

A szverdlovszki, permi és cseljabinszki területi pártbizottság a javaslatot eljuttatta a Központi Bizottsághoz. A Központi Bizottság, a minisztertanács és az Állami Honvédelmi Bizottság melegen helyeselte a kezdeményezést.

Az Urál, amely a háború eleje óta a déli kohászati ipar helyett is dolgozott, az ország harci arzenálja volt, és új, hatalmas harckocsi-alakulat szülőhelye lett. Már az első napokban világossá vált, hogy több mint 100 000 önkéntes óhajt belépni a hadtestbe. A jelentkezők közül körülbelül 9000 embert válogattak ki, a jók közül a legjobbakat. A bátrak és az arcvonalra igyekezők között volt a permi területre való 16 éves Vanya Kondaurov is. Bár nem vették be önkéntesnek, a fiú megkockáztatta, hogy utána ered a permi (243.) harckocsidandárnak. Sikerült utolérnie a szerelvényt és kérte földijeit: „védjék meg és fogadják magukhoz". Az uráliak megértők voltak a fiatal hazafival szemben, segítettek neki. Az arcvonalon Ivan Kondaurov először rádiós, majd harckocsivezető lett. Bátorságát később Lenin-renddel és az „Arany Csillag"-gal jutalmazták. A háború után a katonai kitüntetéseket munkakitüntetésekkel gyarapította, a tudományok kandidátusa lett. A háborús hős ma is eleven kapcsolatot tart a frontkatonák dicsőségének fiatal örököseivel, Urál-Lvovi, Szuvorov- és Kutuzov-renddel kitüntetett, Malinovszkij marsall nevét viselő önkéntes hadosztály katonáival. A magasabbegységnél okleveleket alapítottak, amelyeken olyan hősök tettei állnak, mint amilyen Ivan Alekszandrovics Kondaurov, s ezeket olyanok kapják, akik méltó folytatói a harci hagyományoknak.

A hadtest megalakulásakor a felelős beosztásokba jól képzett, harci tapasztalatokkal rendelkező katonai káderekét nevezték ki. G. Sz. Rogyin vezérőrnagy lett a hadtest parancsnoka. A hadtest alakulatait is kiváló emberekkel töltötték fel. Így, azoknak az önkénteseknek, akiket a cseljabinszki terület küldött a hadtestbe, több mint 70 százaléka élenjáró szakmunkás volt, az önkéntesek mintegy 40 százaléka tudott gépkocsit vezetni, egyharmaduk közép- és főiskolai végzettséggel rendelkezett. Sok volt köztük a párt-, szovjet-, Komszomol- és gazdasági funkcionárius, és a legkülönbözőbb szakmájú mérnök.

Az arcvonalra indulók helyébe fiatal munkások léptek, akik képzettségüket az uráli munkaerő-tartalékok rendszerében szerezték, s akiket az uráli vállalatok veteránjai neveltek. A váltás megszervezése rendkívül fontos volt. Minden önkéntes, mielőtt elindult volna az arcvonalra, igyekezett maga helyett egy erős legényt hátrahagyni, aki két, sőt három ember helyett is tud dolgozni. Az önkéntesek ezt a lelkesedést mintegy örökségképpen adták tovább váltásuknak. Ivan Trofimovics Lunyev, a Kirov-üzem művezetője így beszélt a munkás újoncoknak:

„A mi munkánk – a vaskohászat. Testvéreim, az uráli fém híres. Már régóta dörögnek az Urálban öntött ágyúk. A poltavai csatában és másutt ágyúink uráli golyókkal irtották a földünkre tört idegeneket. Nagy a híre a mi fémünknek. És az uráliak okos emberek. Ivan Polzunov, egy katona fia, gőzgépet készített. Popov nálunk született, az Urálban. Sokan törtek már hazánkra, de mind a földbe kerültek. Most egy káplár határozta el, hogy az orosz földre jön. Sok bánatot hoz ránk, de a mi földünk túl kemény dió a számára. Ide nézz, fiacskám – Lunyev büszkén mutatott a harckocsikra –, íme, itt a mi győzelmünk!"

És meg kell mondanom, hogy minden munkás rohammunkával válaszolt a frontkatonák felhívására: két-, három-, sőt többszörös normát teljesített. Nézzük, mit mondott erről A. Szergejev gárda főhadnagy, aki abban az időben az uráli üzemekben járt:

– Területünk gyarapította a hősök sorait. Vologya Nyesztyerovszkij, tizenhét éves olvasztár, minden olvasztásnál két-három tonna acélt ad terven felül. Viktor Tomah esztergályos hat, néha tíz ember helyett dolgozik. Jerjomenko bányász, aki azt ígérte, hogy öt normát teljesít, hat-hét ember helyett dolgozik...

Győzelmeink forrása a szovjet hátország megdönthetetlen ereje. A haza mindig is az volt és ma is az fegyveres erői számára, ami Gaia, a föld istennője, Antaiosz, a görög mitológia hőse számára. Antaioszt Gaia szülte, táplálta. Valahányszor Antaiosz nehéz helyzetbe került az ellenség elleni ádáz harcban, megérintette a földet és az új erőt adott neki. Ugyanilyen a szovjet haza a Vörös Hadsereg számára, és a mi területünk is hadtestünk számára – a kiváló harci szellem és a katonai dicsőség kiapadhatatlan forrása.

Az Urál üzemeiben hazafias mozgalom bontakozott ki – dolgozni az önkéntesek helyett, akik csatasorba álltak, folyt a gyűjtés a hadtest felszerelésére. Az Uráli Harckocsigyár 1943. április elejétől július 7-éig terven felül 154 T–34-es harckocsit gyártott és rakott vagonba a hadtest számára. Az Uráli Gépgyár gyártotta a hadtest számára terven felül a rendszeresített rohamlövegeket. A gyárak felett büszkén lengett az Állami Honvédelmi Bizottság, az Össz-szövetségi Szakszervezeti Központ és a harckocsi-gyártási népbiztosság zászlója – a szocialista munkaverseny győztesei munkadicsőségének a zászlaja. 1943 februárjától április 15-éig egyedül a cseljabinszki területen több mint 44 millió rubel gyűlt össze a nép megtakarításából a hadtest felszerelésére. A zubbonygombtól a harckocsiig — minden túlórában készült.

Az uráli városokban sokezres gyűléseken búcsúztatták az önkénteseket. Troickban a dolgozók nevében az egyik önkéntes anyja – Alekszandra Mihajlovna Alekszandrova szólalt fel. Még ma is megindultan olvassuk lelke mélyéből fakadó szavait:

„Szeretett fiaim! Harcosok és parancsnokok! Egy olyan anya mondja el búcsúztató szavait, aki harcba küldte fiát a hazáért, népünkért... Nincs a világon nagyobb szeretet az anyai szeretetnél. Nincsenek égetőbb könnyek az anyai könnyeknél. Nincs félelmetesebb gyűlölet az anyai gyűlöletnél az alávaló ellenség elleni harc órájában. Férjem már rég a Vörös Hadsereg soraiban harcol. Idősebb fiam, Vlagyimir, az első vonalban küzd a fasiszták ellen. Most veletek küldöm kisebb fiamat, Georgijt. Megáldom őt és mindnyájatokat, hogy vigyetek véghez dicső hőstetteket. Legyen az én fiam méltó apjához és bátyjához, ne legyen szívében semmilyen kímélet az ellenség iránt.

Tudjátok meg, drága fiaim, hogy én, ahogy a szovjet anyák ezrei, minden gondolatommal, érzésemmel és cselekedetemmel veletek vagyok a harcban...

Hallasz engem, Georgij fiam? Hallotok engem, kedves fiaim? Tegyetek erős esküt, hogy nem ismeritek a félelmet, kíméletlenül vágjátok és megsemmisítitek a fasiszta fenevadat!"

Az uráli önkéntesek emlékezetében örökre megmaradtak a zlatouszti kohászok javaslatára szerkesztett irat lelkes szavai, amelyek a nép kívánságát közölték. Az iratot a déluráli dolgozók tömegei írták alá. Felolvasták a harcosok térdelő sorai előtt, majd átnyújtották nekik. Minden szava, minden mondata a nép szívének a szülötte – mondották.

„Az Urálban régi szokás az – olvassuk az iratban –, hogy amikor vitézi tettekre induló fiaikat búcsúztatják, az uráliak átadják nekik a nép kívánságát. És az Urál fiai sohasem tértek el a nép óhajától. Az Urál sohasem pirult és sohasem szégyenkezett fiainak cselekedetei miatt.

A sok kemény harcban megerősödött és felserdült Vörös Hadsereg már halálosan megsebesítette a fasiszta fenevadat. Az egész világon bejárta Ogyessza, Szevasztopol, Leningrád és Moszkva védői hőstetteinek a híre. A szent orosz föld partjain, a volgai erőd falai alatt, a csendes Don széles térségein, a napsütötte Kaukázus hegyeiben, a Tyereknél és Kubanyban, a felszabadított szovjet föld nagy térségein szerteszét sok

százezer hitlerista hullája hever. A szovjet csapatok a nehézségeket leküzdve hóviharban, ködben és rossz időben előretörtek.

Nagyok a Vörös Hadsereg győzelmei. A fasiszta fenevadat lándzsára tűztük. Üvölt, vérzik, de még nem adta ki páráját, még erős és dühöng.

Emlékezzetek arra, barátaink, hogy mi mögöttünk nincs szégyen, csak megérdemelt dicséret.

Dörögtek az ágyúk... A Jaik folyó menti uráli kozákok, Jemeljan Pugacsovval az élükön, a cári birodalom erődjének a falait lőtték. Az uráliak öntötték nekik az ágyúkat és a golyókat! Pugacsov uráli emberei a nép szabadságáért verekedtek.

1760-ban az orosz ágyúk szétzúzták Berlin falait. A dölyfös ellenséget arra kényszerítették, hogy az elesett város kulcsát engedelmesen átadja az orosz tábornokoknak. Ezeket az ágyúkat az uráliak öntötték és az orosz csapatok soraiban rohamozták Berlin falait...

A mi zlatouszti acélunkat az egész világ ismeri. Vele vágtattak rohamba a baskír lovasok Szalavatnak, Julajev fiának a vezetésével, hogy a nép boldogságáért verekedjenek. Vele mentek a németre az első világháború éveiben a vakmerő doniak, kubanyiak és uráliak... Emlékezzetek rá, elvtársak, hogy a dicső uráli és szibériai lövészek milyen kegyetlenül elverték a német császárt.

Az uráli partizánok és vörösgárdisták vörös zászlóit legendás hőstettek dicsősége lengi körül. Ezek a büszke lobogók sohasem hajoltak meg a harcban. Apáink a szovjethatalomért, a nép boldogságáért vívott harcban nem kímélték vérüket.

A gyűlölt ellenség elleni harcokban gyarapítsátok az Urál dicsőségét – legyetek merészek, bátrak, vakmerők és okosak. Induljatok szent csatába, elvtársak! És az átüthetetlen uráli acélpáncélon, az ágyúk és a géppuskák torkában vigyétek el az átkozott fasisztáknak ádáz gyűlöletünket. Árasszátok el őket a golyók és a gránátok ólomzuhatagával, tapossátok szét őket a lánctalpaitokkal.

Ne ismerjen nyugalmat a szívetek és ne ismerjen fáradságot a karotok, amíg akár egy hódító is áll mocskos lábával szovjet földünkön... Verekedjetek ügyesen és bátran mindenütt, ahol a párt mondja. Verekedjetek úgy, hogy ragyogjon a harckocsitok tornyára írt név, hogy a harcokban és ütközetekben kiérdemeljétek a különleges gárdahadtest megtisztelő nevet. Várjuk a hírt, hogy megkaptátok a gárda nevet...

Ha több fémre lesz szükség, az uráli öreg bányászok és geológusok elindulnak, hogy megkeressék a hegyek kincseit. Van bőven. Az emberek nem hiába hívják az Urál hegyeit az arany földjének. Bányászaink leszállnak a bányákba és a föld titkos rejtekhelyeiről mindenféle ércet hoznak felszínre. A szénbányászok fejtik a szenet és hegyeket halmoznak belőle. A kohászok kiolvasztják az érceket és a világ legjobb nyersvasát és acélját öntik belőle. A Kirov-gyár dolgozói kitűnő harckocsikat készítenek. Az ágyúsok és a fegyvermunkások ágyúkat, géppisztolyokat, aknavetőket, géppuskákat gyártanak. Mindent elküldünk, mindent elszállítunk szeretett szovjet katonáinknak. Az ütközetek füstjében is érezzétek, hogy az egész Urál – a haza roppant katonai arzenálja, félelmetes fegyverek kovácsműhelye – mellettetek van..."

A hadtest önkéntesei letették az esküt földijeik előtt.

Az önkéntes hadtest a tűzkeresztségen az orjoli hadműveletben, a kurszki kiszögellésben esett át. A hitleristák között egy olyan rémhír terjedt el, hogy az arcvonalon megjelent a „fekete kések" hadosztálya.

„A fekete kés jön... és végünk" – mondták a fogoly fasiszták. Arról volt szó, hogy az uráliak, amikor hadjáratra induló földijeiket felszerelték, zlatouszti késeket ajándé-

koztak nekik, hogy a mindennapi életben használják. Ezek az emlékek a beijedt hitleristák szemében rendkívül vakmerő és kíméletlen „különleges" csapataink jelképévé váltak.

Ami a kíméletlenséget illeti, amint mondják, a félelemnek nagy a szeme, ami pedig a vakmerőséget, a vitézséget és a bátorságot illeti, ezekért a hadtest katonáinak, akárcsak többi csapatunk és magasabbegységünk katonáinak, nem kellett a szomszédba menniük. A magasabbegység soraiból több mint harmincan kapták meg a Szovjetunió hőse címet, a harcosok ezreit tüntették ki rendjelekkel és érdemérmekkel. Az uráli önkéntesek kiváló harci tulajdonságai a Lvovért vívott ütközetben is tündököltek.

Meg kell mondanom azt, hogy az önkéntes magasabbegység hagyományait az új nemzedék harcosai örökölték és méltóképpen folytatják. A magasabbegységet továbbra is uráliakkal, azoknak a harcosoknak és parancsnokoknak a fiaival és unokáival töltik fel, akik a magasabbegység jóhírét megalapozták.

Lvov felszabadítói közül szeretném megemlíteni hadseregünk 56. gárda-harckocsidandárának bátor parancsnokát, Zahar Karpovics Szluszarenko ezredest, akiből később tábornok, a Szovjetunió kétszeres hőse lett. Jól ismerem őt a frontról és a háború utáni időkből. A háború előtt a 4. kijevi önálló harckocsidandárnál szolgált, amely közvetlenül Ion Emmanuilovics Jakir első osztályú hadseregparancsnoknak volt alárendelve. A tehetséges szovjet hadvezér mondását: „Nem azért megyünk harcba, hogy meghaljunk, hanem azért, hogy tönkreverjük az ellenséget. De amikor bajtársaink mentéséről és a haza becsületéről van szó, ne gondoljunk életünkre, hanem törekedjünk arra, hogy a század minden lépése egy ezred lépésévé váljék" – Z. K. Szluszarenko is magáévá tette.

Ukrajna földjén két ízben járt. A Nagy Honvédő Háború első napjaiban az általa vezetett önálló nehézharckocsi-zászlóalj elkeseredett védelmi harcokat folytatott Brodi körzetében, majd részt vett a Poltava, Harkov, Fatyozs, Kurszk, Jefremov és Tula alatti harcokban.

Amikor Zahar Karpovicsról beszélek, rendszerint eszembe jutnak az ismert dalnak azok a szavai, hogy a bátor embertől fél a golyó, a bátor emberen nem fog a szurony. Egyszer egy gránát a közvetlen közelében robbant – és Zahar Karpovics egy kis sebesüléssel megúszta: egy repeszdarab három ujját leszakította. Még jóformán meg sem gyógyult, máris csatasorba állt és a harcosokkal együtt az ütközetek legnehezebb és legveszélyesebb szakaszain találjuk. Egy alkalommal az ellenséges golyó a dandárparancsnok rendjelét találta, de életben maradt. És hány súlyos helyzet adódott, amelyekből Zahar Karpovics mindig sértetlenül lábolt ki.

Egyszer figyelőpontját ellenséges harckocsik vették körül, mire ő tüzérségünk tüzét magára kérte, hogy ne essen fogságba. A dandár harckocsizói azonban időben kimentették szeretett parancsnokukat.

Z. K. Szluszarenko gárda-harckocsidandárjának harcosai a Lvov megközelítési útjain és a városért vívott harcban hervadhatatlan harci dicsőségre tettek szert. A harckocsizók diadallal tértek vissza Ukrajna nyugati határaihoz.

A Lvovot felszabadító sok-sok ember hőstetteit ma nagyszerű emlékművek örökítik meg, talapzatuknál az emlékezés örök tüze ég.

Valahányszor, amikor Lvovban tartózkodom, igyekszem újra meg újra megnézni ezeket az emlékműveket, a felszabadítókra emlékezem, azokra, akik a haza megbízásából álltak bosszút az ellenségen. És mindig önkéntelenül eszembe jutnak a volgográdi emlékmű gránitjába vésett, a katona-hazafiak iránti forró szeretetünket kifejező szavak – ezek a hősök egyszerű halandók voltak, vas-szél verte arcukat, de mindig csak mentek,

csak mentek előre attól a múlhatatlan törekvéstől vezérelve, hogy le kell győzni az ellenséget.

Az emlékművek sokáig állnak, de, amint a nép mondja, az emberek, csakis az emberek válnak halhatatlanná.

Przemyślért

A Lvovért vívott ütközettel egy időben elkeseredett harcok bontakoztak ki Przemyślért is, amely elzárta az utat Magyarország és Kelet-Lengyelország felé. Ezt a várost az osztrákok már az első világháború elején hatalmas ellenállási góccá építették ki, a körzetben 15 erőd, több mint a felük páncélkupolás, és 25 megerődített támaszpont volt. Az erődítményekben több mint ezer löveget helyeztek el. Az osztrák—magyar helyőrség mintegy 130 000 főből állt. Az orosz hadsereg 1914–1915-ben kétszer rohamozta a várost, és miután szívós harcban megtörte az osztrák–magyar csapatok ellenállását, elfoglalta, s majdnem az egész helyőrséget foglyul ejtette; a tüzérségi fegyverek nagy része is hadizsákmány lett. Akkor ez a város elég kemény dió volt. Ebben a háborúban a hitleristák Przemyślt újból erős támaszponttá építették ki. Az erősen átszeldelt terep, az erőd körzetében levő uralgó magaslatok, a Vjar folyó és a szerteágazó úthálózat nagy előnyöket nyújtott a védekező félnek. A fasiszta csapatok az erődöket kihasználva erős védelmet építettek ki.

Nyugat és északnyugat felől, Jaroszlav körzetéből Przemyślt az 1. gárda-harckocsihadsereg, a 13. összfegyvernemi hadsereg és V. K. Baranov tábornok csoportja támadta. Kelet felől, Mosztyinszk körzetéből, a mi 6. gárda-harckocsihadtestünk, a 91. önálló harckocsidandár és az 50. motorkerékpáros ezred támadott.

A hadtestparancsnokkal együtt részt vettem a harcok szervezésében és vezetésében. A feladat sikeres végrehajtása érdekében gyorsan kellett cselekedni minden csapatnak, minden alegységnek tudása maximumát kellett nyújtania.

Úgy terveztük, hogy mialatt hadtestünk főerői Przemyślt rohamozzák, V. I. Tutuskin ezredes 91. önálló harckocsidandárja az 50. motorkerékpáros ezreddel együtt felszabadítja Nyizsankovici, Dobromil és Hirov helységeket, amelyek az erődvárostól délre terültek el.

A Przemyśl elleni támadás július 24-én este kezdődött. Másnap reggelre a hadtest előrevetett osztaga – V. Sz. Arhipov ezredes 53. gárda-harckocsidandára – a mosztyiszk–przemyśli országút mentén támadva elfoglalta Medik járási székhelyet és megkezdte a harcot a Przemyślbe vezető egyenes utat elzáró Vjar folyónál átkelőhelyéért. Az ellenségnek sikerült felrobbantania a hidat. Negyvennyolc lövegből és három páncélvonatból zúdított pergőtüzet csapatainkra. A hitleristák tűzeszközeinek jelentős része a város nyugati, magasabban fekvő peremén volt. Azokból az állásokból jól be lehetett látni a körzet keleti szakaszait, amelyeket csapataink támadtak. Az ellenség tüze elég hatásos volt. Támadásunk elakadt. Világos volt, hogy Przemyślt lehetetlen menetből elfoglalni. Megkezdtük a felkészülést a város elleni döntő rohamra.

A roham szervezésénél P. Sz. Ribalko vezérezredes utasításaihoz tartottuk magunkat, amelyeket a 6. gárda-harckocsihadtest parancsnokának írt levelében fejtett ki. E szerint miután a gyalogság megközelítette a várost, részletes felderítést kell végezni, erre fel kell használni a partizánokat is, akik jól ismerik Przemyślt és megközelítési útjait.

A csapatoknál rohamcsoportokat alakítottak, feltöltötték a lőszer- és üzemanyagkészletet. A feladatok pontosítása után megszerveztük az együttműködést. Július 26-án felvonult a hadtestünk tüzérsége és a hozzá beosztott tüzér alegységek.

Jól tudtuk, milyen bonyolult dolog bevenni egy erődvárost. A csapatok, bár kevés idő állt rendelkezésükre, sokoldalúan felkészültek.

A rohamra való felkészülés közben a hadtest parancsnoksága igen gondosan tanulmányozta a város megközelítési útjait és az ellenség tűzrendszerét. V. V. Novikov vezérőrnagy és én majdnem minden magasabbegységnél és csapatnál jártunk, szerveztük együttműködésüket.

Ezzel kapcsolatban eszembe jut egy érdekes epizód. V. Sz. Arhipov ezredes 53. gárda-harckocsidandárjának a törzse ideiglenesen az egyik erődben helyezkedett el, az erődváros keleti peremén. Amikor a dandárparancsnokkal pontosítottuk a feladatokat, beszéltünk arról is, hogy valamikor ezeken a helyeken vezetett az orosz hadsereg harci útja, s erről a csapatok és alegységek parancsnokainak és politikai munkásainak beszélgetniük kell a személyi állománnyal.

V. Sz. Arhipov ezredes ezzel kapcsolatban megemlítette, hogy a sors akaratából éppen ott kell harcolnia, ahol majdnem harminc évvel ezelőtt apja járta a hadak útját. Az idősebb Arhipov az első világháborúban harcolt Przemyślért, amikor a galíciai csatában megvert osztrákok az orosz hadseregtől szorongatva kénytelenek voltak feladni a város felmentésére irányuló terveiket. És most a volt katona fia, a Vörös Hadsereg tisztje készül arra, hogy a városba elvigye a szabad életet.

– A dolgok szerencsés egybeesése – feleltem Vaszilij Szergejevicsnek –; az apa utat tört Przemyślbe, így a fiúnak könnyebb lesz megtennie azt az utat, megkeresni a város védelmének a kulcsát, bár ez a dolog így is igen-igen nehéz lesz.

Július 27-re virradó éjjel Przemyśl felett az eget lövegek torkolattüzei és a rakéták ragyogó fénye világította meg. Rövid, de erőteljes tüzérségi támadás után hadtestünk csapatai megkezdték a rohamot. A harc a városban egész éjjel tartott. V. Sz. Arhipov, 53. harckocsidandárának és N. L. Mihajlov ezredes 22. gépkocsizó lövészdandárának harcosai kelet felől támadtak, a hadtest többi egysége megkerülő manővert hajtva végre, délnyugat felől tevékenykedett.

Reggel M. J. Katukov vezérezredes 1. gárda-harckocsihadserege 11. gárda-harckocsihadtestének és V. K. Baranov altábornagy lovas-gépesített csoportja 25. harckocsihadtestének csapatai betörtek Przemyśl északi peremére. A városért vívott harcokban I. N. Pankratov vezérőrnagy 287. lövészhadosztálya, H. D. Mamszurov vezérőrnagy 2. gárda-lovashadosztálya, F. V. Kulikov ezredes 33. ágyús tüzérdandárja és más magasabbegységek, csapatok is kitüntették magukat.

Ezekben a harcokban a mi 6. gárda-harckocsihadtestünk is öregbítette dicsőségét. A gárda harci története rendkívül gazdag dicső hagyományokban. Elődje a 12. harckocsihadtest volt. 1942. május végén alakult Moszkvában és környékén, valamint a tulai területen.

A hadtest, amelynek első parancsnoka Sz. I. Bogdanov vezérőrnagy volt, 1942 augusztusában Kozelszk város körzetében esett át a tűzkeresztségen. Részt vett a harkovi támadó hadműveletben, hőstetteiért a legfelsőbb főparancsnok köszönetét fejezte ki. Kantyemirovkától nyugat felé harcolva tett meg mintegy 700 km-t, más csapatokkal együttműködve szétzúzta a 2. magyar hadsereget és a 8. olasz hadtestet. Az orjoli hadműveletben a hadtest harcosai szintén dicső haditetteket vittek véghez. A hadtestet, az Orjol felszabadításában részt vevő más csapatokkal együtt, Moszkva dísztűzzel üdvö-

zölte. Magasabbegységünk ekkor kapta meg a gárda címet. Mint már ismeretes, a Dnyeperen való átkelés, a kijevi hadművelet gyarapította a hadtest harci tapasztalatait. Erről büszkén beszélek, mivel a magasabbegységet a magaménak érzem, hiszen soraiban harcoltam a testvéri Ukrajna, majd Lengyelország felszabadításáért.

Przemyśl szintén fontos mérföldkő lett a gárda-harckocsihadtest harci útján.

Az ellenség a városban 48 löveget, sok katonai raktárt, a pályaudvaron pedig 3 páncélvonatot és több mint 10 megrakott szerelvényt hagyott. Miután felrobbantotta maga mögött a hidakat, megfutamodott. A Przemyślért vívott harcok közben csapataink elfoglalták Nyizsankovici vasútállomást. Ide tartottak a Radjanszka Zsitomirscsina feliratú harckocsik, amelyeket a 91. önálló harckocsidandár nem sokkal a lvov–sandomierzi hadművelet megkezdése előtt kapott a zsitomiri terület lakosaitól. A harckocsik váratlanul bukkantak fel az állomáson, s az elámult hitleristák között pánik tört ki. A harckocsizók később ezt mesélték: „A Nyizsankoviciban levő fasiszták nem találtak kapcsolatot a törzsükkel; lehallgató rádiósainkat sajátjuknak vélve, kérték, közöljük, hol vannak az oroszok. Mi ezt feleltük: „Várjatok, nemsokára nálatok leszünk!" És valóban, Hirov és Dobromil város néhány óra múlva felszabadult az ellenséges megszállás alól.

Przemyśl rohama közben hősi halált halt a 6. gárda-harckocsihadtest 22. gárda gépkocsizó lövészdandárjának a parancsnoka, N. L. Mihajlov ezredes. Bátor, tehetséges tiszt volt. Parancsnoksága alatt a dandár sok hadműveletben vett részt és jelentős veszteségeket okozott az ellenségnek. A harci feladatok kiváló végrehajtásáért a dandár megkapta a gárda címet és a megtisztelő fasztovi nevet, harci zászlóját két érdemrend ékesítette. 1944. szeptember 23-án N. L. Mihajlov gárdaezredest a fasiszta területrablók elleni harcokban tanúsított bátorságáért halála után a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

Nem sokkal Przemyśl elfoglalása után egy másik súlyos veszteség is ért bennünket. A Viszlok folyónál vívott harcokban elesett a 70. gépesített dandár parancsnoka, M. Sz. Novohatko ezredes, a Szovjetunió hőse. A 3. gárda-harckocsihadsereg sok más tisztjével együtt a közös harcokból rég ismertem Mihail Sztyepanovicsot.

Közelebbről akkor ismerkedtünk meg egymással, amikor az 51. harckocsidandár élére került. A harcosok nemcsak tudása miatt, hanem vidám, közvetlen természetéért, bátorságáért is tisztelték és szerették. Előfordult, hogy a dandár valamelyik tisztjének hibája folytán a parancsnok nehéz helyzetbe került. Ő azonban sohasem emlékezett a rosszra, hitt az emberekben. Igyekezett segíteni, hogy a mulasztást vagy hibát elkövető kiköszörülhesse a csorbát.

Przemyśl lengyel város hálás lakosai N. L. Mihajlov és M. Sz. Novohatko gárdaezredeseknek, a Szovjetunió hőseinek emlékművet állítottak. Ez az emlékmű a megdönthetetlen szovjet–lengyel barátság egyik örök jelképe lesz, amelyet az internacionalista hazafiak vérükkel pecsételtek meg.

Ezek a hőstettek szinte a szemem előtt játszódtak le. Ismertem ezeknek az embereknek a halhatatlansághoz vezető útját.

Przemyśl közelében azonban mást is kellett látnom. Az emberiség borzadállyal beszélt erről a nürnbergi per tárgyalásának napjaiban. Láttam a hitleristák véres gaztetteit, amelyek előtt elhalványodnak a középkori inkvizíció borzalmai.

Przemyśltől 3 km-re délre, Pikulici faluban csapataink felszabadították a sebesült szovjet hadifoglyok úgynevezett Kórház-táborát. Ez jellegzetes példája volt a halálgyárnak, ahol fizikailag megsemmisítették embereinket. Most is megremegek, amikor erre a szörnyű képre gondolok. A szegesdróttal körülkerített barakkokban, csupasz emeletes priccseken, valami ruhafélében vagy pucéran feküdtek a súlyos sebesültek, be-

tegek – sárga bőrrel bevont csontvázak. Ebben a táborban, amelyet minden emberségből csúfot űzően kórháznak neveztek, ilyen szörnyű körülmények között több mint 1400 hadifoglyot tartottak. Az emberek a végkimerülés határán voltak. Sokan voltak olyanok, akik a rendszeres éheztetéstől még beszélőképességüket is elvesztették.

A tábor lakóit háromhavonként egyszer vitték fürdőbe. A bél- és gyomorbajok és a tüdővész tömegesen elterjedt. Óriási volt a halandóság. A hitleristák a sebesülteket és a betegeket kíméletlenül ütlegelték, még azért is megölték őket, ha füvet szedtek az ételükbe.

Szovjet hadifogoly orvosok, felcserek és egészségügyiek, akik szinte csoda folytán felgyógyultak sebesülésükből, igyekeztek könnyíteni a súlyos betegek és sebesültek keserű sorsán.

Alkalmam volt néhány szót váltani a táborban dolgozó egyik orvosunkkal. Negyvenegyben súlyosan megsebesült és úgy esett fogságba. Nem emlékezett arra, hogy mennyi ideig „gyógyították". Majdnem teljes amnéziában és pokoli kínok között élt. Társai segítségével mégis kiszabadult a halál markából. A katonaorvos, a többi táborlakóhoz hasonlóan, gyenge és erőtlen volt. Nehezen ejtette ki a szavakat, sehogy sem akarta elhinni, hogy végre elérkezett a felszabadulás.

A vér felforrt ereimben attól, amit ebben a „kórháztábor"-ban láttam és hallottam. És nem csak itt. Mi, frontkatonák az ideiglenesen megszállt területeken a fasiszták sok bestialitásának és gaztettének a szemtanúi voltunk. Ezek abbeli törekvésükben, hogy megalázzák a szláv és egyéb népeket, a megszállt országokat behálózták a legkülönbözőbb rendeltetésű táborok pókhálójával: voltak koncentrációs és munkatáborok, áttelepült és zsidótáborok, hadifogoly- és büntetőtáborok... Ukrajnában 10 nagy tábort rendeztek be csak a hadifoglyoknak; ezekben a táborokban, más táborokhoz hasonlóan, a fasiszta fajelméletnek az a tétele szabta meg a rendet, amely szerint a szláv alsóbb rendű faj, és ezért minden megengedett vele szemben. A táborokban élő hadifoglyokat törvényen kívül helyezték, és nem tartották meg a nemzetközi jog idevágó szabályait. A velük való vadállati bánásmód folytatása volt a hitleristák politikájának, amely az általuk elfoglalt területeken élő szovjet emberek tömeges megsemmisítésére irányult.

Ebből a szempontból jellemző volt a Szlavuta városban (hmelnyickij terület) levő szovjet hadifogolytábor terrorista rendszere. A tábort „Szlavuta-nagykórház"-nak hívták. Mintegy 18 000 súlyos és könnyű sebesültet, beteget tartottak benne. A német „orvosok" szándékosan fertőző betegségeket terjesztettek köztük. Az éhségtől, kivégzésektől, a betegségektől és az elviselhetetlenül nehéz munkától két év alatt (1941–1943) 200 000 szovjet hadifogoly pusztult el ebben a táborban.

A szovjet hadifoglyok tömeges megsemmisítését a fasiszta Reich vezetői rendelték el. Himmler, a főhóhér, a rendőrség és a fasiszta párt vezetői előtt 1943 októberében mondott beszédében a többi között cinikusan kijelentette: „Amiatt, hogy a hadifoglyok tíz- és százezerszámra haltak meg az éhségtől és a kimerültségtől, ma sajnálkozunk, mivel emiatt munkaerőt vesztettünk, de nemzedékek mércéjével mérve nem kell bánkódnunk emiatt."[120]

Az, ami Przemyśl környékén és magában a városban tárult a szemünk elé, éles fájdalomként hasított gárdistáink szívébe. Valamennyi katonánkat gyűlölettel töltött el a fasiszták szörnyű tette. Azoknál a csapatoknál, ahol erre megvolt a lehetőség, gyűléseket és röpgyűléseket tartottak, amelyeken a parancsnokok, a politikai munkások és a har-

[120] A nürnbergi per. Moszkva, 1960. 6. k. 103. old. (oroszul).

cosok kifejezték haragjukat és azt a rendíthetetlen törekvésüket, hogy egyre messzebbre kergetik az ellenséges csapatokat nyugat felé, verik és megsemmisítik őket, felszabadítják az általuk megszállt területeket.

Amikor P. Sz. Ribalko Przemyśl gyors felszabadulásáról értesült, eleinte kételkedett az információ teljes hitelességében. Feltételezte, hogy noha a városban elhúzódó harcok kezdődtek, a dandárparancsnokok mégis jelentették Przemyśl teljes felszabadulását. Ezért Pavel Szemjonovics csak némi várakozás után jelentette az örömhírt a front törzsének.

Július 27-én délben Przemyśl déli peremére, ahol hadtestünk egyik csapatánál tartózkodtam, két összekötő tiszt érkezett a front törzsétől. Közölték, hogy a törzsnél tudomást szereztek a város felszabadulásáról, P. Sz. Ribalko hadseregparancsnok azonban, nem tudni miért, ezt még nem jelentette. I. Sz. Konyev marsall utasította az összekötő tiszteket, hogy a helyszínen tisztázzák a tényállást.

Átadtam nekik jelentésem másolatát, amelyet már elküldtem V. V. Novikov tábornoknak, a 6. gárda-harckocsihadtest parancsnokának. Ebben jelentettem, hogy a hadtest elfoglalta Przemyśl délkeleti részét, egészen a San folyóig, és egyesült az 1. gárda-harckocsihadsereg előrevetett csapataival. A tisztek, miután tájékozódtak a helyzetről, távoztak. Ezt is jelentettem V. V. Novikovnak. Azt a parancsot kaptam tőle, hogy a helyőrség parancsnokaként maradjak Przemyślben.

Még aznap este Sz. V. Lebegyev ezredes, a 6. gárda-harckocsihadtest törzsfőnöke, a távbeszélő-készülékhez hívatott, és közölte velem V. V. Novikov tábornok parancsát: azonnal jelenjek meg a hadtest törzsénél, amely Przemyśltől néhány kilométerre keletre, Szedliszka helységben tartózkodott egy épen maradt erődben. Megérkezésem után jelentettem, hogy mi a helyzet a felszabadult városban; a hadtestparancsnoktól eligazítást kaptam a további harctevékenységre vonatkozóan. Vaszilij Vasziljevics nagyon-nagyon fáradt volt. Mintha beteg lett volna. Tekintetével azonban értésünkre adta, hogy semmilyen részvétre sem tart igényt, erőltette az élénkséget.

– A rádió nemsokára közölni fogja a legfelsőbb főparancsnok parancsát – jelentette ki ünnepélyesen Vaszilij Vasziljevics. Gondolkozzanak rajta, hogyan hozzák a személyi állomány tudomására. Ez a parancs – jó harci útravaló a katona számára.

Moszkva ismert szünetjele után felcsendült a bemondó ünnepélyes hangja: Felolvasta a parancsot: ... Az 1. Ukrán Front csapatai a San folyón átkelve áttörték az ellenség védelmét. A harckocsizók, a lovasság és a gyalogság megkerülő manőverrel elfoglalta Przemyśl erődvárost és Jaroszlavot, e fontos közlekedési csomópontokat, a Krakkóba vezető utat fedező német védelem erős támaszpontjait. A parancs szerint azokat a csapatokat és magasabbegységeket, amelyek a harcokban a legjobban kitűntek, megtisztelő elnevezésre és rendjelekre terjeszthettük fel.

Ettől a hírtől mindannyian valósággal szárnyakat kaptunk. A parancsból – amely megemlítette a hadseregparancsnokok mellett hadtestünk néhány olyan dandárparancsnokának a nevét is, akik Przemyśl rohamánál kitüntették magukat – valamiért kimaradt V. V. Novikov hadtestparancsnok neve.

Vaszilij Vasziljevics ezen csodálkozott és izgatott lett. A magyarázatot keresve nyomatékosan kijelentette nekem:

– Nem a saját személyem miatt háborgok. Ezt ön jól tudja,. A gárdistáknak azonban nemcsak saját dandáraikról, hanem hadtestükről is kell biztató szavakat hallaniuk. Ez mindig erősíti a harci szellemet. De még mennyire! Ez az, amiért háborgok, Ivan Ignatyevics.

A hadtestparancsnok azonnal elrendelte, hogy kössék össze P. Sz. Ribalkóval.

– Pavel Szemjonovics – mondta izgatottan Novikov –, talán a mi hadtestünk nem vett részt Przemyśl felszabadításában? Miért nem említi a legfelsőbb főparancsnok parancsa?

– Nem tudom, Vaszilij Vasziljevics – felelte a hadseregparancsnok. – Talán valami félreértés történt.

V. V. Novikov megkért, hogy távozzam, nyilvánvalóan egyedül akarta folytatni a beszélgetést. Én rögtön eltávoztam és felkerestem Sz. V. Lebegyev ezredest, a hadtest törzsfőnökét. Miután közöltem vele, hogy Novikov tábornokot nem említi meg a parancs, Lebegyev azt tanácsolta, hogy azonnal hívjam fel a hadseregparancsnokot és jelentsem, mi a helyzet a felszabadult Przemyślben.

Ribalko tábornok, miután figyelmesen meghallgatta a jelentést, köszönetet mondott a harci feladat sikeres végrehajtásáért és üdvözölt abból az alkalomból, hogy Vörös Zászló-renddel tüntettek ki. Azt is közölte, hogy Vaszilij Vasziljevics megbetegedett, és egy kis pihenésre van szüksége. Megparancsolta, hogy ideiglenesen vegyem át a parancsnokságot.

A hadseregparancsnok sok szerencsét kívánt és hozzáfűzte:

– A hadtest további tevékenységére vonatkozó parancsot azonnal küldöm. Holnap 05.00-kor el kell indulnia Kancsuga, Kolbusova, Baranow irányába. Az indulást jelentse.

23 óra tájban a hadseregparancsnok parancsa már a hadtest törzsénél volt. Sz. V. Lebegyevvel együtt megfogalmaztuk a szükséges utasításokat a dandárparancsnokok számára, továbbá a hadtestparancs tervezetét. Késő éjjel értünk Novikov tábornokhoz. Sátra körül járkált és valamin erősen gondolkozott. Miután meghallgatta a hadseregparancsnok parancsáról és az új harci feladatról szóló jelentést, megtekintette és aláírta az általunk előkészített okmányokat. Azt a parancsot kaptam tőle, hogy tartózkodjam a balszárny 51. gárda-harckocsidandárnál. A hadtestparancsnok megjelölte saját tartózkodási helyét. Teljesen megfeledkezett rosszullétéről. Az öreg katona szíve nem óhajtotta a nyugalmat.

Erős ék

Július 27-re befejeződött a lvov–sandomierzi hadművelet első, döntő szakasza. Ezalatt a front csapatai 200 km mélyen nyomultak előre és több mint 400 km széles sávban, súlyos vereséget mértek az ellenséges csoportosításra. Alapjában véve felszabadították Ukrajna legnyugatibb területeit.

Lvovnak és Przemyślnek, az ellenség e két fontos ellenállási gócának a felszabadítása révén csapataink megfosztották a hitleristákat annak a lehetőségétől, hogy előkészített védelmet építsenek ki a San folyó mentén, és kedvező feltételeket teremtettek a támadás folytatásához. Nehéz út állt előttünk, tovább indultunk nyugat felé – a Visztulához.

A szovjet csapatok hatalmas csapása kettészelte az Észak-Ukrajna Hadseregcsoportot. Az egyik csoportosítása (a 4. páncéloshadsereg, állományában tíz hadosztállyal és négy rohamlövegdandárral) 110 km-es sávban rendezetlenül vonult vissza a Visztulán túlra. A másik, az 1. német páncéloshadsereg és az 1. magyar hadsereg maradványai, amelyek a Raus-csoportosítást alkották, sietve hömpölyögtek a Kárpátok felé. Az ellenséges csoportosítások visszavonulása és az, hogy Przemyśltől északra a San folyó mellett egy hídfőállással rendelkeztünk, a front csapásai számára kedvező feltételeket teremtett

ahhoz, hogy befejezzék az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport szétzúzását és elérjék a hadművelet végcélját.

Ennek a szomszédos frontok sávjában fennálló helyzet is kedvezett. Az 1. Belorusz Front balszárnycsapatai elfoglalták Lublint, Demblint és elérték a Visztulát; a 2. és 3. Ukrán Front csapatai csapás mérésére készülődtek a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport ellen.

A Belorussziából és majdnem egész Ukrajnából kiűzött fasiszta csapatok igyekeztek megtartani Lengyelországot, és megakadályozni azt, hogy a Vörös Hadsereg Németország területére lépjen. A fasiszta hadvezetés, miután elhatározta, hogy a Visztulánál megveti a lábát, megkezdte a csapatok ide szállítását a szovjet–német arcvonal más szakaszairól, valamint Franciaországból és Németországból is.

Ezért szükséges volt, hogy az 1. Ukrán Front csapatai hadműveleti szünet nélkül folytassák a támadást. Csak így hiúsíthatták meg a németeknek azt a szándékát, hogy a Visztula mellett és a Kárpátokban tartós védelmet építsenek ki.

Tekintettel az előttünk álló súlyos harcokra, a veszteségekre, és arra, hogy technikából korábban is hiányunk volt, a front parancsnoksága a legfelsőbb főparancsnoktól ötszáz T–34-est, ötven ISZ–122-est, ötven ISZU–152-est és nyolcvan SZU–76-ost kért.[121] Ez az anyagi támogatás jelentősen növelte volna a front erejét és harci lehetőségeit.

A további tevékenység megszervezésénél a front parancsnoksága olyan fontos tényezőt is figyelembe vett, mint a csapataink erkölcsi-politikai szellemének erősödése és az ellenség erkölcsi-politikai szellemének tapasztalható gyengülése. Támadásunk, a brodi csoportosítás szétzúzása demoralizálta a hitleristákat. Az ellenség katonái és tisztjei féltek a bekerítéstől, a harckocsiktól, gyakran előfordult, hogy tömegesen megadták magukat. A német parancsnokság kénytelen volt több parancsot kiadni, amelyek szigorú büntetést helyeztek kilátásba azokkal szemben, akik állásukat elhagyják.

A kórházból csapataikhoz visszatért öreg katonákat és harctéri szolgálatra korlátozottan alkalmasokat (akik korábban hátországi szolgálatot teljesítettek) a fasiszták most harcbavetették, de ők már belefáradtak a háborúba, nem akartak harcolni, azzal sem törődtek, hogy Németország vereséget szenved. A Hitlerjugendekből álló fiatal feltöltés pedig nem rendelkezett elegendő harci tapasztalattal. A német csapatok személyi állományára erős demoralizáló hatással voltak a Hitler elleni merénylettel kapcsolatos események.

A nácizmus gaztetteinek leleplezéséért aktív munkát folytattak a német kommunisták, az antifasiszták által alakított „Szabad Németország Bizottság" tagjai.

Mindez aláásta ugyan a fasiszta csapatok erkölcsi szellemét, de ennek ellenére még eléggé harcképesek voltak; a tisztek és katonák nagy része továbbra is végrehajtotta a hitlerista hadvezetés parancsait. Olyan erőt alkottak, amely még képes volt aktív ellenállásra.

A frontparancsnok, a saját csapatok és az ellenséges csapatok állapotát értékelve arra a következtetésre jutott, hogy megvan a lehetőség a további támadásra. Elképzeléseit jelentette a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának. A frontparancsnok elgondolása szerint a csapatoknak be kell fejezniük az ellenség lvov–drogobicsi csoportosításának a szétzúzását, meg kell semmisíteniük az ellenség felvonuló tartalékait, át kell kelniük a Visztulán, és el kell foglalniuk Częstochowa, Krakkó körzetét. E célból egy időben két csapást tervezett mérni az ellenségre a front főerőivel; egyet a kielcei és egyet a krakkói irányban.

[121] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 236, op. 2673, d. 1033, l. 193.

A legfelsőbb főparancsnokság elvben jóváhagyta a frontparancsnok elképzeléseit, felhívta a figyelmét arra, hogy az erőfeszítéseket mindenekelőtt arra kell összpontosítani, hogy hídfőállásokat foglaljanak a Visztula és a Viszloka folyók mentén, és szétzúzzák az ellenség szárnycsoportosításait. Július 27-én pontosította a front feladatait. Megparancsolta, hogy N. P. Puhov 13. és M. J. Katukov 1. gárda-harckocsihadserege legkésőbb augusztus 1-én vagy 2-án keljen át a Visztulán és foglaljon hídfőállást a Sandomierz–Viszloka-torkolat szakaszon, hogy lehetővé tegye az északi irányban mérendő csapást és biztosítsa P. Sz. Ribalko harckocsi- és gépesített magasabbegységei számára a folyóhoz való előrenyomulást és az átkelést. V. N. Gordov és A. Sz. Zsadov 3. és 5. gárdahadseregének, továbbá Sz. V. Szokolov lovas-gépesített csoportjának szintén ebben az irányban kellett tevékenykednie. A front központi csoportosításának ezalatt el kellett érnie a Viszloka folyót és el kellett foglalnia Szanok, Drogobics és Dolina városokat, a balszárnycsapatoknak pedig ki kellett jutniuk a Kárpátok hágóira, hogy megindíthassák a támadást a Duna-medencében. A földi csapatok tevékenységét Sz. A. Kraszovszkij 2. légi hadseregének kellett támogatnia.

A fő események a sandomierzi irányban bontakoztak ki. Itt igen nehéz volt megalakítani a támadó csoportosítást. Harc közben a lvov–przemyśli irányból a sandomierzi irányba kellett átirányítani két harckocsi- és két összfegyvernemi hadsereget. Az ellenséges arcvonalon ütött résbe először V. J. Grigorjev vezérőrnagy 31. harckocsihadteste tört be. Ezt a két harckocsi-hadsereg követte, amelyek Lvov felszabadítása után már három nap múlva elérték Sandomierz körzetét.

A Visztuláért vívott ütközet szerfölött tanulságos. A csapatok harctevékenységének a legkülönbözőbb fajtáit foglalja magában: üldözés a folyó eléréséig, átkelés a folyón, a hídfőállás kiszélesítése és az ellenség erős ellenlökéseinek a visszaverése, az elfoglalt terepszakaszok megerősítése.

Csapatainknak át kellett kelniük a folyón, amely az átkelőhely környékén 250–400 méter széles és 2,5–4 m mély volt. A hadseregek és a magasabbegységek számára előre kijelölték az átkelés sávjait és szakaszait, elosztották az átkelőeszközöket, amelyek ügyes és átgondolt alkalmazása nélkül siker nem várható. Arról is gondoskodni kellett, hogy ezek az eszközök a folyóhoz való előrenyomulás közben ne maradjanak le. Meg kellett szervezni a felderítést, az élosztagok tevékenységét, az átkelőhelyek légvédelmi tüzérséggel és repülőgépekkel való fedezését, a hídfőállásban levő csapatok támogatását. A fő nehézség abban rejlett, hogy a vízi akadályon rövid idő alatt kellett átkelni, majd hídfőállást foglalva az átellenes parton olyan erős csoportosítást összpontosítani, amely megállás nélkül képes a támadás folytatására.

A front csapatai gazdag tapasztalatokkal rendelkeztek a vízi akadályok leküzdésében. Az átkelés sikere számos tényező figyelembevételétől függött, köztük a napszak helyes megválasztásától. Emlékszem, gyakran úgy történt, hogy a gyalogososztagok a géppuskákkal, aknavetőkkel és lövegekkel nem hajnalban és éjjel, hanem még este, naplemente előtt keltek át. Ez az idő volt a legszerencsésebb, mivel az ellenség az új védelmi terepszakaszokon, így a szemközti parton is rendszerint a sötétség beálltával kezdte meg a tűzrendszer kiépítését. Emiatt volt fontos az időpont kiválasztása. Amikor előrevetett alegységeink este keltek át, az ellenség nem tudott elszakadni a csapatainktól, nem tudta megszervezni az ellenállást. Ugyanakkor parancsnokaink a szemközti parton rövid idő alatt fel tudták deríteni a terepet és kiépíthették a védelmet a főerők átkelésének a biztosítására.

Így volt ez az esetek többségében a Visztulán való átkeléskor is. Hadseregünk előre-

vetett osztagai július 29-én elérték a folyót. Az átkelést Szedlescsani falunál, Baranów alatt, G. I. Vehin vezérőrnagy 350. lövészhadosztályának csapatai kezdték meg 18 óra 30 perckor.

Baranów körzetébe az első között érkeztek a 19. gárda gépkocsizó lövészdandár felderítői is, akiknek Vlagyimir Podgrobunszkij főhadnagy, a Szovjetunió hőse volt a parancsnoka. Erről a vakmerő, szokatlanul bátor tisztről, a csitai gyermekgondozó intézet neveltjéről, legendák keringtek az arcvonalon. Amikor a katonák beszéltek róla, azt mondták, hogy az olyan emberek, mint Podgrobunszkij, fából készült páncélinget viselhetnének, mert a szívük van acélból, sebezhetetlenek. Tudták, hogy nem szeret nagy csoporttal felderítésre indulni, mindig a Szuvorov-szabály szerint járt el – az ellenséget nem túlerővel, hanem tudással kell legyőzni. Valóban így volt. Kazatyin rohamánál felderítő csoportja mindössze tizennyolc főből állt, és mégis halhatatlan tetteket vitt véghez. Az ellenség mögött négy nap alatt megsemmisített három harckocsit, hét löveget, tizenkét páncélos szállító járművet, mintegy 300 ellenséges tisztet és katonát, elegendő „nyelvet" szerzett, zsákmányolt egy löveget, közel ötven gépkocsit és egy élelmiszer-raktárnyi élelmet.

Podgrobunszkij felderítői a Visztulán való átkeléskor is ugyanilyen vakmerően tevékenykedtek. A járőr a 350. lövészhadosztály utászaival közösen – a szó szoros értelmében – az ellenség lába alól húzta ki a kompot, és július 29-én estére átvitt rajta a folyón egy géppisztolyos szakaszt, akik a túlsó parton az előrevetett gépkocsizó lövészek átkelését biztosították.

A folyóhoz, az Sz. V. Szokolov altábornagy lovas-gépesített csoportjával együttműködő 3. gárdahadsereg magasabbegységeinek élosztagai is beérkeztek. Az előrevetett csapatok három kis hídfőállást foglaltak. Az egyiket Józefów falucska környékén A. T. Altunyin százados, a 197. lövészhadosztály 899. lövészezrede 2. zászlóaljának a parancsnoka (ma vezérezredes, a Szovjetunió polgári védelmének a főnöke, a Szovjetunió honvédelmi miniszterének helyettese) foglalta el egy kis csoport harcossal. Július 29-én késő este az ellenség heves tüzérségi és aknavetőtüzében sikerült úgy átkelniük a Visztulán, hogy egy embert sem vesztettek. A bátor emberek csoportja, miután a parton megvetették a lábukat, biztosították más ladikok átkelését és az emberek partraszállását, bemérték az ellenséges tüzelőállásokat, amelyeknek koordinátáit rádió útján azonnal közölték tüzér- és aknavetőosztályainkkal.

Amikor már mintegy 70 harcos átkelt a túlsó partra, A. T. Altunyin százados megszervezte a többi alegység átkelésének a tűzbiztosítását. Az erők helyes elosztása révén a zászlóalj rövid idő alatt átkelt a Visztulán és harcászati sikert ért el. A. T. Altunyint személyes bátorságáért és a zászlóalj hozzáértő vezetéséért a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

Az ellenség a 3. gárdahadsereg működési sávjában elkeseredetten ellenállt, ezért a hídfőállásokat nem sikerült rögtön kiszélesíteni.

N. P. Puhov, J. J. Katukov és P. Sz. Ribalko hadserege sikeresen tevékenykedett. Baranówtól északra és nyugatra G. I. Vehin és A. O. Muratov 350. és 162. lövészhadosztálya, M. J. Katukov harckocsi-hadseregének előrevetett osztagaival együttműködve hídfőállást foglalt a Visztulán. A 13. hadsereg és az 1. gárda-harckocsihadsereg után augusztus 1-én P. Sz. Ribalko harckocsi-hadseregének magasabbegységei is megkezdték az átkelést.

A mi 6. gárda-harckocsihadtestünk egy nappal előbb érte el a folyót Baranów körzetében. Az 1. gárda-harckocsihadsereg csapatai átkelőhelyeket foglaltak, és V. V. No-

vikov tábornok azt a parancsot adta nekem, szervezzem meg a hadtest előrevetett csapatainak az átkelését, használjunk ladikokat, kéznél levő átkelőeszközöket, majd kompokat. Este átkelési szakaszunkhoz megérkezett I. P. Galickij altábornagy, a front műszaki csapatainak a főnöke és M. P. Kamencsuk ezredes, a 3. gárda-harckocsihadsereg műszaki csapatainak a főnöke. Miután meghallgatták az átkelésre való felkészülésről tett jelentésemet, kijelentették, hogy meg vannak elégedve annak menetével, majd műszaki alegységeket jelöltek ki megsegítésükre, ami jelentősen meggyorsította a dolgot.

Alighogy Galickij Kamencsuk eltávozott, az ellenség az átkelés körzete ellen légi- és tüzérségi támadást intézett. A víz a szó szoros értelmében forrt az ellenséges gránátok és légi bombák robbanásától. A front vadászrepülőgépeinek, úgy látszik, addigra még nem sikerült áttelepíteniük repülőtereiket, mert – egyelőre – csak korlátozott erőkkel tevékenykedtek. Csapataink légvédelme időnként nem volt elég hatékony. Igaz, az ellenséges légitámadások erejét csökkentette, hogy átkeléseink álcázására ködfüggönyt alkalmaztunk.

Az ezt követő napokban megnőtt az átkelőhelyeinket fedező vadászgépek száma. A Visztula felett heves légi harcok játszódtak le. A számunkra kedvezően változó erőviszonyok arra kényszerítették az ellenség légierejét, hogy csökkentse tevékenységének intenzitását. Később teljesen abbahagyta az átkelőhelyek elleni légitámadásokat.

Az átkelés méretei óráról órára növekedtek. Állandóan nőtt az átkelőeszközök száma. Augusztus 1-én csak kompokból vagy három tucatnyi működött, egyesek a harckocsikat és az egyéb nehéztechnikát is át tudták szállítani. A szovjet katonák a Visztulán való átkelés közben nagy találékonyságról tettek tanúbizonyságot, példát mutattak bátorságból és hősiességből.

Eszembe jut néhány epizód. A nyugati partra az elsők között kelt át egy légvédelmi tüzérüteg. A folyó kellős közepén a légvédelmieket szállító kompok ellen légitámadást intézett az ellenség. Az egyik bomba robbanásától a vízbe esett egy légvédelmi géppuska irányzékládája. A kezelők parancsnoka, J. T. Gyidok gárdista sorkatona azonnal a vízbe ugrott, megragadta a ládát és átúszott vele a másik partra. Amikor az átkelőhelyet több mint 20 német repülőgép támadta, Gyidok kezelői lelőttek egy Focke Wulfot. A légvédelmi tüzérek pontos tüzétől több repülőgép kigyulladt. Az ellenség vaktában dobta le bombáit, nem sok kárt okozott az átkelőhelynek és a csapatoknak.

Egy másik eset. Éjjel a folyó közepén egy géppisztolyosokat szállító ladikot találat ért, mire süllyedni kezdett. T. Azsimov őrvezető, példát mutatva bajtársainak, a vízbe ugrott, átúszta a Visztulát és harcba szállt a hitleristákkal. Bár megsebesült, nem hagyta el a harcmezőt, megsemmisített 12 fasisztát.

Sz. J. Avdoskin főhadnagy géppuskás százada a kéznél levő eszközökön kelt át a folyón és sikeresen harcolt a szemközti parton. Az ellenséggel való összecsapásban a század megsemmisített vagy két szakasz katonát és tisztet, kilőtt nyolc, lőszerrel és élelmiszerrel megrakott gépkocsit, három állványos géppuskát zsákmányolt és foglyul ejtett tizenkét ellenséges katonát.

A gyorsan változó helyzetben igen fontos volt, hogy időben megtudjuk az ellenség szándékát, felfedjük csoportosításait, megállapítsuk csapatainak és tartalékainak menetvonalát. Légierőnk állandó légi felderítést végzett, de természetesen nem tudott mindig kimerítő adatokat szolgáltatni az ellenség létszámáról, elnevezéséről és harcképességéről, ezért szükség volt az állandó földi felderítésre is.

E célra a legkülönbözőbb erőket és eszközöket vettük igénybe. Így az ellenség tűzfészkeinek a felderítésére harckocsikat, páncélgépkocsikat és páncélos szállító jármű-

veket alkalmaztunk. Messzemenően felhasználtuk a mozgó figyelőpontokat, amelyeket harckocsikban, páncélgépkocsikban és motorkerékpárokon rendeztünk be. Az ilyen figyelőpont parancsnoka rendszerint a felderítő tiszt volt. A mozgó figyelőpontok követték az ellenség tevékenységét, figyelemmel kísérték a helyzet változását és a beérkező csapatokat tájékoztatták az ellenségről. A visszavonuló ellenség mögött haladva összeszedték a halottak okmányait, néha „nyelvet" fogtak. A foglyok rendszerint értékes információkat adtak a parancsnokságnak.

Az ellenség hátába rendszeresen küldtünk felderítő csoportokat. Ezek különösen hatékonyan tevékenykedtek a Visztulán való átkelés és a sandomierzi hídfőállás kiszélesítéséért vívott harc idején.

Az 51. gárda-harckocsidandárunk egyik harckocsiszakasza a felderítőkkel szintén abból a célból ment az ellenség mögöttes területére, hogy felderítse a visszavonuló ellenséget. A szakasz egyik embere V. N. Majsztrenko gárda törzsőrmester volt, akit később a Szovjetunió hőse címmel tüntettek ki. Úgy adódott, hogy a szakasznak nemcsak értékes felderítő adatokat sikerült szereznie, hanem Skalbmierz lengyel települést is megmentette a pusztulástól; megakadályozta, hogy a hitleristák tömegmészárlást hajtsanak végre a városban.

Három szovjet harckocsi több tucat kilométerre behatolt az ellenség mögöttes területére. A dandárral megszűnt a rádió-összeköttetés: a harckocsik rádiókészülékeinek a teljesítménye erre nem volt elegendő. Az egyik feladat végrehajtása után, augusztus 4-én reggelre vissza kellett térni abba az övezetbe, ahol megvolt a vételi lehetőség. A parancs úgy szólt, hogy a harckocsik nappal álcázzák magukat és szervezzék meg az ellenséges csapatok mozgásának a figyelését. Éjjel hajtsanak végre menetet. Másnap hajnalban a vezérgép aknára szaladt. Életben maradt kezelői átszálltak a parancsnoki gépre. Egy Visztula menti erdőben találkoztak a lengyel partizánokkal, akik segítséget kértek: az általuk elfoglalt Skalbmierz városba betörtek a hitleristák és tömegmészárlásra készülnek. A város a pihenőhelytől azonban harminc kilométerre volt. A felderítő csoport parancsnoka elhatározta, hogy a lengyel partizánokkal betör a városba. Harckocsijaink az égő Skalbmierzben pánikot keltettek a hitleristák között, akik nyilván úgy vélték, hogy a városba jelentős erejű szovjet harckocsiegység tört be. Az ellenség sietve hátrált. Skalbmierz lakosai összegyűltek, és köszönetet mondtak felszabadítóiknak.

Este a megmaradt harckocsink felvette a rádió-összeköttetést a dandár parancsnokságával és jelentette a helyzetet. A felderítők új feladatot kaptak: a feladatot folytatva foglalják el a hidat és a főerők megérkezéséig tartsák. A következő nap a harckocsik egy ellenséges üteg tüzébe kerültek és az egyik gép elveszett. Már csak egyetlenegy maradt, amelyet Vlagyimir Nyikitovics Majsztrenko gárda törzsőrmester vezetett. Egy völgyön keresztül sikerült eljutnia az ellenséges ütegig. A lánctalpak valamennyi löveget legázolták.

A felderítőknek augusztus 6-án délben sikerült elfoglalni és három napon át tartani a hidat, közben lesállásból ellenséges páncélosokat semmisítettek meg. A hadizsákmányt – lőszert, harckocsiaknákat, légvédelmi géppuskát és aknavetőt – felhasználva erős védelmet hoztak létre az elfoglalt partszakaszon. Majsztrenko gárda törzsőrmester az elesett parancsnok helyére lépve megszervezte öt fasiszta páncélos és egy gyalogosszázad rohamainak a visszaverését.

Amikor csapataink megérkeztek a hídhoz és a vörös csillagos gépek oszlopa nyugat felé vonult, az átkelőhelynél a tizenkét harckocsizóból már csak kettő volt életben: Majsztrenko és Szemjon Vetrov rádiós-lövész.

A Visztuláért vívott nehéz harcokban valamennyi fegyvernem katonái kitüntették magukat. Az átkelés hősei az utászok és a hidászok voltak. Ezek a fáradhatatlan emberek nemcsak biztosították két harckocsi- és két összfegyvernemi hadsereg főerőinek az átkelését, hanem más csapatokkal együtt az ellenség ellenlökéseit is visszaverték. Különösen eredményesen tevékenykedett a főparancsnoksági tartalék 3. és 6. pontonos-hidász-dandára. Parancsnokukat, N. V. Szokolov és J. A. Berzin ezredest, a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

Jan Andrejevics Berzin, sok vízi akadály leküzdésének a szervezője, különösen kitüntette magát a Visztulán való átkelésnél. Az ellenség erős tüzérségi és aknavetőtüze, a majdnem állandó bombázás ellenére úgy szervezte meg a munkát, hogy az átkelőhely megszakítás nélkül üzemelt. Az átkelés harmadik napján neki kellett megszerveznie az ellenlökést is azok ellen az ellenséges páncélosok és géppisztolyosok ellen, akik betörtek az átkelőhely körzetébe. A dandárparancsnok kivételes körültekintése és bátorsága hozzájárult az átkelőhelyet megsemmisítéssel fenyegető veszély elhárításához.

A lvov–sandomierzi hadművelet második szakaszának feladatait frontunk tevékenységének főirányában július 29-től augusztus 5-ig lényegében végrehajtottuk. A szovjet csapatok az ellenséget hevesen üldözve elérték a Visztulát, menetből átkeltek rajta és Sandomierz környékén egy nagy hídfőállást foglaltak, amely abban az időben 45 km széles és majd 25 km mély volt. Ez a hídfőállás nagy hadműveleti jelentőségre tett szert. Augusztus 4-én estig három hadsereg főerői csoportosultak itt.

A 3. gárda harckocsi-hadsereg[122] harckocsihadtestei a 13. hadsereg magasabbegységeivel együttműködve megindították a támadást nyugati és délnyugati irányba, az 1. gárda-harckocsihadsereg pedig északi és északnyugati irányba a hídfőállás kiterjesztéséért. Az ellenség hadászati védelmébe, amelyhez oly nagy reményeket fűzött, erős éket vertünk. Megélénkült légierőnk és légvédelmi tüzérségünk tevékenysége, megbízhatóan fedezték az átkelőhelyeket és a hídfőállásban tartózkodó csapatokat.

Ahhoz, hogy megértsük az 1. Ukrán Front harctevékenységének általános képét és jobban elképzelhessük, milyen körülmények között harcoltak a főerők a sandomierzi hídfőállásban, röviden azokról az eseményekről is beszélnem kell, amelyek ebben az időszakban más szakaszokon, vagyis a középen és a balszárnyon játszódtak le.

Dembica városnak, a Krakkóba vezető utakat fedező ellenséges védelem erős támaszpontjának megközelítési útjain a 60. hadsereg magasabbegységei tevékenykedtek. Az ellenlökéseket végrehajtó fasiszta erők rossz felderítése, a támadás gyenge tüzérségi előkészítése és a harcmezőn végrehajtott erőtlen manővere miatt a csapatoknak ezen a szakaszon nem sikerült menetből áttörniük az ellenség védelmét.

P. A. Kurocskin hadseregparancsnok különösen éles szemrehányásokat tett M. F. Grigorovics vezérőrnagynak, a 23. lövészhadtest parancsnokának. Azt követelte, hogy a hadtest erélyesebben tevékenykedjék, merészen nyomuljon előre, érje el az ellenséges védelem szárnyait, és jusson ki a mögöttes területekre. Megparancsolta, hogy a hadtestparancsnok jelöljön ki a főerők előtt haladó tüzérséggel, utászokkal és záróeszközökkel megerősített előrevetett osztagokat.[123]

A 60. hadsereg csapatainak ezután következő harctevékenysége arra kényszerítette Kurocskin tábornokot, hogy felhívja a hadtestparancsnokok figyelmét a szárnyak és

[122] A 9. gépesített hadtest ebben az időben a Visztula keleti partján, Melec körzetében tartózkodott és a 3. gárda-harckocsihadsereg balszárnyát biztosította.

[123] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 417, op. 10 564, d. 705, l. 168.

csatlakozások megbízható biztosítására. Ugyanis a 107. lövészhadosztály és a P. V. Tyertisnij vezérőrnagy 15. lövészhadteste mögé, Ksiva körzetébe hátravont 68. lövészhadosztály csatlakozása fedezetlenül maradt. Ennek sajnálatos következményei lehettek volna.. A hadseregparancsnok azonban időben megtette a szükséges intézkedéseket. A magasabbegységeknél kijelölték a csatlakozást biztosító erőket és eszközöket. Állandóan ellenőrizni kellett a szárnyakat és a csatlakozásokat. E célból különleges tiszti felderítést küldtek ki.[124] Dembica város elfoglalásához gondosabb előkészítésre, az erők átcsoportosítására és tüzérség felvonultatására volt szükség. A front parancsnoksága a rohamot augusztus 20-ra tűzte ki.

K. Sz. Moszkalenko vezérezredes 38. hadseregének jobbszárnycsapatai augusztus elején megközelítették Jaslo és Krosno körzetét, elfoglalták Sanok várost. E hadsereg számára nagy hadműveleti jelentősége volt annak, hogy megközelítette az ellenség harckocsi-elhárítása szempontjából jól előkészített védelmét a Kárpátok nyúlványaiban, a szambori fontos támaszpontnál. Az ellenség tisztában volt a város jelentőségével, s ezért szakadatlanul ellenlökéseket hajtott végre, igyekezett feltartóztatni támadásunkat. A fasiszták ellenállása csak akkor gyengült, amikor A. A. Grecsko vezérezredes 1. gárdahadseregének csapatai elfoglalták Boriszlav és Drogobics városokat, s így a szambori csoportosítás hátába kerültek. Ekkor a fasiszták kénytelenek voltak a Dnyeszter mentén foglalni védelmet.

A Szambor elleni rohamot augusztus 7-re virradó éjjel sikeresen hajtotta végre A. F. Vasziljev ezredes 305. lövészhadosztálya, amely a 38. hadsereg állományába tartozott. Néhány nappal azelőtt az 1. gárdahadsereg magasabbegységei hatalmas csapásokat mértek Sztrij város ellenséges védelmére. A város tartásának nagy jelentőséget tulajdonítottak a fasiszták, hiszen öt vasútvonal és több országút csomópontja és erős ellenállási góc volt a front kárpáti szakaszán. A drogobicsi iparvidék elfoglalásának a feladatát már augusztus 8-ra végrehajtottuk.

A különösen fontos események itt azzal a harccal függtek össze, amely a támaszpontok és a Csehszlovákiába és Magyarországba vezető utak elfoglalásáért folyt. A Kárpátokban friss ellenséges tartalékok foglaltak védelmet, leküzdésükhöz erőre volt szükség. Erre a csapatoknak külön kellett felkészülniük, sajátos vezetési módszerekre volt szükség, minthogy hegyi hadszíntér állt előttünk. A 4. Ukrán Frontnak csak rövid idő állt rendelkezésére a kárpáti hadműveletre való felkészülésre.

Az 1. Belorusz Front csapatai eddigre Demblintől északra és délre átkeltek a Visztulán, és szilárdan megvetették lábukat a magnuszewi és puławi hídfőállásokon. Mindez megteremtette a feltételeket ahhoz, hogy a Vörös Hadsereg megszervezhesse következő hatalmas csapását.

A fasiszta hadvezetés annak a veszélynek láttán, hogy csapataink egész védelmét áttörik a Visztula terepszakaszán, a korábban megérkezett 23. és 24. páncéloshadosztályon kívül további erőket vezényelt erre a szakaszra. Az Észak-Ukrajna Hadseregcsoporthoz átdobta a 17. hadsereg három gyalogoshadosztályát, négy gyalogosdandárát, ezenkívül több önálló őrcsapatot, menetszázadot és különleges alegységeket. Az ellenség elkeseredett ellenállást tanúsított, sőt a hídfőállás szárnyain erős csoportosításokat alakított.

A sandomierzi hídfőért vívott harcban a Visztula mindkét partján véres harcok bontakoztak ki. A keleti parton az ellenség észak és dél felől ellencsapást hajtott végre

[124] Ugyanott. F. 417, op. 10 564, d. 705, l. 171.

Baranów ellen. Az északi, Tarnobzseg körzetéből két gyalogoshadosztállyal mért csapását sikeresen visszavertük. Délen azonban, Melec környékén, ahol az ellenség három páncélos- és egy gyalogoshadosztályból erősebb csapásmérő csoportosítást alakított, feszült volt a helyzet. A hitleristák augusztus 3-án elfoglalták Padew és Bór helységeket, elérték az átkelőhelyeket és Baranów megközelítési útjait.

Azokban a napokban Baranów körzetében az egyik átkelőhelyen tartózkodtam és az átkelés szervezésére vonatkozó parancsot teljesítettem. Az ellenség kitartóan tört előre az átkelőhelyek felé, igyekezett meghiúsítani, hogy a hídfőállásban erőket gyűjtsünk.

Az ellenség megsemmisítésére minden itt levő erőt igénybe vettünk, köztük V. B. Huszid ezredes 1. gárda-tüzérhadosztályának a csapatait, az utász alegységeket, sőt még a javítás alatt álló harckocsikat is. Baranów védelmére a 3. gárda-harckocsihadsereg 70. gépesített dandárját is felvonultattuk, amelynek harcosai nagy állóképességről tettek bizonyságot. Az ellenséget megállítottuk. De nem nyugodott és újabb erőket vonultatott fel.

Nemsokára azt a parancsot kaptam, hogy adjam át az átkelőhelyet és menjek a hadtest törzséhez, a Staszówtól délnyugatra fekvő erdőbe.

Közben a hídfőálláson újult erővel lángolt fel a harc. Az ellenség a Visztula keleti partján élénk tevékenységet kezdett, de egyidejűleg a nyugati parton is növelte erejét abból a célból, hogy felszámolja a hídfőállást.

Ilyen körülmények között döntő szerepet játszott a front második lépcsője – A. Sz. Zsadov altábornagy 5. gárdahadserege. Alekszej Szemjonovics biztosan és pontosan vezette az alárendelt csapatokat. Nehéz harci út volt mögötte, amely még a polgárháború éveiben kezdődött. Negyvenegyben a 4. légideszant-hadtest parancsnoka volt, majd a 3. Brjanszki Front törzsfőnöki beosztásában részt vett a moszkvai csatában. A 66. hadsereggel, amelyből később az 5. gárdahadsereg lett, a sztálingrádi csata napjaiban ismerkedett meg és forrott össze, és ezt egészen a háború végéig vezette. Én és velem együtt sok más parancsnok tudta, hogy I. Sz. Konyev nagyra becsülte és bonyolult harci feladatokat bízott rá: éles elméjű embernek és nem mindennapi tehetségnek tartotta.

Abban az időben az 5. gárdahadsereg P. Sz. Ribalko hadseregének 9. gépesített hadtestével együttműködve három nap alatt szétzúzta az ellenség meleci csoportosítását, visszavetette a Visztulán túlra és augusztus 4-én felszabadította Melecet. A. Sz. Zsadov hadseregének főerői átkeltek a sandomierzi hídfőállásba és jelentősen kiszélesítették. Megszüntették a front csapatait dél felől fenyegető veszélyt. A. I. Rogyimcev altábornagy és N. M. Makovcsuk vezérőrnagy 32. és 34. gárda-lövészhadteste P. Sz. Ribalko hadseregének harckocsihadtesteivel együttműködve augusztus 8-án estére elérte a Szidlów, Stopnicza, Nowy Korczin terepszakaszt.

A 13. hadsereg és az 1. gárda-gépkocsihadsereg magasabbegységei Sandomierztől délnyugatra Ostroweczet támadták. Azzal a feladattal, hogy szélesítsék ki a hídfőállást és zúzzák szét az ebben a körzetben tartózkodó ellenséget. Augusztus 10-én elérték Kaczicet, Lagówot és Rakówot és kijutottak Sandomierz déli peremére. Az ellenség azonban Hmelnyik körzetében négy páncélos- és gépkocsizó hadosztályt és két önálló nehézharckocsi-zászlóaljat összpontosított. Erős ellencsapása ideiglenesen megállította támadásunkat.

Meg kell jegyeznem, hogy az ellenség nem tudta teljesen felfedni a hídfőállásban levő csoportosításunkat, úgy vélte, hogy a hídfőállást jelentéktelen erőkkel foglaltuk, amelyekkel nem lesz nehéz elbánnia. Arról, hogy erőinket és lehetőségeinket lebecsülte,

a többi között von Bock tábornoknak, a 16. páncéloshadosztály parancsnokának a parancsa tanúskodik.

Nem sokkal a háború befejezése után a vezérkari akadémián alkalmam volt részletesen megismerni ezt a parancsot. A sandomierzi hídfőben folyó harcok idején szerezte meg a szovjet felderítés ezt a parancsot. Az állt benne, hogy 1. és 3. gárda-harckocsihadseregeink, amelyek Baranówtól északkeletre átkeltek a Visztulán, folytatják támadásukat és északnyugati irányban, de súlyos veszteségeket szenvedtek. Hmielniktől délnyugatra az ellenség csak felderítőink gyenge csoportjairól tudott.

Az ellenség 16. páncéloshadosztályának a sötétség beálltával Hmielnik körzetéből keleti irányban kellett támadnia, meg kellett semmisítenie az elébe kerülő gyenge ellenséges csoportokat, figyelmen kívül hagyva a szárnyakat, hídfőállást kellett foglalnia a Csarna folyón Staszów körzetében. Az ellenség 3. páncéloshadosztálya azt a parancsot kapta, hogy Endziejów körzetéből indítson támadást Raków ellen. Amint később ismeretessé vált, az ellenség további feladata az volt, hogy nyomuljon előre a Visztula baranówi szakaszáig, egyesüljön 4. páncéloshadsereg maradványaival, és részenként semmisítse meg a hídfőállásban levő csapatainkat.

Az ellenség nyilvánvalóan tévesen ítélte meg a vele szemben álló erőket. Nyomása azonban meglehetősen nagy volt. Az első csapást augusztus 11-én reggel mérte két csoportosítással – az egyikkel észak felől, Opatów körzetéből, a másikkal Szidlów, Staszów irányában, a 13. hadsereg és az 5. gárdahadsereg csatlakozásánál. Itt igen súlyos harcok lángoltak fel. Az ellenségnek nagy veszteségek árán sikerült valamelyest visszaszorítania a sandomierzi hídfőállást védelmező csapatokat, és rövid időre elfoglalni Szidlówot.

Ezekből a harcokból a mi 6. gárda-harckocsihadtestünk is derekasan kivette részét. Még ma is világosan előttem vannak a hídfőállásban tomboló súlyos és véres harcok. Az ellenség két oszlopban támadott – Raków és Staszów ellen, ahol hadtestünk 53. és 52. gárda-harckocsidandára tevékenykedett. A hitleristák első ízben alkalmazták az új nehézpáncélosokat – a Királytigriseket. Az ellenség nagy reményeket fűzött hozzájuk. A harci tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy ezeknek bizonyos előnyös tulajdonságok mellett egy sereg hátrányos tulajdonságuk is van a közönséges Tigrisekkel szemben: lánctalpaik gyengék, nagyméretűek, kisebb a sebességük és nem annyira mozgékonyak. A mi harckocsizóink 100–250 m távolságból le tudták küzdeni ezeket is. Az ellenség egy nap alatt mintegy 60 harckocsit, köztük 20 Királytigrist, sok löveget és élőerőt vesztett. A hitleristák további előretörését megállítottuk.

A harci feladatok mintaszerű végrehajtásáért és bátor magatartásáért V. V. Novikov vezérőrnagy, a 6. gárda-harckocsihadtest parancsnoka V. Sz. Arhipov ezredest, az 53. dandár parancsnokát a második „Arany Csillag"-ra terjesztette fel. Ezekben a harcokban megmutatta, hogy rendkívüli tehetsége van a harckocsicsapatok vezetéséhez. Dandárja lendületes manőverrel az elsők között érte el a Visztulát, a hitleristák veszett ellenállása ellenére átkelt rajta, elfoglalta Staszówot és Szidlówot, s kiszélesítette a hídfőállást. A dandár harckocsizói sikeresen visszaverték a számbeli fölényben levő ellenség ellenlökéseit.

Szívvel-lélekkel támogattam V. V. Novikov tábornoknak ezt a felterjesztését, mivel jól ismertem Vaszilij Szergejevics Arhipov tehetségét és kiváló erkölcsi-harci tulajdonságait; Sztálingrád falaitól kezdve együtt jártuk a harc útjait.

Vaszilij Szergejevics az első Szovjetunió hőse kitüntetést még 1940-ben kapta meg, a finnek elleni háborúban. A sztálingrádi csatában mint őrnagy egy harckocsiezred pa-

rancsnoka volt. A lvov–sandomierzi hadművelet idején is bátornak, határozottnak, rendíthetetlennek láttam.

Itt okvetlenül meg kell emlékeznem egy másik bajtársamról, A. A. Golovacsev ezredesről, a Lenin-renddel, két ízben Vörös Zászló-renddel és Szuvorov-renddel kitüntetett 23. gárda gépkocsizó lövészdandár parancsnokáról, aki 1944 augusztusának emlékezetes napjaiban hozzáértő tevékenységéért a legmagasabb kitüntetésben részesült. Már a háború után ismertem meg Alekszandr Alekszandrovics egyik arcvonalról írt levelét, amelyből igazi szovjet hazafiként, meleg és szerető szívű emberként ismerhető meg: „Becsületesen a nép szemébe nézhetek és elmondhatom: 1941. június 22-én reggel 6 órakor kezdtem harcolni. Éreztem az első vereségek keserűségét, most pedig örvendek győzelmeinknek... Mindig ott voltam, ahol meleg volt a helyzet. Már hét ízben sebesültem meg és összesen tizenegy sebhely van testemen. Ha nem lesz kezem, akkor nélküle megyek előre és a fogaimmal fogom harapni az ellenséget. Ha lábam nem lesz, akkor kúszni fogok és megfojtom. Ha szemem nem lesz, akkor úgy vezettetem magamat. De amíg ellenség lesz Oroszországban – nem hagyom ott az arcvonalat."

A Szovjetunió kétszeres hősének, Alekszandr Alekszandrovics Golovacsev[125] lángoló életének utolsó napjáig az égő pokolban tartózkodott, német földön halt hősi halált, s az utódok örökre megőrzik emlékét.

A Visztuláért vívott harcok keményen próbára tették harcosaink állóképességét, akik közül sokat szintén a legbátrabbak között említhetünk. Ilyen volt, például V. A. Udalov, gárdahadnagy. Szakasza az ellenség Staszów elleni ellenlökése idején 27 német páncélossal vette fel a küzdelmet. A szakasz a terepen ügyesen manőverezve visszaverte az ellenséget és több páncélost megsemmisített. Ebben a harcban V. A. Udalov gárda főhadnagy harckocsija 3 páncélost gyújtott fel.

Azokban a napokban mindannyiunkat izgalomba hozott Pjotr Szemjonov komszomolista szakaszvezető hőstette. A bátor katona alegységének harcosaival együtt visszaverte a hitleristák rohamát, akik megpróbáltak elfoglalni egy magaslatot. Az ellenség tüze hol elcsendesült, hol új erővel lángolt fel. Egy ilyen tűzszünet alatt Szemjonov szakaszvezető észrevette, hogy egy ellenséges lövedék felgyújtott egy lőszeres gépkocsit. Az aknagránátok, amelyekre a harcnak abban a feszült pillanatában oly nagy szüksége volt, minden percben felrobbanhattak. Szemjonov a gépkocsihoz rohant, felugrott rá és elkezdte lehúzkodni a rakaszokat. Ruhája tüzet fogott, a tűz égette arcát, a komszomolista azonban folytatta a lőszer mentését. Már csak néhány rakasz volt a gépkocsin, amikor a robbanás bekövetkezett...

Közben az ellenség egyre szívósabban rohamozta Stopnicát és Staszówot, igyekezett elérni a Visztulát. Sürgős intézkedésekre volt szükség. A 31. harckocsihadtestet átcsoportosítottuk ebbe az irányba, Szambor körzetéből pedig átdobták D. D. Leljusenko harckocsi-hadseregét. A hídfőállásban levő csapataink erősítésképpen jelentős mennyiségű – elsősorban páncéltörő tüzérséget kaptak. És bár az ellenségnek sikerült ideiglenesen elfoglalni Stopnicát és 6–10 km mélyen beékelődni az 5. gárdahadsereg védelmébe, a hídfőállásban meghiúsítottuk legerősebb ellencsapását. A harckocsik, a tüzérség és a műszaki csapatok ügyes manővere és a légierő támadásai folytán az ellenség súlyos veszteségeket szenvedett, rohamai kifulladtak. Nem sikerült felszámolnia a hídfőállást és helyreállítani a védelmet a Visztula mentén.

[125] A. A. Golovacsev gárdaezredes 1945 áprilisában, halála után megkapta a második „Arany Csillag"-ot.

A 3. gárda-harckocsihadsereg törzsénél. Jobbról balra: P. Sz. Ribalko vezérezredes, V. G. Rjazanov altábornagy, az 1. csatarepülő-hadtest parancsnoka, D. D. Bahmetev vezérőrnagy

Utcai harc Lvovban

Hős szovjet repülők:
A. I. Pokriskin (balról), a Szovjetunió háromszoros hőse
és D. B. Glinka, a Szovjetunió kétszeres hőse bevetés után

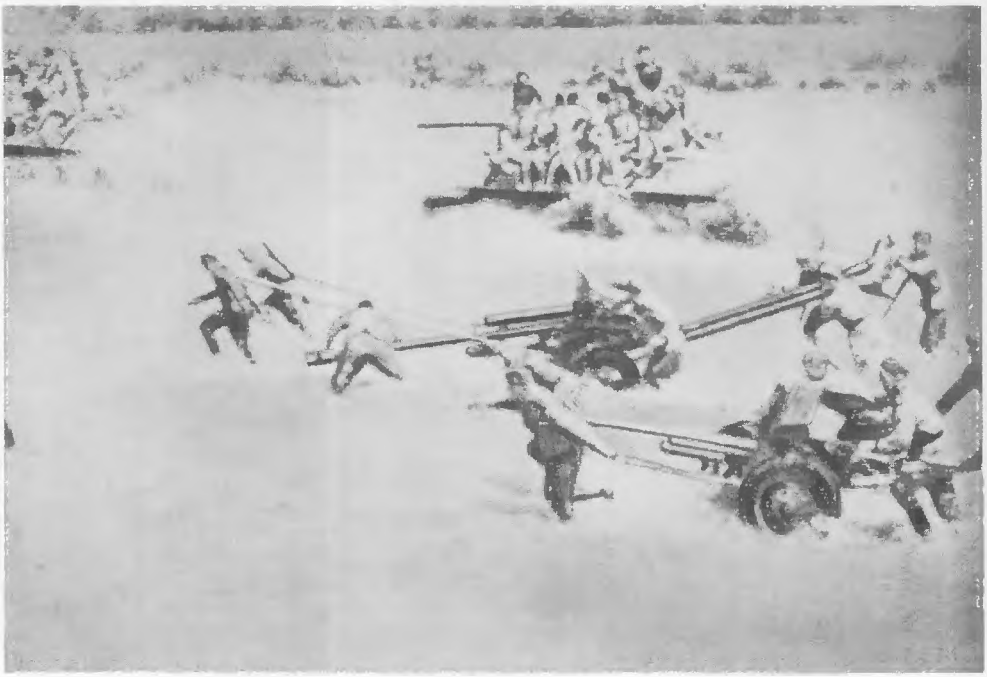

Szovjet harcosok gyors ütemben kelnek át a Nyugati Bugon

Átkelés a Visztulán 1944 augusztusában

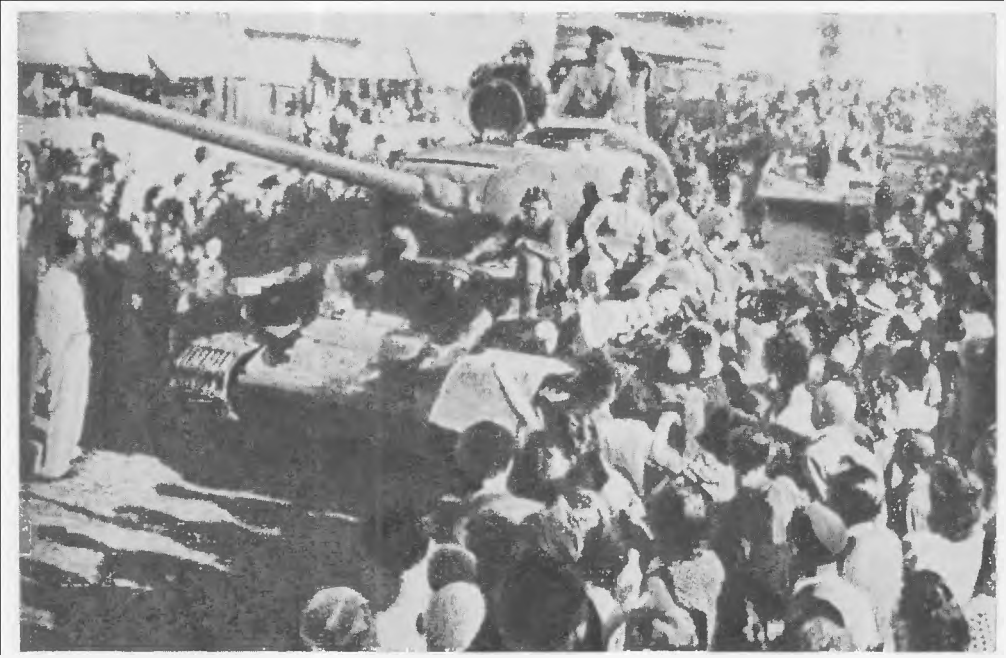

Bukarest lakosai üdvözlik a városba bevonuló szovjet harcosokat, 1944. augusztus

Az ujongó Szófia. A bolgárok örömmel fogadják a felszabadító harcosokat, 1944. október

Szovjet és csehszlovák harcosok a határon, a Duklai-hágó környékén. A plakát felirata: „Élien a felszabadító Vörös Hadsereg!"

Szovjet harckocsizók a felszabadult Belgrád lakosai körében

A 6. gárda-harckocsihadtest parancsnokának helyettese, I. I. Jakubovszkij ezredes a hadsereg előrevetett osztagának harctevékenységét vezeti

Szovjet tüzérek a felszabadult Częstochowában

A lengyel hadsereg harcosai tüzelőállásban, 1944

I. I. Jakubovszkij ezredes a hadsereg előrevetett harckocsijainak a Neisse folyón való átkelését irányítja

Szovjet katonák „ajándékokat" készítenek a fasisztáknak

Utcai harc Berlinben

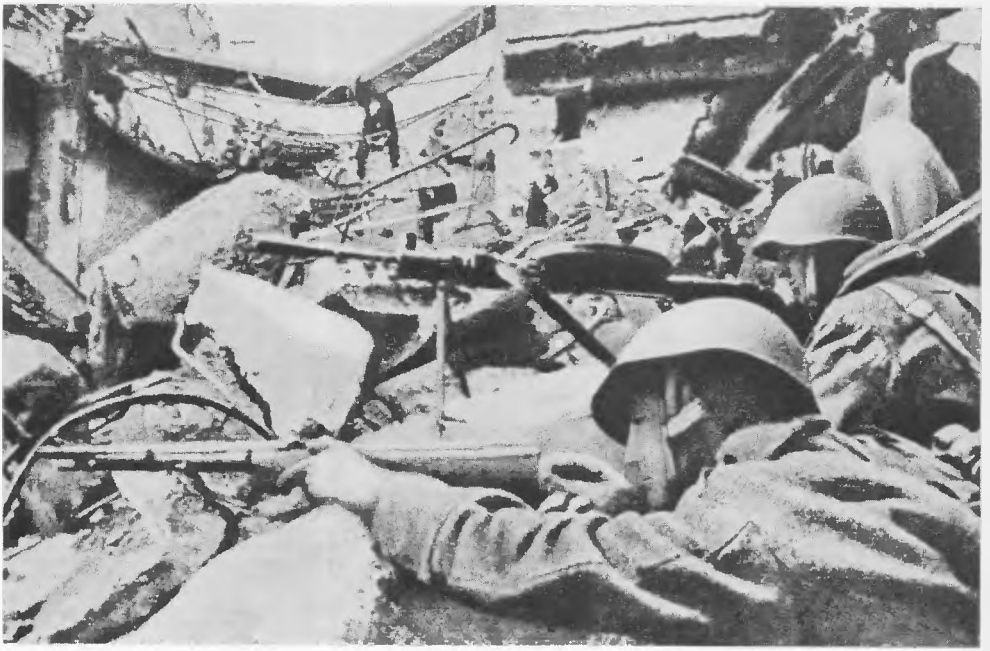

Ehhez jelentős mértékben hozzájárult, hogy augusztus 14-én N. P. Puhov és M. J. Katukov, majd P. Sz. Ribalko harckocsi-hadserege újból megindította a támadást, abból a célból, hogy északi irányban kiszélesítse a hídfőállást, s ez megbénította az ellenséges tartalékok manőverét. Csapataink Sandomierz körzetében szétzúzták az ellenség csoportosítását és augusztus 18-án elfoglalták a várost. Az ellenség kénytelen volt lemondani a további támadásról. Augusztus végén a hídfőállásban lényegében befejeződtek a harcok. Az ellenség tartalékai kiapadtak. Óriási veszteségeket szenvedett, mintegy 40 000 katonája és tisztje pusztult el, és körülbelül 300 páncélost és rohamlöveget semmisítettünk meg.

A hídfőállásért vívott harcokban a csapatoknak nagy segítséget nyújtottak azok a repülőhadtestek, amelyeknek V. G. Rjazanov, A. J. Zlatocvetov és A. V. Utyin tábornokok voltak a parancsnokai. A szovjet vadászgépek augusztusban több mint 200 ellenséges repülőgépet lőttek le. A csatarepülők és a bombázók sikeresen fogták le az ellenséges tüzérséget, semmisítették meg páncélosait. Így, augusztus 17-én a német harckocsik ellencsapásának visszaverése során Stopnica körzetében A. N. Kompanyijec és M. P. Ogyinicov századosok csatarepülő-százada 15 ellenséges páncélost gyújtott fel.

A szovjet kormány nagyra értékelte a pilóták tevékenységét. Közülük sokat tüntettek ki rendjelekkel és érdemérmekkel. A. I. Pokriskin ezredes megkapta a harmadik, A. V. Vorozsejkin őrnagy pedig a második „Arany Csillag"-ot. 12 pilóta első ízben kapta meg a Szovjetunió hőse címet.

A sandomierzi hídfőállásért vívott harcokban és a lvov–sandomierzi hadművelet más ütközeteiben harcosaink tömeges hősiességet tanúsítottak. A front több mint 300 magasabbegységét és csapatát tüntették ki érdemrendekkel, több mint 200-kapta meg a megtisztelő vlagyimir-volhíniai, rava-russzkajai, sztanniszlavi, lvovi, drogobicsi, sandomierzi és visztulai nevet. Több mint 123 000 katona és tiszt kapott kormánykitüntetést és 160-an kapták meg a Szovjetunió hőse címet.

A kormány a szovjet harckocsizók harci tetteit is nagyra értékelte. Több mint 4500 harcost tüntettek ki, 50-en kapták meg a Szovjetunió hőse címet. Köztük voltak J. I. Afanaszjev, V. A. Udalov, Sz. J. Avdoskin főhadnagyok, Sz. M. Krajnov alhadnagy, T. I. Dzsaparidze tizedes, G. P. Komaricsev őrmester, V. N. Majsztrenko törzsőrmester és még sok harckocsizó.

A harci kiválóságért kitüntetettek között harckocsivezetők is voltak. Ezek zömmel meglett korú, nagy szaktudású és nagy élettapasztalattal rendelkező emberek voltak. Nehéz körülmények között, gyakran az ellenséges tüzérség tüzében és légitámadás közben végezték a harckocsik műszaki karbantartását és javítását, csak az 53. gárda-harckocsidandárnál 100–150 órával teljesítették túl a normát.

Mint tudjuk, háború nincs veszteség nélkül. Nekünk is voltak veszteségeink. A megrongálódott harckocsikat és önjáró lövegeket gyorsan hátraszállítottuk a hadtest javítóműhelyeibe. Azokról a harckocsikról, amelyeket nem lehetett helyreállítani, leszerelték az üzemképes aggregátorokat, s ezeket másutt ismét felhasználták. A hadművelet alatt 3. gárda-harckocsihadseregünk javítómunkásai mintegy 1300 alkalmi javítást és 790 közép- és nagyjavítást végeztek. A harckocsijavítók – a háborúnak ezek az odaadó dolgozói – mindent elkövettek annak érdekében, hogy a lehető legrövidebb idő alatt helyreállítsák a harci technikát, meggyorsítsák a gyűlölt ellenség szétzúzását.

A lvov–sandomierzi hadművelet eredményesen befejeződött. Az 1. Ukrán Front csapatai a főhadiszállás utasítására augusztus utolsó napjaiban védelembe mentek át. Létrejöttek a feltételek ahhoz, hogy a front csapatai csapást mérhessenek a sziléziai irányban.

A lvov–sandomierzi hadműveletben az 1. Ukrán és az állományából kivált 4. Ukrán Front csapatai fontos katonapolitikai eredményeket ért el. Szétzúzták az Észak-Ukrajna Hadseregcsoportot. Az ellenség ütközetbe vetett 56 hadosztályából 8 teljesen megsemmisült, 32 pedig személyi állományának 50–75 százalékát elvesztette. A támadás során a két Ukrán Front csapatai megtisztították az ellenségtől Ukrajna nyugati területeit, és az 1. Belorusz Front csapataival közösen megkezdték a velünk szövetséges Lengyelország felszabadítását.

Csapataink hadászati helyzete sokat javult. A Visztula elérése és hadműveleti szempontból fontos hídfőállások elfoglalása Varsótól délre és Sandomierz körzetében keresztülhúzták a hitleristáknak azt a számítását, hogy ennél a nagy vízi akadálynál leküzdhetetlen hadászati védelmet hoznak létre. A szovjet csapatok kedvező helyzetet foglaltak el az 1945. januári támadáshoz a lódzi, częstochowai és a krakkói irányban.

A lvov–sandomierzi hadművelet továbbfejlesztette a szovjet hadművészet elméletét és gyakorlatát; tanulságos példája volt annak, hogyan lehet végrehajtani nagy hadászati feladatokat egy front erőivel. A front állományában összpontosított roppant mennyiségű csapat, a mély hadműveleti felépítés lehetővé tette, hogy a főirányokban erős csapásmérő csoportosításokat alakítsunk, sikeresen manőverezzünk az erőkkel és az eszközökkel, aktívan befolyásoljuk az ütközetek menetét és kimenetelét.

Figyelmet érdemelnek a harckocsi-hadseregek és az önálló harckocsihadtestek e hadműveletben való alkalmazásának a tapasztalatai. Brodi körzetében képesek voltak az ellenség mögöttes területére törve befejezni a csoportosítás bekerítését. Az 1. gárda-harckocsihadsereg és a lovas-gépesített csoport csapatai a San folyót elérve elvágták az ellenség északnyugati visszavonulási lehetőségeit, és ezzel kedvező feltételeket teremtettek ahhoz, hogy a front főerői csapást mérjenek a sandomierzi irányban. A 3. gárda-harckocsihadsereg Lvov megkerülésével elősegítette Lvov és Przemyśl elfoglalását.

Elmondhatjuk, hogy a harckocsi- és gépesített erőkkel végrehajtott manőver a lvov–sandomierzi hadművelet harctevékenységének legjellemzőbb sajátossága. Ezeknek az erőknek az alkalmazásából következett, az ütközetek rendkívüli dinamikája, a harctevékenység formáinak és módjainak a változatossága.

A hadművelet nagy térbeli kiterjedését is meg kell említenem. A front csapatai már az ellenséges védelem áttörése után egy héttel mintegy 300 km széles sávban tevékenykedtek és 350 km mélyen nyomultak előre.

Parancsnokaink a csapások megtervezésénél magas fokú tudásról tettek bizonyságot. A front csapatainak három irányú támadása megnehezítette az ellenség tevékenységét, korlátozta manőverezési lehetőségét és a hadműveleti tartalékainak felhasználását. Az erőkifejtés ügyes áthelyezése a lvovi irányból a sandomierzi irányba nemcsak azt tette lehetővé, hogy gyorsan átkeljünk a Visztulán és hídfőállást foglaljunk bal partján, hanem a front csapatai további harci tevékenységének a sikeréhez is hozzájárult.

Hangsúlyoznom kell, hogy ebben a hadműveletben a harckocsi- és gépesített csapatokkal együtt a szovjet gyalogság is bebizonyította kiváló harci tulajdonságait: lendületes manővert hajtott végre a harcmezőn, a többi fegyvernemmel együttműködve sikeresen végrehajtotta a harci feladatokat.

A szovjet tüzérség szétzúzta az ellenség védelmi erődítményeit, megsemmisítette élőerejét és technikáját, megtisztította az utat a gyalogság és a harckocsik előtt. A tüzérség tömeges összevonása a főcsapások irányában biztosította tűzfölényünket az ellenséggel szemben és lehetővé tette, hogy 1 km-es arcvonalszakaszon 250 löveg és aknavető-sűrűséget képezzünk. A tüzérség fontos szerepet játszott az ellenség ellencsapásainak és

ellenlökéseinek a visszaverésében, gyorsan végrehajtotta az átcsoportosítást, és a veszélyeztetett irányban létrehozta a szükséges sűrűséget. A tüzérség, például, nagy manővert hajtott végre a sandomierzi hídfőállásban augusztus 11. és 14. között, amikor az 5. gárdahadsereg sávjába több mint 800 löveget és aknavetőt dobott át. Ugyanilyen nagy manővert hajtott végre augusztus 21. és 28. között is. A 13. hadsereg sávjába akkor 18 tüzér- és aknavetőezredet csoportosított át.

Hatalmas csapásokat mért az ellenségre a szovjet légierő. Pilótáink kivívták a légi fölényt és pusztították az ellenséges csapatokat a harctéren és a mögöttes területen, biztosították gyalogságunk és harckocsijaink sikeres előrenyomulását. A front érdekében mintegy 50 000 bevetést hajtottak végre, az ellenségre ledobtak 6500 tonna bombát, elhasználtak 3 millió 300 ezer lövedéket és töltényt. A lvov–sandomierzi hadműveletben tapasztalatokat szereztünk arra vonatkozóan, hogyan kell alkalmazni a légierő nagy kötelékeit fontos hadműveleti feladatok egymás utáni végrehajtására.

Roppant munkát végeztek a műszaki, híradó és egyéb csapatok. Az egészségügyiek, szerelők és a hadtáp egyéb dolgozói is sokat tettek a siker érdekében.

A támadás előkészítése és végrehajtása során a front csapatainak nagy segítséget nyújtottak a partizánok és az illegális ukrajnai pártszervezetek, élükön az illegális területi bizottságokkal. Még csapataink téli támadása alatt sok partizán-magasabbegység és -osztag átment a nyugati területekre, és folytatta tevékenységét a német fasiszta csapatok háta mögött. Rombolták az ellenség közlekedési útvonalait, a támadó csapatok érdekében felderítést végeztek, támogatták előrevetett csapatainkat a folyókon való átkelésnél, fontos terepszakaszok elfoglalásában, városok felszabadításában.

A lvovi, sztaniszlavi, drogobicsi és a tyernopoli területen a megszállók ellen aktív harcot folytatott a mintegy 600 embert számláló „Nyugati területek partizánmozgalma" elnevezésű illegális partizán szervezet. Élén haditanács állt, amelynek tagjai N. F. Berezin, I. P. Vovk, T. A. Gajevszkij, A. T. Dandcjuk, Karol Kuriljuk és még sokan mások voltak. Soraiban oroszok és ukránok, lengyelek és más országok fiai harcoltak az ellenség ellen.

Az UK(b)P Központi Bizottsága megtette a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy a partizánok fokozzák harc- és diverziós tevékenységüket a Lvov és a Drogobics körzetében, amikor a Vörös Hadsereg megkezdte e területek felszabadításáért indított hadműveleteit. Az ellenség mögöttes területeire diverziós csoportokat dobtak le: a lvov–szambori utakon két osztagot; a lvov–przemyśli szakaszon két osztagot, a przemyśl–felstini és a felstin–sanoki szakaszon egy-egy osztagot. Ezenkívül júniusban és júliusban további huszonkét kis csoport és osztag alakult, amelyeket szintén ledobtak az ellenség mögöttes területén.

Igen értékesek a csapatoknál szakadatlanul folyó pártpolitikai munka tapasztalatai – ez a lvov–sandomierzi hadművelet sikerének egyik legfontosabb feltétele volt. A politikai szervek, a párt- és a Komszomol-szervezetek igyekeztek kialakítani a harcosokban a győzni akarást, a haza, a kommunista párt iránti határtalan hűséget. A kommunisták hőstettekre lelkesítették a harcosokat, megmagyarázták a szovjet fegyveres erők nagy felszabadító küldetését.

A hadművelet alatt hibák is előfordultak. Így, csapataink nem mindig használták ki a kedvező feltételeket az ellenség szétzúzására. A Visztulán való átkelésnél egyes hadseregeknél az átkelőeszközöket nagy kiterjedésű szakaszon forgácsolták szét. Egyes lövészhadosztályok tüzércsoportjainak csak egyfajta űrméretű lövegeik voltak. A hadtápszervek néha lemaradtak a lőszer utánszállításával. Ám a fogyatékosságok, ha bi-

zonyos befolyással voltak is a harctevékenység menetére, nem csökkentették az 1. Ukrán Front csapatainak sikereit.

A lvov–sandomierzi hadművelet méreteit, katonapolitikai eredményeit, a szovjet katonák tömeges hősiességét és a szovjet csapatok magas színvonalú hadművészetét tekintve, méltó helyet foglal el a Nagy Honvédő Háború kiemelkedő hadműveletei között.

A lvov–sandomierzi hadművelet tapasztalatai nagyon tanulságosak, és még sok éven át foglalkoznak majd vele a hadtörténészek, a kutatók és egyéb katonai szakemberek. Ami engem illet, én ezeket a tapasztalatokat közvetlenül a harctevékenység során szereztem meg a Nagy Honvédő Háború sok ezer katonájával együtt.

Úgy adódott, hogy a hadművelet tapasztalatait nem sokkal a Nagy Honvédő Háború befejezése után kellett elemeznem, amikor a Szuvorov-renddel kitüntetett Vorosilov Vezérkari Akadémia hallgatója voltam. Diplomamunkám témája is ez volt. Segítőm a híres tudós, Fjodor Platonovics Safalovics professzor, vezérőrnagy volt, akire 1944 őszétől a legmelegebben, leghálásabban emlékszem vissza, akkor vett részt a 3. gárda-harckocsihadsereg lvov–sandomierzi hadműveletben folytatott harctevékenységének elemzésében.

Az akadémia falai között ismét találkoztunk, és a választott témát azon a széles síkon vizsgáltuk, amelyre a nagy hadműveletek vezetési tapasztalatainak általánosításához szükség van.

És most, amikor e könyvet írom, azt a célt tűztem magam elé, hogy nemcsak a lvov–sandomierzi és más hadműveletek jelentőségét, tanulságait mutatom be, hanem a katonák tetteinek heroizmusát is feltárom, felidézem a múlt háború hőseinek – azoknak a katonáknak, parancsnokoknak és politikai munkásoknak a nevét, akik a harc fő terhét viselték vállukon.

EPILÓGUS

Európa felszabadításáért

Amikor a harminc évvel ezelőtti eseményekről beszélek, és latolgatom, amit az emberekről és harci cselekedeteikről írtam, úgy érzem, adósa maradtam azoknak a küzdőtársaimnak, akiknek a nevét nem említem könyvemben. Ha nem tennék mást, csak felsorolnám azoknak a nevét, akik kitűntek, ez is egy vaskos kötetet töltene meg. A könyv oldalain, mint emléklapokon sorakoznának ezerszámra a hősök nevei. Mindnyájan – akár ismertek, akár ismeretlenek, akár élnek, akár hősi halált haltak – maradéktalanul teljesítették katonai kötelességüket.

Helyes az a megállapítás, hogy távolról helyesebben ítélhetjük meg a tettek nagyságát. Évtizedek múltán egyre világosabban látjuk a szovjet embereknek a Nagy Honvédő Háború titáni harcaiban tanúsított rendíthetetlen állóképességét, bátorságát és forradalmi fegyelmét. A Szovjetunió népei – a kommunista párt vezetésével – tömör, egységes családként vettek részt ebben a harcban. Félelmet nem ismerve vetették magukat a háború poklába, védelmezték a haza égő földjét.

És ma, amikor elgondolkodunk a nép hőstettének roppant méretein, annak elsődleges és fő forrásán – a szovjet emberek leküzdhetetlen szellemén, akaratlanul is ilyen szavak jutnak eszünkbe: hazaszeretet, hűség a kommunista eszméhez. E fogalmaknak roppant erejük van.

A haza – olyan, mint az anya. És mi lehet drágább az embernek, mint az, aki az életet adta, szívének egy részét; aki bőkezűen pazarolta rá a gyengédséget és a szeretetet!

A hazaszeretet szent érzésével elválaszthatatlanul összefügg a szovjet embereknek a kommunizmus iránti mélységes odaadása. Ez a hűség, amely a forradalom tüzében született, a polgárháború kohójában, az első ötéves tervek kovácsműhelyében edződött meg, a szovjet emberek sok korábbi nemzedéke forradalmi lelkesedésének volt alapja a múltban és hősiesség alapja volt az elmúlt háborúban is.

A Szovjetunió népeinek a győzelemig megtett nehéz és hosszú útjáról, a súlyos megpróbáltatásról, a háború első időszakának kudarcairól és veréségeiről, arról, hogyan feszült pattanásig a fegyveres küzdelem rugója, hogy aztán hihetetlen erővel mérjen megsemmisítő csapásokat az ellenségre – vagyis a Nagy Honvédő Háború változatos eseményeiről bőséges és változatos irodalom, több tucatnyi dokumentum- és művészi film született, amelyek az egész világ elismerését kivívták. Azok a hősi napok méltón tükröződnek a festőművészek vásznain is. Kiváló művészeket ihlettek arra, hogy fenséges emlékműveket emeljenek műveikben a hazájukért harcoló szovjet embereknek.

Az alkotó gondolat még sok-sok év múltán is vissza fog térni ezekhez a hősi napokhoz, ihletet merít azoknak az embereknek a tetteiből, akik kemény harcokban védelmezték meg a szovjet ember hazáját.

Valóban nagy az a hőstett, amelyet népünk vitt véghez a múlt háborúban. Kimeríthetetlen az írók, történészek és a tudósok számára. És teljesen természetes, hogy az, amit e könyvben elmondtam a Szovjetunió és a fasiszta Németország harcáról, csak egy kis részlete az eseményeknek.

Azzal, hogy elmondtam, hogyan érték el az 1. Ukrán Front csapatai a Visztulát, alapjában véve be is fejeztem könyvemet. Nagyszerű idők voltak ezek, népünk és fegyveres erői ekkor érték el a Nagy Honvédő Háború első, fő célját, örökre kikergették az ellenséget a szovjet haza területéről; csak Kurlandban, Lettország nyugati részén maradt egy bekerített és a tengerhez szorított német fasiszta hadseregcsoport. 1944-ben a Vörös Hadsereg megsemmisítő csapásokat mért az ellenségre. A világ ujjongott, örült az ellenség felett aratott győzelmeinknek. Maurice Thorez 1944. július 20-án, abból az alkalomból, hogy a belorusz földön szétzúztuk a német fasiszta csapatokat, a moszkvai rádióban e szavakkal fordult a francia néphez: „Francia férfiak és francia nők! Ma este először a német hadifoglyoknak azokról a végtelen oszlopairól akarok beszélni, amelyek a múlt hétfőn végigvonultak a szovjet főváros utcáin. Ezek már nem azok az arcátlan, a büszkeségtől megittasodott, frissen borotvált hadfiak voltak, akik 1940 júniusában méltatlan vezetőink által elárult hadseregeink felett aratott könnyű győzelem után bulváraink on sétáltak. Hétfőn láttam, hogyan mentek meggörbült háttal, lehorgasztott fejjel. Természetesen féltek a sok százezer moszkvai fojtott gyűlölettel teli tekintetétől... Azt hitték, hogy majd díszmenetben vonulhatnak végig a Vörös téren, a Kreml falai alatt, úgy, ahogy nálunk végigvonultak a Concorde téren, az Arc de Triomphe alatt az Etoile-on, az Ismeretlen Katona sírja előtt. Mindegyikük a vidám háborúra, a könnyű győzelemre és ami a fő, arra gondolt, hogy gaztetteik megtorlatlanok maradnak... Mialatt a legyőzhetetlen hadfiak – akiket szétvert a dicső Vörös Hadsereg – vonultak, soha nem ismert nagy elragadtatást éreztem – azt az érzést, amelyet minden francia érez a Vörös Hadsereg, a szovjet nép iránt. Mi lett volna velünk a Vörös Hadsereg páratlan győzelmei, ama súlyos áldozatai nélkül, amelyeket a szovjet nép hozott közös ügyünk győzelme érdekében?"

Negyvennégy még azért is nevezetes, mert a Vörös Hadsereg a döntő győzelmeknek ebben az évében lépte át a szovjet–lengyel és a szovjet–román határt, és elérte Kelet-Poroszországot. Ez pedig azt jelentette, hogy a fegyveres küzdelem arcvonala olyan vidékekre tevődött át, amelyek annak idején a német fasiszta csapatok agressziójának kibontakozásához a felvonulási terület szerepét játszották. Innen indult el a háború negyvenegyben, és ide tért vissza negyvennégy nyarán. Két dátum és köztük három hosszú háborús esztendő, több milliónyi emberáldozat és mérhetetlen emberi fájdalom. 1944-ben a szétvert hitlerista hadsereg szégyenteljesen hömpölygött vissza ide, ahonnan országunk ellen elkezdte az agressziót. A háború új szakaszába lépett, a Vörös Hadsereg megkezdte a harcot a többi nép felszabadításáért.

Én, aki ennek a harcnak részese és szemtanúja voltam, szeretném könyvemet azzal befejezni, hogy röviden elbeszélem a szovjet katonák nagy felszabadító hadjáratát, azokat a napokat, amelyek a fasiszta Németország végleges szétzúzásával fejeződtek be.

A világtörténelem sok száz háborút ismer, amelyekben az egyik állam saját függetlenségét védelmezte, a másik pedig a leigázásra törekedett; az egyik hadsereg védekezett, a másik támadott. De nem ismert olyan erőt, amely amellett, hogy a saját szabadságát

védelmezte, egyúttal az egész emberiség jövőjét védelmezte volna. A múlt háborúban a szovjet nép és dicső katonái váltak ilyen erővé. Ez másként nem is lehetett. A nagy Lenin már a forradalom első napjaiban kijelentette, hogy a földön teljesen új típusú emberek – a puskás emberek – jelentek meg, akik világosan tudatában vannak annak, hogy amikor saját országuk dolgozóinak az érdekeit védelmezik, akkor „...a proletár szocialista világforradalom ügyét védelmezik"[126]

Mi, a „puskás emberek" fiai és unokái emlékszünk I. V. Sztálinnak, a legfelsőbb főparancsnoknak azokra a lelkesítő szavaira, amelyek 1941. november 7-én hangzottak el a Vörös téren. Azon a havas, komor őszön, amikor az ország felett halálos veszély lebegett, és úgy tűnt, még korai más népek megsegítésére gondolni, ő e szavakkal fordult Moszkva védőihez és az egész szovjet néphez:

„Az egész világ szeme rátok szegeződik, bennetek látja azt az erőt, amely a német területrablók haramiabandáját meg tudja semmisíteni. Európa német hódítók igája alá került, leigázott népei rátok szegezik tekintetüket, bennetek látják felszabadítóikat. Nagy, felszabadító küldetés jutott osztályrészetekül. Legyetek hát méltók e küldetésre!"[127]

1944-ben teljesült a párt előrelátása. A Vörös Hadsereg hatalmas ütközetekbe bocsátkozott az ellenséggel Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa országaiban. Ezek arról tanúskodtak, hogy a Szovjetunió ereje a háború befejező szakaszában mérhetetlenül megnőtt.

A háborús idők nehézségei ellenére az ország egyre több fegyvert adott hadseregének. A repülőgépek és harckocsik termelése 1944-ben az első háborús évhez viszonyítva ötszörösére emelkedett. A Vörös Hadsereg csupán ebben az évben 29 000 harckocsit és rohamlöveget és több mint 40 000 repülőgépet kapott. A hős hátország minden erejét megfeszítette annak érdekében, hogy mindennel, amire csak szüksége van, ellássa hadseregét!

1944-ben kedvező feltételek jöttek létre ahhoz, hogy a Vörös Hadsereg teljesítse felszabadító küldetését. Az ország gazdasági és belpolitikai helyzete szilárd volt. A párt és a kormány a szovjet emberek határtalan bizalmát élvezte; erősödött a munkás-paraszt szövetség, a Szovjetunió népeinek barátsága. A megszállt európai országokban erősödött a nemzeti felszabadító mozgalom.

Államunk nemzetközi téren megnövekedett tekintélyének és a szovjet fegyverek győzelmeinek a hatására a szövetségesek június elején Franciaországban megnyitották a második frontot. Németország most keleten és nyugaton egyaránt arra kényszerült, hogy fegyveres küzdelmet folytasson. A szovjet–német arcvonalon elszenvedett nagy vereségek következtében véglegesen széthullott a fasiszta államok tömbje. Németország gazdasági, erkölcsi és katonai potenciálja erősen csökkent. Vezetői, tudva az Egyesült Államok és Anglia egyes imperialista köreinek szovjetellenes terveiről, különbékét igyekeztek kötni ezekkel az országokkal. Keitel vezértábornagy, a német véderő főparancsnokságának volt főnöke, egy ilyen megegyezés lehetőségével kapcsolatban a nürnbergi per tárgyalásán beismerte, hogy „1944 nyarától kezdve Németország időnyerés céljából viselt háborút, várva azokat az eseményeket, amelyeknek be kellett volna következniük, de nem következtek be."[128]

[126] Lenin Összes Művei. 38. köt. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1973. 203. old.

[127] *Sztálin, I. V.:* A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról. Szikra. Budapest, 1949. 35. old.

[128] Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1958. 1. köt. 552. old.

Ez a kijelentés annak a vitathatatlan ténynek a beismerése, hogy a hitlerista hadsereg abban az időben már nem volt képes elodázni a fasiszta állam bukását. 1944 nyarán a szovjet–német arcvonalon 4 millió emberük, mintegy 49 000 lövegük és aknavetőjük, 5250 páncélosuk és rohamlövegük és körülbelül 2800 repülőgépük volt. Jóllehet Németország hadserege még mindig nagy, jól felszerelt, harcképes erőt képviselt, már nem olyan volt, mint amikor Leningrád, Moszkva, Sztálingrád és a Kaukázus felé tört. Élőerő, a fegyverek és a technika mennyisége és minősége tekintetében elmaradt a Vörös Hadsereg mögött. Tartalékai kiapadtak. Hitler kénytelen volt az új „szuper-totális" mozgósításhoz folyamodni: minden férfilakost 16 éves kortól 60 éves korig behívtak katonának.

A Szovjetunió már jóval azelőtt, hogy a fasiszták által megszállt európai országokban a Vörös Hadsereg megkezdte a harcot, óriási katonai és anyagi segítséget nyújtott a hazájuk felszabadulásáért küzdő erőknek. A szovjet állam területén és támogatásával lengyel, csehszlovák, román, jugoszláv és francia csapatok és magasabbegységek alakultak. Később, segítséget nyújtott Bulgáriának és Magyarországnak is, amelyek – Romániához hasonlóan – a Hitler-ellenes koalíció oldalára álltak. A háború végére a Szovjetunió segítségével szervezett külföldi katonai alakulatok létszáma több százezret ért el. Ezeknek a csapatoknak a felszerelése és fenntartása sok milliárd rubelba került.

A Szovjetunió nagy és sokoldalú segítséget nyújtott sok országnak az ellenség háta mögötti ellenállási mozgalom kibontakoztatásához. Jellemző példa erre a szlovákok felkelése. „...1944 őszének nehéz napjaiban a szlovák nemzeti felkelés idején a hegyekben határtalan hálát éreztünk a Szovjetunió iránt, mert a Nagy Föld, a hitlerista arcvonal feletti légi hídon mindennel ellátott bennünket, amire szükségünk volt, óriási anyagi segítségben részesültünk és embereket is kaptunk – írta később a Rudé Pravóban a felkelés egyik vezetője, ma a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának főtitkára, Gustav Husak. – Akkor senki sem kérdezte tőlünk, hogy ezt mikor és hogyan fogjuk megtéríteni, senki semmilyen szerződést sem kötött, semmilyen politikai feltételt sem szabott. Szovjet barátaink számára ez magától értetődő dolog volt."

Kétségtelen, hogy az a sokoldalú erkölcsi és anyagi segítség, amelyet a szovjet nép nyújtott az európai ellenállási mozgalomnak, elősegítette, hogy hadseregünk sikeresen teljesíthesse felszabadító küldetését. Ennek a küldetésnek a fő célja abban rejlett, hogy véglegesen szétzúzzuk a hitleristák hadigépezetét és kikergessük a német fasiszta csapatokat a közép- és délkelet-európai országokból.

Büszke vagyok arra, hogy harcolhattam a testvéri lengyel nép szabadságáért. Ennek a harcnak 1944 szeptemberében befejeződött első szakaszáról már beszéltem a könyv utolsó fejezetében. Megemlítem, hogy akkor a szovjet csapatok a belorussziai és a lvov–sandomierzi hadművelet sikeres végrehajtásának eredményeképpen elérték a Nerewet és a Visztulát, és felszabadították Lengyelország területének negyedrészét. A teljes felszabadításra 1945-ben került sor. A nagy katonapolitikai jelentőségű roppant hadműveletben öt szovjet front – a harcoló szovjet hadsereg fele – vett részt. Ezekből az ütközetekből mindenekelőtt a visztula–oderai hadműveletet említem.

A Lengyelországban levő német fasiszta csapatok szétzúzásának fő feladatát két front hajtotta végre a visztulai hídfőállásokból mért csapásokkal: az 1. Ukrán Front – I. Sz. Konyev marsall parancsnoksága alatt – 1945. január 12-én a sandomierzi hídfőállásból Breslau (Wroclaw) ellen mért csapást, két nappal később pedig a magnuszewi és a puławyi hídfőből Poznań általános irányban az 1. Belorusz Front csapatai mentek át támadásba, G. K. Zsukov marsall parancsnoksága alatt, aki ezt a frontot a háború vé-

géig vezényelte. E csoportosítás a támadás során együttműködött a szomszédos frontokkal: a 2. Belorusz Front balszárnyával (frontparancsnok K. K. Rokosszovszkij marsall) és a 4. Ukrán Front jobbszárnyával (frontparancsnok I. J. Petrov hadseregtábornok).

A csapást korábban mértük, mint ahogy terveztük, mert a németek decemberi és januári ellentámadása az Ardennekben és Strasbourg körzetében teljesen váratlanul érte az angol–amerikai csapatokat, amelyek súlyos helyzetbe kerültek. Ez arra kényszerítette Winston Churchillt, Anglia miniszterelnökét, hogy kérje I. V. Sztálint, indítson nagy támadást „a Visztula-fronton vagy valahol másutt".[129] Churchill igenlő választ kapott, amelyben értesítették, hogy a szovjet csapatok gyorsított ütemben fejezik be az előkészületeket, s „tekintet nélkül az időjárásra, az egész középső fronton nagyarányú támadó hadműveletet indít a németek ellen".[130]

Abból a célból, hogy Lengyelországban nagy támadást indíthasson, a főhadiszállás már előzőleg több intézkedést hajtott végre, amelyek nemcsak gyengítették az ellenséges csoportosítást a varsó–berlini irányban, hanem meg is tévesztették az ellenséget. Így, a szovjet csapatok még október–december folyamán csapásokat mértek Kelet-Poroszországban és Magyarországon, amelyeket a fasiszta vezetés főcsapásnak tekintett.

Éppen ezért az a csapás, amelyet két frontunk a Visztula terepszakaszáról mért, annyira váratlan volt, hogy azokban a napokban még a fasiszta lapok is így írtak: „A keleti fronton a csalóka, rendellenes csend véglegesen megszűnt. A tűzfergeteg ismét feltámadt... A múlt karácsonykor fellángolt csata talán minden eddigi keleti ütközetet felülmúl." A szovjet csapatok lengyelországi harctevékenységével a szövetséges országok sajtója is részletesen foglalkozott. A New York Times 1945. január 18-i száma például ezt írta: „Az oroszok támadása olyan villámgyorsan halad, hogy vele összehasonlítva elhalványulnak a német csapatok 1939. évi lengyelországi és 1940. évi franciaországi hadjáratai."

Csapataink lengyelországi támadásának gyors üteme, amely nyugaton csodának tűnt, valójában a szovjet katonák harci szellemének, megnövekedett harci tudásának és tökéletesebb felszerelésének az eredménye volt. A harcosok jól tudták: előttük Berlin. Ez új erőt öntött a szovjet emberekbe, mindenben érezhető volt, hogy közeledik a háború vége.

A gyors előretörés a poznańi és a breslaui irányban a szovjet csapatok határozott, merész és rendkívüli mértékben manőverező tevékenységének a következménye volt, ami nem szünetelt sem éjjel, sem nappal. A hadseregek nyugat felé naponta átlagosan 30–40 km-t, néha 70 km-t tettek meg. Ezt a frontoknál levő, hozzáértően tevékenykedő rengeteg gyorsanmozgó alakulat tette lehetővé. A mi 3. gárda-harckocsihadseregünk, magasabbegységeinek és előrevetett osztagainak példáján mutatom ezt be, 1945 telén, a Visztula és az Odera közti ütközetben.

A nyári támadás után a hadsereg megkezdte a felkészülést az új harcokra. A magasabbegységeket és a csapatokat feltöltötték személyi állománnyal, harci technikával és fegyverrel. A szovjet nép nagyon jól gondoskodott hadseregéről. A hozzánk érkező harckocsik jórészt a dolgozók áldozatkészségéből épültek. Így a dél-kazahsztáni terület asszonyainak pénzén 26 harckocsi készült, amelyek harckocsi-hadseregünkhöz kerültek. Mindegyikük oldalán ott díszlett Mansuk Mametovának, a Szovjetunió hősének, a kazah nép dicső leányának a neve. Abban az időben kaptunk olyan harckocsikat, amelyek

[129] Ugyanott. 353. old.

[130] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 233, op. 41 792, d. 18, l. 61.

a poltavai terület komszomolistáinak és fiataljainak, a Moldavai SZSZK és Kijev dolgozóinak, a Jakut ASZSZK és a szmolenszki terület és más területek dolgozóinak a megtakarított pénzéből épültek.

Az új harcokra lelkesen készültünk. A harckocsizók és a gépkocsizó gyalogság tökéletesítette tudását: hogyan kell menetet végrehajtani és találkozóharcot vívni, áttörni az ellenség előkészített védelmi terepszakaszait, folyókon átkelni és manőverezni a hadműveleti mélységben. A harckocsik kezelőszemélyzete megtanulta egymás feladatát, hogy helyettesíteni tudjanak, ha szükséges. Abban az időben a hadsereg előrevetett osztagának parancsnoka voltam, mely nem sokkal a sandomierzi hídfőállásból mért csapásunk előtt alakult meg. Sikerében nemcsak a hadseregparancsnok, hanem a front csapatainak a parancsnoka is reménykedett.

Az osztag szervezése úgy kezdődött, hogy november közepén hívattak a hadseregparancsnokhoz és figyelmeztettek, nemsokára fontos beszélgetésre kerül sor I. Sz. Konyevvel. Miért van szüksége a frontparancsnoknak a 6. gárda-harckocsihadtest parancsnokának helyettesére? Miről fog velem beszélni? – kérdeztem. Ribalko tábornok azonban megnyugtatott, aztán odahívott az asztalhoz, amelyen a hadműveleti helyzetet és a tábornok személyes megjegyzéseit feltüntető térkép feküdt, és így szólt: „Önnek, Jakubovszkij elvtárs, különös figyelmet kell fordítania az ellenség és az ellenséges védelmi terepszakaszok tanulmányozására a Nida, Pilica és a Warta folyó mentén. A németek itt erődöket építenek. Erőltetett ütemben készítik elő a terepet védelemre, körülbelül úgy, ahogy ezt a mi csapataink tették a kurszki kiszögellésben. Közeledünk Németországhoz. A háború tüze most azoknak a földjén lángol, akik azt más államok területén gyújtották meg. Természetesen, az ellenség igyekszik megállítani előretörésünket. Nem tudom, hogy mit fog beszélni magával Konyev, de ezt a terepet és ezeket a terepszakaszokat alaposan tanulmányoznia kell. Az ellenségről részletes adatokat szerezhet Sulgin ezredestől, a hadsereg felderítőfőnökétől. A hadseregparancsnokkal való találkozáshoz gondosan készítse elő munkatérképét."

December elején ismét hívattak a hadseregparancsnokságra. Dmitrij Dmitrijevics Bahmetev tábornok, a törzsfőnök, akinél jelentkeztem, rendkívüli módon el volt foglalva. Éreztem, hogy a törzs valami igen fontos dologra készül.

Déltájban a frontparancsnok egy kis csoport tiszt kíséretében megérkezett a hadseregparancsnoki harcálláspontra. Részletesen tanulmányozta a helyzetet, a jövendő harctevékenység tervéről tanácskozott a 3. gárda-harckocsihadsereg vezető állományával. Engem csak este hívattak a hadseregparancsnokhoz. Ivan Sztyepanovics Konyev is ott volt. Kikérdezett, mivel foglalkozik a hadtest személyi állománya, hogyan töltik fel friss erőkkel, milyen feladatot kaptam a hadseregparancsnoktól?

A marsall – anélkül, hogy félbeszakított volna – meghallgatta válaszomat, majd Ribalkóhoz és hozzám fordult:

– Pavel Szemjonovics, lássunk hozzá halaszthatatlan dolgainkhoz. Azért hívattuk önt, Jakubovszkij elvtárs, hogy felhívjuk figyelmét, mire készüljön fel az új hadműveletben.

A frontparancsnok röviden, de alaposan jellemezte az ellenséget, felhívta a figyelmet a Nida, Pilica és a Warta folyó menti védelmének sajátosságaira.

– Ezeket a terepszakaszokat a szokásos úton nehéz áttörni – folytatta a marsall –, ezeket úgy kell leküzdeni és elfoglalni, hogy az ellenség ne tudja visszavonni csapatait és tartalékai ne tudják megszállni a kijelölt terepszakaszokat. Ön már vezényelt előrevetett osztagokat és vannak bizonyos tapasztalatai. Ha jól tudom, az első ilyen tapasz-

talatot még Sztálingrádnál, Pavel Ivanovics Batov hadseregében szerezte. Dandárja a támadás élén haladt, jól tevékenykedett a Fasztovért vívott harcokban. A 6. gárda-harckocsihadtest pontosan hajtotta végre feladatát Lvov és Przemyśl felszabadításánál. A harckocsizók a sandomierzi hídfőállás elérésével megmutatták, hogy mire képesek az ön vezetése alatt.

I. Sz. Konyev marsall elmondta, hogy gárda-harckocsihadseregünk és M. J. Katukov harckocsi-hadseregének a magasabbegységei meghiúsították az ellenség visszavonulását a Visztulához. A harckocsizók korábban értek a hídfőállásba, mint az ellenség tartalékai.

– Nos, ezt kell önnek is cselekednie. A küszöbönálló hadműveletekben gyakran fogjuk alkalmazni az előrevetett osztagokat. Úgy vélem, hogy ezeknek a harckocsi-hadseregeknél most erősebbnek kell lenniük, mint korábban. Ribalko tábornok azt javasolta, hogy ön legyen a hadműveleti csoport parancsnoka. Az elnevezés azonban túlzottnak tűnik. A fontos feladatok végrehajtására szervezett erős hadműveleti csoportot a hadsereg előrevetett osztagának fogjuk nevezni.

Ivan Sztyepanovics futólag elemezte a harckocsicsapatok tevékenységét Sztálingrádnál, a kurszki kiszögellésben, a Dnyeperért és Kijevért vívott csatában és különösen részletesen a Lvov–sandomierzi hadműveletben, majd megállapította:

– Erős és önálló előrevetett osztagokra van szükségünk, amelyek az ellenség mögött, saját csapataiktól elszakadva is fontos harci feladatokat tudnak végrehajtani. Elképzelésem szerint egy ilyen osztagnak egy harckocsidandárból, rohamlövegekből, felderítő és műszaki alegységekből kell állnia, és saját mozgékony hadtáppal kell rendelkeznie, mert az előrevetett osztag csak így lesz képes a gyors manőverre és az erős, meglepő csapásokra. Íme, ezek a siker összetevői!

A frontparancsnok higgadtan beszélt és erős gesztusokkal kísérte szavait. Úgy tűnt, mintha mondanivalóját már rég átgondolta volna, és most csak feltárja előttünk az előrevetett osztag összetételének és tevékenységének lényegét.

– Pavel Szemjonovics – fordult a marsall ismét a hadseregparancsnokhoz –, önnek a legapróbb részletekig át kell gondolnia az előrevetett osztagok szervezésének egész rendszerét. Ön kérte, hogy a hadtesteknek legyenek előrevetett osztagaik. Én nem ellenzem ezt sem. A hadsereg előrevetett osztaga azonban – erősebb lesz. Nehéz terepszakaszon, amilyeneket majd el kell foglalnunk, ezek eredményesebben tevékenykedhetnek.

Ezen a megbeszélésen I. Sz. Konyev még nem beszélt konkrétan a küszöbönálló hadművelet tervéről, csupán a támadásra való felkészülés legfontosabb kérdéseit említette. Befejezésül megkérdezte: hogyan érint engem a parancsnoki kinevezés?

Amikor a bizalmat megköszöntem, tudtam, milyen súlyos teher fog a vállamra nehezedni. Ugyanakkor meglepődtem a frontparancsnoknak azon a képességén, hogy az emberbe bele tudja oltani a sikerbe vetett hitet, mégpedig úgy, hogy nem is mondja a feladatról, hogy könnyű. Konyev kitűnően ismerve a harckocsicsapatok tevékenységének sajátosságait, a frontesemények viszonylatában látta meg a lehetőségeket. Képes volt az egész parancsnoki állomány erőfeszítéseit ennek megvalósítására koncentrálni.

Nekem kellett eldöntenem, milyen legyen konkrétan az előrevetett osztag állománya, hogyan lehet a legjobban felkészíteni a válogatott egységeket és alegységeket. Elképzeltem magamnak a jövő portyák helyeit, a harcmódokat és eljárásokat.

Néhány nap múlva jelentettem P. Sz. Ribalko tábornoknak az előrevetett osztag állományára vonatkozó javaslataimat. Ribalko tábornok, a hadseregparancsnok teljesen

egyetértett velük. Az osztagba bevettük D. G. Szuhovarov ezredes 51. harckocsidandárát, egy rohamlövegezredet, egy felderítő és egy nem teljes létszámú utászzászlóaljat és egy gárda „katyusa" osztályt. A dandár hadtápját megerősítettük.

Három-négy nappal a támadás előtt I. Sz. Konyev marsall ismét P. Sz. Ribalko harcálláspontjára érkezett. Dandárparancsnokig bezárólag a hadsereg egész vezető állományát összehívatta, hogy találkozzék velük. A nagy tábori sátrat teleaggatták térképekkel és vázlatokkal. Konyev és Ribalko meghallgatta néhány hadtestparancsnok és dandárparancsnok elhatározását. Várakozásom ellenére egy szó sem esett az előrevetett osztagról. A marsall mindenkinek sikert kívánt és berekesztette a megbeszélést.

I. Sz. Konyev, P. Sz. Ribalko, D. D. Bahmetev és a törzs néhány tisztje még a sátorban maradt. V. V. Novikov tábornok utasított, hogy szintén maradjak, mert a hadseregparancsnok és esetleg Konyev is beszélni akar velem.

A marsall jó hangulatban volt. Amikor megpillantott, tréfásan megjegyezte, hogy a a hadsereg előrevetett osztaga saját erejében bízva igen lelkesedik az ellenség hadtápja elleni portyáért. Aztán arcáról eltűnt a mosoly és megkérdezte, hogyan értelmezem az osztag feladatát, milyen a felkészültségünk? Munkatérképemet szemlélve folytatta:

– Rajta, mutassa meg ezen, mit fog tenni az ön osztaga az első védőöv áttörése után, amikor csapataink megindulnak a második felé. Ezeket a pontokat – itt Konyev a térképre mutatott – az ellenség fogja megszállni. Hogyan éri el az osztag a Nida és a Pilica folyót? Mit fog tenni ezeknek a terepszakaszoknak az elfoglalása után?

Ivan Sztyepanovics azt javasolta, hogy gondoljam át a kérdéseket, és Ribalkóval együtt elhagyta a sátrat. Alig telt el egy fél óra, és vizsgáztam a frontparancsnok előtt. Jóllehet csak az osztag tevékenységének feltételezett képe rajzolódott ki, mégsem tudtam teljesen leküzdeni izgatottságomat. Súlyos megpróbáltatások vártak ránk: az osztagot minden oldalról ellenség fogja körülvenni.

– Jelentsen – mondta a marsall.

– Előrevetett osztagomnak, anélkül, hogy elhúzódó harcokba bocsátkozna, el kell érnie a Nida folyót. Fő feladata a fontos terepszakaszok elfoglalása és tartása, a főerők megérkezéséig. A hadműveleti mélységben el kell vágni az ellenség visszavonulási útjait, meg kell semmisíteni törzseit.

A frontparancsnok megszólalt.

– Látom, helyesen értelmezi a feladatot. Önnek, Pavel Szemjonovics, figyelemmel kell kísérnie az osztag tevékenységét, segítenie kell neki, különösen a harcbalépés pillanatában. Minél gyorsabban az ellenség mögé kell juttatni, hogy tere legyen. Önnek, Jakubovszkij elvtárs, éjjel-nappal harcolnia kell, de ne hajszolja az ellenséget, különben nem lesz ideje a nekünk szükséges terepszakaszok elfoglalására.

Konyev közel három óráig foglalkozott velem. Újból és újból elterveztük az előrevetett osztag tevékenységét, összeegyeztettük a hadsereg feladataival.

Hamarosan megkaptuk a frontparancsnok parancsát is az új támadásra. A parancsot a személyi állomány emelkedett hangulatban és lelkesen fogadta. Gondosan felkészültünk, mindent a legapróbb részletekig átgondoltunk, hogy harc közben valamennyi csapat jól és pontosan tevékenykedjék.

A támadás első napján délben az osztag utolérte K. A. Korotyejev tábornok 52. hadseregének lövészcsapatait. Az ellenség a Zofiuwka, Raczice terepszakaszon szervezett ellenállást tanúsított 68. gyalogoshadosztálya erőivel. Estére átjárókat nyitottunk aknamezőiken. A sötétség beálltával ezeken áthaladva észak felől megkerültük Hmelnyiket. Mintegy tíz kilométert tett meg az osztag, amikor egy ellenséges oszlopot fedezett fel

maga előtt. Egy aknavetőezred volt. A harckocsizók szétzúzták őket. Az osztag azután élesen nyugatnak fordult és elérte az ellenség mögöttes területét.

Január 13-án éjjel egy óra tájban szétvertük egy gyalogoshadosztály törzsét és elindultunk a Nida folyó felé, amikor Szuhovarov dandárparancsnok jelentette, hogy tőlünk északra, Hmelnyik irányában harckocsioszlop halad. Talán D. D. Leljusenko harckocsihadseregének előrevetett osztaga? Nem. Kiderült, hogy németek. Amint később megtudtuk, az ellenség, előrevetett osztagunk működési körzetébe Kielcéből Hmelnyikbe vezényelte 17. páncéloshadosztályát. Az egyik páncélosezrede volt előttünk. A hitleristák nem számítottak ilyen találkozásra. A fasiszták, rövid harc után kiugrálva gépeikből, az erdőben kerestek menedéket. Az ellenség mögöttes területén ejtett első zsákmányunkat – páncélosokat és gépkocsikat – utászaink gyorsan üzemképtelenné tették.

Az osztag az éjszaka hátramaradó részében megállás nélkül haladt a Nida folyó felé. Hajnalban kénytelen volt újból rövid ideig tartó harcba bocsátkozni. Egy tüzéroszlopba ütköztünk. Harckocsizóink és rohamlövegeink oldalról és hátulról szétszórták a hitleristákat. Az ellenség lövegeit felrobbantottuk.

Január 13-án hajnalban a Nidánál voltunk, ahol géppisztolyosaink Piaski, Górki körzetében hídfőállást foglaltak. Ekkor már 70 km-re voltunk a német védelem volt peremvonalától.

Már az első harcokban, útban a Visztulától az Odera felé, osztagunk harcosai bátorságról és leleményességről tettek tanúbizonyságot. Íme, egy példa. A Nida folyóhoz való előretörésünk olyan gyors volt, hogy az utászok nehéztechnikájukkal néha lemaradtak. Mi saját erőnkből természetesen nem tudtunk hidat építeni, a meglevőket pedig nem sikerült menetből elfoglalnunk. Az idő azonban sürgetett, mindenáron meg kellett keresnünk a megoldást. A folyót jég borította, de legfeljebb személygépkocsikat bírt el, harckocsikat és lövegeket nem. Elhatároztuk, hogy a harckocsiknak gázlót rendezünk be. Megállapítottuk, hol vannak a gázlóhelyek, majd tüzérségi tűzzel elkezdtük a jégpáncél rombolását. Ily módon sikerült egy folyosót vágni, amelyen a harckocsik viszonylag rövid idő alatt átkelhettek a túlsó partra.

Közben a németek 17. páncéloshadosztálya elérte Hmelnyik körzetét, ahol találkozott harckocsi-hadseregünk főerőivel. A Nida elérését még tudtam jelenteni P. Sz. Ribalkónak, utána azonban megszakadt köztünk az összeköttetés és csak másnap állt helyre, amikor már érkeztek a folyóhoz az ellenség tartalékai. Elkéstek. A Nida mellett előkészített terepszakaszukat a mi osztagunk már megszállta. A harckocsi-hadsereg számára, amely ekkor Hmelnyik körzetében zúzta szét az ellenséget, biztosítottuk a folyón való átkelést.

Január 14-én délben osztagunkhoz megérkezett P. Sz. Ribalko. Átadta a frontparancsnok köszönetét. Miután meghallgatta jelentésemet, elvette a térképemet és állásponttunktól Włosczowa városig egy vonalat húzott, bejelölte az időt és aláírta. Közölte, hogy ez az osztag új feladata.

Mintegy 60 km-t kellett megtennünk anélkül, hogy elhúzódó harcokba bocsátkoznánk az ellenséggel a lakott helységekért. A fő – időben elfoglalni az útcsomópontot: Włosczowa várost és az előkészített védelmi terepszakaszt a Pilica folyó nyugati partján. Az osztag a sötétség beálltával elindult a város felé. Nem az úton ment. Az egyetlen támpont az éjszaka sötétségében az ismeretlen terepen a városok peremén látható apró fények.

Az osztaghoz olyan hírek érkeztek, hogy Włosczowa városban gyülekeznek a visszavonuló csapatok és a vasútállomáson katonai szerelvényeket raknak ki. Nem veszte-

getve az időt, rajtaütöttünk az ellenségen. Egyes csapatait, amelyeknek még nem sikerült kirakodniuk a szerelvényből, szétzúztuk. Az utcák tele voltak otthagyott harceszközökkel. Harckocsijainkkal kellett az utat megtisztítanunk. Nemsokára a várost teljesen megtisztogattuk az ellenségtől.

P. Sz. Ribalko tábornok parancsát időben teljesítettük. Később a hadseregparancsnok megállapította, hogy előrevetett osztagunk erélyes tevékenysége biztosította a hadsereg feladatának sikeres végrehajtását.

Włosczowa körzetében ér véget egy nagy kiterjedésű erdő. Itt a hadsereg előrevetett csapatai szorosan megközelítették a Visztula egyik nagy mellékfolyóját – a Pilicát. A folyó nyugati partján a németek korábban előkészítettek egy két-három összefüggő lövészárokvonalból, harckocsiárokból és drótakadályokból álló védelmi terepszakaszt. Ezért hadseregünk ismét az előtt a feladat előtt állt, hogy meg kellett előznie az ellenséget és még előtte el kellett foglalnia a terepszakaszt, amely komolyan akadályozhatta volna a nyugati irányú gyors előretörést.

A Pilicán való átkelés közben különösen eredményesen tevékenykedett V. Sz. Arhipov ezredes 53. gárda-harckocsidandárja. H. Sz. Bogdanov ezredes 22. gárda gépkocsizó lövészdandárával együttműködve január 15-én délben elérte a Pilicát. A gépkocsizó lövészeknek a jégen kellett átkelniük, a harckocsik – átgázoltak. Estére két hídfőállást foglaltak és kedvező feltételeket teremtettek ahhoz, hogy a hadsereg főerői gyorsan leküzdjék a folyót.

A Pilicán való átkelés közben, Maljuszin körzetében, kitűntek az 53. gárda-harckocsidandár 1. zászlóaljának a harckocsizói, parancsnokuk P. T. Ivuskin százados volt. Elöl P. I. Morozov hadnagy harckocsiszakasza tevékenykedett. Amikor megérkezett a folyóhoz, elszántan megrohamozta a német páncélosok és gépkocsik két kilométer hosszú oszlopát. A zászlóalj beérkező főerői befejezték az ellenség szétzúzását és elérték az átkelőhelyet. Rendkívüli merészségéért és egyéni bátorságáért P. I. Morozov hadnagyot, V. V. Jegorov és N. N. Volkov őrmester harckocsivezetőket a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

Bátran tevékenykedtek a dandár felderítői is. Amikor az ellenségnek sikerült felrobbantania a hidat és gát segítségével megemelni a folyó vízszintjét, V. I. Vasziljev főhadnagy felderítői golyózáporban átkelőhelyet kerestek a harckocsik számára, s az átellenes parton egy kis hídfőállást foglaltak, és visszaverték a hitleristák kísérleteit, akik megpróbálták őket a folyóba szorítani. Ebben a harcban elesett V. A. Szazsvenov, a bátor felderítő. Halála után megkapta a Szovjetunió hőse címet. Ugyanilyen magas kitüntetésben részesült I. V. Vasziljev főhadnagy, I. P. Popov szakaszvezető, F. Sz. Dolidovics, I. P. Karmanovszkij sorkatonák és a dandár más gárdistái, köztük J. A. Puzirkin hadnagy, egy harckocsiszakasz parancsnoka.

A 3. gárda-harckocsihadsereg a Pilica elérésével megakadályozta, hogy az ellenség visszavonuló csapatai megvessék lábukat a folyó mellett, és mélyen benyomult az ellenség védelmébe. A harckocsi-hadsereg további előretörését veszélyesnek tartva, a frontparancsnok megparancsolta, hogy az összfegyvernemi hadseregek beérkezéséig tartsa a Pilica melletti hídfőállást Pszedbuztól Konecpoléig. P. Sz. Ribalko azonban értesült arról, hogy az előtte levő Radomskóban és Częstochowában egyelőre nincs ellenség, ezért engedélyt kért a frontparancsnoktól egy-egy megerősített harckocsidandár kiküldésére, azzal a feladattal, hogy foglalják el e városokat.

Mi is fontos feladatot kaptunk. Włosczowa elfoglalása után felkereste osztagunkat A. P. Jerjomenko ezredes, a hadseregtörzs hadműveleti osztályának főnöke. Közölte

velem a hadseregparancsnok parancsát: mérjünk csapást északi irányban és rövid időn belül foglaljuk el Piotrków várost, D. D. Leljusenko tábornok 4. harckocsi-hadseregének támadási sávjában. Ez a város Lódzot fedezte délkelet felől. Piotrków elfoglalása a hadműveleti mélységben rendítené meg az ellenséges csoportosítás védelmét és biztosítaná a front csapatainak további előrenyomulását.

Szeretném hangsúlyozni, hogy a hadművelet alatt a hadseregek előrevetett osztagai szakadatlanul tevékenykedtek: az egyik végrehajtott egy feladatot és akkor leváltotta egy másik. Az állomány is változott, mindig a legharcképesebb magasabbegységekkel és csapatokkal töltötték fel az osztagokat. A Piotrkówért vívott harcok idején osztagunk állományába beolvadt L. I. Kuriszt alezredesnek, a Szovjetunió hősének 52. gárda-harckocsidandára. A harc kezdete előtt felhívtam a csapatparancsnokok figyelmét arra, hogy mélyen az ellenség háta mögött kell tevékenykednünk, és kértem, készítsék elő a személyi állományt előre nem látható, váratlan esemény és nehézség leküzdésére. Rövid idő alatt, harcolva, több mint száz kilométert kellett megtennünk.

Sok részletre emlékszem a piotrkówi gyorsított menetből és a város éjszakai rohamából... Január 17-én délben előrevetett csapataink elfoglalták Kamenskot. Piotrkówig már nem sokkal több, mint harminc kilométer volt hátra. Az ellenség meglepése végett az út utolsó szakaszát már a sötétség beállta után szándékoztunk megtenni. A januári rövid napokban hamar besötétedik, de sikerült időben felderítőket és elővédet kiküldeni. Ezek elindultak Kamenskból és Ljaski felé haladtak az úton. Nyomukban az osztag főerői.

Hideg éjszaka volt. A sűrű ködben még a közeli tárgyakat is nehéz volt megkülönböztetni. A távolban csak a város pislákoló fényei látszottak. A harckocsik toronynyílása nyitva volt: így könnyebb volt tájékozódni. A heves szélrohamok azonban állandóan felkapták a lánctalpak által felvert havat és a harckocsik belseje megtelt vele. A jégtűk vakították a szemet, csípték az arcot és a kezet.

Nemsokára megkaptuk az első felderítőadatokat: Radomskóból és Kamenskből délről Piotrków felé szétvert német csapatok vonulnak. A zimankós éjszaka lehetővé tette az osztag számára, hogy észrevétlenül beékelődjék a visszavonuló ellenséges osztagok közé, és különösebb fáradság nélkül megsemmisítse kis erőiket. Az élővédtől is jelentést kaptunk, amely Buiny – Piotrków elővárosa – déli szélén harcot kezdett. Később azoknak a nevét is megtudtuk, akik kitűntek a harcban. Harcosaink bátran megrohamozták a meglepett ellenséget. Nagy kitartással és tudással harcolt A. G. Bozsevszkij géppisztolyos. Az üveggyár környékén géppisztolytűzzel s kézigránáttal vagy két tucatnyi hitleristát megsemmisített és két tisztet foglyul ejtett. Abban a harcban önfeláldozó magatartást tanúsított V. T. Jakubovics hadnagy, a századparancsnok műszaki helyettese. Látva, hogy az egyik harckocsi parancsnoka súlyosan megsebesült, a komszomolista tiszt átvette a harckocsi parancsnokságát. Bátor és leleményes tevékenységével megsemmisített két harckocsit, három löveget és több tucat hitleristát. A buinyi ellenség szétzúzását az osztag főerői fejezték be.

Előttünk volt vállalkozásunk fő célja – Piotrków. Virradatig már csak néhány óra volt hátra. A város sorsát csak éjszakai roham dönthette el. Az ellenség az első csapástól pánikba esett: nem tudta, milyen erők állnak vele szemben. A késlekedés egyet jelentett volna a halállal. Piotrkówban erős helyőrség volt: a 97. gyalogoshadosztály, a Brandenburg hadosztály csapatai és az Ostland őrezred. Nappal az ellenség ezekkel az erőkkel ellenlökést hajthatott volna végre, a visszavonuló csapatok pedig rögtön hátba és oldalba támadták volna osztagunkat.

A város elleni éjjeli roham sem volt könnyű. Piotrkówot széles, szerteágazó lövészárokhálózat vette körül, harckocsiárkokkal, kiépített tüzérségi és géppuska tüzelőállásokkal. A roham dél felől, ahova főerőink a Buinyért vívott harcok közben megérkeztek, nem kecsegtetett sikerrel. Ezért, további felderítés után hoztam meg elhatározásomat: az erők egy része dél felől színlelt harctevékenységgel leköti az ellenséges helyőrséget, a főerők pedig kelet és nyugat felől megkerülik a várost és ott mérnek csapásokat, ahol az ellenség védelme viszonylag gyenge.

Győzelmet csak az ellenség meglepésével lehetett elérni. E célból azonban gyorsan, és ami a fő, rejtve, csapásmérő csoportosítást kellett összpontosítani a roham megindulási állásaiban. Az éjszaka a mi szövetségesünk volt, de nehézségek is akadtak: az ismeretlen elővárosban és a rossz látási viszonyok között könnyen elveszthettük a tájékozódást. Ezenkívül még nem rendelkeztünk részletes adatokkal az ellenség védelmi rendszeréről, harckocsiakadályairól és aknamezőiről.

Ebben a bonyolult helyzetben a helyi lakosok siettek segítségünkre. W. Zuber, M. Gruchala és A. Gowory lengyel polgárok jelentkeztek, hogy vezetik a szovjet harckocsizókat. Január 18-ra virradó éjjel, a harckocsiárkokat, harckocsiakasztókat megkerülve, a hófödte aknák között lavírozva a lengyel segítőtársaink elvezették harckocsijainkat a roham megindulási terepszakaszára. Az osztag csapatai az éjszakai manővert gyorsan és veszteség nélkül hajtották végre. Ez lengyel barátaink felbecsülhetetlen érdeme. Cselekedetük, amelyet a szív parancsa, a fasiszta hódítók iránti égő gyűlölet diktált, egyenértékű a hőstettel.

Wladimir Zuber – a hős vezetők egyike – a háború utáni években így emlékezett vissza az eseményekre: „Bár hó volt, de majdnem teljesen sötét, a látás igen korlátozott. Az a csoport, amelyet én vezettem, egy nagy félkört írt le a város körül... Ott, ahol az út nem volt olyan veszélyes, ráültem egy harckocsira, de a bizonytalan helyeken leugrottam és elöl mentem. Ezen az úton baj nélkül csak azok tudtak végigmenni, akik, mint mi, minden ösvényt ismertek."[131]

Már a Piotrków környéki harc előtt is több ízben volt dolgom a helyi lakosok közül kikerült vezetőkkel. Az illetők sem harcosok, sem partizánok nem voltak, de ezek a rendszerint éltes emberek maradéktalanul teljesítették hazafiúi kötelességüket. Akkor, azon a negyvenöt januári éjszakán újra hálásan gondoltam az idős V. I. Orehovra, aki a sztálingrádi csatában segített vezetni harckocsidandárunkat szárazereken és horhosokon keresztül, az ellenséges erődöket megkerülve a Don felé. Eszembe jutottak Motovilovka falu bátor lakosai, akik a harckocsizóknak kerülőutakat mutattak, amelyeken rejtve eljuthattak Fasztov északnyugati körzetébe. Ők akkor velünk együtt mentek harcba, segítettek felszabadítani a várost. A Przemyślért vívott harcokban 6. gárda-harckocsihadtestünknek nagy segítséget nyújtottak a Lucsica faluból származó vezetők. A folyókon felderítették azokat a helyeket, ahol hídverés nélkül át lehetett kelni, segítettek végrehajtani a manővert a városért vívott éjszakai harc előtt. Más esetekre is visszaemlékszem, amikor a helyi lakosok önként, gyakran életük kockáztatásával segítettek csapatainknak a harci feladatok sikeres végrehajtásában.

...Piotrków ellen az éjszakai roham rövid tüzérségi támadással kezdődött. Az ellenség körletében tüzek keletkeztek. Ezek felfordulást keltettek a hitleristák között és ugyanakkor jó tájékozódási pontul szolgáltak rohamozó csapataink számára. A harc-

[131] A Pszijazn című lengyel folyóirat. A Lengyel–Szovjet Baráti Társaság Kiadója. Varsó, 1962. 2. sz. 3. old.

kocsizók és a gépkocsizó gyalogság egyszerre három irányból vetették magukat harcba. A túlerőben levő ellenség megpróbált ellenállni, de nem bírta ki a meglepő és egybehangolt csapást. Megkezdte a visszavonulást a város belsejébe. A roham elején kitűntek F. P. Lahmatyikov főhadnagy szakaszának harckocsizói. A műszaki akadályokat leküzdve és az ellenség páncélelhárító eszközeit letiporva elsőnek törtek be a városba és biztosították zászlóaljuk előretörését. Az utcai harcokban ügyesen és bátran tevékenykedtek az előzőleg megalakított rohamcsoportok. Megsemmisítették az ellenség egyedülálló lövegeit és harckocsijait, a páncélöklös és a felső emeletekről s padlásterekből lövöldöző hitleristákat. Így M. I. Scsukin komszomolista szakaszvezető, lövegparancsnok egy löveget, nyolc páncélozott szállító járművet és gépkocsit, s közel hatvan hitleristát semmisített meg. Sz. M. Krajnov hadnagynak, a Szovjetunió hősének harckocsiszakasza több löveget és páncélozott szállító járművet semmisített meg. Sok ellenséges harceszközből ócskavas lett annak a harckocsinak a lánctalpai alatt, amelynek vezetője V. J. Bugajev volt, akit e harcban szerzett érdemeiért a Szovjetunió hőse címmel tüntettek ki.

Reggelre a várost megtisztítottuk az ellenségtől. A körvédelemhez azonban nem volt elég erőnk. Radomsko és Konske környékéről állandóan érkeztek a visszavonuló német csapatok. Ezeket a bevehetetlennek vélt támaszpont elvesztése teljesen váratlanul érte. Kétségbeesett kísérleteket tettek a város visszafoglalására, de minden rohamukat visszavertük, és a nap második felében segítséget is kaptunk, megérkeztek D. D. Leljusenko tábornok 4. harckocsi-hadseregének előrevetett csapatai.

A Piotrkówért (ahol repülőgépgyár, gázgyár és egyéb fontos nagyüzemek is voltak) vívott harcok során előrevetett osztagunk két tucat, hadianyaggal megrakott vasúti szerelvényt és sok különféle raktárt zsákmányolt. A városban sok hitlerista katonát és tisztet ejtettünk foglyul. Elhelyezésükre igénybe kellett venni a városi börtönt, ahonnan több száz lengyel polgárt bocsátottunk szabadon, akik a hitleristák fogságában sínylődtek.

P. Sz. Ribalko tábornok parancsát teljesítettük. Hadsereg előrevetett osztagunk nemcsak elfoglalta a várost és győzelmet aratott a számbeli fölényben levő ellenséges helyőrség felett, hanem a front jobbszárnycsapatainak a megérkezéséig tartotta is ezt a hadműveleti szempontból fontos pontot. Ezzel segítséget nyújtott a Pilica folyóhoz való gyors előretöréshez és egyidejűleg biztosította 3. gárda-harckocsihadseregünk jobbszárnyát az ellenség ellencsapásaival szemben észak felől. Ezekben a harcokban különösen kitűnt L. I. Kuriszt ezredes 52. gárda-harckocsidandárja, amely az osztag magvát alkotta. A szovjet kormány a dandárt Lenin-renddel tüntette ki.

Ebben az időszakban ugyanilyen sikeresen tevékenykedtek hadseregünk más csapatai is. Így V. Sz. Arhipov ezredes 53. harckocsidandárja január 16-án elfoglalta Radomskót, több mint kétezer lengyel állampolgárt szabadított fel és mentett meg attól, hogy elhurcolják őket Németországba. I. I. Csugunkov ezredes 54. gárda-harckocsidandárja A. A. Golovacsov 23. gárda gépkocsizó lövészdandárjával együttműködve másnap felszabadította Częstochowát. A városba elsőnek Sz. V. Hohrjakov őrnagy, a Szovjetunió hőse harckocsi-zászlóaljának és N. I. Gorjuskin százados, a Szovjetunió hőse gépkocsizó lövészzászlóaljának harcosai törtek be. Eredményes tevékenységéért és a harcban tanúsított egyéni bátorságáért Sz. V. Hohrjakov őrnagy a második „Arany Csillag"-ot is megkapta. Később N. I. Gorjuskin százados a Szovjetunió kétszeres hőse lett.

Ekkor a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása I. Sz. Konyev marsall csapatait Breslau ellen irányította. P. Sz. Ribalko tábornok harckocsizói azt a feladatot kap-

ták, hogy hevesen üldözzék az ellenséget és ne engedjék meg, hogy a Németország keleti határa mentén előkészített védelmi terepszakaszon megvesse lábát. A feladat végrehajtása során harckocsi- és gépesített magasabbegységeink átkeltek a Warta folyón, és január 19-én estére elfoglalták Werszów lengyel kisvárost. Ezen a napon a mi hadsereg előrevetett osztagunk is sikeresen tevékenykedett. Délben érte el a Wartát Osiaków körzetében. Az ellenség lerombolta a hidakat, mi azonban gyorsan helyreállítottuk őket. Szerencsénkre a közelünkben volt egy fűrésztelep. Estére az osztag már messze a folyón túl, Weliun város környékén járt, ahol végre találkoztam a hadtestparancsnokommal. Vaszilij Vasziljevics Novikov gratulált a harci feladat végrehajtása alkalmából.

A Németország és Lengyelország közti régi államhatár elérése minden harcosunk szívében felkavarta az érzelmeket. Nehéz és hosszú volt az út idáig, de töretlenül vitt bennünket a győzelem felé. Emlékezetes számomra az a harc, amelyet a 6. gárda-harckocsihadtest előrevetett csapatai vívtak a Prosna folyó terepszakaszáért. Az a part már az ellenség földje volt. V. Sz. Arhipov ezredes 53. harckocsidandárjának csapatai kemény harcot kezdtek az átkelőhelyekért. A visszavonuló ellenség aláaknázta a hidat, és a szemközti parton védelmet szervezett. Wilhelmbrück falut támaszponttá építette ki. A hitleristák a határsávban erős erődítményeket építettek. A határtól Szilézia központjába, Breslauba vezető műutak mentén páncélkupolás vasbeton erődöket emeltek, amelyek körben minden irányban pásztázni tudták a terepet.

Gárdistáink bátran és határozottan tevékenykedtek. V. Cserkasszkij őrmester rajának géppisztolyosai az ellenség tüzében a hídhoz kúsztak és aknátlanították. A dandár harckocsizói ezt kihasználva átkeltek a túlsó partra és egy kis hídfőállást foglaltak. Elsőnek a kommunista V. I. Novikov hadnagy harckocsiszakasza lépett az ellenség földjére. Akkoriban A. I. Danyelija őrmester halhatatlan hőstettet vitt véghez. A meghalt parancsnok helyébe lépve folytatta a tűzpárbajt, amíg ki nem gyulladt harckocsija. A hitleristák a harckocsizókat élve akarták elfogni, Danyelija azonban, a harckocsiból kimászva, pontos tűzzel fogadta őket. Több ellenséges rohamot sikerült visszavernie és utána eloltotta a tüzet. A harckocsivezető helyére ülve az ellenség ellen vezette gépét és lánctalpaival letaposott egy üteget. V. I. Novikovot és A. I. Danyeliját később a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki.

Harckocsi-hadseregünk január 21-én elérte a Prosna nyugati partját. Nyomában más hadseregek is sikeresen nyomultak előre. A front balszárnycsapatai abban az időben megkezdték a harcot a felső-sziléziai iparvidékért, amely a Ruhr-vidék után Németország második legnagyobb szén- és kohászati bázisa volt. Az ott levő ellenséges csoportosítást mindkét szárnyról mélyen átkarolták csapataink. E körzet felszabadításának meggyorsítása végett I. Sz. Konyev, a front parancsnoka, a 3. gárda-harckocsihadsereget délnek fordította Oppeln (Opole) ellen, a sziléziai ellenséges csoportosítás hátát fenyegetve.

A 6. gárda-harckocsihadtestünk a főcsapás irányában tevékenykedett: az volt a feladata, hogy érje el Oppeln körzetét, keljen át az Oderán és foglaljon hídfőállásokat. Én ismét azt a parancsot kaptam, hogy vegyem át a hadsereg előrevetett osztagának a parancsnokságát. Ez esetben az osztag D. G. Szuhovarov ezredes 51. gárda-harckocsidandárjából, a tüzérdandár 199. ezredéből, a 439. gárda aknavető „katyusa" osztályból és egy különleges alegységből állt.

Az osztag január 21-én hajnalban kezdte meg támadását, elfoglalta Richtal és Buchelsdorf helységeket, ahol két bombaraktárt, sok vasúti teherkocsit zsákmányolt. Másnap, az ellenség gyenge ellenállását leküzdve Oppelntől mintegy 30–40 km-rel északnyugatra

bevonultunk egy helységbe, ahol nem találtunk lakosokat. A házak üresek voltak, mindenütt elhagyott holmik. Kiderült, hogy a hitleristák a német lakosságot kitelepítették az Oderán túlra, a lengyeleket pedig a falu déli részén összegyűjtötték azzal, hogy elhajtsák őket nyugatra. Az egyik házban beszélgettünk ezekkel az emberekkel. Öregek, nők és gyerekek voltak. Mindenki hangosan sírt. Odajött hozzám egy idős ember és elmondta, hogy a németek az Oderán túlra távoztak, nekik pedig azt mondták, hogy „jönnek az oroszok és mindenkit felkötnek". Én elmagyaráztam a lengyel polgároknak felszabadító küldetésünk céljait, beszéltem a szovjet katona humanizmusáról. Hallgatóim arca felengedett, mosolyogni kezdtek. Egyszer csak felhangzott a harckocsimotorok dübörgése, és a lengyelek ismét könyörögni kezdtek. A harckocsizók, úgymond, elmennek és a gyalogosok kegyetlenkednek velük. Kértek, adjak nekik igazolványt arról, hogy ez nem fog megtörténni.

Világos, a hitleristák mindent elkövettek az általunk felszabadított lakosság megfélemlítése érdekében. Az ügy azzal végződött, hogy az egyik lengyel valahonnan bort szerzett, és pohárköszöntőt mondott a szovjet katonák tiszteletére, családja életére esküdött, hogy sohasem fogja elfelejteni felszabadítóit.

Tizenöt kilométert mehettünk, amikor az erdőben egy hadifogolytábort találtunk. Angolok, franciák és amerikaiak voltak benne. Nem csodálkoztunk rajta, hogy őket is megfélemlítették a hitleristák.

Előrevetett osztagunk gyors előretörésével Oppeln felé elvágta az ellenség sziléziai csoportosításának az összeköttetését. Két nap múlva megkezdődött a város rohama. A Malapane és az Odera valamennyi hídját felrobbantották, de a 6. gárda-harckocsihadtest harcosai bátran megrohamozták Oppeln helyőrségét. Itt különösen kitűnt H. Sz. Bogdanov 22. gárda gépkocsizó lövészdandára és L. Sz. Szirota vele együttműködő 543. lövészezrede, a 120. lövészhadosztályból. Harcosaink, akik a lövészárkokból kiverték az ellenséget, nemcsak a saját, hanem az ellenség fegyvereit is ügyesen alkalmazták. Zsákmányoltak egy páncélökölraktárt és tartalmát fel is használták. Nyegyuha gárdaszázados, egy tüzérosztály parancsnoka, a hídfőálláson két, ellenségtől elvett löveg tüzével verte vissza a fasiszták páncélosainak rohamát, kettőt meg is semmisített közülük. A városban több ezer hitlerista pusztult el. Január 24-én reggelre Oppelnt teljesen megtisztítottuk a fasisztáktól.

Ehhez a lengyel városhoz, amelyet ma Opolenak hívnak, engem nemcsak a felszabadítás időszakának az eseményei kötnek. A városba, e nagy vajdasági központba – amely azóta megszépült és barátságossá vált – a háború utáni időben is ellátogattam. Őszintén büszke vagyok rá, hogy díszpolgárává választott, úgy tekintem ezt, mint a lengyel nép köszönetét felszabadítójának, a Vörös Hadseregnek; mint a fejlődő, egyre jobban erősödő lengyel–szovjet barátság jelét, amely a közös ellenség – a német fasizmus – elleni véres harcokban állta ki a próbát és acélozódott meg.

Az Oppelnért és a felső-sziléziai iparvidék városaiért vívott harcok igen súlyosak voltak. A csapataink által átkarolt ellenséges csoportosítás továbbra is szívósan ellenállt és megpróbált nyugat felé kitörni. A frontparancsnok a 3. gárda-harckocsihadseregnek azt a feladatot adta, hogy főerői indítsanak támadást Nikolai irányában, törjenek előre az ellenséges védelem mélységébe.

Hadseregünk üzemanyaghiánnyal küzdő csapatai az ellenség utóvéd páncélos- és gyalogoshadosztályait leküzdve délkelet felé törtek, összfegyvernemi magasabbegységeinkkel szemben, hogy megakadályozzák a visszavonulást. Ebben az időben a 4. Ukrán Front 38. hadseregével együttműködve támadó 59. és a 60. hadsereg délről megke-

rülte az ellenség sziléziai csoportosítását, és január 27-én elérte Rybnik várost. A fasiszták körül fokozatosan bezáródott a gyűrű.

Az ellenséget igen súlyos helyzetbe juttatta a 3. gárda-harckocsihadsereg és az 1. gárda-lovashadtest, amelyek elvágták a visszavonulási utakat. Úgy látszott, hogy a gyűrűben hamarosan szétverjük a sziléziai csoportosítást. Sokan gondolták így, köztük én is. Ezért eleinte némi kétkedéssel fogadtuk az egyik parancsnok közlését, aki P. Sz. Ribalko hadseregparancsnoknak azzal az utasításával érkezett 6. gárda-harckocsihadtestünkhöz, hogy tegyük szabaddá az általunk megszállt utat és a hadtest csapatait vonjuk vissza egy ettől északra levő terepszakaszra. Hát ez meg hogy lehetséges? Harccal foglaltuk el, és harc nélkül távozzunk?

A helyzet nemsokára tisztázódott. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának utasítására, I. Sz. Konyev marsall nem fejezte be az ellenséges csoportosítás bekerítését, mert ez a felső-sziléziai iparvidéket leromboló, súlyos és hosszú ideig tartó harcra vezetett volna. Ennek elkerülése végett az ellenségnek meghagyott egy 6–8 km széles folyosót, a 4. gárda-harckocsihadsereg és a 60. hadsereg között. Ezen a sávon a hitleristák sürgősen visszavonulásba kezdtek nyugat felé, a nyílt térségre és az erdőkbe, ahol véglegesen szétzúztuk őket.

Január utolsó napjaiban a front csapatai elfoglalták Katowicét – Felső-Szilézia központját –, az iparvidék más városaival együtt. Ennek nagy gazdasági és hadászati jelentősége volt. A velünk szövetséges Lengyelország épen kapta meg ezt a körzetet. Nemsokára újra megkezdték munkájukat az üzemek és a szénbányák, amelyek most már a lengyel államnak dolgoztak.

Január 31-én harckocsi-hadseregünk Gross-Strelitz körzetében gyülekezett. Utána január elején több mint kétszáz kilométeres menet után elérte Wolau (Wolów) körzetét. A front csapatai új támadásra készültek. Február–márciusban egymás után végrehajtották az alsó-sziléziai, majd a felső-sziléziai hadműveletet. Az előbbiben 3. gárda-harckocsihadseregünk is részt vett.

Az alsó-sziléziai hadművelet valamivel több, mint fél hónapig tartott. Ezalatt a front csapatai majd 250 km-es sávban áttörték az ellenség védelmét és menetből leküzdötték több mint 100 km mély közbenső védelmi terepszakaszait a Bober és a Kwis folyók mentén. A 6. gárda-harckocsihadtest a naumburgi irányban vett részt a támadásban, a hadsereg főerői Breslau körzetében tevékenykedtek.

Ismét a hadsereg előrevetett osztagát vezettem, amely ekkor az 52. gárda-harckocsidandárból, az 1893. önjáró tüzérezredből, ezenkívül műszaki és biztosító alegységekből állt. A parancs szerint Schwarzau megindulási körzetből kezdtük támadásunkat. Az ellenség szívósan ellenállt, különösen a helységekben. Repülőgépei szünet nélkül bombázták csapatainkat. Az osztag február 8-án délre elfoglalta Kotzenaut, éjszakai harcban pedig Krebsberg, Raupenau, Neuhammer, Ober-Nauhammer és Pintergrande helységeket. A harcok erdős terepen folytak, amelyet számos csatorna és kis folyók szeltek át.

Február 9-én délben az osztag élcsapatai elérték a Bober folyót. Géppisztolyosainknak Alt Ols környékén sikerült egy kis hídfőállást elfoglalniuk, de a környéken nem volt használható átkelőhely. A támadást ideiglenesen le kellett állítanunk. Megszerveztem az átkelőhelyek felderítését. Az ellenség még csapataink megérkezése előtt valamennyi hidat felrobbantott, a folyón pedig gázló nem volt. Meg kellett várnunk a hadtest utászcsapatait, hogy helyreállíthassuk a hidakat.

Osztagunk február 13-án estére Hermansdorf alatt harcolva megközelítette a Kwis folyót. A felderítés jelentette, hogy itt is valamennyi hidat felrobbantottak, de egy gép-

pisztolyos zászlóaljnak sikerült a folyó nyugati partján, Neudorfnál hídfőállást foglalnia. Az előrevetett osztag főerőinek támogatásával ezt a hidat helyreállításáig tartotta is.

Február 13. különösen emlékezetessé vált számomra. Ezen a napon a hadtest csapatai menetből elfoglalták Dobraut, ahol nem sokkal később törzsünk bekvártélyozta magát, és kiverték az ellenséget Tillendorfból, egy kis faluból. A harcok Bunzlautól (Bolesławiec) néhány kilométerrel nyugatra folytak.

Bunzlau... Ez egyike azoknak a helyeknek Európában, amelyekhez az orosz fegyverek harci dicsősége fűződik. Negyvenöt telén harckocsicsapataink megsemmisítő csapásai arra zúdultak, amerre 1813-ban a napóleoni armada nyomában az orosz csapatok haladtak. Április 28-án, Bunzlauban halt meg M. I. Kutuzov, a nagy orosz hadvezér.

A katonasors számomra is lehetővé tette, hogy tisztelegjek a nagy hadvezér emléke előtt. Erre először harc közben került sor. A Sziléziából Szászországba vezető országúton eljutottunk egy Tillendorf nevű kis faluba, amely nem messze fekszik Bunzlautól. Az idő sürgetett bennünket. A harckocsik begyújtott motorral álltak, várták, hogy előretörhessenek nyugat felé. Amikor fedetlen fővel álltunk az időtől megfeketedett emlékmű előtt, megfogadtuk, hogy harci tetteinkkel öregbíteni fogjuk az orosz harcosok dicsőségét.

Másodszor már a háború befejezése után jártam ezeken a helyeken. Akkor M. I. Kutuzov múzeumnak berendezett házát is felkerestem Bunzlauban, amelyet addigra már több mint százezer szovjet katona keresett fel. Különösen érdekesek voltak annak a szobának a kiállítási tárgyai, amelyben Mihail Illarionovics Kutuzov életének utolsó perceit töltötte. A vendégkönyvben, amelybe én is beírtam nevemet, a háború sok dicső hősének aláírását láttam – a szovjet tábornokok, tisztek és harcosok aláírásait. A múzeumnak egy külön szobájában őrizték a katonai alakulatok sok tucatnyi koszorúját. A Vörös Hadsereg harcosai, akik Európát megmentették a fasizmustól, tisztelegtek az orosz hazafi és hadvezér előtt.

Amint 6. gárda-harckocsihadtestünk csapatai Siegersdorftól északra elérték a Kwis folyó nyugati partját, az ellenséges gyalogság páncélosok és tüzérség támogatásával több ellenlökést hajtott végre, csapataink azonban feltartóztathatatlanul nyomultak előre. A hónap végére az előrevetett osztag Görlitz irányában tevékenykedve elérte Hennersdorfot.

Megjegyzem, hogy a 3. gárda-harckocsihadsereg ebben az időben Breslau alatt is sikeresen tevékenykedett. Abból a célból, hogy hamarabb megsemmisíthessük az ebben a körzetben levő ellenséget, a front parancsnoka a hadsereg főerőit Bunzlau körzetéből keletnek fordította. A manővert gyorsan végrehajtották. Február 15-re bekerítették az ellenség breslaui csoportosítását.

Az alsó-sziléziai hadműveletben az 1. Ukrán Front csapatai megverték az ellenség 4. páncélos- és 17. hadseregét, és felsorakoztak az 1. Belorusz Front csapatai mellé, amelyek már 1945. január végén elérték az Oderát. Kedvező terepszakaszt foglaltak el a későbbi támadás kibontakoztatásához, amelynek az volt a célja, hogy végső csapást mérjenek az ellenségre a berlini irányban.

A Vörös Hadsereg a visztula–oderai, a felső- és alsó-sziléziai és más támadó hadműveletekkel 1945 tavaszán befejezte Lengyelország felszabadítását.[132] A támadás során a

[132] Lengyelország (jelenlegi határai kereteiben) teljesen a berlini és a prágai hadművelet alatt szabadult fel.

szovjet harcosok több tucat lengyel várost és több száz falut szabadítottak fel. A felszabadított helységek utcáin és terein a lakosok spontán gyűléseket tartottak, amelyeken a rabságban sínylődött emberek ezt mondták felszabadítóiknak: „Hogy vártunk benneteket, drága elvtársak! Mekkora reménnyel néztünk kelet felé e.szörnyű megszállás sötét éveiben." Varsó romhalmazként tárult harcosaink szeme elé. Azokban a napokban az 1. Belorusz Front haditanácsa jelentésében ezt írta a főhadiszállásnak: „A fasiszta barbárok megsemmisítették Varsót, Lengyelország fővárosát. A hitleristák a gyakorlott szadisták kegyetlenségével egymás után dúlták szét a lakónegyedeket. A legnagyobb iparvállalatokat eltörölték a föld színéről. A lakóházakat felrobbantották vagy felgyújtották. A város közműveit tönkretették. A lakosok tízezreit semmisítették meg, a többit elhurcolták. A város halott."[133] A szovjet harcosoknak sok lengyel várost és vidéket sikerült megmenteniük a végleges pusztulástól. Így, az 1. Ukrán Front csapatai megkímélték a rombolástól Krakkót, Lengyelország régi fővárosát, és más városokat. Arra is jól emlékszem, hogy előrevetett osztagunk Ligniztől (Legnica) nyugatra lefoglalták több könyvtár könyvállományát, amelyet a hitleristák Németországba akartak szállítani, és előzőleg sebtében egy istállóban rejtettek el.

A szovjet katonákkal egy csatasorban harcoltak Lengyelország szabadságáért az új Lengyel Hadsereg magasabbegységei.

A hadsereg születési helye Lenino belorusz falu volt. Nekem, aki annak a vidéknek a szülötte vagyok, ez különösen fontos. Gyermekkorom és ifjúságom emlékei fűznek oda. 1941-ben megjártam a mogiljovi terület háború dúlta útjait. Lenino – népünk egyik szentélye. A szovjet–lengyel harci barátság e Vlagyimir Iljics Lenin nevét viselő helység környékén született.

Lenino ma az egyik legnagyobb belorusz szovhoz központja. Még 1918-ban, Vlagyimir Iljics személyes hozzájárulásával kapta nevét, és most mintagazdaság. Magát a falut a tavak és a Merei folyó gyöngyszemének is nevezhetnénk. Itt minden a dicső múltról és a gyönyörű jelenről beszél. A falu hősi múltjára emlékeztet Sz. I. Pogogyinnak, a gorecki járás katonai komisszárjának és Sz. A. Filippovnak, a régi bolseviknak, a volt romanovói munkás-paraszt és katonaküldöttek szovjetje elnökének a neve. Ők voltak, akik elsőként álltak annak a harcnak az élére, amelynek célja a leninói új, szovjet gazdaság volt. A falu dicső múltjára emlékeztet az a fogadalom, amelyet a lakosok tettek Vlagyimir Iljicsnek: „...az ön eszmei vezetésével, mintaszerű munkánkkal biztosítjuk a szovhoz felvirágzását". A falu érdemeiről beszél a Grünwald Kereszt II. fokozata, amellyel a Lengyel Népköztársaság államtanácsa tüntette ki, továbbá a szovjet–lengyel harci barátság emlékmúzeuma, amely a legendás 215,5 magassági ponton épült, ahol a szovjet csapatokkal együtt harcoló, Kosciuszko nevét viselő lengyel hadosztály első győzelmét aratta. A múzeumban őrzik a Lengyelország szabadságáért hősi halált halt szovjet harcosok emlékére, katonáink hamvait tartalmazó urnákat.

A dicső múlt a jelenben is él. A falu főterét és szinte minden épületét sok város megirigyelhetné. A szem örvend a fehérre meszelt emeletes épületek és a középiskola épületének láttán, amelynek úttörőcsapata Kosciuszko Tadeusz nevét viseli, de van kultúrpalota, klub, szálloda, zeneiskola, ABC-áruház és bölcsőde is. A falu utcái rendezettek. Az építők ihlete a tömegsírok emlékműveiben öltött testet, amelyek talapzatán a lengyelek piros rózsái pompáznak. A faluban berendezték a szovjet–lengyel barátság parkját. Nem véletlen, hogy országunk különböző részeiből, Lengyelországból és más

[133] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. F. 233, op. 2356, d. 570, l. 4.

szocialista országokból az emberek tízezrei érkeznek ide, hogy tisztelegjenek a szovjet és lengyel hazafiak hamvai előtt, akik a közös harcban estek el.

Önkéntelenül is eszembe jutnak az 1943. év nagyszerű eseményei. A Rjazany környékén, a Szovjetunió önzetlen segítségével megalakult 1. lengyel Kosciuszko Tadeusz gyalogoshadosztály harcosai – ez a hadosztály volt az alapja a későbbi lengyel hadseregnek – az egyesült szláv erők Grünwaldnál aratott győzelmének 533. évfordulóján megfogadták:

„...Esküszöm, hogy megőrzöm a szövetségesi hűséget a Szovjetunió iránt, amely fegyvert adott a kezembe, hogy harcoljak a közös ellenség ellen. Esküszöm, hogy megőrzöm a fegyverbarátságot a szövetséges Vörös Hadsereggel.

Esküszöm, hogy hű maradok hadosztályom zászlójához és atyáink rajta olvasható jelszavához: »A mi és a ti szabadságotokért.«"[134]

1943. október 12-én Z. Berling ezredes 1. lengyel hadosztálya, V. N. Gordov tábornok 33. hadseregének állományában, a szovjet magasabbegységekkel közösen támadást kezdett az ellenséges védelem ellen, elfoglalta Polzuhi és Trigubobo falvakat. Mellesleg megjegyzem, hogy anyám itt, Kosztyuskovóban, a mai Kosciuszkowóban született.

A hitleristák szívósan ellenálltak, és helyenként ellenlökéseket hajtottak végre. A véres harc másnap is tartott. Az ellenség október 13-án több mint húsz alkalommal bombázta harcrendjeinket. Mindenáron szét akarta verni a lengyel hadosztályt. Ennek nemcsak katonai, hanem politikai jelentőséget is tulajdonított, mivel tudta, hogy ezzel megkezdődött a reguláris lengyel csapatok újjászületése.

A feszültség óráról órára fokozódott, de a hitleristáknak nem sikerült megtörniük a szovjet és a lengyel csapatok támadó hevét. Az ellenség védelmét áttörtük.

Harci érdemeikért sok lengyel és szovjet harcost rendjelekkel és érmékkel tüntettek ki. V. Wsocki százados, lengyel zászlóaljparancsnok és A. Kziwony géppisztolyos lány pedig halála után megkapta a Szovjetunió hőse címet.

Így lett 1943. október 12. a lengyel néphadsereg születésnapja. Ennek az ütközetnek a 25. és 30. évfordulóján Leninóban voltam, a hazai belorusz földön. Meg kell mondanom, hogy a látogatásról kitörölhetetlen emlékeim maradtak. K. Olszowski, a Lengyel Népköztársaság Minisztertanácsának elnökhelyettese – az ünnepi küldöttség vezetője – arról beszélt, hogy az emberek miként őrzik a szovjet–lengyel fegyverbarátság emlékét és hangsúlyozta: „Ezt a helyet és a hozzá fűződő történelmi eseményt önök ugyanolyan nagyra tartják, mint mi. Önök szimbólum rangjára emelik. Minket mélyen meghat, hogy a kosciuszkóisták hőstetteinek emlékét a szovjet emberek gondosan őrzik a szívükben és továbbadják a következő nemzedéknek."

Az 1. lengyel hadosztály után lengyel hazafiakból megalakult a 2. Dambrowski gyalogoshadosztály, az 1. Westerplatte hősei harckocsidandár, a Warszawa vadászrepülőezred, más csapatokkal és magasabbegységekkel együtt. Hősiesen harcoltak az ellenséggel az 1. lengyel hadsereg csapatai. Popławski tábornok parancsnoksága alatt, aki 1945 áprilisában a Szovjetunió hőse lett. Részt vettek Varsó, Bydgoscz, Kolobrzeg, Gdynia és Gdańsk felszabadításában. A berlini hadműveletben már két hadsereg harcolt. A 2. lengyel hadseregnek Karol Swerczewski, az ismert internacionalista volt a parancsnoka, aki részt vett a Nagy Októberi Forradalomban és a spanyolországi polgárháborúban. Az 1. Ukrán Front csapatainak állományában ez a hadsereg részt vett a prágai hadműveletben is. A lengyel nép és harcosai derekasan hozzájárultak a közös győzelemhez.

[134] *Podgórski, C.:* Lengyelek a leninói csatában. Varsó, 1971. 27. old. (lengyelül).

Tudták, milyen árat fizettek a győzelemért a szovjet emberek, és örökre megőrzik annak a 600 000 szovjet katonának az emlékét, akik lengyel földön estek el.

A Lengyel Népköztársaság nemzetgyűlésének ünnepi ülésén, amelyet Lengyelország újjászületésének 30. évfordulója alkalmával tartottak, E. Gierek elvtárs, a Lengyel Munkáspárt Központi Bizottságának első titkára, ezt mondta:

„Mélyen meghajtjuk fejünket azoknak az emléke előtt, akik a fasizmus elleni harcban életüket adták. A haza történetében sohasem fog elhalványulni hőstetteik dicsősége. Nekik köszönhetjük azt, hogy győzött az igazság és az igazságosság, újjászületett a nép. Önhöz fordulok, Brezsnyev tábornok elvtárs, aki részt vett a Nagy Vörös Hadsereg felszabadító harcában: tolmácsolja a második világháború szovjet veteránjainak és az elesett katonák családjának népünk háláját hőstetteikért és áldozataikért. Tolmácsolja valamennyi szovjet embernek a lengyel nép legforróbb érzelmeit."[135]

A hitlerizmus szétzúzása utáni években a lengyel nép olyan utat tett meg, amely felér egy történelmi korszakkal. A néphatalom, a dolgozó tömegek, mint ahogy azt Brezsnyev elvtárs, az SZKP Központi Bizottságának főtitkára a varsói ünnepi ülésen hangsúlyozta, „nemcsak kivezették az országot a háborús pusztulásból – ez végső soron minden hadviselő országban megtörtént –, hanem teljesen más, az előzőtől gyökeresen különböző arculatot is adtak neki. Lengyelország gyengén fejlett, függő, burzsoá-földesúri ország volt. Most iparilag fejlett, szocialista állam, független és szuverén, erőssé teszi a felszabadult nép egysége, és megérdemelt tekintélynek örvend a nemzetközi küzdőtéren. Ez a dolog lényege. Ebből az alkalomból üdvözöljük ma önöket testvérként".[136]

Frontjaink Kelet-Poroszországban, Lengyelországban és a Nyugati-Kárpátokban folytatott heves támadásának eredményeképpen a lengyel földön kívül Csehszlovákia és Kelet-Pomeránia jelentős része is felszabadult.

A Vörös Hadsereg a délkelet-európai országokban is sikeresen teljesítette felszabadító küldetését. A hadseregek hadijelentései és a Szovjet Tájékoztató Iroda jelentései nekünk, akik Lengyelországban harcoltunk, örömhíreket hoztak azokról az újabb és újabb győzelmekről, amelyeket csapataink a szovjet–német arcvonal déli hadászati szárnyán arattak.

A fasiszta német hadseregek nagy vereséget szenvedtek Moldaviában és Romániában, ahol a 2. és a 3. Ukrán Front R. J. Malinovszkij és F. I. Tolbuhin hadseregtábornokok parancsnoksága alatt több száz kilométeres szakaszon áttörte az ellenség védelmét. Románia volt az első európai ország, ahová 1944 márciusában bevonult a Vörös Hadsereg. Ez megpecsételte Antonescu tábornok fasiszta katonai diktatúrájának a sorsát. Augusztus 23-án, a kommunisták vezetésével Bukarestben felkelés tört ki. Augusztus 31-én a szovjet harcosok bevonultak Bukarestbe. Románia felszabadításában, amely október 25-én a Szatmárért (Satu-Mare) és Nagykárolyért (Carei) vívott harcokkal ért véget, a Vörös Hadsereg mellett román csapatok is részt vettek. Románia a moszkvai fegyverszüneti egyezmény értelmében a háború végén kiállított néhány hadosztályt. Ebben a harcban különösen kitűnt az 1. román Tudor Vladimirescu önkéntes hadosztály, amely még a Szovjetunióban, 1943-ban alakult meg a hazánkban tartózkodó román kommunisták és hadifoglyok kérésére, akik kifejezték azt a kívánságukat, hogy fegyverrel a kézben akarnak küzdeni hazájuk fasiszta járom alóli felszabadításáért. Har-

[135] Pravda, 1974. július 22. száma.
[136] Ugyanott.

cosai örökölték az elődök harci dicsőségét, akik az oroszokkal és ukránokkal együtt Vladimirescu felkelői között irtották a török janicsárokat.

Más körülmények között történt Bulgária felszabadítása, amely formailag nem vett részt a Szovjetunió elleni háborúban. A fasiszták tudták, hogy Bulgáriát kirabolhatják, de a bolgár népet sohasem tudják arra kényszeríteni, hogy szuronyt szegezzen a szovjet katonákra. Túl nagy volt a rokonszenv az orosz nép iránt, amely felszabadította az országot a török elnyomás alól. A bolgár nép még jóval a Vörös Hadsereg megérkezése előtt helyeselte bátor partizánjainak és illegalitásban működő fiainak az elnyomók és a korrupt kormány elleni harcát, amely a jugoszlávok elleni testvérgyilkos háborúba taszította a hadsereget.

A 3. Ukrán Front csapatai 1944. szeptember 8-án Bulgária területére léptek és ezzel hatalmas lökést adtak a szeptember 9-re virradó éjjel Szófiában elkezdődött felkelésnek. Az országban megalakult a Hazafias Front kormánya, amely hadat üzent Németországnak és csatlósának, a horthysta Magyarországnak. A bolgár kommunisták vezetésével megalakult a néphadsereg, amely a 3. Ukrán Front csapatainak állományában bátran harcolt a hitlerista csapatok ellen.

A Bulgáriát felszabadító szovjet harcosok ükapáik nyomában haladtak, gyarapították az ő harci dicsőségüket. Plevenben harcosaink erről márványba vésett szavakat olvashattak: „Ők – a beláthatatlan orosz föld daliái, a leigázott testvérnép iránti érzésektől telten átlépték a Dunát, a nagy szláv folyót, bolgár földre léptek, szétverték az ellenségek hadát, megszüntették a török zsarnokságot, széttörték az öt évszázados rabság láncait. Hős vérükkel a bolgár földeket öntözték. A legdrágábbat – az életüket – adták a bolgár nép legdrágább kincséért – szabadságáért." Néhány évvel a Nagy Honvédő Háború után Georgi Dimitrov így írt népének a szovjet felszabadítók iránti érzelmeiről: „Sohasem fogjuk elfelejteni, hogy az orosz népnek és a Szovjetunió más népeinek bátor fiai másodszor is segítettek nekünk megszabadulni a külföldi hódítóktól, és ez alkalommal véglegesen, örökre saját kezünkbe venni sorsunkat."[137]

1944. szeptember 28-án este a 3. Ukrán Front a bolgár csapatokkal együtt elérte a bolgár–jugoszláv határt, készen arra, hogy segítséget nyújtson Jugoszlávia népeinek.

Elkezdődött a belgrádi hadművelet, amelynek eredményeképpen Szerbia nagy része és Jugoszlávia fővárosa felszabadult. A hős jugoszláv nép és felszabadító hadserege három és fél éven át vívta egyenlőtlen harcát az olasz–német hódítókkal. De most elérkezett a rég várt nap, október 20. A füstölgő Belgrád felett a szabadság zászlaja lengett. Ezen a napon Tito marsall ezt táviratozta I. V. Sztálinnak, a legfelsőbb főparancsnoknak: „Belgrád felszabadítása népeink számára különösen azért történelmi jelentőségű, mert megkínzott országunk az a küzdőtér, ahol Jugoszlávia és a Nagy Szovjetunió fiai közösen ontották vérüket. Ezzel ismét erősen megpecsételődött Jugoszlávia népeinek a Szovjetunió népeivel való vértestvérisége."[138] A jugoszláv népi felszabadító hadsereg 1945. május 15-én fejezte be hazája felszabadítását. A szovjet kormány ebben az időszakban fokozott segítséget nyújtott Jugoszláviának, sok repülőgépet, harckocsit, löveget és egyéb fegyvert adott át.

Miután Románia, Bulgária és Finnország kilépett a fasiszta tömbből, Németországnak már csak egyetlen szövetségese maradt – Magyarország. A harmadik birodalom

[137] *Dimitrov, G.:* Válogatott művei. Moszkva, 1957. 2. köt. 499. old. (oroszul).

[138] A Szovjetunió külpolitikája a Honvédő Háború időszakában. Moszkva, 2. köt. 359. old. (oroszul).

vezetősége azonban már benne sem bízott, ezért 1944 márciusában a német csapatok megszállták az országot. Így Magyarország területén az ütközetek elhúzódó jelleget öltöttek, s roppant erőfeszítéseket követeltek a Vörös Hadseregtől. 1944 szeptemberében lépett magyar területre és csak 1945. április 4-re fejeződött be Magyarország teljes felszabadítása a német fasiszta megszállás alól. A Vörös Hadsereg a legnagyobb vereségeket a hitlerista és a horthysta csapatokra Erdélyben és a Kárpátokban, a Tiszánál, a Dunánál és Budapest körzetében mérte, ahol egy kétszázezres csoportosítást kerített be. A Dunántúlon és a Balaton mellett a Vörös Hadsereg védelmi ütközetben szétzúzta az ellenség csapatait, amelyek állományában az akkoriban a szovjet–német arcvonalon levő páncélos- és gépesített csapatok fele tevékenykedett.

A magyar nép, amelyet erőszakkal taszítottak bele a Szovjetunió elleni, nagy áldozatokkal és szenvedésekkel járó háborúba, a háború kezdetétől fogva szembeszállt a fasiszta Németországgal és Horthy fasisztabarát rendszerével, valamint Szálasival. Az ellenállás az ország német megszállása után erősödött. Az új Magyarországért harcoltak a magyar hazafiak is – azoknak az ükunokái és unokái, akik Rákóczi és Kossuth zászlaja alatt harcoltak az osztrákok ellen, azoknak az internacionalista harcosoknak a hozzátartozói, akik a Vörös Hadsereg soraiban harcoltak Szovjet-Oroszországért, s akik életüket áldozták a Magyar Tanácsköztársaságért. A Budapestért vívott harcokban a szovjet csapatokkal együtt részt vettek egyes magyar alegységek is, amelyek átálltak a Vörös Hadsereghez. Ezekből alakult meg a Budai Önkéntes Ezred, amely Variházy Oszkár alezredes parancsnoksága alatt bátran küzdött a főváros utcáin.

A szovjet csapatok Magyarország felszabadításának a befejezése után 1945. március végén–április elején osztrák területre értek. Április 13-án rohammal elfoglalták Bécset, ahol hét esztendőn át a nácik garázdálkodtak.

Hányféle és milyen hódítókat láttak a régi Bécs falai! Volt köztük római császár, középkori hadvezér és Napóleon. Bécsben ülésezett az európai uralkodók kongresszusa is, hogy megosztozzék a napóleoni örökségen. Sötét napokat élt át Metternich kancellársága alatt, de 1848 márciusában a forradalom viharos napjait is megérte. Ausztria a német Anschlussig még sohasem vesztette el állami önállóságát. A hitleristáknak az volt a szándékuk, hogy Bécset romhalmazzá változtatják és hosszú ostrom borzalmainak teszik ki a várost. A szovjet csapatok meghiúsították ezt a barbár tervet. A bécsi hadművelet a Vörös Hadsereg nagy katonapolitikai sikere volt, amely vereséget mért a német csapatok hadászati frontjának egész déli szárnyára.

A szovjet frontok sikeres támadása a délnyugati hadszíntéren, a nagy csoportosítások szétzúzása Magyarországon, Belgrád és Bécs alatt, továbbá a görög, albán és jugoszláv felszabadító mozgalom fegyveres erőinek csapásai arra kényszerítették a hitleristákat, hogy visszavonuljanak ezeknek az országoknak a területéről. Az angolok terve is meghiúsult, akik fegyveres intervenció segítségével a Balkánon népellenes rendszereket akartak uralomra juttatni.

Abban az időben, amikor csapataink a bécsi irányban befejezték a harcot, a testvéri Csehszlovákia felszabadítása is döntő szakaszába lépett. Már beszéltem arról a segítségről, amelyet a Szovjetunió a szlovák felkelésnek nyújtott 1944 nyarán és őszén. Végső soron ebből a segítségből fejlődött ki a Keleti-Kárpátokban végrehajtott hadművelet. A hadászati helyzet akkoriban nem tette szükségessé, hogy itt támadjunk. A Vörös Hadsereg – internacionalista kötelességéhez híven – mégis a szlovák nép segítségére sietett. Vele együtt támadott Ludvík Svoboda 1. csehszlovák hadteste.

A szovjet és a csehszlovák katonák véres harcokat vívtak a hegyekben és október

6-án elfoglalták a Duklai-hágót. A szovjet csapatok támadása ebben az irányban október 28-án ért véget. Szlovákia jelentős része és egész Kárpát-Ukrajna felszabadult. Az ellenség szétzúzása a Keleti-Kárpátokban a német fasiszta parancsnokságot fontos hadászati terepszakasztól fosztotta meg, amely Csehszlovákiát kelet felől fedezte. Ez a hadművelet azoknak a csapatainknak a sikeréhez is hozzájárult, amelyek november–decemberben átlépték a magyar–csehszlovák határt és felszabadították a megszállás alól Szlovákia déli határvidékének jelentős részét, s a január–februári támadás során pedig szétzúzták az ellenség egyik nagy csoportosítását, és felszabadították a kassai, eperjesi és a besztercebányai körzetet.

Csehszlovákia szabadságáért a befejező ütközeteket akkor vívtuk, amikor a Vörös Hadsereg az utolsó, megsemmisítő csapását mérte az ellenségre. 1945 márciusában és áprilisában két, egymással összefüggő támadó hadműveletet hajtottunk végre – a morava–ostravai és a bratislava–brnói hadműveletet. Ennek eredményeképpen felszabadultak az ország nagy iparvidékei. A szovjet csapatok utat nyitottak maguknak Csehszlovákia belsejébe. Csehszlovákiának, továbbá Lengyelország nyugati területeinek (a jelenlegi határok közötti) teljes felszabadulására a berlini és a prágai hadművelet folyamán került sor. Ezekről a befejező ütközetekről, amelyekben nekem is alkalmam volt részt venni, külön szeretnék beszélni.

A berlini hadművelet – nem a szokásos főütközet. Ez a hadművelet a német fegyveres erők szovjet földön elkezdődött szétzúzásának hadászati befejezését jelentette. A háború tüze, amelyet a fasiszta vezetők Európában lobbantottak lángra, visszajutott oda, ahol keletkezett. A Vörös Hadsereg, amely a Volgától az Oderáig hosszú és tövises utat tett meg, negyvenöt tavaszán egyes szakaszokon 60 km-re volt Berlintől. Három szovjet front csapatai készen álltak arra, hogy döntő ütközetbe kezdjenek. A támadásuk előtti éjjel azt jelentették Hitlernek, hogy az Odera–Neisse-vonalon beállt a csend. Ez azonban a vihar előtti csend volt.

Április 16-án hajnalban először az 1. Belorusz, majd az 1. Ukrán Front sávjában több tízezer löveg és aknavető zúdított tűzlavinát az ellenség védelmére. Heves támadás indult. Magasabbegységeink három-négy nap alatt áttörték az ellenség erős védelmi terepszakaszát az Odera és a Neisse mentén, és a támadás tizedik napján estére az 1. és a 2. Belorusz és az 1. Ukrán Front csapatai az ellenség berlini csoportosítását három részre vágták, a Berlin környékén, továbbá a tőle délkeletre levő erdőkben bekerítették a hitlerista hadseregeket. Ugyanezen a napon még két nevezetes esemény történt. A 3. Belorusz Front csapatai, A. M. Vasziljevszkij marsall parancsnoksága alatt elfoglalták az ellenségnek a Zemland-félszigeten levő támaszpontját, Pilau erődvárost, és az Elbánál, Torgau környékén találkoztak a szovjet és az amerikai csapatok. Ennek következtében az Észak- és Dél-Németországban levő fasiszta csapatok elszigetelődtek egymástól.

Az ellenség berlini csoportosításának a bekerítésében különösen fontos szerepük volt az 1. Ukrán Front harckocsi-hadseregeinek. Mialatt az 1. és a 2. gárda-harckocsihadsereg az 1. Belorusz Front összfegyvernemi magasabbegységeivel észak, kelet és délkelet felől karolta át Berlint, az 1. Ukrán Front harckocsi-hadseregei elkezdtek egy manővert, hogy délről mérjenek csapást Berlinre.

Jól emlékszem azokra az eseményekre. 1945 tavaszának a 7. kijevi (később megkapta a berlini nevet) gárda-harckocsihadtest parancsnokának a helyettese voltam. Ez híres harckocsi-magasabbegység volt, amely a 3. gárda-harckocsihadsereg kötelékében Koleszktól és Kurszktól harcolva jutott el Berlinig és Prágáig.

A legfelsőbb főparancsnok a haza nevében huszonöt alkalommal mondott köszönetet

a hadtest sikeres harcaiért. A hadtest első parancsnoka V. A. Kopcov vezérőrnagy, a híres szovjet harckocsizó volt, aki a Halhin-Gol melletti harcokban tanúsított bátor magatartásáért még 1939-ben megkapta a Szovjetunió hőse címet. Vaszilij Alekszejevics 1943-ban vesztette életét. A hadtest későbbi parancsnokai is híres harckocsizók voltak: F. N. Rudkin, K. F. Szulejkov, Sz. A. Ivanov és V. A. Mitrofanov tábornok. A berlini hadművelet előtt a 7. gárda-harckocsihadtest parancsnokává V. V. Novikov tábornokot nevezték ki. Mellesleg: neki, azonos nevű politikai helyettesének és nekem, vagyis mindhármunknak, amint mondani szokás, menetből kellett elfoglalni beosztásunkat és így kellett felkészítenünk a hadtestet a támadásra. A hadtest vezető állományában csak G. Sz. Puzankov ezredes, a törzsfőnök maradt meg a régiek közül.

A berlini hadműveletben a 3. gárda-harckocsihadseregnek az volt a feladata, hogy a 3. gárdahadsereg (parancsnok V. N. Gordov tábornok) és a 13. hadsereg (parancsnok N. P. Puhov tábornok) csatlakozásánál a Spree folyó terepszakaszról, Cottbustól délre nyomuljon be az áttörésbe, és főerőivel fejlessze tovább a támadást északnyugati irányban Brandenburg ellen, egyik hadteste pedig dél felől rohamozza meg Berlint.

A szileziai harctevékenység után a hadsereget feltöltötték, és rejtve – három éjszaka leforgása alatt – április 14-én hajnalra Giessennél, Berlintől 130–150 km-rel délkeletre várakozási körletben összpontosították.

Harckocsihadtestünk gárdistái lelkesen készültek a harcra. A harckocsikon és rohamlövegeken ilyen feliratok jelentek meg: „Berlinbe!", „A hazáért!", „Győzünk!" Az egyik ilyen harckocsi, amelyen az a felirat állt, hogy „Üzemanyagom elég Berlinig!", a berlini hadműveletben parancsnoki harcálláspontom és közlekedési eszközöm lett. Igaz, a kezelőknek a támadás során többször is fel kellett tölteniük a harckocsit üzemanyaggal, de a parancsnoki gép valóban eljutott Berlinig.

Minden erőnket megfeszítve készültünk az ütközetre. Nehéz feladat állt előttünk. Hadseregünknek először D. D. Leljusenko tábornok 4. gárda-harckocsihadseregével együttműködve át kellett kelnie a Neisse folyón és az összfegyvernemi hadseregekkel együtt át kellett törnie az ellenség mélyen lépcsőzött védelmét. Másodszor, a harckocsizóknak menetből át kellett kelniük egy újabb komoly vízi akadályon – a Spree folyón.

Hadtestünknek, V. A. Mitrofanov tábornok 6. gárda-harckocsihadtestével együtt a hadsereg első lépcsőjében kellett támadnia, következésképpen zömmel a két harckocsihadtestre nehezedett az erős ellenséges védelem áttörésének a súlya. A helyzetet még az is bonyolította, hogy alig egy nappal a támadás megkezdése előtt némileg módosították a hadsereg és a hadtestek feladatait. Azt, amit korábban három napra terveztek, most két nap alatt kellett végrehajtani. A hadseregnek a roham megkezdésétől közvetlenül a gyalogság harcrendjében kellett tevékenykednie, át kellett kelnie a Neisse folyón, utána az előrevetett csapatoknak a gyalogságot megelőzve az első nap estéjére hídfőállást kellett foglalniuk a Spree nyugati partján.

Ennek megfelelően a mi 71. gárda-harckocsihadtestünk a következő feladatot kapta: keljen át a Neisse folyón, Zimmersdorf, Klein Kelzig terepszakaszon előzze meg a gyalogságot és a hadművelet első napján estére foglaljon hídfőállást a Spree nyugati partján, a Frauendorf–Neuhausen szakaszon. Utána indítson támadást Kalau, Lückau ellen.

Jobbról, a 3. gárdahadsereg 21. lövészhadtestének a sávjában a 6. gárda-harckocsihadtestnek, balról a 4. gárda-harckocsihadtest magasabbegységeinek kellett támadniuk.

A támadásig hátralevő idő alatt pontosítottuk az együttműködést a hadtesten belül és a szomszédokkal (köztük a lövész-magasabbegységekkel), a hadsereg második lépcsőjé-

vel, a légierővel és a többi csapatokkal. Kijelöltük a megindulási állásokat, a Neisse átkelőhelyeit, kijelöltük a menetvonalakat és az egész személyi állománnyal tudatosítottuk a feladatokat.

Az a harcfelderítés, amelyet április 15-én egy lövészzászlóalj hajtott végre tüzérségi fedezettel, azt mutatta, hogy az ellenség a Neisse melletti terepszakaszt szívósan fogja védeni. A foglyok közölték: felolvasták előttük Hitler parancsát, amelyben ez állt: az utolsó katonáig tartani kell a terepszakaszt. Visszavonulás esetén nemcsak a katonákat, hanem a családjukat is szigorú büntetés fenyegette.

Végre elérkezett a nap és az az óra, amikor az emberi és gépi energia végsőkig megfeszített rugója kipattanhatott. Április 16-án, hajnalban, erős tüzérségi előkészítés után harckocsicsapataink megközelítették a Neissét. A lövészhadosztályok előrevetett zászlóaljai átkeltek a folyón és a töltésnél elfoglalták az ellenség első állását. Délben harckocsihadseregünk előrevetett osztaga megkezdte az átkelést. Az osztag Z. K. Szljusszarenko ezredes rohamlövegekkel és tüzérséggel megerősített 56. harckocsidandárából, továbbá műszaki és egyéb alegységekből állt. Miként a Lengyelország felszabadításáért vívott harcokban, a berlini hadműveletben is engem bíztak meg a hadsereg előrevetett osztagának a vezetésével.

Osztagunk az ellenség tüzében két óra leforgása alatt átkelt a Neissen, utána érkeztek a folyóhoz a 7. gárda-harckocsihadtest főerői. Nem várva be, amíg elkészülnek a további átkelőhelyek, a hadtest erőinek egy része átkelt a folyón, s a 102. lövészhadtesttel együttműködve megkezdték a harcot az ellenséges védelem áttöréséért. A harckocsicsapatok 5–6 km-rel megelőzték a gyalogságot és estére 13 km-t nyomultak előre, befejezték a neissei terepszakasz fővédőövének áttörését. A 3. gárda-harckocsihadsereg előrevetett osztaga addigra Klein Kelzig környékén beékelődött a második védőövbe.

Amikor csapataink ezt a védőövet elérték, fokozódott az ellenség ellenállása. A német parancsnokság tartalékok bevetésével próbálta megakadályozni csapataink előretörését a Spree folyó felé, ahol a neissei védelmi terepszakasz utolsó – harmadik védőöve húzódott. Az ellenség bevetette a délről, Greifenberg környékéről érkezett 21. páncéloshadosztály csapatait.

Hadseregünk a fasiszták ellenlökéseinek visszaverésére kényszerült. A 4. páncéloshadosztállyal különösen heves harcokat kellett vívnia harckocsihadtestünknek, de április 17-én harckocsizóink bizonyságot tettek harci tudásukról. Előrevetett alegységeink még az éjszaka folyamán menetből betörtek Gari keleti szélére, de erős tűz fogadta őket. Hajnalban a németek ellenlökést intéztek. Két, 20–25 páncélosból álló csoporttal – amelyekben Tigrisek is voltak – megpróbálták bekeríteni a dandár alegységeit. Kemény harc kezdődött. A fasiszta páncélosok egyik csoportjának sikerült áttörnie a dandártartalék körletébe. Ennek következtében a 3. zászlóalj, veszteségeket okozva az ellenségnek, parancsra megkezdte a visszavonulást. Ezalatt a 2. harckocsi-zászlóalj Sz. V. Hohrjakovnak, a Szovjetunió kétszeres hősének parancsnoksága alatt Gari északkeleti szélét elérve kedvező helyzetet foglalt el és oldalról tüzet nyitott. A német páncélosok egymás után gyulladtak ki. Az ellenség kénytelen volt visszavonulni megindulási terepszakaszára. Ezekben a harcokban Sz. V. Hohrjakov halálos sebet kapott.

A nap második felében az 54. gárda-harckocsidandár újra megkezdte támadását és D. A. Dragunszkij ezredes (a Szovjetunió hőse, aki a háború végén a második „Arany Csillag"-ot is megkapta) beérkező 55. gárda-harckocsidandárával együttműködve elfoglalta Garit. A harcban megsemmisítették az ellenség 22 harckocsiját, sok katonáját és harceszközét.

A főhadiszállás április 17-én parancsot adott az 1. Ukrán Front parancsnokának, hogy gyorsítsa meg az átkelést a Spreen és a harckocsi-hadseregeket fordítsa Berlin ellen. Feladat: a főirányban merészen és elszántan előretörni, a városokat és a nagyobb helységeket megkerülni, nem bocsátkozni elhúzódó frontális harcokba. 3. gárda-harckocsihadseregünknek, miután átkelt a Spree folyón, Fetschau, Golsen, Baruth, Teltow és Berlin déli pereme ellen kellett támadnia, D. D. Leljusenko balfelől tevékenykedő harckocsi-hadseregének pedig Kalaun, Luckenwalden és Potsdamon keresztül Berlin délnyugati része ellen.

A 7. gárda-harckocsihadtest állományához tartozó hadsereg előrevetett osztagunk gyors ütemben folytatta támadását nyugat felé; április 18-án hajnalban Neuhausen környékén elérte a Spreet, ahol az ellenség szívós ellenállásába ütközött. Világos volt, hogy ha ebben a körzetben kelünk át a folyón, ez súlyos ember-, harceszköz- és időveszteséggel jár. Merész és elszánt manőverre volt szükség. Hátulról lavina módjára hömpölyögtek csapataink. A késlekedés azt jelentette, hogy csökken a támadás üteme. Ezért elhatároztam, hogy visszaverem a körzetben az ellenség ellenlökéseit, és egyidejűleg megszervezem az átkelőhelyek felderítését.

Ennek a feladatnak a végrehajtása közben felderítőink rendkívüli vakmerőségről és leleményességről tettek bizonyságot. A három harckocsiból, egy utász- és egy géppisztolyos rajból álló felderítő alegység Neuhausent délről megkerülve 13 órára Bresinchen környékén egy alkalmas gázlót fedezett fel. A Spree lapos nyugati partján csak kisebb ellenséges csoportok tartózkodtak. A felderítők ezeket a harckocsik tüzével szétszórták, átkeltek a folyón és egy kis hídfőállást foglaltak, majd megkezdték a gázló berendezését osztagunk számára. Két óra múlva az előrevetett osztag élővédje átkelt a folyón. A beérkező 1977. önjáró tüzérezred a keleti partról támogatta őket tüzével, s visszaverte az ellenség ellenlökéseit, tartotta a hídfőt és biztosította az előrevetett osztag főerőinek menetből való átkelését a folyón.

Az ellenség megpróbálta légitámadásokkal meghiúsítani az átkelést, de támadásait sikerrel verték vissza a 2. légi hadsereg előrevetett osztagunkat fedező vadászgépei. Elismeréssel kell adóznunk a szovjet pilóták hősiességének és harci tudásának. Sz. A. Kraszovszkij tábornok vadászgépei és csatarepülői ez alkalommal is merészen és hozzáértéssel tevékenykedtek. Az egész átkelés alatt 8–12-es csoportokban támogatták a harckocsihadtest csapatait és a nyomukban támadó csapatokat.

Előrevetett osztagunk sikerét már aznap kihasználták a hadtest főerői, amelyek délnyugatnak fordultak és estére átkeltek a hídfőállásba. A 7. gárda-harckocsihadtest után sikeresen átkeltek a folyón a 3. gárda-harckocsihadsereg főerői és a lövész-magasabbegységek. Ennek rendkívül nagy jelentősége volt csapataink Berlin elleni döntő támadása szempontjából. A hídfőállás gyors elfoglalása a Spree nyugati partján Bresinchen körzetében megakadályozta, hogy az ellenség felhasználja 344. gyalogoshadosztályát, amely erőltetett menetben közeledett a folyó felé, hogy időben megszállja a harmadik védőövet. Később P. Sz. Ribalko megállapította, hogy „a Spree mellett a harckocsi-hadsereg a Bresinchen körzetében levő átkelőhelyeken a hadműveleti térségre egy 3–4 km széles folyosón keresztül tört ki, amelyet az előrevetett osztag hozott létre".

3. gárda-harckocsihadseregünk a Spreetől Berlinig éjjel-nappal támadásban volt. Amint kiért a hadműveleti mélységbe, elszakadt a gyalogságtól, megkerülte az ellenség cottbusi csoportosítását, és elvágta visszavonulását nyugat felé. Sikeresen tevékenykedtek a harckocsihadtestek is. A 6. gárda-harckocsihadtest április 19-én elfoglalta Feschtaut. A 7. gárda-harckocsihadtest április 20-án reggelre, D. D. Leljusenko harckocsi-

hadseregének csapataival együttműködve elfoglalta Lückau helységet és útcsomópontot. A hadtest előrevetett csapatai estére Baruttól nyugatra átkeltek a mocsáron és elfoglalták Kummersdorfot. Harckocsi-hadseregünk a hadsereg előrevetett osztagának sikerét kiaknázva olyan lendületesen tört előre a lépcsőzött zosseni terepszakasz mélyébe, hogy a véderőparancsnokság hadműveleti vezetésének törzse és a Wehrmacht vezérkara Zossenből kénytelen volt áttelepülni a Potsdamtól keletre levő Wannseehoz.

Barut, ez a kis német helység volt a néma tanúja annak a rövid, de heves harcnak, amelyet a harckocsizók vívtak a Berlin déli megközelítési útjait fedező, erős védelmi terepszakaszra támaszkodó ellenséggel.

A zosseni védelmi körlet négy, összesen 15 km mély előkészített védőállásból állt. Minden útkeresztezésnél, a tavak közti átjárókon és az erdőkben torlaszokat emeltek, bunkereket építettek és harckocsi-tüzelőállásokat ástak a németek. A csatornák hídjait felrobbantották, a helységeket pedig ellenállási gócokká építették ki. Az ellenség több helyen harckocsiárkokat ásott. Ennek ellenére harckocsi-magasabbegységeink április 20-án villámszerű csapással elfoglalták Golsent és Barutot, este már 10 km-re voltak Zossentól.

A hitlerista parancsnokság igyekezett feltartóztatni délről előretörő csapatainkat, s ezért az ellenállási gócok megerősítésére Zossen, Luckenwalde, Jüteborg és Berlin külső védelmi vonalának déli oldala körzetébe több gyalogos- és tüzércsapatot dobott át. A zosseni körzetbe vezényelték az utolsó tartalékokat – a tan alegységeket és -csapatokat. Harckocsi-magasabbegységeink két nap alatt áttörték a védelmet. Minden állást kemény tusában kellett elfoglalni. A zosseni terepszakasz sorsát eldöntötte, hogy a hadsereg második lépcsőjéből ütközetbe vetették I. P. Szuhov tábornok 9. gépesített hadtestét. Április 22-én, reggel, elfoglaltuk Zossent. Az ellenség a bekerítés elkerülése végett sürgősen megkezdte csapatainak visszavonását Berlin belső védelmi vonalára.

Hadseregünk számára Berlin rohama a Teltow-csatornán való átkeléssel kezdődött. Ez nem volt könnyű feladat: a csatornának magas betonpartja volt. A harckocsizók az átkelés sikerét sokban H. Sz. Bogdanov ezredes 22. gárda gépkocsizó lövészdandára önfeláldozó tevékenységének köszönhetik. Külön szeretném megemlíteni A. I. Vorobjov törzsőrmester aknászszakaszát. A bátor kommunista elsőnek úszta át a csatornát, felderítette az ellenséget és az átkelőhelyet, majd a szakasz harcosaival együtt – az ellenség tüzében – biztosította a zászlóalj átkelését. A Teltow-csatornán való átkelés közben tanúsított bátorságáért és hősiességéért A. I. Vorobjovot a Szovjetunió hőse címmel tüntették ki. Ugyanebben a magas kitüntetésben részesültek D. T. Pasztuhov és N. N. Gurov őrmesterek, és I. P. Zarubin őrnagy, a dandárparancsnok helyettese.

A harckocsi-hadsereg az ellenség fontos védelmi terepszakaszának az áttörése után április 24-én megkezdte az utcai harcot Berlinben. Ugyanezen a napon I. M. Zsuravljov ezredes 71. gépesített dandára felvette az érintkezést V. I. Csujkov tábornok 8. gárda-hadseregének csapataival. Ezzel befejeződött az ellenség frankfurt-gubeni csoportosításának a bekerítése. Három nap múlva ismét egy nevezetes esemény történt: Berlin nyugati peremén, a Hawel és a Spree folyók egyesülésénél D. A. Dragunszkij ezredes 55. gárda-harckocsidandára egyesült Sz. I. Bogdanov vezérezredes 2. gárda-harckocsi-hadseregének csapataival. Ezzel a berlini ellenséges helyőrséget két egymástól elszigetelt részre vágtuk szét.

Bátran harcoltak harckocsi-hadseregünk katonái, saját barlangjában verték agyon a fasiszta fenevadat, de még sok halálos csata volt hátra a győzelem nagy napjáig. A személyi állománynak nagy fájdalmat okozott az a hír, hogy a hadsereg egyik dicső vete-

ránja, P. V. Luszta őrnagy, a Szovjetunió hőse, az egyik harckocsi-zászlóalj parancsnoka hősi halált halt. Pjotr Vasziljevicccsel együtt szolgáltam a 91. önálló harckocsidandárnál, együtt harcoltunk Kijevért, Fasztovért, Ukrajna, Lengyelország szabadságáért. Amint megtudtam, az egyik utcai harcban Luszta őrnagy harckocsi-zászlóaljának az útját páncélökölllel felszerelt páncélvadászok és géppisztolyosok zárták el. A harckocsi-zászlóaljjal együtt támadó gyalogság az ellenség tüzében kénytelen volt megállni és fedezékbe húzódni. Elérkezett a válságos pillanat. Ekkor Luszta őrnagy rohamra vitte a harcosokat. A kemény tusában egy fasiszta golyó találta el a hőst. Ma az ukrán föld hű, kommunista fiának hamvai Kijevben, a Dicsőség Parkban nyugszanak, ahol a Dnyeper magas partján öröktűz ég.

1945 áprilisának utolsó napjaiban, amikor 3. gárda-harckocsihadseregünk magasabbegységei A. A. Lucsinszkij altábornagy 28. hadseregének csapataival együttműködve megtisztogatták az ellenségtől Berlin wilmersdorfi és hagenseei kerületét, a berlini csata más szakaszain is heves harcok dúltak. Az események villámgyorsan követték egymást.

Április 29-re virradó éjjel V. I. Kuznyecov vezérezredes 3. csapásmérő hadseregének csapatai megkezdték a felkészülést a berlini csata befejező szakaszára – a Reichstag megrohamozására. A Reichstag elfoglalására V. M. Satyilov vezérőrnagy és A. I. Nyegoda ezredes 150. és 171. lövészhadosztályának a harcosai kaptak parancsot. Ők április 30-án megrohamozták a fasiszták utolsó támaszpontját. Május 1-re virradó éjjel a Reichstag tornyán a győzelem vörös zászlója lobogott, amelyet M. A. Jegorov és M. V. Kantarija tűzött ki. Ugyanezen a napon az ellenség frankfurt–gubeni csoportosításának a maradványait is felszámoltuk. Május 2-án elesett a fasiszta Németország fővárosa. A város utcáin sokezres oszlopokban vonultak a német hadifoglyok.

Ismét május volt, de nem mindennapi május. Európa még sohasem látott olyan szovjet harcosokat, akik gyors iramban menetelnek nyugat felé. De még emlékezett a hősök nagyapáira és ükapáira, azokra, akik a múltban más népek függetlenségét védelmezve ott voltak Konstantinápoly falai alatt, Berlinben, Itáliában, a havas Alpokban, Párizsban, a Balkán félszigeten, a Botteni-öböl jegén. És most, méltó unokáik és dédunokáik, miután Európa sok országát felszabadították a fasiszta járom alól, a német népnek sem bosszút, hanem szabadságot hoztak. Berlin városparancsnokának, N. E. Berzarin vezérezredesnek első gondja egy halaszthatatlan dolog volt: az, hogy enni adjon a város éhező lakosainak, hogy fedél alá helyezze és orvosi segítségben részesítse őket.

A német antifasiszta mozgalom és a német kommunisták egyik vezetője, Walter Ulbricht, már a háború utáni években, amikor arról beszélt, hogy milyen jelentősége volt a fasiszta állam szétzúzásának az új, demokratikus rendszer építésében, megállapította: „Németország egyik részében a német munkásosztály szoros szövetségben a parasztsággal és a nép más demokratikus erőivel – miután a Szovjetunió szétzúzta a német imperializmus fasiszta hordáit – gyökeres fordulatot idézett elő a német történelemben."[139]

A berlini hadművelet a múlt háború egyik legnagyobb hadművelete volt. A szovjet harcosok – a hazafiak és internacionalisták – a hadművelet harcai során csak egyre törekedtek: maradéktalanul teljesíteni történelmi felszabadító küldetésüket és minél hamarabb elhozni Európa népeinek a rég várt békét és nyugalmat. Miközben német földön befejezték a hitlerista seregek szétzúzását, tömeges hősiességet tanúsítottak és a magas fokú katonai tudás mintaképeinek bizonyultak. A kommunista párt és a szovjet

[139] Kommunyiszt, 1967. 16. száma.

Szovjet harckocsik Berlin utcáin. A Brandenburgi kapu

A Reichstag romjainál

A csehszlovák hadsereg közvetlen hadtest katonái a szovjet katonákkal együtt vonulnak be Prágába

A Vörös tér a Győzelem Napján, 1945. május 9-én

Győzelmi díszszemle a Vörös téren, 1945. június 24-én

Az 1. Ukrán Front vegyes ezrede a győzelmi díszszemlén

Fasiszta harci zászlók a Vörös tér kövezetén, 1945. június 24.

Találkozás a családdal
a hosszú távollét után.
I. I. Jakubovszkij ezredes feleségével,
Zinaida Fjodorovnával
és lányával, Nyelával

A felszabaditó szovjet katona emlékműve a berlini Treptow parkban

kormány nagyra értékelte az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front csapatainak a sikerét. Több mint 1 millió 141 000 harcos, tiszt és tábornok kapott harci érdemrendeket és érmeket. 180 magasabbegység kapta meg a megtisztelő berlini nevet. Több mint 600 embert tüntettek ki a Szovjetunió hőse címmel. 3. gárda-harckocsihadseregünk sok harcosa szintén ott volt a kitüntetettek sorában.

Berlin elestével a német fasiszta csapatok a második világháború valamennyi arcvonalán hamarosan beszüntették az ellenállást, csak a Csehszlovákiában levő, több mint 900 000 fős csoportosítás nem kapitulált, amely két részből állt, élükön F. Schörner és L. Rendulić tábornokok. Ez a csoportosítás megpróbált áttörni nyugat felé, hogy az amerikai csapatoknak adja meg magát. Megsemmisítésére három Ukrán Front – a 2., 4. és 1. – kapott parancsot. Az utóbbinak sürgősen át kellett csoportosítania erőit – főként a gyorscsapatokat – Berlin alól dél felé, hogy csapást mérjen Prága általános irányban. Megkezdődött a prágai hadművelet – a fasiszta Németország elleni háború utolsó hadművelete.

Ennek a harcnak is csak azokról az eseményeiről beszélhetek, amelyeknek részvevője és tanúja voltam. Az történt ugyanis, hogy a zosseni terepszakaszért vívott harcokban, Barut körzetében, Wünsdorf szélén megsebesültem, és egy ideig, a kotzenaui (ma Chotzianów) tábori kórházban feküdtem. Lelkem azonban harcostársaimhoz húzott, hadseregembe, és május első napjaiban már Berlinben voltam.

A hitleri fővárost porba döntöttük. Mindenütt romok, gránáttölcsérek. A Friedrichstrassén nem lehetett végigmenni. Ez alatt az utca alatt volt a földalatti, amelyet elárasztottak vízzel, és az úttest beszakadt, sok ezer embert temetve maga alá. A lakosok az épületek mentén botorkáltak. Ugyanez volt a helyzet az Unter den Lindenen is: golyóktól átlyuggatott villamosok, kiégett harci gépek, töltényhüvelykupacok, friss sírok, temetetlen hullák, barikádok. És minden házon, mindenütt győzelmünk jelei – a vörös zászlók erdeje.

Eszembe jut a Reichstag füstölgő épülete, kupolájának fekete váza, amelyen büszkén lengett a győzelem zászlója. A győzelem feliratai: szovjet harcosok nevei, izgalmas szavak arról, ami volt, amit átéltünk. „Négy évig jöttünk ide" – írta az egyik katona röviden és velősen a háborúról. De nemcsak azokra gondolt, akik eljutottak Berlinig, hanem azokra is, akik a hazai földben nyugosznak, akiknek a vérét a tengerbe vitte a Volga, a Dnyepr, a Dvina és a Néva, a Dnyeszter, a Duna és a Visztula vize, akik elestek partizánként az erdőkben, akik a hóban felépítették az üzemeket, és a tető nélküli műhelyekben, kegyetlen hidegben esztergályozták a gránátokat és az aknákat. A Reichstag falain levő feliratok alapján sok magasabbegység és csapat harci útját nyomon követhettük. Az egyik azt írta: „Mi a Volgától", a másik „Mi pedig Moszkvából", „Rzsev–Riga–Varsó–Berlin", „Mi, akik Ogyesszát, Sztálingrádot védelmeztük, eljöttünk Berlinbe. A 2. légi hadsereg pilótái." De nemcsak a győztesek útvonala volt leolvasható. A katonák, mintha csak bírák lettek volna, ezt írták a Reichstag falára: „Azért jöttünk ide, hogy ti ne jöjjetek többé hozzánk." „Csodálkoztam, miért van ilyen rendetlenség a kormányhivatalban" – gúnyolódott valamelyik harcos. Lelkembe markolt az egyik névtelen katona felirata, aki – mintha csak egyik kedves barátjával beszélgetett volna – megismételte a költő szavait: „Ha majd a háborún túl leszek és leszolgálom tényleges időmet, szülőfalumba, Szibériába, anyám sírjához megyek."

A füstölgő város utcáin járva láttam a kegyetlen harc nyomait: az ellenség tönkretett harceszközei között a mi lövegeinket és harckocsijainkat is lehetett látni. Később eljutottak hozzám V. Sz. Arhipov dandárparancsnoknak szavai, amelyeket Berlinben mon-

dott: „Hát háború ez? Egy egész nap egy lakónegyedet haladunk. Adjatok nekem teret a harckocsik számára – megyek erdőkön, mocsarakon, hegyeken keresztül, csak legyen hol kitárulkoznia harckocsizó lelkemnek."

Ez a lehetőség nemcsak Arhipov harckocsizóinak, hanem egész harckocsi-hadseregünknek is megadatott, amikor Berlin alól 150 km-es menet után május 5-én este Drezdától északnyugatra összpontosultunk készen arra, hogy megrohanjuk Prágát. Ezen a napon Csehszlovákia fővárosában felkelés tört ki. Miután a hitleristák fejvesztettségükből magukhoz tértek, a városra tüzérségi tüzet zúdítottak, harckocsikat, repülőgépeket vetettek be ellene. A felkelők helyzete válságosra fordult, és rádió útján segítséget kértek a Vörös Hadseregtől.

Május 6-án megállapítottuk, hogy az 1. Ukrán Front jobbszárnya előtt az ellenség egyes irányokban megkezdte a visszavonulást. Ezt kiaknázták gyorscsapataink és megkezdték az üldözést. Feladatuk nem volt könnyű. A Csehszlovákiába vezető utat hegyvonulat zárja el. Drezdától délre, közvetlenül a német–csehszlovák határnál kezdődnek a Szudéták meredek nyúlványai. A legmagasabbak kelet felé vonulnak. Az Elbához közel fekszik Szász-Svájc – festői vidék, de harckocsik számára kedvezőtlen terep. Ezért a 3. és a 4. gárda-harckocsihadsereg az Elba nyugati partján tört előre Prága felé.

A Teplice Šanov irányában levő hágón keresztül hadseregünk előtt, mint korábban is, az előrevetett osztag haladt. Ezúttal a legerősebb hajtóművű harckocsikat osztották be hozzá. A prágai eseményeket minden katonánk és tisztünk ismerte. Az események nyugtalanítottak bennünket és új erőt öntöttek belénk. A harcosok abbeli igyekezetükben, hogy becsülettel teljesítsék internacionalista kötelességüket, éjjel-nappal támadtak, nem szálltak ki a harckocsiból és nem hagyták el a gépkocsikat. Úgy tűnt, mintha a vezetők keze hozzánőtt volna az emeltyűkhöz és a kormánykerékhez. Hosszú ideig megmaradtak emlékezetemben a hegyi utakon megtett nehéz kilométerek, még jobban megkedveltem rettenthetetlen harckocsizóinkat, harcostársaimat. Csak egyre volt gondjuk: minél gyorsabban előre, Prágába, hogy segítsenek csehszlovák testvéreiknek!

A hadsereg előrevetett osztaga, amely N. Sz. Vaganov és P. G. Popov ezredesek 69. gépesített és 16. önjáró tüzérdandárából, továbbá V. V. Kalinyin alezredes hadseregközvetlen motorkerékpáros ezredéből állt, már május 8-án virradatkor elérte a hegyszorost. Csapataink váratlan csapással megsemmisítették az ott levő Volkssturm osztagot és a hegyi utakon emelt torlaszokon átvergődve délre betörtek Teplice Šanovba, amely már Csehszlovákia területén fekszik.

Azon a napon a rádió az egész világnak tudtára adta a rég várt hírt: Németország vereségét. Karlshorstban, Berlin egyik elővárosában aláírták a szövetséges parancsnokság által diktált kapitulációs okmányt. Ebben többek között ez állt: „Mi, alulírottak, a német főparancsnokság nevében hozzájárulunk ahhoz, hogy valamennyi fegyveres erőnk a szárazföldön, tengeren és a levegőben, továbbá az összes, jelenleg német parancsnokság alatt álló erők feltétel nélkül letegyék a fegyvert."[140]

Schörner Csehszlovákiában levő csoportosítása nem engedelmeskedett ennek az okmánynak, de a sorsa már megpecsételődött. A három Ukrán Front szakadatlan támadása folytán keletkezett félkör egyre jobban és jobban összezáródott.

Május 8. azért is nevezetes nap volt, mert az 1. Ukrán Front támadása során elérkezett a döntő pillanat. A csapatok a hegyekben megtörték az ellenség ellenállását. A front jobbszárnyának harckocsi-, majd összfegyvernemi hadseregei is átlépték a határt és

[140] Krasznaja zvezda, 1945. május 9. száma.

elérték a síkságot. Az 5. gárdahadsereg másnap felszabadította Drezdát, a lengyel haderő 2. hadserege elfoglalta Bautzent, az 52. hadsereg pedig Görlizet. A 4. és a 2. Ukrán Front csapatai egyesültek és kelet felől gyors ütemben nyomultak előre Prága felé.

Nem tudom elfelejteni az első találkozásokat a lakossággal, útban Prága felé. A végsőkig kifáradt katonáknak a lakosok virágokat dobáltak, kenyeret és sót hoztak. Mindenütt ezt hallottuk: „Éljen Szovjet-Oroszország!", „Barátságunk örök!". Május 9-én reggel Prágába egy időben vonultak be a 3. gárda-harckocsihadsereg észak felől támadó előrevetett magasabbegységei és a 4. gárda-harckocsihadsereg előrevetett magasabbegységei, amelyek északnyugat és nyugat felől közeledtek a városhoz. A két hadsereg közös erőfeszítéseivel és a prágai harci osztagok aktív támogatásával Prágát 10 órára megtisztítottuk a hitleristáktól. Csehszlovákia fővárosába még aznap bevonultak a két másik Ukrán Front csapatai, köztük az 1. csehszlovák harckocsidandár is.

...A felszabadult Prága örömmámorban úszott. Megtisztelte a győzteseket. Örökre emlékezetembe vésődött az a régi májusi reggel. A háború hosszú és nehéz évei után mintha csak először jött volna el a tavasz. Az emberforgatagban lassan mozogtak a szovjet harckocsik, gépkocsik és lövegek, amelyek még ki sem hűltek a harcok óta. A visszanyert szabadság tiszteletére ünneplőbe öltözött prágai lakosok mellett mentek a katonák gimnasztyorkában, amely az odera–neissei harcok óta úgyszólván nem került le róluk. A katonák, akiknek régóta nem volt pihenőjük, boldogok voltak. Körös-körül örvendező arcok és virágok... Virágtenger. Rózsaszínű és piros virágok lángoltak a fiúk és lányok kezében az arany Prága ódon falainál, amelyeket megperzselt a háború tüze. Az öröm mellett a fájdalom is belehasított keblembe, amikor azokra a harcostársaimra gondoltam, akik nem érhették meg ezt a napot. Eszembe jutott az a szibériai harcos, aki megígérte öreg édesanyjának, hogy hazatér szülőfalujába. Vajon életben van-e? Vajon látja-e, amint a prágaiak virágokat dobnak a harckocsikra, a gépkocsikba, amint a remegő szirmok tűzijátékhoz hasonlóan szerteszóródnak a reggeli napsütésben. Hallja-e az emberek kiáltásait: „Egészségetekre!", „Éljen a Vörös Hadsereg – a felszabadító!"

A szovjet csapatok május 10-én bezárták a gyűrűt a Csehszlovákiában tevékenykedő ellenséges csoportosítás körül. Csak az Ausztria Hadseregcsoport néhány hadosztályának sikerült áttörnie az amerikai csapatok övezetébe.

Abban az időben az 1. Ukrán Front parancsnoka, hogy megakadályozza a Prágától északra és délre levő hitlerista csapatok áttörését nyugat felé, megparancsolta a harckocsi-hadseregeknek, hogy vágják el az ellenség visszavonulási útjait. Ennek megfelelően a 3. gárda-harckocsihadsereg parancsnoka Prágától északra és északkeletre, Melnik körzetébe indította a 6. gárda-harckocsihadtestet, Brandisnas körzetébe pedig a 7. gárda-harckocsi- és a 9. gépesített hadtestet. Ezek átkelőhelyeket foglaltak az Elbán, és átvágták az ellenség visszavonulási útjait.

Ezek voltak utolsó harcaink. A bekerített német fasiszta csapatok, miután már semmi reményük sem maradt, hogy áttörhetnek nyugatra, megkezdték a fegyverletételt. Május 10. és 11-én az ellenséges csapatok zömét foglyul ejtettük. Az 1. és a 2. Ukrán Front csapatai elérték a Chemnitz (Karl Marx Stadt), Karlovy Vary, Plzen, Linz vonalat, ahol felvették az érintkezést a szövetséges csapatokkal. Ezzel befejeződött a prágai hadművelet és vele együtt az európai háború is. A szovjet nép nagy árat fizetett Csehszlovákia szabadságáért. Több mint 140 000 fia esett el földjén.

Európa felszabadításában az Olaszországban és Franciaországban tevékenykedő szövetséges csapatok meghatározott szerepet játszottak. Nagy szerepe volt a szabad-

ságért vívott harcban a jugoszláviai, franciaországi, lengyelországi, csehszlovákiai és más országokbeli ellenállási mozgalmomnak. Kommunisták vezette néphadseregeik és partizán erőik érzékeny csapásokat mértek a hitlerista hódítókra. Ebből a harcból a németországi antifasiszták is derekasan kivették részüket.

És mégis, a fasiszta Németország és csatlósai ellen az európai országok szabadságáért és függetlenségéért vívott harc fő súlya a Szovjetunió és fegyveres erői vállára nehezedett. A Vörös Hadsereg méltóképpen teljesítette internacionalista osztálykötelességét, nagy felszabadító küldetését az európai kontinensen.

Múlnak az évek, és a hálás utódok tisztelettel adóznak a szovjet katona halhatatlan hőstettének. Volgográdban a magasba emelkedik a haza-anya hatalmas alakja, aki áldását adja az igazi ügyért harcoló fiaira. Berlinben gránit talpazaton áll a felszabadító harcos bronzalakja, kezében a bosszuló karddal, amellyel, mint valami vérszomjas sárkányt, kettészelte a fasiszták horogkeresztjét, és másik kezével egy kisdedet szorít kebléhez – a megmentett világ jelképét. A kortársak Európa-szerte emlékműveket emelnek a szovjet „puskás embernek". Jugoszláviában a Duna mellett fehér márványból szoborcsoportot emeltek tiszteletére. Budapesten, a Gellérthegyen egy ivanovói munkás, a Volga és a Duna hőse áll bronzba öntve a szovjet katona emlékműveként. Bratislavában harcosunk emelt zászlóval áll. Bulgáriában, Lengyelországban, Romániában és Bécsben – mindenütt, ahol a szovjet katona teljesítette történelmi felszabadító küldetését – mindig tele lesz tűzpiros rózsákkal a szovjet harcosok emlékműve.

Abban az időben, amikor nyugaton még a vihar utolsó villámai hasítottak a levegőbe és sok áldozatra volt szükség ahhoz, hogy agyonverjék a fasiszta szörnyet, az éterben a győzelem zenéje harsogott. A győzelem már befejezett tény volt. Május 9-én az összszövetségi rádió az ország nyugati körzeteinek a lakosait már hajnalban felkeltette, keleten pedig, a napi adást megszakítva örömujjongva szólalt meg a gyárak és üzemek műhelyeiben, a falvakban, a tanintézeteknél és a katonai alakulatoknál. Moszkva, hazánk fővárosa már hajnali 3 órakor ébren volt. A fasiszta Németország feltétel nélküli fegyverletételének híre forgószélként tört be a házakba. A moszkvai rádióbemondó hangjából kimondhatatlan öröm csendült ki: annak emlékére, hogy győzedelmesen befejeződött a szovjet népnek a német fasiszta hódítók elleni Nagy Honvédő Háborúja és a Vörös Hadsereg történelmi jelentőségű győzelmei emlékére, amelyek a hitleri Németország teljes szétzúzásával végződtek, a kormány elrendelte, hogy május 9. az egész nép ünnepe – a Győzelem Ünnepe legyen.

Győzelem! Győzelem! Győzelem! Úgy beszéltek róla, mint a nép fiáról, a keblén rendjeleket, érmeket és sebeket viselő katonáról, akit oly rég várnak, még nem tért vissza a háborúból, de már legyőzte az álnok ellenséget; mint harcosról, akinek döntő szerepe van a német fasiszta területrablók szétzúzásában. A szovjetek országának majdnem az egész lakossága, apraja-nagyja kivonult a szovjet városok és falvak tereire. Moszkvában végtelen emberfolyam tartott a Vörös térre, a Lenin-mauzóleumhoz. Az egész ország, az egész föld tekintete ide irányult. A győzelem és Moszkva milliók tudatában forrt eggyé.

„Azok is, akiknek a fejét beezüstözte az idő – írta a Pravda – és azok is, akiknek állán még nem pelyhedzik legénytoll, egész életükre emlékezetükbe vésik ezeknek a moszkvai napoknak minden részletét. Ezek a napok megmaradnak azoknak az embereknek az emlékezetében, akik szerencsés tanúi és részesei voltak, és lehet, hogy a moszkvai tereket elözönlő néptömegben bolyongott tegnap az az ember is, akinek megadatott az, hogy megírja korunk Iliászát, az új Háború és békét. Ez a kiválasztott mesélni fog 1945

májusának Moszkvájáról, és ezeknek a napokban minden részletét megörökíti. A mi nyelvünk azonban szegény, és a toll is reszket kezünkben, mert nincs elég erőnk ahhoz, hogy uralkodjunk emberi felindultságunkon. És vajon milyen szavakkal, milyen színekkel lehetne visszaadni ezeknek a napoknak a krónikáját, elmondani a nép örömét, amely átéli az ellenség felett aratott győzelem örömét, egy olyan háború után, amilyen még nem volt a történelemben... Mi vártuk ezt az örömet, és mégis oly heves, oly nagy, annyira megragadja a lelket, annyira megrázza egész lényünket, hogy képtelenek vagyunk szavakba foglalni. Ezekben a napokban egy új, nagy dolog vonult be az életünkbe és meleggel, fénnyel, nappal töltötte meg...

Nem lehet röviden elmondani azt, hogy az emberek a Vörös téren hogyan kiáltoztak »hurrá«-t, hogyan dobáltak a magasba három matrózblúzos legényt és egy harckocsizót, aki a Szovjetunió hősének a csillagát viselte gimnasztyorkáján; hogyan ölelkeztek és csókoloztak össze emberek, akik nem is ismerték egymást; hogyan sírt örömében a Trjohgorka idős szövőnője, hogyan hozták az álmatlan éjszakáktól beesett szemű olvasztárok a vállukon a térre kisfiukat, hogyan dobálták a katonákra, az ünnep hőseire a hóvirágokat."[141]

Az ujjongó szovjet nép május 9-én este meghallgatta a legfelsőbb főparancsnok szózatát. Egyszerű katonai szállásunkon, egy félig romos házban, Miloviciben, Prága mellett, mi szintén ráhangoltuk rádiónkat Moszkva hullámhosszára. A fáradt katonák és tisztek megsimogatták a hangszórót. Örömünknek nem volt határa.

„A hazánk szabadságáért és függetlenségéért hozott sok nagy áldozat, a háború folyamán népünk által átélt mérhetetlen nélkülözés és szenvedés, a haza oltárán áldozatul hozott megfeszített munka a hátországban és a fronton – nem volt hiábavaló, hiszen az ellenségen aratott teljes győzelem koronázta – mondta I. V. Sztálin. – ...Köszöntlek benneteket, drága honfitársaim, a győzelem alkalmából."[142]

Május 9-én éjfélkor Moszkvában ezer löveg harminc össztüze adta a világ tudtára a nagy győzelmet. A földkerekség minden szélességi és hosszúsági köréről érkeztek Moszkvába a szerencsekívánatok a győzelemhez. Táviratok és rádiótáviratok, levelek miniszterelnököktől és kormányfőktől, a különböző országok pártjaitól és egyéb tömegszervezeteitől, különböző fajú és politikai felfogású, különféle vallásfelekezetekhez tartozó emberektől – és mindegyik első helyen méltatta a szovjetek országának történelmi érdemeit. A világ elismeréssel adózott azoknak, akik megmentették és megvédelmezték a civilizációt.

Másfél hónap múlva az emberiség ismét Moszkva felé fordította elragadtatott tekintetét. Itt, a Vörös téren tartották meg a győzelmi díszszemlét, amely soha el nem halványuló emlékként vonult be hazánk történetébe. A főváros régi tere, ahol valaha Dmitrij Donszkoj vitézei, Kuzma Minyin és Dmitrij Pozsarszkij serege, Alekszandr Szuvorov és Mihail Kutuzov harcostársai álltak, azon a téren, amely látta a Vörös Hadsereg megszületését a polgárháború éveiben; ahonnan az ezredek a kegyetlen negyvenegyes év novemberében a behavazott moszkvai mezőkre indultak harcolni – most a szovjet fegyveres erők dicsőségének volt tanúja, amelyek győzedelmesen fejezték be a fasiszta Németország elleni háborút.

1945. június 24-én a Kreml szürke falai alatt lobogtak a hős Vörös Hadsereg harci dicsőségtől övezett zászlói, annak a hadseregnek a zászlói, amelynek ereje a háború alatt

[141] Pravda, 1945. május 10. száma.

[142] *Sztálin, I. V.*: A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról. Szikra. Budapest, 1949. 186. old

sokszorosára növekedett. Jól emlékezem, milyen volt, amikor harcba lépett és milyen a győzelmi díszszemlén. Most állományában négyszer annyi hadosztály, több mint ötször annyi tüzérség, tizenötször annyi korszerű harckocsi és több mint ötször annyi repülőgép volt, mint azelőtt. A fegyvernemek királynőjének, a gyalogságnak a harci technikája és fegyverzete jelentősen megerősödött. A csaták tüzében kipróbált nagyszerű parancsnoki káderek nevelődtek ki. A győzelmi díszszemlére erejének és dicsőségének teljes nagyszerűségében vonult fel a hadsereg.

Újra meg újra emlékezetembe idézem ezt a hatalmas, magával ragadó díszszemlét. A válogatott frontezredekben a legdicsőbbek, a legbátrabbak meneteltek.

Az ezredek úgy sorakoztak fel a Vörös tér kövezetén, amilyen sorrendben frontjaink helyezkedtek el a Barents-tengertől a Fekete-tengerig. A jobbszárnyon – a sarkkörön túli és a sarkkör menti területek hősei, a Karél Front harcosai, utánuk következtek azok, akik Lenin városát védték és felszabadították, a Leningrádi Front harcosai, a balti ütközetek hősei, a 3., 2., és 1. Belorusz Front harcosai, az 1., 4., 2. és 3. Ukrán Front veteránjai. Továbbá a hadiflotta, a honvédelmi népbiztosság, a katonai akadémiák és tanintézetek és a fővárosi helyőrség vegyes ezredei.

A vegyes ezredek élén – a frontok és a hadseregek parancsnokai. Elöl – a Szovjetunió hősei, a frontok és a híres csapatok, magasabbegységek zászlóival. Mögöttük azok álltak, akiknek legendás hőstetteit soha sem szűnik meg magasztalni a világ, azok a hadvezérek, akik mindig győzelmesen vezették a szovjet csapatokat. Úgy tűnt, mintha a Kreml tornyairól maga a történelem tekintene le rájuk.

A halhatatlanok díszszemléjén egész dolgozó országunk részt vett, amely harci páncélba öltöztette a hadsereget és a flottát, félelmetes technikával és fegyverrel szerelte fel, etette és itatta, megtízszerezte a harcosok erejét a menetekben és az ütközetekben, hőstettekre lelkesítette őket. A díszmenetben láthatatlanul azok is jelen voltak, akik a haza becsületéért, és a népek szabadságáért harcolva életüket vesztették. Ők bronzba és gránitba öntve állandóan ott fognak állni őrhelyükön, de akkor helyettük a győzelem beszélt.

A szovjet katonák az életért harcolva bevonultak a halhatatlanságba. Tudták, hogy ez legmagasztosabb állampolgári joguk és állampolgári kötelességük. Amikor vérük és életük árán megsemmisítették a fasizmust, mindig szocialista hazájukra, népükre, anyjukra és apjukra, gyermekeikre és más államok dolgozóinak megtiport szabadságára gondoltak.

Napjainkban is halljuk szavukat azokból a levelekből, amelyeket a rokonokhoz és hozzátartozókhoz, a hálás utódokhoz írtak, azokból a levelekből, amelyek olvasásakor szaporábban kezd verni szívünk.

„Amikor majd levelemet olvassátok – írja a Nagy Honvédő Háború egyik katonája az utódoknak, gyermekeinek – én már nem leszek az élők sorában.

De a halálon, a nemléten át is ölellek benneteket, kedveseim, csókollak benneteket, nem mint látomás, hanem mint szerető és eleven apátok.

Fiacskáim, és Ánya! Ne gondoljátok azt, hogy azért mentem e szörnyű háborúba, mert meg akartam csillogtatni bátorságomat.

Tudtam, hogy a majdnem biztos halálba megyek... Tudtam, milyen szörnyűség, milyen megaláztatások várnak rátok, ha Hitler győz, tudtam, hogy mennyire megkínoznak benneteket, meggyalázzák anyátokat, és mert szerettelek benneteket, el kellett mennem tőletek, bár veletek akartam lenni, kénytelen voltam elmenni a háborúba.

Értetek... megyek a háborúba."

„Drága hazám – halljuk egy másik katona hangját –, fogadd el szerény ajándékomat üdvödért és tudd meg, hogy én, akit te neveltél, etettél és itattál, mindennel megfizettem neked, amivel csak fizethettem. Fiadként hű voltam hozzád az utolsó leheletemig és tiszta lélekkel teljesítettem a kommunista és a harcos kötelességét."

„A harckocsi hasadékán keresztül látom az utcát, a zöld fákat, a kert színes virágait – írta nem sokkal halála előtt egy harckocsizó, búcsút mondva hozzátartozóinak. – A ti életetek, akik életben maradtok, a háború után ugyanilyen ragyogó és színes lesz, mint ezek a virágok, és boldog is... Ezért nem szörnyű meghalni..."

Magam előtt látom a hadiflotta tengerészeiből álló díszezredet, amint a Vörös téren áll. Az éveken és a messzeségen át hallom egy tengerészgyalogos hangját, aki nem érte meg a győzelem napját. Pjotr Pavlenko író, aki kihunyó életének utolsó perceit megörökítette, segített meghallani a hangját. A gyalogos súlyosan megsebesült és összeesett. Barátai mellette rohamoztak. Ő nem szólt hozzájuk, de amint megpillantotta közelében a haditudósítót, kézmozdulatával magához intette.

– Vegyél le – kérte a harcos. – Meg fogok halni, s ezért semmit sem mondok. Vegyél le.

A haditudósító a lencsét a sebesültre irányította, az pedig összeszedve utolsó erejét, felkiáltott:

– Fiúk! Ne kíméljétek magatokat! Meg kell tenni!... Glasa! Ne sajnálj engem! Gyermekeim, ne felejtsetek el...

A harcos még ekkor is segíteni akart, és arra vágyott, hogy ne felejtsék el.

És mi ráismertünk a győzelmi díszszemle részvevőiben, akiknek egyenruhája csillogott a harci kitüntetések aranyától és ezüstjétől. Megismertük a háborúból vissza nem tért katonát a győztesek sorában, az ő hírükben és dicsőségükben, az ujjongó haza hírében és dicsőségében.

Ezen a nagy ünnepnapon a Vörös téren szinte az egész világ színe előtt kiapadhatatlan erőfolyam hömpölygött végig a kövezeten. Az ezredek felett büszkén emelkedtek a magasba a sok rendjellel díszített vörös zászlók. Harminchat harci zászlót vittek a 3. Belorusz Front harcosai. Az 1. Ukrán Front „Arany Csillagos"-ainak élén vörös zászlóval kezében A. I. Pokriskin, a Szovjetunió háromszoros hőse állt. A 2. Ukrán Front vegyes ezredében hetvenhét Szovjetunió hőse volt. A 3. Ukrán Front harcosai ötvenöt Szovjetunió hősét küldték a győzelmi díszszemlére.

Mindnyájan vártuk ezt az ünnepnapot, a Nagy Honvédő Háború kezdetétől fogva és alatta is hittünk győzelmünkben, tudva, hogy ügyünk igaz ügy, az ellenséget leverjük és miénk lesz a győzelem. Mindnyájan közelebb hoztuk ezt az órát, volt aki harccal, volt aki munkával.

Azon a napon eszembe jutott 1944 novembere. A szovjet csapatok az európai országok területén verekedtek az ellenséggel, felszabadítva őket a fasiszta járom alól. Már említettem, akkor azzal bíztak meg, hogy a Szovjetunió hőseinek egy csoportjával vegyek részt azon az ünnepi ülésen, amelyet Kijevben tartottak a Nagy Októberi Forradalom 27. évfordulójának, valamint az ukrán főváros felszabadulásának 1. évfordulója tiszteletére, és itt olvassam fel az 1. Ukrán Front harcosainak a levelét.

...Tönkrement frontutakon, a hitleristák által felgyújtott városainkon és falvainkon keresztül utaztunk Kijevbe. Azt az örömöt, hogy találkozunk azzal a földdel, amelyet valamikor mi szabadítottunk fel, elhomályosította a gyászos kép: hamuhegyek, romok. Az emberek igen rendezetlen körülmények között éltek, a felszabadult Ukrajna első aratása még nem hozta meg a bőséget a hazánkba. Mégis, ez a szegényes, de már szabad

élet földi paradicsomnak tűnt az emberek számára. És minden módon hálásak voltak felszabadítóiknak. A dolgozó nép a nehéz körülmények között minden tőle telhetőt megtett, hogy minél hamarabb helyreállítsa a gazdaságot, mindent megadjon az arcvonalnak, amire csak szüksége van; amikor maguk a munkások és a parasztok ócska katonaköpenyt és lélekmelegítőt viseltek és jegyre kapták a szűkös fejadagot. Arra törekedtek, hogy a hadsereg ne szenvedjen hiányt élelmiszerben, felszerelésben és fegyverben.

A fiatalok akkor különösen élénk levelezést folytattak a frontkatonákkal, ismerősökkel és ismeretlenekkel, lelket öntöttek beléjük, fiatalos közvetlenséggel kérték őket, minél hamarabb számoljanak le a fasizmussal és térjenek haza győztesen. A hátországi leveleknek ezt a csodatevő erejét magamon is tapasztaltam. Nekem és sok más frontkatonának is voltak olyan nehéz időszakaim, amikor hazulról, a családtól, heteken, hónapokon át nem jöttek a drága hírek. A háború sok ezer versztányira szétszórta az embereket, és mire az otthoniak összeköttetést találtak a harcossal, mire megtalálták a tábori postát, sok idő telt el.

Emlékszem, családommal nekem is megszakadt a kapcsolatom. Amint utólag kiderült, a feleségem a fiammal és a lányommal együtt frontutakon hányódott, majd fűthető teherkocsiban utazott valahová keletre, és végül Üzbegisztánban kötött ki. A levelek igen ritkán jöttek, és érződött belőlük a hosszú távollét miatti bánat. Akkor a rég várt háromszögű pecséttel levelet kaptam Szaratovból, egy tizenkét éves iskoláslánytól. Válaszoltam neki, megköszöntem jókívánságait. Nemsokára több mint háromszáz levél érkezett a szaratovi tanulóktól. Igazi ünnep volt, és nemcsak nekem, hanem valamennyi harcosunknak és tisztünknek is. Közösen olvasták őket, és mindenkinek a lelke megremegett attól, hogy milyen figyelemmel kísérték harci tetteinket. Az egész ország figyelt az arcvonalra és győzelmeket várt.

És akkor már közel volt a győzelem. Emlékszem, milyen mélységes hittel beszélt róla 1944. november 7-én Moszkvában a legfelsőbb főparancsnok. Kijevben rádióban hallgattuk a beszédet.

„Most, amikor a Honvédő Háború győzelmes befejezéséhez közeledik – hangsúlyozta a legfelsőbb főparancsnok –, egész nagyságában domborodik ki a szovjet nép történelmi szerepe. Ma már mindenki elismeri, hogy a szovjet nép önfeláldozó harcával megmentette az európai civilizációt a fasiszta pogromlovagoktól. Ez a szovjet nép nagy világtörténelmi érdeme... A Németország elleni háborút az Egyesült Nemzetek meg fogják nyerni – ehhez most már semmi kétség sem fér."[143]

Mégis több mint fél évre volt szükség ahhoz, hogy a győzelem valósággá váljék. Csak rövid pillanatokig tartózkodhattunk az általunk felszabadított szovjet földön, csak kevesen láthattuk családunkat (én részesültem ebben a szerencsében), és mi, frontkatonák a harc poklában vívtuk ki ezt a nehéz győzelmet. Ezer akadályon és halálon keresztül törekedtünk a győzelem felé.

És a győzelem öröme most már ott ragyog a Kreml rubin csillagaiban, a frontok, hadosztályok zászlóin, a moszkvai díszszemle részvevőinek rendjelein és érmein. A győztesekre egyforma büszkeséggel tekintettek azok az emberek, akiknek fejét már fehérré változtatta a kor és azok az egész fiatal emberek, akik majd a helyükre állnak, akik örökre elmélyükbe vésték, hogy kik vívták ki azt a boldog jogot, hogy rendezett, fénylő világban éljenek.

Mintha újra elvonulnának előttem hőseink. Utódok, jegyezzétek meg arcukat, sohase

[143] Pravda 1944. november 7. száma.

feledjétek óriási érdemeiket! Ez hősi történelem, és nemcsak történelem. Ez a mi mai és holnapi napunk, amelyért mérhetetlenül drága árat fizettünk.

„Kedves fiúk és lányok és ti gyermekek! – írta a Pravdában Leonyid Leonov. – Vésétek elmétekbe ezeket a félelmetes és igen jó embereket, akik megmentettek bennünket a korbácstól és az akasztófától, a ciklongáztól és a szörnyű vörös szemű kemencétől, a vadállati fasiszta élveboncolástól és a keserű, mindig néma gyermekkönnyektől. Ártatlan emlékezetekbe örökre íródjék be ez a mindenféle jótéteménnyel teli nap. Ilyen ajándékokat gyermekeknek még senki sem adott. És ha valamikor majd a fáradtságtól lelohad lelkesedéstek, vagy sötét percek jönnek, amelyektől mi, akik kissé öregebbek vagyunk, már nem tudunk benneteket megvédeni – gondoljatok erre a napra, és nevetségessé válik számotokra a pillanatnyi kellemetlenség. Olyan lesz, mintha egy végtelenül szent könyvet nyitnátok ki – az alkotó kín, az odaadó hősiesség és a megfeszített munka könyvét. Ezt a könyvet Nagy Honvédő Háborúnak nevezik."[144]

Egyszerre csak elhallgatott az ünnepi zene. A Vörös téren dobpergés hallatszik. A Lenin-mauzóleumhoz szovjet harcosok oszlopa közeledik mélyen lehajtott ellenséges zászlókkal, amelyeket a kevély hitlerista tábornokok államunk városaiban akartak kitűzni. Ezeket az egész világ által gyűlölt zászlókat dobpergés mellett – a bírák zenéje, amely a nyilvános kivégzéseket ősidőktől fogva kísérte – mint a történelem kacatját, a győztes nép lába elé vetették. Az ellenség nyilvános megszégyenítésére és hogy intelmül szolgáljon a jövő agresszorainak.

Ilyen volt a lenyűgöző díszszemle, méltó a világtörténelmi jelentőségű győzelemhez. Azok, akik részt vettek rajta és akik tanúi voltak, még sok-sok éven át büszkén fognak beszélni az utódoknak a nagy csata fináléjának két feledhetetlen órájáról.

Akkor a harc csak Európában ért véget. Népünknek és hadseregünknek még sok erőfeszítésre volt szükség ahhoz, hogy a hitleristák csapatai után leverje a fasiszta Németország keleti szövetségesét – a militarista Japánt is.

A második világháború, amelynek fő eseménye a szovjet nép Nagy Honvédő Háborúja volt, az imperializmus rohamosztagának teljes vereségével végződött. Diadalmaskodott a békeszerető népek igaz ügye.

A föld népei a nemzetközi imperializmus csapásmérő erői felett aratott győzelmünket értékelve jól tudják, hogy ez a győzelem mit jelentett és mit jelent az emberiség számára. A második világháború lángja hat éven át lobogott három kontinensen. Több mint hatvan ország, a föld lakosságának több mint nyolcvan százaléka, vett részt a háborúban. Több mint száz millió ember volt a hadszíntereken. Úgy tűnt, nincs a világon olyan erő, amely szét tudná zúzni a fasiszta agresszorok hatalmas hadigépezetét. De akadt ilyen erő: a Szovjetunió, a világ dolgozóinak reménysége. A Hitler-ellenes koalícióban döntő szerepet játszott a fasiszta Németországnak, majd utána az imperialista Japánnak a szétzúzásában is.

A szovjet nép és fegyveres erői nemcsak hazájukat – Lenin hazáját, Október hazáját mentették meg, hanem sok nép szabadságát, és jövőjét is. A szovjet fegyveres erők, internacionalista kötelességüket teljesítve, tíz európai és két ázsiai ország területét szabadították fel teljesen vagy részben a fasiszta területrablók és a japán imperialisták uralma alól. A Szovjetuniónak a Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelme mélyreható változásokat idézett elő a világ politikai arculatán, kedvező feltételeket teremtett a korábban elnyomott népek társadalmi felszabadulásához, erősen meggyorsította világ forra-

[144] Pravda, 1945. június 25. száma.

dalmi folyamatát. Létrejött a szocialista világrendszer. Példátlanul fellendült a nemzeti felszabadító mozgalom, friss szele sok országról leszakította a gyarmatosítók bilincsét.

A Szovjetuniónak a múlt háborúban aratott dicső győzelme törvényszerű volt. E győzelem forrásai magában a szocializmus természetében, a kapitalizmussal szembeni gazdasági, politikai, ideológiai és katonai fölényében és abban gyökereznek, hogy az ország védelmének egész ügyét a lenini párt irányította. A szovjet fegyver győzelmében Leninnek a szocialista haza védelméről szóló tanítása testesült meg.

A háborúnak a szovjet nép számára legnehezebb napjaiban külföldi ellenségeink azt jósolták, hogy a Szovjetunió széthull, hogy a szovjet hátország képtelen ellátni a Vörös Hadsereget és a hadiflottát mindazzal, amire a harchoz és az élethez szükség van. Osztályellenségeink azonban elszámították magukat. A kommunista párt harci törzsével, a Központi Bizottsággal az élén, rövid idő alatt biztosította az erős és szervezett hadigazdaság megteremtését. Az Állami Honvédelmi Bizottság sikeresen egyesítette a front és a hátország erőfeszítéseit. Az ország gyökeres fordulatot idézett elő az ellenséggel vívott gazdasági párviadalban – ez volt az az anyagi bázis, amelynek alapján a szovjet–német arcvonalon folyó harctevékenységben is gyökeres fordulatot tudott végrehajtani.

A hős munkásosztály, a kolhozparasztság és a dolgozó értelmiség becsülettel megbírkózott a párt által kitűzött roppant nehéz feladatokkal, ami ragyogóan bizonyította az egész nép hazafiságát, a szovjet állam kiapadhatatlan erejét.

A győzelem igen fontos tényezője volt még a szovjet fegyveres erők leküzdhetetlen ereje, amelyeknek személyi állománya a szocialista hazafiság, a szovjet népek barátsága és a proletár internacionalizmus szellemében nevelődött. Hadseregünk és flottánk az élenjáró szovjet haditudomány hordozója volt. A háború évei alatt tíz nagy hadászati védelmi és több mint harminc hadászati jelentőségű támadó hadműveletet hajtott végre, amelynek mindegyike – de különösen az odera–visztulai és a berlini – a szovjet hadművészet mintaképe.

A háború igazságos céljai tömegesen szülték a hazafias és internacionalista érzelmű harcosok hősiességét. A Vörös Hadsereg a hősök igazi hadserege lett. Több mint hétmillió katona, tengerész, tiszthelyettes, törzsőrmester, tiszt, tábornok és tengernagy kapott rendjeleket és érmeket. Több mint 11 600 harcost tüntettek ki a Szovjetunió hőse címmel – többségükben kommunistákat és komszomolistákat. Mintegy 11 000 harci érdemrend ékesítette a csapatok, hajók és magasabbegységek zászlóit. Sok magasabbegység és csapat kapta meg a gárda nevet és több százan kaptak olyan megtisztelő nevet – leningrádi, minszki, ogyesszai, tallini, rigai, kisinyovi, varsói, budapesti, bécsi, berlini, prágai és így tovább –, amelyből meg lehetett állapítani, hogy hol hajtották végre a hőstettet.

A háború évei alatt a kiváló szovjet hadvezérek és katonai vezetők népes csapata nevelkedett fel, akik derekasan kivették részüket az ellenség szétzúzásából. A párt és a nép fiaik ők, akik tökéletesen elsajátították a győzni tudás lenini tudományát.

A Nagy Honvédő Háborúban győzött marxista–leninista ideológiánk. A kommunista párt eszméi, amelyeket a szovjet emberek milliói sajátítottak el, jelentették azt a hatalmas anyagi erőt, azt az ellenállhatatlan fegyvert, amely szétzúzta az embergyűlölet, a népbutítás és az állati nacionalizmus sötét fasiszta ideológiáját.

Az SZKP Központi Bizottságának a Szocialista Szovjetköztársaságok Szövetsége megalakulásának 50. évfordulójára való felkészülésről szóló határozata hangsúlyozta, hogy az emberiség legveszedelmesebb ellenségével, a hitlerizmussal való összecsapás világosan megmutatta: a szovjet népek csak szövetségben, csak közös erővel tudják meg-

védelmezni szabadságukat és függetlenségüket, forradalmi vivmányaikat. A háború szertefoszlatta a világimperializmusnak azokat a reményeit, hogy országunkban nemzetek közötti viszályra kerül sor, hogy a soknemzetiségű szocialista állam széthull. A Honvédő Háborúban aratott történelmi jelentőségű győzelem világosan megmutatta a szocialista társadalmi rend fölényét, a Szovjetunió nagy életerejét és leküzdhetetlenségét.

Nagy családunk népeinek megbonthatatlan barátsága a harcok tüzében edződött meg és becsülettel kiállta a kemény próbát. Valamennyi katonai egységnél vállvetve harcoltak a különböző nemzetiségű harcosok és parancsnokok. Hivatkozom a 3. gárda-harckocsihadsereg 6. és 7. harckocsihadtesteire, amelyek – más magasabbegységekhez hasonlóan – mintaképül szolgáltak rá népeink testvériségére és barátságára. Harcosaink közül több mint kétszázan kapták meg a Szovjetunió hőse címet, a 91. önálló harckocsidandárban 18 volt belőlük. Sztálingrád falai alatt legendás hőstettet vitt véghez az a harckocsi, amelynek kezelőszemélyzete az orosz A. Naumov hadnagyból, P. Szmirnov törzsőrmesterből és N. Valjih, P. Noricin tizedesekből állt. A legmagasabb kitüntetésben részesültek harcostársaim – az azerbajdzsán H. Musztafajev őrnagy, az ukrán A. Bozsenko törzsőrmester, P. Luszta őrnagy és más bátor harcosok és parancsnokok. Ukrajna területén a partizánosztagokban több mint negyven nemzetiség fiai harcoltak. Ez a népek barátsága lenini politikájának eleven megtestesülése volt.

„Ha a Nagy Honvédő Háború fő hőséről beszélünk – állapította meg L. I. Brezsnyev –, akkor ez a halhatatlan hős az országunkat lakó népek egész baráti családja, amelyet a testvériség megbonthatatlan szálai tűznek össze. Oroszok, ukránok, beloruszok, üzbégek, kazahok, grúzok, azerbajdzsánok, litvánok, moldaviaiak, lettek, kirgizek, tadzsikok, örmények, türkmének, észtek – egyszóval a Szovjetunió összes népeinek a fiai vitézül a haza védelmére keltek. A párt lenini nemzetiségi politikája kiállta a háború próbáját. A fasizmusnak nem sikerült éket vernie a szocialista nemzetek közé. Testvéri szövetségünk megmutatta erejét és életképességét, ez a fasiszta hódítók felett aratott győzelem egyik fő forrása volt."[145]

A múlt háború tüzében született meg egy sor európai ország népeinek és hadseregeinek harci barátsága, amelyek később a szocialista fejlődés útjára léptek. Ez a barátság a háború utáni években kiterebélyesedett, megerősödött és a Varsói Szerződésben – ezeknek az országoknak védelmi szövetségében – jutott kifejezésre. Az internacionalizmus zászlaja, amely büszkén lobogott felettünk a múlt háborúban, ma is a forradalmi vívmányok védelmezésére lelkesít bennünket.

A Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelmünk fő forrása a kommunista párt szilárd és célratörő vezetése volt. A párt volt népünk vezetője, szervezője és hadvezére. Pártunk egész géniuszát, a szovjet népek nagy barátságának egész erejét, a nép egész energiáját, szívósságát és állóképességét, erős akaratát egy célra – a fasizmus szétzúzására irányította. A párt egyöntetű, harcos, mozgósító erő volt.

Az egész háború alatt aktívan alkalmazta a forradalmi hadviselés módszereit, állandóan megszakítás nélkül és sikeresen vezette a fegyveres küzdelmet.

A kommunista párt legjobb fiai az arcvonalon voltak. A párt vezető politikai munkára a Központi Bizottság tagjainak csaknem a felét és rajtuk kívül még sok ezer tapasztalt pártfunkcionáriust a hadseregbe küldte. A háború végén a párttagoknak és a tagjelölteknek több mint a fele a harcoló hadseregben volt. A párt igazi harci szervezet volt, még erősebben összeforrt a néppel és az az erős ellenség feletti győzelemre vezette.

[145] *Brezsnyev, L. I.*: A szovjet nép nagy győzelme. 25–26. old. (oroszul).

...A történelem sok háborút ismer. Ezekben a háborúkban tömegek vettek részt, volt olyan, amelyik száz évig is eltartott és voltak igen kegyetlen háborúk. De nem hasonlíthatók össze a második világháborúval, amelyet 1939 tragikus szeptemberében a rabló imperializmus robbantott ki. A háború befejezése óta évtizedek teltek el. A világ átalakult, új élet kezdődött. Ámde az emberiség emlékezetében, az emberek szívében sohasem múlik el a háború súlyos sebe, a kolosszális áldozatok okozta fájdalom. Az emberek tízmilliói haltak meg, pusztultak el a kínzásoktól, a fasiszta szörnyek kezétől.

Országunk roppant károkat szenvedett. Húszmillió áldozat – országunk 1941. évi lakosságának majdnem egytizede! A lakosság legtevékenyebb, a munkára és a haza védelmére felkészült része.

A hitleristák több mint 1700 várost és 70 000 falut gyújtottak fel és pusztítottak el! Huszonöt millió ember maradt fedél nélkül! Az ellenség tízezerszámra tette tönkre az iparvállalatokat, a kolhozokat és a szovhozokat, megsemmisítette a kultúra és a művészet emlékeit, sok nemzedék munkáját.

Láttam Ukrajnát, amelyet csapataink szabadítottak fel a hitlerista megszállás alól. A megszállók 714 várost és 28 000 falut, 16 000 üzemet változtattak rommá és hamuvá. Szülőhazámban, Belorussziában a fasiszta szörnyek hárommillió embert tettek hajléktalanná, felgyújtottak 7000 iskolát, könyvtárat, kórházat, színházat és múzeumot. A köztársaságban majdnem minden negyedik lakos a megszállók kezétől pusztult el.

Hatinyban a hitleristák a falu összes lakosát, köztük 76 kiskorú gyermeket és csecsemőt beterelték egy kocsiszínbe és elevenen elégették őket. Mindnyájan a lángok közt lelték halálukat. Ennek a kegyetlen tragédiának a helyén ma emlékmű áll – egy férfi bronz alakja, aki holt gyermeket tart karjában.

A hatinyi emlékmű a fasizmus mindazon áldozatainak az emlékműve, akik Belorusszia sokat szenvedett földjén pusztultak el. 186 helység emlékműve, amelyekben az élet nem indult meg a háború után. Több mint 9000 belorusz falu emlékműve, amelyeket a háború kíméletlen lángjai felperzseltek. A földjüket tartalmazó urnákat kőtáblákba falazták be, s mindegyiken ott áll a falu neve: Bereznyaki, petrikovi járás; Berezjanka, puhovicsi járás; Borki, kirovi járás... Egy járás, egy terület sincs, amelyet ne érintett volna a tragédia. A hatinyi emlékmű Trosztyenyec, Maszjukovscsina és más haláltáborok foglyainak emlékműve.

Belorusz föld... Itt ment végig Napóleon hadserege, legázolva és elpusztítva mindent, ami él, itt kegyetlenkedtek a császári csapatok az első világháborúban. A hitleristák gaztettei azonban minden előző hódító gaztetteit felülmúlták.

A háború utáni években Zajcevo faluba vitt utam, ahol születtem és felnőttem; abba a faluba, ahol a háború előtt 30 ház volt, a háború után pedig egy sem. Körös-körül puszta föld. Az emberek pincékben húzták meg magukat, nélkülöztek, edények helyett konzervdobozokat használtak. A földet önerővel szántották, kézzel vetettek, mint nagyapáink. A német barbárok a pusztulás baljós képét hagyták hátra maguk után. Ugyanez lett a sorsa a szomszédos Trigobovo, Polzuhi, Seluhankova, Lenino és Andrjuhi falunak is... Amikor sorsukra és más belorusz faluknak a sorsára gondolunk, amelyeket a fasiszták hamuvá változtattak, szívünkben fájdalmasan visszhangzanak a hatinyi emlékfalba vésett szavak, ahol a hajdani 26 porta helyén elégett gerendák feketéllenek és felettük panaszosan szól a harang. Azon az emlékfalon olvashatjuk ezeket a szavakat: „Jó emberek, emlékezzetek: szerettük az életet és a hazát, titeket is kedveseink. Elevenen égtünk meg a tűzben. Azt kérjük tőletek, hogy a bánat és a fájdalom váljék bátorsággá és erővé..."

Hazánk áldozatai megszámlálhatatlanok. Hogyan mérjük fel azokat a pótolhatatlan veszteségeket, amelyeket az anyák és az apák, az özvegyek és árvák elszenvedtek? A fasizmus háborús bűntetteire és az emberiség elleni bűncselekményeire nincs elévülés.

A múlt háború forró lángja majdnem minden családunkat megégette, a dús szovjet föld jelentős részét elpusztította. A szovjetek országa azonban életben maradt és győzött, még erősebben került ki a nehéz megpróbáltatásokból, mint amilyen előtte volt.

Az idősebb nemzedék és még inkább a volt frontkatonák, különösen jól látják a szovjet országban a háború utáni időben történt változásokat. Népeink baráti családjának közös erőfeszítéseivel, rövid idő alatt helyreállítottuk a háborútól szétdúlt gazdaságot. Az üszkös romok helyén új városok és falvak nőttek ki a földből.

A háború utáni években a szolgálat hosszú időre Ukrajnához és annak gyöngyszeméhez, a Kárpátok vidékéhez kötött. Sokszor jártam a szívemnek kedves Belorussziában is. Minden találkozás vele és lakosaival kitörölhetetlen emlékeket hagy bennem, akaratlanul is eszembe juttatja az elmúlt háborús idők szomorú képét, és elragadtatást kelt jelenével. Ott, ahol a fasiszta szörnyetegek „pusztaövezeteket", „halálövezeteket" létesítettek, ott, ahol valaha a föld felett a tűzvész átláthatatlan füstfellege úszott, ahol a romok felett jóllakott dögmadarak rikácsoltak, ahol német akasztófák sorakoztak – a mi szovjet embereink ismét ígéret földjét teremtettek.

Gondolatban ismét végigjárom a front útjait, amelyek hajdan az általunk felszabadított városokon át vittek. Eszembe jut a majdnem földig lerombolt Kijev. Ma pedig a hős város, a dolgozó város, a kertváros gyönyörködtet bennünket nagyszerű épületeivel, hatalmas sugárútjaival, tereivel és utcáival. Lenyűgöző szépséggel emelkedik a Dnyeper fölé. Rá sem ismerünk a hajdani partizánvidékre, a szineoki tavakra, az évszázados erdőkre, a kolhozföldekre – a rovnói területre. Rovno ipari központtá fejlődött. A parkok és kertek füzérében virul Zsitomir. Bergyicsev, ahol valaha alig pislákolt az élet, a nép erőfeszítései révén rendezett iparvárossá vált, olyan üzemekkel, amelyeknek hazánk határain túl is híre van. Széles szárnyakat kapott Tyernopol, a harci dicsőség városa. Termékeivel nemcsak országunkban, hanem az ázsiai, afrikai és latin-amerikai országokban is találkozhatunk. A szép várost az egész világról felkeresik a turisták. Szívet örvendeztető a sok nemzedék legendás dicsőségével övezett Hmelnyickij város – Ukrajna egyik legszebb városa. Nem lehet ráismerni a régi Lvovra, amely lenyűgözi a látogatót történelmi emlékeinek szépségével és új épületeinek frisseségével.

Eszembe jut a régi Minszk, Belorusszia fővárosa 1941-es védelme idején, és a háború utáni első hónapokban, amikor a szabadság szele fujdogált romos házai között. És látom a mai Minszket, a fiatal, növekvő életszerető város-óriást, amellyel szépségben nem sok város vetélkedhet.

A hős nép politikai vezérének – a kommunista pártnak – a vezetésével új életre keltette földjét, lelkes munkájával átalakította. Történelmi alkotómunkánkban nem vagyunk egyedül: velünk vannak a szövetséges országok, a velünk azonosan gondolkodó népek, a baráti államok. A Varsói Szerződés országainak szoros szövetsége – minden agresszor számára leküzdhetetlen akadály.

Az én kortársaim és az idősebb nemzedék – akiknek osztályrészül jutott a polgárháború, az új szovjet élet építőinek, úttörőinek hihetetlen nehézségei, az első ötéves tervek rohammunkája, Halhin-Gol és Haszan, a finn erődítmények rohama a Mannerheim-vonalon, és végül a múlt háború szörnyű évei – különösen jól ismerik milyen értéke van annak, hogy pártunk gondoskodik az ország megbízható védelmének állandó erősítéséről. Ezek az emberek, akikről azt mondta a költő, hogy „csupasz kézzel fogták meg

a lángokat", kitárták keblüket az ólom-szél előtt, országunknak és dicső fegyveres erőinek világhírt szereztek. Joggal elmondhatjuk:

Emlékeztessenek bármire az évek,
Nevünket megőrzik a századok,
Mert egy új világot hoztunk mi a földnek,
Értelmet az Ember szó – harcunktól kapott!

Mi, volt frontkatonák, életünk utolsó napjáig megőrizzük szívünkben a Nagy Honvédő Háború hőseinek szent emlékét, az élőkét és holtakét, azokét, akik dicsőn teljesítették a haza iránti fiú kötelességüket és hihetetlen drága áron kivívták a győzelmet.

Sohasem fogjuk elfelejteni 1945 tavaszát, amikor a világ által elátkozott Reichstag fekete csontvázára felkúszott a szovjetek országának győzelmi zászlaja, amikor a forradalom virágának zászlajában földünk minden népe a békés élet, a szabadság és a boldogság reményét látta.

Joggal vagyunk büszkék arra, hogy a szabadságért küzdve becsülettel megjártuk a harc nehéz útját, és kimentettük hazánkat a háború tüzéből.

A szovjet katona és polgár jogán én is büszke vagyok arra, hogy mindent odaadtam a győzelemért. És most, amikor könyvem végére jutok, amelyben megpróbáltam bemutatni azokat az időket, amikor elvesztettük harcostársainkat, elmondani a szenvedéseket, a veszteségek keserűségét, a győzelmek végtelen örömét – szeretnék néhány szót szólni a harci dicsőség örököseihez.

A Nagy Honvédő Háború katonái, akik közül milliók a legértékesebbet, életüket adták a győzelemért, azt hagyják rátok örökül, hogy szentül őrizzetek mindent, amit a szovjet emberek nemzedéke vívott ki, s ami joggal az apáké és a gyermekeké, és a haza fogalmában ölt testet. Legyetek méltók világhírnevéhez. Mi vagyunk a föld leggazdagabb emberei. Felbecsülhetetlen kincseink vannak: népünknek, a kommunizmus építőjének forradalmi, harci és munkahagyományai. Boldogok vagyunk, amikor látjuk, hogy népünknek és fegyveres erőinknek hőstettei folytatásra találnak. Ebben a nemzedékek eleven, öröklődő kapcsolatát, a szülők dicsőségét és a gyermekek örökségét, az emberi lélek nemes fellángolását látjuk.

...Évtizedek múltak el azóta, hogy kialudt a múlt háború tüze. A nürnbergi perben elítélték azokat, akik lángra lobbantották. Az emberiség örökre szégyenbélyeget sütött azokra, akik a vérontásért bűnösek, akik ezeréves rabságba akarták dönteni a népeket, meg akarták semmisíteni a világproletáriátus gyermekét – a Szovjetuniót. A történelem szigorú tanulságaiból nem okultak a reakció és az agresszió sötét prófétái és katonái. Ma a világimperializmus a földkerekségnek hol egyik, hol másik helyén olyan válságos helyzeteket teremt, amelyek egy nagy háború veszélyét hordozzák magukban. A világon azonban ma is vannak olyan erők, amelyek képesek bármilyen agresszor megfékezésére. Ezek élén a Szovjetunió és a szocialista közösség országai állnak, amelyek legyőzhetetlen hadsereggel rendelkeznek, s harci testvériségüket a fasizmus elleni harcban közösen ontott vér szilárdította meg.

Örvendünk a békének, harcolunk érte, és meggyőződéssel jelentjük ki, hogy annak a félelmetes kardnak, amelyet a forradalom a szovjet katona kezébe adott, mindig készen kell lennie, mindig képesnek kell lennie arra, hogy megvédelmezze az Októberben született életet.

TARTALOM

ELŐSZÓ 7

PROLÓGUS. Fellobbannak a lángok 13

1. FEJEZET

TALPRA, HATALMAS ORSZÁG! 29
A súlyos kezdet 29
A sztálingrádi tűzkeresztség 69

2. FEJEZET

KURSZKTÓL A DNYEPERIG 89
Az új, döntő irányban 89
Üdvözlet, dicső folyó 116
A hídfőkben 139

3. FEJEZET

KIJEV FELSZABADÍTÁSA 149
A legnagyobb titokban 149
Kijev és Fasztov hősei 164
Sikertelen ellenintézkedések 187

4. FEJEZET

ISMÉT ZSITOMIR 203
A növekvő katonai erő 203
A frontális, kettészelő csapás 207
Fellőtték a jelzőrakétákat 214
Az ütközetbe mindenki bekapcsolódott 225
Vörös zászlók lobognak a városok felett 236
A hadművelet utolsó napjai 252

5. FEJEZET

POLESZJÉTŐL A DNYESZTERIG 265
A Luck, Sepetovka, Rovno háromszögben 266
A vinnyicai irányban 275
A tavaszi támadás előtt 282

Rés a védelemben 289
Nehéz siker 301

6. FEJEZET

A VISZTULA FELÉ 317
A lvov–sandomierzi hadművelet előkészületei 317
Ellenállhatatlan csapások 329
Przemyślért 353
Erős ék 358

EPILÓGUS. Európa felszabadításáért 373

A kötet a Zrínyi Katonai Kiadó és a Kossuth Könyvkiadó közös gondozásában készült. Felelős kiadó a Zrínyi Katonai Kiadó igazgatója. Szerkesztette Paréj Lajos őrnagy. A borító, a kötésterv és a tipográfia Bereczki Gábor munkája. Műszaki vezető Mózes Tibor. Képszerkesztő Fábri Magda. A szedést 1976. április 7-én kezdték meg. Megjelent 1976. november 30-án, 23 000 példányban. Terjedelme 36,4 (A/5) ív + 3 ív képmelléklet

Jakubovszkij marsall a Nagy Honvédő Háború súlyos éveiben harckocsi-alegység-, majd -egységparancsnokként harcolt a fasiszta csapatok ellen. Alakulata Sztálingrádnál esett át a tűzkeresztségen, részt vett a kurszki, a kijevi, a zsitomir–bergyicsevi, a luck–rovnói, a proszkurov–csernovici, a lvov–sandomieri és a berlini hadműveletekben.

A memoár a hatalmas mennyiségű közvetlen élmény feldolgozása mellett bemutatja azokat a hadműveleteket is, melyeknek csupán apró részletét jelentették harckocsicsapatának hősi küzdelmei.

Az események összefüggéseinek megismerését a harckocsihadseregek tevékenységének sajátossága tette lehetővé. Mindig a főcsapás irányában támadtak, és közvetlen kapcsolatban álltak a front összfegyvernemi és légi hadseregeinek parancsnokságaival, törzseivel, a lövész és tüzérhadtestek, szakcsapatok parancsnokaival.

A több mint kétszáz korabeli felvétellel illusztrált munka nem pusztán hadtörténeti visszaemlékezés. A szerző mindvégig arra törekedett, hogy bemutassa a fronton és a hátországban önfeláldozóan harcoló szovjet emberek hősiességét.